

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

Γιακούπ Κουρτ

**ΟΙ ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ ΔΡΑΓΟΥΜΑΝΟΙ ΚΑΙ
ΗΓΕΜΟΝΕΣ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ
ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ**

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

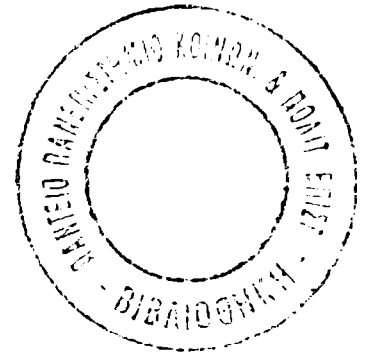
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ: Καθηγητής <επιβλέπων>

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΟΥΤΣΗΣ: Ομότιμος καθηγητής

ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ: Αν. Καθηγήτρια

ΑΘΗΝΑ 2010

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

Γιακούπ Κουρτ

**ΟΙ ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ ΔΡΑΓΟΥΜΑΝΟΙ ΚΑΙ
ΗΓΕΜΟΝΕΣ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ
ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ**

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ: Καθηγητής <επιβλέπων>
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΟΥΤΣΗΣ: Ομότιμος καθηγητής
ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ: Αν. Καθηγήτρια**

ΑΘΗΝΑ 2010

Γιακούπ Κουρτ

**ΟΙ ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ ΔΡΑΓΟΥΜΑΝΟΙ ΚΑΙ
ΗΓΕΜΟΝΕΣ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ
ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ 2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ. 1

ΜΕΡΟΣ 1^ο

Α- Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ

A1- Σύντομο Χρονικό	10
A2- Μεταφραστική Δραστηριότητα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ..	14
A3- Το Αυτοκρατορικό Συμβούλιο (Divan-ı Hümayun) και η Σχέση του με το Μεγάλο Δραγουμάνο	28
A4- Η Σύσταση της Πρωθυπουργικής Αρχής (Sadaret) και η Συγχώνευση της με τη Γραμματεία του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου	32
A5- Οι Διπλωματικές Επαφές με τη Δύση	35

Β- ΤΟ ΦΑΝΑΡΙ ΚΑΙ ΟΙ ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ

B1- Συνοικία και Άνθρωποι	43
B2- Η Οικονομικοκοινωνική Θέση των Φαναριωτών	51
B3- Οι Φαναριώτες και η Υψηλή Πύλη	57
B4- Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και το Ορθόδοξο Millet στην Οθωμανική Αυτοκρατορία	64
B5- Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Φαναριώτικη Αριστοκρατία...	73

ΜΕΡΟΣ 2^ο

Α- Η ΕΓΚΑΘΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΩΝ ΔΡΑΓΟΥΜΑΝΩΝ

A1- Σύντομο Χρονικό	80
A2- Ο Δραγουμάνος του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου ή της Πύλης ..	87

Β- ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΔΡΑΓΟΥΜΑΝΩΝ

B1- Η Οικογένεια Μαυροκορδάτου (Σκαρλάτου)	96
B1 α- Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος Εξαπορρήτων(1641-1709)	100
i- Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ως Πνευματική Προσ/τητα	105
ii- Ως Αξιωματούχος του Πατριαρχείου	110
iii- Ως Κρατικός Αξιωματούχος: Δραγουμάνος-Διπλωμάτης.	114
B1 β- Ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος ως Δραγουμάνος	133
B1 γ- Ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος ως Δραγουμάνος	138
B1 δ- Ο Αλέξανδρος Ιωάννης Μαυροκορδάτος ως Δραγουμάνος..	141
B2- Το Τέλος της Εποχής των Φαναριωτών Δραγουμάνων	142

ΜΕΡΟΣ 3^ο

Α- ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΥΝΑΒΙΕΣ ΗΓΕΜΟΝΙΕΣ

A1- Σύντομο χρονικό.	144
A2- Το Πολιτικό Καθεστώς των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών	150
A3- Οι Τοπικοί Άρχοντες (οι Βοεβόδα και οι Βογιάροι)	153
A4- Η Αντικατάσταση των Ντόπιων Βοεβόδα από τους Φαναριώτες ..	155

Β- Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΦΑΝΑΡΙΩΤΩΝ ΗΓΕΜΟΝΩΝ

B1- Ο Πρώτος Φαναριώτης Ηγεμόνας στη Μολδαβία	159
B1 α- Ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος	159
B1 β- Ο Ιωάννης Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτος	175
B1 γ- Ο Κωνσταντίνος Νικολάου Μαυροκορδάτος	179
B1 δ- Ο Ιωάννης Νικολάου Μαυροκορδάτος	191
B1 ε- Ο Αλέξανδρος Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτος	196
B1 στ-Ο Αλέξανδρος Ιωάννου Μαυροκορδάτος	200

Γ- Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

Γ1- Το Εκπολιτιστικό έργο των Φαναριωτών Ηγεμόνων	211

ΜΕΡΟΣ 4^ο

Α-Η ΑΝΑΜΙΞΗ ΟΜΟΡΩΝ ΧΩΡΩΝ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΔΟΥΝΑΒΙΕΣ ΗΓΕΜΟΝΙΕΣ

A1- Η Διαμάχη Ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τις Μεγάλες Δυνάμεις και ο Ρόλος των Φαναριωτών Αξιωματούχων .	218
A2- Η Αμφισβήτηση της Νομιμοφροσύνης των Φαναριωτών Δραγου- μάνων- Ηγεμόνων από την Υψηλή Πύλη, ο Ξένος Παράγοντας και το Τέλος της Περιόδου	223
A3- Η Πολιτική Συνείδηση των Φαναριωτών	234

ΕΠΙΛΟΓΟΣ	240

ΠΙΝΑΚΑΣ ΦΑΝΑΡΙΩΤΩΝ ΔΡΑΓΟΥΜΑΝΩΝ	244

ΠΙΝΑΚΑΣ ΦΑΝΑΡΙΩΤΩΝ ΗΓΕΜΟΝΩΝ	246

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΜΕΤΑΓΡΑΜΜΕΝΩΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ . . .	249

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	263

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανάλυση της περιόδου των Φαναριωτών φωτίζει, όπως θα διαπιστώσει κανείς, σημαντικές πτυχές της νεότερης ιστορίας, όχι μόνο του οθωμανικού κράτους και των χωρών εκείνων που δημιουργήθηκαν δια της απόσχισής τους από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στη βαλκανική χερσόνησο, αλλά και ευρωπαϊκών κρατών όπως η Ρωσία, η Αυστρία και η Γαλλία, που βρέθηκαν επανειλημμένα και για μεγάλα διαστήματα σε διαμάχη με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η εμφάνιση των Φαναριωτών στην οθωμανική διοίκηση συμπίπτει χρονικά με μια περίοδο κατά την οποία αρχίζουν να διαφαίνονται τα πρώτα συμπτώματα της παρακμής του οθωμανικού κράτους. Αυτός είναι άλλωστε ο λόγος για τον οποίο η διαμάχη ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τις τότε Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης μετατρέπεται, τελικώς σε διαμάχη και ανταγωνισμό μεταξύ τους για το ποιος θα ευνοηθεί περισσότερο από τις αδυναμίες του οθωμανικού κράτους.

Είχε παρέλθει η εποχή του πανίσχυρου Kanûnî Sultan Süleyman*, του Σουλεϊμάν του Νομοθέτη, γνωστότερου στη δυτική βιβλιογραφία ως Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής, ο οποίος υπεροπτικά έσπευδε σε βοήθεια του βασιλιά της Γαλλίας του François I για να τον απελευθερώσει από τους Αψβούργους. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε αρχίσει πλέον να εγκαταλείπει το όνειρο για τη δημιουργία της Παγκόσμιας Τάξης (Nizâm-ı Âlem) και για τη σωτηρία των ψυχών των «απίστων» της Δύσης. Ως και τις αρχές του 17^{ου} αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία ως παγκόσμια υπερδύναμη επέβαλε πάντα τις δικές της θέσεις δια της στρατιωτικής ισχύος, αρνούμενη να αναγνωρίσει άλλο κράτος ως ισότιμό της. Στη συνέχεια όμως

* Ο Σουλτάνος Σουλεϊμάν ο Νομοθέτης, ήταν γιος του Σουλτάνου Σελήμ Α' (Selim I) του λεγόμενου Γιαβούζ (Yavuz)= (σκληρός, ατίθασος). Ο Σουλτάνος Σελήμ Α' για να επεκτείνει τα όρια της αυτοκρατορίας προς την Ανατολή, αλλά και να εξουδετερώσει την επέκταση του σιιτικού ισλάμ υπό του Σάχη Ισμαήλ (Şah İsmail), αρχηγού του κράτους των Σαφαβιδών, θεώρησε σκόπιμο να στρατεύσει κατά του αντιπάλου του. Ο Σουλτάνος Σελήμ Α', με την προσωνυμία Γιαβούζ, είναι ο πρώτος Οθωμανός Χαλίφης. Ήθελε να διαδώσει στην Ανατολία το σουνητικό ισλάμ και γι'αυτό ήρθε αντιμέτωπος με το Σάχη Ισμαήλ, ο οποίος ήταν Τούρκος στη καταγωγή και υπέρμαχος του αλεβίτικου ισλάμ. Ηττήθηκε το 1514 στη μάχη του Τσάλντιραν. Ahmed Akgündüz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı <http://www.osmanli.org.tr>

Ο Σουλεϊμάν ο Νομοθέτης, ακολουθώντας τη σκληρή τακτική του πατέρα του, το 1526, σε απάντηση επιστολής της μητέρας του βασιλιά της Γαλλίας François I απευθυνόμενος στον ίδιο τον François, αφού αναφέρει μία μία τις χώρες τις οποίες είχε κατακτήσει, τον διαβεβαιώνει ότι θα ζητήσει την απελευθέρωση του από το βασίλειό Charles Quint και συνεχίζει την επιστολή του με υποτιμητικό ύφος απευθυνόμενος στον ενικό λέγοντάς του: «και εσύ είσαι ο βασιλιάς του βιλαγιετιού της Γαλλίας...», προφανώς για να υπογραμμίσει το γεγονός ότι η αυτοκρατορία του είναι η μοναδική δύναμη στον κόσμο, η οποία αντιπροσωπεύει το Θεό στον κόσμο. Girgin, Kemal-Hariciye Tarihimiz, σελ. 82, 3^η έκδοση Adam 2005 İstanbul, Halil İnalcık, Devlet-i Aliyye, σελ. 152-153, 38^η Έκδοση, Türkiye İş Bankası 2009 İstanbul.

Έτσι, λοιπόν, άρχισαν να διαγράφονται οι πολιτικές συγκυρίες και να διαμορφώνεται το νέο ευρωπαϊκό τοπίο, όταν οι Φαναριώτες άρχισαν να καταλαμβάνουν υψηλόβαθμα αξιώματα στην οθωμανική διοίκηση. Ήταν οι ίδιες συγκυρίες που κατέστησαν για δύο περίπου αιώνες απαραίτητους αλλά και αναντικατάστατους τους Φαναριώτες στη διπλωματική υπηρεσία του οθωμανικού κράτους και στη διοίκηση των παραδουνάβιων ηγεμονιών. Η ανέλιξη των Φαναριωτών σε κρίσιμες θέσεις της οθωμανικής διοίκησης, σηματοδοτεί την αναβάθμιση της κοινωνικής θέσης του ορθόδοξου Μιλλέτ και πιο συγκεκριμένα των Ρωμιών στην οθωμανική επικράτεια. Το γεγονός αυτό κέντρισε το ενδιαφέρον των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων που άρχισαν να επεξεργάζονται διάφορα σενάρια περί και επί των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η περίοδος των Φαναριωτών αποκρυπτογραφεί σε όλο της το εύρος τις αδυναμίες του μηχανισμού της οθωμανικής διπλωματίας. Από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα και μετά η διαχείριση των ζητημάτων που είχαν να κάνουν με χώρες της Δύσης ανατίθεται στους Ρωμιούς δραγουμάνους, τους λεγόμενους Φαναριώτες. Οι εξελίξεις αυτές καθιστούν το αξίωμα του δραγουμάνου υψίστης σημασίας, όχι μόνο για τους Οθωμανούς, αλλά και για τους ίδιους τους Φαναριώτες και βέβαια για τις όμορες χώρες που προαναφέρθηκαν, των οποίων η επιρροή είχε αρχίσει να γίνεται έντονα αισθητή στα εσωτερικά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η εμφάνιση των Φαναριωτών στις διοικητικές θέσεις των ηγεμονιών ενδιέφερε αναμφισβήτητα και τις ημιαυτόνομες παραδουνάβιες χώρες, εξαιτίας του γεγονότος ότι για εκατό και πλέον χρόνια, και πολλές φορές παρά τη θέλησή τους, διοικήθηκαν από αυτούς. Υπό αυτό το πρίσμα, δεν είναι άτοπο να υποστηριχθεί ότι η περίοδος των Φαναριωτών αποτελεί αναπόσπαστο μέρος, όχι μόνο της οθωμανικής ιστορίας, αλλά και βασική συνιστώσα της νεότερης ελληνικής ιστορίας με αισθητή την απήχηση στην ιστορία των βαλκανικών χωρών και της Ευρώπης γενικότερα.

Αξίζει πρώτα να αναφερθεί συνοπτικά η δυναμική εκείνη που ανέδειξε τους Φαναριώτες στα υψηλόβαθμα αξιώματα του οθωμανικού κράτους. Από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και για δύο και πλέον αιώνες η Δύση αποτελούσε έναν «ξένο» και «κατώτερων αξιών» κόσμο για τους Οθωμανούς Τούρκους, από τον οποίο τα μόνο πράγματα που χρειαζόνταν ήταν ακατέργαστες πρώτες ύλες και δούλοι. Η απαξιωτική αυτή συμπεριφορά των Οθωμανών προς τη Δύση είχε ως αποτέλεσμα να μη γνωρίζουν απολύτως τίποτα για τις ραγδαίες εξελίξεις στον τομέα του πολιτισμού και της τεχνολογίας και γενικώς για τις κοσμογονικές αλλαγές στην Ευρώπη και στον

κόσμο γενικότερα. Μέσα σ' αυτές τις νέες συνθήκες που διαμορφώνονταν στις χώρες της Ευρώπης οι ευκατάστατοι Ρωμιοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας πέτυχαν να δημιουργήσουν στενούς δεσμούς σε επιστημονικό και πολιτισμικό επίπεδο με αυτόν τον απαξιωμένο από τους Οθωμανούς κόσμο.

Οι Φαναριώτες, όπως θα ονομαστούν στη συνέχεια οι πλούσιοι, οι εγγράμματοι και οι γλωσσομαθείς της συνοικίας του Φαναρίου (Fener) της οθωμανικής πρωτεύουσας, σύντομα θα αρχίσουν να καρπώνονται τις ριζικές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές μεταλλαγές που είχαν αρχίσει να συντελούνται στη συνείδηση των Ρωμιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Από τον 17^ο αιώνα άρχισαν να αναδεικνύονται σημαντικές προσωπικότητες με εμπορικές δραστηριότητες που δημιουργούσαν αξιόλογες περιουσίες. Τα άτομα αυτά θα συγκροτήσουν στη συνέχεια μια κοινωνική ομάδα γύρω από την πατριαρχική έδρα, η οποία σύντομα θα αποκτήσει τα χαρακτηριστικά της κάστας – συνήθως την αναφέρουν ως τάξη - και θα αποτελέσει το άμεσο αποτέλεσμα της κοινωνικής αλλαγής⁽²⁾ για τα ελληνικά δεδομένα εκείνης της εποχής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία γενικότερα, αλλά κυρίως στην πρωτεύουσά της.

Δύο, λοιπόν, ήταν τα χαρακτηριστικά στοιχεία που συνιστούσαν το συγκριτικό πλεονέκτημα και προικοδοτούσαν με ισχύ την τάξη των Φαναριωτών: ο πλούτος και η παιδεία. Αυτά τα δύο σημαντικά στοιχεία που διέθεταν οι Φαναριώτες ήταν εξίσου σημαντικά αλλά και ελκυστικά για τους οθωμανούς πολιτικούς. Το άθροισμα των δύο αυτών στοιχείων μετασχηματιζόταν σε πολιτική δύναμη (αξιώματα) για τους Φαναριώτες.

Ο Παναγιώτης Νικούσιος Μαμμωνάς είναι ο πρώτος μη εξισλαμισμένος δραγουμάνος του Αυτοκρατορικού Διβανιού, αλλά όχι ο πρώτος Φαναριώτης δραγουμάνος. Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο οποίος υπήρξε βοηθός μεταφραστής του Νικούσιου, είναι ο δεύτερος Ρωμιός δραγουμάνος και ο γενάρχης των Φαναριωτών. Χάρη στις πολιτικές δεξιότητές του θα ανοίξει ο δρόμος για τους Φαναριώτες στη διοίκηση των παραδουνάβιων ηγεμονιών με πρώτο ηγεμόνα το γιο του, Νικόλαο Μαυροκορδάτο (1670-1730), ο οποίος αφού διαδέχθηκε τον πατέρα του στο αξίωμα του Μεγάλου Δραγουμάνου, θα διοριστεί το 1709, από την οθωμανική κυβέρνηση ως ηγεμόνας της Μολδαβίας και το 1716 της Βλαχίας. Βέβαια, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος για το γεγονός αυτό, παρόλο που δεν ήταν αντίθετος εξέφρασε την ανησυχία του από την ανέλιξη του γιου του λέγοντας ότι αυτό θα ήταν καταστροφή για την οικογένεια Μαυροκορδάτου⁽³⁾. Με την αντίδρασή του αυτή,

φαίνεται ότι ο Μαυροκορδάτος θα θυμόταν τις ταλαιπωρίες που είχε υποστεί αυτός και η οικογένειά του στις οθωμανικές φυλακές μετά τις αποτυχημένες εκστρατείες των Οθωμανών στη Βιέννη το 1683 και στη Ζέντα το 1697, εκστρατείες οι οποίες συνοδεύθηκαν με μεγάλη ήττα για τους Οθωμανούς. Την τελευταία εκείνη ήττα, λοιπόν, ο Μεγάλος Βεζίρης ο Merzifonlu Kara Mustafa Paşa την πλήρωσε με τη ζωή του, όπως θα αναφερθούμε στη συνέχεια (βλ. Αλ. Μαυροκορδάτος ως διπλωμάτης).

Πέραν όμως, της αντίδρασης αυτής του Μαυροκορδάτου, ο οποίος εξέφρασε στιγμιαία κάποια ανησυχία με το διορισμό του γιου του, εκείνο ίσως που έχει περισσότερη σημασία είναι ότι έκτοτε και για 110 χρόνια οι παραδουνάβιες ηγεμονίες θα διοικηθούν από τους Φαναριώτες, εκ των οποίων οι μισοί τουλάχιστον προέρχονταν από το ίδιο οικογενειακό περιβάλλον* του γνωστού πλέον ονόματος Μαυροκορδάτου. Αυτό το σπάνιο ιστορικά γεγονός, συνιστά μοναδική ίσως περίπτωση αυτό που ονομάζει ο Nicolae Iorga «**Το Βυζάντιο Μετά το Βυζάντιο**» (**Byzance après Byzance**) και εξαιρετική ευκαιρία απόκτησης γνώσης και εμπειρίας για την οργάνωση και διοίκηση κράτους για ένα λαό που σιγά σιγά άρχισε να διαμορφώνει τη συλλογική βούλησή του προς την αναζήτηση της εθνικής του υπόστασης.

Αν πρέπει να επικεντρωθούμε στον υπότιτλο αυτής της προβληματικής και να αναλύσουμε μέσα σε ένα γενικότερο πλαίσιο την πολιτική συμπεριφορά της οικογένειας Μαυροκορδάτου, πρέπει να πούμε ότι μέχρι τον Αλέξανδρο Ιωάννη Μαυροκορδάτο, τον επονομαζόμενο «Φιραρή», - ο οποίος το 1787, διέφυγε στη Ρωσία και γι' αυτό ονομάστηκε «firarî» (φυγάς) -, τα μέλη της οικογένειας Μαυροκορδάτου, του γενάρχη των Φαναριωτών, υπήρξαν πάντα πιστά στο οθωμανικό ιδεώδες, χωρίς βέβαια, να αναιρούν στο παραμικρό την ιστορική τους καταβολή και την ηθικοθρησκευτική τους συνείδηση. Ένα συγκριτικό στοιχείο το οποίο τους εξασφάλιζε σημαντικά πλεονεκτήματα είναι ότι οι Φαναριώτες αξιωματούχοι είχαν αρκετά καλλιεργημένη θρησκευτική συνείδηση, γεγονός που αποτελούσε εγγύηση και αξιοπιστία για την αυτοκρατορία του Σουλτάνου. Τα λίγα παραδείγματα σχετικά που παρατίθενται παρακάτω φωτίζουν σε σημαντικό βαθμό τη

* Από την οικογένεια Μαυροκορδάτου έξι συνολικά μέλη διετέλεσαν ηγεμόνες. Ο θεσμός για τους Φαναριώτες ξεκινάει το 1709 με πρώτο ηγεμόνα της Μολδαβίας το Νικόλαο Μαυροκορδάτο, γιο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του Εξ Απορρήτων (Sırdaş ή Mahrem-i Esrar-ı Devlet-i Aliyye). Ακολουθούν τα άλλα μέλη της οικογένειας που είναι ο Ιωάννης Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο Κωνσταντίνος Νικόλαος Μαυροκορδάτος, ο Αλέξανδρος Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος και ο τελευταίος ηγεμόνας της ίδιας οικογένειας ο Αλέξανδρος Ιωάννης Μαυροκορδάτος. Ιερώνυμου Μητροπολίτου Ροδοπόλεως- Φαναριώται, σελ. 592, Εκδόσεις Σαββάλας 2002 Αθήνα.

στάση των Φαναριωτών, όσον αφορά την πολιτική τους δράση και την αξιοπιστία τους.

Ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος, ο πρώτος Φαναριώτης ηγεμόνας, ο οποίος υπήρξε μια φωτισμένη προσωπικότητα, αλλά και εξίσου υπερήφανος για το ποιόν της, δεν υπέκυψε στους εκβιασμούς και στα βασανιστήρια των Αυστριακών, όταν κατηγορούμενος για την φιλοοθωμανική του στάση φυλακίσθηκε, στην Τρανσυλβανία, έπειτα από αρκετές ταλαιπωρίες. Το δεύτερο παράδειγμα αφορά στην περίπτωση του γιου του Νικόλαου Μαυροκορδάτου, του Κωνσταντίνου, ο οποίος, όταν οι Αυστριακοί τον προέτρεπαν σε προδοσία, δεν επέδειξε διαφορετική συμπεριφορά από εκείνη του πατέρα του, απαντώντας, ότι ο θεός και ο πολιτικός νόμος τον κωλύουν από όποιαδήποτε εξέγερση κατά του βασιλιά του⁽⁴⁾, και μάλιστα όταν οι Αυστριακοί άρχισαν να παρεκτρέπονται δεν δίστασε να τους απειλήσει λέγοντάς τους ότι «οι Τούρκοι θα επιστρέψουν αύριο και θα σας κυνηγήσουν από εδώ σαν τα σκυλιά»⁽⁵⁾. Είναι χαρακτηριστική, επίσης, η αντίδραση του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, γιου του Κωνσταντίνου, του ονομαζόμενου Δελήμπεη, όταν, κάποιος Ρώσος αξιωματούχος του πρότεινε να ηγηθεί μιας ανεξάρτητης ηγεμονίας, του απάντησε λέγοντας: «η χριστιανική μου πίστη με διατάσσει να μείνω πιστός στον αυτοκράτορά μου»⁽⁶⁾.

Αυτή, λοιπόν, είναι η οικογένεια που ξεκίνησε ένα θεσμό ιστορικής σημασίας, υπό την μορφή συνδιοίκησης σε ένα ενιαίο πλαίσιο κρατικής οντότητας και έπαιξε σημαντικό ρόλο τόσο στην καθιέρωση των διπλωματικών σχέσεων του οθωμανικού κράτους με τα κράτη της Δύσης, όσο και στην εγκαίνιαση της διοίκησης των παραδουνάβιων χωρών από τους Φαναριώτες. Τα μέλη, λοιπόν, αυτής της οικογένειας, που θεωρούσαν τον εαυτό τους καταξιωμένα μέλη της οθωμανικής κυβέρνησης, δεν εκάμφθησαν μπροστά ακόμα και στην πιο σκληρή κακομεταχείριση και ταπείνωση, από αντιπάλους του οθωμανικού κράτους. Εκείνο ίσως που πρέπει να επισημανθεί περισσότερο είναι το γεγονός ότι η προσήλωση και γενικά η συμπεριφορά του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του Εξ Απορρήτων απέναντι στην οθωμανική διοίκηση αποτελούσε αναμφισβήτητη εγγύηση και παρακαταθήκη για τους απογόνους του και γενικότερα τα άλλα μέλη της οικογένειας Μαυροκορδάτου.

Φαίνεται όμως ότι ούτε οι αξιόπιστες υπηρεσίες των μελών της οικογένειας Μαυροκορδάτου, όπως και πολλών άλλων Φαναριωτών, ούτε η υιοθέτηση κανόνων διπλωματικής προσέγγισης της οθωμανικής διοίκησης προς την Ευρώπη θα μπορούσαν να αποτρέψουν το κακό, το οποίο όλο και περισσότερο μεγάλωνε για το

κράτος των Οθωμανών. Το πληγωμένο γόητρο της άλλοτε πανίσχυρης αυτοκρατορίας και ο στρατός της δεν διέθεταν πλέον τα απαιτούμενα ψυχικά αποθέματα και τα τεχνολογικά μέσα για να τη γλιτώσουν από τους μεγάλους κινδύνους που σιγά σιγά είχαν αρχίσει να προβάλλουν στο ορίζοντα. Η απώλεια σημαντικών εδαφών είχε βαρείες επιπτώσεις στην οικονομία της και ως εκ τούτου η πτωτική της πορεία δεν έλεγε να σταματήσει. Μέσα, λοιπόν, στις δυσοίωνες για τους Οθωμανούς συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί, από τα μέσα του 18ου αιώνα παρατηρείται σταδιακή εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων σε εσωτερικά ζητήματα του οθωμανικού κράτους, ένα γεγονός μείζονος σημασίας, που λειτούργησε αποσταθεροποιητικά με μη αναστρέψιμες συνέπειες για την παρακμάζουσα πολιτική κατάσταση του κράτους των Οθωμανών.

Σε ό,τι αφορά τις παραδουνάβιες ηγεμονίες, εκτός από τους φόρους που εισέπραττε το οθωμανικό κράτος, η στρατηγική θέση που κατείχαν αυτές, έπαιζε άλλοτε το ρόλο του εφαιτηρίου και άλλοτε το ρόλο του αναχώματος στους πολέμους των Οθωμανών είτε εναντίον λαών της Βαλκανικής είτε εναντίον της κεντρικής Ευρώπης. Θεωρούνταν, λοιπόν, «τα δύο μάτια της αυτοκρατορίας που έβλεπαν προς τη Δύση». Διερωτάται όμως κανείς, «και γιατί να μην ήταν τα δύο μάτια της Δύσης στραμμένα προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία;». Αυτός, λοιπόν, είναι ο λόγος που οι δύο αυτές χώρες είχαν την ίδια στρατηγική σημασία τόσο για τους Οθωμανούς, όσο και για τη Δύση. Οι Μεγάλες Δυνάμεις αντιλαμβανόμενες τη σημασία αυτών των χωρών, ήθελαν να τις μετατρέψουν σε δικό τους πλεονέκτημα. Η επιρροή που ασκήθηκε τόσο επί των ντόπιων βοεβόδα όσο και επί των Φαναριωτών ηγεμόνων αποδεικνύει το έντονο ενδιαφέρον που απέδιδαν η Ρωσία, αλλά και η Αυστρία για τον έλεγχο αυτών των επαρχιών του οθωμανικού κράτους. Η συνθήκη του Küçük Kaynarca (1774) εξασφάλισε σημαντικά πλεονεκτήματα προς αυτή την κατεύθυνση, ειδικότερα, για λογαριασμό της Ρωσίας, η οποία κατάφερε να προσεγγίσει και να δημιουργήσει στενότερες σχέσεις με τους ηγεμόνες των παραδουνάβιων χωρών και πολλές φορές μάλιστα σε βαθμό που να τους κατευθύνει ανάλογα με τις επιδιώξεις της. Αυτή η νέα πραγματικότητα, όμως, θα σήμαινε την αντίστροφη μέτρηση για τη διοίκηση των ηγεμονιών από τους Φαναριώτες. Στα νέα εκείνα δεδομένα που διαμορφώθηκαν σε σχέση με τη Ρωσία, αλλά και τη συμπεριφορά των Φαναριωτών ηγεμόνων, η οθωμανική κυβέρνηση αντέδρασε δυναμικά επιβάλλοντας θανατικές ποινές και προεξοφλώντας έμμεσα το μέλλον των Φαναριωτών στη διοίκηση των χωρών αυτών. Ωστόσο, τα πράγματα δεν ήταν τόσο εύκολα και για την Οθωμανική

Αυτοκρατορία. Ήταν πλέον εγκλωβισμένη στα νέα πολιτικά δεδομένα, αφού, έστω και άθελά της, είχε συναινέσει στη διαμόρφωση της επώδυνης εκείνης κατάστασης, κατά την οποία και σύμφωνα με τη συνθήκη του Küçük Kaynarca, οι υποψήφιοι ηγεμόνες των παραδουνάβιων χωρών, για να αναλάβουν καθήκοντα ηγεμόνα, έπρεπε να έχουν και τη σύμφωνη γνώμη της Ρωσίας.

Η νέα αυτή κατάσταση είχε αποδυναμώσει την οθωμανική επικυριαρχία στις ηγεμονίες, αλλά και παράλληλα είχε επιδεινώσει και τη θέση των Φαναριωτών, οι οποίοι έπρεπε πλέον να είναι αρεστοί και στους Οθωμανούς και στους Ρώσους. Αυτό όμως στην ουσία θα σήμαινε σιγά σιγά την απώλεια της εμπιστοσύνης που έτρεφε επί ένα και πάνω αιώνα το οθωμανικό κράτος προς τους Φαναριώτες. Είναι εκείνο ακριβώς που επεδίωκε η Ρωσία, την απομάκρυνση δηλαδή των Φαναριωτών από την επιρροή των Οθωμανών, και τον προσεταιρισμό τους προκειμένου να χρησιμοποιηθεί αυτή η καθόλου ευκαταφρόνητη πολιτική δύναμη κατά του αιώνιου αντιπάλου της, της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτή η αλλαγή των ισορροπιών ήταν, εξάλλου εν πολλοίς καλοδεχούμενη και από τους Φαναριώτες, οι οποίοι είχαν διαμορφώσει άλλες αξίες κάτω από την επίδραση των ραγδαίων πνευματικών και πολιτικών εξελίξεων στην Ευρώπη. Η Ελληνική Επανάσταση, η οποία θα εκδηλωθεί μέσα σε αυτή τη νέα συγκυρία θα επισφραγίσει οριστικά το σημαντικό ρόλο των Φαναριωτών στην αναγέννηση ενός λαού του οποίου πλέον η εθνική συνείδηση είχε ωριμάσει.

Παρά τους όποιους υπαινιγμούς και τις εκ των υστέρων επικρίσεις ότι οι Φαναριώτες ήταν υπηρέτες των οθωμανικών συμφερόντων, γεγονός αναμφισβήτητο μιας και συμμετείχαν στην οθωμανική νομιμότητα, της οποίας αποτελούσαν επιφανές κομμάτι είναι αναμφισβήτητο, επίσης, ότι οι ίδιοι αυτοί Φαναριώτες με την πολιτική, οικονομική και πνευματική δύναμη που διέθεταν συνέδραμαν στην «κατασκευή» της ελληνικής εθνικής συνείδησης και συνεισέφεραν στην ίδρυση ανεξάρτητου εθνικού ελληνικού κράτους. Υπό την έννοια αυτή, και ειδικότερα όσον αφορά την παρούσα προβληματική, έχει μεγάλη σημασία η γνώση της οθωμανικής ιστορίας της περιόδου εκείνης κατά την οποία το γένος των Ρωμιών υπήρξε από τους πρωταγωνιστές στη διαμόρφωση σημαντικών ζητημάτων σε ό,τι αφορά στις διακρατικές σχέσεις του οθωμανικού κράτους.

Ο ιστορικός Halil İnalcık, μια κορυφαία προσωπικότητα της σύγχρονης Τουρκίας, αναφερόμενος στη σημασία της οθωμανικής ιστορίας παρατηρεί ότι «δεν μπορεί να γραφτεί η παγκόσμια ιστορία, αν προηγουμένως δεν γίνει κατανοητή η οθωμανική»(7). Πέρα από το γεγονός αν συμφωνεί ή διαφωνεί κανείς με αυτή τη

ΟΙ ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ ΔΡΑΓΟΥΜΑΝΟΙ ΚΑΙ ΗΓΕΜΟΝΕΣ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ

ΜΕΡΟΣ 1^ο

Α- Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ

Α1- Σύντομο Χρονικό

Ο άνθρωπος από την αρχαιότητα αισθάνθηκε την ανάγκη της επικοινωνίας με το συνάνθρωπο του σε βιολογικό, κοινωνικό και πνευματικό επίπεδο. Γι' αυτό παρά τις όποιες γλωσσικές, πολιτισμικές, και ιστορικές διαφορές διατήρησε πάντα σχέσεις συνύπαρξης μέσα από διαδικασίες αλληλεπίδρασης. Η μετάφραση ως επιστημονική έννοια είναι μια σχετικά καινούργια ορολογία. Ως επιστημονική θεωρία εμφανίζεται στα μέσα του 20^{ου} αιώνα και θεωρείται ένα από τα πιο παλαιά επαγγέλματα με ιστορία 4.500 χρόνων. Πιστεύεται ότι η μετάφραση υπήρχε ακόμη πριν από την εφεύρεση της γραφής. Χάρη στη μεταφραστική διαδικασία ανά τους αιώνες οι άνθρωποι πέρα από τον πολιτισμό που οι ίδιοι δημιούργησαν δανείστηκαν στοιχεία από παλαιότερους ή σύγχρονους τους πολιτισμούς. Έτσι, η ανθρώπινη αλληλεπίδραση μέσω της μετάφρασης διέδωσε γνώση και κατακτήσεις αναβαθμίζοντας την ανθρώπινη φύση.

Στο βάθος της ιστορίας της επικοινωνίας του ανθρώπου και κατ' επέκταση της μετάφρασης, εντοπίζουμε ευρέως τη χρήση του όρου «δραγομάνος» ή «δραγουμάνος». Η. F. Sakine Eruz, αναφερόμενη στον όρο «δραγουμάνος» υποστηρίζει ότι η έννοια αυτή έχει ιστορία 4000 χρόνων και ότι είναι ασσυριακής προέλευσης⁽¹⁾, ενώ ο Cengiz Orhunlu (Orhonlu) υποστηρίζει ότι ο όρος «targmânâ» ή «turgemana», όπως χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά, είναι αραμαϊκής προέλευσης⁽²⁾. Είναι βέβαιο επίσης ότι ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε από τους Ασσύριους με τη μορφή «targumanu», από τους Εβραίους με τη μορφή «targum» και στη συνέχεια με μια παραλλαγή «terceman» ή «tercüman» πρώτα από τους Άραβες και μετά από τους Τούρκους. Στην Τουρκική παράλληλα με τη λέξη «Tercüman» χρησιμοποιείται και η λέξη «Dilmaç»⁽³⁾. Οι λέξεις «dragomanno», «drogmano» «tircimanno» στα ιταλικά

και «drugment», «drughement», «drogman», «truchement» στα γαλλικά είναι παράγωγά της. Ο όρος αυτός διαδόθηκε σε αρκετές άλλες γλώσσες και χρησιμοποιήθηκε από αρκετούς λαούς με τις εξής μορφές: Στα λατινικά χρησιμοποιήθηκε με τις μορφές «torcimani», «turkimanus», «dragumanus», «dragmandus» και «turchimanus», στα ισπανικά «turchiman», «torcimani», «trujeman», στα πορτογαλικά «turgeman», στα γερμανικά «dragoman», στα βουλγαρικά «dragomanin», στα σερβικά «terdzuman», ή «dragomani», στα πολωνικά «turdyzman» και στην βυζαντινή ελληνική «δραγουμάνος»⁽⁴⁾. Πρέπει να προσθέσουμε ότι μέσα στη σύγχυση που υπάρχει για την προέλευση και τη χρήση του όρου δραγουμάνος, αναφέρονται διάφορες εκδοχές εκ των οποίων μία είναι ότι η αρχή της μετάφρασης σύμφωνα με τις γραπτές πηγές προσδιορίζεται στα 4500* π.Χ.. γεγονός που ισοδυναμεί με μια ιστορία 6500 χρόνων. Σε ότι αφορά την προφορική μετάφραση αυτή προουπήρχε της γραπτής⁽⁵⁾.

Είναι βέβαιο ότι η ιστορία της μετάφρασης ξεκίνησε και αναπτύχθηκε στις χώρες της Μεσοποταμίας, της Μέσης Ανατολής και της Αιγύπτου⁽⁶⁾. Το 2000 π.Χ. η Βαβυλώνα ήταν ένα σημαντικό πολύγλωσσο κέντρο πολιτισμού. Το στοιχείο της πολυγλωσσίας συντέλεσε στην πνευματική και στην οικονομική ανάπτυξη του τόπου. Οι επιστημονικές έρευνες υποστηρίζουν ότι στη Μεσοποταμία εκτός των άλλων είχαν συνταχθεί και λεξικά, γεγονός που επιβεβαιώνει τη σημασία της μετάφρασης την εποχή εκείνη. Παράλληλα, από το 3000 π.Χ. και μετά η μετάφραση αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό και στην Αίγυπτο, στην οποία οι διερμηνείς εργάζονταν ως «ειδικοί» των караβανιών και αποκαλούνταν «dragomane». Οι πηγές εξάλλου αναφέρουν ότι το 1800 π.Χ. στην Καπαδοκία υπήρχαν μεταφραστές που ονομάζονταν «targumannu»⁽⁷⁾.

Η αλληλεπίδραση των διαφόρων πολιτισμών μέσω της μετάφρασης, λειτούργησε αθροιστικά στη δημιουργία της πυραμίδας εκείνης που σήμερα ονομάζουμε παγκόσμιος πολιτισμός. Αν εξαιρέσουμε περιπτώσεις όπως του πολιτισμού των Αζτέκων και των Ίνκας της Νοτίου Αμερικής, των πολιτισμών της Κίνας, και της Ινδίας, που ήταν αυτόχθονες πολιτισμοί, συμπεραίνει κανείς ότι η ανάπτυξη των πολιτισμών του κόσμου στηρίχθηκε στην αμοιβαία αλληλεπίδραση. Σύμφωνα με τον Hilmi Ziya Ülken, ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός, τον οποίο οι

* Πράγματι το 4500 π.Χ. στη Μεσοποταμία, στην οποία κυριαρχούσε η πολυγλωσσία, βρέθηκαν δίγλωσσες και τρίγλωσσες πήλινες πινακίδες. Με αυτή την έννοια αντιλαμβανόμαστε ότι η δραστηριότητα της μετάφρασης κατείχε σημαντικό μέρος στην καθημερινή ζωή. Sâkine Erüz, Çeviribilim σελ. 23 MULTILINGUAL 2003 İstanbul.

δυτικοί ονομάζουν «Ελληνικό Θαύμα», επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τον πολιτισμό των Σουμερίων που χρονολογείται γύρω στα 3500 π.Χ. Η ίδια σχέση παρατηρείται ανάμεσα στον ελληνικό πολιτισμό και στους πολιτισμούς της Αιγύπτου και των Φοινίκων⁽⁸⁾. Η σχέση αυτή στη συνέχεια αντιστράφηκε. Η διείσδυση του ελληνικού πολιτισμού στην Εγγύς Ανατολή, έδωσε την αφορμή να στραφεί το ενδιαφέρον αυτών των λαών στην Αρχαία Ελλάδα και να αναπτυχθεί στη συνέχεια ο λεγόμενος πολιτισμός των Αββασιδών. Στην πολιτιστική αυτή συναλλαγή αναφέρεται και ο ρόλος του Βυζαντίου. Ο αυτοκράτορας Ηράκλειος είχε στο παλάτι του γραμματείς, οι οποίοι ήταν αρμόδιοι «Επί Αραβικών Υποθέσεων» και παράλληλα είχαν μεταφραστικές υποχρεώσεις. Εξάλλου, στο παλάτι των Αββασιδών υπήρχαν γνώστες της Ελληνικής, της Αιγυπτιακής και άλλων γλωσσών⁽⁹⁾.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην περιοχή που σήμερα καλύπτουν τα κράτη της Συρίας και του Ιράν ιδρύθηκαν θρησκευτικές και φιλοσοφικές σχολές που ονομάστηκαν «eskole», από το ελληνικό παράγωγο «σχολή». Αρκετοί φιλόσοφοι, γνώστες της ελληνικής, μετέφρασαν τους Έλληνες φιλοσόφους, όπως τον Αριστοτέλη, τον Ιπποκράτη και άλλους⁽¹⁰⁾.

Οι Λατίνοι, οι οποίοι ακόμα δεν είχαν αναδειχθεί πνευματικά, κατά την πρώτη τους επαφή με τους Έλληνες ήταν αρκετά διστακτικοί και προκατειλημμένοι μαζί τους. Η πνευματική τους παραγωγή περιοριζόταν σε τραγούδια της λαϊκής ποίησης. Η επαφή τους, όμως, με τον ελληνικό πολιτισμό, έστρεψε το ενδιαφέρον τους προς τη μετάφραση έργων αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, γεγονός που συντέλεσε στην πρόοδο των Λατίνων στις επιστήμες, στη φιλοσοφία και στον κλάδο των καλών τεχνών. Οι Λατίνοι υιοθετούν ακόμη από τους Έλληνες τρόπους ενδυμασίας, οικογενειακές παραδόσεις καθώς και ελληνικά ονόματα στην καθημερινή τους ζωή⁽¹¹⁾.

Η Αναγέννηση, η οποία αποτελεί μία από τις σημαντικότερες φάσεις της ιστορίας της ανθρωπότητας, είναι άμεσα ταυτισμένη με τον αρχαίο ελληνικό, λατινικό και αραβικό πολιτισμό. Το φαινόμενο αυτό που κατά τον Burkhard «αποτελεί την ανακάλυψη του ανθρώπου», στηρίχτηκε στη βάση της μετάφρασης και στην αποδοχή αυτών των πολιτισμών.

Όσον αφορά τη σημασία της μετάφρασης κατά την οθωμανική περίοδο, διαπιστώνει κανείς ότι είναι αυτονόητη από το γεγονός ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν ένα πολυεθνικό και πολυγλωσσικό κράτος, στο οποίο η προφορική μετάφραση, προπαντός, αποκτούσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον από τις ίδιες τις ανάγκες στις διάφορες υπηρεσίες του, αλλά και στις διακρατικές σχέσεις του

οθωμανικού κράτους και ειδικότερα στις σχέσεις του με χώρες της Δύσης, που είναι και το αντικείμενο αυτής της προβληματικής, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αποκτούσε εξαιρετικά σημαντικό ενδιαφέρον.

- 1- ERUZ, F. Sakine- Çeviriden Çeviribilime, σελ.. 17 Multilingual 2003 İst.
- 2- Orhunlu, Cengiz- Osmanlı Devletinde “Tercümanlık” , σελ.13, Atatürk Konferansları, V. Εκδόσεις T.T.K 1975
- 3- Bedrettin, Tuncel- (Alpay Kabacalı) Seçme Yazılar, Dilmaçlar Çağı, σελ. 160, Εκδ. YKY, 2002 İstanbul
- 4- Balcı, Sezai – Osmanlı Devletinde Tercümanlık ve Bâb-ı Âli tercüme Odası, σελ. 6, Ankara Üniversitesi 2007
- 5- Erüz, ο.π. σελ. 22
- 6- Erüz, ο.π. σελ.23
- 6- Erüz, ο. π. σελ. 23
- 7- Ülken, Hilmi Ziya- Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü, σελ. 20, Εκδόσεις Ülken, 1997 İst.
- 8- Orhonlu, Cengiz- Osmanlı Devletinde Tercümanlık, Atatürk Konferansları V, σελ. 14, Türk Tarih Kurumu 1975
Ankara
- 9- Ülken, ο.π. σελ. 59
- 10- Ülken, ο.π. σελ. 204-205

A2- Μεταφραστική Δραστηριότητα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Αντίθετα με την προοθωμανική περίοδο του κράτους των Σελτζούκων και των τουρκμενικών μπειλικιών της Ανατολίας, κατά την οποία είχε σημειωθεί πολύ σημαντική πρόοδος στη μετάφραση, παρατηρεί κανείς ότι την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και πιο συγκεκριμένα από τις αρχές του 16ου αιώνα και μετά παρουσιάζεται περιορισμένο ενδιαφέρον για ελληνικές και δυτικές πηγές αναφορικά με διάφορες επιστήμες. Το κέντρο βάρους αυτής της δραστηριότητας μετατοπίζεται στην Αραβική και την Περσική λόγω της στενής σχέσης που είχε δημιουργηθεί ανάμεσα στην Τουρκική και την Αραβική εξαιτίας της θρησκείας του Ισλάμ, ενώ παράλληλα η σχέση της μετάφρασης με την περσική, εκτός από τη λογοτεχνία με την οποία είχε αναπτύξει ισχυρούς δεσμούς, στηρίχθηκε και στο γεγονός της αποδοχής της περσικής ως επίσημης γλώσσας στα κράτη και στα μπειλίκια της Ανατολίας. Η γνώση της θρησκείας του Ισλάμ είχε ως βασική προϋπόθεση τη γνώση της Αραβικής. Στη βάση αυτής της λογικής η εκπαίδευση ήταν εναρμονισμένη με τις θρησκευτικές ανάγκες και με κυρίαρχο θεσμό τα ιεροσπουδαστήρια (medrese). Τον 15^ο αιώνα οι θετικές επιστήμες, η φιλοσοφία, η ιατρική κ.τ.λ. διδάσκονταν περισσότερο από πηγές της Αραβικής ή της Περσικής παρά από άλλες. Μάλιστα, πολλές φορές εγχειρίδια γραμμένα σε άλλες γλώσσες μεταφράζονταν σε μία από τις δύο. Το ενδιαφέρον λοιπόν της γλωσσομάθειας των Τούρκων την εποχή εκείνη επικεντρώνεται σε αυτές τις δύο γλώσσες.

Μετά την Άλωση της Πόλης η μετάφραση αποκτά ξεχωριστό ενδιαφέρον. Ο Πορθητής Mehmet II δεν υποτίμησε την ιστορική σημασία της παλαιάς βυζαντινής Βασιλεύουσας. Σεβάστηκε τον πολιτισμό μιας πρωτεύουσας όπως και «το όνομα του μεγάλου της ιδρυτή, το οποίο θα συνεχίσει να χρησιμοποιεί»⁽¹⁾ ως το όνομα της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας του. Εξέδωσε διατάγματα στην Ελληνική, ενώ και η αλληλογραφία που αφορούσε σε συμφωνίες με χώρες της Δύσης όπως με τη Βενετία, ήταν στην ελληνική γλώσσα*. Ο Mehmet II, οραματιζόταν τη δημιουργία μιας

* Οι πηγές αναφέρουν συμφωνίες που ήταν γραμμένες στην Ελληνική. Κατά τον Mansel οι Οθωμανοί αυτοκράτορες είχαν Ρωμιούς γραμματείς, οι οποίοι εκτός την Τουρκική, χρησιμοποιούσαν και την Ελληνική σε έγγραφα που εξέδιδαν. Mansel, Philip- Κωνσταντινούπολη. Η Πόλη που Νοσταλγεί ο Κόσμος, σελ. 16, Μετάφραση από την τουρκική, Εκδόσεις, EVEREST, 2007 İstanbul. Ο Γεώργιος Αμοιρούτζης χρησιμοποίησε την Ελληνική σε αλληλογραφία με χώρες όπως η Βενετία. İslam Ansiklopedisi, άρθρο Tercüman, σελ. 176.

Εκτός την αλληλογραφία με άλλες χώρες, ο Πορθητής ο Mehmet II είχε εκδόσει διατάγματα (ferman) στην Ελληνική, τα οποία υπέγραφε με τον τίτλο «Ο Μέγας Αυθέντης». Balci, Sezai- Osmanlı

μεγάλης αυτοκρατορίας. Πίστευε ότι όφειλε να συμπεριφέρεται με σεβασμό και με πλήρη ισονομία στους υπηκόους του ανεξαρτήτου θρησκείας. Δεν θεωρούσε τον εαυτό του μονάχα σουλτάνο των Μουσουλμάνων, αλλά και ταυτόχρονα, ηγέτη του κόσμου όπως ακριβώς ήταν και ο Καίσαρας των Ρωμαίων. Στο θέμα της θρησκείας είχε φιλελεύθερες απόψεις. Το ενδιαφέρον του για τη γνώση της Ελληνικής, της Λατινικής και γενικότερα του πολιτισμού της Δύσης, αλλά και για τη χριστιανοσύνη τον έκανε να αλληλογραφεί με τον Πάπα. Τη στιγμή που ο Πάπας τον καλούσε να προστατεύει την Καθολική Εκκλησία, ο Γεώργιος Αμοιρούτζης του παρουσίαζε μια έρευνα στην οποία επισήμανε τα κοινά στοιχεία του μουσουλμανικού και του ορθόδοξου δόγματος για να υποστηρίξει την ένωση των δύο θρησκειών⁽²⁾.

Η Zeynep Sözen αναφέρει ότι οι Οθωμανοί από τον 14^ο ήδη αιώνα διέθεταν επισήμως διερμηνείς στην αυλή τους. Την εποχή του Πορθητή οι συμφωνίες που γίνονταν με άλλες χώρες καθώς και τα κείμενα που αφορούσαν σε διάφορα ζητήματα εμπορικής ή άλλης φύσεως, γράφονταν στην Ελληνική από Ρωμιούς γραμματείς⁽³⁾. Σύμφωνα με το Γεώργιο Τραπεζούντιο, ο Πορθητής γνώριζε πολύ καλά την ελληνική. Τα κολακευτικά λόγια του Τραπεζούντιου προς τον Mehmet II, υπογράμμιζαν τη σημασία και το ρόλο που καλούνταν να διαδραματίσει. «Η πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας είναι η Κωνσταντινούπολη. Επομένως Εσείς είστε ο νόμιμος αυτοκράτορας των Ρωμαίων. Ο αυτοκράτορας των Ρωμαίων είναι ταυτόχρονα ο αυτοκράτορας ολόκληρης της υφελίου»⁽⁴⁾. Ο Πορθητής, ο οποίος ήταν κάτοχος υψηλής παιδείας, έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και τις θετικές επιστήμες. Είχε στη διάθεσή του αρκετούς γραμματείς, γνώστες άλλων γλωσσών. Από τους γραμματείς που διέθετε στην αυλή του, ο Μιχαήλ Κριτόβουλος ο Ίμβριος* είχε γράψει την «Ιστορία του Σουλτάνου Μεχμέτ Χαν Β'», ένα έργο που αναφέρεται στη ζωή του Πορθητή και το οποίο μεταφράστηκε στην Τουρκική από τον Παύλο Καρολίδη (Karolidi Efendi) “Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sâni”, βουλευτή Σμύρνης στην οθωμανική εθνοσυνέλευση. Εξάλλου κατά τον Edward Gibbon, σύμφωνα με τη θέληση του Πορθητή, είχε μεταφραστεί το έργο του Πλούταρχου «Βίοι Παράλληλοι»⁽⁵⁾. Ο Πορθητής είχε μελετήσει μαζί με τον Τραπεζούντιο λόγο

Devletinde Tercümanlık ve Bâb-ı Âli Tercüme Odası, σελ. 44, Πανεπιστήμιο Άγκυρας (Διατριβή), 2007.

* Ο Μιχαήλ Κριτόβουλος ήταν ο ένας από τους δύο ιστορικούς του Πορθητή Mehmet II. Γεννήθηκε στην Ίμβρο. Είναι γνωστός και με το όνομα Κριτόπουλος. Μετά την Άλωση διαπραγματεύθηκε ειρηνικά την παράδοση της Ίμβρου στους Τούρκους. Χρημάτισε διοικητής της Ίμβρου και διατηρούσε στενές σχέσεις με τους λόγιους της εποχής του, όπως τον Γεώργιο Σχολάριο, τον Ιωάννη Ευγενικό, τον Γεώργιο Αμοιρούτζη και άλλους. Πέθανε το 1468 στην Κωνσταντινούπολη.

Γεώργιο Αμοιρούτζη* τη Γεωγραφία του Πτολεμαίου και του ζήτησε τη μετάφρασή της στην Αραβική.

Εκτός από τις παραπάνω κολακευτικές απόψεις, οι οποίες απεικονίζουν το πορτραίτο του Μεχμέτ Β' (Mehmet II), έχει ενδιαφέρον να δει κανείς και την άλλη όψη του νομίσματος, που είναι οι συνέπειες της Άλωσης για τους Ρωμιούς. Είναι βέβαιο ότι και κατά την πολιορκία, αλλά και ευθύς αμέσως μετά την Άλωση αρκετοί Ρωμιοί εγκατέλειψαν την Πόλη και σκορπίστηκαν σε διάφορα μέρη του ελλαδικού χώρου. Η ερήμωση της Πόλης μετά την Άλωση συνιστούσε σημαντικό πρόβλημα για τον καινούριο αυτοκράτορά της. Ο Χ. Γ. Πατρινέλης αναφέρει ότι με τη θέσπιση ποικίλων κινήτρων για την προσέλκυση εποίκων, αλλά και με την αναγκαστική μεταφορά πληθυσμών (χριστιανικών και μουσουλμανικών) από διάφορες πόλεις και επαρχίες, ο Πορθητής Mehmet II -αλλά και οι διάδοχοί του,- έκαναν την Κωνσταντινούπολη μέσα σε μερικές δεκαετίες την πιο πολυάριθμη πόλη της Ευρώπης. Γύρω στα 1530 οι κάτοικοι της Κωνσταντινουπόλης είχαν φθάσει τις 400.000 και στα τέλη του 17ου αιώνα τις 600.000, εκ των οποίων το ένα τρίτο ή ένα τέταρτο περίπου ήταν Έλληνες⁽⁶⁾.

Παρά το ενδιαφέρον του Πορθητή να παρακολουθήσει από κοντά τις επιστήμες και τη δυτική κοσμοθεωρία, η Οθωμανική Αυτοκρατορία στη συνέχεια ως κυρίαρχη δύναμη στην Ευρασία εγκλωβίστηκε στην αντίληψη της ανωτερότητας του δικού της πολιτισμού και των δικών της αξιών. Η ιδέα αυτή ενισχύθηκε από την πολιτική και στρατιωτική της υπεροχή, με αποτέλεσμα να περιφρονεί όχι μόνο τη Δύση, αλλά κάθε τι που θεωρούσε μη οθωμανικό. Η χρήση του τίτλου του αυτοκράτορα της Ρωμαίων από τους οθωμανούς αυτοκράτορες θα εγκαταλειφθεί επί Σουλτάνου Selim I, (αρχές του 16^{ου} αιώνα) οπότε αρχίζει και παρατηρείται αύξηση της επιρροής της ισλαμικής ιδεολογίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία⁽⁷⁾. Ο Χαλίφης (Σουλτάνος) θεωρούνταν η σκιά του Θεού στη Γη και ως εκ τούτου είχε υποχρέωση να διαδώσει «την αληθινή πίστη στους λαούς που μαστίζονταν από βαρβαρισμό και αθεϊσμό»⁽⁸⁾. Είναι εξαιρετικά σημαντικό να αναφέρουμε ότι στη μεταστροφή των Τούρκων και πιο συγκεκριμένα των σουνιτών Τούρκων προς τον αραβικό πολιτισμό, εξαιρετικό ρόλο έπαιξε το γεγονός ότι από τις αρχές του 16^{ου} αιώνα το Χαλιφάτο

* Ο Γεώργιος Αμοιρούτζης γεννήθηκε στην Τραπεζούντα στις αρχές του 15^{ου} αιώνα. Σπούδασε στην Κωνσταντινούπολη ιατρική, φιλοσοφία και φυσικές επιστήμες. Συμμετείχε μαζί με τον Ιωάννη Παλαιολόγο στη σύνοδο της Φλωρεντίας, όπου και ήρθε σε σύγκρουση με τον Μάρκο Ευγενικό, επειδή ήταν υπέρ της Ένωσης. Ο Πορθητής τον γνώρισε κατά τη διάρκεια της εκστρατείας της Τραπεζούντας ζητώντας από αυτόν να μεσολαβήσει για την παράδοση της πόλης το 1461.

(Hilâfet) περνάει από τους Αββασίδες και τους Μαμελούκους στους οθωμανούς αυτοκράτορες. Μετά τους νικηφόρους πολέμους του Σουλτάνου Selim Yavuz (Σκληρός Σελήμ), επί των Μαμελούκων αυτή η κορυφαία αρχή του σουνιτικού ισλάμ, δηλαδή το Χαλιφάτο, εισέρχεται πλέον στη μόνιμη ηγεσία του Σουλτάνου και θα παραμείνει έτσι ως το 1924. Ο Selim προκειμένου να εδραιώσει την κυριαρχία του στον αραβικό κόσμο όχι μόνο ως αυτοκράτορας, αλλά και ως Χαλίφης, ήθελε να αποδείξει έμπρακτα ότι εκπροσωπούσε στο ακέραιο τις αξίες και τις αρχές του Ισλάμ.

Υπό αυτές τις συνθήκες οι σχέσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με το δυτικό κόσμο άρχισαν να παρουσιάζουν επικοινωνιακή αδυναμία και η όποια σχέση της με τη Δύση ήταν υπό το πρίσμα μιας αντίληψης να μη θιγεί το κύρος της θρησκείας και της παντοδύναμης αυτοκρατορίας. Το αίσθημα αυτό της παντοδυναμίας δημιούργησε συνθήκες κατάχρησης, δωροδοκίας και αναξιοκρατίας στη διοίκηση του οθωμανικού κράτους. Η λανθασμένη αυτή πορεία της κεντρικής διοίκησης καταγράφεται στις αρχές του 17^{ου} αιώνα από μια άλλη οπτική, εκείνη του Mustafa Koçu Bey*, αλβανικής καταγωγής και από το περιβάλλον του Σουλτάνου, ο οποίος είχε επισημάνει με τον πιο σαφή τρόπο το διαφαινόμενο κίνδυνο για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο Koçu Bey το 1631 σε κείμενό του παρουσιάζει τις ανησυχίες του στο σουλτάνο και αναφέρει ότι η διάβρωση του συστήματος του τιμαρίου, η υπεξαίρεση της δημόσιας περιουσίας από τους διοικούντες και τα διάφορα κωλύματα των ουλεμάδων είχαν φέρει την αυτοκρατορία στα πρόθυρα της παρακμής. Η διάβρωση του συστήματος είχε επεκταθεί σε ολόκληρη την Ανατολία. Γι' αυτό, συνιστούσε στο σουλτάνο Murat IV να προβεί άμεσα σε θεσμικές μεταρρυθμίσεις⁽⁹⁾.

Με τις συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί εκείνη την περίοδο και έως τον 18^ο αιώνα, εκτός από κάποιες συμφωνίες, δεν παρατηρείται καμία πολιτιστική ανταλλαγή ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τις χώρες της Δύσης, ενώ η όποια μεταφραστική σχέση με τη Δύση, ήταν περισσότερο για την ικανοποίηση περιστασιακών αναγκών.

* Ο Mustafa Koçu Bey στην αναφορά που είχε στείλει στο σουλτάνο αναφέρει τα εξής: «Πρώτα, το 1595, εμφανίσθηκε η λεγόμενη ανταρσία “Celâlî” στα χωριά και στις κωμοπόλεις του Καραμάν, της Sivas (Σεβάστεια), του Μαρας, του Χαλεπιού, της Δαμασκού, του Ντιγιαρμπακήρ, της Μωσούλης, του Βαν και του Ερζερούμ της Ανατολίας, που ρήμαξε και λεηλάτησε τα πάντα. Πυρπολήθηκαν επίσης και ένα σωρό οικισμοί της πρώην πρωτεύουσας, της Προύσας. Οι συμμορίες των Ουρμπάν (φυλή Βεδουϊνών) και των Τουρκμένων αγνοώντας την υπακοή υπερβαίνοντας κάθε όριο εξαφάνισαν τόσα χωριά. Αυτή η συμφορά είναι πρωτοφανής. Η Εξοχότητα του Υψηλού Σουλτανάτου υπάρχει χάρη στη δύναμη του στρατού και ο στρατός υπάρχει χάρη στο θησαυροφυλάκιο και το θησαυροφυλάκιο χάρη στους φόρους των ραγιάδων και οι ραγιάδες υπάρχουν χάρη στην ασφάλεια και τη δικαιοσύνη... Στη παρούσα κατάσταση η αυτοκρατορία κινδυνεύει και κανείς δεν αναρωτιέται για το τι μέτρα πρέπει να ληφθούν». Selim Somçağ, Osmanlı ve Batı, σελ. 57-58, Εκδόσεις Bengi 2008 İstanbul .

Ο Hilmi Ziya Ülken υποστηρίζει ότι η διακοπή των σχέσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τόσο με τη Δύση όσο και με άλλους αρχαίους πολιτισμούς κόστισε σε δημιουργικότητα. Η εσωστρέφεια αυτή ήταν τόσο εμφανής που, «παρά το γεγονός ότι δεν γινόταν καμία μετάφραση από τα ελληνικά ή τα λατινικά, τα ήδη μεταφρασμένα εγχειρίδια από αυτές τις γλώσσες στην αραβική είχαν την ίδια αντιμετώπιση»⁽¹⁰⁾.

Σε ό,τι αφορά το ρόλο της μετάφρασης στις κρατικές υπηρεσίες να επισημανθεί ότι εκτός από τους διερμηνείς που ασχολούνταν με διεθνή ζητήματα, υπήρχαν επίσης -για ευνόητους λόγους – θεσμοθετημένες σε κρατικό επίπεδο μεταφραστικές υπηρεσίες για τις ανάγκες διοίκησης και υπηκόων, εξαιτίας του πολυγλωσσικού σχήματος των εθνοτήτων στην οθωμανική επικράτεια. Η ύπαρξη διερμηνέων για τους μη γνωρίζοντες την τουρκική, ήταν κατοχυρωμένο δικαίωμα των υπηκόων του οθωμανικού κράτους. Επομένως, η μεταφραστική δραστηριότητα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία είχε πολλαπλό χαρακτήρα καλούνταν να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στις διάφορες υπηρεσίες. Αυτές λοιπόν, είναι οι εξής:

1- Οι Δραγουμάνοι του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου (Divan-ı Hümayun Tercümanları). Σύμφωνα με ιστορικές πηγές η υπηρεσία αυτή υπάρχει από το 16^ο αιώνα. Οι πρώτοι δραγουμάνοι αυτής της υπηρεσίας ήταν εξισλαμισμένοι χριστιανοί Ορθόδοξοι ή άλλου χριστιανικού δόγματος (Καθολικοί, Αρμένιοι) ή και Εβραίοι που γνώριζαν ξένες γλώσσες και προπαντός ευρωπαϊκές. Σε όλους τους δραγουμάνους είχαν παραχωρηθεί τιμάρια. Ο πιο γνωστός εξ αυτών ήταν ο Yunus Bey, ο οποίος ήταν από τους πρώτους δραγουμάνους του οθωμανικού κράτους και σημαντικός διπλωμάτης. Ο Yunus Bey, ο οποίος προερχόταν από ελληνική οικογένεια, ταξίδεψε στη Βενετία το 1542 για την ανανέωση εμπορικής συμφωνίας που είχε υπογραφεί επί του Mehmet II ανάμεσα στις δυο χώρες. Σύμφωνα με τον Orhonlu, ο Yunus Bey υπηρέτησε για αρκετά χρόνια στη θέση του δραγουμάνου και με την ίδια αποστολή πήγε για δεύτερη φορά στη Βενετία ⁽¹¹⁾ χωρίς να γίνεται αναφορά στις λεπτομέρειες και στο χρόνο του ταξιδιού. Ο σημαντικότερος αυτός δραγουμάνος του 16^{ου} αιώνα πέθανε στην Κων/πολη το 1551.

Δεν έχει εξακριβωθεί ο αριθμός των δραγουμάνων την εποχή του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς (Kanûnî Sultan Süleyman) στα μέσα του 16^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Οθωμανικού Αρχείου αναφέρονται εκτός από τον Yunus Bey, τα ονόματα του Abdullahoğlu Cafer, του Ferhat, του Ούγγρου Murat, κάποιου Πολωνού İbrahim (Joachim Strasz) κ.οκ.⁽¹²⁾ Ένας από αυτούς τους δραγουμάνους διετίθετο στην

υπηρεσία οποιουδήποτε πρέσβη άλλης χώρας που επισκεπτόταν την Υψηλή Πύλη. Το αξίωμα του δραγουμάνου, ήταν κληρονομικό. Σε περίπτωση θανάτου κάποιου από τους δραγουμάνους τη θέση του αναλάμβανε ο γιος του, ο οποίος φυσικά είχε λάβει την κατάλληλη εκπαίδευση και μόρφωση ώστε να είναι σε θέση να ανταπεξέλθει στα καθήκοντά του όταν έρθει η ώρα. Ο θεσμός των δραγουμάνων του Αυτοκρατορικού Διβανιού συνεχίστηκε με αυτή τη μορφή ως τον Παναγιώτη Νικούσιο Μαμωννά το 1663.

Η περίπτωση του Νικούσιου αποτελεί την απαρχή μιας νέας περιόδου, της λεγόμενης περιόδου των Φαναριωτών δραγουμάνων, ο ρόλος των οποίων στη συνέχεια αναβαθμίστηκε έχοντας τη δυνατότητα να καταλαμβάνουν και τη θέση του ηγεμόνα των ημιαυτόνομων παραδουνάβιων χωρών.

Από την εποχή του Νικούσιου τα λειτουργικά χαρακτηριστικά του θεσμού των δραγουμάνων μεταβάλλονται. Το πιο αξιοσημείωτο ίσως είναι ότι με το Νικούσιο για πρώτη φορά μη μουσουλμάνος τοποθετείται ως δραγουμάνος σε μια εξαιρετικά ευαίσθητη θέση της κεντρικής οθωμανικής διοίκησης. Η παράδοση αυτή έκτοτε συνεχίστηκε με τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο τον εξ Απορρήτων (Mahrem-i Esrar-ı Devlet) και τους άλλους Φαναριώτες ως την Επανάσταση του '21 με τη μουσουλμανική ταυτότητα να μην είναι πια προαπαιτούμενο στοιχείο για να γίνει κανείς δραγουμάνος της Υψηλής Πύλης. Η ελληνική επανάσταση έθεσε εν αμφιβόλω τη νομιμοφροσύνη των Ρωμιών δραγουμάνων, ωστόσο όμως, οι μεταρρυθμίσεις της περιόδου του Τανζιμάτ ευνοούν εκ νέου τους Φαναριώτες, οι οποίοι επανέρχονται στο προσκήνιο καταλαμβάνοντας αυτή τη φορά θέσεις όχι μονάχα δραγουμάνων αλλά πρεσβευτών, ακόμα και υπουργού των εξωτερικών, όπως στη περίπτωση του Αλέξανδρου Καραθεοδωρή Πασά.

Επανερχόμενοι στην προ της ελληνικής επανάστασης περίοδο, η οποία και αποτελεί το αντικείμενο αυτής της προβληματικής, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ο θεσμός των δραγουμάνων και στη συνέχεια των ηγεμόνων, στελεχωνόταν από το Νικούσιο και μετά ως επί το πλείστον από Φαναριώτες, αν και μερικοί από αυτούς δεν ήταν Ρωμιοί Φαναριώτες, όπως συνηθίζεται να χρησιμοποιείται αυτός ο όρος. Όλοι όμως οι δραγουμάνοι από τους οποίους εξαρτιόνταν οι σχέσεις της οθωμανικής ηγεσίας με τη Δύση μεγάλωσαν και ανατράφηκαν στο ίδιο κοινωνικό περιβάλλον με τους Φαναριώτες. Ένα άλλο στοιχείο που θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικό για τους Φαναριώτες είναι ότι χάρη στην ανάληψη θέσεων ευθύνης στην οθωμανική διοίκηση, δημιούργησαν γνωριμίες και σχέσεις με πολιτικές προσωπικότητες από χώρες της

Ευρώπης, γεγονός που θα παίζει ρόλο εξαιρετικής σημασίας στις μετέπειτα πολιτικές εξελίξεις εντός της αυτοκρατορίας αλλά και στις διακρατικές σχέσεις αυτοκρατορίας με τα κράτη της Δύσης.

2- Οι Δραγουμάνοι των Περιφερειών (Eyalet Tercümanları). Οι δραγουμάνοι των περιφερειών οι οποίοι ήταν αυτοκρατορικοί διερμηνείς («divan tercümanı») και διορίζονταν με βεράτιο («berat»), υπηρετούσαν σε διάφορες κρατικές υπηρεσίες των περιφερειών, μεταξύ άλλων και στις δικαστικές υπηρεσίες. Οι σημαντικότερες από αυτές τις περιφέρειες βρίσκονταν στην Αίγυπτο, στην Πελοπόννησο, στην Κρήτη, στην Ιερουσαλήμ, στην Κύπρο, στο Βελιγράδι, στη Βουδαπέστη, στην Τρίπολη της Λιβύης και αλλού. Σε περιφέρειες στις οποίες ζούσαν υπήκοοι από διάφορες εθνότητες, όπως Σλάβοι, Έλληνες, Άραβες κ.λ.π υπήρχαν και οι αντίστοιχοι διερμηνείς που διαμεσολαβούσαν στις σχέσεις διοίκησης και υπηκόων. Για παράδειγμα, σε περιφέρειες που ζούσαν Έλληνες, όπως στην Πελοπόννησο ή στην Κρήτη, οι διερμηνείς ήταν Έλληνες χριστιανοί και σε περιοχές όπου ζούσαν Άραβες υπηρετούσαν Άραβες διερμηνείς. Το ίδιο συνέβαινε και στις άλλες περιοχές με σκοπό κάθε εθνότητα να απολαμβάνει υπηρεσίες διερμηνέων. Σε μεγάλες περιφέρειες όπως η Αίγυπτος οι διερμηνείς ήταν Τούρκοι και ανάμεσά τους υπήρχε αρχιδιερμηνέας, ενώ σε περιφέρειες όπως η Βουδαπέστη, ή η Τιμισοάρα οι περισσότεροι από τους διερμηνείς ήταν μουσουλμάνοι γνώστες της ουγγρικής (13). Στα δικαστήρια των περιφερειών υπήρχαν επίσης διερμηνείς εξαιτίας του γεγονότος ότι οι δίκες σε όλα τα δικαστήρια της οθωμανικής επικράτειας διεξάγονταν στην τουρκική.

3- Οι Δραγουμάνοι του Στόλου και των Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (Donanma ve Müessese Tercümanları). Οι Δραγουμάνοι του Στόλου είναι ένας παλαιός θεσμός και σημαντική υπαλληλική θέση που είχε προσφέρει η οθωμανική διοίκηση σε χριστιανούς της αυτοκρατορίας. Ο διορισμός των δραγουμάνων του στόλου γινόταν με αυτοκρατορικό διάταγμα (berat), ενώ σε περίπτωση που προέκυπταν λόγοι για την απόλυση του δραγουμάνου, στην αρχή αρκούσε η απόφαση του ναυάρχου. Από τις αρχές όμως του 19^{ου} αιώνα ο ναύαρχος όφειλε να ετοιμάσει μια αναφορά περιγράφοντας τους λόγους της απόλυσης του δραγουμάνου, ενώ η τελική απόφαση λαμβανόταν από την Υψηλή Πύλη. Γενικά για την εξασφάλιση της περιζήτητης εκείνης θέσης του δραγουμάνου, όπως στην κεντρική διοίκηση, έτσι και στο στόλο χρειαζόταν καταρχάς να δωροδοκηθούν πολιτικά πρόσωπα, κάτι που αποτελούσε παράδοση στην οθωμανική διοίκηση, ισχυρές διασυνδέσεις, καθώς και πολιτική δεξιότητα και ικανότητα στο ραδιουργείν. Από όλη αυτή τη διαδικασία της

δοσοληψίας ο πιο κερδισμένος ήταν ο ναύαρχος του στόλου, ο οποίος έπαιρνε μεγάλα και πανάκριβα δώρα. Αποστολή του δραγουμάνου, εκτός από τη γραπτή και προφορική μετάφραση, ήταν να ελέγχει τους μη μουσουλμάνους των νησιών σε ό,τι αφορά τα φορολογικά ζητήματα. Επιπλέον, ο δραγουμάνος του στόλου ήταν εκπρόσωπος της οθωμανικής διοίκησης και γι'αυτό διαμεσολαβούσε σε θέματα σχέσεων διοίκησης και χριστιανών υπηκόων. Πρέπει να σημειωθεί ότι η θέση των δραγουμάνων του στόλου ήταν βασική προϋπόθεση και προαπαιτούμενη εμπειρία για κάποιον που επιθυμούσε το διορισμό του στη θέση του δραγουμάνου του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου. Γνωρίζουμε ότι οι περισσότεροι δραγουμάνοι του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου είχαν υπηρετήσει προηγουμένως στο στόλο ή σε διπλωματικές υπηρεσίες άλλων χωρών*.

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν επίσης και οι δραγουμάνοι των στρατιωτικών σχολών και της πολυτεχνικής σχολής, που ιδρύονται στο ευρύτερο πλαίσιο μεταρρυθμίσεων κατά την τελευταία δεκαετία του 18^{ου} αιώνα. Όταν επί Selim III τίθεται το ζήτημα της αναδιοργάνωσης του οθωμανικού στρατού, η οθωμανική άρχουσα τάξη έχοντας πλέον πειστεί ότι το γενιτσαρικό σώμα αποτελούσε δύναμη ανάσχεσης προς το δρόμο της ευημερίας και του εκσυγχρονισμού, αποφάσισε τη σύσταση ενός στρατού με βάση τα δυτικά πρότυπα. Για την εκπαίδευση του καινούργιου αυτού σώματος κλήθηκαν εκπαιδευτές αξιωματικοί από τη Γαλλία και παράλληλα διορίστηκαν δραγουμάνοι στις στρατιωτικές σχολές για την εκπαίδευση των αξιωματικών. Οι πηγές αναφέρουν ότι ένας από αυτούς ήταν ο Κωνσταντίνος Αλεξάνδρου Υψηλάντης, ο οποίος προσέφερε τις υπηρεσίες του για την αναδιοργάνωση του οθωμανικού στρατού “Nizam-i Cedid” (Καινούργια Τάξη) (14), - μια ονομασία προφανώς παρμένη από τους Γάλλους -, μεταφράζοντας τα συγγράμματα του περίφημου Γάλλου στρατάρχη και ειδικού σε θέματα μηχανικής και οχυρωματικής, Vauban (Sébastien Le Prestre, Seigneur de Vauban and Later Marquis de Vauban 15 May 1633-30 March 1707) στην Τουρκική(15). Η ίδια ομάδα συνέβαλε στη διαδικασία της ίδρυσης των τεχνικών πανεπιστημιακών σχολών και της ιατρικής σχολής, που θα αποτελέσουν το πρώτο βήμα του πανεπιστημιακού θεσμού κατά τα

* Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση του Παναγιώτη Νικουσίου Μαμμωνά, ο οποίος πριν αναλάβει δραγουμάνος του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου, για δέκα χρόνια και πάνω ήταν δραγουμάνος της γερμανικής πρεσβείας. Χ. Γ. Πατρινέλης- Τρίτη Επιστημονική Ημερίδα- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 20, Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα. Σαν δεύτερο παράδειγμα μπορούμε να αναφέρουμε την περίπτωση του Σκαρλάτου Καρατζά, ο οποίος πριν διοριστεί δραγουμάνος στο Αυτοκρατορικό Συμβούλιο, εργάστηκε με την ίδια ιδιότητα στην πρεσβεία της Ολλανδίας στην Κωνσταντινούπολη.

ευρωπαϊκά πρότυπα για τα οθωμανικά δεδομένα της εποχής. Είναι βέβαιο ότι οι Φαναριώτες χάρη στο μοναδικό εκείνο προσόν της γλωσσομάθειας είχαν καταλάβει όλα εκείνα τα κρίσιμα αξιώματα, τις πιο νευραλγικές θέσεις της οθωμανικής διοίκησης, ανοίγοντας έτσι ένα μοναδικό δίαυλο με τη Δύση.

4- Οι Δραγουμάνοι των Ξένων Πρεσβειών και Προξενείων (Yabancı Elçilik ve Konsolosluk Tercümanları). Οι δραγουμάνοι αυτής της κατηγορίας ως επί το πλείστον ήταν χριστιανοί υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Όλοι υπόκειντο στους νόμους του οθωμανικού κράτους και όχι στους νόμους της χώρας στην οποία υπηρετούσαν. Αν αποδεικνυόταν ότι κάποιος από τους δραγουμάνους δημιουργούσε σχέσεις πέραν των καθηκόντων του ή επιδείκνυε αναξιόπιστη συμπεριφορά προς το οθωμανικό κράτος, τότε αμέσως απολυόταν. Οι δραγουμάνοι των ξένων διπλωματικών υπηρεσιών, οι οποίοι απαλλάσσονταν από το κεφαλικό φόρο όφειλαν πάντα να παρευρίσκονται στις συναντήσεις των ξένων διπλωματικών αποστολών με τις τουρκικές αρχές. Το θέμα της απαλλαγής του δραγουμάνου από τον κεφαλικό φόρο αναφερόταν στη συμφωνία του οθωμανικού κράτους και της πρεσβείας κάθε χώρας*.

Οι ξένες διπλωματικές υπηρεσίες είτε ήταν πρεσβείες είτε προξενικές αρχές είχαν δικαίωμα να απασχολούν πάνω από ένα δραγουμάνο. Σε αυτές τις περιπτώσεις υπήρχε μια ιεραρχική σχέση ανάμεσά τους, όπως αρχιδραγουμάνος, δραγουμάνος, διερμηνέας. Κάθε διπλωματική αρχή είχε δικαίωμα πρόσληψης δύο δραγουμάνων με οθωμανικό διοριστήριο (berat).

Μετά τη συνθήκη του Küçük Kaynarca οι Μεγάλες Δυνάμεις με διάφορες προφάσεις λειτούργησαν προξενικές αρχές σε πολλά νησιά, στα οποία οι Ρωμιοί υπηρετούσαν όχι απλώς ως δραγουμάνοι αλλά και σε κάποιες περιπτώσεις ως πρόξενοι αυτών των χωρών⁽¹⁶⁾.

Αναρωτιέται κανείς, πώς οι μουσουλμάνοι Οθωμανοί, οι οποίοι είχαν δημιουργήσει μια τόσο ισχυρή αυτοκρατορία, ήταν δυνατόν από τα μέσα του 17^{ου}

* Ο διορισμός του δραγουμάνου στις ξένες πρεσβείες γινόταν από το οθωμανικό κράτος. Ο δραγουμάνος είχε δικαίωμα να έχει και βοηθούς μεταφραστές έναν ή δύο το πολύ. Στη συνέχεια, όμως ο αριθμός αυτός φτάνει τους οκτώ. Ο βοηθός του δραγουμάνου υπέβαλλε αίτηση προς το οθωμανικό κράτος, με την οποία ζητούσε το διορισμό του. Ο δραγουμάνος είχε υποχρέωση να παρευρίσκεται στις συναντήσεις των ξένων εκπροσώπων με την οθωμανική κυβέρνηση. Η απαλλαγή του από το κεφαλικό φόρο “cizye” αναφερόταν στη συμφωνία ξεχωριστά με κάθε χώρα. Η παρουσία τους στις ξένες πρεσβείες αφορούσε αποκλειστικά το αντικείμενο της μετάφρασης. Απαγορευόταν αυστηρά η ανάμειξή τους σε άλλα θέματα. Ωστόσο από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα η μη συμμόρφωση των ξένων πρεσβευτών στα παραπάνω, ώθησε την οθωμανική κυβέρνηση να προβεί στη λήψη κάποιων μέτρων. İslam Ansiklopedisi, Άρθρο Tercüman, σελ. 180, Εκδόσεις M.E.B. Ankara.

αιώνα και μετά να είναι σε αυτό το βαθμό εξαρτημένοι από αλλόθρησκους, όπως οι Φαναριώτες, με τους οποίους ως τότε δεν ήταν πρόθυμοι να συνεργαστούν σε διεθνή θέματα που αφορούσαν χώρες της Δύσης, παρά μόνο αν οι τελευταίοι δέχονταν να εξασλαμιστούν. Η απάντηση κατά τον İbrahim Emiroğlu είναι ότι οι Μουσουλμάνοι είχαν στρέψει το ενδιαφέρον τους περισσότερο στη διοίκηση του κράτους και στην τέχνη του πολέμου παρά στις διεθνείς σχέσεις. Ο Emiroğlu υπογραμμίζει ακόμα την έλλειψη γενικότερων σχέσεων (οικονομικών, διπλωματικών, πολιτιστικών) της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τη Δύση. Η έλλειψη οργάνωσης αυτού του είδους σχέσεων αλλά και η κακώς νοούμενη θρησκευτική ερμηνεία στέκονταν εμπόδιο στην εκμάθηση ξένων γλωσσών. Οι θρησκευτικές αρχές προέτρεπαν τους μουσουλμάνους να μη μαθαίνουν τη γλώσσα των μη μουσουλμανικών λαών και η αντίληψη αυτή είχε διαδοθεί ευρύτερα με αποτέλεσμα να μη υπάρχει ενδιαφέρον για την εκμάθηση ευρωπαϊκών γλωσσών. Σύμφωνα με τον Emiroğlu, ο Ebusuud Efendi, ο οποίος κατά το 16^ο αιώνα (την εποχή του Σουλεϊμάν του Νομοθέτη) είχε διετελέσει θρησκευτικός ανώτατος λειτουργός των μουσουλμάνων (Şeyhülislam), υποστήριζε ότι «αν δεν υπάρχουν σοβαροί λόγοι, μουσουλμάνος ο οποίος μιλάει τη γλώσσα των απίστων γίνεται άπιστος. Αυτές οι περιπτώσεις πρέπει να τιμωρούνται αυστηρά»⁽¹⁷⁾.

Αυτή και μόνο η εικόνα δείχνει ξεκάθαρα ότι οι Τούρκοι ήταν εγκλωβισμένοι στην αντίληψη ότι η προσέγγιση των αξιών του δυτικού πολιτισμού δεν συμβάδιζε με τη μουσουλμανική παράδοση, όπως επίσης δεν συμβάδιζε και η διαμονή μουσουλμάνου σε μη μουσουλμανικό τόπο. Σύμφωνα με τον Selim Somçağ, «η αλαζονία του οθωμανικού παλατιού κατά τον 16^ο αιώνα ενάντια στη Δύση ήταν τόσο μεγάλη που η συμπεριφορά αυτή του παλατιού είχε γενικευτεί σε ολόκληρη την τουρκική ελίτ. Το γεγονός ότι 150 χρόνια από τότε που οι Οθωμανοί Τούρκοι πάτησαν το πόδι τους στην Ευρώπη και ως την άφιξη τους μπροστά από τις πύλες της Βιέννης (αρχές του 17^{ου} αιώνα), οι σχεδόν συνεχείς επιτυχίες του οθωμανικού κράτους από τον 14^ο αιώνα και μετά ενάντια στη Δύση, τους έκαναν να «υποφέρουν» από ένα σύμπλεγμα ανωτερότητας ενάντια στους λεγόμενους «frenk» της Δυτικής Ευρώπης»⁽¹⁸⁾. Είναι ξεκάθαρο ότι δεν ενδιέφερε καθόλου τους Τούρκους ούτε η γλώσσα ούτε γενικότερα ο πολιτισμός των Ευρωπαίων κι έτσι οι όποιες μεταφραστικές ανάγκες αντιμετώπιζονταν χάρη στους εξισλαμισμένους χριστιανούς.

Την περίοδο κατά την οποία οι Τούρκοι Οθωμανοί διακατέχονταν από τέτοιες ακατανόητες αντιλήψεις για τη Δύση, οι δυτικοί είχαν φροντίσει να λειτουργήσουν ειδικά σχολεία εκμάθησης ανατολικών γλωσσών στην Κωνσταντινούπολη

προκειμένου να εξυπηρετούν τις διπλωματικές, εμπορικές και άλλες μεταφραστικές τους ανάγκες στις σχέσεις τους με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Τα παιδιά εκείνα που προορίζονταν για τις Σχολές Γλωσσών ονομάστηκαν «Dil Oğlanları», δηλαδή Παιδιά των Γλωσσών. Από τον 16^ο αιώνα κιόλας η Βενετία έστελνε στην Πόλη τους υποψήφιους διερμηνείς της για την εκμάθηση των γλωσσών της Ανατολής. Το 17^ο αιώνα ακολούθησαν οι Αψβούργοι, οι οποίοι ίδρυσαν παρόμοια σχολεία στην Πόλη. Δεν άργησε και η Γαλλία να μιμηθεί το παράδειγμα των παραπάνω χωρών φροντίζοντας και αυτή για τους αυριανούς της διερμηνείς.

Μέσα από τις περιπλανήσεις στο ιδιόμορφο αυτό κόσμο των Οθωμανών και σε μια περίοδο κατά την οποία η έλλειψη διορατικότητας και η περιφρόνηση προς τη Δύση είχε ως φυσική συνέπεια την απομόνωσή τους από τον υπόλοιπο κόσμο, βγαίνουν στο προσκήνιο οι Φαναριώτες που θα διαδραματίσουν έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην κεντρική γραφειοκρατία του οθωμανικού κράτους. Το ενδιαφέρον για τη γνώση ευρωπαϊκών γλωσσών και γενικότερα οι σχέσεις των Φαναριωτών με τον πολιτισμό της Δύσης, η διεισδυτικότητα και η ανάληψη πρωτοβουλιών μέσα στην οθωμανική κρατική μηχανή, θα αποδείξει πολύ σύντομα ότι είναι αναντικατάστατοι για την οθωμανική διοίκηση στις σχέσεις της με τη Δύση.

Η αναθεώρηση αυτής της αντίληψης και η ανάγκη ανάλυσης και κατανόησης του φαινομένου που λέγεται «Δύση» θα εκδηλωθεί αρκετά καθυστερημένα και με ανεπανόρθωτο κόστος για την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η ανάδειξη των Φαναριωτών στις υψηλόβαθμες θέσεις της οθωμανικής κεντρικής διοίκησης με πρώτο τον Παναγιώτη Νικουσίο Μαμμωνά έγινε με πρωτοβουλία του Μεγάλου Βεζίρη Ahmet Köprülü, προκειμένου να ικανοποιηθεί αίτημα μερίδας Ρωμιών πλουσίων εμπόρων που είχαν σχέσεις συνεργασίας με γραφειοκρατικούς παράγοντες στην Πόλη. Μετά από ένα χρονικό διάστημα ιδρύεται η θέση του δραγουμάνου του στόλου, οι κάτοχοι της οποίας, όπως υποστηρίζει και ο Sir Steven Runciman, εξασφάλισαν ένα είδος ελληνικής συντεχνίας με ισοδύναμες αρμοδιότητες με εκείνες του Πατριαρχείου⁽¹⁹⁾.

Αν εξαιρέσουμε την περίπτωση των Φαναριωτών, η πιο σημαντική μεταφραστική δραστηριότητα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία σημειώνεται κατά τον 18^ο αιώνα, την Εποχή της Τουλίπας*, όταν πλέον το πολυσυζητημένο θέμα της

* Η Εποχή της Τουλίπας (Lâle Devri), όπως συνηθίζεται να ονομάζεται η περίοδος αυτή, ξεκινάει το 1718, έτος υπγραφής της συνθήκης του Πασάροβιτς και διαρκεί μέχρι το 1730. Η Εποχή της Τουλίπας είναι η περίοδος η οποία ταυτίζεται και με τη διαδικασία της έναρξης ειρηνικής συνύπαρξης των

τυπογραφίας κατάφερε να υπερβεί τις δυσκολίες χάρη στην υπομονή του İbrahim Müteferrika (1674-1745) ουγγρικής καταγωγής, ο οποίος κατόρθωσε να πείσει τις θρησκευτικές αρχές για την εκτύπωση βιβλίων κάνοντας κοινή την αντίληψη της οπισθοδρόμησης της τουρκικής κοινωνίας σε σχέση με την αλματώδη ανάπτυξη της Δύσης.

Η Συνθήκη του Κάρλοβιτς το 1699 αποτελεί ίσως το ορόσημο του απεγκλωβισμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τη μακραίωνα εσωστρέφειά της. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία μετά τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς παραδέχτηκε *de jure* αλλά και *de facto* την ήττα της και από τότε άρχισε να διερευνά τις δυνατότητες και τις προοπτικές ενός ανοίγματος προς τη Δύση ώστε να επωφεληθεί από την τέχνη και τον πολιτισμό της Ευρώπης⁽²⁰⁾. Ο İnalçik με αφορμή το Κάρλοβιτς αναφέρει ότι «η ειρήνη του Κάρλοβιτς συμβολίζει μια καινούργια περίοδο στην οθωμανική ιστορία. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία έως τότε είχε υποτιμήσει τη Δύση, αρχίζει πλέον να ενδιαφέρεται και να σέβεται τον πολιτισμό και τις επιτυχίες της. Το ενδιαφέρον αυτό ακολουθεί η αφύπνιση μιας επιθυμίας για την καλύτερη κατανόηση της Δύσης, για γνώση και ανακάλυψη του μυστικού των τελευταίων της επιτυχιών. Η θεμελειώδης αυτή εξέλιξη στη συμπεριφορά των Οθωμανών σε σχέση με τη Δύση αποτελεί στην πραγματικότητα την απαρχή της νεωτερικότητας στην οθωμανική επικράτεια και την έναρξη της διαδικασίας, η οποία στη συνέχεια θα ονομαστεί «Εκδυτικισμός» (Batılılaşma) ⁽²¹⁾. Πράγματι, ευθύς μετά την πικρή εμπειρία του Κάρλοβιτς ιδρύεται η πρώτη μεταφραστική υπηρεσία την οποία στελέχωσαν Ρωμιοί από την τάξη των εμπόρων. Μέλημα αυτής της υπηρεσίας ήταν η αποτελεσματικότερη παρακολούθηση των επιστημών και της τεχνολογικής ανάπτυξης της Ευρώπης με σκοπό την επανόρθωση του κύρους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτή η φιλοδυτική κίνηση συνοδεύτηκε από μια προσπάθεια πολύπλευρου μεταφραστικού έργου. Η προσπάθεια αυτή ανακόπηκε από την επιθυμία της τέρψης

Οθωμανών με την Ευρώπη. Να σημειωθεί επίσης, ότι η ίδια περίοδος αναφέρεται και ως περίοδος της «ευημερίας» την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στην πραγματικότητα όμως η «ευημερία» ήταν μια ψευδαίσθηση, η οποία στην κυριολεξία θα φέρει διάχυτη απογοήτευση στα ευρύτερα λαϊκά στρώματα. Κατά την περίοδο της Τουλίας το οθωμανικό κράτος είχε φτάσει στα πρόθυρα της χρεοκοπίας, ενώ η τουλίπα που διακοσμούσε όσο ποτέ άλλοτε την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας είχε γίνει σύμβολο της εποχής. Niyazi Berkez- Türkiye’de Çağdaşlaşma, σελ. 42-43-63, Εκδόσεις Y.K.Y. 2002 İstanbul.

Ο Selim Somçağ, αναφερόμενος σχετικά παρατηρεί ότι η αλυσίδα των γεγονότων που οδήγησε στις συνθήκες του Κάρλοβιτς και του Πασάροβιτς, αποτελούν κατά βάση την ισοπέδωση της ιδεολογίας που προέβλεπε την αιώνια υπεροχή των Οθωμανών ενάντια στη Δύση και ως εκ τούτου η αντίληψη που διαμορφωνόταν στο περιβάλλον του Παλατιού αντικαθιστούσε το “gaza” (ιερός πόλεμος) όχι με τις μεταρρυθμίσεις της καινούριας κοσμοθεωρίας, όπως αναμενόταν, αλλά με τον ηδονισμό, της περίφημης εποχής της Τουλίας. Somçağ, Osmanlı ve Batı- σελ. 74 ^{2η Έκδοση} BENGLİ 2008 İstanbul

κατά την περίφημη Εποχή της Τουλίπας, η οποία είναι γνωστή για την καλοπέραση και τον πνευματικό λήθαργο. Ωστόσο, στη συνέχεια η αποδοχή των επιστημών και των άλλων πνευματικών αξιών της Ευρώπης με στόχο την αναβάθμιση του κύρους της πληγωμένης και εξασθετισμένης αυτοκρατορίας, δεν μπορούσε παρά να αποτελεί μονόδρομο στον καινούριο της προσανατολισμό. Έτσι, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα επί Selim III το ενδιαφέρον για την εκμάθηση των ευρωπαϊκών επιστημών αλλά και των γλωσσών της Δύσης ήταν τόσο επίκαιρο όσο ποτέ άλλοτε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η Ελληνική Επανάσταση έχει τη δική της σημασία στη διαδικασία των διπλωματικών σχέσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με χώρες της Δύσης, που για δύο περίπου αιώνες διεξαγόταν χάρη σε Φαναριώτες δραγουμάνους. Η ελληνική επανάσταση σηματοδοτεί το τέλος των Ρωμιών δραγουμάνων και την κατάργηση, έστω προσωρινά, των διπλωματικών σχέσεων της αυτοκρατορίας. Ένα μήνα μετά την εκδήλωση της επανάστασης, στις 23 Απριλίου του 1821 η οθωμανική κυβέρνηση ιδρύει την Μεταφραστική Υπηρεσία (Tercüme Odası) στην Υψηλή Πύλη για τη συστηματική διδασκαλία των ευρωπαϊκών γλωσσών με επικεφαλής τον Yahya Naci Efendi, προκειμένου «να ανακουφιστεί το κράτος το οποίο εξαρτιώταν εξ ολοκλήρου από τους Ρωμιούς δραγουμάνους»⁽²²⁾. Παρόλα αυτά η μεταφραστική υπηρεσία, μέχρι το 1833 δεν θα καταφέρει να αναπληρώσει το κενό που είχε δημιουργήσει η απομάκρυνση των Ρωμιών δραγουμάνων και να ανταποκριθεί στα καθήκοντα που της είχαν ανατεθεί.

Η περίοδος του Τανζιμάτ σηματοδοτεί την πιο ουσιαστική μεταστροφή της οθωμανικής κυβέρνησης για την ανάγκη αναπλήρωσης του κενού μιας περιόδου τριών αιώνων απουσίας από τις σαρωτικές αλλαγές που συντελέστηκαν στην Ευρώπη. Οι μεταρρυθμίσεις της περιόδου του Τανζιμάτ, έχουν ως πρώτη στόχευση την κατανόηση και την υιοθέτηση του πολιτισμού της Δύσης σε όλο της το εύρος. Το ενδιαφέρον κατά την περίοδο του Τανζιμάτ για την εκμάθηση των γλωσσών αλλά και του πολιτισμού της Δύσης ήταν τόσο έντονο, που σε κάθε γωνιά της πρωτεύουσας είχαν ανοίξει ξενόγλωσσα σχολεία. Η αναδιοργάνωση του στρατού, οι επιστήμες, η λογοτεχνία, η γλωσσομάθεια, η δημοσιογραφία, το θέατρο, οι μεταφράσεις σε διάφορους τομείς αποτελούν πλέον τα πιο χρήσιμα εργαλεία ή μέσα για να φέρουν την τουρκική κοινωνία όσο γίνεται πιο κοντά στη Δύση. Οι μεταρρυθμίσεις οι οποίες ξεκίνησαν προς το τέλος του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα κοστίζοντας τη ζωή του μεταρρυθμιστή Σουλτάνου Selim III, αποτελούν το πιο αποφασιστικό εγχείρημα

της τουρκικής κοινωνίας κατά την οθωμανική περίοδο για τον εκδυτικισμό και τον εκσυγχρονισμό της.

- 1- Ortaylı, İlber- <http://www.os-ar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=501590> σελ. 2
- 2- Karpat, H. Kemal- Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, σελ. 350-351, Εκδόσεις İmge, 2006 İstanbul
- 3- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler 110 Yılın Öyküsü (1711-1821) σελ. 46, Εκδόσεις Aybay 2000 İstanbul
- 4- Mansel, Philip- Κωνσταντινούπολη, Η Πόλη που Νοσταλγεί ο Κόσμος, σελ. 1 Εκδόσεις EVEREST, από την τουρκική μετάφραση 2007 İstanbul
- 5- Adıvar, A. Adnan- Osmanlı Türklerinde İlim, sayfa 32, Remzi Kitabevi, 2000 İstanbul
- 6- Πατρινέλης, Χ. Γ.- Οι Φαναριώτες Πριν από το 1821, σελ. 15, Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης
- 7- Ortaylı, İlber- <http://www.os-ar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=501590> σελ/ 6
Πρακτικά 13 Ιανουαρίου 2001 Αθήνα
- 8- Lewis, Bernard- Η Ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας, σελ. 81 Εκδόσεις Παπαζήση 1^{ος} τόμος 2001 Αθήνα
- 9- Castellan, Georges- Balkanların Tarihi (Η Ιστορία των Βαλκανίων), σελ. 212 τουρκική έκδοση Milliyet 1993 İst.
- 10- Ülken, Hilmi Ziya- Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü, sayfa 308, 1997 İstanbul
- 11- Orhunlu, Cengiz- Osmanlı Devletinde “Tercümanlık” Atatürk Konferansları V. σελ. 15 Εκδόσεις T.T.K 1975 Ankara
- 12- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kamil Kepeci Tasnifi, Ruûs Defteri, αρ. 238 σελ. 281
- 13- İslam Ansiklopedisi, άρθρο Tercüman σελ. 179
- 14- Στματιάδης Ι. Επαμεινώντας – Βιογραφίαι, των Ελλήνων Μεγάλων Διεργμηνέων, σελ. 152 Εκδόσεις Πουρνάρα 1973 Θεσσαλονίκη.
- 15- Μητροπολίτης Ροδοπόλεως Ιερωνόμου, ΦΑΝΑΡΙΩΤΑΙ, σελ. 577, Εκδόσεις ΣΑΒΒΑΛΑ, 2002 Αθήνα
- 16- İslam Ansiklopedisi, ο.π. σελ. 181
- 17- Emiroğlu, İbrahim- Hizmet ve İhanetleriyle Tercümanlar, Voyvodalar ve Azınlılar σελ. 258, Εκδόσεις Aymar, 1996 İzmir
- 18- Somçağ, Selim- Osmanlı ve Batı, σελ. 26, Εκδόσεις Bengi 2008 İst.
- 19- Karpat, H. Kemal- Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, σελ. 160 Εκδόσεις İmge, 2006 İst.
- 20- Kayaoğlu, Taceddin- Türkiye'de Tercüme Müesseseleri, σελ. 30, Εκδόσεις Umut 1998 İst.
- 21- İnalcık, Halil- www.yagmurdergisi.com.tr
- 22- Kayaoğlu, Taceddin- Türkiye'de Tercüme Müesseseleri, σελ. 26, Εκδόσεις Umut 1998 İstanbul

A3- Το Αυτοκρατορικό Συμβούλιο (Divan-ı Hümayun) και η Σχέση του με το Μεγάλο Δραγουμάνο

Είναι ο κορυφαίος θεσμός στη λειτουργία της κρατικής μηχανής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Με άλλα λόγια, αντιστοιχεί στο υπουργικό συμβούλιο και είναι το κατεξοχήν αρμόδιο όργανο, (Kubbealtı) για όλες τις κρατικές υποθέσεις της αυτοκρατορίας. Η ορολογία Divan-ı Hümayun πριν από τους Τούρκους, χρησιμοποιήθηκε από τους Πέρσες αυτοκράτορες. Ο όρος αυτός στην περσική κρατική παράδοση είχε ευρεία χρήση. Η λέξη «divan» αρχικά σήμαινε υπηρεσία, στη συνέχεια όμως χρησιμοποιήθηκε με την έννοια του συμβουλίου και είναι κατά τον Ortaylı* σημιτικής προέλευσης. Αντίστοιχα, η λέξη «hümayun», σημαίνει ευλογημένος, άγιος και το κάθε τι που ανήκει στον αυτοκράτορα (imperial). Ο όρος «divan» χρησιμοποιήθηκε και από τους Τούρκους, (Σελτζούκοι, μπεηλίκια της Ανατολής κ.α) πριν από τη σύσταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η γνώση της μορφής και του τρόπου λειτουργίας του αυτοκρατορικού συμβουλίου θα βοηθούσε περισσότερο στην κατανόηση του ρόλου του δραγουμάνου μέσα στο συμβούλιο, αν και από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα η Γραμματεία (Reisülküttap) στην οποία υπάγεται και ο δραγουμάνος μαζί με την Πρωθυπουργική Αρχή έφυγαν από το συμβούλιο και ίδρυσαν τη λεγόμενη Υψηλή Πύλη (Bab-ı Ali). Πριν τη σύσταση της Πρωθυπουργικής Αρχής, οι πρεσβευτές των ξένων χωρών απευθύνονταν προσωπικά ή μέσω του δραγουμάνου της πρεσβείας στο αυτοκρατορικό συμβούλιο. Αν προέκυπτε κάποιο ζήτημα που αφορούσε στις διακρατικές συμφωνίες, αυτό επανεξετάζονταν στο συμβούλιο και ως εκ τούτου ο δραγουμάνος του ντιβανιού όφειλε να είναι παρών. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο άλωστε ο δραγουμάνος αρχικά αναφέρεται ως «Δραγουμάνος του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου» (Divan Tercümanı ή Divan-ı Hümayun Tercümanı). Ένας άλλος λόγος της σχέσης του δραγουμάνου με το συμβούλιο είναι ότι όλα τα διακρατικά θέματα συζητούνταν στο συμβούλιο(1).

* Ο İlber Ortaylı, είναι από τους κορυφαίους ιστορικούς (οθωμανολόγος) της σημερινής Τουρκίας. Υπήρξε φοιτητής του γνωστού Τούρκου ιστορικού Halil İnalcık στο Πανεπιστήμιο του Chicago. Είναι γνώστης αρκετών γλωσσών μεταξύ αυτών της Ρωσικής, της Ελληνικής, της Αγγλικής, της Αραβικής, της Περσικής, της Γερμανικής και της Γαλλικής. Έχει τιμηθεί με το βραβείο του Ιδρύματος Aydin Doğan. Μερικά από τα έργα του είναι: 1- Η Οθωμανική Ειρήνη, 2- Ο Μακρύτερος Αιώνας της Αυτοκρατορίας, 3- Από την Παράδοση στο Μέλλον, 4- Η Οικονομικοκοινωνική Αλλαγή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Πρόσφατα, διορίστηκε Διευθυντής του Μουσείου του Τοπκαπή στην Κωνσταντινούπολη.

Ο θεσμός του Divan-ı Hümayun ή αλλιώς του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου, όπως θα ταίριαζε στην ελληνική μετάφραση, είναι η υπηρεσία εκείνη η οποία κατά τον 15^ο και 16^ο αιώνα διαμόρφωνε και κατηύθυνε την πολιτική κατάσταση στην τότε γνωστή υφήλιο(2) και ήταν το αρμόδιο όργανο για να αποφασίζει σχετικά με θέματα κήρυξης πολέμου, συνθηκολόγησης ή με θέματα γενικότερων εξωτερικών και εσωτερικών ζητημάτων. Το συμβούλιο γνωμοδοτούσε και η έγκριση ή η απόρριψη των αποφάσεών του για θέματα πολέμου και ειρήνης ήταν αποκλειστικό δικαίωμα του Σουλτάνου.

Κατά την αρχική μορφή του, στο συμβούλιο παρίστατο μόνο ένας βεζίρης (υπουργός), στη συνέχεια όμως έγιναν δύο και μετά τέσσερις, εκ των οποίων ο ένας ήταν ο Μεγάλος Βεζίρης (Vezir-i Azam ή Sadr-ı Azam) ο οποίος και προήδρευε όταν απουσίαζε ο Σουλτάνος. Στο Αυτοκρατορικό Συμβούλιο εκτός από τους βεζίρηδες συμμετείχαν επίσης ο αρμόδιος για θρησκευτικά ζητήματα, ο Αρχιμουφτής (Şeyhülislam), ο αρμόδιος για δικαστικά θέματα, ο Καζασκέρης (Kazasker), ο επικεφαλής της οικονομικής υπηρεσίας και της εφορίας, ο λεγόμενος Ντεφτερντάρης (Defterdar) και ο Αγκάς* των γενιτσάρων (Yeniçeri Ağası), ο οποίος είχε το δικαίωμα και την υποχρέωση να συμμετέχει μόνο στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες κατείχε το αξίωμα του βεζίρη. Στη συνέχεια προστέθηκαν και άλλα μέλη στο συμβούλιο, όπως ο Αρχηγός του Στόλου (Kaptan-ı Derya) αλλά και ο Πατριάρχης ως θρησκευτικός άρχοντας των Ορθόδοξων Χριστιανών κατείχε το αξίωμα του βεζίρη και είχε πάντα δικαίωμα λόγου(3). Στο συμβούλιο είχαν δικαίωμα συμμετοχής και άλλοι διοικητικοί υπάλληλοι, χωρίς βέβαια να έχουν δικαίωμα λόγου.

Σύμφωνα με τον Kemal Girgin, η ανώτατη αυτή επιτροπή διέθετε κι ένα άλλο μέλος, του οποίου η θέση ισοδυναμούσε με εκείνη του γενικού γραμματέα του συμβουλίου, του ανώτατου δηλαδή αξιωματούχου του πρωτοκόλλου του «Nişancı» με ενισχυμένες αρμοδιότητες (4). Ο λεγόμενος “Nişancı” ήταν ο μόνος ανώτατος κρατικός υπάλληλος που είχε δικαίωμα να χρησιμοποιεί τη σφραγίδα του Σουλτάνου και να ελέγχει όλα τα σημαντικά έγγραφα. Η υπηρεσία του πρωτοκόλλου διέθετε επίσης την ομάδα των γραμματέων (katip= γραμματέας και πληθ. küttap) οι οποίοι διαχειρίζονταν όλη τη σχετική αλληλογραφία του συμβουλίου. Η ομάδα αυτή των

* Yeniçeri Ağası ονομάζεται ο Αρχηγός Στρατού την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Είχε την αρμοδιότητα και την ευθύνη για την εκπαίδευση του σώματος των Γενιτσάρων καθώς και τη στρατολόγηση των νεοσύλλεκτων γενιτσάρων. Είχε το δικαίωμα να συναντήσει απευθείας το σουλτάνο και την υποχρέωση να συνοδεύει το σουλτάνο με το άλογό του. Η κατοικία στην οποία διέμενε ονομαζόταν “Ağakapısı”. Pakalın, Mehmet Zeki- Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. σελ. 624-629, 3^{ος} τόμος, Εκδόσεις M.E.B. yayınları 1983 İstanbul.

γραμματέων είχε ως επικεφαλής τους τον Reis-ül-küttap ο οποίος ήταν υφιστάμενος του γενικού γραμματέα του συμβουλίου (Nişancı) και στις συνεδριάσεις στεκόταν πάντα από πίσω του όρθιος.

Το Αυτοκρατορικό Συμβούλιο μέχρι τον 15^ο αιώνα συνεδρίαζε κάθε μέρα μετά την πρωινή προσευχή και παρόντος του Σουλτάνου. Η συνεδρίαση διαρκούσε αρκετή ώρα και σ' αυτό μπορούσαν να συζητηθούν διάφορα θέματα εσωτερικής και εξωτερικής φύσεως, συμπεριλαμβανομένων και αιτημάτων του λαού. Στο συμβούλιο είχαν δικαίωμα να παρευρίσκονται ακόμα και άτομα που είχαν ασπαστεί τη μουσουλμανική θρησκεία, οι ονομαζόμενοι «mühtedi», οι οποίοι, έπαιρναν κάποιο χρηματικό βοήθημα μετά τη λήξη της συνεδρίασης, εξαιτίας της αποστροφής που αντιμετώπιζαν από το στενό τους κοινωνικό περιβάλλον⁽⁵⁾.

Στο συμβούλιο παρευρίσκονταν πάντα διερμηνείς για τους μη γνωρίζοντες την τουρκική και το δικαίωμα να παρίσταται διερμηνέας σ' αυτές τις περιπτώσεις είχε κατοχυρωθεί δια νόμου⁽⁶⁾. Ο Ahmet Mumcu αναφέρει ότι «ο δραγουμάνος μετέφραζε τα λόγια εκείνων που παρουσιάζονταν για κάποιο σοβαρό θέμα στο συμβούλιο και δεν ήξεραν τουρκικά»⁽⁷⁾. Δεν διευκρινίζεται πάντως, ποιες είναι αυτές οι κατηγορίες ανθρώπων οι οποίες προσέφευγαν στο συμβούλιο.

Σε ό,τι αφορά τους ξένους πρεσβευτές ή εκπροσώπους των ξένων χωρών, αυτοί είχαν το δικαίωμα να έχουν μαζί τους δικούς τους διερμηνείς, ή όταν δεν συνέβαινε αυτό, τους παρέχονταν ένας από το συμβούλιο. Μετά τον 15^ο αιώνα οι συνεδριάσεις γίνονταν τέσσερις φορές τη βδομάδα χωρίς να είναι απαραίτητη η παρουσία του Σουλτάνου, ο οποίος όμως είχε την δυνατότητα να τις παρακολουθεί από κρυφό θάλαμο, χωρίς να γίνεται αντιληπτός από τα άλλα μέλη του συμβουλίου. Το 18^ο αιώνα οι συνεδριάσεις αραιώσαν σημαντικά και το συμβούλιο συνεδρίαζε μόνο μια φορά την εβδομάδα.

Το 17^ο αιώνα με την αύξηση του όγκου των υπηρεσιών, η Πρωθυπουργική Αρχή (Sadrazamlık), όπως προαναφέραμε, έφυγε από το Αυτοκρατορικό Συμβούλιο και έγινε μια ξεχωριστή υπηρεσία στην οποία υπαγόταν και η Γραμματεία του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου (Reis-ül-Küttap). Η υπηρεσία αυτή είχε στην αρμοδιότητά της όλα τα θέματα που είχαν σχέση με την εξωτερική πολιτική, ήταν δηλαδή η διπλωματική υπηρεσία του κράτους στην οποία εξετάζονταν και φυλάσσονταν όλα τα απόρρητα έγγραφα. Η υπηρεσία αυτή αναφέρεται άτυπα και ως υπουργείο εξωτερικών.

- 1- Mumcu, Ahmet- Divan-ı Hümayun, σελ. 62-63, Εκδόσεις Feenix 2007 Ankara
- 2- Ortaylı, İlber- Divan-ı Hümayun, 30/11/2007, σελ. 1, <http://www.sevdimseni.net/Newws-file-print-sid-2386>
- 3- Şahin, M. Süreyya- Fener Patrikhanesi ve Türkiye, σελ. 160, Εκδόσεις Ötüken İstanbul 1996
- 4- Girgin, Kemal- Hariciye Tarihimiz σελ. 38, Εκδόσεις Adam, Istanbul 2005
- 5- Ortaylı, İlber- Divan-ı Hümayun, www.sevdimseni.net
- 6- Girgin, ο.π. σελ. 44
- 7- Mumcu, ο.π.σελ. 46

A4- Η Σύσταση της Πρωθυπουργικής Αρχής (Sadaret) και η Συγχώνευσή της με τη Γραμματεία (Reis-ül-Küttap)* του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου (Divan-ı Hümayun).

Από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα, εκ των πραγμάτων, διαπιστώθηκε ότι οι υπηρεσίες του αυτοκρατορικού συμβουλίου αδυνατούσαν πλέον να εκπληρώνουν τις γραφειοκρατικές υποχρεώσεις τους. Για το λόγο αυτό, το 1654 η Πρωθυπουργική Αρχή (Sadaret ή Sadrazamlık) μετακόμισε από το σουλτανικό παλάτι και έγινε ξεχωριστή αρχή με τη συγχώνευση και της Γραμματείας του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου, δεδομένου ότι ο Μεγάλος Βεζίρης ήταν ο δεύτερος στη σειρά μετά το σουλτάνο στην οθωμανική ιεραρχία και το μοναδικό πρόσωπο που διηύθυνε το Αυτοκρατορικό Συμβούλιο μετά το Σουλτάνο.

Η Γραμματεία του αυτοκρατορικού συμβουλίου (reisülküttaplık) αναφέρεται στον κανονισμό του Mehmet II, γεγονός που δείχνει την προγενέστερη ύπαρξή της. Ως επικεφαλής της υπηρεσίας (Reisülküttap) αυτής αναλάμβαναν πρόσωπα με μακρά προϋπηρεσία στα διάφορα κλιμάκια της κεντρικής διοίκησης. Τα πρόσωπα αυτά ήλεγχαν τους διορισμούς, τα βεράτια, τις διοικητικές πράξεις και τις παντός είδους αποφάσεις που ετοίμαζαν οι υφιστάμενοί του, ενώ, μεταξύ των καθηκόντων τους ήταν και η φύλαξη των απόρρητων εγγράφων. Σύμφωνα με τον κανονισμό του Mehmet II ο επικεφαλής της γραμματείας, εφόσον είχε αξιολογηθεί και κριθεί ικανός στην υπηρεσία του, μπορούσε να προαχθεί στη θέση του αρμοδίου της οικονομικής υπηρεσίας (defterdar), στη συνέχεια στη θέση του γενικού διοικητή (beylerbeyi) ακόμα και στη θέση του υπουργού (vezir).

Η σύσταση της Πρωθυπουργικής Αρχής (Sadaret) το 1656, ή αλλιώς γνωστή ως Υψηλή Πύλη* (Bâb-ı Âli) δεν αναβάθμισε μόνο το δικό της ρόλο, αλλά και τη

* Ο ρόλος της υπηρεσίας του “Reisülküttap” όπως ονομαζόταν, από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα η Γραμματεία του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου, διαμορφώνεται σε υπηρεσία που έμοιαζε περισσότερο με υπουργείο εξωτερικών στην οποία υπαγόταν και ο δραγουμάνος, όπως και οι βοηθοί μεταφραστές του. Την περίοδο πριν το Τανζιμάτ, το 1835, η υπηρεσία αυτή θα συσταθεί ως το πρώτο υπουργείο εξωτερικών του οθωμανικού κράτους. Ως τις αρχές του 18^{ου} αιώνα είχε την ευθύνη να εκδίδει τις αποφάσεις και τα διατάγματα του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου. Ο “Reisülküttap” ως επικεφαλής της γραμματείας, είχε στην αρμοδιότητα του την σύνταξη των αποφάσεων και των διαταγμάτων (berat) του συμβουλίου, την επίβλεψη και την προώθηση της αλληλογραφίας με άλλες χώρες και τη μετάφρασή της, είτε αυτή αφορούσε το Σουλτάνο, είτε το Μεγάλο Βεζίρη. Να σημειωθεί ότι ο επικεφαλής της παραπάνω υπηρεσίας δεν ήταν μέλος του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου. Pakalın, Mehmet Zeki- Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 3ος τόμος σελ. 25-27, Εκδόσεις M.E.B 1983 İstanbul.

** Η ακριβής απόδοση του όρου “Bâb-ı Âli” στα ελληνικά είναι η «Υψηλή Πύλη» (Sublime Porte) που συμβολίζει την πρωθυπουργική αρχή του οθωμανικού κράτους. Ως γνωστόν ο διαχωρισμός της πρωθυπουργικής αρχής από το οθωμανικό διοικητικό σύστημα και η επανασύστασή της ως ιδιόμορφης

θέση της Γραμματείας του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου (Reisülküttap) η οποία αργότερα εκτός από την αρμοδιότητα που είχε επί των γραμματέων της Υψηλής Πύλης θα αναλάβει και τη διαχείριση των εξωτερικών ζητημάτων του οθωμανικού κράτους, και από το 19^ο αιώνα θα μετονομαζόταν σε υπουργείο εξωτερικών. Σε αυτή την αναδιάρθρωση και αναβάθμιση των παραπάνω υπηρεσιών, η θέση του αρμοδίου του πρωτοκόλλου, του λεγόμενου Nizancı υποβαθμίστηκε, όπως παράλληλα υποβαθμίστηκε και η σημασία του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα και από το γεγονός ότι ενώ πριν από την εποχή του Mehmet II το εν λόγω συμβούλιο συνεδρίαζε κάθε μέρα (μετά την πρωινή προσευχή), ύστερα από την απόσχιση της Πρωθυπουργικής Αρχής το Αυτοκρατορικό Συμβούλιο πήρε τη μορφή του υπουργικού συμβουλίου (Sadaret Divanı) και συνεδρίαζε απογευματινές ώρες (İkinci Divanı) και όποτε κρινόταν αναγκαίο.

Με τη σύσταση της Πρωθυπουργικής Αρχής (Sadaret) δημιουργήθηκαν αρχικά τέσσερις υπηρεσίες που ανήκαν απευθείας σ' αυτήν.

- 1- Ο αρμόδιος για δικαστικά ζητήματα (Çavuşbaşı), -αργότερα ο τίτλος αυτός θα μετονομαστεί σε Υπουργό Δικαιοσύνης.
- 2- Ο Ιδιαίτερος Βοηθός του Μεγάλου Βεζίρη (Kehya Bey).
- 3- Ο επικεφαλής της γραμματείας του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου (Reisülküttap)
- 4- Ο Χρονικογράφος (Vakanüvis).

Από τις αρχές όμως του 18ου αιώνα οι παραπάνω υπηρεσίες τέθηκαν στην αρμοδιότητα της γραμματείας του συμβουλίου, η οποία αρχικά ήταν υπεύθυνη για την αλληλογραφία με το εξωτερικό και τη σύνταξη των αποφάσεων και των διαταγμάτων (berat) του αυτοκρατορικού συμβουλίου. Η συγχώνευση αυτών των υπηρεσιών, οφείλεται στην ποιοτική λειτουργία της γενικής γραμματείας (άτυπα υπουργείο εξωτερικών). Εξαιτίας της αύξησης των διπλωματικών σχέσεων της αυτοκρατορίας και της σοβαρότητας που απαιτούσε η διαχείριση αυτών των ζητημάτων η εν λόγω υπηρεσία πήρε τη μορφή της διπλωματικής υπηρεσίας της

αρχής γίνεται το 1656. Η χρήση όμως του όρου “Bâb-ı Âlî” (Υψηλή Πύλη) συμπίπτει χρονικά προς το τέλος του 18^{ου} αιώνα και πιο συγκεκριμένα μετά τη συνθήκη του Κιουτούκ Καϊναρτζή. Αντί το “Bâb-ı Âlî” χρησιμοποιήθηκαν κατά καιρούς και άλλες ονομασίες, όπως “Vezir Kârisi”, “Paşa Kârisi”, “Bâb-ı Âsâfi” κ.ο.κ. Η πρωθυπουργική αρχή βρισκόταν απέναντι από το μουσείο του Topkapı, εκεί όπου βρίσκεται το σημερινό κτίριο της Νομαρχίας Κωνσταντινούπολης. Ένα παρόμοιο τίτλο χρησιμοποιούσε και το οθωμανικό παλάτι, το “Bâb-ı Hümayûn” (η Αυτοκρατορική Πύλη), για να δηλώσει την επιβλητικότητα της θέσης του. Uzunçarşılı, H. İsmail- Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, σελ. 249 Εκδόσεις T.T.K. 1988 Ankara.

Υψηλής Πύλης⁽¹⁾ και συντόνιζε τις επαφές με τις ξένες διπλωματικές αντιπροσωπείες στην οθωμανική πρωτεύουσα.

Οι διαδικασίες που ακολούθησαν για την αναδιάρθρωση της κεντρικής διοίκησης και η υποβάθμιση της σημασίας του αυτοκρατορικού συμβουλίου, συντέλεσαν στην αναβάθμιση του ρόλου της γενικής γραμματείας (Reis-ül-Küttap), που είχε στην αρμοδιότητά της, όλα τα ζητήματα εκείνα που είχαν να κάνουν με άλλα κράτη. Η θέση του Reis-ül-Küttap ή απλώς Reis, όπως ονομαζόταν ο επικεφαλής της υπηρεσίας, αντιστοιχούσε με τη θέση του γενικού γραμματέα του υπουργείου εξωτερικών. Οι ξένοι συγγραφείς και περιηγητές, όταν αναφέρονται στην παραπάνω υπηρεσία, αναφέρονται – και όχι λανθασμένα- σε υπουργείο εξωτερικών. Πράγματι το 1835 ο Σουλτάνος Mahmut II αναβάθμισε τη Γραμματεία του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου, ή αλλιώς για την καλύτερη απόδοση του τίτλου “Reisülkütap”, την υπηρεσία του Προϊσταμένου των Γραμματέων, σε Υπουργείο Εξωτερικών (Hariciye Nezareti) και ο τελευταίος αρχιγραμματέας (Reis-ül-Küttap), (ο επικεφαλής των γραμματέων), ο Mehmet Akif Efendi, έγινε ο πρώτος υπουργός εξωτερικών.⁽²⁾

Η σύσταση της μεταφραστικής υπηρεσίας του αυτοκρατορικού συμβουλίου, της οποίας ο ρόλος όπως θα δούμε παρακάτω είναι πολύ σημαντικός στην κεντρική γραφειοκρατία του κράτους, ανάγεται το 1654, έτος κατά το οποίο η Πρωθυπουργική Αρχή αποχώρησε από το Παλάτι και έκτοτε συγχωνεύθηκε με τη γενική γραμματεία του συμβουλίου⁽³⁾, η οποία είχε στην αρμοδιότητά της το χειρισμό των διεθνών θεμάτων της αυτοκρατορίας. Ο ρόλος του δραγουμάνου στην υπηρεσία της γενικής γραμματείας αναβαθμίζεται βαθμιαία ανάλογα με την αύξηση των διπλωματικών σχέσεων της αυτοκρατορίας με τη Δύση. Αν τέλος πρέπει να γίνει σήμερα αντιστοίχιση του αξιώματος του δραγουμάνου, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί προς τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, θα μπορούσε να αντιστοιχηθεί με τη θέση του γενικού γραμματέα του Υπουργείου Εξωτερικών⁽⁴⁾

Αυτό το γεγονός δίνει μια σαφή εικόνα και για το ρόλο που καλούνταν να διαδραματίσει ο δραγουμάνος στις σχέσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προπαντός με τις χώρες της Δύσης.

1- http://www.1001kitap.com/tarih/oral_sander/anka/anka034.html

2- Girgin, Kemal- Hariciye Tarihimiz, σελ. 92, Εκδόσεις Adam 2005 İstanbul

3- Girgin, ο.π. σελ. 40

4- Soysal, İsmail- Fransız İhtilali ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802) σελ. 34 Εκδόσεις Türk Tarih Kurumu 2η Έκδοση 1987 İstanbul

A5- Οι Διπλωματικές Επαφές με τη Δύση

Οι διπλωματικές σχέσεις με τη Δύση στην πρώιμη περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (από της ιδρύσεως μέχρι την Άλωση), δεν παρουσίαζαν κάποιο ιδιαίτερο ενδιαφέρον και διεξάγονταν από πλευράς οθωμανικής κυβέρνησης μέσω εκπροσώπων οι οποίοι ήταν γνώστες ξένων γλωσσών και υπό μορφή επίδοσης εγγράφων ή ανταλλαγής εγγράφων που αφορούσαν συμφωνίες συμμαχίας, αλλά και στη συνέχεια συμφωνίες εμπορικής φύσεως, των οποίων το περιεχόμενο ενδιέφερε περισσότερο τη Δύση από ό,τι τους ίδιους τους Οθωμανούς.

Η πρώτη συμφωνία που υπογράφηκε ανάμεσα στο οθωμανικό κράτος και σε χώρα της Ευρώπης είναι η συμφωνία του 1351 επί Ορχάν (Orhan Gazi, β.1326-1359). Η Βενετία και η Γένουα που τότε βρίσκονταν σε διαμάχη ζήτησαν τη συνδρομή του Orhan. Τελεικώς, ο Orhan αποφάσισε να υπογράψει συμφωνία συμμαχίας με τη Γένουα⁽¹⁾. Ακολουθούν επαφές ανάμεσα στην οθωμανική διοίκηση και σε χώρες της Δύσης σε επίπεδο πρεσβευτών. Αξίζει να αναφέρουμε ότι ο πρώτος Σουλτάνος που δέχθηκε στο παλάτι του πρεσβευτή από τη Δύση, ήταν ο Μουράτ Β' (Murat II, 1421-1451), όταν το 1433 δέχθηκε τον ερχόμενο από την Εγγύς Ανατολή και την Κωνσταντινούπολη Bertrandon de la Brocqui, ο οποίος έγινε δεκτός στην Ανδριανούπολη (Edirne), πρωτεύουσα τότε του οθωμανικού κράτους με βάση το πρωτόκολλο που ίσχυε στο σουλτανικό Παλάτι, καθώς στο Γάλλο πρεσβευτή προσφέρθηκε πιλάφι με κρέας. Η οθωμανική κυβέρνηση αναλάμβανε τη συνοδεία των πρεσβευτών των ξένων χωρών στην επικράτειά της καθόλη τη διάρκεια της παραμονής τους στο οθωμανικό έδαφος καθώς επίσης όλα τα έξοδα διαμονής⁽²⁾.

Η Βενετία είναι η πρώτη χώρα της Δύσης που μετά την Άλωση δημιούργησε διπλωματικές σχέσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το 1454, αμέσως μετά την Άλωση, η Βενετία υπέγραψε προνομιακή συμφωνία με τον Mehmet II για την προσωρινή παραμονή διπλωματικής αντιπροσωπείας στην Κωνσταντινούπολη, αρχικά για ένα έτος και στη συνέχεια για άλλα τρία έτη, η οποία κατέληξε στην ίδρυση της πρώτης και μόνιμης διπλωματικής αρχής στην πρωτεύουσα με εκπρόσωπο τον Bartolommeo Marcello⁽³⁾. Ο Yalçinkaya αναφέρει ότι οι σχέσεις ανάμεσα στα δυο κράτη είχαν ξεκινήσει με την ίδρυση υπηρεσίας εμπορικού ακολούθου και στη συνέχεια η σχέση αυτή αναβαθμίστηκε με την ίδρυση της πρώτης διπλωματικής αντιπροσωπείας στον κόσμο⁽⁴⁾. Σύμφωνα με τον Ali İbrahim Savaş η Βενετία, σε επίπεδο οργάνωσης, θεωρείται το πρώτο κράτος που θεσμοθέτησε τη διπλωματία. Η

Βενετία, χώρα του εμπορίου και της δημοκρατίας, από τις αρχές του 13^{ου} αιώνα λειτούργησε στην Κωνσταντινούπολη την «Ακαδημία της Ανατολής» με σκοπό την εξυπηρέτηση των εμπορικών αλλά και των ιεραποστολικών συμφερόντων της⁽⁵⁾.

Εβδομήντα χρόνια μετά τη Βενετία, το 1524 η δεύτερη χώρα που ίδρυσε διπλωματικό σώμα στην Κωνσταντινούπολη ήταν η Γαλλία με πρέσβη τον κόμη Jean Frangipani. Ακολουθούν η Ολλανδία το 1612, αργότερα η Αυστρία, η Πολωνία κ.οκ. Η Ρωσία διατηρούσε διπλωματικές σχέσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, χωρίς όμως να ιδρύσει μόνιμη διπλωματική αντιπροσωπεία στην Κωνσταντινούπολη. Το 1492 ο Τσάρος Ιβάν Γ', δια του Χάνου της Κριμαίας στέλνει εκπρόσωπό του στο σουλτάνο Βαγιαζήτ Β' (Beyazit ή Bayezid II, 1481-1512) για να του επιδώσει επιστολή, στην οποία του προτείνει την αποστολή αντιπροσωπείας στην Κωνσταντινούπολη ώστε να εξετάσουν τη δυνατότητα δημιουργίας φιλικών και εμπορικών σχέσεων ανάμεσα στις δύο χώρες. Το αίτημα του Τσάρου έγινε δεκτό και η αποστολή αντιπροσωπειών σε επίπεδο πρεσβευτών συνεχίστηκε περίπου για έναν αιώνα. Το 1702 εγκαθίσταται μόνιμη διπλωματική αντιπροσωπεία της Ρωσίας στην Κωνσταντινούπολη, με πρώτο πρέσβη τον Peter Andreyevic Tolstoy (1702-1714)⁽⁶⁾. Ο Ortaylı, μλάει για κάποιον Aleksiyevich Tolstoy, ο οποίος, το 1700 διορίζεται πρέσβης και το 1714 αποχωρεί κουρασμένος από την Ιστανμπούλ⁽⁷⁾. Οι συμφωνίες αυτές αν και εν πολλοίς εμπορικής φύσης, δεν ήταν διόλου ευκαταφρόνητες. Το 1535 επί του Σουλτάνου Σουλεϊμάν του Νομοθέτη (Kanunî Sultan Süleyman) υπογράφηκαν οι περίφημες διομολογήσεις (Capitulations) με τη Γαλλία, οι οποίες προέβλεπαν σημαντικές διευκολύνσεις για το γαλλικό εμπόριο στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι διομολογήσεις που προέβλεπαν διευκολύνσεις για τους Γάλλους, διευρύνονται περισσότερο επί Σουλτάνου Σελήμ Β' (Selim II), γιου του Σουλτάνου Σουλεϊμάν, με επακόλουθο την κυριαρχία του γαλλικού εμπορίου στη Μεσόγειο στο διάστημα από το τέλος του 16^{ου} ως τις αρχές του 17^{ου} αιώνα ⁽⁸⁾. Η Αγγλία, εξάλλου, αντιλαμβανόμενη τη σημασία του εμπορίου αλλά και τη στρατηγική θέση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν μπορούσε να παραμείνει αδιάφορη απέναντι στην εμπορική διείσδυση αρκετών ευρωπαϊκών χωρών στο οθωμανικό έδαφος και ειδικότερα της Γαλλίας, με την οποία βρισκόταν σε αμείλικτο ανταγωνισμό για τον έλεγχο των εμπορικών αρτηριών της Μέσης Ανατολής και της Ασίας. Έτσι, το Μάιο του 1580 υπογράφονται συμφωνίες ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Αγγλία, βάσει των οποίων αναγνωρίζονται σημαντικά εμπορικά προνόμια στην Αγγλία και επικυρώνεται η ίδρυση διπλωματικών υπηρεσιών επί οθωμανικού

εδάφους⁽⁹⁾. Ο Άγγλος έμπορος William Harborne μεταφέρει το ίδιο έτος (1578) επιστολή της Βασίλισσας Ελισάβετ (Elizabeth), με την οποία ζητάει την άδεια του Σουλτάνου για δραστηριοποίηση των Άγγλων εμπόρων στο οθωμανικό έδαφος. Δύο χρόνια αργότερα, το 1580, ο Σουλτάνος Murat III δέχεται την υπογραφή της συμφωνίας υπό τον όρο ότι οι σχέσεις των δύο χωρών θα βασίζονται σε πνεύμα **«καλής πίστης και φιλίας»** ⁽¹⁰⁾.

Οι χώρες της Δύσης είχαν εμπλακεί σε πρωτοφανή ανταγωνισμό στα εδάφη και στις θάλασσες που ήταν υπό την κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτό όμως το ζωτικής σημασίας γεγονός δεν αποτέλεσε καμία απολύτως πρόκληση για τους Οθωμανούς, οι οποίοι προφανώς δεν ήταν σε θέση να αντιληφθούν τη στρατηγική σημασία και τον πλούτο που θα τους εξασφάλιζε το εμπόριο. Η Οθωμανική κυβέρνηση έμεινε αδιάφορη και αμέτοχη απέναντι σε αυτόν τον αμείλικτο ανταγωνισμό των εν δυνάμει αντιπάλων της. Η αδιανόητη αυτή στάση θα της κοστίσει ακριβά βέβαια, στη συνέχεια, όταν «οι φίλες χώρες» θα πάρουν τον έλεγχο στα χέρια τους και σιγά σιγά θα αρχίσουν να την ακρωτηριάζουν.

Η υπεροψία των Οθωμανών δεν είχε να κάνει μόνο με το εμπόριο, αλλά και στο θέμα της ανάπτυξης διπλωματικών σχέσεων με τη Δύση, ως τις αρχές του 18^{ου} αιώνα το ενδιαφέρον τους ήταν μάλλον άτονο. Η αντίδρασή της αυτή ερμηνεύεται περισσότερο ως μια απαξιωτική αντίληψη του οθωμανικού κράτους για τη Δύση που ενισχυόταν από μια ακατανόητη αλαζονία εξαιτίας των συνεχών κατακτήσεών της. Το οθωμανικό κράτος ως τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς, σε διπλωματικό επίπεδο, δεν θεωρούσε καν ισότιμους ως συνομιλητές τους εκπροσώπους (Gleichberechtigter Partner)⁽¹¹⁾ των χωρών της Δύσης. Ως τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς επίσης, πάγια τακτική της οθωμανικής διπλωματίας υπήρξε η άρνηση χρήσης του αυτοκρατορικού τίτλου «Τσάρος» στο Ρώσο μονάρχη. Αντί αυτού χρησιμοποιούσε στο πρωτόκολλό της τον όρο «Πρίγκιπας της Μόσχας»⁽¹²⁾. Με αυτή ακριβώς τη λογική συμπεριφερόταν και στον αυτοκράτορα της Αυστρίας. Ως τη συνθήκη του Zitvatorog του 1606, στο οθωμανικό πρωτόκολλο ο αυτοκράτορας της Αυστρίας αναφέρεται ως «Πρίγκιπας της Βιέννης». Στη συνθήκη του Zitvatorog για πρώτη φορά αναγράφεται η ισοτιμία ανάμεσα στο Σουλτάνο και στον Αυτοκράτορα και σύμφωνα με την παράδοση της διπλωματίας, για τον αυτοκράτορα της Αυστρίας χρησιμοποιείται πλέον ο τίτλος «Κάιζερ»⁽¹³⁾. Το γεγονός αυτό αποκαλύπτει με τον πλέον οφθαλμοφανή τρόπο το σύμπλεγμα ανωτερότητας που έτρεφε η Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία θεωρούσε τον εαυτό της - και πάντα έτσι αυτοαποκαλούνταν -

παγκόσμια αυτοκρατορία και επομένως παγκόσμια υπερδύναμη, όπως χρησιμοποιείται σήμερα αυτός ο όρος. Αυτή ήταν η επίσημη ιδέα που κυριαρχούσε όχι μόνο στην οθωμανική άρχουσα τάξη, αλλά και στα ανώτερα λαϊκά στρώματα.

Εξετάζοντας αυτή την αντίληψη εντοπίζουμε δύο σημαντικά στοιχεία που φωτίζουν τη συμπεριφορά και τη θέση των Οθωμανών. Αυτά είναι η στρατιωτική υπεροχή έναντι της Δύσης και οι διαφορετικές θρησκευτικές και πολιτισμικές αξίες που αντιπροσώπευαν «οι πιστοί του Μωάμεθ» και οι «άπιστοι» της Δύσης. Υπό το πρίσμα αυτής της λογικής οι Οθωμανοί ήταν κάθετα αντίθετοι στις αξίες της Δύσης (επιστήμες, γλώσσα, πολιτισμός, θρησκεία) και οι όποιες σχέσεις τους με αυτό τον κόσμο που λέγεται «Δύση», είχαν περιστασιακή σημασία. Ωστόσο, αξίζει να δούμε την ποιότητα και το μέγεθος αυτών των σχέσεων.

Την περίοδο που προηγήθηκε της ανάληψης της μεταφραστικής υπηρεσίας στην Υψηλή Πύλη από τους Ρωμιούς, στα μέσα το 17^{ου} αιώνα, οι διερμηνείς που εκπροσωπούσαν το οθωμανικό κράτος στις σχέσεις τους με χώρες της Δύσης, ήταν ως επί το πλείστον εξισλαμισμένοι χριστιανοί. Ελάχιστοι ήταν εκείνοι που διαδραμάτιζαν αυτόν τον ρόλο χωρίς προηγουμένως να αλλάξουν θρήσκευμα. Ο Γεώργιος Αμοιρούτζης, εκτός από τις μεταφράσεις που είχε κάνει για λογαριασμό του Mehmet II, υπήρξε διερμηνέας του σε πολιτικά ζητήματα, όπως επίσης υπήρξε και διερμηνέας του γιου του πρίγκιπα Τζέμ (Cem). Το όνομα του Αμοιρούτζη όμως δεν αναφέρεται σε καμιά διακρατική συμφωνία.

Στη συμφωνία του 1479 ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Βενετία αναφέρεται το όνομα του Lütfi Bey*. Ο συγκεκριμένος Οθωμανός αξιωματούχος, που ήταν ο πρώτος δραγουμάνος την εποχή του Mehmet II, ταξίδεψε στη Βενετία ως κομιστής αυτής της συμφωνίας. Ο Orhonlu υποστηρίζει ότι ο Lütfi Bey στην αποστολή του είχε ως δραγουμάνο τον Δημήτρη Σοφιανό* ο οποίος ήταν δραγουμάνος του Cem⁽¹⁴⁾. Γνωρίζουμε επίσης ότι την εποχή του Mehmet II, σημαντικό μέρος της αλληλογραφίας του οθωμανικού κράτους, που αφορούσε σε

* Για τον Lütfi Bey, ο οποίος ήταν ελληνικής καταγωγής, γνωρίζουμε ότι την εποχή του Mehmet II (Πορθητή) ήταν κομιστής μιας συμφωνίας στη Βενετία και πιθανότατα γραμμένη στα ελληνικά. Άλλες πληροφορίες για την περίπτωση του Lütfi Bey δεν έχουμε. İslam Ansiklopedisi, σελ. 176, άρθρο Tercüman. Εκδόσεις M.E.B

** Το όνομα του Δημήτρη Σοφιανού αναφέρεται στην İslam Ansiklopedisi, Άρθρο Tercüman, σελ. 176, 12/1 τόμος, 2^η έκδοση MEB, 1979 İstanbul. Στην ελληνική ιστοριογραφία δεν βρέθηκε σχετικά κάτι. Ο Emiroğlu μας πληροφορεί ότι ο Δημήτρης Σοφιανός την εποχή του Πορθητή και συγκεκριμένα, το 1479 πήγε στη Ρόδο και να μεταφέρει την πρόταση της οθωμανικής κυβέρνησης για την υπογραφή συμφωνίας ειρήνης. İbrahim Emiroğlu, Hizmet ve İhanetleriyle Tercümanlar, Voyvodalar ve azınlıklar, σελ. 129, Εκδόσεις Aymar, 1996 İzmir.

διακρατικά ζητήματα, ήταν γραμμένο στην ελληνική⁽¹⁵⁾. Σύμφωνα με τις ειδικές επιστολές του François I, ο Yunus Bey, για τον οποίο έγινε μνεία παραπάνω, είχε δημιουργήσει στενές σχέσεις με τους πρώτους Γάλλους διπλωμάτες⁽¹⁶⁾. Οι διπλωματικές σχέσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με χώρες της Δύσης, είχαν τη μορφή αποστολής εκπροσώπων που γνώριζαν ευρωπαϊκές γλώσσες, χωρίς να εγκαθίστανται μόνιμες διπλωματικές αντιπροσωπείες. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ως το 1793 δεν είχε εγκαταστήσει μόνιμες διπλωματικές αντιπροσωπείες σε άλλες χώρες. Κατά περίπτωση έστελνε έκτακτους πρέσβεις. Οι ονομαζόμενοι «Nameresan» ή «Çavuş» Οθωμανοί διπλωμάτες, δεν ήταν αρμόδιοι να εκπληρώνουν διπλωματικές αποστολές, παρά μονάχα εκτελούσαν καθήκοντα επίδοσης επιστολών ή άλλων εγγράφων, όπως για παράδειγμα επιστολή ενθρόνισης του Σουλτάνου («culûsnâme»)⁽¹⁷⁾. Σε ελάχιστες περιπτώσεις ήταν εξουσιοδοτημένοι ως διπλωμάτες με σκοπό να διεξάγουν διαπραγματεύσεις.

Το οθωμανικό κράτος ακόμα και στις περιόδους κατά τις οποίες υπέφερε από οικονομικό έλλειμμα, έδινε ιδιαίτερη έμφαση στη μεγαλοπρεπή παρουσίαση των διπλωματών του όταν επισκέπτονταν άλλες χώρες. Η αποστολή ήταν μεγαλοπρεπής, πομπώδης και προγραμματισμένη μέχρι την παραμικρή λεπτομέρεια, ενώ το πρωτόκολλο που ακολουθούνταν κατά την είσοδο στην πρωτεύουσα ήταν επιλογή των Οθωμανών και όχι της χώρας υποδοχής⁽¹⁸⁾. Αντίθετα, οι διπλωμάτες των άλλων χωρών που επισκέπτονταν την οθωμανική πρωτεύουσα, υπόκειντο σε αυστηρές ανακρίσεις, τύχαιναν πολλές φορές ψυχρή υποδοχή και αντιμετώπιζονταν με καχυποψία, αφού η οθωμανική διοίκηση τους αντιμετώπιζε ως εν δυνάμει κατασκόπους. Εκ πρώτης όψεως, η ύπαρξη διπλωματικών αποστολών στην Ιστανμπούλ φαινόταν να αποτελεί προνόμιο για τα ξένα κράτη, εφόσον μπορούσαν να παρακολουθούν εκ του σύνεγγυς τις πολιτικές εξελίξεις, αλλά και να επιδίδονται σε εμπορικές δραστηριότητες. Πάντως, η τακτική της οθωμανικής διοίκησης να κρατάει ως όμηρους τα μέλη των διπλωματικών αποστολών αντιμετωπίζοντας τους διπλωμάτες ως κατεξοχήν υπεύθυνους για τις πράξεις των κρατών που εκπροσωπούσαν, καθιστούσε επικίνδυνο το προνόμιο αυτό⁽¹⁹⁾. Ωστόσο, το οθωμανικό κράτος, για λόγους γοήτρου, αναλάμβανε τα έξοδα των ξένων διπλωματών από τη στιγμή που εισέρχονταν στην οθωμανική επικράτεια. Αντίθετα σε οθωμανούς διπλωμάτες που επισκέπτονταν μια ξένη χώρα, γίνονταν συστάσεις να μην αποδέχονται σε καμιά περίπτωση την κάλυψη των εξόδων τους από τη χώρα υποδοχής⁽²⁰⁾. Η παράδοση προέβλεπε αποχαιρετιστήρια συνεστίαση στο Ντιβάνι, για

τους πρέσβεις, οι οποίοι στη διάρκεια της θητείας τους είχαν καλή συνεργασία με τη σουλτανική αυλή, πριν από την αναχώρησή τους από την οθωμανική πρωτεύουσα⁽²¹⁾.

Από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα, όμως, η οθωμανική διοίκηση θα αρχίσει δειλά και αμήχανα να ανακαλύπτει την Ευρώπη και να εξισορροπεί τις σχέσεις της με τη Δύση και να συμπεριφέρεται με έναν ανάλογο τρόπο προς αυτές. Όπως αναφέρεται και σε προηγούμενα κεφάλαια, οι Οθωμανοί είχαν αντλήσει σημαντικά συμπεράσματα από την πικρή εμπειρία του Κάρλοβιτς (Karlofca). Η αξίωση και ο στόχος τους να δημιουργήσουν την «Παγκόσμια Τάξη» (Nizam-ı Alem), είχε πλέον αποτύχει⁽²²⁾. Οι ρόλοι πλέον είχαν αρχίσει σιγά σιγά να αντιστρέφονται και ως εκ τούτου ήταν ανάγκη για τους Οθωμανούς να επανεξετάσουν τη στάση τους απέναντι στις Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης. Είχαν αποφασίσει να εντάξουν με μεγαλύτερη σοβαρότητα στην πολιτική τους που ακολουθούσαν έναντι αυτών και τη διπλωματία. Όταν μετά από 16 χρόνια πολεμικών αντιπαραθέσεων με τους συνασπισμένους στρατούς των κρατών της χριστιανικής Δύσης και την αποτυχημένη εκστρατεία για την κατάληψη της Βιέννης το οθωμανικό κράτος βίωσε με τον πλέον δραματικό τρόπο τη διεθνή απομόνωση, αναγκάστηκε να οδηγηθεί σε μία διαφορετική εξωτερική πολιτική της οποίας κεντρικός στόχος ήταν η εξεύρεση δυτικών συμμάχων. Η οθωμανική διοίκηση από το 16^ο και μετά θέλησε να χρησιμοποιήσει ένα σημαντικό της χαρτί, τις διομολογήσεις ως μοχλό πίεσης, οι οποίες εξασφάλιζαν σημαντικά οφέλη στις χώρες της Δύσης⁽²³⁾.

Τα πραγματικά όπλα πια δεν ήταν σε θέση να εξασφαλίσουν υπεροχή στους Οθωμανούς. Τώρα τη θέση των όπλων είχε πάρει η διπλωματία. Οι Οθωμανοί συνειδητοποίησαν ότι η στάση τους απέναντι στη Δύση ήταν πλέον αμυντική και ο μόνος δρόμος για την επιτυχημένη άμυνα απέναντι στις ευρωπαϊκές διεκδικήσεις ήταν η συμμετοχή τους στο ευρωπαϊκό διπλωματικό παιχνίδι, εκμετάλλευση τυχόν αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων μεταξύ των Δυτικών και η εξεύρεση υποστηρικτών-συμμάχων. Σε αυτό το πλαίσιο υιοθετήθηκε το ευρωπαϊκό πρότυπο οργάνωσης και λειτουργίας της διπλωματικής υπηρεσίας.

Μέχρι τη συνθήκη του Κάρλοβιτς η Οθωμανική Αυτοκρατορία ακολουθούσε μια μονόπλευρη διπλωματική πρακτική, χωρίς αυτή να στηρίζεται στην αρχή της αμοιβαιότητας. Τώρα όμως που η αδυναμία της για επικράτηση μέσω των πεδίων των μαχών είχε διαπιστωθεί δια της πολεμικής ήττας, η κλασική μονόπλευρη και αλαζονική πολιτική επιλογή δεν οδηγούσε πια στην επικράτηση, αλλά σε μια

επικίνδυνη συρρίκνωση των εδαφών της⁽²⁴⁾. Έπρεπε, λοιπόν, να επουλώσει άμεσα τις πληγές που είχε δεχθεί τόσο στα πεδία των μαχών όσο και στο διπλωματικό πεδίο.

Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα λειτούργησε, στελεχωμένη από Ρωμιούς εμπόρους, η πρώτη μεταφραστική υπηρεσία στην Ιστανμπούλ με σκοπό αφενός να παρακολουθεί και να ενημερώνεται για τις εξελίξεις στην Ευρώπη και αφετέρου να πραγματοποιήσει σημαντικά ανοίγματα προς την ίδια την Ευρώπη.

Μετά από ένα ανεπιτυχή διορισμό του Süleyman Mustafa Ağa, - ο οποίος εισήγαγε τον καφέ στη Γαλλία- ως πρέσβης στις Βερσαλλίες δεν πέτυχε να αναπτύξει καλό κλίμα στις σχέσεις των δύο κρατών, η οθωμανική Αυτοκρατορία, το 1721, τοποθέτησε πρέσβη στο Παρίσι τον Yirmisekiz Mehmet Çelebi, έναν ικανό και επιδέξιο διπλωμάτη, ο οποίος είχε ήδη διακριθεί ως εκπρόσωπος της οθωμανικής κυβέρνησης στη Συνθήκη του Πασάροβιτς. Ο Mehmet Çelebi έγινε δεκτός στο Παρίσι από 30.000 στρατό και πλήθος λαού, ο οποίος είχε συγκεντρωθεί, περίεργος να δει αυτόν τον εξωτικό διπλωμάτη⁽²⁵⁾.

Η ίδρυση μόνιμων διπλωματικών αντιπροσωπειών σε χώρες της Δύσης γίνεται από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα επί Σελήμ Γ' (Selim III), όταν οι Οθωμανοί είχαν συνειδητοποιήσει πλήρως ότι ο δυτικός πολιτισμός ήταν πλέον μονόδρομος για τη σωτηρία της αυτοκρατορίας. Ακόμα και τότε στις επίσημες επαφές με άλλες χώρες στην οθωμανική πρωτεύουσα η οθωμανική διπλωματία στηριζόταν και εξαρτιόταν από τους ντόπιους χριστιανούς δραγουμάνους. Λίγοι ήταν οι υψηλόβαθμοι οθωμανοί γραφειοκράτες που γνώριζαν ξένες γλώσσες χωρίς όμως να έχουν καμιά ιδιαίτερη ευρωπαϊκή εμπειρία. Όταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία θεώρησε αναγκαίο να εγκαταστήσει μόνιμες διπλωματικές αντιπροσωπείες στην Ευρώπη, οι διπλωμάτες της ήταν της παλαιάς σχολής, συντηρητικοί και καθόλου γλωσσομαθείς. Ωστόσο, αυτοί οι συντηρητικοί Οθωμανοί αξιωματούχοι συνοδεύονταν από βοηθούς, των οποίων πρωταρχικό μέλημά τους ήταν η εκμάθηση ξένων γλωσσών⁽²⁶⁾. Η αποστολή οθωμανών πρεσβευτών στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες μέχρι το 18^ο αιώνα ήταν υπό μορφή επίσκεψης ή προσωρινής διαμονής. Η εγκατάσταση μόνιμων διπλωματικών αντιπροσωπειών σε επίπεδο πρεσβευτών από την οθωμανική κυβέρνηση ξεκίνησε το 1793, στο Λονδίνο, στη Βιέννη, στο Παρίσι και το Βερολίνο⁽²⁷⁾. Το διπλωματικό αυτό άνοιγμα των Οθωμανών δεν άργησε να φέρει τα αναμενόμενα αποτελέσματα και να δημιουργηθεί υγιέστερη επαφή με την ευρωπαϊκή πολιτική κουλτούρα. Ήταν τα πρώτα βήματα για μια σοβαρότερη στροφή του οθωμανικού πολιτικού συστήματος στην υιοθέτηση των ευρωπαϊκών ιδεών και αντιλήψεων, αν και αυτό το γεγονός δεν θα

επηρεάσει καθόλου τον τρόπο προσέγγισης των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η Δύση, παρόλη την εκσυγχρονιστική προσπάθεια του οθωμανικού κράτους, είχε πλήρη αντίληψη του γεγονότος ότι η παρακμιακή και η αποσυνθετική του πορεία, με τα πρώτα σοβαρά συμπτώματα στην Κεντρική Ευρώπη, αποτελούσε πλέον την αρχή του τέλους για το κράτος των Οθωμανών. Το γεγονός αυτό το 19^ο θα πάρει και επίσημη ονομασία ευρύτερα γνωστή ως «Ανατολικό Ζήτημα». «Αν ο Ναπολέων με τον Τσάρο είχαν συμφωνήσει στο θέμα της Ιστανμπούλ, όλα τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην Ευρώπη μαζί και η Ιστανμπούλ, από το 1807 ακόμα, θα είχαν φύγει από την οθωμανική επικράτεια. Ο Ναπολέων δεν μπορούσε να αγνοήσει την πρωτεύουσα του οθωμανικού κράτους και για αυτό για ένα διάστημα ακόμα θα συμπεριφερόταν ως φίλος των Τούρκων Οθωμανών.»(28).

- 1- Girgin, Kemal-Hariciye Tarihimiz, σελ. 78, Τρίτη Έκδοση, Okumuş Adam 2004 İstanbul
- 2- Osmanlıda Protokol: Elçi Kabul Törenleri, <http://www.trforumuz.biz/archive/index.php?t-30082.html>
- 3- Βλπ. Girgin, σελ. 122,
- 4- Yalçinkaya, Alaaddin Mehmet- Bir Avrupa Diploması Merkezi olarak İstanbul, σελ. 660 Osmanlı, 1^{ος} τόμος Εκδόσεις Yeni Türkiye, 1999 Ankara
- 5- Savaş, Ali İbrahim- Osmanlı Diplomasisi, σελ. 41 Εκδόσεις 3F 2007 İstanbul
- 6- Βλπ. Girgin σελ. 125
- 7- Ortaylı, İlber- Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim, σελ. 377, Εκδόσεις Turhan 2004 Ankara
- 8- Bağış, Ali İhsan- Osmanlı Ticaretinde Gayr-i Müslimler, σελ. 3- 5, Εκδόσεις Turhan 1998 Ankara
- 9- Hocabaşoğlu, Uygur- Majestelerinin Konsolosları, σελ. 19 Εκδόσεις İletişim, 2004 İstanbul
- 10- Bağış, ο.π. σελ. 8
- 11- Savaş, ο.π. σελ. 13
- 12- Savaş, ο.π. σελ.30
- 13- Savaş, ο.π. σελ. 70
- 14- Orhonlu, Cengiz- Osmanlı Devletinde Tercümanlık, σελ. 15, Εκδόσεις Atatürk Konferansları V. T.T.K. 1975 Ankara
- 15- İslam Ansiklopedisi, Άρθρο Tercüman, σελ.176
- 16- Eruz, F. Sakine- Çeviribilim, σελ. 32 Εκδόσεις MULTILINGUAL 2003 İstanbul
- 17- Savaş, Ali İbrahim- Osmanlı Diplomasisi, σελ. 14, Εκδόσεις 3F 2007 İstanbul
- 18- Savaş, ο.π. σελ. 64
- 19- Savaş, ο.π. σελ. 44-75
- 20- Girgin, ο.π. σελ. 85
- 21- Mumcu, Ahmet- Divan-ı Hümayun, σελ. 62 Εκδόσεις Phoenix 2007 Ankara
- 22- Somçağ, Selim- Osmanlı ve Batı, σελ. 65, 2^η Έκδοση Bengi, 2008 İstanbul
- 23- Bağış, ο.π. σελ. 11
- 24- Sander, Oral- Anaka'nın Yükselişi ve Düşüşü, σελ. 154, 5^η Έκδοση İmge, 2008 İstanbul
- 25- Şevket Rado- Εκδόσεις Hayat Tarih Mecmuası, σελ. 7, 1970 İstanbul
- 26- Sander, Oral- Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, σελ. 174, 5^η Έκδοση İmge, 2008 Ankara
- 27- Ortaylı, İlber- Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, σελ. 207, Εκδόσεις Turhan , 2004 Ankara
- 28- Somçağ, ο.π. 116

B- ΤΟ ΦΑΝΑΡΙ ΚΑΙ ΟΙ ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ

B1- Συνοικία και Άνθρωποι

Η ιστορική σημασία της συνοικίας του Φαναρίου ή αλλιώς «**η Συνοικία των Πλουσίων Ρωμιών**»⁽¹⁾ (Zengin Rumların Senti) χρονολογείται από το 1601, όταν έγινε η μετεγκατάσταση του Οικουμενικού Πατριαρχείου* στην περιοχή. Κατά μία εκδοχή η ίδια συνοικία κατά τη βυζαντινή περίοδο ονομαζόταν **Πέτριον**. Το όνομα **Φανάρι** το πήρε στα χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από ένα φάρο στον Κεράτιο. Ονομάστηκε αρχικά **Φαναράκι** για να επικρατήσει στη συνέχεια το όνομα **Φανάρι**⁽²⁾. Μια άλλη εκδοχή, κατά τον Evliya Çelebi, αναφέρει ότι η συνοικία πήρε το όνομά της από τον Molla Fenari, ο οποίος κατά την Άλωση κατάφερε να μπει πρώτος στην περιοχή⁽³⁾, ενώ σύμφωνα με τον Pierre Gilles, η συνοικία πήρε το όνομά της, όταν, ενώ οι Σταυροφόροι πολιορκούσαν την Πόλη, οι αμυνόμενοι κατάφεραν μέσα σε μια νύχτα κάτω από το φως φαναριών και κεριών να χτίσουν τα τείχη της⁽⁴⁾.

Το Φανάρι αντιπροσωπεύει για τους Ρωμιούς ό,τι ακριβώς αντιπροσωπεύει για τους Εβραίους η όμορη συνοικία του Balat (Παλάτιον), το οποίο πήρε το όνομά του από το ουσιαστικό «Παλάτι» ή «Παλάτιον» και βρίσκεται ανάμεσα στο Φανάρι και στο (Ayvansaray) Αϊβάνσαράϊ. Είναι μία από τις παλαιότερες συνοικίες της Πόλης. Την εποχή του Mehmet II εγκαταστάθηκαν εκεί οι πρώτοι Εβραίοι, εκατό περίπου στον αριθμό, φτωχές οικογένειες από την Καστοριά⁽⁵⁾. Τα αρχοντόσπιτα των Ρωμιών στο Φανάρι, χτισμένα με πέτρα, ανήκουν στην οθωμανική περίοδο του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα και όχι στη βυζαντινή εποχή.

Κατά τη βυζαντινή και την οθωμανική περίοδο η συνοικία του Φαναρίου φημίζονταν για τις πολλές της εκκλησίες. Από τη μετεγκατάσταση του Πατριαρχείου και μετά, το Φανάρι εξελίχθηκε σε κέντρο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, των

* Το Ορθόδοξο Πατριαρχείο του Φαναρίου αποτελεί την κορυφαία εκπροσώπηση του θεσμού της Ορθόδοξης Πίστεως. Ο χριστιανισμός παρά το γεγονός ότι εμφανίσθηκε στην Παλαιστίνη, εξαπλώθηκε και διαδόθηκε στα εδάφη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και εξελίχθηκε στον κόσμο του ελληνικού πολιτισμού. Από την αρχή για τρεις αιώνες οι χριστιανοί ζούσαν κάτω από την καταπίεση των Ρωμαίων. Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Α' προκειμένου να πετύχει τη συνοχή του κράτους και με σκοπό να επωφεληθεί από τη θρησκεία, το 313 μ.Χ. υπέγραψε «Το Διάταγμα του Μεδιολάνων», βάση του οποίου οι Χριστιανοί απέκτησαν θρησκευτική ελευθερία. Το 330 μ.Χ. η Κωνσταντινούπολη γίνεται η πρωτεύουσα της Νέας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και το κέντρο του Χριστιανισμού. İslam Ansiklopedisi, Άρθρο: Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, Έκδοση Diyanet İşleri Başkanlığı Ankara. Το 1601 το Πατριαρχείο μεταφέρεται στη συνοικία του Φαναρίου, όπου βρίσκεται και σήμερα. Για το έτος της μετεγκατάστασης του αναφέρονται διαφορετικές χρονολογίες. Ο Πατρινέλης υποστηρίζει ότι η έδρα του Πατριαρχείου στο Φανάρι βρίσκεται από το 1599. Τρίτη Επιστημονική Ημερίδα, Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 17, Εκδόσεις: Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα.

εμπορικών σχέσεων με τον έξω κόσμο, αλλά και ταυτόχρονο υπήρξε το σύμβολο της Ορθόδοξης Πίστης. Μια ανάλυση του βιβλίου του Orhan Türker «Fanari'den Fener'e- Bir Haliç Hikayesi» (Μια Ιστορία του Κεράτιου -Από το Φανάρι στο Φενέρ), μιλάει για όλες τις περιπέτειες που γνώρισε το Φανάρι, από την Άλωση μέχρι των ημερών μας, για τις εκκλησίες, για τα ιστορικά μνημεία, για τις κατοικίες των εύπορων Ρωμιών Φαναριωτών, για να αναφέρει στη συνέχεια ότι από αιώνες το Πατριαρχείο των Ρωμιών στο Φανάρι, αποτελεί την πνευματική πρωτεύουσα του Ορθόδοξου Χριστιανικού κόσμου⁽⁶⁾. Ο Ortaylı, υποστηρίζει ότι χωρίς αμφιβολία μια ανώτερη τάξη την οποία χαρακτηρίζουμε Φαναριώτες, από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα ακολούθησε το Πατριαρχείο στο Φανάρι. Είναι γεγονός όμως, ότι κατά τη βυζαντινή περίοδο στην παραθαλάσσια αυτή συνοικία κοντά στα τείχη, ζούσαν Βενετσιάνοι, Λιβανέζοι, Καταλανοί, Άραβες και Τούρκοι έμποροι⁽⁷⁾. Σύμφωνα με τον Orhan Türker, ο Πορθητής είχε φέρει στην Κων/πολη Ρωμιούς από κάποιες περιοχές της Ελλάδας και από τα νησιά, οι περισσότεροι εκ των οποίων εγκαταστάθηκαν στο Φανάρι, γεγονός που συντέλεσε στη ραγδαία αύξηση του πληθυσμού της συνοικίας.⁽⁸⁾ Τη θέση αυτή στηρίζει επίσης και ο İnalçik αναφέροντας ότι ο Πορθητής ενθάρρυνε την επιστροφή χριστιανών στην Πόλη (στο Φανάρι) τάζοντάς τους την επιστροφή των περιουσιών ακόμα και διαβεβαιώνοντάς τους ότι θα ασκούν ελεύθερα τη λατρεία τους⁽⁹⁾. Η λογική αυτή στόχευε στην αύξηση του πληθυσμού της Πόλης αλλά και στην προσέλκυση των εύπορων οικογενειών για να ενδυναμωθεί η οικονομική ζωή στην καινούρια πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας του.

Πρέπει όμως να διευκρινιστεί κάτι που συχνά δημιουργεί σύγχυση ως προς τον προσδιορισμό του όρου «Φαναριώτης». Η λέξη Φαναριώτης κατά κύριο λόγο αντιπροσωπεύει όχι τόσο τον κάτοικο της συνοικίας του Φαναρίου, όσο τις ιστορικές εκείνες φυσιογνωμίες των Ρωμιών που κατείχαν σημαντικές θέσεις στη διοίκηση του οθωμανικού κράτους και προέρχονταν από έναν αναβαθμισμένο οικονομικά και πνευματικά κοινωνικό περίγυρο, όπως το Φανάρι. Σύμφωνα με την Zeynep Sözen «οι Φαναριώτες ηγεμόνες, αν και ομιλούσαν ελληνικά και θεωρούσαν τον εαυτό τους κληρονόμους της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, είχαν διαφορετική καταγωγή, καθώς ανάμεσά τους εκτός από Ρωμιούς ήταν και Ρουμάνοι, Αλβανοί, Ιταλοί ακόμα και χωρικοί οι οποίοι δημιούργησαν οικογενειακές σχέσεις με αριστοκρατικές οικογένειες που είχαν εγκατασταθεί στη Βλαχία και τη Μολδαβία. Ήταν έμποροι από τα νησιά του Αιγαίου, ενώ ακόμα ανάμεσα τους υπήρχαν και παιδιά κωπηλατών. Μερικοί από αυτούς είχαν έρθει από τη Χίο, την Πάρο, αλλά και από την Αλβανία.

Εγκαταστάθηκαν στο Φανάρι όπου και δημιούργησαν μια αριστοκρατική τάξη.»⁽¹⁰⁾. Κατά τον Πατρινέλη, ο όρος «Φαναριώτης» απέκτησε τη σημασία του το 1599, όταν, έπειτα από πολλές περιπέτειες, το Οικουμενικό Πατριαρχείο εγκαταστάθηκε τελικά στο Φανάρι, εκεί όπου βρίσκεται και σήμερα. Ήδη από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα η φτωχική εκείνη έδρα του Πατριαρχείου άρχισε να περιβάλλεται από τις κατοικίες των λεγόμενων «Αρχόντων του ημέτερου Γένους», που από τα πρώτα χρόνια μετά την Άλωση είχαν έρθει σε στενή πολιτική, οικονομική και πνευματική αλληλεξάρτηση με το Πατριαρχείο. Οι Άρχοντες αυτοί αποτέλεσαν τον πρώτο αστικό πυρήνα της κωνσταντινουπολίτικης ελληνικής κοινωνίας και ασκούσαν σημαντική επιρροή στο Πατριαρχείο (κάποτε μέχρι καταδυναστεύσεως) και εμμέσως σε ολόκληρο το Γένος. Ήσαν δε οι Άρχοντες εκείνοι είτε *γραμματικοί του Αυθεντός*, δηλαδή πολιτικοί κατά κάποιο τρόπο σύμβουλοι της Υψηλής Πύλης, είτε προμηθευτές τροφίμων, υφασμάτων, γουναρικών, κοσμημάτων κ.τ.λ της σουλτανικής αυλής, ή των σεραγιών (παλατιών) των βεζίρηδων και των πασάδων, είτε «τζελέπηδες», δηλαδή προμηθευτές κρέατος για τον πληθυσμό της Πόλης, το στρατό και τη σουλτανική αυλή⁽¹¹⁾. Κατά συνέπεια αντιλαμβανόμαστε ότι η κοινωνική και η πολιτική δύναμη των Φαναριωτών, εμπεδώθηκε επάνω σε θεμέλια εμπορικής επιτυχίας⁽¹²⁾.

Ο Mehmet Yaşin μελετώντας τη συνοικία και στηριζόμενος σε πηγές γνωστών ιστορικών, έχει κάνει εκτενή έρευνα σε ό,τι αφορά το Φανάρι. Ο Yaşin περιγράφει με κάθε λεπτομέρεια όχι μόνο το παρόν της συνοικίας αλλά και το επιβλητικό της παρελθόν συνδέοντας το με τους «Φαναριώτες». Επιχειρεί μια σύγκριση ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν της συνοικίας. Αναφέρεται, για παράδειγμα στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και εκθειάζει το λαμπρό παρελθόν της. «...Μετά το Βυζάντιο τα παιδιά των ρωμαϊκών αριστοκρατικών οικογενειών σπούδασαν εδώ. Το σχολείο παραμένει και σήμερα ανοιχτό, αλλά δεν υπάρχουν μαθητές για να γεμίσουν τις τάξεις. Αν καθήσει κανείς δίπλα σ' αυτό το μεγαλοπρεπές κτίριο και κοιτάξει τη συνοικία του Φαναρίου, θα παρατηρήσει τα στενά σοκάκια με τα τριώροφα ή τετράωροφα ετοιμόρροπα σπίτια, φτιαγμένα από πέτρα να κοιτάνε προς τη θάλασσα. Σ' αυτά τα παλιά και κουρασμένα κτίρια, η ζωή ακόμα συνεχίζεται. Οι κατοικούντες σε αυτά έχουν προσπαθήσει με ασβεστόχρισμα να καλύψουν τις ρωγμές των σπιτιών. Γι' αυτό το λόγο, αυτά τα σπίτια μοιάζουν με ηλικιωμένες γυναίκες που με υπερβολικό φτιασίδι προσπαθούν να καλύψουν τις ρυτίδες τους. Αγναντεύοντας όλη αυτή τη θέα, αμέσως καταλαβαίνει κανείς ότι το Φανάρι είναι μια φτωχική γειτονιά. Κανείς άλλωστε δεν προσπαθεί να κρύψει αυτή τη φτώχεια.»⁽¹³⁾. Ο

Yasın αναφερόμενος στον πλούτο που διέθετε στο παρελθόν το Φανάρι, παρατηρεί ότι κάποτε η συνοικία αυτή ήταν το κομβικό σημείο για ολόκληρο τον κόσμο. Έμποροι από τη Βενετία και τη Γένοβα, και από άλλες ευρωπαϊκές χώρες, αλλά και ομόλογοί τους από την Άπω Ανατολή, διεκπεραίωναν εκεί τις, επίσημες ή ανεπίσημες υποθέσεις τους. Ο Yasın παρατηρεί ακόμη ότι κατά τον 18^ο αιώνα το Φανάρι φημιζόταν για τους χώρους διασκέδασης. Επικαλούμενος τον χρονικογράφο Reşat Ekrem Koçu, ο Yasın λέει ότι σήμερα τίποτα δεν έχει διασωθεί από τους χώρους αυτούς που ήταν οι εξής: το Sukiyas, το Gümüş, το Halkalı, το Kamburoğlu, το Θανασάκης, το Sakızlı (Χιώτης) και το Kafesli. Σύμφωνα με τον Yasın, ο πιο φημισμένος και μεγαλύτερος χώρος διασκέδασης, πήρξε στην ακτή του Φαναρίου, για τον οποίο ο ποιητής από το Σκούταρη (Üsküdar) ο Aşık Razi έχει γράψει τους εξής στίχους⁽¹⁴⁾:

İskele başındaki gazinonun
Methini duydum da gittim Fener'e
Selsebil olmuş ülfet muhabbet
Çıkmaz içine giren bir kere

Her taraf elhak ki güzelle dolu
Şaşırır aşıklar sağ ile solu
Gamze işmarı gösterir yolu
Kanca takmak için o güzellere⁽¹⁵⁾

Στη άκρη της σκάλας στο κέντρο
Άκουσα επαίνους και πήγα στο Φανάρι
Η οικειότητα ρέει σαν το γλυκό νερό
Άπαξ και μπεις μέσα δεν ξαναβγαίνεις

Είναι γεμάτο παντού με καλλονές
Που ξετρελαίνουν τους εραστές
Το γνέψιμο του λακκακιού τους οδηγεί
Να γαντζώσουν εκείνες τις καλλονές

Το 18^ο αιώνα ο Κεράτιος ήταν κλειστός στα πλοία. Ήταν όμως γεμάτος από βάρκες και «λεβέντες» βαρκάρηδες. Σύμφωνα με την καταγραφή εκείνης της εποχής, υπήρχαν 78 στο σύνολο βάρκες και 78 βαρκάρηδες. Από αυτούς οι 36 ήταν Μουσουλμάνοι και 42 μη μουσουλμάνοι. Ο Aşık Razi αναφερόμενος στον Κεράτιο και στις βάρκες που το στόλιζαν, σε ένα ποίημα του αναφέρει τα εξής:

Gayet ile süslüdür Fener'in kayıkları
Sarhoşlara mahsustur taşımaz ayıkları
Fener'in kayıkçısı pedimu ya palikar
Pekçe vursa toruğunu iskelesini yıkar

Του Φαναριού τα καϊκια, είναι υπερβολικά στολισμένα
Δεν μεταφέρουν νηφάλιους, ανήκουν στους μεθυσμένους
Παιδί μου παλικάρι μου, του Φαναριού ο βαρκάρης
Θα γκρεμίσει την αποβάθρα, αν χτυπήσει το τακούνι του

Ο Yaşin, σχετικά με το Φανάρι λέει ότι «είναι ένα παγκόσμιο θέατρο στο οποίο έχει συμπυκνωθεί μια ιστορία 1500 χρόνων». Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία, παρατηρεί ο Yaşin ότι όλα εκείνα τα στοιχεία που προαναφέραμε ανέδειξαν το Φανάρι, ως μία από τις πιο σημαντικές και ιστορικές συνοικίες του κόσμου της Μεσογείου⁽¹⁶⁾.

Ο Kemal H. Karpat, συνδέει την αίγλη του Φαναριού με το διορισμό των ελληνόφωνων Ορθόδοξων Χριστιανών σε καίριες θέσεις της οθωμανικής γραφειοκρατίας, χωρίς αυτοί να αλλάξουν θρήσκευμα. Αυτή την πρακτική την ξεκίνησε ο Μεγάλος Βεζίρης ο Ahmet Köprülü, όταν το 1669 (κατά άλλους το 1663) διόρισε το Ρωμιό γιατρό Παναγιώτη Νικούσιο Μαμμωνά ως δραγουμάνο της Υψηλής Πύλης ⁽¹⁷⁾.

Ο Αποστολόπουλος αναφερόμενος σχετικά με τη διαμόρφωση και την διαστρωμάτωση της κοινωνικής ομάδας των Φαναριωτών, υποστηρίζει ότι αυτή η καινούρια ομάδα είχε διαφορετική κοινωνική προέλευση, κορύφωση της οποίας τοποθετείται στα τέλη του 17^{ου} προς τις αρχές του 18^{ου} αιώνα διαχωρίζοντάς την, βέβαια, από την παλαιά αριστοκρατία. Στη βάση αυτής της ερευνητικής οπτικής οι Μαυροκορδάτοι αντιπροσωπεύουν την ομάδα των Φαναριωτών, ενώ οι Καντακουζινοί είναι οι εκπρόσωποι του «παλαιού καθεστώτος», το οποίο εκτόπισαν

οι νεόπλουτοι του 17^{ου} αιώνα, οι Φαναριώτες. Οι δύο παραπάνω κοινωνικές κατηγορίες αν και συγκρούστηκαν σφοδρά από ένα σημείο και μετά άρχισαν να ταυτίζονται, ιδίως στο πολιτικό λεξιλόγιο των ανερχόμενων αστών του τέλους του 18^{ου} αιώνα για να ονομασθούν στη συνέχεια όλοι αδιακρίτως Φαναριώτες⁽¹⁸⁾.

Οι Φαναριώτες ως γνωστόν δεν διακρίθηκαν μόνο στο εμπόριο, στις επιστήμες, στη γλωσσομάθεια και στην διπλωματία. Διαπιστώνει κανείς ότι εκείνη την περίοδο είχαν διαπρέψει επίσης και στον τομέα της λογοτεχνίας και των καλών τεχνών. Γίνεται μετάφραση ενός έργου (Δοκίμιο Περί των Ηθών) του Βολταίρου από τον Νικόλαο Καρατζά, ο οποίος αργότερα θα διαπρέψει ως ηγεμόνας της Βλαχίας⁽¹⁹⁾, μεταφράζεται το «Les Aventures de Télémaque» του Γάλλου συγγραφέα Fénelon από τον Αθανάσιο Σκιαδά, ενώ εκείνη την εποχή το λογοτεχνικό έργο «Φιλοθέου Πάρεργα» του Νικόλαου Μαυροκορδάτου, προκαλεί ιδιαίτερη αίσθηση αν και μέχρι τα 1800 ήταν άγνωστο στην ελληνική γραμματεία ⁽²⁰⁾. Αρχικά το Φιλοθέου Πάρεργα γίνεται γνωστό σε κάποιους μελετητές από χειρόγραφα που κυκλοφορούν, πολύ πριν από την έκδοσή του, για να δεχθεί έντονη κριτική από τη πρώτη στιγμή κιόλας. Η κριτική που δέχεται αφορά περισσότερο στο νέο ύφος και ήθος που εισάγει ο συγγραφέας. Από τους σύγχρονους μελετητές ο Δημαράς το παρουσιάζει ως αρχαιόγλωσσο πεζογράφημα, το οποίο εκ πρώτης όψεως δεν μπορεί να θεωρηθεί λογοτέχνημα, ωστόσο όμως, κατά τον ίδιο, ένα λογοτέχνημα αποτελεί μαρτυρία της εποχής του⁽²¹⁾. Το Φιλοθέου Πάρεργα αποτελεί την πρώτη απόπειρα, όχι μόνο συγγραφής λογοτεχνικού κειμένου κατά τον πρώιμο νεοελληνικό Διαφωτισμό, αλλά και το πρώτο βήμα προσέγγισης ενός άγνωστου τοπίου του δυτικού τρόπου ζωής. «Μπορεί βέβαια, το Φιλοθέου Πάρεργα να ανοίγει παράθυρα προς τη Δύση και να νοιώθει κανείς θερμό τον παλμό της νέας επιστήμης, του νέου πνεύματος {...} να περνάει κάτω από τις ψυχρές σελίδες του βιβλίου, ή ακόμη ο Νικόλαος ασφαλώς να {...} προχωρεί ακόμη πιο πέρα και {να} εκφράζει για πρώτη φορά στην ιστορία της ελληνικής παιδείας εκείνο που έχει γίνει πια συνείδηση για τον ευρωπαϊκό 17^ο αιώνα {να} αίρει την εμπιστοσύνη του από τη φυσική του Αριστοτέλη, όμως διατυπώσεις, όπως η ακόλουθη απλοποιούν και παραμορφώνουν την πραγματικότητα εν ονόματι ευθύγραμμων σχημάτων: Το πρώτο σημαντικό μνημείο της διαμάχης στα ελληνικά γράμματα ήταν το έργο του Νικόλαου Μαυροκορδάτου Φιλοθέου Πάρεργα, όπου η υπεροχή των νεότερων διακηρύσσεται απερίφραστα. Ήταν ωστόσο χαρακτηριστικό του πνευματικού κλίματος του ελληνισμού στις πρώτες δεκαετίες του δεκάτου ογδόου αιώνα το ότι το έργο αυτό έμεινε ανέκδοτο ως το 1800»⁽²²⁾.

Παρά το ξάφνιασμα που προκαλεί το Φιλοθέου Πάρεργα στους κύκλους των λογίων, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι ο πολιτισμός της Δύσης είχε ήδη δημιουργήσει σημαντικές επιρροές στους πλούσιους Φαναριώτες της οθωμανικής πρωτεύουσας, οι οποίοι μετέφραζαν Γάλλους συγγραφείς όπως τον Montesquieu, τον Racine, τον Voltaire και έστελναν τα παιδιά τους στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια όπου ήσαν σε συνεχή επαφή με τα ιδεολογικά ρεύματα και τους επιστήμονες της εποχής.

Η δραστηριότητα αυτή αμέσως απέδωσε καρπούς. Από τον 18^ο αιώνα και μετά η ελληνική βιβλιογραφία αυξήθηκε ραγδαία⁽²³⁾. Στο πρώτο τέταρτο αυτού του αιώνα εκδόθηκαν πάνω από εκατό εγχειρίδια, ενώ στο τελευταίο τέταρτο του ίδιου αιώνα τα ελληνικά εγχειρίδια που είχαν εκτυπωθεί, είχαν ξεπεράσει τα επτακόσια. Κατά το 19^ο και 20^ο αιώνα, είχαν εκτυπωθεί γύρω στις 1300 συγγραφές. Ως το 18^ο αιώνα τα βιβλία ήταν θρησκευτικού περιεχομένου, ενώ το 1821 το περιεχόμενο των περισσότερων εκ των εγχειριδίων είχαν εκκοσμικευθεί⁽²⁴⁾.

Η πολιτική θέση της Φαναριώτικης αριστοκρατικής τάξης ενισχύεται προπαντός πολιτικά με την παράλληλη ανάληψη της διοίκησης των παραδουνάβιων ηγεμονιών για 110 ακριβώς χρόνια. Αυτή η εξέλιξη δημιούργησε προοπτικές δραστηριοποίησης στους τομείς της οικονομίας, του πολιτισμού και στο τομέα της διοίκησης και αποτέλεσε το ορόσημο για την αναγέννηση του γένους των Ρωμιών. Ο πρώτος διορισμός του Νικόλαου ως ηγεμόνα, αν και θα ανακοπεί για μερικούς μήνες από τον αντίπαλό του Cantemir, ήταν βέβαιο πλέον ότι η περίοδος των Φαναριωτών είχε ξεκινήσει. Οι μυστικές επαφές του πρίγκιπα της Μολδαβίας Δημήτρη Καντεμίρ (Dimitrie Cantemir, 1673-1723) με τη Ρωσία, (η οποία παρασκηνιακά είχε εκδηλώσει διαθέσεις ανάμιξης στις ηγεμονίες) που οδήγησε σε στρατιωτική συμμαχία με το Τσάρο Μεγάλο Πέτρο κατέληξαν –μετά την ήττα του στη μάχη του Προύθου (Stănilești 18-22 Ιουλίου 1771)- στην εξορία του στη Ρωσία και το τέλος των ονείρων του για ανεξάρτητη ηγεμονία, παράλληλα η εξέλιξη αυτή σηματοδότησε το τέλος της περιόδου των ντόπιων αρχόντων στα πριγκιπικά αξιώματα των παραδουνάβιων ηγεμονιών και την απαρχή της «Φαναριώτικης Περιόδου».

Αν πρέπει να αναφερθούμε συνοπτικά στη δράση των Φαναριωτών και στα αποτελέσματά της, διακρίνει κανείς τρεις τομείς εξίσου ζωτικής σημασίας. Αυτοί οι τομείς είναι πρώτον ο διπλωματικός τομέας, χάρη στον οποίο οι Φαναριώτες απέκτησαν πολύτιμη εμπειρία στην κρατική διοίκηση και στη διπλωματία δημιουργώντας εξαιρετικά ερίσματα στο διεθνές πολιτικό περιβάλλον, δεύτερον, η δημιουργία των προϋποθέσεων για την ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων από

Ρωμιούς εμπόρους, οι οποίοι ειδικότερα μετά τη συνθήκη του Küçük Kaynarca θα διαδραματίσουν ένα σπουδαίο ρόλο στο διεθνές εμπόριο, και τρίτον θα δημιουργήσουν την υποδομή για τη νεοελληνική πνευματική αναγέννηση, η οποία θα ενσαρκώσει την αυτοποπεοίθηση και τη συνείδηση ενός λαού με λαμπρό παρελθόν που είχε ιδιαίτερη αναγνώριση στον κόσμο της Δύσης. Η τρίπτυχη αυτή δυναμική θα αναδείξει την πολιτική βούληση και τις αντικειμενικές προϋποθέσεις για περαιτέρω προβληματισμούς.

- 1- Türker, Orhan- Fanari'den Fener'e Bir Haliç Hikayesi , σελ. 12, Εκδόσεις 2001 İstanbul
- 2- <http://www.megarevma.net>, Fanari'den Fener'e Bir Haliç Hikayesi, S. Dimitraki,
- 3- Türker, ο.π. σελ. 12
- 4- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler, 110 Yılın Öyküsü (1711-1821), σελ 33, Εκδόσεις Aybay, 2000 İstanbul
- 5- Kan, Melike İstanbul'un en Eski Semti Balat <http://emlak.sabah.com.tr/emlakrehberi/kesfet/balat.html>
- 6- <http://www.megarevma.net> Fanari'den Fener'e Bir Haliç Hikayesi, S. Dimitraki
- 7- İlber Ortaylı, Fenerli Beyler, milliyet 9.3.2006
- 8- Orhan Türker, Fanari'den Fener'e-Bir Haliç Hikayesi, σελ. 22
- 9- İnalçık, Halil- Η Οθωμανική Αυτοκρατορία (1300-1600), σελ. 242, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια Αθήνα
- 10- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler, σελ. 7 Εκδόσεις Aybay 2000 İstanbul
- 11- Πατρινέλης, Χρήστος – Οι Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 17, Πρακτικά 13 Ιανουαρίου 2001 Αθήνα
- 12- Δημαράς, Κ.Θ. Ιστορικά Φροντίσματα, σελ. 139, ΠΟΡΕΙΑ 1992 Αθήνα
- 13- Yaşın, Mehmet- Hürriyet 23.04.2006
- 14- http://www.turkbilgi.com/kose_yazisi_27253_mehmet-yasin-kultur_baskentinin-feneri.html
- 15- Türker, Orhan- Fanari'den Fener'e Bir Haliç Hikayesi, σελ. 68, Εκδόσεις Yaylacık 2001 İstanbul
- 16- Yaşın, Mehmet- Hürriyet 23.04.2006
- 17- Karpat, H. Kemal- Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, sayfa 160, İmge yayınları Ankara-
- 18- Αποστολόπουλος, Δημήτριος Γ. – Ο Ρόλος των Φαναριωτών στη Δημιουργία του Έθνους των Ελλήνων, ΤΟ ΒΗΜΑ Κυριακή 26 Μαΐου 2000 Αθήνα
- 19- Δημαράς, Κ.Θ., Νεοελληνικός Διαφωτισμός, σελ. 173, Ερμής 2007, Αθήνα
- 20- Δημαράς, ο.π. σελ. 8
- 21- Δημαράς, ο.π. σελ. 267
- 22- Πεχλιβάνος, Μίλτος- Εκδοχές Νεοτερικότητας στην Κοινω νία του Γένους- Νικόλαος Μαυροκορδάτος- Ιώσηπος Μοισιόδαξ- Αδαμάντιος Κοραής (Διατριβή) 1999 Θεσσαλονίκη
- 23- Günay, Necla-Filiki Eteryä Cemiyeti, σελ. 270, 6^{ος} Τόμος, 1^ο Τεύχος Gazii Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi 2005
- 24- Günay, ο.π. σελ. 270

B2- Η Οικονομικοκοινωνική Θέση των Φαναριωτών

Η ανάλυση της οικονομικοκοινωνικής θέσης των Φαναριωτών προϋποθέτει ταυτόχρονα την ανάλυση της θέσης και του ρόλου του Πατριαρχείου, όχι μόνον ως του κορυφαίου θρησκευτικού θεσμού των ορθοδόξων υπηκόων της αυτοκρατορίας, αλλά παράλληλα και ως του ρυθμιστή των κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων του Ορθόδοξου millet μέσα στο πλαίσιο της έννομης οθωμανικής τάξης. Υπό αυτή την έννοια, το Οικουμενικό Πατριαρχείο ήταν, έστω και άτυπα, ο κατεξοχήν αρμόδιος φορέας που ρύθμιζε, μέχρι τα μέσα του 18^{ου} αιώνα, τις εκπαιδευτικές ανάγκες των Ρωμιών του Φαναρίου αλλά και των ορθοδόξων εκείνων που ζούσαν σε ολόκληρη την οθωμανική επικράτεια.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο από το 1601 εδρεύει στη συνοικία του Φαναρίου, λειτούργησε ως παράγοντας συνοχής και ανέλιξης της πνευματικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής της συνοικίας. Εκείνο, όμως που πρέπει ίσως να επισημανθεί είναι ότι στη φήμη που απέκτησε το Φανάρι, εκτός από το Πατριαρχείο, συντέλεσαν η παιδεία των Φαναριωτών και η ανάληψη εκ μέρους τους της διοίκησης των ημιαυτόνομων παραδουνάβιων ηγεμονιών που ευνόησε μεταξύ άλλων και το εμπόριο των Ρωμιών και, τέλος η εμπορική «αριστοκρατία» που εκμεταλλεύτηκε τα πλεονεκτήματα που της παρείχε, όπως θα αναφερθούμε στη συνέχεια η συνθήκη του Küçük Kaynarca του 1774. Οι παραπάνω παράγοντες ανέδειξαν το Φανάρι ως ένα εμπορικό κόμβο με παγκόσμια σημασία. Η εξέλιξη όμως της φαναριώτικης «αριστοκρατίας» είχε ξεκινήσει από την εποχή του Mehmet II, ο οποίος με ειδικά προνόμια φρόντισε να προσελκύσει και να εγκαταστήσει στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας του αρκετούς πλούσιους Ρωμιούς, καθώς και εμπόρους άλλων εθνικοτήτων από τον ελλαδικό χώρο με σκοπό να την κάνει μοναδική στον κόσμο. Οι περισσότεροι από αυτούς που εγκαταστάθηκαν στην Πόλη προτίμησαν τη συνοικία του Φαναρίου⁽¹⁾.

Αναλύοντας την κοινωνική δομή της συνοικίας, διαπιστώνει κανείς ότι οι Φαναριώτες πέτυχαν να παράγουν άριστη παιδεία. Η ζωή των Φαναριωτών αποτελούνταν από το συνδυασμό του τρίπτυχου παιδεία, πλούτος και αξιώματα. Ήταν κληρονόμοι (απόγονοι) μιας ένδοξης πρωτεύουσας και αυτό φαινόταν αμέσως σε όλες τις δημόσιες και ιδιωτικές τους εκδηλώσεις. Χάρη στην ανώτερη αυτή κοινωνική τάξη, αναβαθμίστηκε κατά εντυπωσιακό τρόπο η ποιότητα των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Κυριάρχησαν στο εμπόριο στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως η

Κωνσταντινούπολη, η Σμύρνη και η Θεσσαλονίκη και ανέπτυξαν κερδοφόρες δραστηριότητες ως χρηματομεσίτες. Ο Emiroğlu αναφερόμενος στον οικονομικό πλούτο των Φαναριωτών μιλάει για εμπόρους εκατομμυριούχους όπως ο Μιχαήλ Καντακουζηνός (Şeytanoğlu) και ο γαμπρός του ο Σκαρλάτος Μπέης, οι οποίοι γνώριζαν ότι συνεργαζόμενοι με την οθωμανική κυβέρνηση θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν μεγάλα κέρδη για τις εμπορικές και άλλες τους δραστηριότητες⁽²⁾. Μια παρόμοια οικονομική σχέση, για την οποία θα μιλήσουμε παρακάτω (βλπ. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Φαναριώτικη Αριστοκρατία), υπήρχε ανάμεσα στους Φαναριώτες και το Πατριαρχείο.

Το στοιχείο όμως, εκείνο, που αναδεικνύει περισσότερο τους Φαναριώτες είναι η υψηλή παιδεία. Εκδηλώνεται ένα έντονο ενδιαφέρον που είχε ως επίκεντρο την ανάπτυξη του πνευματικού πλούτου. «Όπως είναι γνωστό, στο ιδεολογικό οπλοστάσιο των Φαναριωτών είχε από αρκετά νωρίς προβληθεί η ιδέα της προόδου δια της παιδείας, η προβολή της φιλομάθειας ως κοινωνικής αξίας. Θυμίζω μόνο εδώ την πολεμική που άσκησαν οι ανερχόμενοι Φαναριώτες, στο πρόσωπο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, εναντίον των εκπροσώπων του παλαιού καθεστώτος που είχαν ως τότε την εξουσία της ελληνικής κοινωνίας: η φιλομάθεια δεν είναι στις αξίες τους – τους κατηγορεί ο Μαυροκορδάτος. Ενδιαφέρονται μόνο για τα χρήματα και γι' αυτό είναι ανίκανοι να είναι ηγέτες μας, αφού δεν προσφέρουν στην ανάπτυξη του γένους. Η συμβολή τους στη παιδεία έγινε, συνεπώς η αιχμή της ιδεολογίας των Φαναριωτών»⁽³⁾.

Όσον αφορά τις σχέσεις των Φαναριωτών με τον έξω κόσμο – αρχικά με τη δυτική Ευρώπη και έπειτα με τη Ρωσία -, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι αυτές είχαν ιδιαίτερη, όπως θα αποδειχθεί στη συνέχεια, κοινωνικοπολιτική σημασία. Οι Φαναριώτες πίστευαν στην επένδυση της επιστήμης. Αυτός είναι ο λόγος που τους έκανε να στρέψουν το ενδιαφέρον τους στη Δύση και στην εκμάθηση ξένων γλωσσών. Η γλωσσομάθεια για τους Φαναριώτες είτε αυτοί ήταν επιστήμονες είτε επιχειρηματίες αποτελούσε σημαντικό εργαλείο. «Το θέμα της γλωσσομάθειας αποτελεί υποχρέωση για τους Φαναριώτες, αλλά είναι συνάμα και προϋπόθεση για την επιτυχία των ανθρώπων που ξενητεύονται, εκείνων που έχουν συναλλαγές με τον έξω κόσμο»⁽⁴⁾. Τα οράματα και οι ανάγκες για την καθημερινή τους συναλλαγή τους έκαναν να φοιτήσουν στα καλύτερα πανεπιστήμια όπως σε αυτά της Ιταλίας και της Γαλλίας και να ασχοληθούν σε βάθος με την επιστήμη. Εμπνεύστηκαν από τις καινούργιες ιδέες που αρχίζουν και συγκλονίζουν ολόκληρη την Ευρώπη. Οι ιδέες του

Βολταίρου ειδικά, βρίσκουν μεγάλη απήχηση στους λόγιους του Φαναρίου, ενώ Γάλλοι διδάσκαλοι εγκαθίστανται στο Φανάρι και στις ηγεμονίες. Το γαλλικό βιβλίο - φορέας των νέων ιδεών, αλλά και όργανο έκφρασης της τότε ευρωπαϊκής παιδείας -, εισέρχεται στα φαναριώτικα σπίτια(5). Αν και ο Βολταίρος γίνεται σύμβολο αποτροπιασμού για την Ορθόδοξη Εκκλησία*, στην Κωνσταντινούπολη η κίνηση του Διαφωτισμού είχε ήδη διαπεράσει κάθε αντίσταση για λογαριασμό των Φαναριωτών. Η γαλλική γλώσσα καθιερώνεται με τη συνθήκη της Rastatt (7 Μαρτίου 1714), ως επίσημη γλώσσα της διπλωματίας, γεγονός που δημιουργεί πρόσθετο κίνητρο στους Φαναριώτες να μάθουν γαλλικά, αφού πλέον είχε ανάψει και ο μεταξύ τους ανταγωνισμός για τις επίζηλες θέσεις στην κεντρική οθωμανική γραφειοκρατία. Αυτά τα στοιχεία, λοιπόν, λειτούργησαν με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο και δημιούργησαν όλες εκείνες τις προϋποθέσεις για την κοινωνική εξέλιξη των Φαναριωτών στους τομείς του εμπορίου, της γνώσης και της διοίκησης.

Η ανάληψη υψηλόβαθμων θέσεων στη οθωμανική διοίκηση από τους Φαναριώτες, αναβάθμισε πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά το ρόλο τους. Το Φαναριώτικο στοιχείο πλέον ήταν πιο κοντά στην κεντρική οθωμανική διοίκηση όχι μονάχα μέσω του κλήρου, αλλά και μέσω των πολιτικών του εκπροσώπων, ενώ οι πιο διακεκριμένοι γιατροί, δικηγόροι και άλλοι επιστήμονες ήταν Ρωμιοί Φαναριώτες. Οι Τούρκοι συγγραφείς δεν υποτιμούν καθόλου την περίοδο των Φαναριωτών. Ο Hamdullah Suphi Tanrıöver χαρακτηρίζει τη Φαναριώτικη περίοδο ως τη Ρωμιώτικη Αναγέννηση (Rum Rönesansı). Ο ιστορικός Kemal H. Karpat αναλύοντας τη σχέση του Πατριαρχείου με τους Φαναριώτες σημειώνει ότι οι τελευταίοι διακατέχονταν από αισθήματα εθνικισμού και ασκώντας πίεση στο Πατριαρχείο ήθελαν να κυριαρχήσουν και να επιβάλλουν τις δικές τους θέσεις. Οι θέσεις αυτές των Φαναριωτών, σύμφωνα με τον Karpat, έβλαψαν το κύρος και την ισχυρή θέση που είχε το Πατριαρχείο μέσα στην οθωμανική επικράτεια. Ο Karpat στην ανάλυσή του αυτή αναφέρεται στις επιρροές που είχε δημιουργήσει η Γαλλική Επανάσταση προς το τέλος του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, για να προσθέσει ότι η «Πατρική Διδασκαλία» του Πατριάρχη Ιεροσολύμων Άνθιμου εκδόθηκε κάτω υπό αυτές τις συνθήκες(6).

* Οι ιδέες του Βολταίρου είχαν δημιουργήσει αρκετό θόρυβο και ανησυχία στους κόλπους του Ορθόδοξου Πατριαρχείου στην Κωνσταντινούπολη, η αντίδραση του οποίου ήταν άμεση. Ο Πατριάρχης είχε «απειλήσει με την οργή του Ουρανού όσους θα διάβαζαν ρωμαιοκαθολικά βιβλία και ιδιαίτερα του Κυρίου ντε Βολτέρ». Κ.Θ. Δημαράς, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, σελ. 173, 9^η Έκδοση Ερμής Αθήνα.

Στην πορεία της συνεχούς αυτής ανέλιξης των Φαναριωτών είναι σαφές ότι η Συνθήκη του Küçük Kaynarca εκτός των άλλων εξασφάλιζε όλες εκείνες τις προϋποθέσεις για την οικονομική ανόρθωση των Ρωμιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο, είναι εξίσου σαφές ότι οι Φαναριώτες πριν ακόμη από την υπογραφή της συνθήκης του Küçük Kaynarca είχαν δημιουργήσει αξιόλογα οικονομικά ερείσματα στη συνοικία του Φαναρίου, αλλά και στις παραδουνάβιες ηγεμονίες. Το στοιχείο όμως εκείνο που περισσότερο συντέλεσε στην οικονομική ανόρθωση των Φαναριωτών είναι αναμφίβολα το εμπόριο, το οποίο μπαίνει σε μια τροχιά ανάπτυξης από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα. Κατά τον Karpat, σημείο καμπής της ιστορίας των Φαναριωτών εμπόρων αποτέλεσε ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1711, όταν η Υψηλή Πύλη αμφισβήτησε τη νομιμοφροσύνη των ντόπιων αρχόντων της Βλαχίας και της Μολδαβίας θεωρώντας τους συνεργάτες των Ρώσων(7). Η Υψηλή Πύλη αποφάσισε να αναθέσει τη διοίκηση των ηγεμονιών αυτών στους έμπιστους Ρωμιούς της περιοχής του Φαναρίου. Η Φαναριώτικη διοίκηση της Βλαχίας και της Μολδαβίας έθεσε σε εφαρμογή έναν καινούργιο νόμο που εξυπηρετούσε τις ανάγκες μιας ομάδας εμπόρων που είχαν εμφανιστεί σε εκείνη την περιοχή και παράλληλα είχαν εξασφαλίσει οθωμανικό διάταγμα (ferman) από την Υψηλή Πύλη, με το οποίο απαγορευόταν η εγκατάσταση και δραστηριότητα Τούρκων εμπόρων στην περιοχή. Από την άλλη όμως, με το ίδιο διάταγμα εξασφάλιζαν την παροχή ειδικών διευκολύνσεων στους Ρωμιούς εμπόρους στα λιμάνια του Δούναβη. Μ'αυτό τον τρόπο χορηγήθηκαν στους εμπόρους με ρωμαίικη καταγωγή προνόμια μέσω των οποίων συσσώρευσαν πλούτο, απέκτησαν υψηλή παιδεία και κατέλαβαν υψηλόβαθμα αξιώματα, ενώ παράλληλα αρχίζει να διαφαίνεται δια της θρησκευτικής ιδιαιτερότητας η πολιτική και η εθνική τους αφύπνιση(8).

Ο Musa Süreyya Şahin, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Μαρμαρά, είναι ιδιαίτερα επικριτικός απέναντι στην οθωμανική διοίκηση για την παραχώρηση του εμπορίου (τόσο των εισαγωγών όσο και των εξαγωγών) στους Ρωμιούς, οι οποίοι είχαν κυριαρχήσει στην ξηρά και στη θάλασσα, διαθέτοντας γύρω στα 600 εμπορικά πλοία(9). Αυτό όμως, δεν εξαρτιόταν μονάχα από την οθωμανική διοίκηση. Η ραγδαία ανάπτυξη του εμπορικού στόλου των Ελλήνων έγινε με προτροπή και στήριξη της Ρωσίας, η οποία επωφελούμενη από τις διομολογήσεις(10) συνεργάσθηκε με τη ρωμαίικη εμπορική ναυτιλία. Η ίδια η Ρωσία, είχε εξασφαλίσει με τη συνθήκη του Küçük Kaynarca, το δικαίωμα των Ρωμιών να χρησιμοποιούν στα πλοία τους τη ρωσική σημαία, όπως προέβλεπε το άρθρο 17 της συνθήκης(11). Δεν υπάρχει καμιά

αμφιβολία ότι αυτό εξυπηρετούσε τα εμπορικά συμφέροντα της Ρωσίας και ταυτόχρονα της εξασφάλιζε ένα σύμμαχο μέσα στην επικράτεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Εξάλλου, οι Άγγλοι και οι Γάλλοι, εξαιτίας των μεταξύ τους πολέμων, είχαν αναθέσει σε μεγάλο βαθμό το εμπόριο τους στους Ρωμιούς. Με άλλα λόγια, υπήρχε για τους Ρωμιούς μια συνεκμετάλλευση των ευκαιριών που παρείχαν οι διομολογήσεις. Εκείνη την εποχή αρκετοί Έλληνες έμποροι με τη βοήθεια της Ρωσίας εγκαταστάθηκαν στα ρωσικά παράλια της Μαύρης Θάλασσας. Η Necla Günay υποστηρίζει ότι η Ρωσία σκοπίμως επεδίωκε τη συνεργασία με το ρωμαίικο κεφάλαιο στο θαλάσσιο εμπόριο, στοχεύοντας - μέσω αυτής ακριβώς της συνεργασίας - στην κυριαρχία της στο Αιγαίο και στη Μεσόγειο. Αυτό άλλωστε εξυπηρετούσε τη Γαλλία και την Αγγλία, που επίσης στήριζαν τη ρωμαίικη εμπορική ναυτιλία, η οποία είχε αποκτήσει υπεροχή ισοδύναμη με εκείνη που κάποτε διέθεταν στο Αιγαίο και στη Μεσόγειο οι Γενοβέζοι. Η υπεροχή αυτή των Ρωμιών τους εξασφάλισε τη δυνατότητα να ιδρύσουν εμπορικά κέντρα στην Τεργέστη, τη Μασσαλία, τη Βενετία, το Λονδίνο και τη Μόσχα, όπως επίσης και να διαμορφώσουν πολιτικές απόψεις ανάλογες με τις κρατούσες ευρωπαϊκές ιδεολογίες⁽¹²⁾.

Αυτές οι καινούργιες συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί ευνόησαν σε μεγάλο βαθμό το εμπόριο και την οικονομία των λεγόμενων Φαναριωτών, αλλά και άλλων ομάδων Ρωμιών που είχαν εγκατασταθεί έξω από την οθωμανική επικράτεια. Αξίζει να αναφέρουμε την περίπτωση του Μιχαήλ Καντακουζηνού, ο οποίος προερχόταν από αυτοκρατορική οικογένεια του Βυζαντίου και ήταν από τους πλουσιότερους εντός της οθωμανικής επικράτειας*. Ύστερα από τη βαριά ήττα του τουρκικού στόλου στη Ναύπακτο (İnebahtı) παρήγγειλε για λογαριασμό του 15 πλοία, τα οποία τα δώρισε στο Σουλτάνο⁽¹³⁾.

Ο Αποστολόπουλος αναφέρει κατά σειρά εμφανίσεως τις πρωταγωνιστικές κοινωνικές δυνάμεις των Ρωμιών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, γύρω από τις οποίες πλέκεται ο κοινωνικός ιστός της νεοελληνικής παιδείας. Για τους δύο πρώτους

* Ο Μιχαήλ Καντακουζηνός, το 1565, ανέλαβε επικεφαλής της υπηρεσίας των τελωνείων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο Σουλτάνος του είχε παραχωρήσει υπό μορφή μονοπωλείου το εμπόριο γούνας με τη Ρωσία και με 60.000 δουκάτα ετήσιο εισόδημα το 16^ο αιώνα ήταν μεταξύ των πλουσιότερων της Ανατολής. Ο έμπορος αυτός, ο οποίος ήταν σε θέση να εξοπλήσει 60 κάτεργα δεν διέμενε μόνιμα στην Πόλη, ώστε να αποφύγει δημόσιες και «επικίνδυνες» εμφανίσεις, αλλά σε ένα παλάτι στα βόρεια του Μπουργκάς (Πύργος) της Βουλγαρίας, στην παράλια πόλη Αγκιάλο, ή Ahyolu, όπως ονομάζεται στα τουρκικά (Pomorie στα βουλγάρικα). Necla Günay, Filiki Eteryia Cemiyeti Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi 2005, σελ. 269, 6^{ος} τόμος 1^ο τεύχος.

αιώνες μετά την Άλωση τον τόνο στον τομέα της παιδείας, κατά τον Δημαρά, δίνει η Εκκλησία: από το 1699, όμως, παίρνουν το λόγο οι Φαναριώτες, οι οποίοι θα κυριαρχήσουν για ένα περίπου αιώνα, αλλά από το 1774 θα εμφανιστούν διεκδικητικά και τα εμπορικά στρώματα⁽¹⁴⁾ των Ρωμιών, που θα κυριαρχήσουν και θα εξοβελίσουν τους κοινωνικούς τους αντιπάλους, τους Φαναριώτες, επιβάλλοντας τις δικές τους αξίες στην παιδεία αλλά και στη διαχείριση των οικονομικών ζητημάτων της Εκκλησίας. Συνεχίζει ο Αποστολόπουλος υπογραμμίζοντας την έμπρακτη αμφισβήτηση των Φαναριωτών από τους εμπόρους, οι οποίοι, παρά το γεγονός ότι υπήρχε η υπό φαναριώτικη καθοδήγηση Πατριαρχική Σχολή στην Κωνσταντινούπολη, προσέφεραν τα μέσα ώστε να ιδρυθεί στον Άθω ένα ακόμη ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα⁽¹⁵⁾. Η υπεροχή τους όμως δεν θα διαρκέσει πολύ αφού στη συνέχεια οι κοινωνικοί τους αντίπαλοι θα ανακτήσουν τη χαμένη τους εξουσία επί ζητημάτων παιδείας και διαχείρισης των οικονομικών της Εκκλησίας⁽¹⁶⁾.

- 1- <http://www.megarevma.net> (Fanari'den Fener'e Bir Haliç Hikayesi S. Dimitraki)
- 2- Emiroğlu, İbrahim- Hizmet ve İhanetleriyle Tercümanlar, Voyvodalar ve Azınlıklar, σελ.138 Εκδόσεις Aymar 1996 İstanbul
- 3- Αποστολόπουλος, Δημήτριος- Για τους Φαναριώτες, σελ. 39, Εκδ. Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, 2003 Αθήνα
- 4- Δημαράς Κ.Θ. Νεοελληνικός Διαφωτισμός σελ. 226 ένατη Έκδοση, Ερμής 2007 Αθήνα
- 5- Δημαράς, ο.π. σελ. 9
- 6- Kemal H. Karpat, Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, σελ. 360, Εκδόσεις İmge 2006 İstanbul
- 7- Karpat, ο.π. σελ. 161
- 8- Karpat, ο.π. σελ. 162
- 9- Şahin, M. Süreyya- Fener Patrikhanesi ve Türkiye, σελ. 176, 2^η Εκδόση, Ötüken 1996 İstanbul
- 10- Bağış, Ali İhsan- Osmanlı Ticaretinde Gayr-i Müslimler σελ. 15, Εκδόσεις Turhan 1998 Ankara
- 11- Αυγητίδης, Κώστας- Ριζοσπάστης, 31 Δεκεμβρίου 2006
- 12- Günay, Necla- Filiki Eterya Cemiyeti, σελ. 269, 6^{ος} τόμος, 1^ο Τεύχος, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi 2005
- 13- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler 110 Yılın Hikayesi (1711-1821), σελ. 38 Εκδόσεις Aybay 2000 İstanbul
- 14- Αποστολόπουλος, Γ. Δημήτρης- Για τους Φαναριώτες, σελ. 18, Εκδόσεις Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών, 2003 Αθήνα
- 15- Αποστολόπουλος, ο.π. σελ. 21
- 16- Αποστολόπουλος, ο.π. σελ. 22

2- Οι Φαναριώτες και η Υψηλή Πύλη

Με την πολιτική* σημασία που αποδίδουμε στον όρο «Φαναριώτης», μπορούμε να διακρίνουμε προσωπικότητες που εμφανίζονται από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα και μετά με πρώτο τον Παναγιώτη Νικούσιο Μαμμωνά, γιατρό του Μεγάλου Βεζίρη, στη συνέχεια δραγουμάνο, πρώτα της γερμανικής πρεσβείας και έπειτα του αυτοκρατορικού συμβουλίου. Φαναριώτες, οι οποίοι είχαν δημιουργήσει σχέσεις με την οθωμανική κυβέρνηση υπήρχαν προφανώς και πριν τον Νικούσιο. Ας δούμε όμως, πρώτα ποιοί είναι οι Φαναριώτες; Κατά τον Αποστολόπουλο «με τον όρο Φαναριώτης η νεοελληνική επιστήμη, ως πρόσφατα, εννοούσε το τμήμα εκείνο της βυζαντινής αριστοκρατίας που κατόρθωσε να επιβιώσει της κατάκτησης. Εκείνους που βρίσκοντας ένα *modus vivendi* με την οθωμανική πολιτική εξουσία κατόρθωσαν να κρατήσουν τη θέση του “άρχοντα” στη συνείδηση των χριστιανών Ρωμιών της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τα κατάλοιπα της βυζαντινής αριστοκρατίας, στα οποία, μέσα στη ροή του χρόνου, ήρθαν να προστεθούν και κάποια άλλα μέλη. Μέσα σε αυτή την οπτική Φαναριώτες ήταν και οι Καντακουζηνοί, Φαναριώτες και οι Μαυροκορδάτοι»⁽¹⁾. Έχοντας ως δεδομένο τον παραπάνω προσδιορισμό, αν πρέπει να επισημάνουμε μια βασική διαφορά των Φαναριωτών εκείνων πριν το Νικούσιο και το Μαυροκορδάτο, θα πρέπει να τονίσουμε ότι παρόλο που ήταν πλούσιοι Ρωμιοί και είχαν προσωπικές σχέσεις με το Μεγάλο Βεζίρη και άλλους Οθωμανούς παράγοντες, δεν κατάφεραν εκμεταλλευόμενοι αυτές τις προσωπικές τους σχέσεις να αναρριχηθούν στα αξιώματα της οθωμανικής διοίκησης. Αυτοί ως επί τω πλείστον ασχολήθηκαν με το εμπόριο και την τοκογλυφία. Χαρακτηριστική περίπτωση αυτής της κατηγορίας ήταν ο Μιχαήλ Καντακουζηνός.

Επιχειρώντας μια γενικότερη ανάλυση της σχέσης των Φαναριωτών με την οθωμανική κυβέρνηση χρήσιμο θα ήταν να δούμε πρώτα τις φάσεις εκείνες κατά τις οποίες εμφανίζεται το φαινόμενο αυτό που σήμερα ονομάζεται «Φαναριωτισμός». Πρώτα, όμως, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι υπάρχει μια σύγχυση ως προς την ερμηνεία του όρου «Φαναριώτης». Βασικά, με τον όρο «Φαναριώτης» αναφέρονται οι Ρωμιοί αξιωματούχοι της οθωμανικής κυβέρνησης, είτε αυτοί διέπρεψαν ως δραγουμάνοι είτε ως ηγεμόνες. Στη νέα, όμως, ερευνητική οπτική, οι Μαυροκορδάτοι

* Οι Τούρκοι ιστορικοί με τον όρο «Φαναριώτης» εννοούν τις πολιτικές φυσιογνωμίες του Φαναρίου είτε είναι εκείνοι που διέπρεψαν ως δραγουμάνοι της Υψηλής Πύλης είτε ως ηγεμόνες στις παραδουνάβιες ημιαυτόνομες επαρχίες.

είναι οι Φαναριώτες, ενώ οι Καντακουζηνοί είναι οι εκπρόσωποι του «παλαιού καθεστώτος» το οποίο είχε συντριβεί από τους νεοπλούσιους του 17^{ου} αιώνα. Στη συνέχεια και οι δύο αυτές κατηγορίες θα ταυτιστούν στα τέλη του 18^{ου} αιώνα στο πολιτικό λεξιλόγιο και στη συνέχεια όλοι αδιακρίτως θα ονομαστούν Φαναριώτες(2).

Κατά τον Emiroğlu η σχέση του φαναριώτικου στοιχείου με την Υψηλή Πύλη ξεκινάει πρώτα με τον Κλήρο και στη συνέχεια προστίθεται σε αυτή τη σχέση αλυσίδα η φαναριώτικη αριστοκρατία, που είναι κυρίως έμποροι. Η σχέση αυτή αναβαθμίζεται με τους δραγουμάνους, οι οποίοι κατείχαν σημαντικές θέσεις στην οθωμανική διπλωματική υπηρεσία και ακολουθεί ίσως η πιο δελεαστική φάση αυτής της πυραμίδας, που είναι η διοίκηση των παραδουνάβιων ηγεμονιών. Την περίοδο ανάμεσα στο 1716-1821 οι έννοιες του τρίπτυχου Φαναριώτες (προφανώς οι έμποροι Φαναριώτες), - Δραγουμάνοι - Ηγεμόνες ήταν έννοιες αλληλένδετες μεταξύ τους μέσα στο διπλωματικό, οικονομικοκοινωνικό και στρατιωτικό βίο της αυτοκρατορίας(3). Όποια όμως και αν είναι η σειρά εμφάνισης και ανέλιξης των Φαναριωτών, είναι βέβαιο ότι αυτή η σχέση τρεφόταν κυρίως από την οικονομική συναλλαγή που ήταν διαδεδομένη στην κορυφή κάθε πολιτικής και θρησκευτικής ηγεσίας. Ο Πατρινέλης αναφερόμενος σχετικά μιλάει για επιχειρηματίες και τραπεζίτες με κεφάλαια που τους εμπιστεύονταν επιφανείς Τούρκοι αξιωματούχοι ή και ο ίδιος ο Σουλτάνος, αλλά και ως «εμίνηδες» δηλαδή «ενοικιαστές» δημοσίων προσόδων. Ακολουθούσαν μια διαδικασία βάσει της οποίας κατέβαλαν ένα χρηματικό ποσό στην Υψηλή Πύλη και έπαιρναν από αυτήν το δικαίωμα να εισπράττουν (για ορισμένο χρόνο ή ισοβίως), για λογαριασμό τους πια τους φόρους μιας περιοχής, ενός λιμανιού, ενός συνοριακού τελωνείου, ή έπαιρναν το δικαίωμα να ασκήσουν κάποιο μονοπώλιο. Στόχος τους ήταν να πάρουν πίσω στο πολλαπλάσιο το κεφάλαιο που είχαν καταβάλλει στις τουρκικές αρχές ως «ενοίκιο». Ο Πατρινέλης συνεχίζει αναλύοντας σε βάθος το φαινόμενο της δοσοληψίας των Φαναριωτών με αξιωματούχους της οθωμανικής κυβέρνησης αναφέρει ότι πολλοί από τους άρχοντες αυτούς έκαναν τεράστιες περιουσίες συνήθως χάρη στο επιχειρηματικό τους δαιμόνιο σε συνδυασμό με την εύνοια των βεζίρηδων και των πασάδων (εύνοια που εξασφάλιζαν με γενναίες δωροδοκίες), αλλά και χάρη στις μεθόδους της ανελέητης εκμετάλλευσης των υποκείμενων στην εξουσία τους ραγιάδων(4). Από την άλλη, διαπιστώνει κανείς ότι πολλές φορές και οι Οθωμανοί αξιωματούχοι ήταν αρκετά πρόθυμοι και δεκτικοί να διεκπεραιώνουν σημαντικές υποθέσεις έναντι ρουσφετιού. Είναι άξιο απορίας το γεγονός ότι ακόμα και ζητήματα που άπτονταν της ασφάλειας

του κράτους είχαν να κάνουν με αυτού του είδους τη δοσοληψία. Κατά την Necla Günay, ο Halet Efendi, αξιωματούχος της υπηρεσίας εξωτερικών υποθέσεων (υπουργείο εξωτερικών), ο οποίος ήταν σε θέση να επηρεάζει ακόμα και τον ίδιο το σουλτάνο, ήταν ιδιαίτερα συμπαθής στους γενίτσαρους, εξαιτίας του γεγονότος ότι πλήρωνε ικανοποιητικούς μισθούς, τους οποίους, βέβαια, εξασφάλιζε από τους πλούσιους Ρωμιούς⁽⁵⁾.

Ο Karpat έχει μια διαφορετική προσέγγιση σε ό,τι αφορά την εμφάνιση των Φαναριωτών στο προσκήνιο υπογραμμίζοντας ότι «το Φανάρι γίνεται γνωστό με το διορισμό των ελληνόφωνων Ορθόδοξων Χριστιανών στην κεντρική οθωμανική γραφειοκρατία, χωρίς προηγουμένως αυτοί να αλλάξουν θρήσκευμα»⁽⁶⁾. Πράγματι, ο διορισμός του Ρωμιού γιατρού Παναγιώτη Νικούσιου Μαμμωνά από το Μεγάλο Βεζίρη Ahmet Köprülü αποτελεί την απαρχή ενός θεσμού, ο οποίος θα προσδώσει πολιτική σημασία στον όρο Φαναριώτης. Στο διορισμό του Νικούσιου έπαιξαν καθοριστικό ρόλο, οι Ρωμιοί έμποροι, οι οποίοι είχαν καλές σχέσεις με το Μεγάλο Βεζίρη. Ο διορισμός του δραγουμάνου γινόταν με αυτοκρατορικό διάταγμα “Berât” ή “Berât-ı Hümâyun”, όπως χρησιμοποιείται ευρύτερα ο όρος αυτός. Πρόκειται για μια διοικητική πράξη με πολιτικό και νομικό περιεχόμενο και οι αρμοδιότητες που αναλάμβανε ο Παναγιώτης Νικούσιος Μαμμωνάς ήταν υψίστης σημασίας για το οθωμανικό κράτος. Μετά τον Πατριάρχη είναι η πρώτη περίπτωση τιμητικής διάκρισης από το οθωμανικό κράτος σε μη μουσουλμάνο υπήκοο.

Η Zeynep Sözen αναφέρει ότι ο Köprülü εγκαθίδρυσε και τη δραγουμανεία του Στόλου χάρη στον Παναγιώτη Νικούσιο Μαμμωνά, τον οποίο συμπαθούσε και θεωρούσε ιδιαίτερα έξυπνο⁽⁷⁾. Είναι άγνωστο όμως αν ο ίδιος ο Νικούσιος υπηρέτησε ή όχι στη δραγουμανεία του στόλου και γι’ αυτό η παραπάνω πληροφορία θα πρέπει να αντιμετωπιστεί με κάθε επιφύλαξη. Πρέπει να προσθέσουμε, επίσης, ότι εκτός από τους δραγουμάνους, τους ηγεμόνες και τους πατριάρχες υπήρχαν και άλλες περιπτώσεις στις οποίες οι μη μουσουλμάνοι υπηρετούσαν ως κρατικοί λειτουργοί στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο Μιχαήλ Καντακουζηνός (Şeytanoğlu), όπως προαναφέρθηκε, το 1565 ήταν επικεφαλής τελωνάρχης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας χωρίς να γνωρίζουμε όμως τη διαδικασία τοποθέτησής του σε αυτή τη θέση⁽⁸⁾.

Ο Ortaylı αναφερόμενος στη σχέση των Φαναριωτών με την Υψηλή Πύλη κατατάσσει τους Φαναριώτες σε εκείνους που ήταν πιστοί στο κράτος. «Η ιδεολογία τους σε καμιά περίπτωση δεν ήταν εθνικιστική. Είχαν δημιουργήσει ένα ύφος και μια

πολιτισμική συμπεριφορά με την οποία επιδείκνυαν την πίστη τους προς το κράτος με υπερβάλλοντα ζήλο»⁽⁹⁾. Δίνοντας έναν ορισμό στον όρο «Φαναριώτες Ηγεμόνες» προφανώς ο Ortaylı αναφέρεται σε όλες τις κατηγορίες του επιφανούς φαναριώτικου στοιχείου εντάσσοντάς τους στην κοινότητα της Ορθόδοξης Ρωμιώτικης αριστοκρατίας. «Ωστόσο, η αριστοκρατική τους αυτή ιδιότητα δεν είχε καμία νομική υπόσταση. Ήταν εθιμοτυπία για τις οικογένειες των Φαναριωτών να καταλαμβάνουν υψηλόβαθμες θέσεις, είτε αυτές αφορούσαν το Πατριαρχείο, είτε τις κρατικές υπηρεσίες. Και γι' αυτό πέτυχαν να έχουν μια ανάλογη με τις επιδιώξεις τους ζωή και εκπαιδευτικό σύστημα. Για να μπορέσουν να διατηρήσουν αυτή την προνομιακή τους θέση, έδιναν μεγάλη σημασία πρώτα στην εκπαίδευση και έπειτα στις καλές τους σχέσεις με το κράτος.»⁽¹⁰⁾.

Όπως ήδη προαναφέρθηκε, η κατοχή από τους Φαναριώτες των δύο αυτών ζωτικών στοιχείων, του πλούτου και της παιδείας, τους προίκιζε με τις επίζηλες θέσεις στην οθωμανική διοίκηση, κάτι που ήταν εξίσου σημαντικό και για τους Οθωμανούς. Η οθωμανική κυβέρνηση σε μια δύσκολη γι' αυτήν συγκυρία, μετά τη βαριά διπλωματική ήττα στο Κάρλοβιτς, προβαίνει σε στενότερη συνεργασία με καταξιωμένες προσωπικότητες του Φαναρίου, οι οποίες εκτός από το πλεονέκτημα της γλωσσομάθειας γνώριζαν και τη διπλωματία στον ευρωπαϊκό περίγυρο. Η προσήλωσή τους στα οθωμανικά συμφέροντα τους έφερε στις επίζηλες θέσεις της κεντρικής διοίκησης του κράτους. «Η Οθωμανική Αυτοκρατορία λόγω της εμπιστοσύνης που έτρεφε στους Ρωμιούς, τους οποίους αγαπούσε σαν πραγματικά της παιδιά, είχε αναθέσει σ' αυτούς καθήκοντα ζωτικής σημασίας. Επί αιώνες δεν έτρεφε την παραμικρή καχυποψία προς αυτούς. Ήταν εκείνοι που υπηρετούσαν το κράτος με εντιμότητα και πίστη. Ανάμεσά τους, και δυστυχώς οι περισσότεροι, ήταν κάποιοι που έκαναν κατάχρηση της εμπιστοσύνης του κράτους και προέβησαν σε πράξεις προδοσίας⁽¹¹⁾. Αρκετοί είναι οι Τούρκοι αναλυτές που στιγματίζουν με τον πλέον απερίφραστο τρόπο την αναξιοπιστία των δραγουμάνων και των ηγεμόνων, για την οποία οι φήμες αρχίζουν να ακούγονται από την εποχή του γεννάρχη των Φαναριωτών Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου. Τόσο οι οθωμανικές όσο και οι δυτικές πηγές αναφέρουν ότι ο Μαυροκορδάτος χρησιμοποιώντας το ψευδώνυμο «Ali» είχε δοσοληψίες και με άλλες χώρες σε επίπεδο παροχής πληροφοριών. Αναμφισβήτητα όμως, η εμπλοκή άλλων χωρών στα εσωτερικά της οθωμανικής διπλωματίας παρατηρείται όλο και περισσότερο από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Αυτό μαρτυρούν τα αρχεία αρκετών ξένων διπλωματικών υπηρεσιών, όπως για παράδειγμα αυτά της

Γαλλίας. Η Γαλλία δια του διπλωμάτη της Talleyrand εφιστά την προσοχή της οθωμανικής κυβέρνησης στον επικίνδυνο ρόλο των δραγουμάνων για να υπογραμμίσει ότι δεν θα επιθυμούσε την παρουσία του δραγουμάνου στη δίωρη συζήτηση που θα είχε ο Οθωμανός πρέσβης Morali Seyyit Ali Efendi με τον Bonaparte. Ο Talleyrand προτείνει στον πρέσβη να μην προσέλθουν οι δραγουμάνοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Γαλλίας και αντί αυτών να προσέλθει ένας δραγουμάνος γνώστης της αραβικής και έμπιστος του Bonaparte. «Εγώ δεν έχω εμπιστοσύνη στους Ρωμιούς. Αυτοί στο σύνολο τους εξαρτώνται από τους Ρώσους. Γι' αυτό το λόγο, το μυστικό που θα σας αποκαλύψω επιθυμώ να μη το γνωρίζει ο δραγουμάνος σας. Ο δραγουμάνος μας στο Asitane (Κων/πολη), έχει πολλούς φίλους. Επιθυμώ ακόμη και αυτός (ο δραγουμάνος της Γαλλίας) να μη γνωρίζει αυτά που θα ήθελα να μεταφέρετε στον Εξοχότατο Σουλτάνο Selim»⁽¹²⁾. Η ευαισθησία του Talleyrand προφανώς δεν αποτελεί δείγμα γραφής των φιλικών αισθημάτων της γαλλικής κυβέρνησης προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά περισσότερο θα την ερμήνευε κανείς ως αποτέλεσμα του ανταγωνισμού της ίδιας με τη Ρωσία και την Αγγλία. Ο Talleyrand στην ίδια συνάντηση με τον Οθωμανό πρέσβη αναφέρει ότι η Γαλλία δεν έχει βλέψεις στην Πελοπόννησο και ότι οι Οθωμανοί δεν πρέπει να τρέφουν φιλικά αισθήματα προς τους Ρώσους⁽¹³⁾.

Εκτός από τις θέσεις των Τούρκων και των Ευρωπαίων ιστορικών και πολιτικών, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να δει κανείς ποια είναι η προσέγγιση της ελληνικής ιστοριογραφίας στο ίδιο ζήτημα. Πρέπει να αναφέρουμε ευθύς εξ αρχής ότι αρκετοί Έλληνες αναλυτές που έχουν ασχοληθεί με το ζήτημα των Φαναριωτών έχουν διαφορετικές απόψεις για το κατά πόσο αυτοί ένοιωθαν Οθωμανοί ή Έλληνες (Βλπ. Η Πολιτική Συνείδηση των Φαναριωτών). Ιστορικοί όπως ο Γιάννης Κορδάτος⁽¹⁴⁾ αναφερόμενοι σχετικά προσάπτουν παθητική στάση στους Φαναριώτες απέναντι στον ελληνισμό κατηγορώντας τους ότι υπηρετούσαν τα συμφέροντα του οθωμανικού κράτους. Ωστόσο, πρέπει να έχουμε υπόψη μας ένα πολύ σημαντικό στοιχείο, το οποίο πιθανόν να αποσαφηνίζει περισσότερο την παραπάνω διατύπωση: οι θέσεις, τις οποίες εκφράζουν οι σύγχρονοι ιστορικοί σε μεγάλο βαθμό έχουν μια ιδεολογική προσέγγιση στο ζήτημα. Επομένως το χάσμα των απόψεων και το όποιο συμπέρασμα σχετικά με τους Φαναριώτες εντάσσεται μάλλον στην υποκειμενική τοποθέτηση του αναλυτή. «Στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου (στην Ελλάδα) και στην αμέσως επόμενη εποχή η ιστοριογραφία της μιας πλευράς έβρισκε στη θεματολογία “Έλληνες στην υπηρεσία της Πύλης” το ιστορικό προηγούμενο για να υποστηρίξει πως οι

άρχουσες τάξεις δεν έχουν “εθνική συνείδηση”, συνεργάζονται πάντα με τους κατακτητές για να διατηρήσουν τα ταξικά τους συμφέροντα»⁽¹⁵⁾, γεγονός που δεν μπορεί να μείνει απαρατήρητο και μάλιστα μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι πράγματι, οι Φαναριώτες είχαν μεγάλα συμφέροντα και γι’αυτό πίστευαν στην αναγκαιότητα της συνεργασίας με την κρατούσα οθωμανική αρχή εν πλήρη υποταγή, αντλώντας κατά τα άλλα από τη συνεργασία αυτή μεγάλη πολιτική δύναμη⁽¹⁶⁾.

Είναι εμφανής επίσης η αρνητική στάση κύκλων προσκείμενων στην Εκκλησία, οι οποίοι, έμμεσα, πλην όμως σαφώς, καυτηριάζουν τη συμπεριφορά των Φαναριωτών εκείνων που καταξιώθηκαν με υψηλόβαθμα αξιώματα στο οθωμανικό κράτος αν και αναγνωρίζουν αυτούς «ως κορυφαίες μορφές της ελληνικής πολιτικής και της διανοητικής ιστορίας κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας» υπογραμμίζοντας όμως στη συνέχεια την προσήλωση των Φαναριωτών αξιωματούχων στο οθωμανικό ιδεώδες για να παρατηρήσουν ότι «ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος δεν φαίνεται να θεωρούσε ότι η ταυτότητά του προσδιοριζόταν από εθνικές ιδιότητες, οι οποίες τον διέκριναν από τους Οθωμανούς κυρίους του»⁽¹⁷⁾. Η αντίληψη που έχει διαμορφωθεί για το γιο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, το Νικόλαο, δεν είναι διαφορετική από εκείνη που δημιουργήθηκε για τον πατέρα του. Η ταύτισή του με τα οθωμανικά συμφέροντα προδίδει «την πλήρως διαμορφωμένη οθωμανική συνείδηση του Νικόλαου Μαυροκορδάτου»⁽¹⁸⁾ χωρίς βέβαια ο μελετητής να παραγνωρίζει τις εξαιρετικές ικανότητες και αρετές του, τις οποίες τις καταγράφει μία προς μία. Βέβαια υπάρχει όμως, και η άλλη άποψη, η οποία εκθειάζει τους Φαναριώτες υποστηρίζοντας ότι παρά το γεγονός της συνεργασίας που είχαν με την οθωμανική διοίκηση δεν αγνόησαν ωστόσο, τα συμφέροντα του Γένους, αν και «αδιευκρίνιστο είναι ακόμη το πότε και από ποιους διατυπώθηκε η (εντελώς αβάσιμη) θεωρία ότι οι Φαναριώτες (και η εκκλησιαστική ηγεσία) φαινομενικά μόνο υπηρετούσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ στην πραγματικότητα απέβλεπαν στην ανατροπή της ή τουλάχιστον στη βαθμιαία και ειρηνική υποκατάσταση των Τούρκων από χριστιανούς, και τελικά στην ανασύσταση του Βυζαντίου ή και στην ίδρυση εθνικού ελληνικού κράτους»⁽¹⁹⁾.

Ο Μανουήλ Τασούλας αναφερόμενος στην περίπτωση της οικογένειας Μαυρογένη παρατηρεί ότι «το όνομα των Μαυρογένη διέγραψε μια δοξασμένη πορεία στο διάστημα δύο αιώνων. Πολλοί γόννοι της διέπρεψαν ως δραγουμάνοι,

ηγεμόνες και σπαθάριοι^{*}. Η ζωή τους όμως δεν ήταν πάντοτε υποδειγματική και φωτισμένη από ανιδιοτέλεια και καθαρά αισθήματα. Γι' αυτό, ίσως, μέσα στο πέρασμα των αιώνων μόνο μια μορφή κατάφερε να ξεχωρίσει και να διαιωνίσει το όνομα αυτής της μεγάλης οικογένειας στην ιστορία. Η αγνή πατριωτική μορφή της ηρωϊκής Μαντώς, η οποία με αυτό το μικρό και χαϊδευτικό της όνομα επικράτησε να αναφέρεται, ξεχωρίζοντας τη φωτεινή προσωπικότητά της από την υπόλοιπη οικογένεια»(20).

Σε τελική ανάλυση μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι σε κάποιες περιπτώσεις ως κυρίαρχο στοιχείο εμφανίζεται η υποκειμενική προσέγγιση στη διαδικασία της ιστορικής ανάλυσης. Αυτό συμβαίνει εν μέρει και στην περίπτωση των Φαναριωτών. «Η αγνή πατριωτική μορφή της Μαντώς» θα υπερτερεί ως ιστορική φυσιογνωμία από το γεγονός ότι έλαβε ενεργά μέρος στην Ελληνική Επανάσταση για να είναι το πρόσωπο «που θα διαιωνίσει το όνομα αυτής της μεγάλης οικογένειας στην ιστορία» έναντι του ηγεμόνα της Βλαχίας Νικόλαο Μαυρογένη και θείο της Μαντώ.

- 1- Αποστολόπουλος, Δημήτρης- Ο ρόλος των Φαναριωτών στη δημιουργία του έθνους των Ελλήνων. Το Βήμα Online 26 Μαρτίου 2000, σελ. 1.
- 2- Αποστολόπουλος, ο.π. σελ. 1
- 3- Emiroğlu, İbrahim- Hizmet ve İhanetleriyle Tercümanlar, Voyvodalar ve Azınlıklar σελ.136 Εκδόσεις Aymar 1996 İstanbul
- 4- Πατρινέλης, Χρήστος- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 18, 2001 Αθήνα
- 5- Günay, Necla- Filiki Eterya Cemiyeti, σελ. 278, 6^{ος} τόμος, 1^ο τεύχος, Gazi Üni, Kırşehir Eğitim Fakül/ Derg. 2005
- 6- Karpat, H. Kemal- Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, σελ. 160 Εκδόσεις İmge 2006 İst.
- 7- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler 110 Yılın Hikayesi, σελ. 46 Εκδόσεις Aybay 2000 İstanbul
- 8- Sözen, ο.π. σελ. 38
- 9- Ortaylı, İlber- Fenerli Beyler, <http://www.milliyet.com.tr/2006/03/09/pazar/yazortay.html>
- 10- Ortaylı, İlber- YazBoz Türkiye Güncesi- Fenerli Beyler'
<http://www.yazboz.org/modules.php?name=article&sid=59>
- 11- Şahin, M. Süreyya- Fener Patrikhanesi ve Türkiye, σελ. 172 Δεύτερη Έκδοση, Ötüken 1996 İst.
- 12- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA) HAT 138/5720
- 13- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA) HAT 138/5720
- 14- Αποστολόπουλος, Δημήτρης- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 69, 2001 Αθήνα
- 15- Αποστολόπουλος, Δημήτρης- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 69, 2001 Αθήνα
- 16- Πατρινέλης, ο.π. σελ. 25-26
- 17- <http://www.apologitis.com/gr/ancient/diafvτισmos.htm> (Ανώνυμο Άρθρο) σελ. 16, 22/11/2009
- 18- <http://www.apologitis.com> ο.π. σελ. 18
- 19- Πατρινέλης, ο.π. σελ. 30
- 20- Τασούλας, Μανουήλ- Β' Έκδοση Συμπληρωμένη Έρευνα Συγγραφή, σελ. 35, Αχρονολόγητη Έκδοση του Δήμου Μυκονίων

* Σπαθάριος ήταν τιμητικός τίτλος. Κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο σπαθάριοι ονομάζονταν οι σωματοφύλακες του αυτοκράτορα ή των ανωτέρων αξιωματούχων. Την περίοδο των Φαναριωτών ήταν ανώτεροι αξιωματούχοι του ηγεμόνα.

B4- Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και το Ορθόδοξο Millet στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Η ανάλυση των σχέσεων του Πατριαρχείου και του Ορθόδοξου Millet στην Οθωμανική Αυτοκρατορία επιβάλλει εκ των πραγμάτων να γνωρίζουμε το σημαντικό παράγοντα που λέγεται οθωμανική διοίκηση, η οποία σε μεγάλο βαθμό επηρέαζε αυτές τις σχέσεις. Η εμπλοκή της οθωμανικής διοίκησης στα εκκλησιαστικά ζητήματα των Ορθοδόξων, αλλά και στις ενδοεκκλησιαστικές διαφορές ανάμεσα σε Ορθόδοξους και Καθολικούς, εντοπίζεται από την περίοδο της Άλωσης της Πόλης ήδη. Αρκετοί Τούρκοι μελετητές ασκώντας κριτική στο ρόλο του σημερινού Πατριαρχείου υποστηρίζουν ότι ήταν στην ευχέρεια του Πορθητή να συνάψει σχέσεις με την Καθολική Εκκλησία, έτσι ώστε να παραμερίσει την Ορθοδοξία, η οποία ανέκαθεν αποτελούσε και αποτελεί πονοκέφαλο για την οθωμανική αλλά και τη σημερινή τουρκική κυβέρνηση. Ο Πορθητής, απεναντίας, ήθελε να αποφύγει ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Και τούτο, επειδή γνώριζε ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία ήταν χωρισμένη σε δύο παρατάξεις, υπέρ και κατά της ένωσης των δύο εκκλησιών. Η διάσταση απόψεων και θέσεων ανάμεσα στις δυο εκκλησίες και η ολοκληρωτική απόσχισή τους θα εξασφάλιζε μακροπρόθεσμα οφέλη στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αντίθετα, η όποια ένωση των δύο εκκλησιών εγκυμονούσε κινδύνους για τα οθωμανικά συμφέροντα. Ο Σουλτάνος Mehmet II έχοντας πλήρη επίγνωση αυτής της λεπτής ισορροπίας, εκμεταλλεύθηκε κατά τον αποτελεσματικότερο γι' αυτόν τρόπο τη διαφωνία και τις έριδες ανάμεσα στις δύο εκκλησίες. Έπρεπε, λοιπόν, πάση θυσία να αποτρέψει το ενδεχόμενο της ένωσης των εκκλησιών που θα τον εκτόπιζε από τα μελλοντικά του σχέδια. Επομένως, γνώριζε ότι έπρεπε να κερδίσει την πλήρη εμπιστοσύνη του προκαθήμενου της Ορθόδοξης Εκκλησίας και να τον διαβεβαιώσει ότι θα ήταν εγγυητής της Ορθόδοξης Πίστεως. Ο Γεννάδιος Β' (Σχολάριος), ο οποίος ήταν ενάντια στην ένωση των δύο εκκλησιών, ήταν ίσως, ιδανική περίπτωση και ο καταλληλότερος για να αναλάβει Πατριάρχης των Ορθοδόξων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, καθώς ευνοούσε τις επιδιώξεις του Πορθητή.

Πράγματι, η ανθενωτική του στάση στις 6 Ιανουαρίου του 1454 τον φέρνει να αναλαμβάνει επίσημα καθήκοντα Πατριάρχη, ένα αξίωμα γνωστό για την οικουμενική του εμβέλεια. Στην προ της Άλωσης περίοδο ο Πατριάρχης δεν είχε τόσο διευρυμένες εξουσίες και επομένως και ο Γεννάδιος είχε κάθε λόγο, κυρίως για λογαριασμό όλων των πιστών της Ορθόδοξης Εκκλησίας, να δεχθεί την πρόταση του Πορθητή και να

αναλάβει την αποκλειστική εκπροσώπηση των Ορθοδόξων του οθωμανικού κράτους. Πρέπει να επισημανθεί το γεγονός ότι το Ορθόδοξο millet απολάμβανε πλήρη προστασία από το οθωμανικό κράτος. Η οθωμανική κυβέρνηση δεν θα παραχωρήσει σε καμία άλλη χώρα το δικαίωμα της προστασίας των Ορθοδόξων, παρά μονάχα με τη συνθήκη του Küçük Kaynarca (1774) στη Ρωσία, η οποία σε αντάλλαγμα θα αναγνωρίσει το δικαίωμα της προστασίας των Μουσουλμάνων της Ρωσίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία⁽¹⁾, αν και ο Davisson υποστηρίζει ότι η εκκλησία εκείνη που αναφέρεται στη συνθήκη, δεν είναι άλλη παρά η Ρωσική Εκκλησία⁽²⁾, στην οποία θα αναφερθούμε στη συνέχεια.

Ο Πατριάρχης πριν την ανάληψη των καθηκόντων του προσεκλήθη στο Παλάτι όπου γευμάτισε προς τιμήν του Πορθητή. Ο τελευταίος τον διαβεβαίωσε δίνοντάς του γραπτές εγγυήσεις (berât) ότι κανείς δεν επρόκειτο να τον ενοχλήσει και ότι έχαιρε ασυλίας και φοροαπαλλαγής. Είναι το πρώτο βεράτιο («Berât») που απονεμήθηκε σε εκπρόσωπο άλλης εθνότητας⁽³⁾. Κατά τον Karpat, ο Πορθητής μετά την ανάληψη των καθηκόντων του νέου Πατριάρχη του απένειμε τιμές και τον βοήθησε να ανεβεί στο άλογό του συνοδεύοντάς τον ως την εκκλησία των Αγίων Αποστόλων. Η κίνηση αυτή του Πορθητή είχε και την πολιτική της σημασία. Σύμφωνα με τη βυζαντινή παράδοση, ο Κύριος της Κωνσταντινούπολης ήταν ταυτόχρονα και Κύριος της Αυτοκρατορίας. Η τακτική αυτή του Πορθητή απέτρεψε το ενδεχόμενο κάθε στήριξης του Κόμματος των Ενωτικών Ορθοδόξων προς τους Δυτικούς Σταυροφόρους⁽⁴⁾. Από τότε, λοιπόν, το Ορθόδοξο Πατριαρχείο μέσα στο πλαίσιο των θρησκευτικών, νομοθετικών και δικαιοδοτικών αρμοδιοτήτων του θα συμβολίζει το ανώτατο αξίωμα αλλά κι έναν παράγοντα συνοχής όλων των Ορθοδόξων Χριστιανών – εκτός των Αρμενίων - της οθωμανικής επικράτειας. Κατά τον Ortaylı το σύστημα του millet, «έμοιαζε με τα κουπέ του τρένου, στα οποία οι άνθρωποι ως μέλη της κάθε θρησκείας είχαν τη δυνατότητα να ανέρχονται από τα πιο χαμηλά ως την κορυφή, σκοπός για τον οποίο όλοι αγωνίζονταν⁽⁵⁾.

«Σύμφωνα με τα παραπάνω, η Εκκλησία παρουσιαζόταν ως ένας οργανισμός αυτόνομος από το Κράτος ενταγμένος σε σύστημα επαλλήλων εξουσιών: Η Οθωμανική Διοίκηση δεν παρενέβαινε καταρχήν ούτε στην εκκλησιαστική ιεραρχία και στις αρμοδιότητες του Κλήρου, ούτε στις σχέσεις του Κλήρου με το ποίμνιό του. Ο Πατριάρχης παρουσιάζεται ως ο συνδετικός κρίκος του “Γένους” με το Οθωμανικό Κράτος, εξουσιοδοτημένος από το Σουλτάνο να ρυθμίζει τα πάντα στο εσωτερικό της Ορθόδοξης θρησκευτικής Κοινότητας και να είναι ο μόνος υπεύθυνος έναντι της

Πύλης για τις υποθέσεις αυτών που τελούσαν υπό τη δικαιοδοσία του»⁽⁶⁾. Είναι βέβαιο ότι η περίπτωση του Πατριαρχείου και οι σχέσεις με το ποίμνιό του έχουν γίνει αντικείμενο διαφόρων αναλύσεων και κριτικής. Αρκετοί είναι εκείνοι που σπεύδουν να υποστηρίξουν ότι το Πατριαρχείο είχε αυξημένες εξουσίες και πέραν των θρησκευτικών αρμοδιοτήτων του* και ότι πολλές φορές το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν δίστασε να κάνει κατάχρηση των εξουσιών αυτών. Άλλοι επισημαίνοντας το ρόλο του Πατριαρχείου μιλούν για μια ειλικρινή, σταθερή και εποικοδομητική σχέση με την οθωμανική διοίκηση[‡].

Ο Karpat αναφερόμενος σε «εθνικόφρονες Έλληνες μελετητές», όπως τους κατονομάζει, παρατηρεί ότι «υποστηρίζουν ότι το Πατριαρχείο προστάτεψε την ταυτότητα των χριστιανών της Βαλκανικής και ότι από το 1453 και μετά αγωνίστηκε για να κρατήσει ζωντανή τη φλόγα του ελληνισμού». Κατά τον Karpat, «αυτή είναι μια άποψη που δεν στηρίζεται στην πραγματικότητα. Το Πατριαρχείο ως θεσμός ήταν αφοσιωμένο στην οθωμανική γραφειοκρατία». Στη συνέχεια προβαίνει σε ένα παραλληλισμό του αξιώματος του Πατριάρχη «ως αρχηγού του έθνους των Ρωμιών σε αντιστοιχία με το αξίωμα του χαλίφη, ο οποίος ήταν ο ηγέτης των (Τούρκων) μουσουλμάνων. Το Πατριαρχείο έζησε εσωτερικές συγκρούσεις και πάντα υπήρξε κλειστό στην ιδέα της Δύσης». Ο Karpat συνεχίζει λέγοντας ότι «εκτός από μερικές περιπτώσεις όπως ο Κύρριλος Λούκαρης ο οποίος είχε σπουδάσει στη Δύση και ήταν φιλοδυτικός, μέχρι τον 19^ο αιώνα όλοι οι Ορθόδοξοι Πατριάρχες ήταν πολέμιοι της Καθολικής Εκκλησίας και παραδοσιακοί εχθροί της Δύσης»⁽⁷⁾. Η αφοσίωση του Πατριάρχη προς το σουλτάνο και η ειλικρίνεια των αμοιβαίων σχέσεών τους φαίνεται και από τη διατύπωση στις επιστολές που απηύθυνε ο Πατριάρχης προς το σουλτάνο. Στις επιστολές του εκείνες ο Πατριάρχης, ζητούσε την άδεια του Σουλτάνου για να

*Ο Şahin υποστηρίζει ότι ο Πατριάρχης Γρηγόριος, ο Ε' υπήρξε από τους πρωτεργάτες της Ελληνικής Επανάστασης. Με επιστολή του προέτρεπε τους μητροπολίτες, τους αρχιεπισκόπους, επισκόπους και κοτζαμάσηδες, να στηρίζουν τον Αλέξανδρο Υψηλάντη, χωρίς να αναφέρει το όνομά του, αλλά να αναγράφει στην επιστολή την ιδιότητά του «rif'atli» (διορισμένος), ώστε να μην υποπέσει στην αντίληψη των Οθωμανών. Ο Πατριάρχης, με το ίδιο ενδιαφέρον προέτρεπε τον κόσμο να γίνουν μέλη στην Φιλική Εταιρία, της οποίας ήταν και ο ίδιος μέλος. M. Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, σελ. 185-186, Εκδόσεις Ötüken, 1999 İstanbul.

**Αρκετοί είναι οι Τούρκοι ιστορικοί που υποστηρίζουν ότι ο ρόλος του Πατριαρχείου ήταν εποικοδομητικός για τα οθωμανικά συμφέροντα κατά την Ελληνική Επανάσταση και αυτό επειδή η Επανάσταση τρεφόταν από κοσμικές και εθνικιστικές ιδέες. Η Εκκλησία δεν είχε σχεδόν καμία ανάμειξη στην Επανάσταση εξαιτίας του γεγονότος ότι πηγή έμπνευσης της ήταν οι παραπάνω ιδέες, οι οποίες δεν μπορούσαν να είναι αποδεκτές από την Εκκλησία. Κατά βάθος το Πατριαρχείο της Κων/πολης δεν αναγνώριζε την ανεξαρτησία της Ελλάδας εντός της οποίας είχε ιδρυθεί η Ελληνική Εκκλησία, παρά μονάχα το 1849 αναγνωρίζοντας το Αυτοκέφαλο κάτω από την πίεση της οθωμανικής κυβέρνησης. Kemal H. Karpat, Osmanlıda Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, σελ. 362 Εκδόσεις İmge, 2006 İstanbul.

φυλακισθούν ή να σταλούν στην εξορία οι κληρικοί που ενοχοποιούνταν για διαστροφή ή άλλα εγκλήματα. Ο Πατριάρχης ξεκινούσε την επιστολή του γράφοντας «Μεγαλειότατέ μου Σουλτάνε. Εύχομαι η Υψηλότης Σου να έχει μονίμως υγεία.» και τελείωνε λέγοντας «Ο υπηρέτης σας ο Ρωμαιός Πατριάρχης της Κωνσταντινουπόλεως»⁽⁸⁾.

Με το αναγνωρισμένο, λοιπόν, από το σουλτάνο αξίωμα ως Milletbaşı (Ο άρχων του Ορθόδοξου Δόγματος) ο Πατριάρχης ήταν σε θέση να ασκήσει επιρροή επί των ομοθρήσκων του και να διαμορφώσει μια ιδιόμορφη πολιτισμική κοινωνία εντός της οθωμανικής επικράτειας. Μπορεί κανείς άνετα να διακρίνει ότι το Πατριαρχείο όπως και οι Ρωμιοί γενικότερα διέθεταν πολιτική και οικονομική δύναμη και κατά συνέπεια σχετικά πλεονεκτικότερη θέση έναντι των άλλων ορθόδοξων λαών ή δογμάτων μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αρκετοί άλλωστε ιστορικοί, Τούρκοι, Έλληνες και Δυτικοί υπογραμμίζουν αυτή την προνομιακή θέση των Ρωμιών. Το Πατριαρχείο βέβαια σε πολλά ζητήματα διαφωνούσε με τη φαναριώτικη άρχουσα τάξη. Ωστόσο, συμπορεύεται με τους Φαναριώτες άρχοντες προκειμένου μαζί να επιβάλλουν για τους μη ελληνικής καταγωγής ορθόδοξους της οθωμανικής επικράτειας ένα σύστημα αξιών βασισμένο στην ελληνόγλωσση εκπαίδευση. Κατά συνέπεια, η ελληνική γλώσσα και παιδεία – όπως είχε διαμορφωθεί στα ελληνικά αστικά κέντρα του 18^{ου} – έτεινε να καλύψει ολόκληρη τη Βαλκανική⁽⁹⁾.

Με την ίδια λογική, κατά τον 19^ο αιώνα ελληνόφωνες ομάδες βρίσκονταν σε συνεχή διαμάχη και συγκρούσεις με τους Βουλγάρους, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα οι τελευταίοι να θεωρούν ότι στην εθνική τους αφύπνιση δεν ήταν εμπόδιο η οθωμανική διοίκηση και οι Τούρκοι, αλλά οι Ρωμιοί και το Πατριαρχείο. Καθόλη τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα και ως την Ελληνική Επανάσταση η ελληνική εκπαίδευση ήταν ευρέως διαδομένη. Οι διανοούμενοι μιλούσαν ελληνικά ή τουλάχιστον χρησιμοποιούσαν ελληνικούς όρους και ρητά. Σε κάποια μοναστήρια του Αγίου Όρους σπούδαζαν Βούλγαροι ιερείς. Έμοιαζε η Εκκλησία να ήθελε μέσω αυτών των στοιχείων να πετύχει την αφομοίωση των Βουλγάρων⁽¹⁰⁾. Πρώτο βήμα του Πατριαρχείου ήταν να εξελληνίσει τους βαλκανικούς λαούς οι οποίοι υπόκειντο σε αυτό υπό την κοινή ονομασία «Rum» και να δημιουργήσει μια Ελλάδα που να ξεκινάει από την Πελοπόννησο και να φθάνει στα Καρπάθια. Στη βάση αυτής της λογικής το Πατριαρχείο με έγγραφη διαταγή του επέβαλε την ελληνική ως τη μοναδική γλώσσα προσευχής και εκπαίδευσης. Θρησκευτικά εγχειρίδια που ήταν γραμμένα στα σλάβικα κατασχέθηκαν και απαγορεύτηκε η κυκλοφορία τους⁽¹¹⁾. Ο

Şahin συνεχίζει και προσθέτει ότι ξένοι περιηγητές επισκεπτόμενοι τα μέρη εκείνα στα οποία κυριαρχούσαν Ρωμιοί έμποροι, κληρικοί και εκπαιδευτικοί, τα περιέγραφαν ως η «Χώρα των Ρωμιών». Πράγματι, η ελληνική γλώσσα είχε ευρεία αποδοχή στους λαούς των Βαλκανίων από το γεγονός ότι ήταν αρκετά διαδομένο μέσον επικοινωνίας, ειδικά στους κύκλους της Ορθόδοξης Εκκλησίας, που ωστόσο μερικές φορές δημιουργούσε κάποιες αντιδράσεις.

Σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η επιρροή του Ορθόδοξου Πατριαρχείου προκαλούσε την αγανάκτηση του κόσμου, παρενέβαινε η οθωμανική διοίκηση. Παρά τις αναγνωρισμένες εξουσίες του Πατριάρχη από την οθωμανική κυβέρνηση, πρέπει να επισημανθεί ότι σε κάποιες περιπτώσεις η οθωμανική διοίκηση έπαιζε κάποιο αντισταθμιστικό ρόλο στα ζητήματα της Εκκλησίας. Είναι ενδεικτική η ανάμειξη του οθωμανικού κράτους στα εκκλησιαστικά των Ορθοδόξων, αν λάβει κανείς υπόψη του την περίπτωση του Sokullu Mehmet Paşa, ο οποίος είχε διατελέσει Μεγάλος Βεζίρης περισσότερο από κάθε άλλο βεζίρη. Ο Sokullu Mehmet Paşa λοιπόν, προέρχεται από γονείς Σέρβων ιερέων και από μικρός ανατράφηκε κατά το σύστημα του παιδομαζώματος. Είχε ενστερνιστεί την μουσουλμανοτουρκική κουλτούρα και ήταν από τους πιο έμπιστους του Σουλτάνου Σουλεϊμάν του Νομοθέτη. Στη διάρκεια της εξουσίας του διόρισε τον αδελφό του στο νεοσυσταθέν σερβικό πατριαρχείο του Ιπεκίου. Μετά τον Sokullu Mehmet Paşa το σερβικό πατριαρχείο θα πάψει να υπάρχει, αλλά το γεγονός αυτό απέδειξε στη συνέχεια, ότι οι Σέρβοι δεν θα μπορέσουν να συνυπάρξουν με τους Έλληνες, σε ό,τι αφορά θέματα εκκλησίας και πολιτισμού⁽¹²⁾.

Αρκετοί ιστορικοί, για να δηλώσουν την προνομιακή θέση των Ρωμιών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, επικαλούνται το έργο του Iorga «Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο», προφανώς για να καταδείξουν την ισχυρή θέση του Πατριαρχείου και γενικότερα των Φαναριωτών ηγεμόνων στη διάδοση της ελληνικής παιδείας και της χριστιανικής πίστης. Ο Ρουμάνος ιστορικός αναφέρει ότι ο αριθμός των αδειών για την ανέγερση εκκλησιών που εξέδωσε ο τρομερός Μεγάλος Βεζίρης Mehmet Köprülü θυμίζει την εποχή του Ιουστιανού⁽¹³⁾. Είναι προφανές ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη φρόντισε να διατηρεί στενές σχέσεις με τις παραδουνάβιες ηγεμονίες, μέσω επαφών ή δραστηριοτήτων, όπως για παράδειγμα οι μικτοί γάμοι, εμπορικές συναλλαγές κ.τ.λ. γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα κατά το δεύτερο μισό του 17ου αιώνα την ανάμειξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου στις υποθέσεις της Μολδαβικής Εκκλησίας⁽¹⁴⁾. Επισημαίνεται η προσπάθεια του Οικουμενικού

Πατριαρχείου και των ηγεμόνων να επωφεληθούν «από τη θέση των παραδουνάβιων ηγεμονιών κατά το 17^ο και 18^ο αιώνα, η οποία διέφερε από τις θέσεις των υπολοίπων περιοχών της Βαλκανικής χερσονήσου. Στα βόρεια του Δούναβη βρισκόταν, παρόλο το στενό έλεγχο των Οθωμανών, ηγεμόνες που προσπαθούσαν να αναβιώσουν στην αυλή τους κάτι από τη δόξα του Βυζαντίου. Για αιώνες, ολόκληρη η Χριστιανική Ανατολή βρήκε σ'αυτές τις ηγεμονίες, όποτε το χρειαζόταν, υποστήριξη και καταφύγιο. Ήταν φυσικό, κατά συνέπεια, και οι ρουμανικές εκκλησίες να αποκτήσουν προνομιούχο θέση και αυξημένη σημασία στον ορθόδοξο κόσμο. Αυτό το γεγονός διαπιστώνεται, αν ληφθούν υπόψη οι συχνές επισκέψεις των Ορθόδοξων Πατριαρχών στο ρουμανικό χώρο και από τους τιμητικούς τίτλους που παραχωρήθηκαν στους μητροπολίτες της Μολδαβίας και της Βλαχίας»⁽¹⁵⁾. Υπογραμμίζεται στη συνέχεια, ότι έστω και συμβολικά στην αρχή, αρχίζει η παραχώρηση του αρχιερατικού αξιώματος σε άτομα με σημαντικά εκκλησιαστικά προσόντα, πολλές φορές Έλληνες ηγουμένους ορισμένων μονών του Βουκουρεστίου. Μερικές φορές, οι τιτουλάριοι αρχιερείς προάγονταν σε πραγματικές επαρχίες, φτάνοντας ακόμη να θητεύσουν και ως μητροπολίτες Ουγγροβλαχίας που επρόκειτο ως συνήθως για άτομα από τον κύκλο των Φαναριωτών ηγεμόνων ή των οικουμενικών πατριαρχών. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του Νεόφυτου Κρητικού, πνευματικού του ηγεμόνα Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, ο οποίος το 1738 διορίσθηκε μητροπολίτης Μυρέων στο Βουκουρέστι σύμφωνα με σύσταση του Πατριάρχη, μετά από παράκληση του ηγεμόνα. Ένα χρόνο αργότερα ο Νεόφυτος έγινε μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας⁽¹⁶⁾.

Τα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι Ρωμιοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ασκούσαν κυρίαρχο ρόλο επί των Ορθόδοξων χριστιανών μέσα στην οθωμανική επικράτεια, ενώ η ορθόδοξη ελληνική κοινότητα είχε την πιο εξέχουσα θέση ανάμεσα στους μη μουσουλμάνους. Η Necla Güney επικαλούμενη τον ιστορικό Cemal Kutay αναφέρει ότι η Ορθοδοξία (του 19^{ου} αιώνα), η οποία χάρη στην ανεκτικότητα του Πορθητή βρήκε τη δυνατότητα να συνεχίσει την παρουσία της, δεν υπήρξε ποτέ θρησκεία παρά μονάχα πολιτική⁽¹⁷⁾. Ο Cevdet Paşa, ιστορικός του 19^{ου} αιώνα, σκιαγραφεί με τον πιο αποκαλυπτικό τρόπο τις αντιδράσεις των Ρωμιών, όταν έγινε γνωστό το περιεχόμενο του μεταρρυθμιστικού διατάγματος (Islahât Fermânı) του 1856, το οποίο προέβλεπε πλήρη ισονομία ανάμεσα στους Μουσουλμάνους και τους μη Μουσουλμάνους ανεξαρτήτου εθνικότητας και θρησκεύματος. Η ρύθμιση αυτή προκάλεσε τη δυσφορία του ιερέων και των πνευματικών αρχόντων εξαιτίας της αναβάθμισης της πολιτικής θέσης των λαϊκών εκπροσώπων των μη Μουσουλμάνων

αλλά και της εξομοίωσης των Ρωμιών με τους Αρμένιους και τους Εβραίους. «Το κράτος μας κατάταξε μαζί με τους Εβραίους. Εμείς είχαμε συναινέσει στο δικαιοδοτικό σύστημα (επιστασία) του Ισλάμ»⁽¹⁸⁾ έλεγαν κυρίως οι κληρικοί που έβλεπαν ότι χάνουν την προνομιακή θέση που κατείχαν ως τότε. Εξάλλου ο Ortaylı αναφερόμενος στο σύστημα της «Pax Ottomana» υπογραμμίζει ότι «το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο του συστήματος της Pax Ottomana ήταν η διασφάλιση της προνομιακής και πλεονεκτικής θέσης των Ελλήνων Χριστιανών έναντι των άλλων Χριστιανών. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις την περίοδο του Τανζιμάτ αναίρεσαν αυτή την προνομιακή θέση των Ελλήνων και της Ορθόδοξης Εκκλησίας»⁽¹⁹⁾.

Ο Musa Süreyya Şahin αναλύοντας τη θέση του Πατριαρχείου αλλά και των Φαναριωτών ηγεμόνων, μιλάει για προσπάθεια εξελληνισμού των λαών της Βαλκανικής. Η πολιτική αυτή εκδηλωνόταν με διάφορους τρόπους, όπως με βαφτίσεις παιδιών με ελληνικά ονόματα και εγγραφή αυτών στα ίδια δημοτολόγια. Οι Βλάχοι παρά το γεγονός ότι δεν ήταν Ρωμιοί, σε περιοχές όπως η Ήπειρος και η Λάρισα υπόκειντο στην πνευματική πολιτική του Πατριαρχείου και γράφονταν στα δημοτολόγια των Ρωμιών⁽²⁰⁾. Ο Ρήγας Φεραίος (Βελεστινλής) γεννημένος στη Θεσσαλία ήταν, κατά τον Niyazi Berkez, εξελληνισμένος Βλάχος ο οποίος είχε διατελέσει γραμματέας του Νικόλαου Μαυρογένη. Η ιδεολογία του συνίστατο περισσότερο στην ελευθερία και στην ισότητα παρά στην χριστιανική πίστη και στον ελληνισμό⁽²¹⁾. Σύμφωνα με τις παραπάνω θέσεις προκύπτει ότι το Πατριαρχείο ασκούσε σημαντική επιρροή την οποία αντλούσε από τις διευρυμένες αρμοδιότητές του για την εξέλιξη και την πνευματική ενδυνάμωση του ρωμαίικου γένους.

Υπάρχει βέβαια και η άλλη άποψη, η οποία υποστηρίζει ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία υπέφερε ιδιαίτερα από την ασθενή σύνδεση του Πατριαρχείου, που έδρα της είχε την Κωνσταντινούπολη, με τις εκκλησίες της υπαίθρου. Ευρωπαίοι ταξιδιώτες, αλλά και εκείνοι που έτρεφαν φιλικά αισθήματα απέναντι στην Ορθόδοξη Εκκλησία – κάτι που δεν ίσχυε οπωσδήποτε πάντοτε - παραπονούνταν συχνά για το μορφωτικό επίπεδο του ορθόδοξου επαρχιακού κλήρου, για την εκπαίδευση του οποίου δεν υπήρχαν ούτε εκκλησιαστικές σχολές ούτε πολύ περισσότερο κάποια πανεπιστημιακή εκπαίδευση⁽²²⁾. Ο Πατρινέλης, εξάλλου, αναφερόμενος στο ίδιο θέμα παρατηρεί ότι οι Φαναριώτες δεν είχαν εθνικιστικές επιδιώξεις και ότι η διείσδυση της ελληνικής γλώσσας και παιδείας στη ρουμανική «αστική» τάξη και στους κύκλους των βογιάρων είχε αρχίσει πολύ πριν από τη φαναριώτικη περίοδο, ενώ προσθέτει ότι

οι Ρουμάνοι που εξελληνίστηκαν ήταν πολύ λιγότεροι από τους Έλληνες που εκρουμανίστηκαν⁽²³⁾.

Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί ότι το Ορθόδοξο Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη προσπαθούσε με την επιρροή που ασκούσε στα Βαλκάνια να αντισταθεί στην επεκτατική πολιτική της Καθολικής Εκκλησίας, με την οποία ήταν σε μόνιμη διαμάχη. Υπήρχε εξάλλου, και ένας άλλος κίνδυνος, αυτός της ρωσικής Εκκλησίας. Από το τέλος του 16^{ου} αιώνα, δηλαδή από της ιδρύσεώς του, το Ορθόδοξο Πατριαρχείο της Μόσχας θα επιχειρήσει σταδιακά να κυριαρχήσει επί των σλαβικών λαών των Βαλκανίων σε θέματα παιδείας και γλώσσας μέσω της θρησκείας⁽²⁴⁾, αλλά και παράλληλα θα επιχειρήσει να δημιουργήσει επιρροές στην περίπτωση των παραδουνάβιων χωρών. Αρκεί να αναφέρουμε ως παράδειγμα την περίπτωση του Ιγνάτιου, ο οποίος διορίζεται μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας με την επικύρωση της Συνόδου της Ρωσικής Εκκλησίας και τη συγκατάθεση του Τσάρου⁽²⁵⁾.

Η σύντομη ανάπτυξη της θέσης του Πατριαρχείου, με τις διευρυμένες εξουσίες και τις πολύπλευρες σχέσεις που διέθετε επί των ορθόδοξων λαών της οθωμανικής επικράτειας θεωρήθηκε χρήσιμο από το γεγονός ότι θεσμικά το Πατριαρχείο αποτελούσε σημαντική συνιστώσα του οθωμανικού κρατικού οικοδομήματος. Ο Πατριάρχης έβλεπε στο πρόσωπό του ότι εξέφραζε και αντιπροσώπευε την παράδοση και την ιδεολογική υπόσταση μιας κρατικής οντότητας, της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Γνωρίζοντας, λοιπόν, στοιχειώδη πράγματα της θέσης και της σχέσης του Πατριαρχείου με το ορθόδοξο millet θα βοηθούσε ίσως στην καλύτερη κατανόηση της πολιτικοκοινωνικής θέσης των Φαναριωτών, αφού και οι Φαναριώτες ήταν επιφανή μέλη του ίδιου millet.

Να σημειωθεί ότι το ορθόδοξο millet αποτελούνταν από διάφορες εθνότητες και υπαγόταν απευθείας στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Υπό αυτή την έννοια οι Φαναριώτες δεν αποτελούσαν θεσμό εντελώς ανεξάρτητο από το ορθόδοξο millet στις σχέσεις του με τους χριστιανούς, αν λάβουμε υπόψη ότι ένα μέρος του (οι παραδουνάβιες χώρες) για παραπάνω από έναν αιώνα διοικήθηκε από αυτούς. Συνεπώς, δεν πρέπει να αγνοηθεί η επιρροή και οι θέσεις των Φαναριωτών σε σημαντικά κοινωνικά θέματα, όπως για παράδειγμα η παιδεία, η οποία από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα φέρει τα γνωρίσματα της φαναριώτικης αντίληψης. Βέβαια, σε θέματα ζωτικής σημασίας, όπως η παιδεία είχε ασφαλώς λόγο και η Εκκλησία. Στο πλαίσιο της προσέγγισης παρόμοιων ζητημάτων παρατηρείται σε γενικές γραμμές σύμπλευση των δύο αυτών πρωταγωνιστικών φορέων της νεοελληνικής κοινωνίας της

Κωνσταντινούπολης. Αυτός, άλλωστε, είναι ο λόγος των σχέσεων που πάντα υπήρξαν ανάμεσα στο Πατριαρχείο και τους Φαναριώτες. Οι σχέσεις αυτές, οι οποίες ως επί το πλείστον εξέφραζαν κοινές επιδιώξεις θα εξεταστούν εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο.

- 1- Ortaylı, İlber- <http://www.os-ar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=501590> σελ. 6
- 2- Efe, Ayla- Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e, σελ. 1, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/26/191.pdf>
- 3- Sander, Oral- Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, σελ. 60, 5^η Έκδοση, İmge 2008 Ankara
- 4- Karpat, H. Kemal- Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma σελ. 114, Εκδόσεις İmge 2006 Ankara
- 5- Ortaylı, İlber- <http://www.os-ar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=501590> σελ. 1
- 6- Κονόρτας, Παρασκευάς- Οθωμανικές Θεωρήσεις για το Οικουμενικό Πατριαρχείο, σελ. 296, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια 1998 Αθήνα –
- 7- Karpat, ο.π. σελ. 116
- 8- Mansel, Philip- Κωνσταντινούπολη η Πόλη που Νοσταλγεί ο Κόσμος, σελ. 213, Τουρκική Μετάφραση: Şerif Erol Εκδόσεις Everest, 2007 İstanbul
- 9- Πατρινέλης, Χ.Γ.- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 24, Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, (Τρίτη Επιστημονική Ημερίδα), 2002 Αθήνα
- 10- Ortaylı, İlber- Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, σελ. 358 Εκδόσεις Turhan 2004 Ankara
- 11- Ortaylı, İlber- İlber Ortaylı'yla Tarih Dersleri, Osmanlı'da Milliyetçilik (σελ. διαδυκτίου)
- 12- Şahin, M. Süreyya- Fener Patrikhanesi ve Türkiye, σελ. 168 Εκδόσεις Ötüken, 1999 İstanbul
- 13- Iorga, Nicolae- Το Βυζάντιο Μετά το Βυζάντιο, σελ. 193, Μετάφραση: Γιάννη Καρά, Εκδόσεις GUTENBERG, 1985 Αθήνα
- 14- Iorga, ο.π. σελ. 202.
- 15- Τσιπάου, Μικαίλ- Τιτουλάριοι Ιεράρχες της Μ.Ασίας στη Βλαχία (17^{ος} -18^{ος} αιώνας), σελ. 56, συνέδριο 21/10/2000 http://alex.eled.duth.gr/epk/textB_conf.Pdf
- 16- Τσιπάου, ο.π. σελ. 56
- 17- Günay, Necia- Filiki Eterya Cemiyeti, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, σελ. 271, Τέταρτος Τόμος, Πρώτο τεύχος
- 18- Ahmet Cevdet Paşa- [§]Develi, Hayati- Osmanlı Türkçesi Kılavuzu, Το άρθρο Islahat Fermanı Hakkında σελ. 175, 7^η Έκδοση Genel Dağıtım Kitabevi, 2005 İstanbul
- 19- Ortaylı, İlber- <http://www.os-ar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=501590>, σελ. 1
- 20- Şahin, M. Süreyya- Fener Patrikhanesi ve Türkiye, σελ. 174 Εκδόσεις Ötüken, 1999 İstanbul
- 21- Berkez, Niyazi- Türkiye'de Çağdaşlaşma σελ. 158, Εκδόσεις Y.K.Y. 2002 İstanbul
- 22- Faroqhi, Suraiya- Κουλτούρα και Καθημερινή Ζωή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, σελ. 96 Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ 2000 Αθήνα
- 23- Πατρινέλης, ο.π. σελ. 42
- 24- Ortaylı, ο.π. σελ. 2
- 25- Παπαϊωάννου, Δημήτριος- Η Αυθεντική Ακαδημία Βουκουρεστίου, σελ. 3, 20 Διεθνές Συνέδριο, Η Παιδεία στην Αυγή του 21^{ου} Αιώνα.

B5- Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Φαναριώτικη Αριστοκρατία

Το καθεστώς του Πατριαρχείου το οποίο προέβλεπε σημαντικότερες αρμοδιότητες (θρησκευτικές, νομοθετικές, δικαιοδοτικές) διαμορφώνεται αμέσως μετά την Άλωση από τον Mehmet II, ο οποίος ενίσχυσε σημαντικά με όλες τις παραπάνω αρμοδιότητες το πρόσωπο του Πατριάρχη. Το ιδιόμορφο αυτό καθεστώς στόχευε μεταξύ άλλων και στην ενιαία θρησκευτική και κοινωνική εκπροσώπηση όλων των ορθόδοξων χριστιανών εντός της οθωμανικής επικράτειας. Η Ορθόδοξη Κοινότητα λειτουργούσε ως ένας αυτόνομος οργανισμός ενταγμένος στην οθωμανική κρατική οντότητα, αποτελούσε ένα ξεχωριστό millet* με την τότε ισχύουσα σημασία του όρου και ο αρχηγός αυτής της κοινότητας ονομαζόταν milletbaşı (ο επικεφαλής κοινότητας ή αλλιώς θρησκευτικού δόγματος). Ο milletbaşı, λοιπόν, της Ορθόδοξης Πίστης ήταν ο Πατριάρχης. Ο διαμορφωμένος ρόλος του Πατριάρχη μέσα στην μακρόχρονη περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας πήρε διάφορες λειτουργικές μορφές. Ο Πατριάρχης με το αξίωμα του βεζίρη, όποτε το επιθυμούσε ο ίδιος, είχε δικαίωμα συμμετοχής και λόγου στο συμβούλιο⁽¹⁾ και είχε όλα τα προνόμια ενός ανώτατου οθωμανού αξιωματούχου. Κατά τον Georges Castellan ο Πατριάρχης κατείχε το αξίωμα του πασά στην πυραμίδα της οθωμανικής ιεραρχίας, δηλαδή του ανώτατου διοικητή με τρεις αλογοουρές (tuğ)**⁽²⁾, είδος οθωμανικού παράσημου. Είχε, εκτός από τις θρησκευτικές και πολιτικές δικαιοδοσίες που επεκτεινόταν ακόμα και σε ζητήματα είσπραξης φόρων⁽³⁾.

* Ο όρος Millet χρησιμοποιούνταν κατά την οθωμανική περίοδο με την έννοια του ενιαίου θρησκευτικού δόγματος για κάθε θρησκευτική κοινότητα. Το ορθόδοξο Millet, για παράδειγμα αποτελούνταν εκτός από τους Έλληνες, τους Βούλγαρους, τους Σέρβους και όλους εκείνους που ανήκαν στο ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα. Το σύστημα του Millet ήταν ενταγμένο σε ένα αυτόνομο θρησκευτικοκοινωνικό σύστημα. Οι Μουσουλμάνοι αποτελούσαν ένα άλλο Millet όπως και οι Εβραίοι. Δεν πρέπει να γίνεται καμία ταύτιση του όρου Millet (έθνος) με τη γνωστή σημερινή του χρήση. Κατά τον Ali İhsan Karataş το «Σύστημα του Μιλλέτ» την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ερμηνεύεται στη βάση της θρησκείας και των θρησκευτικών δογμάτων και χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες: Οι Ρωμιοί, οι Αρμένιοι και οι Εβραίοι. Από το 18^ο αιώνα και μετά συμπεριλήφθησαν και οι Καθολικοί και οι Προτεστάντες. Σύμφωνα με το παραπάνω σύστημα η κάθε κοινότητα στην οθωμανική επικράτεια έχει τον ηγέτη ή τον εκπρόσωπό της ο οποίος είναι υπεύθυνος για την κοινότητά του απέναντι στην οθωμανική διοίκηση. Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, σελ. 269, 15^{ος} τόμος, 1^ο τεύχος 2006.

** Ο Στέφανος Γερασίμου μεταφράζει τον τίτλο «tuğ» ως αλογοουρά. Αναφερόμενος στο αξίωμα του ηγεμόνα το αντιστοιχεί με δύο αλογοουρές. Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 89, Εκδόσεις της Εταιρίας Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα. Να αναφερθεί επίσης, ότι η Αιμιλία Θεμοπούλου μεταφράζει το παράσημο «tuğ» ως ιππουρίδα (προσωπική συνέντευξη). Ο Castellan αναφέρει ότι το αξίωμα του Πατριάρχη ισοδυναμεί με τρεις αλογοουρές (tuğ). Balkanların Tarihi, σελ. 120, Εκδόσεις Milliyet 1993 İstanbul.

Από αυτή την οπτική, προσεγγίζοντας το ζήτημα των σχέσεων ανάμεσα στο Πατριαρχείο και την φαναριώτικη «αριστοκρατία», κυρίως από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα και ύστερα μπορεί κανείς να διακρίνει την εμπλοκή των Φαναριωτών στα εκκλησιαστικά ζητήματα, καθώς καταλαμβάνουν ολοένα και πιο σημαντικά οφίκια. Παρά τις επιμέρους αντιθέσεις ανάμεσα στο Πατριαρχείο και τους Φαναριώτες είναι ευδιάκριτες οι εκφάνσεις στη σχέση τους, η οποία ήταν μάλλον μια σχέση εξάρτησης του Πατριαρχείου από την ανερχόμενη πολιτική και οικονομική τάξη των Φαναριωτών. Δεν είναι σίγουρο αν μπορούμε να μιλήσουμε για μια ισότιμη σχέση των δύο στοιχείων. Πάντως, στις μεταξύ τους σχέσεις η επιρροή που ασκούσαν οι Φαναριώτες στο Πατριαρχείο, υπερείχε κατά πολύ από εκείνη του Πατριαρχείου προς αυτούς. Αυτό προκύπτει όχι μόνο από τις υπέρογκες χρηματοδοτήσεις των Φαναριωτών αρχόντων προς το Πατριαρχείο, αλλά και από τις καθοριστικής σημασίας παρεμβάσεις τους επί της Υψηλής Πύλης για θεσμικές και άλλες υποθέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Οι παρεμβάσεις αυτές ήταν σε θέση να διαμορφώσουν ακόμα και την ίδια την εκλογή του Πατριάρχη. Ο Αποστολόπουλος αναφέρει ότι ο Χρύσανθος, ο οποίος είχε διατελέσει δάσκαλος των παιδιών του Εξ Απορρήτων, το 1707, μετά το θάνατο του Δοσίθεου, με τη βοήθεια και το κύρος του γενάρχη των Φαναριωτών, Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου εκλέχθηκε Πατριάρχης των Ιεροσολύμων⁽⁴⁾. Οι παρεμβάσεις των Φαναριωτών στα εκκλησιαστικά ζητήματα ενισχύονται ακόμα περισσότερο με την περίπτωση του Νεόφυτου, ο οποίος, το 1707, εκλέγεται Πατριάρχης από συνέλευση αρχιερέων και λαϊκών, στο σπίτι του Μαυροκορδάτου του Εξ Απορρήτων, αν και στη συνέχεια η εκλογή αυτή δεν έτυχε κυβερνητικής επικύρωσης⁽⁵⁾.

Ο Κλήρος είχε ανάγκη τη στήριξη των Φαναριωτών αξιωματούχων για δύο κυρίως λόγους, για την εξασφάλιση πολιτικής στήριξης στα θέματα του Κλήρου (εκλογή πατριάρχη, θέματα μητροπολιτών κτλ.) και για την οικονομική ενίσχυση των διαφόρων δραστηριοτήτων του Πατριαρχείου. Οι Φαναριώτες διέθεταν αρκετά μεγάλη οικονομική δύναμη και ήταν σε θέση να υπερβούν τις όποιες δυσκολίες και να διαμορφώσουν τα πράγματα όπως επιθυμούσαν οι ίδιοι. Τα ερείσματα που διέθεταν επί της Υψηλής Πύλης και οι στενές τους σχέσεις με τους κρατούντες, οφείλονταν κυρίως στον οικονομικό παράγοντα. Το πιο σεβαστό μέσον για την επίλυση διαφόρων εκκρεμοτήτων ήταν το ρουσφέτι. Η δωροδοκία είχε λάβει διαστάσεις πανώλης και μεταβαλλόταν σε δύναμη κυριαρχίας για τους Φαναριώτες. Ειδικότερα, ως ηγεμόνες στη Βλαχία και τη Μολδαβία είχαν αποκτήσει πολιτική δύναμη την οποία ασκούσαν

ποικιλοτρόπως και αυτοβούλως. Το γεγονός ότι είχαν υπό τον απόλυτο έλεγχο τους το εμπόριο και τα έσοδα από τους φόρους τους εξασφάλιζε τη δυνατότητα να κυριαρχήσουν με μεγάλη άνεση σε θρησκευτικά και άλλα σημαντικά κοινωνικά ζητήματα. Στις εκκλησίες των ηγεμονιών διορίζαν Φαναριώτες ιερείς, κάτι που είχε προκαλέσει τη δυσαρέσκεια των ντόπιων κατοίκων. Τα παράπονα είχαν φτάσει ως το Παλάτι και ύστερα από πλήθος παραπόνων, η Υψηλή Πύλη αναγκάστηκε να εκδώσει σχετικά φερμάνια προς τους Φαναριώτες οσποδάρους, τα οποία, όμως, εξαιτίας της αποδυναμωμένης θέσης της κεντρικής κυβέρνησης, δεν λαμβάνονταν σοβαρά υπόψη⁽⁶⁾.

Ο δεύτερος Μεγάλος Διερμηνέας, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο οποίος είχε εκτελέσει σημαντικές αποστολές για την οθωμανική κυβέρνηση, εξασφάλισε το 1691 το διορισμό ενός συγγενή του, του Καλλίνικου, στη Σερβική Εκκλησία του Ιπεκίου. Μετά από αυτόν το διορισμό ο Πατριάρχης Αρσένιος με 60.000 Σέρβους μετανάστευσε στην Αυστρία⁽⁷⁾. Ο ίδιος ο Μαυροκορδάτος με τον πλούτο που διέθετε δεν παρέλειψε να φροντίσει την ιδιαίτερή του πατρίδα τη Χίο, για να αποκτήσει περισσότερα προνόμια η εκεί ρωμαίικη ορθόδοξη εκκλησία. Την ιδιαίτερη αυτή μεταχείριση που έτυχε η Χίος την επισήμανε Άγγλος ευγενής, για να παρατηρήσει ότι οι κάτοικοι της Χίου είχαν περισσότερα προνόμια από όλους τους Ρωμιούς που ζούσαν υπό την κυριαρχία του Μεγάλου Αφέντη⁽⁸⁾.

Η επιρροή των αρχόντων του Φαναρίου επί του Πατριαρχείου υπήρχε και πριν από την εμφάνιση των Φαναριωτών αξιωματούχων στην οθωμανική διοίκηση. Ο γνωστός με το ψευδώνυμο Şeytanoğlu* πολυεκατομμυριούχος Μιχαήλ Καντακουζηνός χάρη στις διασυνδέσεις που είχε με την Υψηλή Πύλη είχε απολύσει τον Πατριάρχη Ιωσήφ, επειδή δεν είχε συναινέσει σε γάμο του στενού οικογενειακού του περιβάλλοντος⁽⁹⁾. Το γεγονός αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα και να υποθέσουμε ότι οι Φαναριώτες αντλούσαν μάλλον τη δύναμή τους από τις οικονομικές συναλλαγές που είχαν με την Υψηλή Πύλη. Η Zeynep Sözen επικαλούμενη τον Hammer αναφέρεται στην άμεση εξάρτηση του Πατριαρχείου από τους Φαναριώτες και υπογραμμίζει ότι ο Παναγιώτης Νικούσιος Μαμμωνάς είχε εμπλακεί αρκετές φορές στην εκλογή Πατριάρχη και ότι είναι γνωστό ακόμη ότι

* Λόγω της φιλοδοξίας του οι Τούρκοι τον ονόμασαν “Şeytanoğlu”, ενώ οι Ρωμιοί τον θεωρούσαν κλέφτη και κόλακα. Όλοι χάρηκαν όταν στις 3 Μαΐου του 1578 ο Σουλτάνος Μουράτ Β’ χωρίς καν να του επιτρέψει να συναντηθεί με κάποιον ιερέα ή να κάνει τη διαθήκη του, διέταξε την εκτέλεσή του στην ύπαιθρο μπροστά στην είσοδο του παλατιού του. Mansel, Philip- Η Κωνσταντινούπολη, Η Πόλη που Νοσταλγεί ο Κόσμος σελ. 161, Μετάφραση από την τουρκική έκδοση Everest, 2007 İstanbul.

εξαιτίας της αντιδικίας που είχε ο Πατριάρχης Διονύσιος με τη σύζυγο του Μαρμωνα, εξορίστηκε στη μητρόπολη της Φιλιππούπολης⁽¹⁰⁾.

Οι γενναίες δωροδοκίες των Φαναριωτών προς την οθωμανική ηγεσία πολλές φορές είχαν κοινή κατεύθυνση με τις επιδιώξεις του Πατριαρχείου και εξυπηρετούσαν κοινό σκοπό. Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος με το κύρος που διέθετε στην Υψηλή Πύλη αλλά και στη ρωμαϊκή κοινότητα εξασφάλισε την επισκευή της εκκλησίας του Πατριαρχείου και πέτυχε ακόμα και την εξουδετέρωση της καταπίεσης των καθολικών επί του Αγίου Τάφου στην Ιερουσαλήμ και της Αγίας Γέννησης στη Βηθλεέμ⁽¹¹⁾. Είναι βέβαιο ότι η χρηματική ενίσχυση των Φαναριωτών προς το Πατριαρχείο έχει τη δική της σημασία. Ο Μαυροκορδάτος απευθυνόμενος στον Πατριάρχη, τον διαβεβαιώνει λέγοντάς του «αν χρειαστείς οικονομική στήριξη, όποιο και αν είναι το ποσό, είμαι έτοιμος με μεγάλη ευχαρίστηση να σου το προσφέρω»⁽¹²⁾.

Η σύμπλευση κοινών θέσεων Φαναριωτών και Πατριαρχείου παρατηρείται επίσης στις σχέσεις Εκκλησίας και των διαφόρων – εκτός των Ρωμιών - ορθόδοξων λαών προς την κατεύθυνση της διάδοσης της χριστιανικής πίστης και του ελληνικού πολιτισμού μέσω της ελληνικής γλώσσας και παιδείας. Η εκχώρηση διευρυμένων εξουσιών από το Σουλτάνο στην πνευματική ηγεσία της Ορθόδοξης Εκκλησίας, αναγνώριζε κατά βάση ότι ο Πατριάρχης δεν ήταν απλώς ένας θρησκευτικός ηγέτης, αλλά παράλληλα και αρμόδια και υπεύθυνη αρχή για τη γενικότερη παιδεία των ορθοδόξων στην οθωμανική επικράτεια. Ο Karpat υποστηρίζει ότι η διείσδυση των Φαναριωτών στη διοίκηση της εκκλησίας, στόχευε στον εξελληνισμό των διαφόρων λαών της Βαλκανικής. Η εθνική και ιδεολογική αφύπνιση των μη Ρωμιών Οθωμανών χριστιανών ανασχέθηκε από το Ορθόδοξο Πατριαρχείο με την παροχή στήριξης στους Φαναριώτες ηγεμόνες της Βλαχίας και της Μολδαβίας καθώς και στους Ρωμιούς εμπόρους της Κων/πολης, προκειμένου να ενισχυθεί η προοπτική της ανασύστασης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Οι προσπάθειες εξελληνισμού είχαν κάποια επιτυχία σε περιθωριοποιημένες ομάδες μη Ρωμιών χριστιανών και σε κάποια ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Οι Βούλγαροι, οι Σέρβοι και οι Βλάχοι, όμως, οι οποίοι είχαν ισχυρούς εθνικούς δεσμούς, αντιτάχθηκαν σ' αυτή την προσπάθεια⁽¹³⁾. Ο Κονόρτας φαίνεται να συμφωνεί τουλάχιστον σε ό,τι αφορά στο σημαντικό ρόλο που διέθετε το Πατριαρχείο επί των ορθοδόξων για να παρατηρήσει ότι «η Εκκλησία δεν φρόντιζε μόνο τις ψυχές του ποιμνίου της: αναγορεύθηκε σε σημαντικό νομοθέτη, απένειμε δικαιοσύνη, είχε οικονομικές δραστηριότητες, ασκούσε κοινωνική πρόνοια, ήταν ένας

σημαντικότερος – ο βασικός για τους πρώτους αιώνες - παράγων παροχής παιδείας και, άρα, αναπαραγωγής της ιδεολογίας στους ορθόδοξους πληθυσμούς.»⁽¹⁴⁾.

Είναι αρκετοί εκείνοι που σπεύδουν προκαταβολικά να προσάψουν στο Πατριαρχείο ένα ρόλο ποδηγέτησης της ιδέας για τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την ανασύσταση της Βυζαντινής με την ιστορική της πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη. Συχνά μπορεί κανείς να διαπιστώσει, καθώς διαβάζει ιστορικά εγχειρίδια, άρθρα κ.ο.κ αναφορές στους Ρωμιούς με επίθετα όπως «προδότης», «διαβολέας» ή «εστία διαβολέων», «εχθρός», κ.α. που συνήθως έχουν να κάνουν με το Πατριαρχείο*. Αυτό παρατηρείται προφανώς επειδή το Πατριαρχείο θεωρείται ο κορυφαίος θεσμός των χριστιανών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καθώς και ο σημαντικότερος φορέας των ιδεών και των αξιών αυτών. Ωστόσο, οι χαρακτηρισμοί αυτοί είναι μάλλον υπερβολικοί και απεικονίζουν την υποκειμενική και μονόπλευρη προσέγγιση του ζητήματος του ρόλου του Πατριαρχείου, διότι το Πατριαρχείο δεν είχε κανένα λόγο και συμφέρον για τη διάλυση του οθωμανικού κράτους. Οι εξουσίες που διέθετε μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν ευρύτερες και από εκείνες ακόμα που είχε κατά τη βυζαντινή περίοδο. Η όποια συρρίκνωση των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν γνωστό ότι θα επέφερε παράλληλα και τη συρρίκνωση της δύναμης του Πατριαρχείου επί των λαών της Βαλκανικής χερσονήσου.

Προσεγγίζοντας από κοινωνικοπολιτική σκοπιά το ζήτημα της πολιτικής αφύπνισης των Ελλήνων και κατ'επέκταση της γέννησης του εθνικισμού στα Βαλκάνια, μπορεί κανείς να εντοπίσει σε σημαντικό βαθμό το ρόλο δύο κυρίως παραγόντων, του Ορθόδοξου Πατριαρχείου και της φαναριώτικης διοίκησης στη Μολδαβία και στη Βλαχία, όπως ήδη προαναφέρθηκε στην προηγούμενη σελίδα. Οι Έλληνες επιστήμονες, χαρακτηρίζουν το Ορθόδοξο Πατριαρχείο περισσότερο ως το υπόβαθρο των εθνικών κινημάτων στα Βαλκάνια. Κατ'ουσίαν, όμως, οι Φαναριώτες κυβερνήτες της Μολδαβίας και της Βλαχίας θεωρούνται περισσότερο οι προάγγελοι του χριστιανικού Βυζαντίου, και όχι του ελληνικού εθνικισμού, όπως συνηθίζεται να λέγεται. Αυτό άλλωστε, ενισχύεται από το γεγονός ότι μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους-έθνους οι παραπάνω εμφανίστηκαν ως οι κληρονόμοι του βυζαντινού

* Τα παραπάνω επίθετα χρησιμοποιήθηκαν από τον Ατατούρκ σε σχέση με τη δράση του Πατριαρχείου. Το Πατριαρχείο, βέβαια, είχε δεχθεί έντονες επικρίσεις και την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά την Ελληνική Επανάσταση. Αρκετοί αναλυτές αναφερόμενοι στο Πατριαρχείο χρησιμοποιούν τα παραπάνω επίθετα. Okur, Mehmet- Milli Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Metropolitlerin Pontos Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri, σελ. 101-116, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, τεύχος 29-30, Νοέμβριος 2002.

φαναριωτισμού⁽¹⁵⁾. Δεν είναι λίγοι ωστόσο, εκείνοι που αντικρούουν αυτή τη θέση, οι οποίοι, όμως ταυτόχρονα, παραδέχονται ότι οι Φαναριώτες διαμόρφωσαν μια πολιτική συνείδηση στο Πατριαρχείο και αφού κατήργησαν τις αρχιεπισκοπές του Ιπεκίου και της Οχρίδας, φρόντισαν την ένταξη όλων των θρησκευτικών αρχών της Σερβίας, της Βουλγαρίας και της «Μακεδονίας» στο Πατριαρχείο της Κων/πολης⁽¹⁶⁾. Η ελληνική λογοτεχνία και το ελληνικό σχολείο αποτελούσαν το μοναδικό μέσον εκπαίδευσης και ως εκ τούτου οι μορφωμένοι Σέρβοι και Βούλγαροι ονόμασαν τον εαυτό τους Έλληνες. Η στελέχωση των εκκλησιών αποτελούνταν από ελληνόφωνους ιερείς και επισκόπους. Οι Φαναριώτες άρχοντες, χάρη στην οικονομική επιρροή που είχαν επί του Πατριαρχείου, το χρησιμοποίησαν ως μοχλό για την επίτευξη των πολιτικών και πολιτιστικών τους στόχων⁽¹⁷⁾.

Από το δεύτερο μισό του 17^{ου} αιώνα παρατηρείται η εμφάνιση ισχυρών λαϊκών αρχόντων του Φαναρίου, οι οποίοι είχαν στενές σχέσεις τόσο με το περιβάλλον του Σουλτάνου, όσο και με το Πατριαρχείο. Οι παρεμβάσεις τους πολλές φορές ήταν καθοριστικής σημασίας. Από τη δική τους πλευρά και οι Πατριάρχες και αργότερα και οι Γέροντες είχαν ανάγκη τους Φαναριώτες άρχοντες που χρηματοδοτούσαν σε μεγάλο βαθμό τους υποψήφιους για το πατριαρχικό θρόνο και που επιπλέον μπορούσαν να διευθετήσουν, λόγω των στενών τους σχέσεων με ισχυρούς Οθωμανούς παράγοντες ή τον ίδιο τον Σουλτάνο, μια σειρά από ζητήματα που αφορούσαν είτε τα μέλη του Ανώτατου Κλήρου, είτε την εκκλησία, είτε την Ορθόδοξη Κοινότητα γενικότερα⁽¹⁸⁾.

Τα πράγματα όμως πολλές φορές είναι τόσο ρευστά, οι κοσμογονικές αλλαγές που συντελούνται είναι τόσο ραγδαίες, που τίποτα δεν μπορεί να αντισταθεί στη δύναμή τους. Γεγονότα όπως η συνθήκη του Küçük Kaynarca του 1774 και η Γαλλική Επανάσταση του 1789, με παγκόσμια ακτίνα δράσης, κλόνισαν αισθητά την παρουσία του Πατριαρχείου σε σημαντικά κοινωνικά ζητήματα. Ο Δημαράς επισημαίνει την αποδυναμωμένη θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το οποίο αρχίζει να δυσπιστεί απέναντι σε ένα κίνημα ιδεών, του οποίου η ηγεσία αρχίζει να του ξεφεύγει. Το διδακτικό προσωπικό, του οποίου ο αριθμός αυξάνει, στρατολογείται, όλο και πιο πολύ, μέσα από τους κοσμικούς και παίρνει ολοένα και πιο ανεξάρτητη θέση απέναντι στην Εκκλησία. Οι καινούργιες κοινωνικές συνθήκες που δημιουργήσε η συνθήκη του Küçük Kaynarca προσανατόλιζαν την αστική τάξη, που άρχισε τότε να συγκροτείται, προς μια καινούργια αντίληψη των ανθρώπινων πραγμάτων. Μια νέα φιλοσοφία, μια νέα ηθική και μια νέα αισθητική θα αποτελέσουν τη βάση αυτού του νέου κόσμου⁽¹⁹⁾.

Έχοντας κανείς μπροστά του το παραπάνω πλάνο και κάνοντας σύγκριση της στάσης του Πατριαρχείου και των Φαναριωτών διανοουμένων στις σχέσεις τους με τη Δύση, μπορεί άνετα να αντιληφθεί ότι οι θέσεις τους αυτές είναι διαμετρικά αντίθετες. Οι Φαναριώτες εμπνέονται από τις σαρωτικές αλλαγές και το Διαφωτισμό που συγκλονίζουν τη Δύση, ενώ το Πατριαρχείο είναι κατηγορηματικά αντίθετο στις «σατανικές» της ιδέες.

Ωστόσο, και παρά τις όποιες διαφορές, είναι σημαντικό να γνωρίζουμε το μέγεθος και το περιεχόμενο των σχέσεων του Πατριαρχείου και των Φαναριωτών επί διαφόρων ζητημάτων της κοινωνίας των Ρωμιών. Η επικράτηση των Φαναριωτών σε κάποιους τομείς, όπως η παιδεία δεν έθετε ωστόσο σε αμφισβήτηση το κύρος του Πατριαρχείου.

- 1- Şahin, M. Süreyya- Fener Patrikhanesi ve Türkiye, σελ. 161-162 και 167, Εκδόσεις Ötüken 1999 İstanbul
- 2- Castellan, Georges- Balkanların Tarihi (Η Ιστορία των Βαλκανίων), σελ. 120, τουρκική έκδοση Milliyet, 1993 İst.
- 3- Castellan, ο.π. σελ. 120
- 4- Αποστολόπουλος, Γ. Δημήτριος- Για τους Φαναριώτες, σελ. 149, Εκδόσεις Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών, 2003 Αθήνα
- 5- Iorga, Nicolae- Το Βυζάντιο Μετά το Βυζάντιο, σελ. 217, Εκδόσεις Gutenberg 1985 Αθήνα
- 6- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler 110 Yılın Hikayesi (1711-1821), σελ. 107 Εκδόσεις Aybay 2000 İst.
- 7- Karpat, H. Kemal- Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma σελ. 160 Εκδόσεις İmge 2006 İst.
- 8- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler 110 Yılın Hikayesi (1711-1821), σελ. 69, Εκδόσεις Aybay 2000 İstanbul
- 9- Sözen, ο.π. σελ. 52
- 10- Sözen, ο.π. σελ. 39
- 11- Balcı, Sezai- Osmanlı Devletinde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası (Διατριβή), σελ. 163 Πανεπιστήμιο Άγκυρας
- 12- Mansel, Philip- Η Κωνσταντινούπολη. Η Πόλη που Επιθυμεί ο Κόσμος (1453-1924) σελ. 203 Εκδόσεις Everest 2007 İstanbul
- 13- Βλπ. Karpat σελ. 266
- 14- Κονόρτας Παρασκευάς- Τρίτη Επιστημονική Ημερίδα, Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 105 Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής 2002 Αθήνα
- 15- Karpat, ο.π σελ. 159
- 16- Karpat, ο.π. σελ. 162
- 17- Karpat, ο.π.σελ. 162
- 18- Κονόρτας, Παρασκευάς- Οθωμανικές Θεωρήσεις για το Οικουμενικό Πατριαρχείο(17^{ος} – Αρχές 20^{ου} αιώνα) σελ. 144, Εκδ. Αλεξάνδρεια 1996 Αθήνα
- 19- Δημαράς, Κ.Θ.- Νεοελληνικός Διαφωτισμός, σελ. 154, 9^η Έκδοση ΕΡΜΗΣ 2007 Αθήνα

Α- Η ΕΓΚΑΘΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΩΝ ΔΡΑΓΟΥΜΑΝΩΝ ΣΤΙΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ.

Α1- Σύντομο Χρονικό

Οι έρευνες δεν έχουν αναδείξει επαρκή στοιχεία για τις μεταφραστικές ανάγκες του υπό σύσταση οθωμανικού κράτους στα τέλη του 13^{ου} και 14^{ου} αιώνα. Ωστόσο, η σπουδαιότητα της μετάφρασης ήταν δεδομένη για τις διπλωματικές σχέσεις των πρώτων Οθωμανών και αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι γνωρίζουμε σχετικά με την υπογραφή κάποιων συμφωνιών, εκ των οποίων και αυτήν ανάμεσα στον Osman Bey και τον Ανδρόνικο Β' το 1325 για την παράδοση της Προύσας (Bursa), ενώ η πρώτη συμφωνία με χώρα της Δύσης υπογράφηκε με τη Γένουα το 1351 επί Orhan Gazi. Ακολούθησαν βέβαια και άλλες συμφωνίες που αφορούσαν στην παράδοση πόλεων της Δυτικής Ανατολίας, όπως η Νίκαια (İznik) το 1339 αλλά και άλλου είδους συμφωνίες, όπως για παράδειγμα η συμφωνία συμμαχίας του Orhan Gazi με τον Καντακουζηνό* το 1346⁽¹⁾. Είναι αυτονόητο ότι κατά την υπογραφή των παραπάνω συμφωνιών υπήρξαν διερμηνείς τους οποίους δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε. Είναι γνωστό, ωστόσο, ότι στο στρατό του Osman Bey, αρχηγού του μπεϊλικίου από το οποίο ξεκίνησε το οθωμανικό κράτος, υπήρχαν γνώστες ξένων γλωσσών και προπαντός της Ελληνικής. Έχει σημασία, ίσως, να αναφέρουμε ότι ο πρώτος που χρησιμοποιήθηκε από τους Οθωμανούς ως δραγουμάνος ήταν ένας εξισλαμισμένος Ρωμιός ονόματι Βρανάς⁽²⁾. Το 1444 στις συνομιλίες ανάμεσα στους Οθωμανούς και τους Ούγγρους αναφέρεται μαζί με τον Οθωμανό στρατηγό Baltaoğlu Süleyman Bey και το όνομα του Βρανά ως διερμηνέα, χωρίς όμως να αναφέρονται περαιτέρω στοιχεία που να μας δίνουν περισσότερες λεπτομέρειες για το συγκεκριμένο πρόσωπο. Η περίπτωση του Βρανά και των άλλων δραγουμάνων καταδεικνύουν ότι οι Οθωμανοί είχαν σχετικά ανεπτυγμένη επαφή, καθώς και διάφορες συναλλαγές με τους γύρω λαούς. Είναι γνωστό επίσης ότι αρκετοί διερμηνείς ή καλύτερα δραγουμάνοι, όπως χρησιμοποιείται ο όρος αυτός με την

*Ο Ιωάννης Καντακουζηνός βρισκόταν σε διαμάχη με το βυζαντινό αυτοκράτορα τον Ανδρόνικο Ιωάννη Παλαιολόγο. Το γεγονός αυτό τον οδήγησε να συμμαχήσει με τον Orhan Gazi προκειμένου να αποκτήσει κάποια υπεροχή έναντι του αντιπάλου του. Η συμφωνία που υπογράφηκε ανάμεσά τους δημιούργησε μεταξύ άλλων και συγγενικές σχέσεις, καθώς ο Orhan Gazi παντρεύτηκε την κόρη του Ιωάννη Καντακουζηνού, Θεοδώρα. Αυτό είναι το πρώτο βήμα των μεικτών γάμων τους οποίους θα ακολουθήσουν αρκετοί από τους μεταγενέστερους Σουλτάνους.

ευρεία του χρήση, ήταν αιχμάλωτα παιδιά, που ανατράφηκαν και χρησιμοποιήθηκαν για τις μεταφραστικές ανάγκες του οθωμανικού κράτους. Από τα παιδιά αυτά, ένας Ιταλός μετανομαζόμενος σε Mustafa, το 1480 διετέλεσε δραγουμάνος στο σαντζάκι της Πελοποννήσου. Μπορούμε να αναφέρουμε επίσης, ότι την εποχή του Σουλτάνου Murat II υπηρετούσαν στη θέση αυτή Εβραίοι δραγουμάνοι γνώστες της Τουρκικής και της Ιταλικής.

Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε πότε ακριβώς θεσμοθετήθηκε η θέση του δραγουμάνου του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου. Ο Orhonlu πιθανολογεί ότι αυτή η θέση υπάρχει από τον 14^ο αιώνα, χωρίς κάτι τέτοιο να επιβεβαιώνεται με στοιχεία⁽³⁾. Είναι πάντως γνωστό ότι ο Σουλτάνος Mehmet II είχε επιδείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις επιστήμες στη Δύση, καθώς είχε στην αυλή του Ρωμιούς και Ιταλούς επιστήμονες και φιλόσοφους, οι οποίοι ενίοτε έκαναν και μεταφράσεις επιστημονικού περιεχομένου. Εξάλλου, με διαταγή του είχε μεταφραστεί το Ευαγγέλιο στην Αραβική από τον ένα, εκ των δύο γιων του Αμοιρούτζη, τον Mehmet. Επιπλέον, στον περιβάλλον του Σουλτάνου μεταξύ των διερμηνέων του ήταν και ο Ιταλός ζωγράφος από τη Βενετία ο Bellini, ο οποίος είχε φιλοτεχνήσει και το πορτραίτο του⁽⁴⁾.

Ο Mehmet II (Μωάμεθ Β΄) έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στη δημιουργία διπλωματικών σχέσεων με διάφορες χώρες της Ευρώπης και δεν δίστασε να χρησιμοποιήσει την Ελληνική, την Ιταλική, τη Σλαβική ακόμα και τη Γερμανική στην επίσημη αλληλογραφία του κράτους του.

Αμέσως μετά την Άλωση εξέδωσε φερμάνια στην Ελληνική. Για παράδειγμα, έστειλε στους Γενοβέζους του Γαλατά φερμάνι γραμμένο στην Ελληνική, κομιστής του οποίου ήταν ο δραγουμάνος Pizalli⁽⁵⁾. Πρέπει να αναφέρουμε ότι την περίοδο εκείνη ο δραγουμάνος εκτελούσε ταυτόχρονα και καθήκοντα πρέσβη. Όταν αναφερόμαστε λοιπόν, στους δραγουμάνους της εποχής του Mehmet II και μετά, δεν αναφερόμαστε σε έναν, αλλά σε περισσότερους από ένα δραγουμάνο, οι οποίοι υπηρετούσαν στην κεντρική οθωμανική διοίκηση. Ο ένας από αυτούς ήταν ο επικεφαλής και οι υπόλοιποι εργάζονταν ως βοηθοί του.

Η θέση του δραγουμάνου μέχρι την εποχή του Σουλτάνου Mehmet II δεν παρουσίαζε ιδιαίτερο ενδιαφέρον και αυτό κατά πάσα πιθανότητα οφείλεται στο γεγονός ότι οι υπηρεσίες της κεντρικής διοίκησης είχαν σοβαρές οργανωτικές ελλείψεις. Στη συνέχεια, όμως, διαπιστώνουμε την ολοένα και πιο αναβαθμισμένη θέση του δραγουμάνου, ο οποίος έτσι αρχίζει να ξεχωρίζει μέσα στο Reis-ül-

Küttaplık, και αυτό επειδή ασκεί πλέον καθήκοντα όχι μόνο διερμηνέα αλλά και παράλληλα οθωμανού διπλωμάτη.

Πράγματι, με το διαχωρισμό της Πρωθυπουργικής Αρχής (Sadaret) και της αρχιγραμματείας ή επικεφαλής της γραμματείας (Reis-ül-Küttaplık) από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα και μετά, παρατηρείται και η βαθμιαία υποβάθμιση του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου (Divan-ı Hümayun). Στο πλαίσιο αυτής της διοικητικής αναδιοργάνωσης γίνεται περισσότερο ευδιάκριτη η παρουσία του Μεγάλου Βεζίρη, του Ρεΐση (Reis) και βέβαια του δραγουμάνου σε ό,τι αφορά τα διεθνή ζητήματα του κράτους. Έτσι, όλες αυτές οι υπηρεσίες από τότε που αποχώρησαν από το Αυτοκρατορικό Συμβούλιο ανήκαν απευθείας στην Υψηλή Πύλη, δηλαδή στο Μεγάλο Βεζίρη.

Την εποχή του Σουλτάνου Beyazıt II ο ρωμαϊκής καταγωγής Hüseyin Bey εστάλη δυο φορές, το 1483 και το 1486, στη Γαλλία για μια αποστολή διπλωματικής φύσεως. Επίσης, ένας άλλος Ρωμιός δραγουμάνος είναι ο Yunus Bey, ο οποίος θεωρείται από τους ικανότερους του 16^{ου} αιώνα και τον οποίο θαύμαζε πολύ ο Γερμανός αυτοκράτορας Ferdinand καταβάλλοντας ιδιαίτερη προσπάθεια για να τον αποκτήσει και να τον κάνει δικό του δραγουμάνο. Ο αξιόλογος και πασίγνωστος αυτός δραγουμάνος αφού υπηρέτησε για πολλά χρόνια σε αυτή τη θέση, πέθανε το 1551 στην Κωνσταντινούπολη.

Η μεταφραστική υπηρεσία των εξωτερικών υποθέσεων της Υψηλής Πύλης, ξεκινάει για τους Ρωμιούς με τη μεσολάβηση των πλούσιων εμπόρων του Φαναρίου. Ο Μεγάλος Βεζίρης Köprülü Ahmet Paşa ανταποκρινόμενος στο αίτημα των Φαναριωτών εμπόρων διορίζει για πρώτη φορά στη θέση του δραγουμάνου του αυτοκρατορικού συμβουλίου, τον προσωπικό του γιατρό, χριστιανό στο θρήσκευμα, Παναγιώτη Νικούσιο Μαμμωνά, ο οποίος είχε σχετική εμπειρία στη θέση αυτή. Ο Μπλανκάρ αναφέρεται σε μια παρόμοια εκδοχή, κατά την οποία υποστηρίζει ότι ο Νικούσιος διορίστηκε Μεγάλος Δραγουμάνος του αυτοκρατορικού συμβουλίου με προσωπική του πρωτοβουλία, πείθοντας κάποιον οθωμανό αξιωματούχο ότι ήταν επικίνδυνο για την Πύλη να εμπιστεύεται στις επαφές της με τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις τις μεταφράσεις των ξένων διερμηνέων κατορθώνοντας έτσι να δημιουργήσει για τον ίδιο τη θέση του δραγουμάνου του Διβανίου ή αλλιώς τη θέση του διερμηνέα των Οθωμανών αξιωματούχων⁽⁶⁾. Είναι σαφές, λοιπόν, ότι από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα και μετά η μεταφραστική υπηρεσία εισέρχεται σε μια τροχιά αναβάθμισης, που ήταν απόρροια, των ολοένα και περισσότερο αυξανόμενων σχέσεων του οθωμανικού κράτους με τη Δύση. Η ουσία είναι ότι «μια ομάδα Ελλήνων και εξελληνισμένων θα

καταφέρει να κερδίσει την εμπιστοσύνη του Σουλτάνου και να εισχωρήσει στην οθωμανική διοίκηση: είναι οι Φαναριώτες, φιλόδοξοι άνθρωποι, πολύγλωσσοι και καλά πληροφορημένοι»(7).

Η μεταφραστική υπηρεσία του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου, κατά πάσα πιθανότητα, υπάρχει από τις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Οι τουρκικές πηγές αναφέρονται σε Φαναριώτες δραγουμάνους όχι μόνο της Υψηλής Πύλης, αλλά και σε δραγουμάνους του Φαναρίου οι οποίοι υπηρετούσαν στις πρεσβείες άλλων χωρών στην Πόλη. Αξίζει βέβαια, να σημειωθεί ότι χώρες όπως η Ρωσία μετά τη συνθήκη του Küçük Kaynarca είχαν ανοίξει προξενεία σε αρκετά νησιά στα οποία διορίζονταν Ρωμιοί του Φαναρίου.

Εστιάζοντας όμως στο ρόλο των δραγουμάνων της Υψηλής Πύλης να αναφέρουμε ότι κατά την επίσκεψη των ξένων πρεσβευτών στο παλάτι οι δραγουμάνοι ήταν πάντοτε παρόντες και στέκονταν όρθιοι στην άκρη της αίθουσας του παλατιού. Υποδέχονταν τον επισκέπτη (πρέσβης, ειδικός απεσταλμένος άλλης χώρας) και τον ενημέρωναν σχετικά με το πώς θα παρουσιαστεί στο Μεγάλο Βεζίρη ή στον ίδιο το Σουλτάνο. Ο δραγουμάνος είχε την αποκλειστική αρμοδιότητα για τη μετάφραση κάθε αλληλογραφίας. Μονάχα τα κείμενα εκείνα που ήταν γραμμένα στην Τουρκική ή στην Αραβική παραδίδονταν κατευθείαν στο Μεγάλο Βεζίρη(8).

Αν πρέπει να αναφερθούμε στην εξέλιξη της γραφειοκρατικής σχέσης των δραγουμάνων και την αναρρίχσή τους στο αξίωμα του δραγουμάνου της Υψηλής Πύλης, γενικά παρατηρεί κανείς ότι οι δραγουμάνοι του στόλου και των ξένων πρεσβειών εποφθαλμιούσαν στο αξίωμα του δραγουμάνου της Υψηλής Πύλης. Ο πρώτος Ρωμιός Δραγουμάνος του στόλου Ιωάννης Πορφυρίτης (1701-1710), ήθελε να καταλάβει το αντίστοιχο αξίωμα στην Υψηλή Πύλη, όπως και ο πρώτος δραγουμάνος της Πύλης Παναγιώτης Νικούνσιος Μαμμωνάς ήταν προηγουμένος δραγουμάνος της γερμανικής πρεσβείας.(9).

Στις επίζηλες αυτές θέσεις εναλλάσσονται μέλη ενός κύκλου 10-12 οικογενειών: αρχικά οι Μαυροκορδάτοι και οι συγγενείς τους Γκίκα, αλλά και γόνοι των ημιεξελληνισμένων ρουμανικών οικογενειών Ρακοβίτσα και Καλλιμάχη. Από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα προστέθηκαν οι οικογένειες Καρατζά (Καραμανλήδικης μάλλον καταγωγής), Σούτσου, Ροσέττη, Υψηλάντη και Μουρούζη (ποντιακής καταγωγής), Μαυρογένη (κυκλαδίτες), Χαντζερή, Αργυρόπουλου και Αριστάρχη (η τελευταία αρμενικής καταγωγής)(10). Στη διεκδίκηση αυτών των προνομιακών θέσεων μπορεί κανείς να διακρίνει δύο καθοριστικής σημασίας στοιχεία: Τη δωροδοκία από τους

υποψήφιους προς τους Οθωμανούς αξιωματούχους και τη μεταξύ των υποψηφίων αντιδικία.

Σύμφωνα με τον κατάλογο που μας παραθέτει ο Πατρινέλης αντιλαμβανόμαστε ότι οι δραγουμάνοι δεν ήταν στο σύνολό τους Ρωμιοί, όπως συνηθίζεται να λέγεται. Αυτό το γεγονός άλλωστε το αναφέρουν αρκετοί ιστορικοί, μεταξύ των οποίων και ο İlber Ortaylı. Όσον αφορά στην περίπτωση της οικογένειας Μαυρογένη, πράγματι, η οικογένεια αυτή συνδέεται με τις Κυκλάδες και πιο συγκεκριμένα με την Πάρο, αλλά και με την Εύβοια στην οποία είχαν δημιουργήσει πολύ μεγάλη περιουσία*. Ωστόσο, υπάρχει και η άποψη κατά την οποία η οικογένεια Μαυρογένη προέρχεται από τον ένδοξο άρχοντα της Βενετίας Φραγκίσκο Μοροζίνη (Βενετία 1618 - Ναύπλιο 1694)⁽¹¹⁾, ενώ ο Ortaylı αναφερόμενος στη σχέση της οικογένειας Μαυρογένη με το όνομα Μοροζίνι υποστηρίζει ότι η οικογένεια κατάγεται από τη Napoli⁽¹²⁾.

Επιχειρώντας μια ανάλυση της ποιότητας των σχέσεων των δραγουμάνων με την Υψηλή Πύλη, μπορούμε καταρχάς να πούμε ανεπιφύλακτα ότι η σχέση της οθωμανικής διοίκησης με το Νικουσίο ξεκίνησε με τις καλύτερες προϋποθέσεις, σε ένα κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης και συνεργασίας. Αυτή η σχέση της οθωμανικής διοίκησης και των δραγουμάνων αναβαθμίζεται και γίνεται πιο παραγωγική με τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, καθώς ο Αλέξανδρος πετυχαίνει και αναλαμβάνει το αξίωμα του υψηλού διπλωμάτη. Ο δραγουμάνος, θεωρούνταν το μοναδικό παράθυρο του Σουλτάνου που έβλεπε προς τον κόσμο εκείνο που λέγεται «Δύση» συμπεριλαμβανομένης και της Ρωσίας, το μοναδικό πρόσωπο «κλειδί» της εξωτερικής πολιτικής του οθωμανικού κράτους. Κατά τον Sander οι Ρωμιοί δραγουμάνοι δεν ήταν χρήσιμοι μονάχα σε θέματα ανάληψης καθηκόντων στην εξωτερική πολιτική της Αυτοκρατορίας, αλλά και ταυτόχρονα υπήρξαν μέσω της διπλωματίας πρωτοπόροι στην εξοικείωσή της Αυτοκρατορίας με το δυτικό πολιτισμό και τη δυτική παιδεία, πράγμα που συντέλεσε στον εσωτερικό της εκσυγχρονισμό⁽¹³⁾.

* Κατά μια εκδοχή η οικογένεια Μαυρογένη προέρχεται από αρχοντική οικογένεια του Βυζαντίου, η οποία μετά την πτώση της Πόλης, κυνηγημένη κατόρθωσε να διασωθεί και να βρει καταφύγιο στην Εύβοια. Εκεί οι Μαυρογένη άπλωσαν νέες ρίζες και δημιούργησαν τεράστια περιουσία που αριθμούσε πολλά τσιφλίκια. Το 1672 ο βεζίρης(?) της Εύβοιας τους δήμευσε την περιουσία, γεγονός που, ανάγκασε την οικογένεια Μαυρογένη να εγκατασταθεί στην Κωνσταντινούπολη. Μετά από θυσίες μέλη της οικογένειας κατόρθωσαν να αναρρηθούν στα αξιώματα του δραγουμάνου και του ηγεμόνα στις παραδουνάβιες χώρες. Μανουήλ Τασούλας, σελ. 38, Β' Έκδοση Συμπληρωμένη, έρευνα-συγγραφή του Δήμου Μηκονίων.

Σε μια περίοδο (τέλη του 18^{ου} και αρχές του 19^{ου} αιώνα) κατά την οποία η διαμάχη ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Δύση είχε ανάψει για τα καλά, το κεντρικό αυτό πρόσωπο στη διπλωματική υπηρεσία του οθωμανικού κράτους έπαιζε έναν εξαιρετικής σημασίας ρόλο για τα οθωμανικά συμφέροντα και αυτός άλλωστε είναι ο λόγος για τον οποίο οι Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης ήθελαν να επωφεληθούν από τη θέση του. Πράγματι, η Ρωσία, η Αυστρία και η Γαλλία άρχισαν να ασκούν επιρροή επί των δραγουμάνων για να εξασφαλίσουν τρόπους συνεργασίας μαζί τους και βέβαια δυνατότητες πρόσβασης στα οθωμανικά απόρρητα.

Η οθωμανική κυβέρνηση είχε αρχίσει σοβαρά να προβληματίζεται από τις φήμες που κυκλοφορούσαν για την αναξιοπιστία των δραγουμάνων. Ωστόσο ήταν ανέτοιμη για τη ριζική αντιμετώπιση ενός τέτοιου προβλήματος, που ανά πάσα στιγμή μπορούσε να προκύψει. Η Γαλλία, η οποία γνώριζε για τις ύποπτες κινήσεις των δραγουμάνων, ενημέρωνε σχετικά τον πρέσβη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο Παρίσι⁽¹⁴⁾ εφιστώντας την προσοχή στην οθωμανική κυβέρνηση. Η Γαλλία του Ναπολέον έκανε λόγο για συνεργασία των δραγουμάνων με τους Ρώσους. Η ευαισθητοποίηση του Ναπολέον στο ζήτημα αυτό, για το οποίο θα αναφερθούμε με λεπτομέρεια παρακάτω, στόχευε στην εξυπηρέτηση καθαρά γαλλικών στρατηγικών συμφερόντων προσπαθώντας έτσι να αποτρέψει το ενδεχόμενο και να μη μπορέσει η Ρωσία να δημιουργήσει ζώνες επιρροής επί των οθωμανικών εδαφών. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων για τη δημιουργία ζωνών επιρροής μέσα στην οθωμανική επικράτεια δημιουργούσε πολλές φορές προστριβές και αντιπαλότητες ανάμεσά τους. Ο Sander αναφέρει ότι αν η Οθωμανική Αυτοκρατορία στις αρχές του 19^{ου} αιώνα μπόρεσε να αποφύγει τους καταστρεπτικούς πολέμους του Ναπολέοντα, αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στα αντικρουόμενα συμφέροντα ανάμεσα στην Αγγλία, τη Γαλλία και τη Ρωσία⁽¹⁵⁾.

Παρά τις διάφορες φήμες σε βάρος των δραγουμάνων, οι οποίες είχαν αρχίσει να κυκλοφορούν ακόμα και κατά τις ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις στο Κάρλοβιτς, η οθωμανική διοίκηση εξακολούθησε να τους εμπιστεύεται αυτόν τον ευαίσθητο τομέα της οθωμανικής διπλωματίας. Ο Bernard Lewis, αναφέρει ότι ο κάτοχος της θέσης αυτής είχε τη δυνατότητα να ασκήσει σημαντική επιρροή στην εξωτερική πολιτική της αυτοκρατορίας. Ωστόσο, το ελληνικό μονοπώλιο δεν αμφισβητήθηκε παρά μόνο μετά το 1821, όταν η Ελληνική Επανάσταση δημιούργησε προφανείς και σοβαρές δυσκολίες στην παραμονή των Ρωμιών στην υπηρεσία της Υψηλής Πύλης. Εκείνη τη χρονιά, ο τελευταίος Έλληνας δραγουμάνος, ο Σταυράκης Αριστάρχης, απολύθηκε

και εκτελέστηκε και η κυβέρνηση εμπιστεύτηκε τη θέση σε μουσουλμάνο(16). Η περίπτωση με τον Αριστάρχη, την οποία αναφέρει ο Lewis δεν είναι ακριβώς έτσι. Διότι ο τελευταίος δραγουμάνος είναι ο Κωνσταντίνος Μουρούζης, ο οποίος και εκτελέστηκε μετά την εκδήλωση της επανάστασης. Όσον αφορά το Σταυράκη Αριστάρχη για ένα διάστημα διορίστηκε βοηθός δραγουμάνου, αφού ο μουσουλμάνος στον οποίο η οθωμανική κυβέρνηση είχε εμπιστευθεί τη θέση του δραγομάνου, δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της. Μετά από έξι μήνες περίπου παραμονής στην υπηρεσία ο Αριστάρχης απολύθηκε και στάλθηκε εξορία στη δυτική Μικρά Ασία.

Μετά από ένα διάστημα όμως, η οθωμανική κυβέρνηση θα αντιληφθεί ότι οι μουσουλμάνοι δραγουμάνοι δεν ήταν σε θέση να ανταποκριθούν στις ανάγκες της υπηρεσίας και γι'αυτό θα επανεξετάσει την εκ νέου συνεργασία της με τους «αμερόληπτους» (bi-taraf) Ρωμιούς και όχι Φαναριώτες(17) σε διάφορους τομείς, όπως στο διπλωματικό σώμα διορίζοντας τους ακόμη και ως πρεσβευτές στις πρωτεύουσες της Ευρώπης. Να σημειωθεί ότι η δεύτερη αυτή κατηγορία των Ρωμιών –ανάμεσα τους γνωστές προσωπικότητες, όπως ο Μουσούρος Πασά, ο οποίος μάλιστα υπηρέτησε και στην Αθήνα ως Οθωμανός πρέσβης- θα παίζει έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στο υπουργείο εξωτερικών του οθωμανικού κράτους.

- 1- Girgin, Kemal- Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Hariciye Tarihimiz, σελ. 79-80 Εκδόσεις Okumuş Adam 2005 İstanbul
- 2- Balci, Sezai- Osmanlı Devletinde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası σελ. 41, Πανεπιστήμιο Άγκυρας
- 3- Orhunlu, Cengiz- Osmanlı Devletinde “Tercümanlık” , Atatürk Konfer. V. σελ. 14 Εκδόσεις, T.T.K 1975 Ankara
- 4- Orhonlu, ο.π. 14
- 5- Balci, ο.π. σελ. 43
- 6- Μπλανκάρ, Θεόδωρος- Ο Οίκος των Μαυρογένη, Συμπληρωματικό Δοκίμιο στη Σύγχρονη Ιστορία της Ελλάδας, Τουρκίας και Ρουμανίας, σελ. 26, Μετάφραση Δήμητρα Αδαμοπούλου και André Cholou, Εστία 2006 Αθήνα
- 7- Bouchard, Jacques- Ο Πρώιμος Διαφωτισμός στους Έλληνες και στους Ρουμάνους, http://www.eens-congress.eu/?main_page=1&lang=de&eensC... σελ. 3
- 8- İslam Ansiklopedisi, Άρθρο Tercüman, σελ. Σελ. 178, 12/1^{ος} τόμος 2^η έκδοση MEB 1979 İstanbul
- 9- Πατρινέλης, Χρήστος- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 20, Πρακτικά 13 Ιανουαρίου 2001 Αθήνα
- 10- Πατρινέλης, ο.π. σελ. 21-22
- 11- Τασούλας, Μανουήλ- σελ. 38 Β' Έκδοση Συμπληρωμένη του Δήμου Μυκονίων (Αχρονολόγητη)
- 12- Ortaylı, İlber- <http://www.Milliyet.com.tr/2006/03/09/Pazar/yazortaychtml>
- 13- Sander, ο.π. σελ. 208
- 14- İslam Ansiklopedisi, σελ. 178, Άρθρο Tercüman, 12/1^{ος} τόμος, 2^η έκδοση MEB 1979, İstanbul, βλπ. BOA, HAT 138/5766
- 15- Sander, Oral- Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, σελ. 245 5^η Έκδοση İmge. 2008 Ankara
- 16- Lewis, Bernard- Η Ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας, σελ. 205, 1^{ος} Τόμος, 2001 Αθήνα
- 17- İslam Ansiklopedisi, σελ. 178, Άρθρο Tercüman, 12/1^{ος} τόμος 2^η έκδοση MEB 1979 İstanbul

A2- Ο Δραγουμάνος του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου ή της Υψηλής Πύλης

Για να καταστεί περισσότερο κατανοητή η αντιστοίχιση του αξιώματος του δραγουμάνου με τα σημερινά δεδομένα, θα πρέπει προηγουμένως να γνωρίζουμε τα καθήκοντα και την αποστολή του μέσα στην ιεραρχική πυραμίδα της κεντρικής διοίκησης του οθωμανικού κράτους. Είναι ίσως χρήσιμο να τονίσουμε, αυτό που ήδη έχουμε αναφέρει σε προηγούμενα κεφάλαια, ότι το αξίωμα του δραγουμάνου παρουσίαζε μια πορεία αναβαθμιζόμενης σημασίας, σε συνάρτηση με την ανάπτυξη και τη διεύρυνση των διπλωματικών και των γενικότερων σχέσεων του οθωμανικού κράτους με χώρες ιδίως του ευρωπαϊκού της περίγυρου.

Το διάταγμα του Σουλτάνου (Nişan-ı Hümayun), το οποίο έχει ως αποδέκτη το Γεώργιο Καρατζά (1764), υπό διορισμό δραγουμάνο της Υψηλής Πύλης, αναφέρει και προσδιορίζει τη θέση του θεσμού. Το διάταγμα θέλει να επισημάνει κυρίως το πολιτικό μήνυμα με το οποίο καθίσταται σαφές ότι ο θεσμός των δραγουμάνων είναι υψίστης σημασίας για το οθωμανικό κράτος. Τα εν λόγω διατάγματα είναι τυποποιημένα έγγραφα τα οποία δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην τήρηση των κανόνων της απόλυτης εμπιστοσύνης και υπακοής. Ο Σουλτάνος επισημαίνει τη σημασία του θεσμού με τις εξής φράσεις: **«Οι διορισθέντες ως δραγουμάνοι στην υπηρεσία του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου, το οποίο υπόκειται στη μεγαλοπρεπή βασιλεία μου, διαθέτουν κάθε λογής διορατικότητα και επαγρύπνηση και χαίρουν της εμπιστοσύνης μου να φέρουν (κρατικά) απόρρητα»**⁽¹⁾. Είναι σαφές ότι ο δραγουμάνος είναι ένας ανώτατος κρατικός λειτουργός στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ο οποίος χειρίζεται μαζί με τον Ρεΐση (προϊστάμενος των εξωτερικών υποθέσεων, που το 19^ο αιώνα θα μετανομαστεί σε υπουργό εξωτερικών) όλα τα διακρατικά ζητήματα της αυτοκρατορίας. Στο ίδιο διάταγμα αναφέρεται μεταξύ άλλων η υποχρέωση των δραγουμάνων για την ακριβή μετάφραση της αλληλογραφίας και τη σωστή απόδοση των φράσεων και των προθέσεων των πρεσβευτών κατά τις συναντήσεις τους με τον Μεγάλο Βεζίρη. Αναφέρεται εκτενώς - με βάση το απαλλακτικό έγγραφο της οικονομικής υπηρεσίας, το οποίο φέρει ο κάθε δραγουμάνος και οι βοηθοί μεταφραστές - ότι απολαμβάνουν κάθε είδος φοροαπαλλαγών, δηλαδή αυτή του κεφαλικού φόρου (cizye), του τελωνειακού φόρου κ.τ.λ. αλλά φοροαπαλλαγές και επί προσωπικών αντικειμένων και δώρων. Το διάταγμα αναφέρεται και σε άλλα δικαιώματά τους όπως αυτό της ασυλίας, δηλαδή της σωματικής προστασίας και προστασίας της υπόληψής τους. Σε ό,τι αφορά τους

βοηθούς μεταφραστές (dil oğlanı), οι οποίοι είναι οκτώ στον αριθμό και τους δώδεκα υπηρέτες, όλοι αυτοί επίσης απολαμβάνουν τις παραπάνω φοροαπαλλαγές, αλλά και κάθε λογής προστασία. Το διάταγμα κάνει επίσης ιδιαίτερη μνεία στον τρόπο ενδυμασίας των δραγουμάνων και των βοηθών μεταφραστών. Ο Ali İhsan Bağış αναφερόμενος εξάλλου στην αναβαθμισμένη σημασία που παρουσιάζει η θέση του δραγουμάνου, υπογραμμίζει το γεγονός ότι «ο Μεγάλος Δραγουμάνος είτε στις επαφές του Μεγάλου Βεζίρη με τους εκπροσώπους των ξένων χωρών, είτε ακόμη ως ανώτατος κρατικός λειτουργός ο οποίος γνωρίζει τα πιο κρίσιμα σημεία της πολιτικής του οθωμανικού κράτους, καθιστά τη θέση αυτή αρκετά ευαίσθητη. Πέραν τούτου ο δραγουμάνος είναι εκείνος ο οποίος πραγματοποιεί τις επαφές με τους πρεσβευτές των ξένων χωρών για λογαριασμό του οθωμανικού κράτους, για τις οποίες υποβάλλει μνημόνιο στο Μεγάλο Βεζήρη. Παράλληλα, όταν οι πρεσβευτές αυτών των χωρών επισκέπτονται το Αυτοκρατορικό Συμβούλιο, μεταφράζει την ομιλία του Μεγάλου Βεζίρη, αλλά και τα μνημόνια που υποβάλλουν οι πρεσβευτές»⁽²⁾. Στο βαθμό που αυξάνονταν και βελτιώνονταν οι σχέσεις του οθωμανικού κράτους με τις χώρες της Ευρώπης τόσο δυνάμωνε η θέση και το κύρος των δραγουμάνων. Πέραν των μεταφραστικών τους καθηκόντων είχαν υποχρέωση να ενημερώνουν την οθωμανική κυβέρνηση για τα σημαντικά ζητήματα στην Ευρώπη και ως εκ τούτου ήταν σε συνεχή επαφή με τους ξένους διπλωμάτες και περιηγητές⁽³⁾, όπως παρατηρεί ο Kinross. Ο δραγουμάνος ήταν ο μόνος Οθωμανός διπλωμάτης που επισκεπτόταν τους Ευρωπαίους διπλωμάτες στις κατοικίες τους.

Ο Σουλτάνος στο ίδιο διάταγμά του απευθυνόμενος στο Γεώργιο Καρατζά, εγκωμιάζει το αξίωμα αλλά και τις υπηρεσίες των δραγουμάνων για να αναφέρει ότι **«...και οι επιφανείς τιμώνται δια αυτοκρατορικών τίτλων που φέρουν ανά των χειρών τους και έχουν την εύνοια και τη γενναιοδωρία μου, αυτή του Μεγίστου Βασιλέως των βασιλέων για την ανέλιξη και την προαγωγή τους στα αξιώματα των ομοβάθμων τους και για τη σταδιοδρομία τους σύμφωνα με την πάμπου προς πάμπον πίστη και αφοσίωση των προγόνων τους από την εποχή του Πορθητή, οι οποίοι διακρίθηκαν σε υψηλόβαθμα αξιώματα στις υπηρεσίες του Υψηλού Κράτους μου μεταξύ των οποίων και ο πρόγονός τους Σκαρλάτος* που**

*Το όνομα του Σκαρλάτου Καρατζά (1697-1780) αναφέρεται μεταξύ εκείνων που έπαιξαν σημαντικό ρόλο τόσο στην υπηρεσία του Πατριαρχείου, όσο και στις διπλωματικές υπηρεσίες του οθωμανικού κράτους. Πολυμαθής και πολύγλωσσος, όπως συνήθως συνέβαινε με τους περισσότερους Φαναριώτες, σπούδασε ιατρική. Από το 1730 εργάστηκε για ένα διάστημα στην ολλανδική πρεσβεία ως διερμηνέας, σύμφωνα με την παράδοση κατά την οποία αρκετοί Φαναριώτες εργάζονταν ως διερμηνείς στις ξένες

υπήρξε από την αλυσίδα των ανδρών που δοξάστηκαν...(*...ve nûmayân olanların yedlerine nişân-ı hümâyûn ihsânıyla akrânlarına taâllî ve teveffûk derecesine isâl olunmaları şime-i kerîme-i şahın-şâhâne ve şenşene-i cemîle-i padişâhânemden olduğuna binâen ecdâdı, eben an ceddin feth-i hakâniden dahi hidemât-ı devlet-i aliyyemde sadakât ile serfirâz ve mümtâz olduklarından ma'da cedit İskerlet sadakât-ı iştihârın silsile-i züküründen olup . . .*)»(4).

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο Σουλτάνος χρησιμοποιεί συχνά τον τίτλο «Λογοθέτης»(Logofet), όπως προκύπτει και από το προαναφερόμενο έγγραφο. Αναφερόμενος στον Λογοθέτη Γεώργιο Καρατζά χρησιμοποιεί το σχετικό όρο όπως και το χαϊδευτικό «Γεωργάκη» και όχι Γεωργάκης, -κάτι που επίσης παρατηρείται σε έγγραφα της οθωμανικής γραφειοκρατίας- όπως για παράδειγμα στην παρακάτω φράση. « . . .*Mûm-a ileyh tevcîh ve ihsân-ı hümâyûn olmagın işbu nişân-ı inâyet-i ünvân-ı ve Padişâhânemi virdüm ve buyurdum ki mûm-a ileyh İskerlet-zâde Yorgaki Logofet zîderişde divân-ı hümâyûnum tercümânı mahrem-ı esrâr ve mutemedkârdanı olup ...* (στον προαναφερόμενο, γιο του Λογοθέτη Σκαρλάτου, τον Γεωργάκη, προσφέρω τον αυτοκρατορικό μου τίτλο και διορίζω αυτόν ως δραγουμάνο του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου, ως εκ των εμπίστων των απορρήτων . . .)»(5).

Όπως προκύπτει και από τα παραπάνω στοιχεία, το θέμα της τήρησης των κρατικών απορρήτων αποτελεί ιδιαίτερα σημαντική υπόθεση για την οθωμανική διπλωματία και γι'αυτό ως ένα βαθμό συνδέεται και με τον τρόπο ενδυμασίας που προβλέπεται για τους δραγουμάνους. Ως ανώτατος Οθωμανός αξιωματούχος ο δραγουμάνος έχει δικαίωμα να ιππεύει άλογο, να αφήνει μούσι, να φοράει γούνα και όλα τα σχετικά που μπορεί να έχει ένας Οθωμανός αξιωματούχος. Υπό αυτήν την έννοια ο δραγουμάνος κατέχει αναμφισβήτητα προνομιακή θέση στην οθωμανική κοινωνία, αλλά και εξίσου περιορισμένη κοινωνική ζωή. Οι φήμες ότι οι δραγουμάνοι

πρεσβείες της πρωτεύουσας προτού αποκτήσουν τις κρατικές θέσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η θέση του αυτή του ανοίγει το δρόμο να κάνει πολλές γνωριμίες και να δημιουργήσει σχέσεις με τους διοικούντες στην οθωμανική πρωτεύουσα. Το 1742 παρατηρείται από τη θέση του διερμηνέα στην ολλανδική πρεσβεία και αναλαμβάνει μεγάλος λογοθέτης στο Πατριαρχείο, το οποίο κατείχαν πλέον οι λαϊκοί. Από τη θέση του αυτή βοήθησε τον αδελφό του Ιωαννίκιο να γίνει Πατριάρχης (1761). Χάρη στις γνωριμίες του Σκαρλάτου ο γιος του, ο Γεώργιος Καρατζάς, θα αναλάβει Μεγάλος Διερμηνέας της Υψηλής Πύλης για το διάστημα 1765-1768 αλλά, λόγω του πρόωρου θανάτου του θα τον διαδεχθεί ο ίδιος ο πατέρας. Ο Σκαρλάτος Καρατζάς θα επανέλθει αργότερα στη θέση του διερμηνέα για να προσφέρει τις υπηρεσίες του κατά τις διαπραγματεύσεις της συνθήκης του Küçük Kaynarca. Είναι αδιευκρίνιστο αν αναφέρεται στον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, ο οποίος στα οθωμανικά έγγραφα αναφέρεται ως «İskerlet» (Σκαρλάτος), ή στον Σκαρλάτο Καρατζά, πατέρα του Γεωργίου Καρατζά, ο οποίος είχε προσφέρει άτυπα τις υπηρεσίες του στην Υψηλή Πύλη, πριν αναλάβει δραγουμάνος.

της Υψηλής Πύλης συνεργάζονταν και με άλλες χώρες ώθησαν την οθωμανική διοίκηση στη λήψη περιοριστικών μέτρων. Αυτό το γνώριζαν και οι ίδιοι οι δραγουμάνοι και γι' αυτό όφειλαν να είναι πολύ προσεκτικοί σε μια περίοδο κατά την οποία οι σχέσεις του οθωμανικού κράτους με τη Δύση αποκτούσαν ξεχωριστό ενδιαφέρον.

Μέχρι το τελευταίο τέταρτο του 17^{ου} αιώνα, όμως, ο θεσμός των δραγουμάνων δεν είχε τη βαρύνουσα εκείνη σημασία που απέκτησε σταδιακά τα επόμενα χρόνια. Μέχρι τότε η πολιτική της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τα κράτη της Δύσης ήταν μια πολιτική μονόπλευρη από πλευράς Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μέχρι τότε η στάση της Υψηλής Πύλης απέναντι στους Δυτικούς ήταν εν γένει υπεροπτική κυρίως εξαιτίας των συνεχών κατακτήσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και γι' αυτό ακριβώς το λόγο οι γλωσσομαθείς που υπηρετούσαν στην Υψηλή Πύλη ως διερμηνείς ήταν απλά και μόνο μεταφραστές – κομιστές εγγράφων και σε σπάνιες περιπτώσεις εξουσιοδοτημένοι να υπογράψουν συμφωνίες για λογαριασμό του οθωμανικού κράτους. Η πρώτη όμως συντριπτική στρατιωτική ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας του 1683 έξω από τη Βιέννη και στη συνέχεια η διπλωματική ήττα στο Κάρλοβιτς το 1699, υποχρέωσε τους Οθωμανούς να αναθεωρήσουν τη θέση τους όσον αφορά τη Δύση και να διευρύνουν τις διπλωματικές τους σχέσεις με αυτές.

Τα δύο διαδοχικά ιστορικά γεγονότα του 1683 και του 1699 αποτελούν ορόσημο για τη συνειδητοποίηση της σημασίας και της ανάγκης του ρόλου του δραγουμάνου όχι απλώς με την ιδιότητα του μεταφραστή αλλά και με την ιδιότητα του διπλωμάτη στις σχέσεις του οθωμανικού κράτους με τη Δύση. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία μέχρι τα τέλη του 17^{ου} αιώνα υποτιμούσε τη Δύση, αρχίζει πλέον απερίφραστα να αναγνωρίζει τη στρατιωτική αλλά και την τεχνολογική της υπεροχή. Η απροσδόκητη αυτή αλλαγή των συσχετισμών αιφνιδίασε την οθωμανική διπλωματία που εκείνη την εποχή βρισκόταν σε νηπιακό στάδιο. Αυτό προκύπτει ξεκάθαρα και από τη δυσχερή θέση στην οποία είχε περιέλθει η οθωμανική διοίκηση, η οποία μετά το βαρύ πλήγμα στην κεντρική Ευρώπη δέχθηκε με μεγάλη προθυμία και ανακούφιση τη διαμεσολαβητική προσπάθεια του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου ως πληρεξούσιου πρεσβευτή (Büyükelçi) για την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης στο Κάρλοβιτς. Ο επιτυχής ρόλος του Μαυροκορδάτου, αποκαλύπτει την πολύπλευρη σημασία του δραγουμάνου για τους Οθωμανούς. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε συνειδητοποιήσει πια απόλυτα ότι τη θέση των όπλων, αναλαμβάνει πλέον η

διπλωματία. Η εξέλιξη αυτή σηματοδοτεί το τέλος μιας εποχής και την αρχή μιας άλλης κατά την οποία οι ρόλοι ισχύος έχουν αντιστραφεί.

Μέσα σ' αυτό το καινούργιο τοπίο που έχει διαμορφωθεί γίνεται περισσότερο από κάθε άλλη φορά ευδιάκριτος αλλά και εξίσου περιζήτητος ο ρόλος του δραγουμάνου για την ανάπτυξη των σχέσεων του οθωμανικού κράτους με τη Δύση. Ο δραγουμάνος σε σχέση με την περίοδο πριν το 17^ο αιώνα έχει αποκτήσει ιδιαίτερη σημασία όχι μόνο για τους Οθωμανούς, αλλά και για τους Ευρωπαίους, οι οποίοι επεδίωκαν μέσα από την τόσο νευραλγική θέση του δραγουμάνου, να προωθούν τις δικές τους επιδιώξεις. Η ανάθεση του αξιώματος του δραγουμάνου, αλλά και του διπλωμάτη ταυτόχρονα, όπως συνέβαινε στη περίπτωση των Ρωμιών, διαγράφεται ως αρκετή σημαντικό γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να ξεκινήσει ένας πρωτοφανής ανταγωνισμός μεταξύ τους. Τα αγόρια μαθαίνουν στο σπίτι τους τη γαλλική γλώσσα, της οποίας η τέλεια κατοχή αποτελεί προϋπόθεση για κοινωνική, διοικητική και διπλωματική σταδιοδρομία⁽⁶⁾. Οι νέες αυτές ανακατατάξεις στο χώρο της διπλωματίας προκαλούν γενικότερη αναδιοργάνωση της υπηρεσίας των εξωτερικών υποθέσεων της οθωμανικής διοίκησης. Από τώρα και στο εξής, ο δραγουμάνος στην οθωμανική διοίκηση δεν αρκεί μονάχα να γνωρίζει κάποια ξένη γλώσσα, αλλά απαραίτητα τη Γαλλική και ταυτόχρονα θα πρέπει να αποδεικνύει ότι είναι καλός κάτοχος της τέχνης της διπλωματίας.

Οι Φαναριώτες, οι οποίοι αποτελούσαν το μοναδικό δίαυλο στις σχέσεις των Οθωμανών με τη Δύση, γνώριζαν εκτός από τις γλώσσες της Δύσης και τη δυτική πολιτική κουλτούρα, πράγμα που τους εξασφάλιζε πρόσθετο πλεονέκτημα στην προώθηση των πολύπλευρων σχέσεων του οθωμανικού κράτους με τη Δύση. Το γεγονός αυτό τους εξασφάλιζε σημαντικό πλεονέκτημα στις ολοένα και περισσότερο αναβαθμιζόμενες διπλωματικές σχέσεις του οθωμανικού κράτους με τις χώρες της Δύσης.

Αυτό επιβεβαιώνεται έμπρακτα και από το γεγονός ότι όταν άρχισαν να πληθαίνουν οι πληροφορίες σε βάρος των Φαναριωτών αξιωματούχων ότι προβαίνουν σε πράξεις προδοσίας, κατασκοπίας και συνεργασίας με τον αντίπαλο, παύθηκαν αμέσως από τα καθήκοντά τους. Αυτή η εξέλιξη είχε και τις αρνητικές επιπτώσεις για το οθωμανικό κράτος, το οποίο αναγκάστηκε να προβεί σε διακοπή των διπλωματικών σχέσεών της με τη Δύση. Πρώτον διότι η Υψηλή Πύλη δεν μπορούσε να στελεχώσει από την αρχή τις διπλωματικές της υπηρεσίες και δεύτερον διότι η εξουσία που είχαν οι Φαναριώτες στα χέρια τους καθιστούσε δυσχερές στο Σουλτάνο το εγχείρημα

επιτυχούς εκπαίδευσης νέων στελεχών και αντικατάσταση των παλαιών επιτυχημένων και δυνατών Ρωμιών δραγουμάνων. Έτσι, μετά από λίγο διάστημα η οθωμανική κυβέρνηση αντιλαμβανόμενη τη χρησιμότητα και τη μοναδικότητά τους, τους επανέφερε στα πόστα τους, αφού πλέον η διπλωματική υπηρεσία στην οποία υπηρετούσαν, είχε αναβαθμιστεί σε Υπουργείο Εξωτερικών, (το 1836, μερικά χρόνια πριν το περίφημο διάταγμα του Τανζιμάτ).

Ο Kemal Girgin (πρώην πρέσβης) επιχειρώντας να κάνει μια αντιστοίχιση της θέσης αυτής, αναφέρει ότι το αξίωμα του δραγουμάνου της Υψηλής Πύλης ισοδυναμεί με το αξίωμα του γενικού γραμματέα του υπουργείου εξωτερικών, όπως αυτό αναφέρεται σήμερα⁽⁷⁾. Ο Πατρινέλης κατατάσσει το δραγουμάνο στη θέση του υφυπουργού εξωτερικών, αλλά και σ' αυτήν του στρατιωτικού συμβούλου⁽⁸⁾. Δεν γνωρίζουμε αν οι δραγουμάνοι προσέφεραν υπηρεσίες σε στρατιωτικά θέματα, εκείνο, όμως, που μπορούμε να αναφέρουμε είναι ότι ο Κωνσταντίνος Αλέξανδρος Υψηλάντης, πριν αναλάβει δραγουμάνος της Υψηλής Πύλης, την εποχή του Σουλτάνου Selim III, υπηρέτησε στην αναδιοργάνωση του οθωμανικού στρατού (Nizam-ı Cedid), με βάση το δυτικό πρότυπο και μετέφρασε εγχειρίδια του Bernard Forest de Belidur (1792), και του Vauban (1793) από τα γαλλικά στα τουρκικά. Λόγω της υπηρεσίας του αυτής ο Κωνσταντίνος Αλέξανδρος Υψηλάντης (1760-1816) διορίσθηκε Μεγάλος Δραγουμάνος της Υψηλής Πύλης⁽⁹⁾.

Αν πρέπει να σταθούμε στη σημασία αυτών των αξιωμάτων για τους Φαναριώτες, τότε θα θέλαμε να πούμε ότι τα ελκυστικά αυτά αξιώματα στην οθωμανική διοίκηση προαπαιτούσαν από τους υποψήφιους μεγάλες θυσίες. Πάνω από όλα η δίψα για την εξουσία και τη μεγαλοπρέπεια ήταν ριζωμένα στοιχεία στη φαναριώτικη οικογενειακή παράδοση, η οποία επέβαλλε την ανάγκη στο Φαναριώτη να προετοιμάζεται για την επίζηλη όσο και επικίνδυνη αυτή σταδιοδρομία από τα παιδικά του χρόνια. Οι γονείς του προσλάμβαναν οικοδιδασκάλους για να τους διδάξουν όχι μόνο τη λόγια ελληνική γλώσσα, αλλά και την Ιταλική ή τη Γαλλική. Μάθαιναν βέβαια απαραίτητα τα τουρκικά, και όχι σπάνια, ακολουθώντας το τουρκικό πρότυπο του σοφού, τα αραβικά και τα περσικά. Εξ ίσου όμως απαραίτητο ήταν να μυηθεί στην πολυδαίδαλη εθιμοτυπία της Υψηλής Πύλης⁽¹⁰⁾.

Ο δραγουμάνος είχε όλα εκείνα τα δικαιώματα που είχε ένας Οθωμανός αξιωματούχος. Ο διορισμός του γινόταν με αυτοκρατορικό διάταγμα (Berat ή Nişan-ı Hümayun). Σε περίπτωση θανάτου του δραγουμάνου τη θέση του, κατά γενικό κανόνα, αναλάμβανε ο γιος του⁽¹¹⁾. Ο θεσμός για τους Ρωμιούς ξεκινάει, όπως

προαναφέραμε, κατά πάσα πιθανότητα το 1669 (αναφέρονται διαφορετικές χρονολογίες) όταν ο Μεγάλος Βεζίρης Ahmet Fazıl Paşa μαζί με τον Παναγιώτη Νικούσιο Μαμμωνά, (ως μέλος της οθωμανικής αποστολής), είχε πολιορκήσει την πόλη του Ηρακλείου. Ο Νικούσιος, τον οποίο θαύμαζαν οι Τούρκοι για τις εξαιρετικές του ικανότητες, είχε μεσολαβήσει για τη παράδοση του κάστρου από τους Βενετούς στους Οθωμανούς. Ο Στέφανος Γερασίμου βασιζόμενος στις οθωμανικές πηγές παρουσιάζει το Μαμμωνά ως ένα από τα μέλη της τουρκικής αντιπροσωπείας, ο οποίος έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο στην παράδοση της πόλης.

«Την επόμενη μέρα (...30 Αυγούστου 1669) ο Karakulak Ahmet Ağa και ο Παναγιώτης, που ήταν πρώτος διερμηνέας του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου, έφθασαν στον τόπο της συνάντησης. Όταν οι άπιστοι άρχισαν να λένε “σας δίνουμε ένα κάστρο που δεν υπάρχει παρόμοιο στον κόσμο κι ένα διαμάντι που δεν απόκτησε ποτέ κανένας βασιλιάς, στην πραγματικότητα έχουμε δύναμη να αντισταθούμε ακόμα δυο χρόνια αλλά η προθυμία μας για ειρήνη είναι ακόμα μεγαλύτερη” σηκώθηκε ο δραγουμάνος ο Παναγιώτης και είπε: “απ’εδώ και πέρα οι στρατιές του Ισλάμ θα πολεμήσουν για το πάρσιμο αυτού του κάστρου, όχι για δύο χρόνια αλλά μέχρι συντέλειας των αιώνων, μέχρις ότου να ακούγεται μόνο η φωνή της κουκουβάγιας ή στην Οθωμανική επικράτεια ή στη χώρα της Βενετίας, δηλαδή δεν υπάρχει περίπτωση να παραιτηθούν οι πολεμιστές από την Άλωση του κάστρου. Ξεβουλώστε τα αυτιά σας, ακόμα και αν ο σεβαστός Σουλτάνος μας σκεφτόταν να λύσει την πολιορκία, η μουσουλμανική στρατιά δεν θα έβγαινε από τα χαρακώματα πριν να πάρει το κάστρο, γιατί αυτό έχει σκοτώσει εκατοντάδες χιλιάδες πιστούς του Μωάμεθ”». Σύμφωνα με αυτά που επικαλείται ο Γερασίμου, οι Οθωμανοί ιστορικοί υμνούν το Νικούσιο τόσο πολύ, που θα νόμιζε κανείς ότι και ο ίδιος ο Νικούσιος διακατεχόταν από τα ίδια αισθήματα με εκείνα της στρατιάς του Ισλάμ⁽¹²⁾. Τελικώς στις 5 Σεπτεμβρίου του 1669 η Βενετία ζήτησε την υπογραφή ειρήνης⁽¹³⁾ και στις 27 του ίδιου μήνα έγινε η παράδοση του κάστρου στον Μεγάλο Βεζίρη Fazıl Ahmet Paşa⁽¹⁴⁾.

Από το 16^ο αιώνα ως αμοιβή στο δραγουμάνο, ο οποίος τότε ακόμη ήταν μουσουλμάνος στο θρήσκευμα, παραχωρούνταν τιμάρια. Ο σύγχρονος ιστορικός İsmail Hakkı Uzunçarşılı, είναι επικριτικός για τις συντηρητικές αντιλήψεις των Οθωμανών, να μην φροντίζουν για την κάλυψη των μεταφραστικών τους αναγκών και να παραχωρούν υψίστης σημασίας θέσεις σε ανθρώπους εκ των οποίων αρκετοί ήταν αναξιόπιστοι. Κατά αυτόν το σύστημα του τιμαρίου συνεχίστηκε μέχρι τον 17^ο αιώνα. Από τον 18^ο αιώνα τη θέση του δραγουμάνου του ντιβανιού (Αυτοκρατορικό

Συμβούλιο) καταλαμβάνουν εξολοκλήρου οι Φαναριώτες Ρωμιοί⁽¹⁵⁾. Για ένα διάστημα, το ποσό που έπαιρναν ως αμοιβή οι δραγουμάνοι, ήταν αδιευκρίνιστο. Πάντως, το 1703 στον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο καταβαλλόταν ως αμοιβή η εκχώρηση σουλτανικών εισοδημάτων (*ceraciler mukattaasi malikanesi*)⁽¹⁶⁾. Από τον 18^ο αιώνα και μετά οι δραγουμάνοι έχουν τακτικό μισθό, ποσό που κατά έτη παρουσιάζει κάποιες διακυμάνσεις. Από το πλεόνασμα του κεφαλικού φόρου (*cizye*) της χερσονήσου του Αγίου Όρους, είχε οριστεί ετησίως ως μισθός διαβίωσης (*medâr-i maas*) το ποσό των 7500 γροσίων. Το έτος 1758 ο δραγουμάνος με αίτημα του ζητεί από τους φόρους του Αγίου όρους (*Aynaroz ceziresi cizyesinden*) το ποσό των 6250 γροσίων, ποσό το οποίο εγκρίνεται⁽¹⁷⁾, ενώ το 1766 στο δραγουμάνο εγκρίνεται το ετήσιο ποσό των δύο γιούκια (φορτίο) και χιλίων άσπρων από το σαντζάκι της Ναυπάκτου (*İnebahti*)⁽¹⁸⁾. Εξάλλου, οι δραγουμάνοι του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου για τις μεταφραστικές τους υπηρεσίες στην Πελοπόννησο έπαιρναν ετησίως 5000 γρόσια από την πατριαρχική περιουσία. Το 1806 συστήνεται ξεχωριστή μεταφραστική υπηρεσία στην Πελοπόννησο, ενώ δεν μειώνεται το παραπάνω ποσό που εισέπρατταν οι δραγουμάνοι από την πατριαρχική περιουσία, αλλά καταβάλλεται σε τέσσερις ισόποσες δόσεις. Πρέπει να αναφέρουμε ότι οι δραγουμάνοι του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου εκτός από το μισθό τους έπαιρναν δώρα και χρηματικά ποσά και από τους ξένους πρεσβευτές⁽¹⁹⁾, προφανώς υπό μορφή φιλοδωρήματος, τα οποία, όπως ήδη προαναφέρθηκε δεν φορολογούνταν.

Όσον αφορά τη διαδικασία της πρόσληψης των δραγουμάνων, πρέπει να αναφέρουμε ότι αυτή γινόταν κατόπιν αίτησης προς το αυτοκρατορικό συμβούλιο. Αφού πρώτα γινόταν ξεχωριστά η περιγραφή των χαρακτηριστικών (σκιτσογράφημα) των υποψηφίων και αφού εγκρινόταν η αίτησή τους έπαιρναν από ένα έγγραφο απαλλαγής από την υποχρέωση της πληρωμής φόρου. Η διαδικασία αυτή ίσχυε και για τους οκτώ βοηθούς δραγουμάνους καθώς και για τους δώδεκα υπηρέτες, οι οποίοι στο σύνολό τους ήταν Ρωμιοί⁽²⁰⁾.

Συμπεραίνει, λοιπόν, κανείς ότι οι Φαναριώτες δραγουμάνοι και βοηθοί δραγουμάνων είχαν στελεχώσει ολόκληρη τη μεταφραστική υπηρεσία με δικούς τους ανθρώπους, ή εν πάσει περιπτώσει με ανθρώπους του στενού οικογενειακού τους περιβάλλον. Τα τυπικά κριτήρια για τη στελέχωση της υπηρεσίας, όπως για παράδειγμα η προσκόμηση των διαφόρων διακαιολογητικών κλπ, δεν είχαν και τόση σημασία, αφού η διαδικασία επιλογής γινόταν από το Μεγάλο Δραγουμάνο, πράγμα που επιβεβαιώνει την εμπιστοσύνη του Μεγάλου Βεζίρη προς τον ίδιο.

- 1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Hariciye, το υπό αριθμό 805 έγγραφο.
- 2- Bağış, Ali İhsan- Osmanlı Ticaretinde Gayr-i Müslimler σελ. 23, 2η Έκδοση, Πανεπιστήμιο Hacettepe 1998 Ankara
- 3- Kinross, Lord- Η Άνοδος και η Πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σελ. 385, 2^η Έκδοση Altın 2008 İstanbul
- 4- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Hariciyye 920
- 5- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Hariciyye 920
- 6- Δημαράς, Κ.Θ.- Ιστορικά Φροντίσματα, σελ. 188, Εκδόσεις ΠΟΡΕΙΑ 1992 Αθήνα
- 7- Girgin, Kemal- Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz, σελ. 41 Εκδόσεις Adam 2005 İstanbul
- 8- Πατρινέλης, Χρ- Τρίτη Επιστημονική Ημερίδα, Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 21, Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής 2002 Αθήνα
- 9- Balcı, Sezai- Osmanlı Devletinde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası, σελ. 77, (Διατριβή) Α.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakın çağ Anabilim Dalı 2006 Ankara
- 10- Πατρινέλης, ο.π.σελ. 36-37
- 11- Orhonlu, Cengiz- Osmanlı Devletinde “Tercümanlık”, Atatürk Konferansları V, σελ. 16 Εκδόσεις T.T.K 1975 Ankara
- 12- Γερασίμου, Στέφανος- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 90, Εκδόσεις Εταιρία της Καθ'Ημάς Ανατολής 2002 Αθήνα.
- 13- Pul, Ayşe- Osmanlı-Fransız Diplomsisinin İki Mühim Evresi :Girit ve Mısır seferleri <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1132/13303.pdf>
- 14- http://www.tsk/8tarihtenkesitler/8_8_Turk_Tarihinde_On...
- 15- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, σελ. 72, Εκδόσεις TTK 1988 Ankara
- 16- Balcı, Sezai, ο.π. σελ. 73-74,
- 17- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Hariciye 814
- 18- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Hariciye 805
- 19- Balcı, Sezai- ο.π. σελ. 74-75
- 20- İslam Ansiklopedisi, Άρθρο Tercüman , σελ. 177, 12/1^{ος} τόμος, 2^η έκδοση MEB, 1979 İstanbul

B: ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΔΡΑΓΟΥΜΑΝΩΝ

B1- Η Οικογένεια Μαυροκορδάτου (Σκαρλάτου)

Ιστορικοί όπως ο Dimitrie Cantemir*, ο οποίος έζησε κατά την εποχή του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, αλλά και μεταγενέστεροι του όπως ο Σταματιάδης, ο Αθανάσιος Κομνηνός Υψηλάντης, Οθωμανοί, Ευρωπαίοι ιστορικοί και βέβαια τα έγγραφα του Οθωμανικού Αρχείου αποτελούν τις πιο έγκυρες πηγές, από τις οποίες μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για την οικογένεια Μαυροκορδάτου. Πρέπει να αναφέρουμε ότι εκτός από τους Τούρκους, τους Έλληνες και τους Ρουμάνους ιστορικούς, που για ευνόητους λόγους έχουν άμεση σχέση, με το κεφάλαιο που λέγεται «Φαναριώτες», το ενδιαφέρον που επιδεικνύουν οι ιστορικοί της Δύσης για το ίδιο θέμα, αρκετοί εκ των οποίων έχουν ασχοληθεί σε βάθος με το ζήτημα, που είναι ενδεικτικό της σημασίας του ρόλου που διαδραμάτιζαν οι Φαναριώτες μέσα στο πολιτικοκοινωνικό πλαίσιο της λειτουργίας του οθωμανικού κράτους. Μέσα σ' αυτό το ευρύτερο πλαίσιο οι Ευρωπαίοι ιστορικοί αναφερόμενοι στους Φαναριώτες επισημαίνουν την προσωπικότητα του Μαυροκορδάτου και των μελών της οικογένειας αυτής καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η φαναριώτικη περίοδος κατά κύριο λόγο χαρακτηρίζεται από την οικογένεια Μαυροκορδάτου και βέβαια, αναπόφευκτα εντάσσεται τόσο στην ιστορία του οθωμανικού κράτους, όσο και στη νεότερη ελληνική ιστορία. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται γενικότερα ολόκληρη η περίοδος των Φαναριωτών η οποία θεωρείται αναπόσπαστο μέρος της οθωμανικής πολιτικής πραγματικότητας.

Η οικογένεια Μαυροκορδάτου, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η οικογένεια της δυναστείας των υψηλόβαθμων αξιωματούχων του οθωμανικού κράτους. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι έναν τέτοιο χαρακτηρισμό θα μπορούσε κανείς να προσδώσει και σε άλλα γνωστά ονόματα οικογενειών Φαναριωτών, που επίσης διατήρησαν την κληρονομική διαδοχή στα αξιώματα που κατέλαβαν είτε ήταν αυτό

* Ο γνωστός συγγραφέας και μουσικός Dimitrie Cantemir γεννήθηκε το 1673. Ήταν γιος του βοεβόδα της Μολδαβίας Constantin Cantemir. Ένα μεγάλο διάστημα της ζωής του έζησε στην οθωμανική πρωτεύουσα. Σύμφωνα με την παράδοση ο βοεβόδα της Μολδαβίας και της Βλαχίας είχε υποχρέωση να θέσει το γιο του υπό ομηρία, ώστε να μη μπορεί να προβεί ο ίδιος σε πράξεις προδοσίας κατά του Σουλτάνου. Ήταν κατά τρία χρόνια μικρότερος του Νικόλαου Μαυροκορδάτου. Ήταν γνώστης αρκετών γλωσσών και βαθιά καλλιεργημένη πνευματική προσωπικότητα. Έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον στην πολιτική και πολιτιστική ζωή της Ιστανμπούλ και παράλληλα παρακολούθησε τα ουμανιστικά ρεύματα στη Δύση. Το 1710, διτέλεσε για πολύ μικρό χρονικό διάστημα ηγεμόνας της Μολδαβίας, αλλά η μυστική του συνάντηση με Ρώσους αξιωματούχους είχε προδικάσει το πολιτικό του τέλος και για να διαφύγει το θάνατο κατέφυγε στη Ρωσία.

του δραγουμάνου της Υψηλής Πύλης είτε του ηγεμόνα στις παραδουάβιες χώρες. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η περίπτωση της οικογένειας Μαυροκορδάτου αποτελεί ένα ξεχωριστό κεφάλαιο στην ιστορία των Φαναριωτών και τούτο διότι τα μέλη αυτής της οικογένειας ήταν παρόντες πάνω από έναν αιώνα στο πολιτικό προσκήνιο κατέχοντας υψηλές θέσεις στο διοικητικό σύστημα του οθωμανικού κράτους. Αυτό το γεγονός, λοιπόν, είχε διαμορφώσει και εμπεδώσει ένα αίσθημα ασφάλειας, ανωτερότητας και αυτοπεποίθησης που απεικονίζεται στη συμπεριφορά των μελών της οικογένειας Μαυροκορδάτου. Αν ανατρέξει κανείς στην επιστολή του πρίγκιπα Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του Κωνσταντίνου προς τον πρίγκιπα Kaunitz, μπορεί να διακρίνει καλύτερα το ύφος που διακατείχε τα μέλη της οικογένειας αυτής:

«Αν ο πρίγκιπας Kaunitz είναι πρίγκιπας της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, εγώ είμαι πρίγκιπας της παναγίας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας...Εγώ είμαι ο αφέντης, είμαι ένας πρίγκιπας από μια οικογένεια που βρίσκεται στη βασιλεία για διακόσια ολόκληρα χρόνια. Είμαι ένας κυρίαρχος άρχων και θα λέω ό,τι μου αρέσει. Δεν φοβάμαι ούτε τον αυτοκράτορα ούτε τον πρίγκιπα Kaunitz.

Ο πρίγκιπας της Μολδαβίας, Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος

προς τον Αυστριακό πρόξενο Stefano Raicevich, 30 Νοεμβρίου 1784»⁽¹⁾

Η πολύμορφη αυτή οικογένεια του Μαυροκορδάτου συνεχίζει να αποτελεί επίκαιρο θέμα για την ιστορία των Φαναριωτών και να κεντρίζει το ενδιαφέρον αρκετών ιστορικών και μελετητών οι οποίοι επιδιώκουν να φωτίσουν όλες τις πολιτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές πτυχές του ρόλου των μελών της. Οι οθωμανικές και οι τουρκικές ιστορικές πηγές δεν παρέχουν ιδιαίτερα αξιόλογα στοιχεία για την οικογένεια πριν γίνει γνωστή η παρουσία στους οθωμανικούς διπλωματικούς κύκλους και στους ευρύτερους κύκλους στην Ευρώπη του πρώτου μέλους της, του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του Εξ Απορρήτων.

Για την εμφάνιση της οικογένειας Μαυροκορδάτου ιδιαίτερα κατατοπιστικός θεωρείται ο Dimitrie Cantemir, συγγραφέας και πολιτικός που έζησε την εποχή του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου και μάλιστα στο ίδιο κοινωνικό περιβάλλον. Κατά τον Cantemir, κάποιος αρκετά πλούσιος Ρωμιός, ονόματι Σκαρλάτος ήταν ο προμηθευτής κρέατος του οθωμανικού παλατιού και είχε δημιουργήσει στενές σχέσεις με το περιβάλλον του Σουλτάνου. Αυτός ο έμπορος είχε μια κόρη που ονομαζόταν Ρωξάνδρα ή Λουξάνδρα, η οποία γνωρίζεται με ένα Χιώτη ονόματι Παντελή⁽²⁾. Το πραγματικό όνομα όμως αυτού του Χιώτη είναι Νικόλαος, ο οποίος αν και

προερχόταν από αριστοκρατική οικογένεια, οι ανάγκες της εποχής τον υποχρέωσαν να γίνει υφασματοπώλης. Ο Νικόλαος παντρεύεται τη Ρωξάνδρα και αποκτούν δύο παιδιά, τον Αλέξανδρο και τον Ιωάννη. Ο Αλέξανδρος, αντίθετα με τον αδελφό του τον Ιωάννη, διακρίνεται για την ευφυΐα και τις καταπληκτικές επιδόσεις του στα γράμματα. Μετά τις σπουδές του στη Πάδουα και τη Μπολόνια επιστρέφει στην Πόλη για να αναλάβει καθηγητής στην Πατριαρχική Σχολή και παράλληλα ασκεί το επάγγελμα του ιατρού ανάμεσα στις πλούσιες οικογένειες των Οθωμανών Τούρκων. Γίνεται αμέσως γνωστός. Συστήνεται όμως, όχι ως ανηψιός του πασίγνωστου Σκαρλάτου Σαρίτζα, αλλά ως γιος του. Με τη σύστασή του αυτή θα ονομαστεί στο εξής Ισκερλετζαντέ, (İskerletzâde) που σημαίνει γιος του Σκαρλάτου⁽³⁾. και με αυτό το όνομα θα περάσει στην Οθωμανική Ιστορία. Ο Αλέξανδρος σε ηλικία 29 χρονών παντρεύτηκε στην Κωνσταντινούπολη τη Σουλτάνα, κόρη του Ιωάννη Χρυσοσκολαίου, της οποίας η μητέρα είχε ρουμανική καταγωγή⁽⁴⁾.

Για την αποφυγή τυχών παρερμηνειών, επιβάλλεται να αναφερθούμε συνοπτικά στην περίπτωση του ονόματος «Σκαρλάτος», διότι τόσο από το στενό οικογενειακό περιβάλλον του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, όσο και εκτός της οικογένειας Μαυροκορδάτου αρκετοί ονομάζονταν «Σκαρλάτος». Αναπόφευκτα, η πολλαπλή χρήση αυτού του ονόματος δημιουργεί κάποιες παρερμηνείες. Κατά τον Αποστολόπουλο ο Αλέξανδρος ο Μαυροκορδάτος, αλλά και ο γιος του ο Νικόλαος είχαν γιο που ονομάζοταν Σκαρλάτος⁽⁵⁾. Όλοι οι γιοι και οι εγγονοί του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του Εξ Απορρήτων αναφέρονται από τους Οθωμανούς ιστορικούς ως (İskerletzâde). Με τα ονόματα «Σκαρλάτος» παρατηρείται το ίδιο και στα οθωμανικά κρατικά έγγραφα. Να σημειωθεί βέβαια, ότι στη συνέχεια εμφανίζονται και άλλες φαναριώτικες φυσιογνωμίες με το όνομα «Σκαρλάτος», όπως ο Σκαρλάτος Καρατζάς, ο Σκαρλάτος Καλλιμάχης. Ακόμα και ο Γρηγόρης Γκίκας, ο οποίος είναι ανηψιός του Νικόλαου και του Ιωάννη Μαυροκορδάτου*, στα οθωμανικά έγγραφα υπογράφει ως γιος του Σκαρλάτου (İskerletzâde). Ο Οθωμανός χρονογράφος Subhi, μάλιστα, αναφερόμενος στην καταδίκη του Αλέξανδρου Γκίκα, τον οποίο αποκαλεί «İskerletzâde», εκφράζει την απορία του λέγοντας πώς είναι δυνατόν ένας απόγονος μιας δυναστείας (αναφέρεται στη συγγένειά του με την οικογένεια Μαυροκορδάτου)

* Η Ρωξάνδρα Μαυροκορδάτου, αδελφή του Νικόλαου και Ιωάννη ήταν παντρεμένη με τον Ματθαίο Γκίκα. Στα οθωμανικά έγγραφα, τα μέλη της οικογένειας αναφέρονται με το όνομα «İskerletzâ», όπως για παράδειγμα ο Γρηγόρης Γκίκας, ανηψιός του Νικόλαου και Ιωάννη Μαυροκορδάτου, αλλά και ο Αλέξανδρος Γκίκας. Η χρήση από πολλούς του ονόματος Σκαρλάτος, το οποίο στα οθωμανικά έγγραφα αναφέρεται ως «İskerlet» και «İskerlezâde», (γιος του Σκαρλάτου) αναπόφευκτα δημιουργεί κάποια σύγχυση και δυσκολία εύρεσης των αντίστοιχων ελληνικών ονομάτων.

που υπηρέτησε τόσα χρόνια με πίστη και συνέπεια το κράτος, μπόρεσε να προδώσει τα μυστικά (του οθωμανικού κράτους) το 1739, στις διαπραγματεύσεις ειρήνης με την Αυστρία⁽⁶⁾. Η αναξιόπιστη συμπεριφορά και η διαφοροποίηση ολίγων μελών, όπως του Αλέξανδρου Γκίκα και του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, του μετανομαζόμενου Φιραρή, από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας Μαυροκορδάτου έχει δημιουργήσει μεγάλη απογοήτευση και αρνητικά σχόλια στους Οθωμανούς χρονογράφους. Αυτό, βέβαια, εκλαμβάνεται γενικά και ως αμφισβήτηση της ιστορίας των προγόνων τους. Να σημειωθεί, όμως, ότι ανάμεσα στις αξίες που αντιπροσώπευε ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ο Εξ Απορρήτων και σε αυτές των δυσεγγονών του μεσολαβεί ένα διάστημα περίπου ενός αιώνα, κατά τον οποίο σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές και εξελίξεις. Η αλλαγή του κέντρου βάρους της πολιτικής συμπεροφοράς των Φαναριωτών αρχόντων υπέρ της ιδέας της ανεξαρτησίας ήταν αποτέλεσμα των ραγδαίων αλλαγών που σηματοδεύτηκαν από σημαντικά πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα στην Ευρώπη.

- 1- Mansel, Philip- Η Κωνσταντινούπολη, σελ. 177, Εκδόσεις Everest, 2007 İstanbul
- 2- Cantemir, Dimitrie- Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, σελ. 941, 2^{ος} τόμος Εκδόσεις Cumhuriyet 2002 İstanbul
- 3- Cantemir, ο.π. σελ. 942
- 4- Jorga, Nicolae- Το Βυζάντιο Μετά το Βυζάντιο, σελ. 216, Εκδόσεις Gutenberg, 1985 Αθήνα
- 5- Αποστολόπουλος, Δημήτρης Γ. – Για τους Φαναριώτες, σελ. 197, Εκδόσεις Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, 2003 Αθήνα
- 6- Γερασίμου, Στέφανος- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 98-99, Εκδ. Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα

B1 α- Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος Εξ Απορρήτων (1641-1709)

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος υπήρξε μια από τις σημαντικότερες – αν όχι η πιο σημαντική – φυσιογνωμίες στην οθωμανική διπλωματία του 17^{ου} αιώνα και των αρχών του 18^{ου} αιώνα. Η πολύπλευρη προσωπικότητα του, οι πολιτικές του επιλογές και οι διπλωματικοί ελιγμοί που διέθετε έχουν σημαδέψει την εποχή του πετυχαίνοντας έτσι να κερδίσει διεθνή αναγνώριση στο χώρο της διπλωματίας. Είναι ο ιδρυτής μιας μακρόχρονης δυναστείας και βέβαια, ο «Γενάρχης» των Φαναριωτών.

Δεν είναι ο πρώτος Ρωμιός δραγουμάνος της Υψηλής Πύλης, αλλά είναι εκείνος που με τη δαιμονική παρουσία και την ασύλληπτη ευφυΐα του κέρδισε την απεριόριστη εκτίμηση και εμπιστοσύνη της οθωμανικής κυβέρνησης, η οποία του ζήτησε να αναλάβει πρωτοβουλίες για τη διεξαγωγή της συνθήκης του Κάρλοβιτς και να πείσει τις αντιμαχόμενες πλευρές να συζητήσουν στο ίδιο τραπέζι. Παρά τα όσα αναφέρουν ιστορικοί περί «αναξιοπιστίας» του, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος είναι βέβαιο ότι με την πρωτοβουλία που είχε αναλάβει για την υπογραφή της ειρήνης ενθουσίασε τόσο πολύ το σουλτάνο, ώστε ο τελευταίος αποφάσισε να τον τιμήσει με τον τίτλο “Mahrem-i Esrâr-ı Devlet-i Âliyye” (Ο Έμπιστος των Απορρήτων του Υψηλού Κράτους). Ο Cantemir υποστηρίζει ότι ο παραπάνω τίτλος ήταν εφεύρεση του ίδιου του Μαυροκορδάτου για να προσδώσει μεγαλύτερη σπουδαιότητα στο αξίωμά του⁽¹⁾. Αν λάβουμε όμως υπόψη το γεγονός ότι οι σχέσεις του Cantemir με τον Μαυροκορδάτο και πιο συγκεκριμένα, με το γιο του Αλέξανδρου, το Νικόλαο δεν ήταν και τόσο καλές, για λόγους καθαρά αντιπαλότητας στη διεκδίκηση της θέσης του ηγεμόνα, όπως θα δούμε στη συνέχεια, τότε μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο παραπάνω υπαινιγμός του Cantemir είναι μάλλον ανυπόστατος. Αυτό άλλωστε το αναφέρει μόνο ο Cantemir. Ο παραπάνω τίτλος αναφέρεται εκτός από τα ελληνικά και τα τουρκικά (οθωμανικά) ιστορικά έγγραφα και στη γενικότερη ξενόγλωσση βιβλιογραφία, όπως για παράδειγμα «Correspondance diplomatique d’Alexandre Mavrocordato l’Exaporite»⁽²⁾. Πρέπει, ωστόσο, να παραδεχτούμε ότι ο Cantemir θεωρείται μια από τις πιο αξιόλογες πηγές που φωτίζουν τις σχέσεις του Μαυροκορδάτου εκείνη την περίοδο, όχι μόνο με την Υψηλή Πύλη και το Πατριαρχείο, αλλά και με τις χώρες της Δύσης. Όσον αφορά τον παραπάνω υπαινιγμό για τον τίτλο, είναι βέβαιο, ότι δεν έχει απονεμηθεί σε κανέναν άλλον, παρά μόνο στον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο.

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1641 και πέθανε το 1709 στη γενέτειρά του. Οι πηγές είναι αντιφατικές όσον αφορά την καταγωγή και το όνομα του πατέρα του. Η πιο πιθανή εκδοχή για τον τόπο καταγωγής του είναι η Κωνσταντινούπολη, αν και ο Cantemir, θεωρεί ότι κατάγεται από τη Χίο. Ο πατέρας του, σύμφωνα με τον Dimitrie Cantemir, είναι ο Παντελής Μαυροκορδάτος⁽³⁾. Ο Σταματιάδης όμως διαφωνεί με αυτή την εκδοχή, θεωρώντας περισσότερο αξιόπιστη πηγή τον Daronte (βλπ. υποσημείωση Daronte σελ.109) σε σχέση με τον Cantemir, για να υποστηρίζει ότι το πατρώνυμο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου είναι Νικόλαος. Ο Σταματιάδης, ωστόσο, αναφέρεται εκτενώς στην περιγραφή του Cantemir λέγοντας ότι ο Παντελής (κατά τον ίδιο Νικόλαος) Μαυροκορδάτος, όταν κάποτε στη συνοικία του Φαναρίου πωλούσε μεταξωτά υφάσματα γνώρισε ως πελάτισσα κάποια Λωξάνδρα (Ρωξάνδρα) Σκαρλάτου. Η μεταξύ τους σχέση, η οποία είχε ξεκινήσει ως σχέση εμπόρου – πελάτισσας μετατράπηκε σε προσωπική και κάποια στιγμή η Λωξάνδρα οδηγήθηκε στην απόφαση «να νυμφευθεί τόν πτωχόν εκείνον νέον». Ο Σταματιάδης περιγράφει στη συνέχεια την οικογένεια αναφέροντας ότι *«εκ του συνοικεσίου τούτου εγεννήθησαν εν Κωνσταντινουπόλει, και ουχί ως ο Βλαστός εν τοις Χιακοίς αυτού λέγει, εν Χίω, δύο υιοί Αλέξανδρος και Ιωάννης. Ο Ιωάννης ήν άνθρωπος κοινού νοός, δι' όπερ έζησεν ιδιωτεύων και απέθανε καταλειπών δύο υιούς, τον Σκαρλάτον και τον Κωνσταντίνον κατ' ουδέν του πατρός διαφέροντας τούναντίον δ' ό έτερος υιός του Παντελή, Αλέξανδρος, διεκρίθη παιδιόθεν επί ευφυΐα και φιλομαθεία και απορφανευθείς του πατρός αυτού εις βρεφικήν έτι ηλικίαν, επαιδαγωγήθη υπό της μητρός Λοξάνδρας, ήτις ήτο μέν δύσμορφος το σώμα, αλλά μαθητεύσασα υπό τον σοφόν Καρυοφύλλην, τοσαύτην παιδείαν εκτήσατο και τοσούτον περιώνυμος κατέστη, ώστε, κατά Καισάριον τον Δαπόντε, ήρχοντο περιηγηταί από την Ευρώπην και εσυνομιλούσαν μαζί της και εθαύμαζαν την σοφίαν της»*⁽⁴⁾. Ο Dimitrie Cantemir περιγράφει λεπτομερώς τόσο την οικογένεια Σκαρλάτου όσο και την οικογένεια Μαυροκορδάτου. Η Λωξάνδρα Σκαρλάτου ύστερα από ένα περιπετειώδη γάμο της με τον πρίγκιπα της Βλαχίας Μάτεϊ που δεν είχε αίσιο τέλος, εγκαθίσταται στην Κωνσταντινούπολη, όπου, όπως ήδη προαναφέραμε, παντρεύεται τον Νικόλαο Μαυροκορδάτο, ο οποίος κατά τον Cantemir, παρόλο που είχε αριστοκρατικές καταβολές, ήταν μάλλον ένας άπορος Χιώτης ⁽⁵⁾, αλλά συγγένευε με γυναίκες των ρουμανικών δυναστειών⁽⁶⁾. Έτσι ξεκινάει στην Κωνσταντινούπολη η ιστορία της οικογένειας Μαυροκορδάτου.

Ο γάμος του Νικόλαου Μαυροκορδάτου(7) (του οποίου το πραγματικό του επώνυμο είναι «Μαυρογορδάτος», σε «Μαυροκορδάτος» το άλλαξε ο γιος του ο Αλέξανδρος στα χρόνια των σπουδών του στην Padua) με την Λωξάνδρα Σκαρλάτου*, αποτελεί μια σημαντική καμπή στην ιστορία όχι μόνο της οικογένειας Μαυροκορδάτου και των Φαναριωτών, αλλά και γενικότερα των Ρωμιών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ως την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Ο πλούσιος ζωέμπορος και πεθερός Σκαρλάτος είχε δημιουργήσει καλές σχέσεις με το περιβάλλον του Παλατιού, τις οποίες σε σημαντικό βαθμό θα τις καρπωθεί ο εγγονός Αλέξανδρος. Ο Σκαρλάτος είχε δείξει μεγάλο ενδιαφέρον για την ανατροφή του εγγονού του. Αυτός είναι άλλωστε ο λόγος, κατά μια εκδοχή, για τον οποίο οι τουρκικές πηγές αναφερόμενες στον Μαυροκορδάτο, πολλές φορές τον αποκαλούν με το όνομα του παππού του, από μητέρα, «İskerletzâde» (γιος του Σκαρλάτου). Στις οθωμανικές πηγές το επώνυμο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου αναφέρεται ως «İskerletzâde». Μόνο ο Cevdet Paşa, ιστορικός του 19^{ου} αιώνα, χρησιμοποιεί το πραγματικό του επώνυμο «Μαυροκορδάτος». Άλλες πηγές, όμως, αναφέρουν ότι το όνομα İskerletzâde, προέρχεται από το θείο του Μαυροκορδάτου, ο οποίος ήταν πασίγνωστος και ως εκ τούτου ο Αλέξανδρος συστηνόταν όχι ως ανηψιός, αλλά ως γιος του (Βλπ. υποσημείωση). Ο Philip Mansel αναφέρει ότι τα μέλη της οικογένειας Μαυροκορδάτου, όταν πολλά χρόνια αργότερα απέκτησαν ηγεμονικά αξιώματα, υποστήριζαν ότι οι καταβολές τους έφθαναν ως την εποχή του Ιουστινιανού. Αξίζει να σημειωθεί ότι είναι και άλλες οικογένειες οι οποίες υποστηρίζουν ότι έχουν αυτοκρατορικές καταβολές. Οι Υψηλάντιδες για παράδειγμα, αναφέρουν ένα άλλο επώνυμό τους, το «Κομνηνός» υποστηρίζοντας ότι είναι απόγονοι του αυτοκράτορα Κομνηνού της Τραπεζούντας. Αυτές όμως οι θέσεις είναι μάλλον αβάσιμες. Ο

*Η Ρωξάνδρα ή Λωξάνδρα Σκαρλάτου ήταν μια έξυπνη και μορφωμένη γυναίκα. Είχε δείξει μεγάλο ενδιαφέρον για τις σπουδές του γιου της. Με την οικονομική άνεση που διέθετε εξασφάλισε στο γιο της Αλέξανδρο άριστες σπουδές στην Ιταλία. Σύμφωνα με τον Καντεμίρ ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος είχε ένα θείο που ονομαζόταν Σκαρλάτος. Ο θείος του ο Σκαρλάτος ήταν πασίγνωστος και γι' αυτό ο Αλέξανδρος συστηνόταν όχι ως ανηψιός του, αλλά ως γιος του. Οι Τούρκοι από τότε άρχισαν να τον φωνάζουν με το όνομα Σκαρλάτογλου και στη συνέχεια İskerletoğlu ή İskerletzâde, που σημαίνει γιος του Σκαρλάτου. Dimitrie Cantemir, Η Ανέλιξη και η Πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σελ. 942, 2^{ος} τόμος 5^η έκδοση Cumhuriyet από την τουρκική μετάφραση 2002 İstanbul,.

Ο Πατρινέλης συνδέει το επώνυμο İskerletzade με το όνομα του παππού του, του μεγάλου άρχοντος Σκαρλάτου Βοδινού. Χ.Γ. Πατρινέλης, Τρίτη Επιστημονική Μερίδα, Οι Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 21-22, Η Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής 2002 Αθήνα.

Η Ρωξάνδρα Σκαρλάτου πριν το θάνατό της στη φυλακή, αποπλήρωσε το ποσό που υπολειπόταν για την αποφυλάκιση του Αλέξανδρου, ο οποίος είχε φυλακιστεί κατηγορούμενος ως συνυπεύθυνος για την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη Βιέννη, ποσό το οποίο αδυνατούσε να πληρώσει ο ίδιος. Δ. Αποστολόπουλος, Για τους Φαναριώτες, σελ. 119, Εθνικό ίδρυμα Ερευνών 2003 Αθήνα.

Δημήτρης Αποστολόπουλος μιλάει για την ανάμιξη της πραγματικότητας με τη μυθολογία (προσωπική συνέντευξη). Από την πλευρά του εξάλλου και ο Mansel αντικρούει την άποψη ότι οι καταβολές της οικογένειας Μαυροκορδάτου φθάνουν ως την εποχή του Ιουστινιανού αναφέροντας ότι η εμφάνιση της οικογένειας Μαυροκορδάτου στην Κωνσταντινούπολη, υπολογίζεται στον 17^ο αιώνα. Με εκείνο όμως που θα διαφωνούσε κανείς όσον αφορά τον Mansel είναι ότι ο ίδιος αναφερόμενος στο πατρώνυμο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, μιλάει για κάποιον «Γιάννη», τον οποίο η Λωξάνδρα ερωτεύεται και παντρεύεται. Συνεχίζει λέγοντας ότι το 1641 γεννήθηκε ο Αλέξανδρος και τρία χρόνια αργότερα, πέθανε ο πατέρας του ο Γιάννης⁽⁸⁾. Στην οικογένεια Μαυροκορδάτου υπάρχει βέβαια το όνομα Γιάννης. Αυτός όμως, δεν είναι άλλος, παρά ο αδελφός του Αλέξανδρου, ο οποίος πέθανε πρόωρα αφήνοντας δύο ορφανά παιδιά, και όχι όπως αναφέρει ο Mansel, τρία χρόνια αργότερα αφότου γεννήθηκε ο Αλέξανδρος.

Η τύχη του Μαυροκορδάτου, σύμφωνα με την οθωμανική παράδοση, συμπορεύτηκε με την τύχη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Emiroğlu αναφερόμενος στον Μαυροκορδάτο γράφει ότι γεννήθηκε το 1641 στην ελληνική συνοικία της Ιστανμπούλ και ενώ σπούδαζε στο Ιησουϊτικό Κολέγιο, κίνησε την προσοχή του διευθυντή του σχολείου ο οποίος παρατήρησε ότι «διέθετε μια εφυΐα με πρόωρη αφύπνιση και ότι έδειχνε ενδιαφέρον για τα γράμματα⁽⁹⁾.

Για τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο έχουν γραφτεί αρκετά άρθρα, ανακοινώσεις και διάφορες έρευνες που φωτίζουν τη δράση του ως αξιωματούχου στην οθωμανική διπλωματία αλλά και παράλληλα εντοπίζει κανείς την έντονη παρουσία του στις διάφορες δράσεις της φαναριώτικης περιόδου και στους κύκλους του Πατριαρχείου. Εκτός από Έλληνες και Τούρκους ιστορικούς, αρκετοί είναι εκείνοι που ασχολήθηκαν με τους Φαναριώτες αλλά και ειδικότερα με την περίπτωση του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του Εξ Απορρήτων, εξαιτίας του γεγονότος ότι ο ρόλος του ήταν πολυδιάστατος και ενδιέφερε όχι μονάχα τα οθωμανικά συμφέροντα, αλλά και τα συμφέροντα αρκετών άλλων χωρών. Ιστορικές πηγές αναφερόμενες στη συνθήκη του Κάρλοβιτς, μιλούν για κάποιον «Ali», ο οποίος παρείχε πληροφορίες έναντι υψηλής αμοιβής, που κατά τις ίδιες πηγές αυτός δεν είναι άλλος από τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο. Σε αναγνώριση του ρόλου που είχε διαδραματίσει ο Μαυροκορδάτος στη διαδικασία υπογραφής της συνθήκης του Κάρλοβιτς ο Γερμανός αυτοκράτορας Leopold του απένειμε τον τίτλο του Πρίγκιπα (Prince of the Holy Roman Empire), γεγονός που θεωρήθηκε δωροδοκία. Η απόκρυψη εκ μέρους του,

αυτού του τίτλου ως «οικογενειακού μυστικού» έδωσε την αφορμή να θεωρηθεί ότι δρούσε ως κατάσκοπος ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, την Ρωσία, την Αυστρία και τη Γαλλία⁽¹⁰⁾.

Αναφέρεται μεταξύ άλλων και μια άλλη εκδοχή, κατά την οποία η σχέση του Μαυροκορδάτου με την Υψηλή Πύλη ξεκίνησε πριν αυτός αναλάβει δραγουμάνος της Πύλης. Λέγεται ότι εργάστηκε για ένα διάστημα ως βοηθός του Νικουσίου και μάλιστα αναφέρεται ότι δεν διαδέχθηκε ο ίδιος το Νικουσίο, αλλά κάποιος Πολωνός ονόματι Ali Ufki Bey, ο οποίος αν και υπηρέτησε στη θέση του δραγουμάνου, λόγω της ανεπάρκειας του όμως, ετέθη εκτός υπηρεσίας για να αναλάβει τον Μάιο του 1674 ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος⁽¹¹⁾.

Η αντιπαλότητα όμως, ανάμεσα στους Φαναριώτες φαίνεται ότι είχε εκδηλωθεί από την πρώτη κιόλας στιγμή. Σε επιστολές των Μεγάλων Διερμηνέων διακρίνει κανείς το ενδιαφέρον και άλλων υποψηφίων για τη θέση του Μεγάλου Δραγουμάνου. Ο Ιωαννάκης Πορφυρίτης από το 1668 διετέλεσε διερμηνέας της αυστριακής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη. Στη συνέχεια καπουκεχαγιάς του ηγεμόνα της Βλαχίας Κωνσταντίνου Μπασαράβα⁽¹²⁾ και από το 1701 ως το 1710 δραγουμάνος του στόλου⁽¹³⁾. Οι πέντε επιστολές του Πορφυρίτη που στάλθηκαν στο Δοσίθεο Ιεροσολύμων θεωρήθηκαν ιδιαίτερα αποκαλυπτικές σε ό,τι αφορά το ενδιαφέρον του για τη θέση του Μεγάλου Διερμηνέα, ο οποίος πίστευε ότι μετά το θάνατο του Παναγιωτάκη Νικουσίου θα καταλάμβανε τη πολυπόθυτη θέση, την οποία ήδη κατείχε ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αρχίσει μια αντιπάθεια του Πορφυρίτη προς τον Μαυροκορδάτο. Σε επιστολή του με ημερομηνία 1 Ιουνίου 1682 προς το Δοσίθεο Ιεροσολύμων, ο Πορφυρίτης κατηγορεί τον Μαυροκορδάτο ότι τον συκοφάντησε στον πρέσβη του και έγινε αιτία να χάσει το αξίωμά του «δια να απομείνει μόνος εις την βασιλικήν Πόρταν»⁽¹⁴⁾

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ως ανώτατος διπλωμάτης (Büyükelçi) της οθωμανικής κυβέρνησης έδειξε τις ικανότητες του κατά τις διαπραγματεύσεις στο Κάρλοβιτς. Αναχώρησαν για τη Βιέννη μαζί με τον Ρεϊση (επικεφαλής) της υπηρεσίας των εξωτερικών υποθέσεων Râmi Efendi, ύστερα από πρόταση του αυστριακού αυτοκράτορα. Ως πληρεξούσιος του οθωμανικού κράτους ο Μαυροκορδάτος δήλωσε ότι η κυβέρνησή του δεν θα είχε αντίρρηση στη συμμετοχή της Ρωσίας στη διάσκεψη.

Ένα χρόνο μετά την υπογραφή της συνθήκης του Κάρλοβιτς, το 1700, η Γαλλία ανακάλεσε τον πρεσβευτή της από την οθωμανική πρωτεύουσα και στη θέση του έστειλε έναν άλλο διπλωμάτη, τον Marquis de Ferriol, ο οποίος μερικές μέρες

αργότερα μετά από συνάντηση που είχε με το Μεγάλο Βεζίρη, προσεκλήθη ενώπιον του Σουλτάνου Mustafa II για να προσφέρει τα δώρα του Γάλλου βασιλιά. Στο πρεσβευτή προσφέρθηκε το χρυσοκέντητο καφτάνι και του έγινε ενημέρωση σχετικά με το πως θα παρουσιαστεί μπροστά στο Σουλτάνο. Εκείνη τη στιγμή γίνεται αντιληπτό το ξίφος που κρεμόταν στη μέση του πρεσβευτή. Ο φρουρός τον σταματάει αμέσως και ενημερώνει τους αυλικούς. Οι αυλικοί ενημερώνουν τον Μεγάλο Δραγουμάνο Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο. Η συμπεριφορά του Μαυροκορδάτου αποκάλυπτε την υπερηφάνειά του ως υψηλόβαθμου αξιωματούχου του οθωμανικού κράτους, αλλά και τη μεγάλη ευθύνη που επωμιζόταν. Με έναν ευγενικότατο, αλλά και εξίσου αποφασιστικό τρόπο τονίζει στο Γάλλο διπλωμάτη ότι κανείς μα κανείς δεν μπορεί να εμφανιστεί ενώπιον του Σουλτάνου με ξίφος και γι' αυτό όφειλε να το βγάλει (15). Ο πρεσβευτής πιάνοντας το ξίφος είπε: «εκτός από το βασιλιά μου κανείς δεν μπορεί να αφαιρέσει το ξίφος από πάνω μου» και γύρισε στο Μαυροκορδάτο λέγοντάς του «σ' αυτή τη χώρα τα δικαιώματα του ανθρώπου καταπατούνται κατά αυτόν τον τρόπο; Εμείς φίλοι είμαστε ή εχθροί;». Ο Μαυροκορδάτος του απάντησε λέγοντάς του «είμαστε φίλοι» και συμπληρώνοντας είπε: «αλλά δεν μπορείτε να παρουσιαστείτε στο Σουλτάνο με το ξίφος σας». Τότε ο πρεσβευτής απάντησε με νευρικό ύφος: «Σ' αυτή την περίπτωση καθόλου δεν θα παρουσιαστώ» και αφού έβγαλε το καφτάνι του αποχώρησε μαζί με τη συνοδεία του(16).

Η ιστορική προσωπικότητα του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, η πολυδιάστατη δράση του και ο διεθνής απόηχός του θα μπορούσε, ίσως, να συνοψιστεί καλύτερα σε υπότιτλους. Γι' αυτό το λόγο η παρούσα προβληματική θα επικεντρωθεί σε ό,τι αφορά την περίπτωση του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου στους παρακάτω υπότιτλους:

- 1- Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ως πνευματική προσωπικότητα
- 2- Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ως αξιωματούχος του Πατριαρχείου
- 3- Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ως δραγουμάνος- διπλωμάτης.

i- Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ως Πνευματική Προσωπικότητα

Η τουρκική ιστοριογραφία δεν αναφέρεται εκτενώς στη ζωή του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου κατά την περίοδο εκείνη πριν αναλάβει δραγουμάνος στην Υψηλή Πύλη. Οι πληροφορίες που υπάρχουν για εκείνη την περίοδο είναι πενιχρές και οι περισσότερες βασίζονται σε δυτικές πηγές. Από τους Τούρκους μελετητές, εκείνοι που έχουν ασχοληθεί περισσότερο ίσως με τον Μαυροκορδάτο για την πνευματική

του προσφορά, αλλά και για την προσωπικότητα του ως δραγουμάνου ταυτόχρονα, είναι ο F. Nafiz Uzluk (Diplomat bir Tabib- Ένας Διπλωμάτης Γιατρός), ο οποίος έχει γράψει 1966 άρθρο στο επιστημονικό περιοδικό της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Άγκυρας. Προφανώς, η επιστήμη της ιατρικής αποτέλεσε για τον Uzluk έναυσμα για να ασχοληθεί αναλυτικά με την περίπτωση του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου. Εκτός από τον Nafiz Uzluk, ο A. Adnan Adıvar, γνωστός Τούρκος πολιτικός και συγγραφέας, ο οποίος έζησε τον 20^ο αιώνα, αναγνωρίζει και εξαίρει την προσωπικότητα του Μαυροκορδάτου τόσο ως επιστήμονα και συγγραφέα, όσο και ως Μεγάλου Δραγουμάνου στις διαπραγματεύσεις του Κάρλοβιτς. Αναφέρει για παράδειγμα, ότι απολάμβανε μεγάλη εκτίμηση για τη δράση του, κατάφερε να είναι ο τρίτος στην ιεραρχία της τουρκικής διπλωματίας μετά το Μεγάλο Βεζίρη Köprülü Hüseyin Paşa και τον αρμόδιο της διπλωματικής υπηρεσίας (Reisülküttap) τον Ramî Efendi. Ωστόσο, ως γιατρός δεν είναι ιδιαίτερα γνωστός ανάμεσα στους Τούρκους ούτε άλλωστε είναι ευρέως γνωστές οι επιστημονικές του έρευνες, όπως η θεωρία του για την κυκλοφορία του αίματος⁽¹⁷⁾.

Όταν ο Αλέξανδρος ήταν μόλις 12 χρονών εστάλη από την οικογένεια του στο Ελληνικό Κολέγιο στη Ρώμη, όπου έμαθε Λατινικά, Ιταλικά, Γαλλικά και Γερμανικά. Στη συνέχεια σπούδασε ιατρική, γεωμετρία και άλλες επιστήμες στις περίφημες πανεπιστημιακές σχολές της Padua και της Bologna. Ακολούθως, με την παρότρυνση της μητέρας του μελέτησε Πλάτωνα από τον οποίο επηρεάστηκε αρκετά. Ο ίδιος παρατηρεί λέγοντας «Εγώ αποφάσισα να σπουδάσω την επιστήμη εκείνη, την οποία οι πρόγονοι ονόμαζαν τέχνη ή μεγάλη τέχνη. Ήθελα να γίνω ένας καλός γιατρός. Στο Gymazium της Πάδοβα σπούδασα και ιατρική και φιλοσοφία. Όπως λέει ο Πλάτωνας, αν αυτά τα δύο δεν αλληλοστηρίζονται, δεν πάνε μπροστά... Να όμως που η ζωή μου δεν ήταν ακόμη σε αρμονία με το δόγμα μου. Είχα υψηλές ικανότητες. Οι καθηγητές μου με είχαν αξιολογήσει για την ευφυΐα μου και για την ρητορική μου ικανότητα. Ωστόσο είχα μεγάλα ελαττώματα. Ήμουν τραχύς, εριστικός και πεισματάρης. Στη σχολή δημιουργούσα ταραχές και πάντα ηγήμην των ανταρσιών. Κατόπιν απόφασης της πρυτανείας του πανεπιστημίου η κυβέρνηση της Padua με απέλασε. Ολοκλήρωσα τις σπουδές μου στη Bologna από όπου πήρα και το πτυχίο μου»⁽¹⁸⁾. Στη συνέχεια, ο Emiroğlu υπογραμμίζει ότι ο Μαυροκορδάτος ο οποίος ομολογεί τα παραπάνω, είχε πάντα δίπλα τη μητέρα του, που ήταν αρκετά μορφωμένη και συνέχισε τον παρότρυνε να σπουδάσει ιατρική»⁽¹⁹⁾. Σύμφωνα με τον Emiroğlu, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος στις 5 Μαΐου το 1664, 23 χρονών τότε, υποστήριξε την

διατριβή του ενώπιον του Μεγάλου Δούκα της Τοσκάνια Ferdinand, από τον οποίο δέχθηκε συγχαρητήρια. Ο Μαυροκορδάτος ποτέ του δεν θα ξεχάσει εκείνη την μέρα και θα την αναφέρει πάντα λέγοντας «τι ωραία μέρα ήτανε εκείνη!»⁽²⁰⁾. Αναφέρει στη συνέχεια ο αναλυτής ότι ο Μαυροκορδάτος ένα χρόνο μετά την κτήση του πτυχίου του επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, όπου η Εκκλησία τον τίμησε κάνοντάς τον Μεγάλο Λογοθέτη. Κατά τον Emiroğlu ο Μαυροκορδάτος, ο οποίος ήταν καθολικός στο θρήσκευμα εργάστηκε για την ένωση των δυο εκκλησιών⁽²¹⁾. Αυτή η πληροφορία όμως, δεν αναφέρεται πουθενά αλλού, και γι' αυτό παρατίθεται με κάθε επιφύλαξη.

Ένας από τους κορυφαίους Τούρκους ιστορικούς ο Halil İnalcık με αφορμή τις στενές σχέσεις του Dimitrie Cantemir με τον Ramî Mehmet Paşa, ο οποίος μετά το Κάρλοβιτς είχε προαχθεί στο αξίωμα του Μεγάλου Βεζίρη, αναφέρεται στον επιτυχή ρόλο αλλά και στις σπουδές του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου στη Padua της Ιταλίας, που όπως σημειώνει είναι από τους Ρωμιούς εκείνους ο οποίος εισήγαγε την νεοαριστοτελική (Neo-Aristotelianisme) αντίληψη στην πνευματική ζωή της Ιστανμπούλ. Αυτή η αντίληψη δεν περιορίστηκε μόνο στο να διαμορφώσει τις ιδέες του Cantemir, αλλά ταυτόχρονα επέδρασε και στην πνευματική ζωή των Οθωμανών. Συνεχίζει, επισημαίνοντας το γεγονός ότι υπήρχε μεγάλη ομοιότητα ανάμεσα σε αυτή τη νέα αριστοτελική αντίληψη (κίνηση) και την αθεϊστική συμπεριφορά των κύκλων των διανοουμένων της κοσμοπολίτικης οθωμανικής πρωτεύουσας, όπως και στους ξένους παρατηρητές της εποχής, αλλά και στις σημαντικές προσωπικότητες των κονακιών της συνοικίας του Φαναρίου⁽²²⁾. Από την ερμηνεία του συγγραφέα προκύπτει ότι ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος όταν επέστρεψε από την Ιταλία, είχε εισάγει αξίες που προφανώς δεν συμβάδιζαν με την εκεί θρησκευτικοκοινωνική παράδοση που ωστόσο είχαν μεγάλη επιρροή σε γνωστές προσωπικότητες της εποχής, όπως ο Cantemir.

Ο ιστορικός Στέφανος Γερασίμου, πασίγνωστος στο τουρκικό κοινό, επικαλούμενος οθωμανικές πηγές (Zübde-i Vekaiyât- Ανώνυμη Οθωμανική Ιστορία), αναφέρεται στην ιατρική ιδιότητα του Μαυροκορδάτου, ο οποίος λέγεται ότι ήταν παρών μαζί με άλλους γιατρούς οι οποίοι λόγω της ασθένειας εξέταζαν τον πρώην Μεγάλου Βεζίρη Hüseyin Paşa⁽²³⁾. Η πληροφορία αυτή καταδεικνύει ότι ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ως ιατρός ήταν γνωστός, αν όχι ευρύτερα, σίγουρα όμως, στο περιβάλλον της οθωμανικής διοίκησης.

Ένας από τους σύγχρονους αναλυτές της περιόδου των Φαναριωτών γενικότερα, αλλά και της πολυσυζητημένης προσωπικότητας του Μαυροκορδάτου

ειδικότερα, είναι ο Δημήτρης Αποστολόπουλος, ο οποίος επικαλούμενος μελέτες της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας και παλαιότερες πηγές του 17^{ου}, του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, (για παράδειγμα, τον Δημήτρη Καταρτζή, πρωτότυπες επιστολές σπουδαστών του Μαυροκορδάτου κ.ο.κ), επιχειρεί να ρίξει φως με πρωτότυπα στοιχεία εκείνης της περιόδου, που αποκαλύπτουν τη ραγδαία μεταβαλλόμενη ελληνική κοινωνία εντός και εκτός της οθωμανικής επικράτειας. Η ανάλυση της δυναμικής των Φαναριωτών εκείνη την περίοδο, αναμφίβολα επέδρασε σε μεγάλο βαθμό, αν όχι καθοριστικά στη διαμόρφωση της σύγχρονης ελληνικής πραγματικότητας.

Ο Αποστολόπουλος μας παραθέτει τη δική του οπτική σε ότι αφορά την εγκατάσταση και την πνευματική δραστηριότητα του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου στην Κωνσταντινούπολη μετά την υποστήριξη της διατριβής του στην Bologna. Η δράση του εκεί κλιμακώθηκε σε τρεις τομείς: δίδαξε στη Σχολή Μανολάκη του Καστοριανού, άσκησε εμπορία κεφαλαίων και τέλος άσκησε την ιατρική. Είχε επιστρέψει ύστερα από σπουδές επτά ετών σε ιταλικές πόλεις και με έναν πνευματικό οπλισμό που, αν καλά εκφράζεται στη διατριβή του, θα μπορούσε να συνοψιστεί σε τρεις αρχές: πίστη στο δημιουργικό ρόλο της επιστήμης για την αποκρυπτογράφηση της φύσης, κριτική στάση απέναντι στην «αυθεντία» των αρχαίων και προσήλωση στη θετική επιστημονική έρευνα⁽²⁴⁾. Ο Αποστολόπουλος συνεχίζει προσθέτοντας ότι από τις παραπάνω δραστηριότητές του η πιο πρόσφορη ήταν η διδασκαλία του. Ως τεκμήρια για το πρόγραμμα της διδασκαλίας του, που κράτησε έξι ή επτά χρόνια στη Σχολή Μανολάκη του Καστοριανού, αναφέρει τη χειρόγραφη παράδοση των μαθημάτων του, τα δεκάδες χειρόγραφα που έφεραν το όνομα του, από τα οποία προκύπτει ότι δίδαξε «Γραμματική», «Ρητορική» και την «Ερμηνεία» του Κορυδαλέα στο έργο του Αριστοτέλη «Περί γενέσεως και φθοράς»⁽²⁵⁾. Ο Αποστολόπουλος δεν παραλείπει να παραθέσει παραδείγματα προβληματισμού των σπουδαστών του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, οι οποίοι διατυπώνουν κάποιες απορίες, όσον αφορά τον καθηγητή τους: *«ο εμός Καθηγητής Αλέξανδρος {Μαυροκορδάτος} υπισχναίτο τοις μαθηταίς οσημέραι παραδούναι αυτοίς τον του κήρυκος λόγον , όν ούτε είδομεν, ούτ' ακηκόαμεν ούτω γάρ ωλιγώθησαν αι αλήθειαι ίν' ούτως είπω καγώ, από των υιών των ανθρώπων»*⁽²⁶⁾.

Ο Δημαράς συνδέει την παρουσία του Μαυροκορδάτου με μια κοινωνική διαφοροποίηση που συντελείται με επιταχυνόμενο ρυθμό, παρατηρώντας ότι ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος είναι ο πρώτος Φαναριώτης και ο ιδρυτής της ισχυρότερης δυναστείας μέσα σε αυτόν τον ιδιαίτερο κόσμο, με αρχοντική συνείδηση

που έχει διαμορφώσει. Στα γραπτά του, ιδίως στις επιστολές που απηύθυνε στους γιους του και στις σημειώσεις του, τις οποίες επιλοφόρησε *Φροντίσματα* (σκέψεις, αφορισμοί), θα καταγράψει τη διδασκαλία αυτής της νέας τάξης⁽²⁷⁾, ή αλλιώς της φαναριώτικης ιδεολογίας που θα σφραγίσει μια μακρά και σημαντική περίοδο στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η Αλεξάνδρα Σφήνη προβάλλει μια άλλη διάσταση της προσωπικότητας και των αξιών που εκπροσωπούσε ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Η Σφήνη μέσα από τα ημερολόγια (*günlük-Ephémérides*) των Φαναριωτών αξιολογεί τη σχέση έθνους και συστήματος αξιών για το πώς μια εθνοτική ομάδα ή ένα άτομο αντιλαμβάνονται αυτά τα κριτήρια που αποτελούν χαρακτηριστικό και προσδιοριστικό στοιχείο σε εθνικό ή σε ατομικό επίπεδο. Η Σφήνη επικαλείται τις εφημερίδες των Φαναριωτών από το τέλος του 17^{ου} αιώνα ως τις αρχές του 19^{ου} και υποστηρίζει ότι τα ημερολόγια αυτά, γνωστά με το όνομα εφημερίδες (“*efimerid*”) συνιστούν μια διαφορετική κατηγορία της φαναριώτικης λογοτεχνίας. Επιχειρεί να αποκαλύψει το πώς εκλαμβάνονται αυτά τα στοιχεία (έθνος και σύστημα αξιών) σε μια κοινωνία στην οποία έχουν γίνει αποδεκτά και την ευαισθητοποίηση που μπορούν να προκαλέσουν στις κοινωνικές ομάδες. Η Σφήνη ξεκινάει την ανάλυσή της με τις πιο παλαιές εφημερίδες και συγκεκριμένα με το ημερολόγιο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου Εξ Απορρήτων (*Sirdaş*). Σε αυτό γίνεται μνεία στους πολέμους των Τούρκων εναντίον της Αυστρίας, τη Λεχίας και της Βενετίας. Το δεύτερο ημερολόγιο είναι αυτό του Κωνσταντίου Daponte,^{*} γραμματέα του βοεβόδα Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, το οποίο

* Ο Chesarie Daponte γεννήθηκε το 1713 στη Σκόπελο. Σε εφηβική ηλικία έφυγε από το νησί με σκοπό να βρει τη δυνατότητα να σπουδάσει. Μετά από ένα διάστημα παραμονής στην Κωνσταντινούπολη μετέβη στη Βλαχία. Εκεί βρήκε τη φροντίδα του ηγεμόνα Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, ο οποίος τον έβαλε στη σχολή του Βουκουρεστίου ως υπότροφό του. Γρήγορα έδειξε την επιμέλειά του και με τις θερμές συστάσεις ισχυρών προσώπων έγινε β' γραμματέας του ηγεμόνα, όταν ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος ανέλαβε την ηγεμονία της Βλαχίας. Ύστερα από κάποιο διάστημα ευδόκιμης υπηρεσίας –είχε μόλις ολοκληρώσει τη συγγραφή των «Δακικών Εφημερίδων»– θεώρησε πως ήταν η στιγμή να διεκδικήσει υψηλότερη θέση. Ζήτησε την προαγωγή του, αλλά ο ηγεμόνας απέρριψε το αίτημά του. Η αρνητική απάντηση που πήρε από τον ηγεμόνα Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο τον απογοήτευσε. Η απογοήτεσή του αυτή τον οδήγησε να αναζητήσει τον αδελφό του Κωνσταντίνου, Ιωάννη, ο οποίος όταν έγινε ηγεμόνας της Μολδαβίας τον προσέλαβε και τον έκανε μέγα γραμματικό και στη συνέχεια καμινάρη. Βλπ. Μάχη Παϊζη Αποστολοπούλου, Πως ο Κωνσταντίνος Δαπόντες έγινε Kaisários, σελ. 111, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, 1997 Αθήνα.

Σύμφωνα με την Αλεξάνδρα Σφήνη ο Κωνσταντίνος Δαπόντες με διαταγή του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου έγραψε τις «Δακικές Εφημερίδες» στις οποίες μιλάει για τα κοινωνικά, πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα του 1735-1739. Έχει γράψει εκθέσεις, επιστολές κ.α. Το γεγονός ότι επαινεί τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο τον εξ Απορρήτων και προβάλλει το ρόλο του Νικόλαου Μαυροκορδάτου, οφείλεται στις πολιτικές εξελίξεις και στις σχέσεις που είχε με τον Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο. Σφήνη Αλεξάνδρα, *Fenerlilerin Günlüklerinde Değerler Sistemi ve Milletler* (17. yüzyıl sonundan 19. yüzyıl başına), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, I. Uluslararası Tarih Kongresi, 24-26 Mayıs 1993 Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998 İstanbul.*

αναφέρεται εκτενώς στα γεγονότα ανάμεσα στο 1735 - 1739. Από τα έργα του Daronte αυτό που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ο «Κατάλογος των Μεγάλων Ανδρών της Ιστορίας» στον οποίο παρουσιάζει τις προσωπογραφίες των Φαναριωτών και των Τούρκων. Η Σφήνη συνεχίζει και παρατηρεί στην ανάλυσή της που είναι βασισμένη στην αξιολόγηση των κειμένων του Daronte με έμφαση τον Μαυροκορδάτο και αναφέρεται σε αξίες όπως η γενναιοψυχία, η σοφία, η παιδεία, η αυθεντία και η ευσέβεια. Ο Μαυροκορδάτος ο οποίος έχει εξιστορήσει αρκετούς πολέμους δίνει έμφαση στις στρατιωτικές αρετές. Διακρίνει τις αξίες αυτές σε αντιθετικά ζεύγη ως «γενναιοψυχία-δειλία». Οι έννοιες γενναιοψυχία και στρατιωτική ικανότητα στον πόλεμο, συνιστούν το αντικείμενο της τιμής και των επαίνων το οποίο εκτιμά ιδιαίτερα ο ίδιος. Αντίθετα, κατακρίνει τη δειλία και την χαρακτηρίζει επονείδιστη⁽²⁸⁾.

Τα έργα του Μαυροκορδάτου είναι εκτός από τη **Θεωρία Περί της Κυκλοφορίας του Αίματος** (1664) και τα **Φροντίσματα** που εμπεριέχουν πολιτικές συμβουλές. Να αναφέρουμε, βέβαια, και τις περίφημες επιστολές του, οι οποίες, όπως θα δούμε αμέσως στον επόμενο υπότιτλο, φωτίζουν σημαντικές πτυχές της δράσης του, όσον αφορά το Πατριαρχείο και τις ευθύνες που επωμιζόταν ο ίδιος τις ημέρες στο Κάρλοβιτς.

Αξίζει τέλος να αναφέρουμε ότι ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος έδειξε ιδιαίτερη φροντίδα για την καλή λειτουργία και την αναδιοργάνωση των πνευματικών ιδρυμάτων. Ανάμεσα σε αυτά μπορούμε να μνημονεύσουμε και τη Μεγάλη του Γένους Σχολή, ένα σημαντικότερο πνευματικό κέντρο που υπάρχει από την εποχή της Άλωσης με ιδρυτή τον Πατριάρχη Γεννάδιο και στην οποία, όπως λέγεται φοίτησε και ο ίδιος ο Αλέξανδρος πριν μεταβεί στην Ιταλία. Δεν αληθεύει όμως, η πληροφορία (του Jorga) ότι ο Αλέξανδρος ίδρυσε τη σχολή και ότι αυτή χρονολογείται από το 1709⁽²⁹⁾.

ii- Ως Αξιωματούχος του Πατριαρχείου

Η ευφυΐα του, η γνώση του, οι πολιτικές του ικανότητες και οι διασυνδέσεις που είχε με την οθωμανική κυβέρνηση καθιστούσαν εξαιρετικά σημαντικό το ρόλο του στα θέματα της Εκκλησίας. Οι φήμες ότι διέθετε τη δύναμη αυτή για την εξασφάλιση ιδιοτελών επιδιώξεων του, ακόμα και σε βάρος της Εκκλησίας, παραμένουν περισσότερο ως εικασίες. Ωστόσο, είναι αλήθεια ότι ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος Εξ Απορρήτων είχε αποκτήσει μεγάλη περιουσία και ότι είχε

ασχοληθεί με την τοκογλυφία, καθώς μαρτυρίες υποστηρίζουν ότι δάνειζε χρήματα με επιτόκιο 20%. Έγινε τόσο πλούσιος που ήταν σε θέση να γράψει στον Πατριάρχη: «Αν ποτέ χρειαστείς χρήματα, μπορώ ευχαρίστως να σου δώσω όποιο ποσό απαιτηθεί»(βλπ.σελ. 76). Εκτός όμως, από τη γενναιόδωρη αυτή χειρονομία, να σημειωθεί ότι ο Μαυροκορδάτος είχε στηρίξει σε αρκετές περιπτώσεις μητροπολίτες, όπως της Ναυπάκτου, όταν αυτός αδυνατούσε να ανταποκριθεί στις φορολογικές του υποχρεώσεις προς το Πατριαρχείο. Ο Μαυροκορδάτος, όπως θα δούμε παρακάτω, προθυμοποιείται να καταβάλλει ο ίδιος το απαιτούμενο ποσό στο Πατριαρχείο. Παράλληλα όμως, του πρότεινε να του δώσει και άλλα χρήματα και διευκρινίζοντάς του ότι θα του τα δάνειζε με λιγότερο τόκο από εκείνο της αγοράς⁽³⁰⁾.

Ο Μαυροκορδάτος, προφανώς, είχε αδυναμία στο χρήμα και γι'αυτό είχε ευρύτερες συναλλαγές οικονομικής φύσεως. Γνώριζε αρκετά καλά τη δύναμη του χρήματος, ειδικά σε ένα κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον, στο οποίο συναναστρεφόταν ο ίδιος, όταν μάλιστα, ήξερε πολύ καλά ότι από εκείνο το περιβάλλον αντλούσε την πολιτική του δύναμη. Αναφερόμενος σχετικά στη σημασία του πλούτου υποστήριζε ότι η φτώχεια είναι η μεγαλύτερη αρρώστεια για τον άνθρωπο. Η παρακάτω ρήση συνοψίζει άλλωστε σχετικά τις σκέψεις του: «Κάνε, όχι αυτό που επιθυμείς, ούτε αυτό που μπορείς, αλλά εκείνο που σου συμφέρει»⁽³¹⁾.

Αξίζει ωστόσο, να σημειωθεί ότι οι κατά καιρούς φήμες που κυκλοφορούσαν σε βάρος του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, ότι ήταν αρκετά φιλάργυρος, έχουν κατά βάθος και μια άλλη διάσταση που έχει να κάνει με προσωπικές αντιπαλότητες κατά τη διεκδίκηση των περίφημων αξιωμάτων, όταν ήδη είχε αρχίσει να προφέρεται το όνομά του στους κύκλους της οθωμανικής διοίκησης. Ήταν η περίοδος κατά την οποία σιγά σιγά η αντιπαλότητα έβγαινε στην επιφάνεια της φαναριώτικης κοινωνίας. Οι σκέψεις που διατυπώνει ο Ιωαννάκης Πορφυρίτης κινούνται σε αυτή την κατεύθυνση. Κατηγορεί τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο ότι δεν φρόντιζε τα συμφέροντα του Αγίου Τάφου και γι'αυτό τον χαρακτήριζε «κακό δραγουμάνο», ακόμα και συνεργάτη των Γάλλων. Στις μομφές του αυτές μιλάει για προσπάθεια των Λατίνων, οι οποίοι τάζοντας χρήματα στους Τούρκους αξιωματούχους επιδίωκαν να αποκτήσουν κυριαρχία στους Αγίους Τόπους⁽³²⁾. Φαίνεται όμως, ότι ο Αλέξανδρος, αντίθετα με αυτά που αναφέρει ο Πορφυρίτης, έδειξε ιδιαίτερη φροντίδα για τα θέματα της Εκκλησίας και τα συμφέροντα στους Αγίους Τόπους και αυτό προκύπτει από τις επιστολές, εξήντα εννιά στον αριθμό, που στάλθηκαν στους πατριάρχες Δοσίθεο, Χρύσανθο και Νεόφυτο⁽³³⁾. Είναι γνωστό εξάλλου, ότι ο Πορφυρίτης

διεκδικούσε τη θέση του Μεγάλου Δραγουμάνου στο αυτοκρατορικό συμβούλιο, μετά το θάνατο του Παναγιώτη Νικουσίου και γι' αυτό οι όποιες αιχμές έχουν μάλλον περισσότερο υποκειμενικό χαρακτήρα.

Η εμπολκή, αλλά και η προσφορά του Αλέξανδρου στην Εκκλησία ήταν σημαντική και πολύπλευρη. Σε θέματα εκλογής πατριάρχη οι απόψεις του ήταν μείζονος σημασίας. Χάρη στην πολιτική δύναμη που διέθετε ήταν σε θέση να υπερβεί και τα πιο δύσκολα προβλήματα. Πολλές φορές, όμως, χρησιμοποιούσε τη δύναμή του αυτή αυτοβούλως. Το 1691 φρόντισε το διορισμό ενός συγγενή του, του Καλλίνικου στη Σερβική Εκκλησία του Ιπεκίου. Αυτός ο διορισμός δημιούργησε σοβαρό πρόβλημα που είχε ως αποτέλεσμα 60.000 Σέρβοι μαζί με τον Αρσένιο Γ' να εγκαταλείψουν το Ιπέκιο και να μεταναστεύσουν στην Αυστρία⁽³⁴⁾.

Η ανάμιξή του στα θέματα της Εκκλησίας προερχόταν επίσης, και από ενδιαφέρον που είχε για την επίλυση των διαφόρων προβλημάτων που αντιμετώπιζε αυτή, μιας και ήξερε ότι ήταν σε θέση να ασκήσει την επιρροή του στην οθωμανική κυβέρνηση. Κατά τη Sözen, ο Μαυροκορδάτος αξιοποιούσε την εκτίμηση που απολάμβανε στην Υψηλή Πύλη, για την ιδιαίτερη πατρίδα του τη Χίου και την ενίσχυση των προνομίων της Ορθόδοξης Εκκλησίας⁽³⁵⁾. Σύμφωνα με τον Αποστολόπουλο, ο Μαυροκορδάτος, το 1707, ασχολήθηκε με τρεις σοβαρές υποθέσεις: α) με το θέμα της διαδοχής στο θρόνο του Πατριάρχη Ιεροσολύμων, β) με το θέμα της υπεράσπισης των δικαιωμάτων των Ορθοδόξων επί των λεγομένων ιερών προσκυνημάτων, δηλαδή των μνημείων και των τόπων που συνδέθηκαν με τη ζωή του Χριστού στη Βηθλεέμ και στα Ιεροσόλυμα, και γ) με το θέμα των οικονομικών ενός μητροπολίτη. Και τα τρία αυτά θέματα απαιτούσαν λεπτούς χειρισμούς⁽³⁶⁾. Η επίλυση αυτών των θεμάτων απαιτούσε χρονοβόρες διαδικασίες. Έπρεπε να προηγηθεί κάποια αλληλογραφία, η οποία θα διαμόρφωνε και τις ανάλογες αποφάσεις. Στην περίπτωση της εκλογής πατριάρχη έπρεπε να τηρηθούν οι προβλεπόμενες διαδικασίες ώστε η εκλογή να γίνει με νόμιμο τρόπο και να τύχει την έγκριση της Υψηλής Πύλης. Όλα αυτά προαπαιτούσαν κάποια προεργασία και σχεδιασμό. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες ο Μαυροκορδάτος ανέλαβε πρωτοβουλία για να επιλύσει τις εκκρεμότητες αυτές.

Μετά το θάνατο του Δοσίθεου, στις 7 Φεβρουαρίου του 1707, έπρεπε αμέσως να γίνει η εκλογή του νέου Πατριάρχη. Ως κατάλληλο πρόσωπο θεωρήθηκε ο Χρύσανθος, ο οποίος με τους εύστοχους χειρισμούς του Μαυροκορδάτου εξελέγη Πατριάρχης Ιεροσολύμων. Το κείμενο το οποίο συνέταξε ο ίδιος ο Μαυροκορδάτος

μεταξύ άλλων ανέφερε, ότι η σύνοδος συνήλθε *«ομογνωμονούντος και συνάδοντος του εκλαμπροτάτου, εξοχωτάτου και σοφωτάτου αυθέντου πρώην μεγάλου λογοθέτου της καθ'ημάς του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας και εξ απορρήτων της κραταιάς βασιλείας κυρίου Αλέξανδρου {Μαυροκορδάτου}»*⁽³⁷⁾. Ο ρόλος του είναι αποκαλυπτικός της δύναμης που έχει να χειρίζεται τόσο σημαντικά ζητήματα. Την επομένη της εκλογής του Χρύσανθου ο Μαυροκορδάτος στέλνει επιστολή προς την Αγιοταφική Αδελφότητα στα Ιεροσόλυμα για να τους γνωστοποιήσει το θάνατο του Δοσίθεου και να τους διαβεβαιώσει για τη νομιμότητα της εκλογής του Χρύσανθου. Μετά από ένα διάστημα δύο εβδομάδων περίπου ξαναστέλνει δύο ακόμη επιστολές για να τους διαβεβαιώσει και πάλι για τη νομιμότητα της εκλογής και να ζητήσει από αυτούς να παραμείνουν ενωμένοι.

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος χρειάστηκε να αντιμετωπίσει και τα θέματα των Αγίων Τόπων. Γι'αυτό έπρεπε να εκδοθεί από την Υψηλή Πύλη «ορισμός», για τον οποίο υπήρχαν κάποιες δυσκολίες. Ο νέος πατριάρχης, φαίνεται να του πρότεινε έναν δοκιμασμένο τρόπο, τη δωροδοκία, ώστε να ξεπεραστούν οι δυσκολίες. Η απάντηση του Μαυροκορδάτου ήταν αρκετά ενδιαφέρουσα: *«όταν αυτοί γευθούν άσπρων ηδύτητα ούτε κόρον ηξεύρουν, ούτε λέξιν. Αν πάρουν πέντε, γυρεύουν δέκα, όταν πάρουν δέκα γυρεύουν είκοσι, και πολλαπλασιάζουσι την απαίτησιν κατά διαδοχάς, δια τούτο πολλά προσέχομαι»*⁽³⁸⁾. Μετά τις επαφές που είχε ο Μαυροκορδάτος με το Μεγάλο Βεζίρη πέτυχε την έκδοση «ορισμού», αφού και ο Σουλτάνος πλέον ήταν υπέρ της διευθέτησης του θέματος.

Το τρίτο θέμα που καλούνταν να επιλύσει ο Μαυροκορδάτος ήταν η οικονομική αδυναμία της καταβολής του «βασιλικού χαρατζίου» προς το Πατριαρχείο από τον μητροπολίτη Ναυπάκτου και Άρτης Νεόφυτο. Ο Μαυροκορδάτος θα βγάλει από τη δύσκολη αυτή θέση το μητροπολίτη καθώς, θα καταβάλλει το ποσό, χωρίς να του ζητήσει τόκο⁽³⁹⁾.

Το κυρίαρχο στοιχείο που διακρίνει κανείς στην εξέλιξη των θεμάτων της εκλογής πατριάρχη, αλλά και σε συναφή θέματα είναι το όνομα του Μαυροκορδάτου, ο οποίος ασφαλώς ως πολιτική προσωπικότητα είχε αναγνώριση και εκτίμηση στους κύκλους των Οθωμανών. Κανείς, όμως, δεν θα περίμενε να παίζει το ρόλο αυτό του ρυθμιστή στα πιο σημαντικά θέματα της Εκκλησίας. Αυτό βέβαια, μαρτυρεί τη σπουδή και και τη σημασία που απέδιδε στην ενίσχυση του θεσμού της Εκκλησίας. Ο λόγος του Μαυροκορδάτου είναι πολιτικός, γλαφυρός και σαφής. Μετά το 1707 και το θάνατο του Δοσίθεου η αλληλογραφία με το Χρύσανθο, του οποίου την πορεία και

την πρόοδο είχε παρακολουθήσει από νωρίς, είναι πολύ πυκνή. Όταν μάλιστα, ο Χρυσάνθος επέστρεψε από την Ιταλία και τη Γαλλία, όπου είχε πάει για σπουδές ο Μαυροκορδάτος του έγραψε μια επιστολή με την οποία τον εγκωμιάζει για το ήθος και το φρόνημα του, καθώς και την αμετατόπιστη στάση που κράτησε σε σχέση με το δόγμα. Στην επιστολή του τον επαινεί και τον συγχαίρει, διότι τα έκφυλα δόγματα δεν καταμόλυναν το νου του διότι κράτησε την ψυχή του και τη διάνοιά του μακριά από κάθε κιβδηλία⁽⁴⁰⁾. Να σημειωθεί ότι η σχέση του Μαυροκορδάτου με το Πατριαρχείο δεν αφορούσε πάντα σε εκκλησιαστικά θέματα. Είναι γνωστό ότι η Εκκλησία ως «ένας σημαντικότερος – ο βασικός για τους πρώτους αιώνες – παράγων παροχής παιδείας και, άρα, αναπαραγωγής της ιδεολογίας στους ορθόδοξους πληθυσμούς»⁽⁴¹⁾ διαμόρφωσε στέρεες και λειτουργικές βάσεις στο χώρο της παιδείας. Η παρουσία του Αλέξανδρου ήταν αρκετά αισθητή και σε αυτό το χώρο, αφού για μεγάλο διάστημα ως Μέγας Ρήτωρ δίδαξε στην Πατριαρχική Ακαδημία ρητορική, γραμματική, προβάλλοντας ταυτόχρονα τις νεωτερικές επιστημονικές απόψεις του. Για εκείνο το διάστημα, μάλιστα, κατά το οποίο δίδασκε στην πατριαρχική σχολή προβάλλεται η αβάσιμη, μάλλον άποψη ότι εργάστηκε για την ένωση της Ορθόδοξης και της Καθολικής Εκκλησίας⁽⁴²⁾. Είναι αλήθεια ότι ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο οποίος είχε σπουδάσει σε ιταλικά πανεπιστήμια είχε επηρεασθεί ως ένα βαθμό από τις αξίες της Δύσης, τις οποίες μάλιστα, δεν δίσταζε να εκφράζει. Ωστόσο, η άποψη για το ότι εργάστηκε για την ένωση των δυο εκκλησιών, και ότι ακόμη ήταν καθολικός ανατρέπεται μάλλον από την ίδια του τη φροντίδα στην αντιμετώπιση των διαφόρων προβλημάτων της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

iii- Ως Κρατικός Αξιωματούχος: Μεγάλος Δραγουμάνος -Διπλωμάτης

Ο Μεγάλος Βεζίρης Merzifonlu Kara Mustafa Paşa*, γαμπρός του Köprülü Mehmet Paşa, φιλοδοξούσε να κάνει δυνατή την αυτοκρατορία και να τη φέρει πίσω στις παλαιές δόξες που είχε γνωρίσει. Με αυτό το σκεπτικό το 1678 κατέλαβε το Çehrin, αφού πρώτα νίκησε τους Ρώσους, οι οποίοι στη συνέχεια αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν από τα εδάφη δυτικά του ποταμού Ντινιέπρ⁽⁴³⁾. Η Βιέννη ήταν μια

* Ο Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, ο οποίος από το πολύ μελαμψό χρώμα του ονομάστηκε «Kara», ήταν ένας άνθρωπος αρκετά υπερήφανος και υπερβολικά φιλόδοξος και γνωστός για το πάθος που είχε να επιδεικνύει τον εαυτό του. Εκτός από τις υπερβολικές στον αριθμό παλλακίδες και δούλες που είχε στο χαρέμι του είχε επίσης αδυναμία και στα ζώα. Όπως σχεδόν όλοι οι ανώτατοι αξιωματούχοι της οθωμανικής κυβέρνησης έτσι και ο Merzifonlu εξαργύρωνε τις όποιες ευκαιρίες σε χρήμα. Η μεγαλύτερη του όμως, φιλοδοξία ήταν να περάσει στην ιστορία ως ένας αυτοκρατορικός πορθητής. Kinross Lord, Η Άνοδος και η Κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σελ. 336, 2^η έκδοση Altın, 2008 İstanbul.

όμορφη πόλη στην κεντρική Ευρώπη και γι' αυτό οι Οθωμανοί ήθελαν πάση θυσία να την κυριεύσουν. Η πρώτη απόπειρα πολιορκίας της είχε γίνει το φθινόπωρο του 1529 επί Kanuni Sultan Süleyman (Σουλτάνος Σουλεϊμάν ο Νομοθέτης). Κατά την πρώτη εκείνη πολιορκία οι καιρικές συνθήκες αποτελούσαν αρνητικό στοιχείο για τη διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων. Για αυτόν το λόγο ενάμιση αιώνα μετά η δεύτερη πολιορκία έπρεπε να είναι καλά προετοιμασμένη. Το χειμώνα πριν ξεκινήσει η εκστρατεία ο οθωμανικός στρατός έμεινε στην Ανδριανούπολη και την 1^η Απριλίου του 1683, αναχώρησε για τη Βιέννη⁽⁴⁴⁾.

Έχει ιδιαίτερη σημασία όμως να αναλυθούν πρώτα οι παρασκηνιακές κινήσεις και οι συνθήκες εκείνες οι οποίες διαμόρφωσαν την απόφαση για την κήρυξη του πολέμου κατά της Αυστρίας. Έπρεπε να βρεθεί μια αφορμή για να πεισθεί ο Σουλτάνος, ο οποίος ήταν αντίθετος με την κήρυξη του πόλεμου. Το σενάριο που θα έλυνε τα χέρια του Μεγάλου Βεζίρη Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, ώστε να κηρυχθεί ο πόλεμος το επινόησε ο ίδιος διατάζοντας την παραποίηση της μετάφρασης σε επιστολή που είχε στείλει ο αυτοκράτορας της Αυστρίας και τη σύνταξή της κατά τέτοιο τρόπο που θα εξόργιζε το Σουλτάνο. Σύμφωνα με αυτό το σενάριο ο ίδιος ο Μεγάλος Βεζίρης δημιούργησε την αφορμή για να κηρύξει ο Σουλτάνος τον πόλεμο κατά του αυτοκράτορα της Αυστρίας, ο οποίος στην επιστολή του προέβαινε σε σημαντικές παραχωρήσεις προκειμένου να αποφευχθεί ο πόλεμος. Στην δολοπλοκία αυτή του Μεγάλου Βεζίρη ενεπλάκη, παρά τη θέλησή του, και ο δραγουμάνος της Πύλης Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, αλλά και ο υπουργός εξωτερικών (Reis) Zülfikar Efendi. Αυτό προκύπτει από τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας και τα οποία είναι αποκαλυπτικά κατά την ανάκριση που έγινε για την εύρεση των υπαιτίων της πανώλεθρίας που υπέστη ο οθωμανικός στρατός έξω από τη Βιέννη.

Ας επανέλθουμε όμως στην επιστολή του αυτοκράτορα της Αυστρίας, η οποία αναφέρει μεταξύ άλλων^{*}: «Η φιλία μας είναι πάγια, σας υποβάλλουμε την ανανέωσή της με τον όρο να σας δίνουμε τον ετήσιο φόρο που δίναμε τον καιρό του Σουλτάνου Σουλεϊμάν, και όπως είναι λίγος καιρός που δεν δόθηκε, να δώσουμε και ό,τι υπολείπεται». Επιπλέον, ο αυτοκράτορας της Αυστρίας παρήγγειλε με τον πρεσβευτή

* Ένα μέρος της επιστολής έχει ως εξής: “Dostluğumuz muhkemdir, tecdid rica ederiz. Sultân Süleyman zemânında vere geldüğümüz virgüyü her sene vermek şartıyla ve biraz zemân murûr eyledüğü ki verilmedi, güzeste ne mikdâr kalmış ise anı dahi verelim”. Ve elcisine sipariş etmiş ki: “Komaran Adası’nı dahi tahliye edelim”. Lâkin tercemân Reis’e gelüp, mazmûn-ı nâmeyi ifâde eyledikte, Vezîr tarafından memûr olduğu üzere tercemeyi tahrir edüp: “Eğer sulhu tecdîd murâd ederseniz, tecdîd edelim ve illâ üzerimize sefer murâd etmişsiz biz karşınıza varırız, zahmet olmasun”. İsâ-zâde Târîhi, σελ. 186, 1996 İstanbul. (Βλπ. παραπομπή 45-46).

του «να εκκενώσουμε και το νησί Κόμαραν»^{*}(45). Η επιστολή προφανώς δεν χαροποίησε τον Μεγάλο Βεζίρη Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, ο οποίος όταν έμαθε το περιεχόμενό της διέταξε τον υπουργό (ρεΐση) και το δραγουμάνο Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο να τη μεταφράσουν σύμφωνα με όσα θα έλεγε ο ίδιος. «Αν θέλετε να ανανεώσουμε την ειρήνη να την ανανεώσουμε, αλλά αν έχετε σκοπό να εκστρατεύσετε εναντίον μας μην κοπιάζετε, ερχόμαστε εμείς»(46). Το αποτέλεσμα ήταν να εξοργιστεί ο Σουλτάνος και να ξεκινήσει η εκστρατεία.

Μια άλλη άποψη είναι ότι ο αυτοκράτορας της Αυστρίας έστειλε το 1682 τον πρεσβευτή Kont Albert de Kaprara στον Μεγάλο Βεζίρη Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, για να του προτείνει για άλλα είκοσι χρόνια την ανανέωση της συμφωνίας ειρήνης του Vasvár του 1664, δύο χρόνια πριν τη λήξή της. Ο Μεγάλος Βεζίρης ζήτησε από τον πρεσβευτή την επιστροφή του κάστρου Raab, αποζημίωση προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία για την εκστρατεία που ήδη είχε προετοιμάσει και αναγνώριση της θρησκευτικής ελευθερίας των Ούγγρων. Ο πρεσβευτής τότε απάντησε λέγοντας ότι «Το κάστρο καταλαμβάνεται δια των σπαθιών, διαφορετικά κάστρο με λόγια δεν παραχωρείται». Αυτό το γεγονός εξόργισε το Μεγάλο Βεζίρη, ο οποίος απέρριψε την πρόταση για ανανέωση της ειρήνης, γεγονός που αποτέλεσε για τους Οθωμανούς την αφορμή για την κήρυξη του πολέμου(47). Ο Μεγάλος Βεζίρης Merzifonlu Kara Mustafa Paşa σκόπιμα δεν ενημέρωσε το σουλτάνο για τις συνοριακές διαφορές που υπήρχαν ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Αυστρία. Όταν ο Μεγάλος Βεζίρης κατευθύνθηκε προς τη Βιέννη, τότε ενημέρωσε το σουλτάνο, του οποίου η αντίδραση ήταν η εξής: **«Σκοπός μας ήταν τα κάστρα του Yanikkale και του Komaran. Για το κάστρο της Βιέννης δεν έχει γίνει συζήτηση. Τι μυστήρια ασέβεια είναι αυτή του πασά και να τον καταλάβει ένας τέτοιος σεβντάς; Τώρα ο Θεός βοηθός του. Αν όμως με ενημέρωνε πριν δεν θα του επέτρεπα να κάνει την εκστρατεία»**(48).

Οι Τούρκοι ιστορικοί αναφερόμενοι στη δεύτερη πολιορκία της Βιέννης, υποστηρίζουν ότι η νίκη για τους Οθωμανούς χάθηκε την τελευταία στιγμή, όταν ο βασιλιάς της Λεχίας (Πολωνία) Jean Sobiesky έφθασε με το στρατό του για να εκδικηθεί το θάνατο του αδελφού του Marek Sobiesky αλλά και να συνδράμει τις χριστιανικές ευρωπαϊκές χώρες. Αυτό το γεγονός έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ήττα των Οθωμανών(49). Η νίκη των συμμαχικών κρατών επί των Οθωμανών στη Βιέννη,

^{*} Το «Κόμαραν» ή “Esterгон”, όπως ονομάζεται αλλιώς, βρίσκεται στη βορειοδυτική Ουγγαρία στο Δούναβη και είναι ένα ιστορικό κάστρο με ιδιαίτερη στρατηγική σημασία.

προκάλεσε μεγάλο ενθουσιασμό στην Ευρώπη⁽⁵⁰⁾. Με την ήττα των Οθωμανών έξω από τη Βιέννη η επιβλητική σκηνή του Μεγάλου Βεζίρη Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, που έμοιζε με παλάτι, μαζί με άλλες 5000 σκηνές, 300 κανόνια, το θυσιαροφυλάκιο και το αρχείο του στρατού πέρασαν στα χέρια του εχθρού. Αν εξαιρέσουμε την περίπτωση του Τιμυρ καμία άλλη δύναμη δεν κατάφερε να πάρει τόσα πολλά σε αξία λάφυρα από την Οθωμανική Αυτοκρατορία⁽⁵¹⁾. Οι συνεχείς σχεδόν ήττες των Οθωμανών από το 1683 μέχρι το 1697, αποτέλεσαν ένα πραγματικό πλήγμα για τον οθωμανικό στρατό, αλλά και την οικονομία της αυτοκρατορίας. Ο λαός είχε εξαθλιωθεί και δεν ήθελαν να ξανακούσουν για πόλεμο. «Η ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από την Αυστρία και τους συμμάχους της και οι συνθήκες του Κάρλοβιτς το 1699 και του Πασάροβιτς το 1718, ως φυσική συνέπεια της ήττας, αποτελούσαν έμπρακτα στοιχεία της αδυναμίας επιβίωσης του οθωμανικού κράτους με το τότε υπάρχων σύστημα»⁽⁵²⁾.

Η εμπειριστατωμένη αναφορά στα στρατιωτικά γεγονότα κατά τη δεύτερη πολιορκία της Βιέννης από τους Οθωμανούς και την επαναχάραξη του πολιτικού χάρτη στην κεντρική Ευρώπη προσφέρει ίσως, σαφέστερη εικόνα της ανάλυσης του ρόλου του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, ο οποίος ήταν παρών τόσο στη διάρκεια των πολεμικών γεγονότων ως δραγουμάνος, όσο και ως διπλωμάτης στις σκληρές διαπραγματεύσεις που θα ακολουθήσουν. Ο Μαυροκορδάτος δεν παρέκκλισε από τις οδηγίες της κυβέρνησής του κατά την εκστρατεία της Βιέννης, αν και στη συνέχεια, μαζί με τον Reisülküttap Zülfikar Efendi και τον Μεγάλο Βεζίρη Merzifonlu Kara Mustafa Paşa θα θεωρηθεί συνυπεύθυνος για την ήττα. Αξίζει ωστόσο, να σημειωθεί ότι μερικά χρόνια αργότερα, ο Μαυροκορδάτος θα είναι εκείνος, ο οποίος θα αναλάβει την πρωτοβουλία για την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης.

Το όνομα όμως, του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου θα ακουστεί όχι τόσο κατά τη διάρκεια της εκστρατείας όσο μετά από αυτήν όταν, ως δραγουμάνος, αλλά και ως διπλωμάτης, κυρίως στις διαπραγματεύσεις για την υπογραφή της συνθήκης του Κάρλοβιτς, θα αναλάβει πρωτοβουλίες και θα αποδείξει τις εξαιρετικές ικανότητές του. Είναι το όνομά του, λοιπόν, που θα ξεπεράσει τα όρια της αυτοκρατορίας του και θα γίνει γνωστός στην Ευρώπη ως σημαντική πολιτική φυσιογνωμία καθώς θα πετύχει να φέρει στο ίδιο τραπέζι τους νικητές συμμάχους της Δύσης και την ηττημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία ως τότε αποτελούσε το φόβο και τον τρόμο στην Ευρώπη. «Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε εξαντληθεί από τους συνεχείς πολέμους και γι' αυτό με πρώτο το σουλτάνο όλα τα μέλη της οθωμανικής κυβέρνησης ήθελαν

ειρήνη προκειμένου να ανακουφιστεί το κράτος και η κοινωνία από τις καταστρεπτικές συνέπειες των συνεχών πολέμων»⁽⁵³⁾. Η βαριά ήττα των Οθωμανών προκάλεσε εσωτερικές ανακατατάξεις. Ο εμπνευστής της εκστρατείας Merzifonlu Kara Mustafa Paşa αποκεφαλίστηκε, ενώ ο δραγουμάνος Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος φυλακίστηκε και απελευθερώθηκε μόνο όταν πλήρωσε 250 πουγγιά άσπρα⁽⁵⁴⁾. (Ο Αποστολόπουλος αναφέρει το ποσό των τριακοσίων πουγγιών. Βλπ. σελ 138). Ο Emiroğlu αναφερόμενος στην περιπέτεια αυτή του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου περιγράφει τις συνθήκες μέσα στη φυλακή και λέει ότι ο Αλέξανδρος όσο διάστημα βρισκόταν εκεί είχε αλληλογραφία με τη μητέρα του και διάβαζε Montaigne. Αναγκάστηκε να πωλήσει όλη την περιουσία του εκτός από τα βιβλία του. Αφού αποφυλακίστηκε το 1685, ο Σουλτάνος τον κάλεσε στην Ανδριανούπολη όπου του έκανε φιλοφρονήσεις, του επέστρεψε ένα μέρος της περιουσίας του και του ανάθεσε ξανά τη θέση του Μεγάλου Δραγουμάνου και μάλιστα για την αποκατάστασή του, του παραχωρήθηκαν τα μητροπολιτικά έσοδα των νήσων της Μυκόνου και της Μήλου⁽⁵⁵⁾.

Η ήττα της Βιέννης είχε κλονίσει ακόμα και το ίδιο το οθωμανικό παλάτι. Οι σουλτάνοι, ο ένας μετά τον άλλον αντικαθίστανται. Ο Mehmet IV αναγκάζεται από τον Μποσταντζήμπαση (Bostancıbaşı)* σε παραίτηση για να αναλάβει το 1687 ο αδελφός του, ο Süleyman II, ο οποίος αρχικά αρνείται να αναλάβει Σουλτάνος λέγοντας: «Για όνομα του Θεού μην χαλνάτε την ησυχία μου. Επιτρέψτε στον αδελφό μου να συνεχίσει να διοικεί την Οθωμανική Αυτοκρατορία και εμένα αφήστε με στο δωμάτιο μου να περάσω με την ησυχία μου το υπόλοιπο της ζωής μου. Αυτός γεννήθηκε για να διοικεί ενώ εγώ να συλλογίζομαι και να προετοιμάζομαι για την αιώνια ζωή»⁽⁵⁶⁾.

Με την ευκαιρία της ανάληψης της διοίκησης του οθωμανικού κράτους από το νέο σουλτάνο Süleyman II και σύμφωνα με την παράδοση αποστέλλονται στην Ινδία, στο Ιράν, στο Ουζμπεκιστάν, στη Γαλλία, στην Αγγλία και στην Ολλανδία επιστολές (cülusnâme) με τις οποίες γνωστοποιείται η ενθρόνιση του νέου Σουλτάνου. Για το ίδιο σκοπό η οθωμανική κυβέρνηση διορίζει αντιπροσωπεία αποτελούμενη από τον Zülfikar Efendi και τον Mahrem-i Esrar İskerlez-zâde Aleksandır (Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ο Εξ Απορρήτων) για να γνωστοποιήσει στον αυτοκράτορα της

* Ο Μποσταντζήμπαση είναι ο επικεφαλής στρατιωτικού σώματος για την ασφάλεια και τη φύλαξη της οθωμανικής πρωτεύουσας. Είχε επίσης, την ευθύνη για τη φύλαξη των περιβολιών του Σουλτάνου και τον έλεγχο της αγοράς στην πρωτεύουσα.

Αυστρίας την ενθρόνιση του νέου Σουλτάνου με Ruznamçe* (57) και ταυτόχρονα να διερευνήσει την πιθανότητα σύναψης ειρήνης(58). Παράλληλα, ο Σουλτάνος αναχωρεί για την Ανδριανούπολη με σκοπό να ενθαρρύνει τον πρεσβευτή (Zülfikar Efendi) και να εκφοβήσει τον εχθρό. Τα πράγματα ήταν πολύ άσχημα. Το κράτος εν τω μεταξύ πολιορκούνταν παντού από τον εχθρό. Στο εσωτερικό οι Σέρβοι και οι Ρωμιοί είχαν συμπαραταχθεί με τον εχθρό. Στη Ρούμελη και στα Σκόπια οι παπάδες ύψωσαν σημαίες με σταυρούς και έκαναν επιδρομές στα τουρκικά χωριά όπου σκότωναν τους Μουσουλμάνους(59).

Μετά από αρκετή αναμονή για τη συνάντηση με τον αυστριακό αυτοκράτορα ενημερώνεται τελικά η οθωμανική αντιπροσωπεία από το δραγουμάνο του αυτοκράτορα, Latonisch, ότι θα πρέπει να ακολουθηθεί κάποια εθιμοτυπία κατά τη συνάντηση, την οποία η οθωμανική αντιπροσωπεία όφειλε να γνωρίζει. Ο δραγουμάνος λοιπόν τους εξήγησε ότι «καθώς θα εισέλθουν μέσα θα υποκλιθούν τρεις φορές και αφού φιλήσουν το χέρι του αυτοκράτορα θα αφήσουν την επιστολή επάνω στο τραπέζι που βρίσκεται κοντά στον Εξοχότατο Καίσαρα και θα πουν αυτά που έχουν να πουν. Ο δραγουμάνος Μαυροκορδάτος λόγω του ότι δεν επιτρέπεται το αντίθετο αφαιρεί το κάλυμμα της κεφαλής κατά την παρουσίασή τους(60).

Η Οθωμανική αντιπροσωπεία η οποία από το 1688 είχε φθάσει στην Βιέννη, έμεινε τέσσερα χρόνια εκεί ελπίζοντας στην εκδήλωση πρωτοβουλίας ειρήνης από τους Αυστριακούς. Αντιλαμβάνεται κανείς τη δύσκολη αποστολή του Μαυροκορδάτου, ο οποίος είχε διαβεβαιώσει το Σουλτάνο ότι η οθωμανική πλευρά δεν θα προβεί σε εκδήλωση ενδιαφέροντος για την υπογραφή της ειρήνης. Όταν η οθωμανική αντιπροσωπεία διαπιστώνει ότι ο αυτοκράτορας της Αυστρίας δεν κάνει καμιά αναφορά στην ειρήνη, κάνει η ίδια δύο προτάσεις στον αυτοκράτορα Leopold, εκ των οποίων η μία είναι η υπογραφή ανακωχής, και η άλλη, η υπογραφή μιας μόνιμης συμφωνίας ανάμεσά τους(61). Ο Leopold αν και ήθελε να επωφεληθεί από την αδυναμία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όφειλε ωστόσο να λάβει υπόψη του έναν άλλο σημαντικό παράγοντα, τη Γαλλία, η οποία δεν θα έβλεπε με καλό μάτι την εδαφική επέκταση των Αυστριακών. Η Γαλλία όμως αν και φαινομενικά τηρούσε ουδέτερη στάση, ήταν ωστόσο αδιάφορη για την έκβαση που θα είχαν τα πράγματα σε ό,τι αφορά την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Γι'αυτό το λόγο κατά την υπογραφή της

* Είδος ημερολογίου στο οποίο καταγράφονται τα σημαντικά πολιτικά γεγονότα ή αριθμητικά ποσά εσόδων ή εξόδων. Το κατάστιχο.

συνθήκης του Κάρλοβιτς και ανάλογα με την εξέλιξη των πραγμάτων στήριξε κρυφά τις χώρες της Συμμαχίας⁽⁶²⁾.

Εκείνη την περίοδο, εξάλλου, κατά την οποία τα πράγματα ήταν αρκετά δύσκολα για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, παρεμβαίνουν η Αγγλία και η Ολλανδία, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αναλαμβάνοντας διαμεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στα εμπόλεμα μέρη. Η πρωτοβουλία όμως της Αγγλίας και της Ολλανδίας ήταν χωρίς αποτέλεσμα, αφού όχι μόνο οι όροι των συμμάχων ήταν αρκετά βαρείς⁽⁶³⁾, αλλά και η τελευταία ήττα των Οθωμανών στη Zenta το 1697⁽⁶⁴⁾ καθιστούσε ακόμα περισσότερο αδύναμη τη διαπραγματευτική τους θέση, και ως εκ τούτου η οθωμανική πλευρά άρχισε να υποστηρίζει ότι μια τέτοια συμφωνία υπό τις νέες συνθήκες δεν θα είχε καθόλου θετικά αποτελέσματα για την οθωμανική πλευρά. Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία η οποία μέχρι τη συνθήκη του Κάρλοβιτς το 1699 ακολουθούσε μονόπλευρη εξωτερική πολιτική. Τώρα όμως, για πρώτη φορά δέχεται στο Κάρλοβιτς τη διαμεσολάβηση τρίτης χώρας για επίλυση των διαφορών της με άλλη χώρα⁽⁶⁵⁾.

Τα πράγματα δεν ήταν δύσκολα μονάχα για την οθωμανική αντιπροσωπεία, αλλά και για την ίδια την Αυστρία, η οποία όφειλε να λάβει σοβαρά υπόψη της τον παράγοντα που λέγεται Γαλλία. Η κρίση που θα ξεσπούσε μετά το θάνατο του βασιλιά της Ισπανίας Carolos II, ήταν αναμενόμενη ειδικά ανάμεσα στην Αυστρία και τη Γαλλία. Η Αυστρία, λοιπόν, μπροστά σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο έπρεπε να απεμπλακεί από την απειλή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Διαφορετικά η συνέχιση της εμπόλεμης κατάστασης θα δυσχαίρενε τη δική της θέση, θα προκαλούσε και την αντίδραση της Αγγλίας και της Ολλανδίας, χώρες οι οποίες για δικό τους συμφέρον επεδίωκαν την υπογραφή της ειρήνης.

Μέσα σε αυτές τις αρκετά δυσοίωνες συνθήκες για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία καταβάλλει ιδιαίτερες προσπάθειες για να περιορίσει την απώλεια των εδαφών της, οι χώρες της συμμαχίας δέχθηκαν την υπογραφή της ειρήνης θέτοντας βέβαια τους όρους τους. Εν τω μεταξύ στο θρόνο του οθωμανικού παλατιού από την έναρξη του πολέμου έχουν αλλάξει συνολικά τέσσερεις σουλτάνοι. Μετά τον Süleyman II και τον Ahmet II, αναλαμβάνει ο Mustafa II, ο οποίος γνωρίζοντας ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρίσκεται ενώπιον δυσμενών εξελίξεων, επεδίωκε τον περιορισμό της έκτασης της επικείμενης καταστροφής, δεδομένου ότι κατά την τελευταία ήττα των Οθωμανών στη Zenta, όχι μόνο είχε σκοτωθεί ο Μεγάλος Βεζίρης, Elmas Mehmet Paşa, αλλά είχε πέσει στα χέρια του εχθρού και η

αυτοκρατορική σφραγίδα (**Mühr-i Hümayûn**), η οποία σήμερα φυλάσσεται στο Μουσείο της Βιέννης (66). Το γεγονός αυτό πλήγωσε ανεπανόρθωτα το κύρος του οθωμανικού κράτους. Όλα λοιπόν έδειχναν ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία θα δεχόταν να υπογράψει τη συμφωνία ειρήνης μπροστά σε αυτήν τη σκληρή για αυτήν πραγματικότητα και έχοντας βέβαια πλήρη επίγνωση του βαρέως κόστους που θα πληρώσει. Εν όψει αυτής της πραγματικότητας, αυτό που ίσως θα μπορούσε να κάνει το οθωμανικό κράτος ήταν να προσδοκά σε κάποια θαύματα από το σωστό χειρισμό και την ενεργοποίηση των διπλωματικών μέσων. Με αυτή την έννοια, εκτός από την οθωμανική αντιπροσωπεία που όφειλε να δώσει μια σκληρή μάχη, η διαμεσολαβητική προσπάθεια της Αγγλίας και της Ολλανδίας είχε δημιουργήσει την αίσθηση στους Οθωμανούς να προσδοκούν σε κάποια θαύματα.

Στις διαπραγματεύσεις του Κάρλοβιτς η Οθωμανική Αυτοκρατορία όφειλε να αντιμετωπίσει τις διεκδικήσεις τεσσάρων αντιπάλων, της Αυστρίας, της Βενετίας, της Πολωνίας και της Ρωσίας. Μέσα στην βαριά ατμόσφαιρα της διαμόρφωσης των προπαρασκευαστικών επαφών η οθωμανική αντιπροσωπεία, με ιδιαίτερα προσεκτικές κινήσεις και παρά το γεγονός ότι κουβαλούσε στην πλάτη της τα πρόσφατα τραύματα του πολέμου, δεν ήθελε να αφήσει την πρωτοβουλία στους αντιπάλους της. Ήθελε να δείξει ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία, ήταν ακόμη ισχυρή και ότι δεν θα ενέδινε στις πιέσεις των αντιπάλων της.

Η ιδέα για την υπογραφή της ειρήνης ανήκει στον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, ο οποίος έπεισε την «κάθε μία από τις δύο υπεροπτικές αυτοκρατορίες πως η πρωτοβουλία προερχόταν από την άλλη»(67) πλευρά κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μην προσβάλλεται ούτε το κύρος των νικητών ούτε των ηττημένων. Ο Μαυροκορδάτος από την πρώτη στιγμή που συνατήθηκε με τον αυτοκράτορα Leopold κατάφερε να δημιουργήσει μαζί του καλές σχέσεις. Αυτό του έλυσε τα χέρια και μπορούσε πλέον να συζητά με την άλλη πλευρά σε ένα κλίμα εμπιστοσύνης.

Στη διάρκεια των προπαρασκευαστικών επαφών για τη συνθήκη ειρήνης διακρίνει κανείς το ζωηρό ενδιαφέρον της Αγγλίας, η οποία λειτούργησε θετικά προς την κατεύθυνση της υπογραφής της συνθήκης ειρήνης γνωστοποιώντας την πρόθεσή της αυτή και στις δύο πλευρές. Ο πρέσβης της Αγγλίας Paget επισκεπτόμενος τον Μεγάλο Βεζίρη Amca-zâde Hüseyin Paşa ανέφερε ότι το βασίλειο της Αγγλίας το οποίο έχει φιλικές σχέσεις και με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά και με την Αυστρία επιθυμούσε να τερματιστεί ο πόλεμος ανάμεσα στις δυο χώρες που είχε ως αποτέλεσμα την εξαθλίωση και το θάνατο ανθρώπων. Το οθωμανικό κράτος,

προκειμένου να μάθει τις προτάσεις του Άγγλου πρεσβευτή εντέλει τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο τον Εξ Απορρήτων για συνάντηση με τον Άγγλο πρεσβευτή. Στη συνάντηση αυτή ο Paget ανέφερε τα εξής: «Ο Βασιλιάς της Αγγλίας, ο οποίος επιθυμεί το καλό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και ως φίλος του αυτοκράτορα της Αυστρίας, είναι ιδιαίτερα θλιμμένος από τον πόλεμο ανάμεσα στις δυο χώρες. Για αυτό το λόγο διορίστηκα ως ειδικός απεσταλμένος προκειμένου να συναντηθώ με τον αυτοκράτορα της Αυστρίας και να αναλάβω διαμεσολαβητικό ρόλο ώστε να διασφαλιστεί η ειρήνη ανάμεσα στις δύο χώρες. Η πρόταση διαμεσολάβησης έγινε δεκτή και από την Αυστρία, η οποία συναίνεσε στην ειρήνη με τον όρο ότι δεν θα άλλαζε το Status quo των αντιπάλων»⁽⁶⁸⁾.

Η προθυμία της Αγγλίας για την ανάληψη διαμεσολαβητικού ρόλου αποτελούσε αναμφισβήτητα ένα φως ελπίδας για την έναρξη των συνομιλιών και την υπογραφή της ειρήνης. Μια ενδεχόμενη ειρήνη εξυπηρετούσε σε μεγάλο βαθμό μεταξύ άλλων και τα συμφέροντα της Αγγλίας. «Ο σημαντικότερος λόγος για το οποίο η Αγγλία ήθελε να τερματιστεί ο πόλεμος ανάμεσα στην Αυστρία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ήταν εμπορικοί λόγοι. Εκείνη την περίοδο το εμπόριο της Αγγλίας στη Μεσόγειο παρουσίαζε σημαντική ύφεση»⁽⁶⁹⁾. Ο διαμεσολαβητικός ρόλος της Αγγλίας, ο οποίος θα μπορούσε να ερμηνευθεί και ως πολιτική στήριξη προς τους Οθωμανούς, στόχευε βασικά να εξασφαλίσει κάποιες διευκολύνσεις στο εμπόριό της και τη βελτίωση των όρων των διομολογήσεων⁽⁷⁰⁾.

Μέσα στις αναγνωριστικές αυτές κινήσεις της κάθε πλευράς των αντιμαχομένων η Αυστριακοί είχαν γνωστοποιήσει ότι είχαν ορίσει τον πρωθυπουργό τους Κόμη Franz Ulrich Kinsky υπεύθυνο για την ανταλλαγή επιστολών. Οι αυστριακές επιστολές, όμως, έφεραν ασάφειες και κάποιες υπερβολές ως προς το περιεχόμενο. Η εμμονή της Αυστρίας στον όρο «για την μη αλλαγή της παρούσας κατάστασης» (alâ-hâlihî) εννοώντας προφανώς τη μη αλλαγή συνόρων έκανε τους Οθωμανούς να στείλουν επιστολή στον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο και να τον ενημερώσουν ότι υπό τις παρούσες συνθήκες δεν θα έπρεπε να προβεί σε συνομιλίες μέχρι νεοτέρας διαταγής⁽⁷¹⁾. Ήταν ολοφάνερο, όμως, ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήθελε όσο ποτέ άλλοτε την υπογραφή της ειρήνης με τις χώρες που ως τότε έβλεπε περιφρονητικά, χωρίς βέβαια, αυτό να σημαίνει ότι και οι χώρες της συμμαχίας επιθυμούσαν τον πόλεμο. Πάντως, έτσι όπως είχε διαμορφωθεί η γενικότερη κατάσταση, όποια και αν ήταν η τελική έκβαση της συμφωνίας, δεν υπήρχε καμιά αμφιβολία ότι ο μεγάλος χαμένος θα ήταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η εποχή που

ακολουθεί τη συνθήκη αυτή θα «αντιπροσωπεύει πια το οριστικό κλείσιμο των οθωμανικών συνόρων στην Ευρώπη και το μετασχηματισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από επιθετική σε αμυντική κρατική οντότητα (αν και μερικοί Οθωμανοί είδαν τη συνθήκη του Κάρλοβιτς ως τίποτε περισσότερο από μια απλή εκχειρία: ο κύριος Οθωμανός διαπραγματευτής Rami Mehmet Efendi διατεινόταν πως «το νόημα μιας προσωρινής ανακωχής είναι ισοδύναμο μ' αυτό του τζιχάτ»)(72).

Είναι εύκολο να συμπεραίνει κανείς ότι ο δεκαεξαετής πόλεμος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τις χώρες της Ιεράς Συμμαχίας στην κεντρική Ευρώπη, επέδρασε σε σημαντικό βαθμό στην κατεύθυνση της διαμόρφωσης μιας άλλης νοοτροπίας στους κρατούντες την Ιστανμπούλ, μιας νοοτροπίας που καθιστά πλέον ιερή πράξη, όχι τόσο το «τζιχάτ (Cihâd)» όσο την «ειρήνη». Αυτό εξάλλου αποτελεί και άμεση παραδοχή του γεγονότος ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία οδηγήθηκε στην ανάγκη να μην υποτιμά, αλλά να σέβεται τους αντιπάλους της, τους οποίους ως τότε περιφρονούσε.

Μέσα, λοιπόν, στη ραγδαία διαμόρφωση των συγκυριών και των νέων αντιλήψεων της εποχής εκείνης, οι προσωπικές επαφές και πρωτοβουλίες που ανέλαβε ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος είχαν ιδιαίτερη βαρύτητα και σημασία. Αυτό το αναγνώριζε τόσο η Οθωμανική Αυτοκρατορία, όσο και οι χώρες της Δύσης. Η οθωμανική κυβέρνηση θεώρησε σκόπιμο να εκδώσει διατάγματα με τα οποία καθιστούσε σαφές ότι η οθωμανική αντιπροσωπεία είχε κάθε αρμοδιότητα να χειρίζεται τα διάφορα ζητήματα όπως θα έκρινε η ίδια. «Η ανοχή που επέδειξαν οι Kõrgrülü έναντι των χριστιανών και η εκ μέρους τους βαθιά κατανόηση των θεμάτων που αφορούσαν τις διεθνείς εξελίξεις δεν οφειλόταν μόνο στη δική τους κρίση, αλλά και στην ύπαρξη στο πλευρό τους ενός άνδρα που συνδύαζε τους ρόλους του μεγάλου δραγουμάνου της Πύλης, του συμβούλου των κρατικών υποθέσεων της αυτοκρατορίας και του εμπίστου των Ευρωπαίων πρεσβευτών, του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου»(73). Αυτός ο εξαιρετικά εφυής άνδρας, ο οποίος ήταν όχι μόνο γλωσσομαθής, αλλά και καλός γνώστης της διπλωματίας, ενημέρωνε και συμβούλευε την αντιπροσωπεία του για το παραμικρό που επρόκειτο να γίνει. Έτσι λοιπόν όταν προέκυψαν διαφωνίες για τον τρόπο των διαπραγματεύσεων, η οθωμανική αντιπροσωπεία με την επιμονή της και παρά την άρνηση της Αυστρίας, πέτυχε να

οριστεί τελικά η πόλη του Κάρλοβιτς* για τη διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων. Οι σκηνές στην πόλη του Κάρλοβιτς ήδη είχαν αρχίσει να στήνονται. Η οθωμανική αντιπροσωπεία αποτελούνταν από 1200 άτομα και είχαν φροντίσει να κάνουν μια προετοιμασία για οκτώ μήνες, χρόνο που υπολόγιζαν ότι θα μείνουν στο Κάρλοβιτς(74).

Το διάταγμα του αυτοκρατορικού συμβουλίου είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικό για την αποστολή που είχαν αναλάβει και που όφειλαν να εκπληρώσουν οι πρωταγωνιστές της, που ήταν ο αρμόδιος για τα θέματα της εξωτερικής πολιτικής (Reis) Mehmet Rami Efendi και ο Μεγάλος Δραγουμάνος, Πρέσβης και εμπνευστής της συνθήκης του Κάρλοβιτς, Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος. **«Εσείς οι αξιότιμοι και έμπιστοι θεράποντες του Υψηλού Κράτους, ενδοξότατε υπουργέ (Reisülküttap), Mehmet Efendi, μεγάλε άρχοντα των αγιάνιδων του Χριστιανικού Έθνους (μιλλέτ) και έμπιστε των Απορρήτων Αλέξανδρε γιε του Σκαρλάτου (Μαυροκορδάτου). Δια του παρόντος αυτοκρατορικού διατάγματος σας καθιστώ εντολοδόχους και πληρεξούσιους πρέσβεις του Μεγάλου Κράτους των Οθωμανών για τη διασφάλιση των υψίστης σημασίας ζητημάτων της ειρήνης. Στην αποστολή, η οποία σας ανατέθη, θα προβείτε σε επαφές με τους επίσης πληρεξούσιους εκπροσώπους διορισθέντες εκ μέρους του Εξοχοτάτου Αυτοκράτορος της Ρώμης (Αυστρία) και του Δόγηδος της Βενετίας, από τους οποίους θα παραλάβετε γραπτές προτάσεις τις οποίες θα αξιολογήσετε και θα χειριστείτε όπως επιβάλλει το πληρεξούσιο σας, στη συνέχεια θα προβείτε στην κατάθεση των προτάσεών σας στους διαμεσολαβούντες χριστιανούς πρέσβεις των χωρών της Αγγλίας και της Ολλανδίας και θα συνομιλήσετε για την αίσια έκβαση των περιστάσεων. Εσείς κριθήκατε άξιοι ενδιαφέροντος του Εξοχοτάτου και Μεγαλοπρεπούς Σουλτάνου του Ισλάμ για να λάβετε στο βαθμό που έχετε ανάγκη αυτοκρατορικό πληρεξούσιο και να μεριμνήσετε για την πραγμάτωση**

* Το Κάρλοβιτς είναι μια πόλη στη βόρεια Σερβία κοντά στο Δούναβη. Στην ιστορία είναι γνωστή για τη συνθήκη που υπογράφηκε το 1699 ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τις χώρες της Ιεράς Συμμαχίας. Σήμερα το Κάρλοβιτς φημίζεται για το ωραίο του κρασί και έχει εννιά χιλιάδες κατοίκους. Στην καταπράσινη κορυφή της πόλης του Κάρλοβιτς, από όπου μπορεί και βλέπει κανείς το Δούναβη, το 1699 είχε στηθεί η σκηνή με τις τέσσερις περίφημες πόρτες για την υπογραφή της συμφωνίας. Ένα αιώνα αργότερα δηλαδή γύρω στα 1800 στο ίδιο σημείο κτίστηκε μια εκκλησία επίσης, με τέσσερις πόρτες, από τις οποίες η κάθε μια έχει διαφορετικό προσανατολισμό, Ανατολή, Δύση, Βορράς, και Νότος. Η πόρτα αυτή που βλέπει προς την Ανατολή είναι κλειστή, κτισμένη με πέτρες. Αυτό σύμφωνα με την παράδοση, συμβολίζει το κλείσιμο του δρόμου της Ευρώπης για τους Οθωμανούς. Yalçın Doğan, Karlofça Anlaşması, Hürriyet, 01.06.2008. Με βάση μιας πρόσφατης συμφωνίας όμως, που υπογράφηκε ανάμεσα στην Τουρκία και τη Σερβία η περίφημη εκείνη πόρτα άνοιξε, αφού και η Τουρκία προθυμοποιήθηκε να συμβάλλει οικονομικά για την επισκευή της ιστορικής εκκλησίας.

αυτού του ευοίωνου γεγονότος. Από εδώ και πέρα ομοφώνως προς ό,τι κρίνετε λογικό συμφώνως προς τις απαιτήσεις της αποστολής που σας ανατέθη, προβείτε επιμελώς στη διεκπεραίωση κάθε ζητήματος δίχως να διστάζετε και γίνετε συντελεστές στη διαμόρφωση (?) των όρων της ειρήνης. Γενικώς, για την εξασφάλιση και ολοκλήρωση αυτού του ευοίωνου γεγονότος ό,τι σας είναι ευδόκιμο, είναι επίσης ευδόκιμο και του Υψηλού Κράτους και τούτο δεν συνεπάγεται διάπραξης αδικοπραξίας..»

(Suret-i Buyuruldu Sadr-ı âlî

Siz ki, Devlet-i Aliyyenin mu'teber ve mu'temed kulları izzetlü rif'atlı Reisülküttab Mehmet Efendi ve Devlet-i Aliyyenin mahrem-i esrâr-ı kıldvetü uzemâ-i a'yân-il-milleti'l Mesîhiyye İskerlet-zâde Kerici Aleksandırasız, umûr-ı mu'azzama-i sulh-u salâha hatt-ı hümayûn ile ta'yîn olunmuş ve me'zûn ve murahhas Devlet-i Aliyye-i Osmanîyyenin elçilerisiz, me'mûr olduğunuz işe mübâşeret idüp Roma İmparatoru hazretleri ve Venedik cumhûru taraflarından dahi ta'yîn olunan murahhas vekîllerinin temessükünü alup ve görüp size virilen izin ve ruhsat-ı küllî muktezâsınca ma'kûl görgdüğünüz vech üzre siz dahi temessük virüp ve bu hususda mutavassıt olan kıldveti'l- ümerâ'il –milletil – Mesîhiyye İngiltere ve Netherlande elçileriyle bu maslahata dâ'ir olan ahvâli gereği gibi müzâkere ve iktizâsına göre mülâhaza ve hareket eyleyiniz. Şevketlü kudretlü azamatlü Pâdişâh-ı İslâm Efendimiz hazretlerinin bu hayırlu işin mâ-lezimesine meyl ü rağbetleri olmagla bu bâbda size lüzûmu derecesinde izin ve ruhsat-ı hümayûnları virilmiştir. Bundan sonra me'mûr olduğunuz hidmetin iktizâsına göre ittifâkla ma'kûl gördüğünüz umûra bir dürlü tereddüd itmeyüp ve her husûsda gereği gibi sa'y ü ihtimâm idüp esâs-ı sulh tarhında vesîleniz (?) çerâyitinin tanzîminde ve bilcümle bu hayırlu işin tetmin ve tekmîlinde her ne ki, mekbûlüngüz olursa Devlet-i Aliyyenin dahi mukbûlü olup bilâfı irtikâb olunmak ihtimâli yokdur. Vech-i meşrûh üzere amel eyleysiz deyü. Fî 12 M. Sene 1110)⁽⁷⁵⁾.

Το μακροσκελές αντίγραφο του διατάγματος του Σουλτάνου δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο που οφείλουν να διαδραματίσουν οι δύο παραπάνω αξιωματούχοι του οθωμανικού κράτους. Γίνεται άνετα αντιληπτό το ενδιαφέρον του οθωμανικού κράτους για την υπογραφή της ειρήνης, την οποία επεδίωκε διακαώς. Παράλληλα, όμως, κάνει το παν για να περισώσει ό,τι μπορεί με τους χειρισμούς των διπλωματών της από τη δίνη μέσα στην οποία βρισκόταν. Αντιλαμβάνεται κανείς και τη θέση του

Σουλτάνου, ο οποίος είχε ήδη παραδεχθεί ότι η τύχη της αυτοκρατορίας του θα κριθεί από τις ικανότητες και τους ελιγμούς που θα επιδείξει η αντιπροσωπεία του, στην οποία δέσποζε το όνομα του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, με τις αυξημένες αρμοδιότητες για το χειρισμό των ζητημάτων και με τελικό σκοπό την υπογραφή της ειρήνης. Ο Μαυροκορδάτος από την πλευρά του είχε πλήρη επίγνωση της δύσκολης αποστολής που είχε αναλάβει. Από τον κάμπο του Κάρλοβιτς, όπου συγκεντρώθηκαν οι αυτοκρατορικοί πρέσβεις της Πύλης, της Αυστρίας, της Μόσχας, της Λεχίας και της Βενετίας, σε επιστολή του με ημερομηνία 2 Ιουλίου 1698 προς τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων αναφέρεται στα πολιτικά τεκτενόμενα για να επισημάνει τις δυσκολίες που είχε να αντιμετωπίσει: **«Βαρύ έργον έπεσε επάνω μου και μόνον ταις αγίαις αυτής ευχαίς ανεκτόν είναι»**(76).

Έτσι θα μπορούσε να περιγράψει κανείς το γενικότερο κλίμα κατά τις παραμονές των συνομιλιών στο Κάρλοβιτς. Φαίνεται, όμως, ότι το θέμα της εξασφάλισης της ισοδυναμίας των αντιμαχόμενων πλευρών είχε δημιουργήσει αρκετή σύγχυση. Ίσως να μην το πιστέψει κανείς, αλλά οι πηγές αναφέρουν ότι τη λύση τη βρίσκει η οθωμανική πλευρά. Ο Μεγάλος Δραγουμάνος της οθωμανικής αντιπροσωπείας Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, εφοδιασμένος με αρμοδιότητες πρεσβευτή, έλυσε το πρόβλημα του πρωτοκόλλου και για πρώτη φορά στην ιστορία της διπλωματίας εφηύρε «Το Στρογγυλό Τραπέζι»(77). Όσα ήταν τα μέτωπα του πολέμου για τους Οθωμανούς, τόσες ήταν και οι είσοδοι που έβγαζαν στο «Στρογγυλό Τραπέζι» των διαπραγματεύσεων. Οι Οθωμανοί είχαν στήσει μια γιγαντιαία σκηνή και στη μέση ένα μεγάλο στρογγυλό τραπέζι. Οι αντιπροσωπείες της Αυστρίας, της Πολωνίας, της Βενετίας και της Ρωσίας, έμπαιναν η κάθε μια από τη δική της είσοδο, ενώ μέσα περίμεναν τα μέλη της οθωμανικής αντιπροσωπείας, τα οποία είχαν ορκιστεί να αγωνιστούν με όλες τους τις δυνάμεις για να περιορίσουν στο ελάχιστο την απώλεια των εδαφών τους(78). Ο πρεσβευτής της Αγγλίας Paget και ο Μεγάλος Δραγουμάνος και πρέσβης της οθωμανικής αντιπροσωπείας Μαυροκορδάτος έκαναν πρώτα από μια εναρκτήρια ομιλία(79). Οι συνομιλίες είχαν ξεκινήσει και οι διαφωνίες δεν αφορούσαν μόνο την ηττημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά και τις χώρες της συμμαχίας, οι οποίες είχαν διαφορές μεταξύ τους, τις οποίες η οθωμανική αντιπροσωπεία αξιοποιούσε κατά τέτοιο τρόπο ώστε να ενδυναμώνεται η δικής της θέση.

«Ο Μαυροκορδάτος στο Κάρλοβιτς με τη νοημοσύνη και τη ρητορική του είχε προκαλέσει το θαυμασμό όχι μόνο των Οθωμανών, αλλά και των ξένων πρεσβευτών.

Μελέτησε με μεγάλη σχολαστικότητα τα λατινικά κείμενα στα οποία επανειλημμένα ζητούσε να γίνουν διορθώσεις. Εξαιτίας της σχολαστικότητας του αυτής οι συνομιλίες πολλές φορές διεξάγονταν μέσα σε κλίμα αψιμαχιών και αυτό είχε ως αποτέλεσμα η οριστική μορφή του κειμένου της συμφωνίας να κρατήσει δυόμιση μήνες»⁽⁸⁰⁾.

Από τους Τούρκους ιστορικούς ο Erhan Afyoncu υποβαθμίζει το ρόλο του Μαυροκορδάτου, αλλά και παράλληλα απορρίπτει την κατηγορία περί προδοσίας των οθωμανικών συμφερόντων λέγοντας ότι «σε κάποια έγγραφα γίνεται λόγος ότι ο Μαυροκορδάτος λειτούργησε έτσι ώστε η συμφωνία του Κάρλοβιτς να έχει αρνητικά αποτελέσματα για τους Οθωμανούς. Για αυτό ως τεκμήριο αναφέρεται η απονομή του τίτλου του πρίγκιπα (Prince of the Holy Roman Empire) από τον αυτοκράτορα της Αυστρίας. Υποστηρίζεται ότι ο Μαυροκορδάτος χρησιμοποιώντας το ψευδώνυμο “Ali” μετέφερε πληροφορίες στους συμμάχους. Δεν αποκλείεται, κατά τον Afyoncu, να έχει δώσει πληροφορίες στην άλλη πλευρά. Όμως δεν είχε την αρμοδιότητα να αποφασίζει κατά τις συνομιλίες, αλλά λειτουργούσε με βάση τις οδηγίες του Rami Mehmet Paşa»⁽⁸¹⁾. Το γεγονός ότι ο Μαυροκορδάτος είχε συνεργασία εκτός από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και με άλλες χώρες έναντι αμοιβής, αναφέρεται και από άλλους ιστορικούς. «Στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στο Κάρλοβιτς δωροδοκήθηκε με μεγάλα ποσά από την Αυστρία, την ξένη δύναμη της αρεσκείας του, και κατήγγειλε την “αστάθεια και τη δολιότητα και τις άλλες βάρβαρες και απάνθρωπες διαστροφές των Τούρκων”. Ακόμη, όσα έγγραφα του έστελνε η Πύλη, αντίγραφα αυτών τα έστελνε στη Βιέννη. Από την άλλη, ο Γάλλος πρεσβευτής τον θεωρούσε φιλικά διακείμενο προς τις ρωσικές φιλοδοξίες να “εγκαθιδρυθεί η πρώτη ελληνική αυτοκρατορία” κι έτοιμο πάντα να υπηρετήσει τα συμφέροντα των Ελλήνων “ακόμα και εις βάρος των συμφερόντων της Πύλης”»⁽⁸²⁾. Ο Emiroğlu κινούμενος στο ίδιο μήκος πνεύματος αναφέρει ότι η συνθήκη του Κάρλοβιτς επισφραγίσθηκε με την υπογραφή του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, ο οποίος αναφερόμενος σχετικά υποστήριζε ότι «Το έγγραφο που προέβλεπε την υποχώρηση του Ισλάμ από την Ευρώπη είναι η συμφωνία εκείνη την οποία υπέγραψα εγώ» και ο μελετητής συμπληρώνει εννοώντας ότι ο Μαυροκορδάτος σκόπιμα είχε φροντίσει για την απώλεια της ιδιαίτερης πατρίδας των προγόνων του, της Χίου και της Πελοποννήσου, από την οθωμανική κυριαρχία⁽⁸³⁾.

Δεν αποκλείεται ίσως, και εν γνώσει της οθωμανικής διοίκησης ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος να παρείχε κάποιες πληροφορίες στους συμμάχους. Αυτό άλλωστε δεν το αναφέρουν μόνο οι τουρκικές πηγές και οι Τούρκοι αναλυτές, αλλά και αρκετοί

δυτικοί. Θα έλεγε κανείς ότι οι αναφορές αυτές έχουν μάλλον και υποκειμενική διάσταση από το γεγονός ότι προς το τέλος του 18^{ου} αιώνα και στις αρχές του 19^{ου} η εμπλοκή των Μεγάλων δυνάμεων στα εσωτερικά του οθωμανικού κράτους επηρέασε εμφανώς κάποιους Φαναριώτες, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα να χάσουν την αξιοπιστία τους και την εμπιστοσύνη που έτρεφε η Υψηλή Πύλη γι'αυτούς. Είναι, βέβαιο, πάντως όσον αφορά την περίπτωση του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία του απένειμε τον τίτλο του «Έμπιστου των Κρατικών Απορρήτων» και αυτό καταδεικνύει ότι η συμβολή του στις διαπραγματεύσεις του Κάρλοβιτς ήταν καθοριστικής σημασίας υπέρ των οθωμανικών συμφερόντων. Είναι εξίσου βέβαιο, επίσης, ότι ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος συμβούλευε απόλυτη αφοσίωση σε όσους κατείχαν δημόσια αξιώματα και είχαν σχέσεις με τα κρατικά απόρρητα, διότι όφειλαν άκρα εχεμύθεια. *«Εις τα Αρχεία εί τις εισίει, τυφλός εισίτω και κωφός εξίτω»*(84).

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία με τη συνθήκη του Κάρλοβιτς είχε απώλεια εδάφους περίπου 350 χιλιάδων τετραγωνικών χιλιομέτρων(85). Μέσα στην απώλεια αυτών των εδαφών ήταν και η Πελοπόννησος, η οποία είχε μεγάλη στρατηγική σημασία για τους Οθωμανούς. Η κατάκτηση της Πελοποννήσου από τους Βενετούς προκάλεσε δυσφορία στους κατοίκους. Η δυσφορία αυτή εκφράσθηκε και από τους δραγουμάνους, οι οποίοι σύμφωνα με τον Afyoncu, παρότρυναν τους Οθωμανούς για την ανακατάληψη της Πελοποννήσου(86). Πράγματι, οι Οθωμανοί ως νικητές του ρωσοτουρκικού πολέμου στον Προύθο, το 1711, θεώρησαν ότι ήταν η πιο κατάλληλη στιγμή για την ανακατάληψη της Πελοποννήσου. Ο Μεγάλος Βεζίρης Damat Ali Paşa ήθελε αυτή τη φορά να αξιοποιήσει τα ηθικά αποθέματα του στρατού του εναντίον των Βενετών ενός αντιπάλου που επίσης βρισκόταν σε παρακμή. Το 1715 ο οθωμανικός στρατός αφού πέρασε την Κόρινθο ανακατέλαβε ολόκληρη την Πελοπόννησο μαζί με τα κάστρα της Μεθώνης και της Κορώνης ενώ ο Πελοποννησιακός λαός τον υποδέχθηκε ως απελευθερωτή(87). Με αυτή τη θέση συμφωνεί και ο Kinross, ο οποίος υποστηρίζει ότι ο λαός της Πελοποννήσου, όπως συνέβη και στην περίπτωση της Κύπρου και της Κρήτης υποδέχθηκε ως απελευρωτές τους Οθωμανούς εναντίων των Λατίνων δυναστών, τους οποίους και δεν βοήθησαν. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, ο οθωμανικός στρατός κατέλαβε τα βενετσιάνικα κάστρα του Ναυαρίνου, της Μεθώνης και της Κορώνης(88).

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία μετά τη συνθήκη του Κάρλοβιτς ήθελε πάση θυσία την επανάκτηση κάποιων εδαφών και για λόγους στρατηγικής σημασίας, όπως

στην περίπτωση της Πελοποννήσου, αλλά και για λόγους γοήτρου, για να δείξει ότι εξακολουθούσε να είναι αυτοκρατορική δύναμη. Είναι σαφές, ωστόσο, ότι η συνθήκη του Κάρλοβιτς αποτέλεσε γι' αυτήν ευκαιρία ανασυγκρότησης και αυτοκριτικής. «Η συνθήκη του Κάρλοβιτς από απόψεως στρατιωτικής ισορροπίας αποτελεί σημείο καμπής ανάμεσα στον ισλαμικό κόσμο και στην Ευρώπη. Ο πόλεμος απέδειξε ότι από εδώ και πέρα είναι επιβεβλημένη η ενδυνάμωση και η αναδιοργάνωση του οθωμανικού στρατού σύμφωνα με τις καινούργιες μεθόδους πολέμου. Η συνθήκη του Κάρλοβιτς απέδειξε ακόμα ότι η στρατιωτική ισχύ των Οθωμανών είχε μειωθεί σε μεγάλο βαθμό»⁽⁸⁹⁾. Με τη συνθήκη του Κάρλοβιτς, ένας οθωμανός ηγεμόνας για πρώτη φορά αναγνώριζε επίσημα την ήττα του και την μόνιμη απώλεια εδαφών (αντί για προσωρινή απόσυρση από αυτές) που είχαν κατακτηθεί από τους προγόνους του⁽⁹⁰⁾.

Όσον αφορά στους πρωταγωνιστές του Κάρλοβιτς ο Rami Mehmet Efendi ως επικεφαλής της οθωμανικής αντιπροσωπείας και άτυπα ως υπουργός εξωτερικών⁽⁹¹⁾ που μαζί με τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο υπέγραψαν τη συνθήκη του Κάρλοβιτς θα διορισθεί στη θέση του Μεγάλου Βεζίρη ως επιβράβευση της επιτυχίας του⁽⁹²⁾. Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος από την άλλη, θα τιμηθεί με τον τίτλο «του Έμπιστου των Απορρήτων του Υψηλού Κράτους» (Mahrem-i Esrar-ı Devlet-i Aliyye)⁽⁹³⁾, τίτλος που δεν δόθηκε ποτέ σε κανέναν άλλον.

Η Ρωσία, η οποία συμμετείχε στη συνθήκη ειρήνης, δεν υπέγραψε τελικά τη συνθήκη στην πόλη του Κάρλοβιτς, αλλά ένα χρόνο αργότερα, αφού πρώτα είχαν διευθετηθεί οι όποιες διαφορές τους με τους Οθωμανούς. Η συμφωνία με τη Ρωσία υπογράφηκε στις 15 Ιουλίου του 1700 στην Ιστανμπούλ και προέβλεπε την παραχώρηση του Azak (κάστρο στην Αζοφική Θάλασσα) στη Ρωσία, με την παράλληλη απόκτηση του δικαιώματος από την πλευρά της Ρωσίας να διαθέτει πρέσβη στην οθωμανική πρωτεύουσα. Η οθωμανική πλευρά ως αντάλλαγμα πέτυχε την εκκένωση από τους Ρώσους κάποιων κάστρων γύρω από το Özü στην Κριμαία⁽⁹⁴⁾.

Με τη συνθήκη του Κάρλοβιτς διαγράφεται το τέλος μιας περιόδου και η αρχή μιας άλλης, κατά την οποία η Οθωμανική Αυτοκρατορία θα πάψει να απευθύνεται στην Ευρώπη με το «εσύ» αλλά θα αρχίσει να αναγνωρίζει και να σέβεται την Ευρώπη απευθυνόμενη προς αυτήν με το «εσείς». Επιπλέον, η Μαύρη Θάλασσα θα πάψει να είναι μια κλειστή θάλασσα για τους Οθωμανούς. Η κυριαρχία και το κύρος τους στην Ευρώπη θα πληγωθεί ανεπανόρθωτα. Η συνθήκη αυτή θα αφαιρέσει από την Οθωμανική Αυτοκρατορία για λογαριασμό της Αυστρίας 250.000 τετραγωνικά

χιλιόμετρα εδάφους, 45.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα για την Πολωνία, 42.000 για τη Βενετία και 20.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα για τη Ρωσία. Κάτω από τη συμφωνία που υπογράφηκε, υπάρχουν οι υπογραφές του Ρεΐση Mehmet Rami Efendi και του Μεγάλου Δραγουμάνου του οθωμανικού κράτους Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου. Στη συνέχεια ο Semih Çelik παρατηρεί ότι «δεν γνωρίζουμε πως αισθανόταν ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος κατά την υπογραφή της συμφωνίας. Πάντως γνωρίζουμε ότι ο Mehmet Rami Efendi όταν έβαζε τη σφραγίδα του σε εκείνο το γεμάτο μαρτύριο έγγραφο ένοιωθε μεγάλη θλίψη»⁽⁹⁵⁾.

Σε ό,τι αφορά τη σχέση για τη διαμεσολάβηση της Αγγλίας και της Ολλανδίας στο θέμα της υπογραφής της συνθήκης ειρήνης και της πίεσης που ασκήθηκε επί της Αυστρίας, αυτό, είχε να κάνει κυρίως με το διαφαινόμενο κίνδυνο που θα προέκυπτε από τη συμμαχία της Γαλλίας με την Ισπανία. Ο Carlos II, αν και αρχικά προτίθετο να ορίσει ως διάδοχό του τον Leopold, στη συνέχεια άλλαξε γνώμη και όρισε ως διάδοχό του τον Louis XIV της Γαλλίας. Αυτό το γεγονός ανησύχησε ιδιαίτερα τους ηγέτες των ευρωπαϊκών κρατών, οι οποίοι γνώριζαν ότι σύντομα η Ευρώπη θα είχε να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο του πολέμου για τη διαδοχή του ισπανικού θρόνου.

Όσον αφορά τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, τον εμπνευστή της συνθήκης του Κάρλοβιτς και αρχιτέκτονα αυτού του σημαντικού πολιτικού γεγονότος που θα σημαδέψει, όχι μόνο την ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και αυτήν της ίδιας της Ευρώπης, θα κερδίσει το θαυμασμό τόσο του αυτοκράτορά του, όσο και των ηγετών των αντίπαλων κρατών. Το κριτήριο με βάση το οποίο αξιολογήθηκε η συνεισφορά του Μαυροκορδάτου δεν είναι μόνο η αποτελεσματικότητα των ικανοτήτων του, αλλά η αφοσίωσή του στο οθωμανικό ιδεώδες και η έμπρακτη απόδειξη αυτής της αφοσίωσης. Το γεγονός ότι η διαδικασία της συμφωνίας κράτησε πάνω από δύομιση μήνες οφείλεται κατά κύριο λόγο στις παρεμβάσεις που έκανε ο Μαυροκορδάτος ζητώντας τη διόρθωση και την αποσαφήνιση των αδιευκρίνιστων σημείων. Είχε άλλωστε, πλήρως συνειδητοποιήσει την ευθύνη και το βάρος που επωμιζόταν, όπως έγραφε ο ίδιος στον Πατριάρχη Ιεροσολύμων. Λόγω της συμπεριφοράς του αυτής ο Μεγάλος Βεζίρης τον εξουσιοδότησε εν λευκώ να χειριστεί μαζί με τον υπουργό εξωτερικών Mehmet Rami Efendi τα διάφορα θέματα που αφορούσαν στην υπογραφή της συνθήκης. Ήταν απόλυτα βέβαιος ότι θα υπερασπιζόταν με τον καλύτερο τρόπο τα συμφέροντα της αυτοκρατορίας. Πριν καν επιτευχθεί συμφωνία στο Κάρλοβιτς το 1698, ο Σουλτάνος τον είχε τιμήσει με τον τίτλο του «Εξ Απορρήτων» προς ένδειξη της εμπιστοσύνης που έτρεφε ο ίδιος στο

πρόσωπό του. Η υπογραφή της συμφωνίας, πέρα από τις συναισθηματικές αντιδράσεις, ήταν μια νίκη για τους Οθωμανούς, σύμβολο της οποίας θα γίνει ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Θα είναι πλέον το κεντρικό πρόσωπο της διπλωματικής επιτυχίας στην ανατολή του 18^{ου} αιώνα και μετά την υπογραφή της συνθήκης θα επιστρέψει στην οθωμανική πρωτεύουσα, όπου, θα είναι το τιμώμενο πρόσωπο στην υπηρεσία του, στην οποία είχε προσληφθεί πλέον ο γιος του, Νικόλαος και θα χαίρει της εκτίμησης του Μεγάλου Βεζίρη και των άλλων Οθωμανών παραγόντων. Δύο μήνες μετά το διορισμό του γιου του Νικόλαου ως ηγεμόνα της Μολδαβίας, το 1709, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος πέθανε στην Κωνσταντινούπολη.

Ο Emiroğlu, αν και δεν προσδιορίζει με ακρίβεια τον τόπο όπου βρίσκεται ο τάφος του, πέτυχε ωστόσο, να εντοπίσει τη ταφόλακα του Αλέξανδρου στην οποία αναφέρονται τα εξής: «Ο Εξ Απορρήτων της κραταιάς Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και Μεγάλος Λογοθέτης της (Μεγάλης) Εκκλησίας Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο οποίος κείτεται εδώ, συμφιλίωσε Οθωμανούς, Γερμανούς, Μοσχοβίτες, Πολωνούς και Βενετσιάνους. 22 Δεκεμβρίου 1709»⁽⁹⁶⁾.

- 1- Cantemir, Dimitrie- Η Ιστορία της Ανόδου και της Πτώσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σελ. 1007, 2^{ος} τόμος 5^η έκδοση Cumhuriyet 2002 İstanbul
- 2- Paul Cernovodeanu & Mihai Karatachu- Correspondance Diplomatique D'Alexandre Mavrokordato L'Exaporite, 1676-1703, Revue Des Etudes Sud-Est Europeennes Tome XX 1982 Janvies- Mars no 1
- 3- Βλπ. Καντεμίρ, σελ. 941, 2^{ος} τόμος
- 4- Σταματιάδης, Ι. Επαμεινώντας- Βιογραφία των Ελλήνων Μεγάλων Διερμηνέων του Οθωμανικού Κράτους, σελ. 65, Εκδόσεις Πουρνάρα 1973 Θεσσαλονίκη
- 5- Cantemir, ο.π. σελ. 941
- 6- Iorga, Nicolae- Το Βυζάντιο Μετά το Βυζάντιο, σελ. 217, Εκδόσεις Gutenberg 1985 Αθήνα
- 7- Αποστολόπουλο, Δημήτρης- Για τους Φαναριώτες, σελ. 91 Εκδόσεις Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, 2003 Αθήνα
- 8- Mansel, Philip- Κωνσταντινούπολη Η Πόλη που Νοσταλγεί ο Κόσμος, σελ. 198, Μετάφραση στην Τουρκική, Şerif Erol, Εκδόσεις Everest, 2007 İstanbul
- 9- Emiroğlu, İbrahim- Hizmet ve İhanetleriyle Tecümanlar, Voyvodalar ve Azınlıklar- σελ. 106 Εκδόσεις Aymar 1996 İzmir
- 10- Balci, Sezai- Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası, (Διατριβή) σελ. 63, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı 2006 Ankara
- 11- Balci, ο.π. σελ. 60
- 12- Στάθη Πηνελόπη- Αλληλογραφία: Ένας Αδιάψευστος Μάρτυρας των Ιστορικών Γεγονότων, Αλληλογραφία από τη Συλλογή του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου Κωνσταντινούπολης, http://dspace.flinders.edu.au/dspace/bitstream/2328/3254/1/389-400_stathisP.pdf
- 13- Πατρινέλης, Χ.Γ. Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 20, Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής 2002 Αθήνα
- 14- Στάθη, ο.π. σελ. 6
- 15- <http://www.irtihal.net/anasayfa/modules/osmanlitarihihascizade/022.htm> Sultan 2. Mustafa Han, σελ. 6
- 16- Hammer, Joseph- Η Μεγάλη Οθωμανική Ιστορία, σελ. 1915, 7^{ος} τόμος Εκδόσεις Millet 2010 İstanbul

- 17- Adıvar, A. Adnan- Osmanlı Türklerinde İlim, σελ. 135, 6^η Έκδοση Remzi Kitabevi, 2000 İstanbul
- 18- Emiroğlu, ο.π. σελ. 106
- 19- Emiroğlu, ο.π., σελ. 107
- 20- Emiroğlu, ο.π. σελ. 107
- 21- Emiroğlu, ο.π. σελ. 107
- 22- Dimitri Kantemir'in Eserinde Halil İnalçık- :www.yagmurdergisi.com.tr/yaz
- 23- Γερασίμου, Στέφανος- Τρίτη Επιστημονική Ημερίδα, Οι Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης. σελ. 94, Εταιρία Μελέτης Της Καθ'Ημάς Ανατολής 2002 Αθήνα
- 24- Αποστολόπουλος, ο.π. σελ. 85
- 25- Αποστολόπουλος, ο.π. σελ. 85-86
- 26- Αποστολόπουλος, ο.π. σελ. 87
- 27- Δημαράς, Κ.Θ- Ιστορικά Φροντίσματα, σελ. 139, ΠΟΡΕΙΑ 1992 Αθήνα
- 28- Σφήνη, Αλεξάνδρα- Fenerlilerin Günlüklerinde Değerler sistemi ve Milletler, I. Uluslararası Tarih Kongresi, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e. 24-26 Μαΐου 1993 Ankara Tarih Vakfı Yayınları, 1998 İstanbul
- 29- Jorga, Nicolae- ο.π. σελ.218
- 30- Αποστολόπουλος, ο.π. σελ. 131
- 31- Mansel, ο.π. σελ. 210
- 32- Στάθη, ο.π. σελ. 7
- 33- Στάθη, ο.π. σελ. 7
- 34- Karpat, H. Kemal- Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, σελ. 160 Εκδόσεις İmge 2006 İstanbul
- 35- Sözen, ο.π. σελ. 69
- 36- Αποστολόπουλος, ο.π. σελ. 126
- 37- Αποστολόπουλος, ο.π. σελ. 128
- 38- Αποστολόπουλος, ο.π. σελ. 129
- 39- Αποστολόπουλος, ο.π. σελ. 131
- 40- Στάθη, ο.π. σελ. 9
- 41- ΚονόρταςΠαρασκευάς- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 105, Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα
- 42- Emiroğlu, ο.π. σελ. 107
- 43- Özkan, Selim Hilmi- Domlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, σελ. 3, 18^ο τεύχος 2007
- 44- www.bugun.com.tr/kose-yazisi/29613merzifonlu-pasa-artik-huzur-icinde-uyuyabilir-makalesi.asp
- 45- Γερασίμου, Στέφανος- Τρίτη Επιστημονική Ημερίδα, Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 92, Εταιρία Μελέτης Της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα
- 46- Yilmazer, Ziya- İsbâ-zâde Tarihi, σελ. 186, 1996 İstanbul
- 47- Özkan, σελ. 22 (Εισαγωγή)
- 48- Özkan, Selim Hilmi – II. Viyana Kuşatması Sonrası Türk-İngiliz İlişkileri, σελ. 3, Domlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 18^ο Τεύχος, Αύγουστος 2007
- 49- Afyoncu, Erhan- Viyana Kuşatması Hristiyanları Şok Etti (Αρθρο).02.10.2006 Η Εφημερίδα Sabah.
- 50- Özkan, ο.π. σελ. 4
- 51- www.semihcelik.netmakalelerim/makale1.doc
- 52- Aslan, Seyfettin και Yilmaz, Abdullah- C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, σελ. 287, 2^{ος} τόμος, 1^ο τεύχος
- 53- Kayaoğlu, Tacettin- Türkiye'de Tercüme Müesseseleri, σελ. 30 Εκδόσεις Umut 1998 İstanbul
- 54- Γερασίμου, Στέφανος- .ο.π. σελ. 93
- 55- Emiroğlu, ο.π.,σελ. 108
- 56- Καντεμίρ, σελ. 717
- 57- Reşid Efendi- Vekâyi-i Musâleha, σελ. 3-4, Nr. 685, Millet Kütüphanesi, İstanbul
- 58- Καντεμίρ, ο.π. σελ. 725
- 59- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler, 110 Yılın Öyüksü (1711-1821) σελ. 62 Εκδόσεις Aybay, 2000 İstanbul
- 60- Sözen, ο.π. σελ. 62
- 61- Cantemir, ο.π. σελ. 729

- 62- Soysal, İsmail- Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri, σελ. 20 Εκδόσεις TTK 1999
Ankara
- 63- Özkan, ο.π. σελ. 7
- 64- Afyoncu, Erhan – Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, σελ. 101, 2^{ος} τόμος Εκδόσεις Yeditepe 2005 İstanbul
- 65- Savaş, Ali İbrahim- Osmanlı Diploması, σελ. 41 Εκδόσεις 3F 2007 İstanbul
- 66- Özkan, ο.π. σελ. 6
- 67- Mansel, Philip- ο.π. σελ. 200
- 68- Reşit Efendi, ο.π. σελ. 16
- 69- Özkan, Selim Hilmi- Domlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, II. Viyana Kuşatması Sonrası Türk
İngiliz İlişkileri, σελ. 11 Αύγουστος 2007
- 70 - Bağış, Ali İhsan- Osmanlı Ticaretinde Gayr-i Müslimler (1750-1839), σελ. 11, Εκδόσεις Tarhan 1998
Ankara
- 71- Reşit efendi, ο.π. σελ. 31
- 72- Mansel, ο.π. σελ. 193
- 73- Mansel, ο.π. σελ. 197
- 74- <http://groups.yahoo.com/groups/nuhungemisi/message/4245>
- 75- Reşit Efendi, Vekâyi-i Musâleha, No 685 σελ. 41 Millet Kütüphanesi
- 76- Στάθη, ο.π. σελ. 8
- 77- Armağan, Mustafa- Kıbrıs Müzakereleri ve Karlofça, Tarihe Yeniden Bakış, Genbilim Türkiye Bilim Sitesi
- 78- <http://groups.yahoo.com/group/ruhungemisi/message/4245>
- 79- Özkan, Selim Hilmi- Köprülü Amca-zâde Hüseyin Paşa, σελ. 46, 2009 İstanbul
- 80- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler, Yüz On Yılın Öyküsü (1711-1821), σελ. 64, Εκδόσεις Aybay 2000 İstanbul
- 81- Afyoncu, ο.π. σελ. 110, 2^{ος} τόμος
- 82- Mansel, ο.π. σελ. 202
- 83- Emiroğlu, İbrahim- Hizmet ve İhanetleriyle Tercümanlar, Voyvodalar ve Azınlıklar σελ. 109. Εκδόσεις
Aymar 1996 İzmir
- 84- <http://www.apologitis.com/gr/ancient/diafvatismos.htm> (Ανώνυμο Άρθρο) σελ. 16, 22/11/2009
- 85- Afyoncu, Erhan- Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, σελ. 115, 1^{ος} τόμος, Εκδόσεις yeditepe 2005 İstanbul
- 86- Afyoncu, ο.π. σελ. 108, 5^{ος} τόμος
- 87- Sander, Oral- Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, σελ. 144, Εκδόσεις İmge, 2008 İstanbul
- 88- Kinross, Lord- Η Άνοδος και η Κατάρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σελ. 371, 2^η έκδοση Altın 2008
İstanbul
- 89- Sander, ο.π. σελ. 133
- 90- Quarter, Donald- Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, Οι Τελευταίοι Αιώνες (1700-1922), σελ. 69, Μετάφραση:
αρίνος Σαρηγιάννης, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια 2006 Αθήνα
- 91- Afyoncu, Erhan-Tarih@haberturk.com. Tarihın Arka Odası, 24.10.2009
- 92- Afyoncu, Erhan- Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, σελ. 112, 2^{ος} τόμος Εκδόσεις Yeditepe 2005 İs
- 93- Γερασίμου, Στέφανος- Τρίτη Επισημημονική Ημερίδα, Οι Ρωμοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης,
Πρακτικά 13 Ιανουαρίου 2001, σελ. 94, Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής 2002 Αθήνα
- 94- Afyoncu, ο.π. σελ. 111, 2^{ος} τόμος
- 95- www.semihcelik.net/makalelerim/makale1.doc
- 96- Sözen, ο.π. σελ. 70

B1 β- Ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος ως Δραγουμάνος (1698-1709)

Ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος γεννήθηκε το 1670 στην Ιστανμπούλ. Είναι ο ένας από τους γιους⁽¹⁾ του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του Εξ Απορρήτων. Δεν σπούδασε στο εξωτερικό, όπως ο πατέρας του, ωστόσο είχε όλες τις προϋποθέσεις να λάβει άριστη παιδεία στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας μαθαίνοντας αρκετές ξένες γλώσσες, ευρωπαϊκές και ανατολικές. Σε μικρή ηλικία ξεκίνησε το σπιτικό σχολείο έχοντας δίπλα του τους καλύτερους δασκάλους της εποχής, «με δεσπόζουσα τη μέριμνα της γλωσσομάθειας, όπως άλλωστε το καθόριζαν οι ανάγκες και οι προτεραιότητες πλέον για τους Μαυροκορδάτους της σταδιοδρομίας στο αξίωμα του Μεγάλου Διερμηνέα: αφενός, ελληνικά, λατινικά και αργότερα εβραϊκά, σύμφωνα με το αναγεννησιακό ιδεώδες του homo-trilinguis, που επιδιώκει “άμεση, αδιαμεσολάβητη πρόσβαση στην ελληνική σκέψη, έκφραση στη γλώσσα του Κικέρωνα και επαφή με το Θεό μέσω των γραφών”, αφετέρου, ιταλικά, γαλλικά, τουρκικά, αραβικά και περσικά για να ανταποκριθεί στην αποστολή του δραγουμάνου. Κατά δεύτερο λόγο με την εντέχνως ενορχηστρωμένη ένταξή του στην ευρωπαϊκή κοινωνία των λογίων, τις ποικίλες ευρωπαϊκές διασυνδέσεις και τη μέριμνα της παιδείας, όπως αποτυπώνεται στην περίφημη βιβλιοθήκη του»⁽²⁾.

Οι διπλωματικές επιτυχίες του πατέρα του, αλλά και οι πνευματικές ικανότητες του ίδιου τον έφεραν το 1697 (ή το 1698, όπως αναφέρουν οι περισσότεροι) στη θέση του Μεγάλου Δραγουμάνου του αυτοκρατορικού συμβουλίου, σε ηλικία μόλις είκοσι επτά χρονών⁽³⁾. Η ανάρρηση του Νικόλαου Μαυροκορδάτου στα υψηλόβαθμα αξιώματα της οθωμανικής διοίκησης συνιστά την έναρξη του «**Αιώνα των Φαναριωτών**» στις ρουμανικές χώρες⁽⁴⁾. Το 1709, όταν ήταν σε ηλικία τριάντα εννιά χρονών διορίζεται ηγεμόνας της Μολδαβίας στη θέση του Mihai Racoviță και μετά από προσωρινή αντικατάστασή του από τον Dimitrie Cantemir, επανέχεται στη θέση του ηγεμόνα της Μολδαβίας το 1711 και το 1716 στην ηγεμονία της Βλαχίας αντικαθιστώντας τους τοπικούς άρχοντες και εγκαινιάζοντας την φαναριώτικη περίοδο η οποία θα διαρκέσει μέχρι την Ελληνική Επανάσταση του '21. Ο νέος αυτός Φαναριώτης ηγεμόνας ξεχώριζε για τη δυνατή μνήμη του και τη βαθιά καλλιεργημένη προσωπικότητά του. Ο πατέρας του αναγνωρίζοντας τις υψηλές ικανότητές του και την εξαιρετική έφεση που είχε για γράμματα τον αποκαλούσε «βιβλιοθήκη μου». Ο δάσκαλός του La Motraye, από τον οποίο έμαθε τη Γαλλική έγραφε: «Δεν έχω ξανασυναντήσει ποτέ άλλον άνδρα με τόσο απέραντη και

καλογυμνασμένη μνήμη σαν κι αυτόν»⁽⁵⁾. Ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος είναι γνωστός όχι μόνο ως πολιτική, αλλά και ως αξιόλογη πνευματική προσωπικότητα, καθώς ήταν αυτός ο οποίος διαμόρφωσε το πλαίσιο μιας αξιοσημείωτης πολιτισμικής και πνευματικής εξέλιξης, που ανέδειξε τελικά τις ηγεμονίες στο κυριότερο κέντρο του Διαφωτισμού στη Νοτιοανατολική Ευρώπη⁽⁶⁾. Γνωρίζουμε για τη μεγάλη αγάπη που έτρεφε στα βιβλία. «Ήταν μανιώδης συλλέκτης βιβλίων και από τους Abbé Sevin και Fourmont απεσταλμένους του βασιλιά της Γαλλίας, θεωρείται ότι αυτός και ο Χρύσανθος ήταν οι οι πιο σοφοί άνθρωποι του Λεβάντε. Έτσι, στην αλληλογραφία του βρίσκουμε μια άλλη διάσταση, αυτή της ανταλλαγής βιβλίων και της έγνοιας μεταγλώττισης έργων. Ο Μαυροκορδάτος ζητά βιβλία συχνά, είτε με προσωπικές του επιστολές είτε παραγγέλλοντάς τα μέσω κάποιου άλλου. Ευχαριστεί τον πατριάρχη για τα βιβλία που του στέλνει και επικαλείται τη βοήθειά του, όταν του λείπει κάποιο βιβλίο»⁽⁷⁾. Συμπεραίνει κανείς ότι ο Νικόλαος είχε σε βάθος συνεργασία με το πατριαρχείο, του οποίου η στήριξη σε θέματα παιδείας ήταν σημαντική. «Συγκεκριμένα όταν επρόκειτο να ανατυπώσει το Λεξικό του Κυρίλλου, **Cyrillus Glossator, Dictiorum Graecorum Thesaurus**, το 1510, παρόλο που είχε στην κατοχή του δύο χειρόγραφα, ζήτησε τη συνδρομή του πατριάρχη στην αντιβολή, γνωρίζοντας “πως το τοιούτον λεξικόν ευρίσκεται και εν τη πλουσιωτάτη βιβλιοθήκη της μακαριότητος αυτής”. Ζητάει, επίσης άδεια εισόδου στις βιβλιοθήκες του Αγίου Σάββα και του Αγίου Γεωργίου, των οποίων την ευθύνη είχε ο Χρύσανθος και δηλώνει: “ο εδικός μας σκοπός είναι να προσθέσωμεν εκεί και άλλα βιβλία, όχι να πάρωμεν”. Τα βιβλία δε που ζητάει είναι συνήθως λατινικά και φιλοσοφικά, που ο Νικόλαος μελετά “νύκτωρ τε και μεθ’ ημέραν”»⁽⁸⁾.

Επηρεασμένος βαθιά από τον άνεμο του διαφωτισμού στην Ευρώπη, έγραψε το 1718, το πρώτο ελληνικό λογοτεχνικό κείμενο (μυθιστόρημα), που έχει τίτλο «Φιλοθέου Πάρεργα»⁽⁹⁾ και το οποίο εκδόθηκε το 1800. Όπως αρκετοί άλλοι νέοι Φαναριώτες, έτσι και ο Νικόλαος είχε ανατραφεί με τις ιδέες του διαφωτισμού χωρίς οι ιδέες αυτές να μειώσουν την πίστη του προς τη θρησκεία διαψεύδοντας έτσι τους εκκλησιαστικούς κύκλους, οι οποίοι υποστήριζαν το αντίθετο και για αυτό ήταν πολέμιοι των καινούργιων ιδεών της Δύσης. «Επιδίωξή του ήταν να κοσμήσει τον κλασικό αριστοτελικό πολίτη με χριστιανικές αρετές. Δεν αποβλέπει στο να διευρύνει μόνο την παραδοσιακή χριστιανική ηθική με την ενσωμάτωση κλασικών αξιών, αλλά μάλλον να εκχριστιανίσει την κλασική ηθική, ώστε να την προσαρμόσει στις απαιτήσεις του συμβατικού κώδικα συμπεριφοράς»⁽¹⁰⁾. Μια σημαντική πηγή που είναι

αποκαλυπτική για τις ηθικές αξίες εκείνης της εποχής, οι οποίες αναμφισβήτητα είχαν σημαντική επίδραση στο χαρακτήρα και στην προσωπικότητα του Νικόλαου Μαυροκορδάτου είναι ο Σταματιάδης, ο οποίος αναφερόμενος σχετικά σημειώνει ότι *«ήταν ευλαβής προς την θρησκείαν και μεγαλόδωρος προς τα ιερά αυτής καθιδρύματα και τους λειτουργούς»*⁽¹¹⁾, γεγονός που εκφράζει τη γενικότερη συμπεριφορά και ευαισθησίες των Φαναριωτών αξιωματούχων, μεταξύ αυτών βέβαια και του πατέρα του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του Εξ Απορρήτων.

Υπάρχει όμως, και η αντίθετη άποψη σε ό,τι αφορά τη στάση του Νικόλαου απέναντι στην Εκκλησία και τη θρησκεία. Ο Φαναριώτης δεν διστάζει να παραδώσει το μητροπολίτη του Βουκουρεστίου Άνθιμο στις οθωμανικές αρχές, αφού του αντιστάθηκε: υπερισχύει η *raison d'État*. Ο Έλληνας Μιχάλης Σχενδός van der Beck ισχυρίζεται σε λίβελο εναντίον του Νικόλαου πως οι Οθωμανοί τον διόρισαν στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες γιατί τον θεωρούσαν (κατά τον Bouchard), «muserin», δηλαδή άθεο. Ο Νικόλαος κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας του στην Τρανσυλβανία, συνέταξε ένα ηθικοπολιτικό πόνημα που τον καθιστά πασίγνωστο στη Δημοκρατία των Γραμμάτων: πρόκειται για το *«Περί των Καθηκόντων»* (Βουκουρέστι 1719). Ο van der Beck, ο οποίος μελέτησε τα έργα του καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο θρησκευτικός ζήλος του συγγραφέα είναι προσποιητός. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και ο Jorga, ο οποίος αναφέρει πως το έργο του δεν παρουσιάζει ιδιαίτερα στοιχεία θρησκευτικότητας, κι ακόμα λιγότερα ορθοδοξίας⁽¹²⁾. Δεν υπάρχει κάποιος λόγος γιατί η οθωμανική διοίκηση να διόρισε τον Νικόλαο στην ηγεμονία και επειδή ήταν άθεος. Απεναντίας το στοιχείο της θρησκείας αποτελούσε πλεονέκτημα των Φαναριωτών έναντι της οθωμανικής διοίκησης, η οποία το εκλάμβανε ως εγγύηση πίστης και αφοσίωσης στο κράτος.

Ο ιστορικός Hammer για το Νικόλαο Μαυροκορδάτο αναφέρει τα εξής: «Αυτός ο φωτισμένος ηγεμόνας ακολούθησε την αξιέπαινη πορεία του πατέρα του στη λογοτεχνία. Το έργο του εκτιμήθηκε από την ελληνική λογοτεχνία όπως για εκείνο του Cicero, το οποίο κατέχει ιδιαίτερα σημαντική θέση στη λογοτεχνία της Ρώμης. Χαιρόταν που στο περιβάλλον του υπήρχαν Γερμανοί επιστήμονες, όπως ο Wolf και ο Hoelbuis, οι οποίοι συνέγραψαν λόγο για να εξάρουν την προσωπικότητά του, ενώ άλλοι ανάμεσα στους οποίους ήταν και ο Bengler βοήθησαν στην έκδοση των έργων του»⁽¹³⁾.

Πέρα από την όποια κριτική που δέχθηκε το πρώτο νεοελληνικό μυθιστόρημα, πρέπει να παραδεχτούμε ότι η πρώτη αυτή έμπνευση που φιλοδοξεί να προβάλλει ένα

προφίλ σύμφωνα με τις δυτικές επιδόσεις αποτελεί σημαντική προσφορά και πρόκληση για τη λογοτεχνική άνθιση στη μετέπειτα ελληνική γραμματεία.

- 1- Kantemir, Dimitri- Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, σελ. 943. 2^{ος} τόμος Εκδόσεις Cumhuriyet, 2002 İstanbul.
- 2- Πεχλιβάνος, Μίλτος- Εκδοχές Νεοτερικότητας στην Κοινωνία του Γένους- Νικόλαος Μαυροκορδάτος- Ιώσηπος Μοισιόδαξ- Αδαμάντιος Κοραΐς, σελ. 27, Διατριβή 1999 Θεσσαλονίκη
- 3- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler (110 Yılın Öyküsü 1711-1821) σελ. 70, Εκδόσεις Aybay 2000 İstanbul
- 4- <http://www.apologitis.com/gr/ancient/diafvτισmos.htm> (Ανώνυμο άρθρο) σελ. 17, 22/11/2009
- 5- Mansel, Philip- Η Κωνσταντινούπολη, σελ. 203, Εκδόσεις Everest 2007 İstanbul
- 6- <http://www.apologitis.com/gr/ancient/diafvτισmos.htm> (Ανώνυμο άρθρο) σελ. 17, 22/11/2009
- 7- Στάθη, Πηνελόπη- Αλληλογραφία; Ένας Αδιάψευστος Μάρτυρας των Ιστορικών Γεγονότων. Αλληλογραφία από τη Συλλογή του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου Κων/πολης, σελ. 9, http://dspace.flinders.edu.au/dspace/bitstream/2328/3254/1/389-400_stathisP.pdf
- 8- Στάθη, ο.π. σελ. 10
- 9- Bouchard, Jacques- Ο Πρώιμος Διαφωτισμός στους Έλληνες και στους Ρουμάνους, σελ. 4, http://www.eens-congress.eu/?main_page=1&main_langde&eensC...
- 10- <http://www.apologitis.com/gr/ancient/diafvτισmos.htm> ο.π. σελ. 17
- 11- Σταματιάδης, Ι. Επαμεινώντας- Βιογραφίαι των Ελλήνων Μεγάλων Διερμηνέων του Οθωμανικού Κράτους, σελ. 96, Εκδόσεις Πουρνάρα, 1973 Θεσσαλονίκη
- 12- Bouchard, Jacques- Νεοελληνικός Πρώιμος Διαφωτισμός, σελ. 42, Πανεπιστήμιο Μοντρεάλ, 11^ο τεύχος 2006 Αθήνα
- 13- Hammer, Joseph- Η Μεγάλη Οθωμανική Ιστορία, σελ. 2078, 7^{ος} τόμος Εκδόσεις Milliyet, 2010 İstanbul

B1 γ- Ο Ιωάννης Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ως Δραγουμάνος (1709-1717)

Είναι ο δεύτερος γιος του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του Εξ Απορρήτων και ο τρίτος κατά σειρά δραγουμάνος του ντιβανιού από τα μέλη της οικογένειας Μαυροκορδάτου. Γεννήθηκε στη φυλακή, όταν η μητέρα του, έπειτα από τη φυλάκιση του συζύγου της Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου βρέθηκε και αυτή στη φυλακή⁽¹⁾. Συγκεκριμένα, όταν το 1684, ο οθωμανικός στρατός υπέστη ταπεινωτική ήττα έξω από τη Βιέννη, οι πρωταγωνιστές κλήθηκαν σε απολογία στην Ανδριανούπολη. Ο εμπνευστής της εκστρατείας, ο Μεγάλος Βεζίρης Merzifonlu Kara Mustafa Paşa αποκεφαλίσθηκε, ενώ ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος φυλακίσθηκε κατηγορούμενος ως συνυπεύθυνος της ήττας. Ο ίδιος, όμως, για να αποφύγει τη φυλακή υποσχέθηκε στο Μεγάλο Βεζίρη την εξαγορά της φυλάκισής του δίνοντας τριακόσια πουγγιά άσπρα (άλλοι μιλούν για 250 πουγγιά, βλπ. Γερασίμου σελ. 118) για να τον αφήσουν ελεύθερο. Έδωσε μια ποσότητα εκεί στην Ανδριανούπολη, αλλά αφού δεν μπόρεσε να αποπληρώσει την οφειλή του, του κατασχέθηκε όλη η περιουσία και φυλακίσθηκε η σύζυγός του Σουλτάνα και η μητέρα του Λωξάνδρα⁽²⁾.

Ο Ιωάννης Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος για ένα διάστημα υπηρέτησε ως Μεγάλος Λογοθέτης της Εκκλησίας. Η ιδιότητά του αυτή του έδωσε τη δυνατότητα να δημιουργήσει σχέσεις με τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων, με τον οποίο αντάλλαξε επιστολές. Αναφέρονται είκοσι πέντε συνολικά επιστολές προς τον Πατριάρχη Χρύσανθο. Χάρη στα αξιώματα που κατείχε στο οθωμανικό κράτος είχε την ευχέρεια να ενημερώνεται έγκαιρα και να ελέγχει διάφορα θέματα θρησκευτικής φύσης και ιδιαίτερα τα σχετικά με τον Άγιο Τάφο, αλλά και υποθέσεις προσκυνημάτων. Σε μια από τις επιστολές του διαβεβαιώνει ότι δεν ολιγωρεί για τις υποθέσεις του Αγίου Τάφου:

«Ορίζει η μακαριότης αυτής εκείνο οπού πολλάκις έγγραψε. Δηλαδή να έχω την φροντίδα αυτής τε και του Αγίου Τάφου όθεν αποκρίνομαι και εγώ εκείνο οπού και πολλάκις απεκρίθην, ότι δηλαδή το έχω δια χρέος απαραίτητον τόσον καθό χριστιανός όσον και καθό φίλος εξαίρετος της υμετέρας μακαριότητος...»⁽³⁾.

Όταν το 1709 ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος παραιτήθηκε από το αξίωμα του μεγάλου δραγουμάνου για να διορισθεί ηγεμόνας της Μολδαβίας, στη θέση του διορίσθηκε ο αδελφός του, Ιωάννης, που ήταν επίσης ένας νέος άνθρωπος, «μη αξιούμενος μεν βεβαίως κατά την παιδείαν και ικανότητα προς τον Νικόλαον, αλλά διακρινόμενος επίσης επί ευσεβεία και πραότητι και καλοκα'γαθία»⁽⁴⁾. Τις ικανότητές

του ως διπλωμάτης τις είχε αναπτύξει για πρώτη φορά το 1711 κατά τις διαπραγματεύσεις ειρήνης μεταξύ του Πολωνού απεσταλμένου και της Υψηλής Πύλης το 1711⁽⁵⁾. Το 1716, η Αυστρία με βάση της συμφωνίας του Κάρλοβιτς ζητούσε την επιστροφή της Πελοποννήσου στη Βενετία, την οποία το 1715, είχε ανακαταλάβει η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Κατόπιν τούτου η Οθωμανική Αυτοκρατορία κήρυξε πόλεμο κατά της Αυστρίας. Στις 5 Αυγούστου ο αυστριακός στρατός υπό τη διοίκηση του πρίγκιπα Eugene νίκησε τους Οθωμανούς σε μάχη στο Petervaradine κατά την οποία σκοτώθηκε ο Μεγάλος Βεζίρης Silahdar Ali Paşa. Όλες αυτές οι εξελίξεις επηρέασαν δραματικά την κατάσταση στις παραδουνάβιες ηγεμονίες. Οι Ρώσοι επωφελούμενοι από τον πόλεμο ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Αυστρία εισέβαλαν στις δύο αυτές ηγεμονίες.

Όπως ο πατέρας του Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος στο Κάρλοβιτς το 1699, έτσι και τώρα ο ίδιος, γιος του μεγάλου εκείνου διπλωμάτη, ο Ιωάννης, κλήθηκε με φερμάνι⁽⁶⁾ από την οθωμανική διοίκηση να λάβει μέρος ως ανεπίσημο μέλος της οθωμανικής αντιπροσωπείας στις διαπραγματεύσεις του Πασάροβιτς. Ο Ιωάννης βρισκόταν εκεί με διπλή αποστολή. Στις διαπραγματεύσεις συμμετείχε ως δραγουμάνος, αλλά και ταυτόχρονα ήταν διορισμένος από το Σουλτάνο ως ηγεμόνας της Βλαχίας, εκπροσωπώντας τον αδελφό του, ο οποίος ήταν αιχμάλωτος των Αυστριακών. Η παρουσία του Ιωάννη στις διαπραγματεύσεις προκάλεσε δυσφορία στους Αυστριακούς. Γνώριζαν πολύ καλά ότι ο Ιωάννης βρισκόταν εκεί για να υπερασπυνθεί τις οθωμανικές θέσεις. Ως δραγουμάνος του οθωμανικού κράτους, αλλά και ως αναπληρωτής ηγεμόνας της Βλαχίας γνώριζε ότι είχε υποχρέωση να εκπροσωπήσει κατά τον καλύτερο τρόπο τα συμφέροντα της κυβέρνησης του και τις αρχές του αδελφού του. Γι' αυτό ο ρόλος του εκεί ήταν αρκετά χρήσιμος και εξίσου δύσκολος που είχε συγκεκριμένους στόχους:

Πρώτον, ήθελε να επιβεβαιώσει εμπράκτως την αφοσίωσή του στο οθωμανικό κράτος ακολουθώντας την πολιτική του πατέρα του και του αδελφού του Νικόλαου, που ως οικογένεια είχαν δεθεί συναισθηματικά με την οθωμανική πραγματικότητα. Δεύτερον, είχε πάει στο Πασάροβιτς σε μια περίοδο κατά την οποία ο αδελφός του μαζί με τα άλλα μέλη της οικογένειάς του βρισκόταν στις αυστριακές φυλακές της Τρανσυλβανίας.. Είχε πικραθεί αρκετά από την κακή μεταχείριση και την προσβολή που είχε δεχθεί ο αδελφός του στη διάρκεια της φυλάκισής του (βλπ. σελ. 165). Εκτός από όλα αυτά όμως, ήταν και αξιωματούχος της οθωμανικής κυβέρνησης, η οποία του είχε αναθέσει μια δύσκολη αποστολή. Η εμπιστοσύνη του Σουλτάνου στο πρόσωπο

του Ιωάννη ήταν δεδομένη. Έστι, λοιπόν, θα αναλάμβανε έναν διπλό ρόλο στις διαπραγματεύσεις ως επίσημος εκπρόσωπος (ηγεμόνας) του λαού της Βλαχίας και ως δραγουμάνος. Ο Σταματιάδης αναφερόμενος στις διαπραγματεύσεις του Πασάροβιτς υπογραμμίζει τον επιτυχή ρόλο του Ιωάννη Μαυροκορδάτου, ο οποίος σημειώνει ότι πέτυχε να περιορίσει την απώλεια των οθωμανικών εδαφών στους πέντε νομούς(7), χωρίς να αναφέρονται περεταίρω λεπτομέρειες.

- 1- Emiroğlu, İbrahim- Hizmet ve İhanetleriyle Tercümanlar, Voyvodalar ve Azinliklar, σελ. 108, Εκδόσεις Aymar 1996 İstanbul
- 2- Αποστολόπουλος, Δημήτριος Γ. –Για τους Φαναριώτες, σελ. 118-119, Εκδόσεις Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών 2003 Αθήνα.
- 3- Στάθη, Πηνελόπη- Αλληλογραφία: Ένας Αδιάψευστος Μάρτυρας των Ιστορικών Γεγονότων. Αλληλογραφία από τη Συλλογή του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου Κων/πολης.
http://dspace.flinders.edu.au/dspace/bitstream/2328/3254/1/389-400_stathisP.pdf
- 4 Σταματιάδης, Επαμεινώντας- Βιογραφίαι των Ελλήνων Μεγάλων Διερμηνέων του Οθωμανικού Κράτους, σελ. 115, Εκδόσεις Πουρνάρα, 1973 Θεσσαλονίκη
- 5- Σταματιάδης, ο.π. σελ. 115
- 6- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı Tarihi, σελ. 49, 4/2^{ος} τόμος
- 7- Σταματιάδης, ο.π. σελ. 116

B1 δ- Ο Αλέξανδρος Ιωάννης Μαυροκορδάτος ως Δραγουμάνος (1782-1785)

Γεννήθηκε το 1754 στην Κωνσταντινούπολη. Σε ηλικία 11 χρονών έμεινε ορφανός από πατέρα. Το πολιτικό περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσε είχε ήδη αρχίσει να επιδρά στο χαρακτήρα του. Το πάθος και οι διενέξεις ανάμεσα στους Φαναριώτες τόσο για το αξίωμα του δραγουμάνου του οθωμανικού κράτους, όσο και για το θρόνο του ηγεμόνα των παραδουνάβιων χωρών είχε τόσο φουντώσει, ώστε ο ανταγωνισμός είχε πάρει χαρακτήρα ανοιχτής αντιπαλότητας, ακόμα και ανάμεσα σε συγγενείς πρώτου βαθμού, όπως και θα αναφερθούμε παρακάτω (σελ. 197) στην περίπτωση των δύο ξαδέλφων Αλεξάνδρων, γιων των Κωνσταντίνου και Ιωάννη Μαυροκορδάτου.

Ο Αλέξανδρος Ιωάννης Μαυροκορδάτος είχε κάθε λόγο να επωφθαλμιά τα περιζήτητα αξιώματα του οθωμανικού κράτους, αν λάβουμε υπόψη ότι το οικογενειακό του περιβάλλον είχε όλες τις δυνατότητες και τις διασυνδέσεις με τους Οθωμανούς παράγοντες ώστε να τον βοηθήσει. Εκτός όμως από το στενό οικογενειακό του περιβάλλον ο Αλέξανδρος Ιωάννης Μαυροκορδάτος διέθετε και προσωπικές ικανότητες που του επέτρεπαν να διεκδικήσει τη θέση του δραγουμάνου, αλλά και του ηγεμόνα στη συνέχεια. Γνώριζε τέλεια τη Γερμανική, τη Γαλλική και τη Ρωσική, αφού είχε σπουδάσει στην Πετρούπολη. Έτσι, θα ξεκινήσει στην πολιτική του δράση εκτοπίζοντας τον Οκτώβριο του 1782 το δραγουμάνο της Πύλης Μιχαήλ Σούτσο, ο οποίος δεν καθαιρέθηκε απλώς, αλλά και υποχρεώθηκε να πάρει το δρόμο της εξορίας⁽¹⁾.

Μετά την υπογραφή της συνθήκης του Küçük Kaynarca το χάσμα των αντιμαχόμενων πλευρών βάθαινε ακόμη περισσότερο. Η οθωμανική πλευρά προσπαθούσε να αναθεωρήσει τους δυσμενείς για αυτήν όρους, ενώ η ρωσική πλευρά ήθελε να κατοχυρώσει και να επεκτείνει τις επιτυχίες της. Ενώ με τη συνθήκη του Küçük Kaynarca παραχωρούνταν αυτονομία στην Κριμαία, «ο Σουλτάνος μία ωραία πρωία βρέθηκε υποχρεωμένος να αναγνωρίσει τη de facto προσάρτηση της χερσονήσου στην τσαρική επικράτεια. Στις σκληρές εκείνες διαπραγματεύσεις για τα επίμαχα θέματα, το 1783 και το 1784, είχε ενεργό συμμετοχή και ο τότε μέγας δραγουμάνος Αλέξανδρος Ιωάννη Μαυροκορδάτος»⁽²⁾.

1- Σούτσος, Ν. Γεώργιος- Αλεξανδροβόδας ο Ασυνείδητος, σελ. 299-300 Κωμωδία συνταχθείσα εν έτει 1785, Κέδρος Αθήνα

2- Σούτσος, ο.π. σελ. 295

B2- Το Τέλος της Εποχής των Φαναριωτών Δραγουμάνων

Ο θεσμός των δραγουμάνων του συμβουλίου κατά τη μακρόχρονη πορεία του, δέχθηκε το πρώτο σοβαρό πλήγμα, με τον Αλέξανδρο Γκίκα (İskerlet-zâde), το 1740, όταν αποδείχθηκε ότι ο ίδιος παρείχε τα μυστικά του οθωμανικού κράτους στους αντιπάλους κατά τις συνομιλίες του Βελιγραδίου (1739) ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, την Αυστρία και τη Ρωσία. Τη θέση του Γκίκα δυσχέραине ένα δεύτερο επιβαρυντικό στοιχείο που είχε σχέση με την παραποίηση κάποιων σημείων της συμφωνίας υπέρ του αντιπάλου και τη δολιότητά του στον καθορισμό των συνόρων⁽¹⁾. Παρόλο που ο ίδιος βρισκόταν για δεκατρία χρόνια στο αξίωμα του Μεγάλου Δραγουμάνου και συνδεόταν με τη πιο γνωστή οικογένεια των Φαναριωτών, τους Μαυροκορδάτους, η οθωμανική κυβέρνηση αποφάσισε να τον καταδικάσει και στη συνέχεια να τον εκτελέσει. Να σημειωθεί ότι η πρώτη εκτέλεση Φαναριώτη «για προδοσία και συνεργασία με τον εχθρό είναι το 1731, ο αποκεφαλισμός Κωνσταντίνου Βεντούρα, δραγουμάνου του στόλου»⁽²⁾.

Η αντίστροφη μέτρηση στις σχέσεις των Φαναριωτών με την οθωμανική κυβέρνηση αρχίζει μετά τα Ορλοφικά, (1770-1774) όταν πλέον κάνουν την εμφάνισή τους τα απελευθερωτικά κινήματα και γίνεται πιο έντονο το αίτημα της «εθνικής αποκαταστάσεως»⁽³⁾. Οι Οθωμανοί μην έχοντας άλλη επιλογή προέβαιναν στη λήψη τέτοιων ακραίων μέτρων συνεχίζοντας ωστόσο να συνεργάζονται με τους Φαναριώτες. Την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης, όμως, έγγραφα της Φιλικής Εταιρίας φτάνουν στην Υψηλή Πύλη, από τα οποία προέκυπτε η προετοιμασία επαναστατικής δραστηριότητας των Φιλικών. Όταν οι φήμες αυτές επιβεβαιώθηκαν και από τον Άγγλο πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη, η οθωμανική κυβέρνηση αποφάσισε να κάνει επιτόπιες έρευνες στην Πελοπόννησο, επικεφαλής των οποίων ερευνών ορίσθηκε ο δραγουμάνος της Πύλης, Κωνσταντίνος Μουρούζης. Στην έκθεσή του ο Μουρούζης **«διαβεβαίωνε ότι ο λαός στο Μοριά, δηλαδή οι Ρωμιοί υπήκοοι ήσαν φιλήσυχoi και από κάθε απόψη αφοσιωμένοι στο κράτος»**, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα να τον εμπιστευθεί το κράτος, και όχι μόνο να μη στείλει στρατό στην Πελοπόννησο, αλλά και να αφήσει ελεύθερο από τους κοτζαμπάσηδες το γιο του Μαυρομιχάλη, το Γιώργη (ο Emiroğlu τον αναφέρει ως Yogi)⁽⁴⁾.

Εξάλλου, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο πρέσβης της Αγγλίας στην Ιστανμπούλ αναφέρει τα εξής: «Ήθελα να εντοπίσω κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο σε βάθος την υποκρισία της Αθήνας. Αυτό το εντόπισα σε απόρρητη έκθεση που είχε υποβάλλει

στην πρεσβεία μας ο επίσημος δραγουμάνος του κράτους, μέλος των πιο γνωστών οικογενειών των Φαναριωτών, Αλέξανδρος Σούτσος, ο οποίος, κατά το 1821, διηύθυνε τις εξωτερικές υποθέσεις του οθωμανικού κράτους. Κατάλαβα ότι αυτός ο άνθρωπος ήταν επισήμως κατάσκοπός μας. Έπαιρνε καλά λεφτά. Δεν υπάρχει καμμία αμφιβολία ότι υπήρχαν και άλλοι σαν και αυτόν, που γνώριζαν τα πάντα και εργάζονταν για λογαριασμό των άλλων Μεγάλων Δυνάμεων»⁽⁵⁾. Τα στοιχεία που υπάρχουν στη διάθεσή μας, εμφανίζουν δύο διαφορετικά πρόσωπα με το επώνυμο Σούτσος, ο ένας εξ αυτών ο Αλέξανδρος ηγεμόνας της Βλαχίας και ο άλλος ο Μιχαήλ, δραγουμάνος της Υψηλής Πύλης. Και τα δύο αυτά ονόματα αναφέρονται 2-3 χρόνια πριν από την Ελληνική Επανάσταση. Η έκθεση του Άγγλου διπλωμάτη θα αναφέρεται προφανώς στην περίοδο πριν από την επανάσταση.

Με αφορμή την επανάσταση του '21, εκείνο που είχε ιδιαίτερη σημασία για τους Φαναριώτες, είναι ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία τους έπαυσε από όλα τα κρατικά αξιώματα και διέκοψε προσωρινά τις διπλωματικές σχέσεις με τα κράτη της Δύσης, ενώ ο Μουρούζης εκτελέστηκε. Το Οθωμανικό κράτος κατά την απουσία των Φαναριωτών για ένα διάστημα προσπάθησε να ανταποκριθεί στις σχέσεις του με τη Δύση, χωρίς όμως, αποτέλεσμα. Ως προσωρινή λύση προσελήφθη ο Σταυράκης Αριστάρχης με την ιδιότητα του βοηθού δραγουμάνου και υπό αυστηρή επιτήρηση. Λόγω της συνέχειας όμως, της Ελληνικής Επανάστασης, μολονότι δεν είχε διαπιστωθεί κάποια παρεκτροπή του, θεωρήθηκε ωστόσο, επικίνδυνη η παραμονή του στην υπηρεσία και γι' αυτό ένα χρόνο μετά στάλθηκε μαζί με το γιο του στην εξορία, στο Bolu⁽⁶⁾, πόλη βορειοδυτικά της Μικράς Ασίας.

Έτσι, ο κύκλος των Φαναριωτών δραγουμάνων κλείνει με ένα δραματικό τρόπο. Η μακρόχρονη παρουσία τους στις υπηρεσίες του οθωμανικού κράτους δικαιώνεται τουλάχιστον ιστορικά, καθώς η ιστορική τους υπόσταση εδραιώνεται στη συνείδηση πολιτών και ερευνητών. Όσο για τους Οθωμανούς, οι Φαναριώτες αποτέλεσαν βασικότατο μοχλό για την ενεργοποίηση των διπλωματικών σχέσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τη Δύση και την καλύτερη κατανόηση των αξιών της.

- 1- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı Devletinin Merkez Teşkilatı, σελ. 72, Εκδόσεις T.T.K 1998 Ankara
- 2- Γερσίμου, Στέφανος- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 98, (Πρακτικά) Εκδόσεις Εταιρίας Μελέτης της Καθ' Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα
- 3- Πατρινέλης, Χ.Γ. – Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 48, Εκδόσεις Εταιρία Μελ. 2002 Αθήνα
- 4- Emiroğlu, İbrahim- Hizmet ve İhanetleriyle Tercümanlar, Voyvodalar ve Azınlıklar, σελ. 198, 1996 İzmir
- 5- Günay, Necla- Filiki Eterya Cemiyeti, σελ. 273, Εκδ. Gazi Üniv. Kırşehir Eğit. Fakült. Derg. 1ο τεύχος, 6^{ος} τόμος
- 6- Balci, Sezai- Osmanlı Devletinde Tercümanlık ve Bâb-ı Ali Tercüme Odası, σελ. 83-84, (Διατριβή), Α.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, 2005 Ankara.

ΜΕΡΟΣ 3^ο

Α- ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΥΝΑΒΙΕΣ ΗΓΕΜΟΝΙΕΣ

Α1- Σύντομο Χρονικό

Οι λεγόμενες «Παραδουνάβιες Ηγεμονίες», οι οποίες είναι γνωστές στην ελληνική ιστορία περισσότερο για τον ηγεμονικό ρόλο των Φαναριωτών και το εκπολιτιστικό έργο που συντελέσθηκε στις χώρες αυτές, όχι μόνο από τους Φαναριώτες, αλλά και από το Πατριαρχείο, άλλοτε από κοινού και άλλοτε χωριστά, είναι η σημερινή Ρουμανία και Μολδαβία με κάποια διαφορετικά γεωγραφικά όρια. Στην ιστορία οι χώρες αυτές αναφέρονται με διάφορες ονομασίες, όπως «**Dakia**» ή «**Datchia**» (Δακία), «**Vallachia**» (Βλαχία) και στις οθωμανικές πηγές η ηγεμονία της Βλαχίας είναι γνωστή ως «**Eflak**». Ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος ονομάζει τη Βλαχία «**Κάτω Δακία**»⁽¹⁾.

Σε χώρες όπως η Βλαχία και η Μολδαβία, που θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν «αδελφές», εξαιτίας του κοινού τους πολιτισμού, αλλά και της κοινής τους μοίρας, κατά την οθωμανική περίοδο κυρίως, είχε παραχωρηθεί από το Σουλτάνο ημιαυτόνομο καθεστώς. Η αντίστοιχη ονομασία της Μολδαβίας και στις οθωμανικές πηγές, αλλά και στη σύγχρονη τουρκική ιστοριογραφία εκείνης της περιόδου, αναγράφονται ως «**Boğdan**» ή «**Kara Boğdan**», από το όνομα του ιδρυτή της ηγεμονίας «**Bogdan**» από την Τρανσυλβανία. Το επίθετο «**Kara**» χρησιμοποιήθηκε όχι με την πραγματική του σημασία, αλλά με τη σημασία του «Παραδοθέντα»⁽²⁾. Οι δυο αυτές χώρες είχαν επίσης κοινή ονομασία στα οθωμανικά έγγραφα «**Memleketeyn**», που σημαίνει «Δύο Χώρες». Πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι περιοχές όπως η Τρανσυλβανία, η Βουκουβίνα και το Βανάτο ήταν υπό αυστριακή κυριαρχία⁽³⁾.

Υπό αυτή την έννοια οι δύο ηγεμονίες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον ανάλυσης, όχι μόνο εξαιτίας της σχέσης τους με το Ορθόδοξο Πατριαρχείο, του οποίου η επιρροή ήταν καταφανής στη διάδοση της χριστιανικής πίστης, αλλά και δότι οι χώρες αυτές διοικήθηκαν για παραπάνω από έναν αιώνα (1709-1821) από τους Φαναριώτες Ρωμιούς, οι οποίοι εκτός από τους πολιτειακούς θεσμούς που εισήγαγαν λειτούργησαν και ως φορείς στη διάδοση των γραμμάτων και γενικότερα του νεοελληνικού διαφωτισμού.

Την περίοδο 1680-1780, Ο Jacques Bouchard ονομάζει «Πρώιμο Διαφωτισμό» ή αλλιώς «τον Αιώνα της Ελληνορουμανικής Συνεργίας». Χωρίζει μάλιστα σε τρεις φάσεις την πνευματική εκείνη άνθιση που συντελέσθηκε στις παραδουνάβιες χώρες.

Η πρώτη φάση καλύπτει την περίοδο 1680-1710 που ονομάζεται «Η Θριαμβεύουσα Εκκλησία», κατά την οποία διαμορφώνεται η ποιητική γλώσσα των Ρουμάνων σε μια περίοδο σταθερής και αδιαμφισβήτητης κατοχής της εξουσίας από την Εκκλησία και στις δύο παραδουνάβιες ηγεμονίες. Η δεύτερη φάση περιλαμβάνει την περίοδο 1710-1730, την οποία ο Bouchard αποκαλεί «Έλλογο Απολυταρχισμό». Σύμφωνα με αυτή τη φάση που είναι γνωστή για τις εχθροπραξίες και τις δολοπλοκίες, ανάμεσα στις φατρίες και στις οικογένειες με τελική κατάληξη την αντικατάσταση των ντόπιων βοεβόδα από τους έμπιστους υπηρέτες του οθωμανικού κράτους, τους Έλληνες Φαναριώτες, εγκαθιρύσσεται το φαναριώτικο καθεστώς στις παρίστριες ηγεμονίες(4). Τα βασικότερα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον «Πρώιμο Διαφωτισμό», κατά το συγγραφέα είναι η «ιστορική συγκυρία προοδευτικών δυνάμεων που πρεσβεύουν τον έλλογο εκσυγχρονισμό της πολιτειακής λειτουργίας των κοινωνικών θεσμών, της γλώσσας και της παιδείας. Η πολιτισμική αυτή μεταρρύθμιση στοχεύει στο πέραςμα από μια θεοκρατική νοοτροπία σε μια εκκοσμίκευση των θεσμών επιδιώκοντας να εξασφαλίσει καλύτερες συνθήκες ζωής και σε αντιδιαστολή με τον «Πρώιμο Διαφωτισμό» ο «Νεοελληνικός Διαφωτισμός», ο οποίος αρχίζει το 1780, υπογραμμίζει, ο Bouchard ότι στοχεύει επιπλέον στην πραγμάτωση του οράματος για την εθνική χειραφέτηση και την πολιτική ανεξαρτησία(5).

Όσον αφορά τη σχέση των παραδουνάβιων ηγεμονιών με την οθωμανική έννομη πραγματικότητα, οι δυο αυτές χώρες, «**memleketeyn**», όπως αναφέρονται πολλές φορές από τους Οθωμανούς ιστοριογράφους, μετά την κατάκτησή τους από την Οθωμανική Αυτοκρατορία είχαν αναλάβει την υποχρέωση να πληρώνουν φόρο στο σουλτάνο(6), ο οποίος από τη πλευρά του είχε παραχωρήσει το δικαίωμα στους βογιάρους* να εκλέγουν κάθε τρία χρόνια το δικό τους ηγεμόνα, τον οποίο στη συνέχεια διόριζε ο Σουλτάνος(7) με επίσημο βεράτιο. Ο περιορισμός της θητείας των ηγεμόνων σε τρία χρόνια ήταν μια τακτική πολιτικής του Σουλτάνου για να αποτρέψει

* Οι βογιάροι ήταν οι ευγενείς στις ρουμανικές χώρες οι οποίοι εξέλεγαν τους ηγεμόνες. Για να ισχύσει η εκλογή του ηγεμόνα έπρεπε να επικυρωθεί από το σουλτάνο. Από τότε που άρχισαν να διορίζονται Φαναριώτες σε αυτές τις χώρες σταμάτησε για ένα διάστημα η εκλογική διαδικασία από τους βογιάρους. Έκτοτε ο ηγεμόνας διοριζόταν από την Υψηλή Πύλη. Αυτή η πρακτική δημιούργησε δυσφορία στους βογιάρους, κάτι που παρατηρείται στην περίπτωση του διορισμού του πρώτου Φαναριώτη ηγεμόνα του Νικόλαου Μαυροκορδάτου, τόσο στη Μολδαβία όσο και στη Βλαχία.

τη δημιουργία δύναμης και διαφόρων μηχανισμών των ηγεμόνων, που ενδεχομένως θα δημιουργούσε κίνδυνο για την οθωμανική διοίκηση. Η Βλαχία και η Μολδαβία, χώρες υποτελείς στο σουλτάνο από το 15^ο αιώνα μέχρι το ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1711, διοικήθηκαν αποκλειστικά από τους ντόπιους βοεβόδα(8) ρουμανικής καταγωγής, αν εξαιρέσουμε τους λίγους μήνες που κυβέρνησε στη Μολδαβία ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος κατά το έτος 1710, μετά από τον πρώτο διορισμό του από το Σουλτάνο.

Οι βοεβόδα είχαν δικαίωμα να φορούν στέμμα και στην επίσημη αλληλογραφία του οθωμανικού κράτους αναφέρονταν ως «βασιλείς»(9). Η πολιτική σχέση των παραδουνάβιων ηγεμονιών με την οθωμανική διοίκηση άνοιξε το δρόμο για τη δημιουργία οικογενειακών σχέσεων των χωρών αυτών με τη συνοικία του Φαναρίου. Οι σχέσεις αυτές ενδυναμώνονται με την εγκατάσταση αρκετών Φαναριωτών στις παραδουνάβιες χώρες. «Το γεγονός ότι οι ηγεμονίες αυτές μπόρεσαν να διαφυλάξουν την αυτονομία τους κάτω από την οθωμανική επικυριαρχία συνέβαλε στο να παραμείνει ζωντανή η βυζαντινή παράδοση, μια παράδοση που βάθαινε περισσότερο εξ αιτίας της εγκατάστασης πολλών Ελλήνων πριν και μετά την φαναριώτικη εποχή. Αυτό είναι επίσης το νόημα της επιγραμματικής έκφρασης «Byzance après Byzance» του Nicolae Jorga»(10). Είναι προφανές, λοιπόν, ο λόγος για τον οποίο οι Φαναριώτες δημιούργησαν σχέσεις και εγκαταστάθηκαν σε αυτές τις χώρες. Η επιλογή τους αυτή είχε ως άμεσο αποτέλεσμα, να αποκτήσουν οικονομική δύναμη και να κυριαρχήσουν στο εμπόριο. Η εμπορική δραστηριοποίηση όμως των Φαναριωτών, από ένα σημείο και μετά άρχισε να ενοχλεί έντονα τους ντόπιους, όπως ήταν φυσικό. Εναντίον των φαναριωτικών κύκλων, οι οποίοι, όπως ήδη προαναφέρθηκε, από το 1711, ασκούσαν την εξουσία εν ονόματι του Σουλτάνου αναπτύχθηκε μια ιδεολογική αντίθεση(11).

Όταν άρχισαν οι διορισμοί των Φαναριωτών ηγεμόνων η κατάσταση δεν άλλαξε προς το καλύτερο. «Ο λαός και οι βογιάροι της Βλαχίας και της Μολδαβίας για 110 χρόνια αντιδρούσαν στους ηγεμόνες, τους οποίους θεωρούσαν ξένους προς αυτούς και τους αντιμετώπιζαν ως αντιπροσώπους του Οθωμανικού κράτους. Οι ηγεμόνες που διορίζονταν από το οθωμανικό κράτος στη Βλαχία και στη Μολδαβία, ήταν γνωστοί ως οσποδάροι. Από τότε ο όρος “Φαναριώτης” άρχισε να χρησιμοποιείται με την πολιτική του σημασία»(12).

Εκτός από τους Φαναριώτες και Μουσουλμάνοι επιχειρηματίες από την Ιστανμπούλ είχαν αρχίσει να ιδρύουν επιχειρηματικές δραστηριότητες στις

παραδουνάβιες χώρες. Το ειδικό καθεστώς, όμως, των χωρών αυτών απαγόρευε την εγκατάσταση Μουσουλμάνων, παρά μονάχα σε κάποιες περιπτώσεις στη βάση συγκεκριμένων συμφωνιών ή αυτοκρατορικών διαταγμάτων. Σε αντίθετες περιπτώσεις ο Σουλτάνος με διάταγμά του ζητούσε την άμεση αποχώρησή τους από εκεί(13).

Το 1672 κάποιοι από τους ευγενείς μαζί με ενόπλους κατέλαβαν το Ιάσιο υποκινώντας το λαό κατά των Φαναριωτών(14). Οι ντόπιοι ηγεμόνες μαζί με τους ευγενείς που ήταν ενοχλημένοι ακόμα και από την οθωμανική διοίκηση συνεργάζονταν τότε με τη Ρωσία και τότε με την Αυστρία караδοκώντας να έρθει η κατάλληλη στιγμή για να αποκτήσουν την ανεξαρτησία τους(15). Αυτό το γεγονός ανησύχησε τους Οθωμανούς και τους ώθησε στη λήψη μέτρων για τον έλεγχο και την ασφάλεια αυτών των ακριτικών χωρών. Η πολιτική γκάφα του Dimitrie Cantemir, το 1711, να συνεργαστεί με τους Ρώσους ώθησε την οθωμανική διοίκηση στη λήψη ριζικών μέτρων. Τα μέτρα αυτά δεν μπορούσαν παρά να είναι η αντικατάσταση των ντόπιων ηγεμόνων από τους έμπιστους και ελεγχόμενους Φαναριώτες(16), οι οποίοι πλέον ήταν για την Υψηλή Πύλη, «τα δυο μάτια της στραμένα στην Ευρώπη»(17). Βέβαια, θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς και για το αντίθετο, γιατί αυτές οι δυο χώρες να μην ήταν και για την Ευρώπη «τα δυο της μάτια στραμμένα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία». Έτσι, λοιπόν, μπροστά σε αυτό το ασαφές τοπίο ο Σουλτάνος Ahmet III, πίστευε ότι θα μπορούσε να εξασφαλίσει τον απόλυτο έλεγχο των δύο ηγεμονιών, μόνο με δικούς του και έμπιστους υπαλλήλους, τους Φαναριώτες. Γι'αυτό το λόγο το 1711, αποφάσισε την αντικατάσταση των βοεβόδα από τους Φαναριώτες, που τους μετονόμασε οσποδάρους (ηγεμόνας), οι οποίοι διοίκησαν τις χώρες αυτές ως την ελληνική επανάσταση του '21(18). Ωστόσο, πρέπει να τονίσουμε ότι πρακτικά ο τίτλος «βοεβόδα» εξακολουθούσε να αναφέρεται σε όλα τα επίσημα έγγραφα του οθωμανικού κράτους για τους μεταγενέστερους ηγεμόνες. Τα οθωμανικά βεράτια («berat») που αναφέρονται στους ηγεμόνες αυτών των χωρών (Φαναριώτες και μη) χρησιμοποιούν τον τίτλο του «βοεβόδα».

Σε ότι αφορά την περίπτωση των Μουσουλμάνων εμπόρων στις ηγεμονίες, οι οποίοι όπως προαναφέρθηκε παρά το γεγονός ότι ο Σουλτάνος με νέα διατάγματα προέβαινε στη βίαιη απομάκρυνσή τους, εκείνοι ωστόσο εξακολουθούσαν να ασκούν επενδυτικές δραστηριότητες στην ηγεμονία. Το 1774, μετά το ρωσοτουρκικό πόλεμο οι Τούρκοι έμποροι απομακρύνθηκαν οριστικά από τη Βλαχία(19).

Η Βλαχία και η Μολδαβία λόγω της στρατηγικής τους θέσης για αρκετούς αιώνες ήταν «Το Μήλο της Έριδος» ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, στην Αυστρία και τη Ρωσία. Αυτός είναι εξάλλου ο λόγος για τον οποίο ο ρόλος των ηγεμόνων που διοικούσαν τις ρουμανικές χώρες ήταν ζωτικής σημασίας και για τις τρεις παραπάνω χώρες. «Η προσπάθεια καθόδου της Ρωσίας στο Νότο, παρατηρείται άλλοτε ως αντίπαλος και άλλοτε ως εταίρος της Αυστρίας. Ο αναμεταξύ τους ανταγωνισμός ξεκινάει με την περίπτωση της Βλαχίας και της Μολδαβίας»⁽²⁰⁾. Στη διεκδίκηση αυτή θα προστεθεί και η Γαλλία, η οποία δεν ήθελε να είναι απύσχα από το χώρο αυτό. Η Ρωσία ήδη με τη συνθήκη του Kÿszük Kaynarca είχε αποκτήσει το δικαίωμα να ζητείται και η δική της συναίνεση στο θέμα του διορισμού των ηγεμόνων. Ο διορισμός του ηγεμόνα από την Υψηλή Πύλη στη Βλαχία και στη Μολδαβία για να ισχύσει έπρεπε να έχει και την έγκριση της Ρωσίας. Αυτό το συγκριτικό πλεονέκτημα υπέρ της Ρωσίας ενόχλησε αφάνταστα τη Γαλλία. Ο Γάλλος διπλωμάτης ο Sebestiani με το αιτιολογικό ότι οι ηγεμόνες είναι ρωσόφιλοι προέτρεπε τους Οθωμανούς για την παύση τους⁽²¹⁾. Αυτό όμως, πρακτικά δεν μπορούσε να λύσει το πρόβλημα ούτε για λογαριασμό της Γαλλίας, ούτε για λογαριασμό της ίδιας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η κατάσταση στις παραδουνάβιες ηγεμονίες έμοιαζε υπό αυτήν την έννοια να ήταν ανεξέλεκτη.

Μετά τη συνθήκη του Kÿszük Kaynarca, δημιουργείται de facto μια πολιτική κατάσταση επικυριαρχίας στις δύο παραπάνω ηγεμονίες ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Ρωσία. Θεωρητικά αυτό μπορεί να μη συνέβαινε ακριβώς έτσι, αλλά πρακτικά η Ρωσία ως πολιτική δύναμη ήταν πλέον παρούσα σ' αυτές μέσω των διπλωματικών αρχών της και μάλιστα, ήταν σε θέση να διαμορφώνει τα πολιτικά πράγματα όπως θα επιθυμούσε η ίδια. Κι αυτό βέβαια, το γνώριζαν περισσότερο από όλους οι Φαναριώτες ηγεμόνες, οι οποίοι στη συνέχεια θα λάβουν υπόψη αυτήν την παράμετρο και θα αναγκαστούν να διαμορφώσουν ανάλογη πολιτική συμπεριφορά.

Η προσπάθεια δημιουργίας στενών σχέσεων της Ρωσίας με τους Φαναριώτες θα συνεχιστεί και μάλιστα θα ενταθεί ως την Ελληνική Επανάσταση, εξαιτίας της οποίας βέβαια, θα κλείσει οριστικά η φαναριώτικη περίοδος. Μετά την Ελληνική Επανάσταση η διοίκηση των ηγεμονιών θα περάσει στα χέρια των ντόπιων αρχόντων, οι οποίοι θα διοικήσουν μέχρι την ένωση των δύο παραπάνω χωρών και την ίδρυση της σημερινής Ρουμανίας.

1- <http://www.eens-congress.eu/pdf/36.pdf>

- 2- Emiroğlu, İbrahim- Hizmet ve İhanetleriyle Tercümanlar, Voyvodalar ve Azınlıklar, σελ. 315, Εκδόσεις Aymar, 1996 İzmir
- 3- Παπούλια, Δ. Βασιλική- Από την Αυτοκρατορία στο Εθνικό Κράτος, σελ. 217, Εκδόσεις BANIAS 2003 Θεσσαλονίκη
- 4- Bouchard, Jacques- Ο Πρώιμος Διαφωτισμός στους Έλληνες και Ρουμάνους (1680-1780) σελ. 2, http://www.eers-congres.Eu/?main_page=1&main_lang=de&eensC...
- 5- Bouchard, ο.π. σελ. 2
- 6- Castellan, Georges- Η Ιστορία των Βαλκανίων, σελ. 149 Εκδόσεις Milliyet, 1992 İstanbul
- 7- İslam Ansiklopedisi, Άρθρο Boğdan, σελ. 702, Εκδόσεις M.E.B
- 8- Somçağ, Selim- Osmanlı ve Batı, σελ. 120, Εκδόσεις Bengi 2008 İstanbul
- 9- Özgürel, Avni- Radikal Gazetesi 04.04.2207
- 10- Παπούλια, Δ. Βασιλική- Από την Αυτοκρατορία στο Εθνικό Κράτος, σελ. 218, Εκδόσεις BANIAS, 2003 Θεσσαλονίκη
- 11- Παπούλια, ο.π. σελ. 217
- 12- Sözen, Zeynep – Fenerli Beyler 110 Yılın Hikayesi (1711-1821), σελ. 76, Εκδόσεις Aybay, 2000 İstanbul
- 13- Karpat, H. Kemal- Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, σελ. 130-131, Εκδόσεις İmge, 2006 İstanbul
- 14- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler 110 Yılın Hikayesi (1711-1821), σελ. 7-8, Εκδόσεις Aybay, 2000 İstanbul
- 15- Sözen, ο.π. σελ. 8
- 16- İslam Ansiklopedisi, σελ. 702, άρθρο Boğdan, εκδόσεις M.E.B
- 17- İslam Ansiklopedisi, ο.π. σελ. 702
- 18- Sözen, ο.π. σελ. 8
- 19- Karpat, ο.π. σελ. 131
- 20- Soysal, İsmail- Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri, σελ. .37 Εκδόσεις TTK 1999 Ankara
- 21- Somçağ, ο.π. σελ. 104

A2- Το Πολιτικό Καθεστώς των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών

Μετά την κατάκτηση της Μολδαβίας, της Βλαχίας και της Τρανσυλβανίας από τους Οθωμανούς, το πολιτικό καθεστώς αυτών των επαρχιών συνίστατο στην εκχώρηση ισχυρής ημιαυτονομίας από το Σουλτάνο. Η Βλαχία το 1391 και η Μολδαβία το 1456 έγιναν υποτελή βιλαέτια (επαρχία) των Οθωμανών. Κατά τον πόλεμο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τις χώρες της Ιεράς Συμμαχίας το 1691 η Τρανσυλβανία κατακτήθηκε από τους Αυστριακούς και σύμφωνα με τη συνθήκη του Κάρλοβιτς το 1699 παραχωρήθηκε στην Αυστρία. Οι δύο άλλες ηγεμονίες, η Μολδαβία και η Βλαχία, παρέμειναν κατά μεγάλα χρονικά διαστήματα στην οθωμανική επικυριαρχία.

Η οθωμανική κυβέρνηση για να αποφύγει το βάρος των διοικητικών της υποχρεώσεων, δεν πείραξε τις διοικητικές υπηρεσίες και τα διάφορα ιδρύματα μέσα στις ηγεμονίες. Στη Βλαχία και στη Μολδαβία δεν εφαρμόστηκε ποτέ το παιδομάζωμα και δεν κόπηκε νόμισμα από την οθωμανική διοίκηση⁽¹⁾. Το καθεστώς των παραπάνω ηγεμονιών προέβλεπε την εκλογή βοεβόδα, -όπως ονομαζόταν ο κυβερνήτης της επαρχίας- μόνο από τους βογιάρους. Ο διορισμός και η παύση του ηγεμόνα ήταν στην κρίση της οθωμανικής κυβέρνησης. Στην Ιστανμπούλ υπήρχαν δύο αρχοντόσπιτα το «Vlahsaray» και το «Boğdan Sarayı», για τους ηγεμόνες των ρουμανικών χωρών⁽²⁾. Ο εκλεγμένος και στη συνέχεια διορισμένος από το Σουλτάνο ηγεμόνας, ταξίδευε, όπως προέβλεπε η παράδοση, στην Ιστανμπούλ, και αφού αναπαυόταν στο αρχοντόσπιτό του, πήγαινε με συνοδεία στο αυτοκρατορικό συμβούλιο (Dıvan-ı hümayun) για την επίσημη τελετή της ανάληψης των καθηκόντων του ηγεμόνα. Ακολουθούσε η ειδική ενδυμασία, το καφτάνι (hilat) με το καπέλο “kuka”, όπως ονομαζόταν, για να υποβάλλει τα σέβη του στο Σουλτάνο. Από εκεί αφού εξερχόταν μαζί με τη συνοδεία του ανέβαινε στο στολισμένο άλογό του και επέστρεφε στο αρχοντικό του. Ήταν επίσης νόμος αλλά και έθιμο η προσφορά χρηματικού ποσού και δώρων στο Σουλτάνο, στο Μεγάλο Βεζίρη και τους άλλους ανώτατους αξιωματούχους κατά ιεραρχική σειρά. Το αξίωμα του ηγεμόνα της Βλαχίας και της Μολδαβίας αντιστοιχούσε σύμφωνα με το οθωμανικό πρωτόκολλο με το αξίωμα του επαρχιακού διοικητή (beylerbeyi) με δύο αλογοουρές⁽³⁾.

Λόγω του ειδικού καθεστώτος των δύο ηγεμονιών δεν διορίζονταν σε αυτές ούτε ανώτεροι διοικητές (beylerbeyi), ούτε καδήδες (kadı). Οι δύο ηγεμονίες ως αντάλλαγμα της ελευθερίας τους αναλάμβαναν την υποχρέωση να πληρώνουν φόρο

στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, να της παρέχουν εμπορικές διευκολύνσεις, να εξασφαλίζουν βασικά γεωργικά προϊόντα και να ακολουθούν αρμονική πολιτική με το οθωμανικό κράτος. Εκτός από αυτά οι βοεβόδα της Μολδαβίας και της Βλαχίας όφειλαν να συνοδεύουν το Σουλτάνο εν καιρώ πολέμου⁽⁴⁾, να τον συνδράμουν στις πολεμικές επιχειρήσεις με στρατό μεταξύ 8.000 και 12.000 ανδρών⁽⁵⁾ και να προμηθεύουν τρόφιμα, ζωοτροφές και πολεμοφόδια στο οθωμανικό στρατό. Από την άλλη, οι Οθωμανοί αναλάμβαναν την υποχρέωση να υπερασπίζονται τις χώρες αυτές που δέχονταν επίθεση από άλλο κράτος⁽⁶⁾.

Ως τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1711 οι ημιαυτόνομες ηγεμονίες της Βλαχίας και της Μολδαβίας διοικήθηκαν από ντόπιους ηγεμόνες. Η συνεργασία του Dimitrie Cantemir με τη Ρωσία (βλπ. σελ. 161) και ένα παρόμοιο κίνημα το 1716, από το μητροπολίτη της Ουγγροβλαχίας Άνθιμο με την υποστήριξη της Αυστρίας, οδήγησαν την οθωμανική κυβέρνηση στη λήψη ριζικών μέτρων. Το δεύτερο κίνημα του άνθιμου έπεισε την οθωμανική κυβέρνηση ότι είχε παρέλθει οριστικά η περίοδος των ντόπιων οσποδάρων. Ο Σουλτάνος, εν όψει αυτής της κατάστασης, θέλοντας να περιφρουρήσει την ασφάλεια των επαρχιών και από την άλλη να δείξει την εμπιστοσύνη που έτρεφε στο ελληνικό στοιχείο της άρχουσας τάξης προσέφερε και τα δύο στέμματα στις φαναριώτικες οικογένειες οι οποίες διοίκησαν πάνω από έναν αιώνα τις ηγεμονίες. Η ανάληψη της διοίκησης των ηγεμονιών από τους Φαναριώτες τούς έδωσε τη δυνατότητα να αναπτύξουν την ελληνική κουλτούρα και γλώσσα και να δημιουργήσουν μια κληρονομική τάξη ευγενών⁽⁷⁾.

Το στρατηγικό ενδιαφέρον που παρουσίαζαν οι παραδουνάβιες ηγεμονίες είχε ως αποτέλεσμα να υπάρχει πολιτική αστάθεια σε αυτήν την περιοχή. Ειδικότερα, μετά τη συνθήκη του Küçük Kaynarca η παρουσία της Ρωσίας γίνεται πιο έντονη στα πολιτικά πράγματα. Ο διορισμός του ηγεμόνα προϋπόθετε πια και τη σύμφωνη γνώμη της Ρωσίας. Οι χώρες αυτές αν και βρίσκονταν στην οθωμανική επικυριαρχία τελούσαν ταυτόχρονα υπό την πολιτική προστασία της Ρωσίας⁽⁸⁾.

Η Ελληνική Επανάσταση θα δώσει τέλος στους Φαναριώτες ηγεμόνες. Το Μάρτιο και τον Απρίλιο του 1821 επιτροπή αποτελούμενη από βογιάρους και τις δύο ηγεμονίες επισκέπτεται την οθωμανική πρωτεύουσα. Η επίσκεψη αυτή θα ανοίξει το δρόμο για το θρόνο στους νέους ηγεμόνες. Ο Γρηγόρης Γκίκας διορίζεται στη Βλαχία ενώ ο Ioan Sandul Sturdza στη Μολδαβία. Η ανάληψη των καθηκόντων του ηγεμόνα θα γίνει το Σεπτέμβριο με Οκτώβριο του ίδιου έτους. Το ίδιο διάστημα ο μπειζαντές (γιος του ηγεμόνα) Γκίκας Κωνσταντίνος με το μπειζαντέ Sturdza Nikolae θα

αναχωρήσουν για την Ιστανμπούλ ως καπουκεχαγιάδες^{*}(9). Μετά την Ελληνική Επανάσταση η πολιτική κατάσταση στις ηγεμονίες ήταν αρκετά ρευστή. Η πολιτική επιρροή της Ρωσίας επί των δύο ηγεμονιών πολλές φορές μετατρέποταν και σε καθολική κυριαρχία. Μετά τη συντριβή του οθωμανικού στόλου στη ναυμαχία του Ναυαρίνου, το 1827, η Ρωσία κατέλαβε και τις δύο ηγεμονίες(10). Η συνθήκη της Αδριανούπολης, του 1829 προέβλεπε περισσότερα διακαιώματα στις δύο ηγεμονίες και την αποχώρηση του οθωμανικού στρατού. Οι ηγεμόνες θα διορίζονταν εφόρου ζωής (kayd-ı hayat). Μετά τη λήξη του κριμαϊκού πολέμου, το 1856, υπογράφεται η συνθήκη του Παρισιού, η οποία έδινε την ευκαιρία στις δύο ηγεμονίες να αποκτήσουν αυτονομία και να έχουν τη δική τους εθνοσυνέλευση(11).

Το 1859, έγινε δημοψήφισμα και στις δύο ηγεμονίες για την ίδρυση της σημερινής Ρουμανίας, δημοψήφισμα που οδήγησε την Οθωμανική Αυτοκρατορία, το 1861, στην απόφαση να αναγνωρίσει την κεντρική κυβέρνηση της Ρουμανίας, η οποία, όμως, θα παραμείνει υπό την κηδεμονία της. Το 1878, με τη συνθήκη του Βερολίνου η οθωμανική εθνοσυνέλευση ανακήρυξε την ανεξαρτησία της σημερινής Ρουμανίας(12).

- 1- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler 110 Yılın Öyküsü, σελ. 14, Εκδόσεις Aybay 2000 İstanbul
- 2- Guboğlu, M.- Eflak ve Boğdan Voyvodalarının Bab-i Ali ile Münasebetleri, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (BTDD), 1ο τεύχος Οκτώβριος 1967
- 3- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Tarih Semineri Dergisi, 1 Milli Mecmua Basımevi, σελ. 33, 1937 İstanbul
- 4- Sözen, ο.π. σελ. 15
- 5- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Tarih Semineri Dergisi, 1 Milli Mecmua Basımevi, σελ. 33, 1937 İstanbul
- 6- Sözen, ο.π. σελ. 10-15
- 7- Κιτσίκης, Δημήτρης- Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σελ. 152, Εκδόσεις Εστία, 2003 Αθήνα
- 8- Παπαϊωάννου, Δημήτριος- Σχολές του Ευρύτερου Ελληνισμού επί Τουρκοκρατίας, Η Αυθεντική Ακαδημία του Βουκουρεστίου, σελ. 2, 20 Διεθνές Συνέδριο Η Παιδεία στην Αυγή του 21^{ου} Αιώνα
- 9- Guboğlu, ο.π. σελ. 1
- 10- İslam Ansiklopedisi, σελ. 704, Άρθρο Boğdan, Εκδόσεις MEB Ankara
- 11- Yılmaz, Türel- Balkan Tarihinden bir Kesit: XIX. y.yılda Balkanlar'da Bağımsızlık Hareketleri, <http://www.akader.info>
- 12- İslam Ansiklopedisi, σελ. 704, Άρθρο Boğdan, Εκδόσεις MEB Ankara

^{*} Είναι ο μόνιμος εκπρόσωπος και ανώτατος υπάλληλος του ηγεμόνα στην Υψηλή Πύλη. Είναι το πρόσωπο που μεσολαβεί στα διάφορα ζητήματα ανάμεσα στον ηγεμόνα και την Υψηλή Πύλη. Καπουκεχαγιάδες διέθεταν εκτός από τις παραδουνάβιες ηγεμονίες και η Σάμος. Ο Αλέξανδρος Καραθεοδωρής, ο οποίος αργότερα θα αναλάβει υπουργός εξωτερικών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διετέλεσε προηγουμένως για ένα διάστημα ως καπουκεχαγιάς της Σάμου.

A3- Οι Τοπικοί Άρχοντες (οι Βοεβόδα και οι Βογιάροι)

Σύμφωνα με την τοπική νομοθεσία οι οσποδάροι εκλέγονταν από τους βογιάρους⁽¹⁾, οι οποίοι αποτελούσαν την ανώτερη κοινωνική τάξη στις παραδουνάβιες ηγεμονίες. Η εκλογή του οσποδάρου ή αλλιώς, του βοεβόδα, ήταν μια διαδικασία ταυτισμένη απευθείας με τα συμφέροντα των βογιάρων. Ο Σουλτάνος επικύρωνε την εκλογή του εκλεγμένου άρχοντα, του λεγόμενου βοεβόδα, ο οποίος βέβαια, εκπλήρωνε τις γνωστές «υποχρεώσεις» του, όπως, τα διάφορα δώρα και χρηματικά ποσά προς την οθωμανική κυβέρνηση γνωρίζοντας ότι το τελευταίο λόγο τον είχε εκείνη. Όταν, όμως, το οθωμανικό κράτος άρχισε να παρουσιάζει δείγματα παρακμής οι ντόπιοι άρχοντες κατά περίπτωση άρχισαν να προσεγγίζουν την Αυστρία και τη Ρωσία. Η μυστική στήριξη του Constantin Brâncoveanu με εφόδια στους αντιπάλους των Οθωμανών κατά την εκστρατεία της Βιέννης⁽²⁾, αλλά και η απόφαση του Dimitrie Cantemir, - όπως θα αναφερθούμε αναλυτικότερα στο επόμενο κεφάλαιο, - να συνεργαστεί με τη Ρωσία ανάγκασε την οθωμανική διοίκηση να προβεί στη ριζική αντιμετώπιση του προβλήματος παύοντας τους ντόπιους άρχοντες και διορίζοντας Φαναριώτες ηγεμόνες στους οποίους έτρεφε απεριόριστη εμπιστοσύνη.

Η αλλαγή αυτή στη διοίκηση των ηγεμονιών δημιούργησε γενικευμένη αντίδραση εξαιτίας του γεγονότος ότι έθετε σε κίνδυνο τα συμφέροντα των βογιάρων, οι οποίοι ήταν υπέρ της προστασίας του γαιοκτησιακού καθεστώτος. «Στις παραδουνάβιες ηγεμονίες το βασικό πρόβλημα που καθόριζε την ιδεολογική τοποθέτηση των ηγετικών κύκλων ήταν το καθεστώς της μεγάλης γαιοκτησίας φεουδαρχικής υφής, με κύριους φορείς της οικονομικής δύναμης τους μεγαλοβογιάρους»⁽³⁾. Ο Φαναριώτης ηγεμόνας για αυτούς ήταν ξένος και δεν γνώριζαν το κατά πόσο θα αποτελούσε εγγύηση για τα συμφέροντά τους. Η αντίδραση τους αυτή εκδηλώνεται με τον πλέον αποκαλυπτικό τρόπο κατά του διορισμού του Νικόλαου Μαυροκοδάτου, τόσο το 1711 στη Μολδαβία, όσο και το 1716 στη Βλαχία. Στην περίπτωση της Βλαχίας μάλιστα, οι βογιάροι ζήτησαν επί πλέον και τη συμπαράσταση της Αυστρίας, η οποία ανταποκρίθηκε με μεγάλη προθυμία, που είχε ως αποτέλεσμα τη φυλάκιση του Νικόλαου Μαυροκορδάτου στην Τρανσυλβανία. Ο Σουλτάνος γνώριζε ότι η αντικατάσταση των ντόπιων ηγεμόνων δεν θα ήταν μια κίνηση τελείως ανώδυνη. Πίστευε ωστόσο ότι τα κοινά πολιτισμικά στοιχεία και τα λαϊκά μέτρα που θα εφήρμοζαν θα βοηθούσαν στο να ξεπεραστούν οι όποιες δυσκολίες. Το διορισμό των Φαναριωτών ηγεμόνων στις παραδουνάβιες

χώρες, εκτός από τους ντόπιους παράγοντες δεν έβλεπαν με καλό μάτι ούτε η Αυστρία ούτε η Ρωσία και αυτό γιατί γνώριζαν τη φιλοοθωμανική στάση των Φαναριωτών.

Το αξίωμα του ηγεμόνα, το οποίο στην οθωμανική ιεραρχία ισοδυναμούσε περίπου με εκείνο του Μεγάλου Βεζίρη, είχε γοητεύσει τόσο πολύ τους ηγεμόνες, που η αντίδραση ενός από αυτούς είναι χαρακτηριστική. «Ο θάνατος όποτε θελήσει ας έρθει. Εγώ ήμουν ένας πρίγκιπας και έζησα όσο έπρεπε». Μια άλλη γυναίκα της οποίας ο γιος είχε τιμωρηθεί δια της ποινής του θανάτου, έλεγε: «Δεν είναι προτιμότερο ο γιος μου να πεθάνει κατά αυτόν τον τρόπο, αντί να περιμένει το θάνατο στο κρεβάτι του;»⁽⁴⁾. Ο θρόνος στις δύο ηγεμονίες έκρυβε λοιπόν, αυτό το μεγάλο ρίσκο. Ωστόσο η διαμάχη για αυτό το ελκυστικό αξίωμα δεν έπαψε ποτέ. Αυτή η διαμάχη θα συνεχιστεί ανελέητα και κατά την περίοδο των Φαναριωτών.

1- Uzunçarşılı İsmail Hakkı- Osmanlı Tarihi, σελ. 42, 4/2 τόμος İstanbul

2- Uzunçarşılı, ο.π. σελ. 43

3- Παπούλια, Δ. Βασιλική- Από την Αυτοκρατορία στο εθνικό κράτος, σελ. 217, Εκδόσεις ΒΑΝΙΑΣ, 2003 Θεσσαλονίκη.

4- Mansel, Philip- Η Κωνσταντινούπολη, η Πόλη που Νοσταλγεί ο Κόσμος, σελ. 204, Εκδόσεις Everest 2007 İstanbul.

A4-Η Αντικατάσταση των Ντόπιων Βοεβόδα από τους Φαναριώτες

Η ολοένα και περισσότερο αυξανόμενη επιρροή της Αυστρίας και της Ρωσίας στη διοίκηση των παραδουνάβιων χωρών είχε δημιουργήσει ανησυχία στην οθωμανική διοίκηση για τον έλεγχο και τη διατήρηση του επικυρίαρχου καθεστώτος των χωρών αυτών. Εκτός από τη Ρωσία και την Αυστρία, βλέψεις είχε και η Πολωνία. Το ενδιαφέρον της αυτό, μάλιστα, το είχε εκδηλώσει τόσο κατά τις ειρηνευτικές συνομιλίες στο Κάρλοβιτς, όσο και πριν από αυτές, όταν, το 1683 ο οθωμανικός στρατός ηττήθηκε στη Βιέννη. Η ήττα των Οθωμανών θεωρήθηκε ως μοναδική ευκαιρία από τον Sobiesky, ο οποίος προκειμένου να πραγματοποιήσει το όνειρό του εισέβαλε δύο φορές στη Μολδαβία. Ο βοεβόδα όμως της Μολδαβίας, Constantin Cantemir*, πρόβαλλε αντίσταση στις κατακτητικές φιλοδοξίες του Sobiesky(1). Η κατάσταση ωστόσο, στις ημιαυτόνομες επαρχίες ήταν αρκετά ρευστή και αυτό δεν μπορούσε να καθησυχάσει τους Οθωμανούς. Οι φιλικά διακείμενοι προς τη Ρωσία και την Αυστρία βοεβόδα, οι φήμες περί δολοπλοκιών και μυστικών συναντήσεων των βοεβόδα με τους αντιπάλους των Οθωμανών και γενικότερα «η τάση των βοεβόδα στην υιοθέτηση της πολιτικής αντίληψης του χριστιανικού κόσμου»** είχε αποκτήσει στέρεες βάσεις στους ισχυρούς μηχανισμούς που διέθεταν οι ίδιοι, αλλά και οι βογιάροι για να θέσουν σε αμφισβήτηση την οθωμανική επικυριαρχία.

Μετά την προδοσία (κατά την οθωμανική αξιολόγηση) του Dimitrie Cantemir, πρέπει να αναφέρουμε ως δεύτερο θύμα αυτής της (αντιοθωμανικής) τάσης τον ηγεμόνα της Βλαχίας, Brâncoveanu(2). Είχαν αρχίσει να διαφαίνονται ξεκάθαρα τα πρώτα δείγματα της προσπάθειας προσεταιρισμού των ντόπιων βοεβόδα από τη Ρωσία και την Αυστρία. Η ταύτιση των ηγεμονιών με τις θέσεις και τις επιδιώξεις προπαντός της Αυστρίας δημιουργούσε σοβαρές ανησυχίες στην οθωμανική πλευρά. Η Ρωσία από την πλευρά της ήθελε και αυτή να εξασφαλίσει τη συμμαχία της Μολδαβίας και της Βλαχίας. Αυτή, λοιπόν, η έκρυθμη και συνεχώς μεταβαλλόμενη

* Ο Constantin Cantemir, πατέρας του γνωστού ιστορικού και συγγραφέα Dimitrie Cantemir, διορίστηκε βοεβόδα στις 10 Ιουνίου του 1685 σε ηλικία 70 χρονών. Το γεγονός ότι ήταν αγράμματος είχε ερμηνευτεί από τους βογιάρους ως πλεονέκτημα, διότι θα επέβαλλαν πιο εύκολα τη θέλησή τους. Κατόρθωσε όμως να δείξει τις ικανότητές του και να δημιουργήσει καλές σχέσεις με την οθωμανική διοίκηση. Έμεινε στο θρόνο της ηγεμονίας ως το 1693. Zeynep Sözen, Fenerli Beyler, σελ. 13, Aybay 2000 İstanbul.

** Η στρατιωτική και διπλωματική ήττα των οθωμανών στην κεντρική Ευρώπη προς το τέλος του 17^{ου} αιώνα είχε άμεσο αντίκτυπο στη συμπεριφορά των χριστιανικών λαών της οθωμανικής επικράτειας. Χώρες όπως η Βλαχία και η Μολδαβία και λόγω της γειννιάσής τους, αλλά και λόγω της ανερχόμενης δύναμης της Αυστρίας και της Ρωσίας, είχαν αρχίσει να τις προσεγγίζουν πιστεύοντας στην προστασία και τη στήριξή τους στον αγώνα για ανεξαρτησία τους.

κατάσταση για τα οθωμανικά συμφέροντα, ανάγκασε το Σουλτάνο Ahmet III, να προβεί στη λήψη αποτρεπτικών μέτρων με σκοπό την οριστική λύση του προβλήματος που είχε προκύψει στη διοίκηση των δύο ηγεμονιών. Αυτή η λύση συνίστατο στην αντικατάσταση των ντόπιων βοεβόδα από τους Φαναριώτες.

Τα πράγματα για τους υποψήφιους ηγεμόνες του Φαναρίου, είχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον εξαιτίας του γεγονότος ότι ο Σουλτάνος τους θεωρούσε πραγματικούς υπηκόους (teba) του και αφοσιωμένους στο οθωμανικό ιδεώδες. Αυτή η εκτίμηση συνοψίζει τη σημασία της αποστολής του Φαναριώτη ηγεμόνα ως εκπροσώπου του Σουλτάνου στις ηγεμονίες. Ο θρόνος του ηγεμόνα και των δύο ρουμανικών χωρών ήταν βέβαιο ότι θα πυροδοτούσε έναν καινούργιο ανταγωνισμό, αλλά και έριδες ανάμεσά στους Φαναριώτες, όπως είχε συμβεί στην περίπτωση με τα αξιώματα του δραγουμάνου του ντιβανιού και του στόλου. Η Zeynep Sözen επισημαίνει τις επίζητες και γεμάτες παγίδες θέσεις των ηγεμονιών ως εξής: «Παρόλη την επιβλητικότητά του, η θέση του οσποδάρου ήταν ένα αξίωμα ακριβό, αλλά και εξίσου επικίνδυνο. Η ζωή των περισσότερων ηγεμόνων είχε ως κατάληξη την εξορία στα νησιά του Αιγαίου ή ακόμα και την αγχόνη. Οι οσποδάροι ήταν σε θέση να κάνουν το παν ώστε να υπονομεύσει ο ένας τον άλλο. Ανάμεσά τους υπήρχαν εκείνοι που δοξάστηκαν, εκείνοι που απολύθηκαν από τη θέση του ηγεμόνα, ή στάλθηκαν στην εξορία, υπήρχαν και ακόμα εκείνοι που αποκεφαλίστηκαν και στηλιτεύθηκαν. Υπήρχαν βέβαια και εκείνοι οι οποίοι αμνηστεύθηκαν και επανάκτησαν το θρόνο τους ή αντάλλαξαν την ηγεμονία. Οι Φαναριώτες πρίγκιπες πολλές φορές συμμαχούσαν μεταξύ τους, αλλά τις περισσότερες φορές διέπρατταν διάφορες δολοπλοκίες και συγκρούονταν μέχρι εσχάτων για την εξουσία η οποία τους συμπάρεσσε σε έναν υδατοστρόβιλο που διήρκεσε 110 χρόνια»⁽³⁾. Τι είναι εκείνο που έκανε τους Φαναριώτες να επιδιώκουν με τόσο πάθος τις εξαιρετικά επικίνδυνες αυτές θέσεις; «Πρώτα από όλα η δίψα για εξουσία και για χρήμα, κι έπειτα η αγάπη για τη χλιδή και τη μεγαλοπρέπεια και τέλος η ηγεμονική οικογενειακή παράδοση»⁽⁴⁾

Η σχέση των Φαναριωτών ηγεμόνων με το οθωμανικό κράτος ήταν μια σχέση κυβερνήτη και κράτους. Ο Mansel αναφερόμενος στο αξίωμα του ηγεμόνα μέσα στην οθωμανική ιεραρχία, το εξομοιώνει με το αξίωμα του Μεγάλου Βεζίρη⁽⁵⁾. Ο ηγεμόνας ήταν αρχηγός κράτους και εκπροσωπούσε την Υψηλή Πύλη. Γι' αυτό ήταν ένα αξίωμα πανάκριβο. Ηγεμόνας γινόταν εκείνος που προσέφερε την υψηλότερη τιμή και για να καλύψει τα έξοδά του πωλούσε τις κρατικές υπαλληλικές θέσεις και όποτε το έκρινε σκόπιμο επέβαλλε φορολογικές αυξήσεις. Ο ηγεμόνας είχε ένα συμβούλιο

αποτελούμενο από τους βογιάρους. Τις περισσότερες φορές μοίραζε τις υψηλόβαθμες κρατικές θέσεις στους Φαναριώτες συγγενείς του(6). Αυτό βέβαια εξόργιζε αρκετά τους ντόπιους, που μισούσαν τους Φαναριώτες.

Οι Φαναριώτες ηγεμόνες ήταν απόλυτοι άρχοντες της Βλαχίας και της Μολδαβίας και αντλούσαν τη δύναμή τους εκείνη από τις εξουσίες που τους παραχωρούσε το οθωμανικό κράτος. Όλοι τους ντύνονταν όπως οι Οθωμανοί πασάδες δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο να είναι κομψοί και επιβλητικοί(7). Η τελετή κατά το διορισμό των ηγεμόνων δεν ήταν λιγότερο επιβλητική από εκείνη του Μεγάλου Βεζίρη ή των ανώτατων διοικητών (πασάδων) κατά την ανάληψη των καθηκόντων τους(8).

Η αντικατάσταση των ντόπιων βοεβόδα από το Σουλτάνο, αποδείχθηκε εύστοχη επιλογή. Ως τη συνθήκη του Küçük Kaynarca οι Φαναριώτες ηγεμόνες υπήρξαν πιστοί στα καθήκοντα που τους ανέθετε η Υψηλή Πύλη. Οι Οθωμανοί γενικά έτρεφαν εμπιστοσύνη στους Μαυροκορδάτους. Αυτό άλλωστε προκύπτει και από το γεγονός ότι τα μέλη της οικογένειας Μαυροκορδάτου διοίκησαν περισσότερο από κάθε άλλη οικογένεια στις δύο παραδουνάβιες ηγεμονίες. «Από το 1716 ως το 1768 η Βλαχία διοικήθηκε από τρεις φαναριώτικες οικογένειες: από τους Μαυροκορδάτους, τους Γκίκηδες και τους Racoviță»(10).

Αναλύοντας, όμως, κανείς τα τελευταία τριάντα πέντε χρόνια της περιόδου των Φαναριωτών ηγεμόνων, δηλαδή τα χρόνια μετά τη συνθήκη του Küçük Kaynarca (1774), διαπιστώνει ότι η απεριόριστη εμπιστοσύνη που έτρεφε η Υψηλή Πύλη προς τους Φαναριώτες μετατρέπεται σε απαγοήτευση και οργή. Αρκετοί είναι οι Τούρκοι ιστορικοί που εξυμνούν τους Φαναριώτες άρχοντες και δραγουμάνους για το σπουδαίο ρόλο που διαδραμάτισαν στην οθωμανική διοικητική πυραμίδα. Όμως, ακόμη και οι πιο φιλικά διακείμενοι αναλυτές αναφερόμενοι στην τελευταία περίοδο των Φαναριωτών, μιλούν για άστοχη και επιζήμια απόφαση της οθωμανικής διοίκησης να αντικαταστήσει τους ντόπιους ηγεμόνες από τους Φαναριώτες. Ο Karpat αναφέρεται «σε εγκληματικό λάθος της οθωμανικής διοίκησης να αντικαταστήσει τους ντόπιους άρχοντες από οικογένειες που ζούσαν στη συνοικία του Φαναρίου. Η εξέλιξη αυτή ήταν σημείο καμπής για την κοινωνικοπολιτική ιστορία του οθωμανικού κράτους. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να εξασφαλισθούν οι προϋποθέσεις εκείνες, ώστε μια εθνοτική ομάδα αποτελούμενη από οικογένειες των Ρωμιών στο Φανάρι να πάρει στα χέρια της την πολιτική και οικονομική δύναμη και να μεταβάλλει τη θρησκευτική της ταυτότητα σε πολιτική, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στη γέννηση και στην

ανάπτυξη του βυζαντινού εθνικισμού»⁽¹⁰⁾. Ο Karpat, προφανώς, επικαλείται κάποια στοιχεία που, ασφαλώς, συνδέουν τους Φαναριώτες με το βυζαντινό παρελθόν, οι οποίοι σε μεγάλο βαθμό, ειδικότερα με την προτροπή της Ρωσίας για την ανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας είχαν εκφράσει αυτούς τους ευσεβείς πόθους, αλλά η Ελληνική Επανάσταση του '21 κινήθηκε σε διαφορετική τροχιά αντλώντας τη δυναμική της από τη Γαλλική Επανάσταση και τις γενικότερες εξελίξεις στην ευρωπαϊκή παιδεία.

Είναι σημαντικό πάντως, να επισημανθεί ότι οι Φαναριώτες ηγεμόνες, πέρα από την ικανοποίηση των προσωπικών τους φιλοδοξιών, εκπλήρωσαν, αν εξαιρέσουμε την περίοδο μετά τη συνθήκη του Küçük Kaynarca (1774), σημαντικές αποστολές για λογαριασμό της οθωμανικής διοίκησης. Εκείνο όμως, που πρέπει να υπογραμμισθεί περισσότερο είναι η πολιτική εμπειρία που απέκτησαν οι ίδιοι και περισσότερο για λογαριασμό του γένους των Ρωμιών στη διάρκεια του ενός και πάνω αιώνα της αυθεντείας στις δύο ρουμανικές επαρχίες.

- 1- İslam Ansiklopedisi, σελ. 702, Άρθρο Boğdan, Εκδόσεις M.E.B.
- 2- İslam Ansiklopedisi, ο.π.σελ. 702
- 3- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler 110 Yılın Hikayesi (1711-1821), σελ. 9, Εκδόσεις Aybay, 2000 İstanbul
- 4- Πατρινέλης, Χ.Γ.- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, Τρίτη Επιστημονική Ημερίδα, σελ. 35, Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής 2002 Αθήνα
- 5- Mansel, Philip- Η Κωνσταντινούπολη, Η Πόλη που Νοσταλγεί ο Κόσμος, σελ 204, Εκδόσεις Everest, 2007 İstanbul
- 6- Sözen, ο.π. σελ. 9
- 7- Sözen, ο.π. σελ. 9
- 8- Sözen, ο.π.σελ. 22
- 8- Sözen, ο.π. σελ. 75
- 9- Karpat, H. Kemal- Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma , Εκδόσεις İmge, σελ. 144-145, 2006 İstanbul
- 10- Bedrettin, Tuncel- Seçme Yazılar, (Alpay Kabacalı), σελ. 165, Εκδόσεις YKY, 2002 İstanbul

B- Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΦΑΝΑΡΙΩΤΩΝ

B1- Ο Πρώτος Φαναριώτης Ηγεμόνας στη Μολδαβία και στη Βλαχία

B1 α- Ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος (1709-1730)

Οι στενοί θρησκευτικοί και πολιτισμικοί δεσμοί του Πατριαρχείου με τις ημιαυτόνομες ηγεμονίες της Βλαχίας και της Μολδαβίας είχαν ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν στενές συγγενικές σχέσεις ανάμεσα στις αριστοκρατικές οικογένειες του Φαναρίου και των επιφανών αρχόντων των παραδουνάβιων χωρών. Οι δεσμοί μεταξύ των Ρωμιών της Κωνσταντινούπολης και των ηγεμονιών αυτών γίνονταν όλο και πιο στενοί από τα μέσα του 16^{ου} αιώνα⁽¹⁾ και μετά αυτοί οι δεσμοί συντέλεσαν κατά πολύ στην εμπλοκή και στην ανάρρηση των Φαναριωτών στη διοίκηση των παραπάνω ηγεμονιών, γεγονός που αναπόφευκτα δημιούργησε αμείλικτες έριδες και ανταγωνισμό ανάμεσά τους. Ο διορισμός του Νικόλαου Μαυροκορδάτου στην ηγεμονία της Μολδαβίας στη θέση του Raconiță έφερε στην επιφάνεια όλες τις πτυχές του ζητήματος της αντιπαλότητας, όχι μόνο ανάμεσα στους Φαναριώτες και τους τοπικούς άρχοντες, αλλά και ανάμεσα στους ίδιους τους Φαναριώτες. Οι λόγοι για τους οποίους προάγεται ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος από τη θέση του δραγουμάνου του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου στην ηγεμονία της Μολδαβίας δεν είναι μόνο η αφοσίωσή του στα οθωμανικά συμφέροντα, τα πολιτικά ερείσματα και το λαμπρό παρελθόν του πατέρα του, αλλά και οι διαστάσεις δολοπλοκίας του Mihai Raconiță⁽²⁾ όπως και οι αβάσταχτοι φόροι που ο τελευταίος επέβαλε στο λαό.

Μετά τη μάχη της Πολτάβας μεταξύ Ρώσων και Σουηδών ο τότε οσποδάρης της Μολδαβίας Mihai Raconiță κατηγορήθηκε πως είχε ευνοήσει τη Ρωσία. Οι οθωμανικές αρχές τον συνέλαβαν και τον φυλάκισαν στο Yedi Kule. Ο Σουλτάνος Ahmet III διόρισε το Νικόλαο Μαυροκορδάτο στις 6/17 Νοεμβρίου του 1709 στο θρόνο της Μολδαβίας και μετά από δυο μήνες περίπου, τον Ιανουάριο του 1710, ο Νικόλαος φτάνει στο Ιάσιο⁽³⁾. Ο Oral Sander αναφέρει και μια άλλη διάσταση αυτού του γεγονότος. Ο βασιλιάς της Σουηδίας Charles, μετά την ήττα στον πόλεμο με τη Ρωσία, το 1709, κατέφυγε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία με την οποία παλαιότερα απέφευγε να συνάψει διπλωματικές σχέσεις. Ωστόσο ο Σουλτάνος τον υποδέχθηκε με μεγάλη προθυμία. Παρόλες τις πιέσεις της Ρωσίας, ο Σουλτάνος Ahmet III δεν δέχθηκε να τον παραδώσει, αλλά δήλωσε ταυτόχρονα ότι δεν θα τον άφηνε να επιστρέψει στο θρόνο του, για να μη διαταραχθούν οι ειρηνικές σχέσεις με τη Ρωσία. Όταν όμως οι Ρώσοι εισέβαλαν στο έδαφος της Μολδαβίας, συνέλαβαν το σουηδικό

στρατιωτικό σώμα και επιδόθηκαν σε αναταραχές, ο Σουλτάνος πείσθηκε για να κηρύξει πόλεμο κατά της Ρωσίας και να στείλει το Ρώσο πρεσβευτή στις φυλακές του Yedikule⁽⁴⁾.

Οι απόψεις δίστανται όσον αφορά το θέμα της έναρξης της φαναριώτικης περιόδου στις ηγεμονίες. Ο Bouchard τοποθετεί ως χρονολογία έναρξης της φαναριώτικης περιόδου το 1709 και όχι το 1711, όπως υποστηρίζουν αρκετοί άλλοι ιστορικοί. Στη συνέχεια αναφέρεται στο Ρουμάνο ιστορικό Andrei Pipidi και το χρονογράφο Ioan Neculce, οι οποίοι δεν βλέπουν καμία διακοπή της συνέχειας μεταξύ των ηγεμονιών του Cantemir και του Μαυροκορδάτου⁽⁵⁾.

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι ο διορισμός του Νικόλαου αιφνιδίασε το πολιτικό κατεστημένο στις ηγεμονίες. Η εξέλιξη αυτή δεν ήταν αναμενόμενη. «Ο διορισμός του Νικόλαου Μαυροκορδάτου αν και δεν έτυχε καλής αποδοχής από τους βογιάρους, δεν μπορούσαν παρά να το δεχτούν ως τετελεσμένο γεγονός»⁽⁶⁾. Ο Mansel αναφερόμενος στο διορισμό του Νικόλαου Μαυροκορδάτου περιγράφει με λεπτομέρεια τη λαμπρότητα της τελετής κατά την ανάληψη της ηγεμονίας σύμφωνα με τη βυζαντινή παράδοση ενώπιον του Πατριάρχη. «Λίγες μέρες αργότερα, αυτή τη φορά στην κατοικία του, το οθωμανικό τυπικό επαναβεβαίωνε το κύρος και την εξουσία του. Με την ορχήστρα του Σουλτάνου να παίζει οθωμανική μουσική, έφεραν μπροστά στον πρίγκιπα μια σημαία. Αυτός τη φίλησε και είπε: «Είθε ο ευλογημένος και ο Μέγας Θεός να χαρίζει στον κραταιότατο και δικαιοτάτο Αυτοκράτορα ζωή πολύχρονη και να κάνει μόνιμη τη βασιλεία του»⁽⁷⁾. Δύο εβδομάδες μετά το διορισμό του ως ηγεμόνα της Μολδαβίας πέθανε ο πατέρας του, Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ο Εξ Απορρήτων σε ηλικία, 68 χρονών⁽⁸⁾.

Η πορεία της ανόδου του Νικόλαου Μαυροκορδάτου στα υψηλόβαθμα αξιώματα του οθωμανικού κράτους θα ανακοπεί γρήγορα από τη διεκδίκηση της ηγεμονίας από τον Dimitrie Cantemir στο οθωμανικό παλάτι, ο οποίος το 1710 διορίζεται βοεβόδας της Μολδαβίας αντικαθιστώντας τον προκάτοχό του, Μαυροκορδάτο. Στο διορισμό του Cantemir έπαιξε καθοριστικό ρόλο, θα έλεγε κανείς, ο Χάνος της Κριμαίας Giray, ο οποίος παρουσίασε το Νικόλαο Μαυροκορδάτο ως μη έμπιστο για την ανάληψη της διοίκησης της Μολδαβίας⁽⁹⁾, επηρεαζόμενος από τη συμπεριφορά του Μαυροκορδάτου απέναντί του, αλλά και χωρίς αμφιβολία από τη δωροδοκία του Cantemir και παρά το γεγονός ότι ο Σουλτάνος έτρεφε εμπιστοσύνη στο πρόσωπο του Μαυροκορδάτου⁽¹⁰⁾. Ο ιστορικός (χρονογράφος) Mehmet Rasid, ο οποίος έζησε το πρώτο μισό του 18^{ου} αιώνα, υμνεί

το Νικόλαο και κατηγορεί ως «άπιστο και προδότη» (hâin-i bî dîn) τον Cantemir. Ο Raşid παρουσιάζει το γεγονός αυτό ως «Αλλαγή του Ηγεμόνα της Μολδαβίας» (Tebdîl-i Voyvoda-i Boğdan) για να συνεχίσει λέγοντας ότι «Ο ηγεμόνας της Μολδαβίας, ο γιος του Σκαρλάτου (Μαυροκορδάτου) ο Νικόλαος (İskerlet Oğlu Nikola), ανατραφείς από πάππου προς πάππον με τα αγαθά και το ψωμί του Υψηλού Κράτους παρά το γεγονός ότι δεν υπήρχε περίπτωση προδοσίας εκ μέρους του, ο εκλαμπρότατος Χάνος θεώρησε ότι ήταν πιθανό να προβεί σε πράξεις προδοσίας, εξαιτίας του γεγονότος ότι δεν του υπέβαλλε το σεβασμό και τις αναμενόμενες κολακείες και για αυτό υποστήριξε ότι δεν θα ήταν φρόνιμο να διοριστεί ηγεμόνας της Μολδαβίας»⁽¹¹⁾. Ο Χάνος αφού δυσφήμησε στο Σουλτάνο το Νικόλαο Μαυροκορδάτο πρότεινε στη θέση του τον Cantemir⁽¹²⁾. Το 1710, χάρη στο διορισμό του ο Cantemir* μπόρεσε και επέστρεψε μετά από είκοσι τρία χρόνια στη χώρα του⁽¹³⁾, πραγματοποιώντας έτσι το στόχο για τον οποίο αγωνίστηκε σε όλη του τη ζωή. Η κακή του επιλογή όμως τον οδήγησε στην οριστική απώλεια της κατάκτησής του αυτής. Θεώρησε το διορισμό του ως ηγεμόνα ως τη μοναδική ευκαιρία να εξασφαλίσει για πάντα, τόσο για τον εαυτό του, όσο και για τα παιδιά του τη διοίκηση της ηγεμονίας. Η φιλοδοξία του αυτή τον ώθησε σε αναζήτηση βοήθειας και στήριξης από το Μεγάλο Πέτρο με τον οποίο υπέγραψε μυστική συμφωνία στο Lutsk της Ουκρανίας. Στη συνέχεια ο Cantemir με κάποιους βογιάρους, τον Ιούλιο του 1711, επαναστάτησε κατά των Οθωμανών. Το ίδιο έτος ξέσπασε ο ρωσοτουρκικός πόλεμος, που είχε νικητές τους Οθωμανούς. Στον πόλεμο αυτό ο Baltacı Mehmet Paşa περικύκλωσε το ρωσικό στρατό στα οχυρώματα του Horsiesti κοντά στον Προύθο ποταμό, με αποτέλεσμα ο ρωσικός στρατός να βρεθεί σε δυσχερή θέση. Αυτό το γεγονός ανάγκασε την Αικατερίνη να στείλει επιστολή στο Μεγάλο Βεζίρη Baltacı Mehmet Paşa ζητώντας ειρήνη. Η οθωμανική πλευρά δέχθηκε την υπογραφή της ειρήνης με κάποιους όρους. Οι όροι αυτοί προέβλεπαν την εκκένωση και την παραχώρηση του κάστρου Azak στους Οθωμανούς, την κατεδάφιση των οχυρωμάτων στα σύνορα του οθωμανικού κράτους, τη μη ανάμειξη της Ρωσίας στα εσωτερικά της Κριμαίας και της Πολωνίας και τη μη αποστολή πρέσβη στην Ιστανπούλ⁽¹⁴⁾. Ο πόλεμος της Ρωσίας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία υπήρξε μεγάλη απαγοήτευση για το Μεγάλο Πέτρο, του οποίου το όνειρο για να κυριαρχήσει στη Μαύρη Θάλασσα

* Σύμφωνα με τη παράδοση όποιος αναλάμβανε ηγεμόνας στις παραδουνάβιες χώρες όφειλε να στείλει το γιο του στην οθωμανική πρωτεύουσα υπό μορφή ομηρείας. Κατά την παράδοση, όταν ο Constantin Cantemir διορίστηκε ηγεμόνας της Μολδαβίας ο γιος του ο Dimitrie Cantemir, σε ηλικία 14 χρονών, το 1687 πήγε στην Κων/πολη, όπου και έμεινε μέχρι το διορισμό του ως ηγεμόνας της Μολδαβίας.

μετατρέπονταν σε απαγοήτευση. Λέγεται μάλιστα ότι ο ίδιος παρομοιάζει τη αποτυχία εκείνη με την εκδίωξη του Αδάμ από τον παράδεισο. «Ο Μεγάλος Θεός, όπως εκδίωξε τον Αδάμ από το παράδεισο έτσι εκδίωξε και εμένα από αυτόν τον τόπο»⁽¹⁵⁾. Αρκετοί ιστορικοί αναφέρονται αόριστα σε κάποια ερωτική περιπέτεια ανάμεσα στο Baltacı Mehmet Paşa και την Αικατερίνη, με αποτέλεσμα την απομάκρυνση του Μεγάλου Βεζίρη από την Υψηλή Πύλη και την εξορία του στη Μυτηλήνη. Η αλήθεια είναι όμως ότι όλα αυτά είναι ανακρίβειες και ότι οι δυο τους ποτέ δεν συναντήθηκαν⁽¹⁶⁾.

Σημασία έχει πάντως ότι ο ρωσοτουρκικός πόλεμος δεν δικαίωσε τις προβλέψεις και τις επιδιώξεις του Cantemir. Η ήττα της Ρωσίας στη μάχη του Προύθου σήμαινε το οριστικό τέλος των πολιτικών σχεδίων του Cantemir, ο οποίος για να ξεφύγει από το θάνατο κατέφυγε στη Ρωσία⁽¹⁷⁾. Είναι βέβαιο ότι η επιλογή του Cantemir να συνεργαστεί με τον Τσάρο συνέτεινε στην οριστική απόφαση των Οθωμανών για την αντικατάσταση των ντόπιων βοεβόδα.

Ο Dimitrie Cantemir περιγράφει ως εξής την περιπέτεια του διορισμού του ως ηγεμόνα στη Μολδαβία. «Ο Σουλτάνος Ahmet III συμφώνησε με την πρόταση του Χάνου της Κριμαίας αντικατέστησε το Νικόλαο Μαυροκορδάτο με τον Dimitrie Cantemir, τον οποίο διόρισε ηγεμόνα της Βλαχίας, φέροντας όμως τον τίτλο του ηγεμόνα της Μολδαβίας. Ο Σουλτάνος του έκανε δώρο μια γούνα σαμούρι (samur kürk) και το Νοέμβριο του 1710 τον έστειλε στη Μολδαβία, ζητώντας από τον Cantemir, είτε φιλικά, είτε με έναν τρόπο που θα κρίνει ο ίδιος, να συλλάβει ζωντανό ή νεκρό τον Brâncoveanu^{*}. Με αυτή την αφορμή τον διατάζει να καταλάβει το θρόνο της Βλαχίας κρατώντας τον για τον εαυτό του και να διοικεί ταυτόχρονα τη Μολδαβία. Κατόπιν τούτου προτείνει έναν άλλο ηγεμόνα στη Μολδαβία και προκειμένου να γίνει η εκλογή του, ζητάει από την Υψηλή Πύλη την έγκριση του διορισμού του»⁽¹⁸⁾. Ο Σουλτάνος διαβεβαιώνει τον Cantemir ότι τον απαλλάσσει από

* Ο Constantin Brâncoveanu διοίκησε για είκοσι πέντε ολόκληρα χρόνια τη Βλαχία. Αν και γνώριζε ο Σουλτάνος Mustafa II ότι ο Brâncoveanu στο μεγάλο πόλεμο του 1683, (ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και των κρατών της Ιεράς Συμμαχίας) βοήθησε και τους Οθωμανούς, αλλά και τους αντιπάλους των Οθωμανών, το 1703 τον προσκάλεσε στην οθωμανική πρωτεύουσα και έπειτα από δίμηνη παραμονή του τον διόρισε εκ νέου εφόρων ζωής στην ηγεμονία της Βλαχίας. Εν τω μεταξύ οι πολιτικοί αντίπαλοι του Brâncoveanu είχαν αρχίσει να κάνουν την εμφάνισή τους και караδοκούσαν. Ο Brâncoveanu διέθετε μεγάλη επιρροή και από το γεγονός ότι ο γαμπρός του ο Duka είχε διοριστεί ηγεμόνας της Μολδαβίας. Αυτό τον έκανε υπεροπτικό με αποτέλεσμα να συνομιλεί με κρατικούς άρχοντες όμορων χωρών. Η στάση του αυτή οδήγησε την οθωμανική κυβέρνηση να αναθεωρήσει την απόφασή της και να τον καθαιρέσει (Μάρτιος 1714) από το θρόνο της Βλαχίας. Φυλακίσθηκε στην Ιστανμπούλ και στη συνέχεια εκτελέσθηκε μαζί με τους τέσσερις γιους του. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, σελ. 43-44, 4/2 τόμος.

το φόρο και τα πεσκέσια για όσο διάστημα θα βρίσκεται στο θρόνο της ηγεμονίας. Τα ωραία λόγια του Σουλτάνου γρήγορα θα μετατραπούν σε απογοήτευση για τον Cantemir, ο οποίος λίγες μέρες μετά αφότου φτάνει στη Μολδαβία πληροφορείται ότι όφειλε, όπως όλοι οι πρίγκιπες, όταν ανεβαίνουν στο θρόνο να κάνει δώρα στο Σουλτάνο και στο Μεγάλο Βεζίρη και πολλά άλλα για τα οποία δεν του είχε μιλήσει ο Σουλτάνος. Όλα αυτά κάνουν τον Cantemir να επανεξετάσει τη θέση του για να στείλει έναν έμπιστο άνθρωπό του στο Τσάρο και να τον πληροφορήσει ότι είναι έτοιμος να συνεργασθεί μαζί του⁽¹⁹⁾.

Όσον αφορά την περίπτωση του Νικόλαου Μαυροκοράτου το ίδιο έτος, όταν έγιναν γνωστές οι πράξεις προδοσίας του Cantemir η οθωμανική διοίκηση το διόρισε εκ νέου ηγεμόνα της Μολδαβίας⁽²⁰⁾. Αυτή τη φορά ο Σουλτάνος αναγνωρίζοντας το λάθος και την αδικία που διαπράχθηκε σε βάρος του Νικόλαου Μαυροκορδάτου, όχι μόνο τον αποκατάστησε επιστρέφοντας το αξίωμα του ηγεμόνα, αλλά και τον προσκάλεσε στο Αυτοκρατορικό Συμβούλιο όπου του έκανε φιλοφρονήσεις και εξέδωσε διάταγμα στον ηγεμόνα της Βλαχίας για την παροχή κάθε προστασίας και στήριξής του. Η απόφαση με βάση το κατάστιχο «mühimme»^{*} που αποτελεί την περίληψη της πρωτότυπης απόφασης, αναφέρει τα εξής: **«Απόφαση προς το Βοεβόδα της Μολδαβίας Νικόλαο. Όπως αρμόζει στην αγαθοεργό και μεγαλοπρεπή βασιλεία μου, προσφέρω σε εσένα, στο μνημονευθέντα Βοεβόδα την ηγεμονία της Μολδαβίας και για την ενθρόνισή σου καθιστώ αρμόδιους τον ακόλουθο των εξωτερικών υπηρεσιών του παλατιού (Hassa Çuhadarı) και τον προσωπικό συνοδό μου (İskemle Ağası), οι οποίοι έχουν οριστεί στην αποστολή της ενθρόνισής σου στη χώρα που κληρονόμησα από τους ένδοξους προγόνους μου ως κυριαρχία μου (mülküm olup), τη Μολδαβία, στην οποία θα καταβάλλεις πάσα προσπάθεια για την προστασία των υπηκόων της και την οργάνωση των υπηρεσιών της. Οι ευγενείς της Μολδαβίας, ο στρατιωτικός διοικητής (serdar), ο στρατιωτικός διοικητής των Καζάκων (hatman) και όλοι οι πρόκριτοι οφείλουν να συμμορφώνονται στις αποφάσεις σου και να αποφεύγουν να προβαίνουν σε αντίθετες πράξεις. (5 Νοεμβρίου 1711)»** ⁽²¹⁾.

^{*} “Mühimme Defterleri” ονομάζονται τα κατάστιχα εκείνα στα οποία αναφέρονται όλες οι αποφάσεις που λαμβάνονται κατά τη συζήτηση του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου σχετικά με όλα τα ζητήματα εσωτερικής και εξωτερικής φύσεως πολιτικά, στρατιωτικά, οικονομικά και κοινωνικά. Στο Κρατικό Οθωμανικό Αρχείο υπάρχουν από το 1553 ως το 1915, συνολικά 419 κατάστιχα. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, σελ.7, 2000 İstanbul.

Σύμφωνα όμως με τον Uzunçarşılı κατά το δεύτερο διορισμό του Νικόλαου, ο αδελφός του Ιωάννης Μαυροκορδάτος (İskerletzâde Yanaki) ως δραγουμάνος του ντιβανιού είχε πάρει μέρος μαζί με το Baltacı Mehmet Paşa στην εκστρατεία κατά του Μεγάλου Πέτρου. Η οθωμανική κυβέρνηση για να κερδίσει τη στήριξη του λαού της Μολδαβίας και για να τον έχει στο πλευρό του αποφάσισε να αναβάλει τα χρέη του. Χωρίς να χρονοτριβεί διόρισε (άγνωστο για πόσο χρονικό διάστημα) τον Ιωάννη Μαυροκορδάτο ως αναπληρωτή ηγεμόνα της Μολδαβίας ζητώντας την άμεση αναχώρησή του για το Ιάσιο. Ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος είχε επιφορτιστεί επίσης με την αποστολή να εντοπίσει άμεσα τους επαναστάτες και εκείνους που συνέδραμαν τους Ρώσους και να τους τιμωρήσει. Με βάση τη συμφωνία που υπογράφηκε το 1713 με τη Ρωσία, οι Οθωμανοί ζήτησαν από τους Ρώσους την παράδοση του επαναστάτη Cantemir, αλλά οι Ρώσοι απάντησαν ότι είχε διαφύγει, παρά το ότι είχε κρυφτεί στην άμαξα της αυτοκράτειρας⁽²²⁾. Οι πληροφορίες που έχουμε για την προσωρινή αυτή διοίκηση του Ιωάννη Μαυροκορδάτου, είναι λίγες. Πάντως ο πρώτος αυτός διορισμός του ως αναπληρωτή ηγεμόνα δεν πρέπει να ήταν μεγάλης διάρκειας, από το γεγονός ότι οι ημερομηνίες διορισμού των δύο αδελφών ηγεμόνων είναι πολύ κοντά η μία με την άλλη. Μια επίσης αξιόλογη πηγή που φωτίζει το ιστορικό εκείνο γεγονός είναι τα απομνημονεύματα του Ahmed Bin Mahmud, με επανέκδοση της Akdes Nimet Kurat, που αναφέρει ότι «στις 27/06/1711 ενώ ήταν δραγουμάνος ο μεγάλος γιος του İskerletoğlu (Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου), τον πήγαν και του φόρεσαν τη βασιλική ενδυμασία (hilat) για να τον κάνουν ηγεμόνα του Ιασίου. Στη συνέχεια με καμιά δεκαριά στρατιώτες του είπαν, «πήγαινε τώρα για να δούμε οι ραγιάδες και οι βογιάροι θα σε δεχθούν ή όχι ως ηγεμόνα». Ο λόγος για το οποίο διορίσθηκε ηγεμόνας της Μολδαβίας, είναι ότι ο γιος του Dimitrie Centemir, υπάκουσε τον άπιστο Τσάρο της Ρωσίας και εγκατέλειψε την ηγεμονία⁽²³⁾.

Στις 30 Δεκεμβρίου του 1715 ξεσπάει ο πόλεμος ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, την Αυστρία και τη Βενετία. Το γεγονός αυτό επιβάλλει την παρουσία ενός αξιόπιστου ηγεμόνα στη Βλαχία. Αυτός δεν μπορούσε να είναι άλλος παρά ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος, ο οποίος στις 5 Ιανουαρίου του 1716 μετατίθεται από τη Μολδαβία στη Βλαχία αντικαθιστώντας τον Στέφανο Καντακουζηνό, τον οποίο και κατείγγελε στην Υψηλή Πύλη για μυστική αλληλογραφία με την Αυστρία. Στη θέση του Μαυροκορδάτου στη Μολδαβία διορίζεται για τρίτη φορά ο αντίπαλος του ο Mihai Racoviță⁽²⁴⁾. Μετά την παύση του Στέφανου Καντακουζινού από την ηγεμονία της Βλαχίας η οθωμανική κυβέρνηση με διάταγμα που είχε εκδόσει τον ανακλαεί

στην πρωτεύουσα για να δώσει εξηγήσεις στις κατηγορίες που υπήρχαν σε βάρος του. Πράγματι επέστρεψε και εγκαταστάθηκε στο Φανάρι. Η θέση του Καντακουζηνού, όμως, ήταν αρκετά δυσχερής. Ο Νικόλαος είχε στείλει στοιχεία που απεδείκνυαν ότι ο Καντακουζηνός διατηρούσε μυστικές επαφές με τους Αυστριακούς, και τα στοιχεία αυτά θεωρήθηκαν ενοχοποιητικά από τους Οθωμανούς. Όλα αυτά είχαν ως τελική κατάληξη, τον Ιανουάριο του 1716 τη φυλάκιση του Στέφανου Καντακουζηνού καθώς και του πατέρα του και στη συνέχεια στις 29 Μαΐου του 1717 την εκτέλεσή τους. Το γεγονός αυτό δημιούργησε μεγάλη διαμάχη ανάμεσα στις οικογένειες Καντακουζηνού και Μαυροκορδάτου⁽²⁵⁾.

Ο διορισμός του Μαυροκορδάτου στη Βλαχία δεν του επεφύλαξε ό,τι ακριβώς θα ανέμενε. Έπρεπε αμέσως να αντιμετωπίσει μια ανταρσία που κατέληξε στην εισβολή των Αυστριακών στο Βουκουρέστι και την αιχμαλωσία του Φαναριώτη πρίγκιπα στην Τρανσυλβανία⁽²⁶⁾. Ο Uzunçarşılı αναφέρει όλα όσα υπέστη ο ηγεμόνας, λέγοντας ότι «αντάρτες, περίπου 2000 στον αριθμό, που ανήκαν στους Αυστριακούς, αφού εισέβαλαν στο Βουκουρέστι, κέντρο της Βλαχίας, κατέλαβαν το ονομαζόμενο παλάτι ‘Corta’, συνέλαβαν το βοεβόδα, πέρασαν σχοινί από το λαιμό του και τον έβγαλαν ολόγυμνο από το παλάτι του (...‘uryâna boynuna ip takup götürdüklerini) αφού πρώτα είχαν σκοτώσει τους άνδρες του. Αυτό το γεγονός προκάλεσε φόβο στο λαό που κατοικούσε κατά μήκος του Δούναβη και επικράτησε ένας γενικός πανικός»⁽²⁷⁾. Ο Uzunçarşılı υμνεί την αφοσίωση του Νικόλαου Μαυροκορδάτου προς το οθωμανικό κράτος και για αυτό αναφέρει ότι ο Μαυροκορδάτος έγινε στόχος και των βογιάρων και των Αυστριακών, με τους οποίους δεν ήθελε να συνεργασθεί⁽²⁸⁾.

Στην περιοχή της Μολδαβίας τα πράγματα μάλλον δεν είχαν βρει ακόμα τον κανονικό τους ρυθμό. Φαίνεται ότι ο νέος ηγεμόνας της Βλαχίας Νικόλαος Μαυροκορδάτος δεν είχε να κάνει μόνο με τους βογιάρους και τους Αυστριακούς. Ο Racoviță, ο οποίος είχε διορισθεί στην ηγεμονία της Μολδαβίας, στη θέση του Νικόλαου Μαυροκορδάτου, δεν ήταν ιδιαίτερα ευτυχισμένος από το διορισμό αυτό διότι τα έσοδα της Βλαχίας ήταν μεγαλύτερα από εκείνα της Μολδαβίας και για αυτό ο Racoviță επιδίωξε το διορισμό του στη Βλαχία και για να πετύχει το σκοπό του, είχε υποκινήσει τους βογιάρους της ηγεμονίας κατά του Νικόλαου Μαυροκορδάτου⁽²⁹⁾.

Σε ό,τι αφορά τον Νικόλαο ως ηγεμόνας είχε προσφέρει τις υπηρεσίες του προς την Υψηλή Πύλη πληροφορώντας την τακτικά για τις κινήσεις των Αυστριακών

και χρησιμεύοντας ως μεσάζων μεταξύ της Πύλης και του Rakoczi*, τον οποίο οι Οθωμανοί προωθούσαν για ηγεμόνα της Τρανσυλβανίας και για αντιπερισπασμό προς τους Αυστριακούς(30). Ο Οθωμανός ιστορικός Raşid περιγράφοντας εκτενώς τα γεγονότα της Βλαχίας αναφέρει ότι «είχε διαδοθεί η είδηση ότι οι βογιάροι που ήταν στο πλευρό του δολοφονηθέντα βοεβόδα (Στέφανο Καντακουζηνό) θα υποχρεώνονταν να καταβάλλουν αποζημίωση για τις ζημιές που προκάλεσαν στη χώρα της Βλαχίας και ότι ο βοεβόδα Νικόλαος Μαυροκορδάτος, λόγω της αφοσίωσής του στο Υψηλό Κράτος θα επεδείκνυε ιδιαίτερη προσοχή στη λήψη μέτρων για την εξουδετέρωση της υπό ανάληψη προδοτικής δράσης των βογιάρων, οι οποίοι φοβούνταν το βοεβόδα, όπως και ο βοεβόδα τους βογιάρους.» (Eflak memleketi içinde telef ve zayı‘ ve ol mal voyvoda-i maktûl ile ittihad üzere olan boyarlardan tahsil olunacak imiş deyu bir haber şâyı‘ olup ve İskerlet-zâde Nikolai Voyvoda’nın taraf-ı Devlet-i Aliyye’ye sadakâtinden nâşi boyarların hıyânet üzere olanlarını men‘i ve zecirde ihtimam göstermesi haber mezkûri tahkik ider deyüp boyarlar voyvodadan, voyvoda dahi boyarlardan havf ve ihtirâz üzere idiler)(31). Ο Raşid συνεχίζει λέγοντας ότι με την κατάληψη της Τιμισοάρας (Temeşver) και έχοντας την υπεροχή, οι Αυστριακοί, για λόγους που προαναφέρθηκαν παραπάνω, ήθελαν να εκδικηθούν τον Βοεβόδα (Νικόλαο Μαυροκορδάτο) της Βλαχίας. Όταν το πληροφορήθηκαν αυτό οι βογιάροι επικοινωνήσαν με το νεοδιορισμένο από την Αυστρία Catana? και συννενοήθηκαν για την ημέρα, κατά την οποία θα προέβαιναν σε έκτροπα(32).

Είναι προφανές ότι ο διορισμός του Νικόλαου Μαυροκορδάτου στη Βλαχία θα προκαλούσε αντιδράσεις, όπως άλλωστε συνέβη και στην περίπτωση του διορισμού του για πρώτη φορά στη Μολδαβία. Η εκλογή του νέου ηγεμόνα δεν έγινε κατόπιν εκλογής του από τους βογιάρους, όπως συνέβαινε έως τότε, αλλά διορίστηκε απευθείας από το Σουλτάνο. Όλη αυτή η καινούργια κατάσταση είχε να κάνει και με τα συμφέροντα των βογιάρων, που προτιμούσαν δικό τους άνθρωπο. Πιο αναλυτικά, πριν υπήρχε μια συναλλαγή που υπηρετούσε και τους βογιάρους και τον ηγεμόνα. Επομένως, η οργανωμένη εκείνη αντίδραση από τους Αυστριακούς και τους βογιάρους εξυπηρετούσε το συμφέρον της κάθε πλευράς.

* Ο Ούγγρος ηγεμόνας French Racoczi το 1720 ζήτησε πολιτική προστασία από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, όπου και έζησε για 15 περίπου χρόνια. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία τον προόριζε για ηγεμόνα της Τρανσυλβανίας σε αντιπερασπασμό των Αυστριακών. Πέθανε το 1735, στο Tekirdağ, πόλη της Ανατολικής Θράκης (βλπ. υποσημείωση σελ. 182).

Ο Hammer, επίσης, είναι από εκείνους που εξαίρουν την έντιμη στάση του βοεβόδα Νικολάου, ο οποίος συνελήφθη από το Βαυαρό διοικητή Dettin που είχε κάνει επιδρομή στο Βουκουρέστι με 2000 Σέρβους. Η βιαιοπραγία εκείνη απέδειξε ότι ο οσποδάρος υπήρξε ευθύς και έντιμος και δεν συμπεριφέρθηκε όπως οι προηγούμενοι οσποδάροι δημιουργώντας μυστικές σχέσεις και φιλίες με τους Γερμανούς (Αυστριακούς). Η Υψηλή Πύλη προς επιβράβευση της αφοσίωσής του διόρισε αμέσως τον αδελφό του, το δραγουμάνο της Πύλης Ιωάννη Μαυροκορδάτο, ως ηγεμόνα της Βλαχίας⁽³³⁾.

Εξάλλου, η Olga Cicanici, επικαλούμενη το συγγραφέα Μητροφάνη Γρήγορα στην «Ιστορία της Βλαχίας», αφού αναφέρει τον άδικο θάνατο του Constantin Brâncoveanu, που είχε ως αποτέλεσμα , να σκοτώσουν οι Τούρκοι το Στέφανο Καντακουζηνό, παραθέτει το σχόλιο του συγγραφέα σχετικά με τον ερχομό στο θρόνου της Βλαχίας «*τοῦ σοφοῦ ἡγεμόνα*», Νικόλαου Μαυροκορδάτου για να αναφέρει την «αντιπάθεια» των βογιάρων προς αυτόν ως εξής: ***«οι δε άρχοντες αυτόν δια της πυκνής φορολογίας και χρημάτων λείψεις και της υποβίβασης τους εν κρείτονι βαθμού των οφίκιων τελούντας εις ελατό, ἐμίμησαν»***⁽³⁴⁾. Η συνεπής στάση του Νικόλαου προς τον αυτοκράτορά του είχε αρνητικό αντίκτυπο στις σχέσεις του με τους βογιάρους. Τη θέση του δεν τη δυσχεραίνει μόνο το γεγονός ότι είχε καταδώσει τον αντίπαλό του το Στέφανο Καντακουζηνό στην οθωμανική κυβέρνηση, αλλά και η παράδοση που ήθελε τους ντόπιους βοεβόδα να καταλαμβάνουν τους θρόνους των ηγεμονιών, πράγμα που αποτελούσε εγγύηση για τα συμφέροντα των ευγενών βογιάρων. Η αλλαγή αυτή του status quo από ένα Φαναριώτη ηγεμόνα δεν ήταν καθόλου βέβαιο ότι δεν θα απειλούσε τα συμφέροντά τους. Είναι βέβαιο πάντως ότι η παρουσία του Νικολάου στο θρόνο της Βλαχίας ήταν μια δύσκολη περιπέτεια για τον πρώτο Φαναριώτη ηγεμόνα.

Το συμπέρασμα που μπορεί να βγάλει κανείς από αυτή την ιστορία, είναι ότι ο διορισμός του Νικόλαου Μαυροκορδάτου αποτελούσε ένα πρώτο δείγμα για το τι μέλλει γενέσθαι στο ζήτημα της διεκδίκησης των τόσο ελκυστικών, αλλά και εξίσου γεμάτων κινδύνους θρόνων, των δύο αυτών ηγεμονιών για τους οποίους ο Mansel παρατηρεί τα εξής: «Οι πρίγκιπες της Βλαχίας και της Μολδαβίας ζούσαν με το κεφάλι στον πάγκο του δήμιου και τα πόδια στο θρόνο»⁽³⁵⁾. Στο κενό που δημιουργήθηκε στη διοίκηση της Βλαχίας μετά τη φυλάκιση του Νικολάου, η οθωμανική κυβέρνηση έδωσε τη λύση, όπως και στην περίπτωση της Μολδαβίας, διορίζοντας τον αδελφό του, τον Ιωάννη Μαυροκορδάτο.

Πράγματι στις 2 Δεκεμβρίου του 1716, ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος εγκαταλείπει τη θέση του δραγουμάνου του ντιβανιού και διορίζεται ηγεμόνας της Βλαχίας. Ο Σουλτάνος γνωρίζοντας τις αντιδράσεις του κόσμου στέλνει τον Ιωάννη και μαζί του τον αρχηγό των γενιτσάρων (*yeniçeri ağası*) Hüseyn Paşa, για να του παράσχει στρατιωτική προστασία. Παρά τις δυσκολίες, λόγω της γενικότερης κατάστασης στις αρχές του 1717 ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος, αφού προηγουμένως δίνει αμνηστεία στους βογιάρους καταφέρνει να αναλάβει τη διοίκηση της ηγεμονίας⁽³⁶⁾. Κατά την έναρξη της ηγεμονίας του Ιωάννη, δηλαδή το 1717, θα καταργηθεί η χρήση του τίτλου «Hospodar» και αντί αυτού θα επικρατήσει ο τίτλος «ηγεμόνας»⁽³⁷⁾ ή «Bey», όπως, ο τίτλος αυτός αντιστοιχεί στα τουρκικά. Φαίνεται, όμως, ότι αυτή η διαδικασία είχε τυπικό χαρακτήρα, διότι στα οθωμανικά έγγραφα θα εξακολουθεί να αναγράφεται περισσότερο ο τίτλος «*voyvoda*».

Το 1718 υπογράφεται η συνθήκη του Πασάροβιτς, στην οποία για λογαριασμό της οθωμανικής κυβέρνησης ήταν παρών και ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος. Η συνθήκη προέβλεπε μεταξύ άλλων και την ανταλλαγή αιχμαλώτων. Εκείνο τον καιρό ο Νικόλαος ήταν στις φυλακές της Τρανσυλβανίας, ενώ από τους Αυστριακούς ευγενείς οι βαρόνοι Stein και Petrasch βρίσκονταν στις φυλακές του Yedikule. Το οθωμανικό κράτος ζήτησε το Νικόλαο σε αντάλλαγμα των δύο βαρόνων και γνωστοποίησε τη θέση του αυτή στον Ιωάννη Μαυροκορδάτο⁽³⁸⁾. Με βάση το άρθρο 12 της συμφωνίας οι αιχμάλωτοι ανταλλάχθηκαν στα σύνορα της Βλαχίας. Μαζί με το Νικόλαο ήταν και τα παιδιά του. Μετά την ανταλλαγή ο Νικόλαος πήγε στην Ανδριανούπολη όπου συζήτησε με κρατικούς παράγοντες. Στη συνέχεια επέστρεψε στο σπίτι του στην Ιστανμπούλ.⁽³⁹⁾

Από το οθωμανικό κατάστιχο (*mühimme*) προκύπτει ότι στη φυλακή ήταν και τα μέλη της οικογένειας Μαυροκορδάτου. Όπως γίνεται αντιληπτό από το ίδιο το κατάστιχο, το οποίο αποτελεί περίληψη του αυτοκρατορικού φερμανιού και το οποίο απευθύνεται στον Ιωάννη Μαυροκορδάτο χρησιμοποιείται η εξής φράση: «...ο αδελφός σου ο βοεβόδα Νικόλα μαζί με τα παιδιά του και τους ανήκοντες σε αυτόν θα ανταλλαχθούν με τους φυλακισμένους στο Yedikule βαρόνους Stein και Petrasch... (...*karındaşın voyvoda Nikola yanında olan evlâd ve etbaiyle ma'an Yedikule'de mahbus olan Baron İsteyin ve Baron Petras yanlarında olan adamlarıyla hapisten ihraç...*)»⁽⁴⁰⁾. Από τη φράση, λοιπόν, αυτή καταλάβουμε ότι ο Νικόλαος δεν ήταν μόνος του στη φυλακή, αλλά ήταν μαζί με τα παιδιά του και τους άνδρες του. Στο κατάστιχο δεν γίνεται καμία αναφορά για την περίπτωση της συζύγου του.

Η αποφυλάκιση του Νικόλαου Μαυροκορδάτου θα σήμαινε μια καινούργια αρχή για την πολιτική του ζωή. Ένα χρόνο μετά την αποφυλάκισή του, πέθανε ο αδελφός του ο Ιωάννης, ο οποίος τον είχε βγάλει από τη φυλακή. Ύστερα από το θάνατο του αδελφού του, το 1719, ο Νικόλαος θα διοριστεί εκ νέου ηγεμόνας της Βλαχίας και θα κυβερνήσει μέχρι το θάνατό του, το 1730⁽⁴¹⁾.

Αν κρίνει κανείς εκείνα που αναφέρει ο Αθανάσιος Κομνηνός Υψηλάντης, ο Νικόλαος την πρώτη εκείνη περίοδο της ηγεμονίας του φέρθηκε αρκετά σκληρά στο λαό της Βλαχίας. «Εις τον χρόνον αυτόν που ηγεμόνευσεν εις την Βλαχίαν εφέρθη τυραννικώ τω τρόπω με τους άρχοντες και λίαν αφιλανθρώπως με τον κοινόν λαόν της Βλαχίας, και πάντες ήσαν δυσαραεστημένοι από τα τυραννικά του κινήματα, όθεν και συνήργησαν εις το να σκλαβωθή προδόντες αυτόν εις τους Νέμτζους (Αυστριακούς) ...»⁽⁴²⁾.

Ο Υψηλάντης υποστηρίζει ότι ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος ζήτησε από την οθωμανική κυβέρνηση να επιστραφεί η αυθεντία της Βλαχίας στον αδελφό του Νικόλαο. Οι βογιάροι όμως, επέμεναν να παραμείνει ο ίδιος ο Ιωάννης. Ο Υψηλάντης συνεχίζει αναφέροντας ότι *«Μετά την ειρήνην ελευθερωθείς της σκλαβίας ο αδελφός του Νικόλαος ο Μαυροκορδάτος ήλθεν από το Σιπίνι εις Βουκουρέστι, ο ηγεμών λοιπόν Ιωάννης ηθέλησε να γράψη εις τήν Πόλιν παρακαλών να δοθή πάλιν η αυθεντεία της Βλαχίας εις τον αδελφόν του Νικόλαον, οι άρχοντες οπού ήσαν ευχαριστημένοι πολλά από την φιλάνθρωπον και ευμενή διοίκησιν του Ιωάννου, μαθόντες τον σκοπόν του τον παρεκάλεσαν θερμώς μετά δακρύων να μη τους δώση αυτούς τε και τον τόπον εις χείρας ενός οπού απηνώς τους κατετυράνησεν. Εφρόντισεν ο ηγεμών Ιωάννης να τους δυσωπήση υπισχνούμενος πως θέλει αλλάξει τρόπον ζωής ο αδελφός του, με το να επαιδεύθη παρά θεού με την σκλαβίαν, δεν εστάθη τρόπος να τους καταπείση, και σπλαγχνισθείς τα δάκρυά τους ήκουσε τήν παράκληίν τους, και άκων παρητήσατο του να αυθεντεύσει τόν αδελφόν του Νικόλαον. Αλλ'αυτός ανεχώρησε μέν από το Βουκουρέστι δια την Πόλιν, εύρεν όμως τον τρόπον, με έναν πιστόν του νέον όντα εις πλησιεστάτην δούλευσιν του αδελφού του, του να δώση τέλος εις την ηγεμονίαν και εις την ζωήν του»*⁽⁴³⁾. Πράγματι, η οθωμανική διοίκηση από την αυθεντία του Ιωάννη ήταν αρκετά ευχαριστημένη, όπως επίσης ήταν ευχαριστημένοι και οι ντόπιοι άρχοντες. Η Οθωμανική κυβέρνηση μάλιστα παράτεινε την αυθεντεία του ως το 1720, εκφράζοντας έτσι την ικανοποίησή της από τον Ιωάννη Μαυροκορδάτο. Όσο για τα διάφορα που αναφέρονται για το θάνατό του ξέρουμε μονάχα ότι πέθανε το 1719.

Η αφοσίωση στα οθωμανικά συμφέροντα ήταν ασφαλώς σημαντικός παράγοντας για να καταλάβει κανείς ανώτερα αξιώματα στην οθωμανική διοίκηση. Πολλές φορές όμως, ίσως και τις περισσότερες φορές, δεν ήταν καθοριστικό στοιχείο, αν λάβει κανείς υπόψη του έναν εξίσου ισχυρό παράγοντα, τη δωροδοκία. Αυτό ήταν το κριτήριο βάσει του οποίου, ο Raconiță δεν διορίζεται στη Βλαχία, παρά μονάχα, το 1730, όταν εκδηλώνεται το κίνημα του Halil Patrona* γεγονός που ευνοεί τα σχέδιά του. Ένα μήνα μετά το θάνατο του Νικόλαου Μαυροκορδάτου και το διορισμό του γιου του, Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, ο Raconiță, ενεργοποιεί έναν γνωστό και αποτελεσματικό μηχανισμό στην οθωμανική διοίκηση. Δωροδοκεί τον Halil Patrona και διορίζεται ηγεμόνας στη θέση του Κωνσταντίνου(44). Αξίζει να αναφερθεί, πάντως, ότι κάθε φορά που ένας ηγεμόνας επανακτεί το θρόνο του, οφείλει να καταβάλλει σημαντικά ποσά στο οθωμανικό ταμείο(45). Αυτή η λογική εξυπηρετούσε πολλαπλό σκοπό: την αποτροπή της ισχυροποίησης της θέσης του ηγεμόνα, ώστε να έχει πλήρη συνείδηση της εξάρτησής του από το Σουλτάνο, τις πελατειακές σχέσεις και τα ρουσφέτια, που ήταν συνηθισμένο φαινόμενο, τόσο για τους Οθωμανούς ιθύνοντες, όσο και για τους υποψήφιους ηγεμόνες, και τέλος την προστασία των υπηκόων από την επιβολή αβάσταχτων φόρων. Ο Σουλτάνος στα διατάγματα με τα οποία καθαιρούσε τους ηγεμόνες, επικαλούνταν τις περισσότερες φορές τα βαριά φορολογικά μέτρα και την καταδυνάστευση των υπηκόων.

Οι υποψήφιοι ηγεμόνες γνώριζαν όλες αυτές τις δυσκολίες που είχαν να αντιμετωπίσουν. Τίποτα, όμως, δεν τους πτοούσε. Δεν ήταν μόνο τα πλούτη που τους έλκυε στα ολισθηρά και γεμάτα παγίδες μονοπάτια προς τις παραδουνάβιες ηγεμονίες, αλλά και η δόξα που ήταν εξίσου δελεαστική. Έτσι κάπως εξελίχθηκε και η μακρόχρονη διαμάχη ανάμεσα στους Μαυροκορδάτους και τους Brâncoveanu, που τελικά θα τερματιστεί με τη νίκη του επικεφαλής της εκστρατείας στη Ρωσία, του Νικόλαου Μαυροκορδάτου, ο οποίος θα καταλάβει το θρόνο της Βλαχίας(46) και θα εξουδετερωθούν για πάντα.

Ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος ως ηγεμόνας της Βλαχίας προέβη σε ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις τόσο στη διοίκηση όσο και στην εκπαίδευση, τις

*Το κίνημα του “Halil Patrona” είναι εκείνο που έδωσε τέλος στην περίοδο γνωστή ως η «Εποχή της Τουλίπας» (Lale Devri). Το κίνημα του “Halil Patrona” εκδηλώθηκε κατά του Μεγάλου Βεζίρη Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, ο οποίος σχεδίαζε να προβεί σε πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις. Οι Γενίτσαροι φοβούμενοι ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές θα εξαπλωθούν και στο στρατιωτικό τομέα, εξεγέρθηκαν προκειμένου να προστατέψουν τα συμφέροντά τους. http://www.turkcebilgi.com/patrona_halil_isyani/ansiklopedi

οποίες όμως δεν θα μπορέσει να ολοκληρώσει για να τις συνεχίσει ο γιος του ο Κωνσταντίνος⁽⁴⁷⁾.

Ο Uzunçarşılı αναφερόμενος στην πνευματική δράση του Νικόλαου λέει ότι ήταν παντογνώστης λογοτέχνης κατέχοντας σημαντική θέση στην ελληνική λογοτεχνία. Χρησιμοποιούσε το σπίτι του ως χώρο συνάντησης των επιστημόνων και των λογοτεχνών⁽⁴⁸⁾. Θεωρούνταν με άλλα λόγια «η Δημοκρατία της Λογοτεχνίας», όπως τον αποκαλούσαν οι σύγχρονοί του και πολίτης της κοινότητας των διανοουμένων στη δυτική Ευρώπη. Ίδρυσε σχολεία και βιβλιοθήκες στο Βουκουρέστι και υπήρξε προστάτης των ελληνικών και των αραβικών τυπογραφείων. Το 18^ο αιώνα, κέντρα του ελληνικού πολιτισμού – περισσότερο από την Κωνσταντινούπολη και το Άγιον Όρος,- ήταν το Βουκουρέστι και το Ιάσιο. Εκμεταλλευόμενος την ελευθερία που πρόσφεραν οι ηγεμονίες ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος τύπωσε τα έργα του πατέρα του, τα οποία σε συνδυασμό με τα δικά του μας δίνουν τη δυνατότητα να συλλάβουμε τον τρόπο σκέψης των Φαναριωτών⁽⁴⁹⁾. Με σκοπό να υπηρετήσει αποτελεσματικότερα την υπόθεση της παιδείας έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην ίδρυση σχολείων και τυπογραφείων. Από το 1714 κιόλας, επί ηγεμονίας του ίδρυσε στο Ιάσιο σχολείο και τυπογραφείο, τα οποία λειτουργούσαν υπό την επίβλεψη του Πατριάρχη Ιεροσολύμων Χρύσανθου και των ηγουμένων των μονών που ήταν αφιερωμένες στον Πανάγιο Τάφο. Πιθανολογείται ότι οι τυπογράφοι ήρθαν από τα Ιεροσόλυμα⁽⁵⁰⁾.

Αυτός ο πρώτος Φαναριώτης ηγεμόνας, ένας πραγματικός λάτρης των γραμμάτων συνέγραψε αξιόλογα έργα. Ανάμεσα σ'αυτά συγκαταλέγεται και το λογοτεχνικό του έργο, που έχει τίτλο, όπως ήδη προαναφέρθηκε, «**Φιλοθέου Πάρεργα**» και το οποίο εκδόθηκε από τον Γρηγόριο Κωνσταντά για να θεωρηθεί και ως πρωτιά με τη σημασία, ότι πρώτος εξέδωσε «Έλλην προς Έλληνας, Έλληνα συγγραφέα»⁽⁵¹⁾. Ένα άλλο πόνημά του είναι η «**Περί Καθηκόντων Βίβλος**», έργο που εκδόθηκε το 1719 στη Μονή Ανθίμου, ένα από τα δύο τυπογραφεία του Βουκουρεστίου⁽⁵²⁾.

Το «Φιλοθέου Πάρεργα» έχει υποστεί πολλαπλή κριτική και από Έλληνες και από ξένους λογοτέχνες. Το πρώτο αυτό λογοτεχνικό έργο του Νικολάου πραγματεύεται μια ιστορία της καθημερινής ζωής στην οθωμανική πρωτεύουσα. Διεξάγονται συζητήσεις για διάφορα θέματα, όπως για την ερωτική ζωή, για θέματα θρησκείας, ακόμα και για τον αθεϊσμό. Ο συγγραφέας, αναφέρεται στη μεγαλοθυμία και τη σοφία του Σουλτάνου Αχμέτ Γ' (Ahmet III). Το έργο του Νικόλαου έμεινε ανέκδοτο και αχρησιμοποίητο ως το 1800 για την ελληνική γραμματεία. Αξιολογείται

ως η πρώτη νεοελληνική απόπειρα σύνταξης μυθιστορήματος. Έχει αρκετά ενδιαφέρον αυτή η πρώτη λογοτεχνική προσπάθεια, γιατί μας δίνει μια πρώτη γεύση της πρώιμης φωνής του φαναριώτικου κόσμου, καθώς ξεκινάει να μεταλαμπαδεύσει μέσα σε έναν χώρο λογοτεχνικό της ελληνικής Ανατολής τα φώτα του δυτικού πολιτισμού⁽⁵³⁾. Ο Δημαράς συνεχίζοντας το σχολιασμό του για το «Φιλοθέου Πάρεργα» αναφέρεται στην ποιότητα του λόγου λέγοντας «ότι ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος γράφει αρχαία ελληνικά, και τα γράφει, μάλιστα, με τρόπο που προκαλεί την εκτίμηση των ξένων αναγνωστών του». Και θέτει, βέβαια, το εξής ερώτημα: «Μπορούμε άραγε να θεωρήσουμε ότι ένα τέτοιο βιβλίο έχει την θέση του μέσα στη διερεύνηση της νεοελληνικής λογοτεχνίας; Από τη στενή άποψη της λογοτεχνίας, της τέχνης, δηλαδή, του λόγου, νομίζω ότι το ζήτημα έχει λυθεί οριστικά: όχι, δεν μπορούμε». Ωστόσο, υποστηρίζει ο Δημαράς, ότι το λογοτέχνημα αποτελεί μαρτυρία σχετική με την εποχή του, εντελώς άσχετη από την ποιότητα του λόγου του⁽⁵⁴⁾.

Φαίνεται όμως, ότι με τη λογοτεχνία δεν ασχολήθηκε μόνο ο άρχοντας Νικόλαος, αλλά και σύμφωνα με κάποιες πληροφορίες, η αρχόντισσα Σμαράγδα δόμνα. Τουλάχιστον δύο σύζυγοι ηγεμόνων της Μολδαβίας και της Βλαχίας φέρουν αυτό το μάλλον σύνηθες για τις φαναριώτικες οικογένειες όνομα. Η δόμνα Σμαράγδα Παναγιωτάκη ήταν κόρη του Μεγάλου Παχαρνίκου Παναγιωτάκη Σταυρόπουλου και τρίτη σύζυγος του Νικόλαου Μαυροκορδάτου κατά την τρίτη και τελευταία ηγεμονία του στη Βλαχία, από το 1719 ως το θάνατό του, στις 3 Σεπτεμβρίου 1730, η οποία, ωστόσο, μακροημέρευσε και πέθανε επί ηγεμονίας του γιου του Νικόλαου, από το δεύτερο γάμο, του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου. Αναφέρεται με το όνομα δόμνα Σμαράγδα Μαυρογένους, επίσης, η κόρη του Μεγάλου Διερμηνέως Νικόλαου Μαυρογένους και σύζυγος του Σκαρλάτου Καλλιμάχη, ηγεμόνος της Μολδαβίας στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Εικάζεται, λοιπόν, ότι μία από τις παραπάνω είναι η πρώτη μεταφράστρια στα ελληνικά του Δον Κιχώτη, αφού στο σχετικό χειρόγραφο υπάρχει η υπογραφή «δόμνα Σμαράγδα»⁽⁵⁵⁾. Η Άννα Ταμπάκη αναφερόμενη σχετικά υποστηρίζει ότι η μετάφραση του Δον Κιχώτη έγινε στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, οπότε η υπογραφή με το όνομα «δόμνα Σμαράγδα» ανήκει στη σύζυγο του ηγεμόνα Νικόλαου Μαυροκορδάτου⁽⁵⁶⁾. Πέρα από την προσωπική σημασία που φέρει η παραπάνω μετάφραση, είναι αξιοσημείωτο να καταγραφεί ως ένα στοιχείο της κοινωνικής θέσης και της δράσης της γυναίκας εκείνη τη εποχή σε ό,τι αφορά τη σχέση της με τα λογοτεχνικά ρεύματα που ανθούσαν στη Δύση. Είναι ενδεικτικό του

γεγονότος ότι ο πρώιμος νεοελληνικός Διαφωτισμός αποτελούσε μια συνειδητή επιλογή της φαναριώτικης κοινωνίας και πρωτοτυπία σε ό,τι αφορά τη συμβολή της γυναίκας στην αποδοχή των πνευματικών αξιών της Δύσης.

Το «εμπόδιο» τη εκκλησίας παραμερίζεται αφού, οι εκκλησιαστικοί κύκλοι πείθονται ότι η πνευματική κίνηση δεν στοχεύει στην υποκατάσταση των θρησκευτικών ηθικών κανόνων και στην αμφισβήτηση του θρησκευτικού δόγματος υποσκάπτοντας το κύρος και τη λειτουργία της στην κοινωνία των Ορθοδόξων της οθωμανικής επικράτειας. Παρατηρεί λοιπόν, κανείς ότι η αντίσταση που πρόβαλλε το Ορθόδοξο Πατριαρχείο στο Φανάρι, όχι μόνο στη διακίνηση των νέων ιδεών και στους πολιτειακούς θεσμούς της Δύσης, αλλά και στην ίδια την Καθολική Εκκλησία, από το τέλος του 19^{ου} αιώνα και μετά αρχίζει πλέον να μην έχει εκείνη την παραδοσιακή εχθρική χροιά όπως μέχρι τότε. Η προηγούμενη στάση του Πατριαρχείου στόχευε στην ενίσχυση και στην ισχυροποίηση της ταυτότητας του ορθόδοξου millet μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά η πολιτική κατάσταση πλέον ήταν αρκετά ρευστή και απρόβλεπτη, ώστε η ηγεσία των Ορθοδόξων της αυτοκρατορίας όφειλε να αναπροσαρμόσει τη στάση της σύμφωνα με την καινούργια πραγματικότητα.

- 1- Mansel, Philip- Η Κωνσταντινούπολη, σελ. 203, Εκδόσεις Everest 2007 İstanbul
- 2- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler, 110 Yıllın Öyküsü, σελ. 104, Εκδόσεις Aybay 2000 İstanbul
- 3- Bouchard, Jacques- Ο Πρώιμος Διαφωτισμός στους Έλληνες και στους Ρουμάνους (1680-1780) σελ. 2, http://www.eens-Congress.eu/?main_page=1&main_lang=de&eensC...
- 4- Sander, Oral- Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, σελ. 143, Εκδόσεις İmge, 2008 İstanbul
- 5- Bouchard, Jacques- Νεοελληνικός Πρώιμος Διαφωτισμός, σελ. 41, Πανεπιστήμιο του Μοντρεάλ
Κ Περιοδικό Κριτικής Λογοτεχνίας και Τεχνών, 11^ο τεύχος, 2006 Αθήνα
- 6- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı Tarihi, σελ. 63 4^{ος} τόμος
- 7- Mansel- ο.π. βλπ. σελ. 205-206
- 8- Emiroğlu, İbrahim- Hizmet ve İhanetleriyle Tercümanlar, Voyvodalar ve Azınlılar, σελ. 110, Εκδόσεις Aymar 1996 İzmir
- 9- Mehmet, Raşid- Raşid tarihi, σελ. 343, 3^{ος} τόμος 1784 İstanbul
- 10- Uzunçarşılı, ο.π. σελ. 63, 4^{ος} τόμος, 2^ο μέρος
- 11- Mehmet, Raşid- Raşid Tarihi, σελ. 343, 3^{ος} τόμος, 1784 İstanbul, Γερασίμου, Στέφανος- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, Πρακτ. Αθήνα 13 Ιανουαρίου 2001, Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής 2002 Αθήνα
- 12- Sözen, ο.π. σελ. 73
- 13- http://tr.wikipedia.org/wiki/Dimitri_Kantemiro%C4%9Flu σελ. 2 17/12/2209
- 14- <http://snlhznem.com/osmanli-tarih/15614>
- 15- Kinross, Lord- Η Άνοδος και η Κατάρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σελ. 370, 2^η έκδοση Altın 2008 İstanbul
- 16- Bardakçı, Murat- Η εφημερίδα Hürriyet 05.09.2004
- 17- Bardakçı, ο.π. σελ. 2
- 18- Cantemir, Dimitri- Η Ανάδυση και η Κατάρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σελ. 862, 2^{ος} τόμος Εκδόσεις

- 19- Cantemir, ο.π. σελ. 862-863.
- 20- Kurat, Akdes Nimet- <http://drgiler.anka.edu.tr/drgiler/26/1023/12397.pdf> σελ. 81 (A.Ü.D.T.C.F. Dergisi, F.6)
- 21- Uzunçarşılı, ο.π. σελ. 64-65, 4ος τόμος, 2^ο μέρος
- 22- Uzunçarşılı, ο.π. σελ. 64, 4^{ος} τόμος, 2^ο μέρος
- 23- Kurat, Akdes Nimet- Prut Seferi ve Barışı, σελ. 274, Εκδόσεις D.T.C.F No 8-9 (Berlin, Preussische Staatsbibliothek, Orientalische Abteilung, Nr. 1209)
- 24- Sözen, ο.π. σελ. 104
- 25- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı Tarihi, σελ. 46-47, 4/2 τόμος
- 26- Bouchard, Jacques- Ο Πρώιμος Διαφωτισμός στους Έλληνες και Ρουμάνους, http://www.eens-congress.eu/?main_page1&main_lang=de&eensC... σελ. 3
- 27- Uzunçarşılı, ο.π. σελ. 128-129, 4ος τόμος, 1^ο μέρος, Mehmed Raşid, Raşid Tarihi, ο.π. σελ. 306
- 28- Uzunçarşılı, ο.π. σελ. 129, 4/1 τόμος
- 29- Uzunçarşılı, ο.π. σελ. 65, 4/2 τόμος
- 30- Γερασίμου, Στέφανος- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 96, Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα
- 31- Mehmed Raşid- Raşid Tarihi, ο.π. σελ. 308
- 32- Mehmed Raşid- Raşid Tarihi, ο.π. σελ. 308
- 33- Hammer, Joseph- Η Μεγάλη Οθωμανική Ιστορία, σελ. 1996, 7^{ος} τόμος Εκδόσεις Milliyet, 2010 İstanbul
- 34- Cicanci, Olga- Ρουμανικά Πολιτικά Προβλήματα στην Ελληνική Ιστοριογραφία του 18^{ου} Αιώνα, σελ. 1, <http://www.eens-congress.eu/pdf/36.pdf>
- 35- Mansel, ο.π. σελ. 204
- 36- Uzunçarşılı, ο.π. σελ. 47, 48
- 37- Bedrettin, Tuncel- Dilmaçlar Çağı, σελ. 166, Εκδόσεις YKY (Seçme Yazılar Alpay Kabacalı) 2002 İstanbul
- 38- Sözen, ο.π. σελ. 74
- 39- Sözen, ο.π. σελ. 74
- 40- Uzunçarşılı, ο.π. σελ. 48
- 41- Bouchard, ο.π. σελ. 3
- 42- Υψηλάντης, Αθανάσιος Κομνηνός- Τα Μετά την Άλωση, σελ. 303, 1870 Κωνσταντινούπολη
- 43- Υψηλάντης, ο.π. σελ. 307
- 44- Uzunçarşılı, ο.π. σελ. 65
- 45- Bouchard, ο.π. σελ. 4
- 46- Sözen, ο.π. σελ. 68
- 47- Bouchard, Jacques- Ελληνικός Πρώιμος Διαφωτισμός, σελ. 41, Πανεπιστήμιο Μόντρεαλ, Περιοδικό Κριτικής Λογοτεχνίας και Τεχνών, 2006 Αθήνα
- 48- Uzunçarşılı, ο.π. σελ. 49
- 49- Mansel, ο.π. σελ. 210
- 50- Marinescu, Florin & Rafailă Maria- Το Ελληνικό έντυπο στη Ρουμανία (1642-1918), σελ. 273, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Δελφοί, 16-20 Μαΐου 2001, 2004 Αθήνα
- 51- Δημαράς, Κ.Θ.- Νεοελληνικός Διαφωτισμός, σελ. 278, Εκδόσεις Ερμής 2007 Αθήνα
- 52- Marinescu, Florin- Rafailă Maria- Το Ελληνικό Έντυπο στη Ρουμανία (1642-1918), σελ. 271-272, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Δελφοί, 16-20 Μαΐου 2001
- 53- Δημαράς, Κ.Θ.- Νεοελληνικός Διαφωτισμός, σελ. 265, Εκδόσεις Ερμής, 2007 Αθήνα
- 54- Δημαράς, ο.π. σελ. 267
- 55- Θεοδοσοπούτλου, Μ.- ο Δον Κιχώτης των Ελλήνων, μετάφραση, <http://www.tovima.gr/default.asp?pid=2&ct=3>
- 56- Ταμπάκη, Άννα- Γ' Συνέδριο Ευρωπαϊκής Εταιρίας Νεοελληνικών Σπουδών <http://www.eens-congress.eu/?main>

B1 β- Ο Ιωάννης Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ως Ηγεμόνας (1716-1719)

Ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος πριν καλά καλά αναλάβει ηγεμόνας στη Βλαχία, είχε αρχίσει να τρίζει ο θρόνος του από τις έντονες αντιδράσεις των βογιάρων, οι οποίοι οργανωμένοι και βοηθούμενοι από τους Αυστριακούς τον συνέλαβαν και τον φυλάκισαν στο Βραζον⁽¹⁾ της Τρανσυλβανίας. Η απέχθεια των βογιάρων προς το Μαυροκορδάτο λόγω της καταγγελίας του Στέφανου Καντακουζηνού προς την οθωμανική κυβέρνηση ευνόησε τη θέση του αδελφού του Ιωάννη, τον οποίο, αντίθετα με το Νικόλαο, αγαπούσαν «και ο λαός και οι βογιάροι»⁽²⁾. Ο Σουλτάνος μπροστά στο αδιέξοδο αυτό διόρισε τον Ιωάννη Μαυροκορδάτο και γνωστοποίησε το διορισμό του στους αρμόδιους κρατικούς παράγοντες. «Το Δεκέμβριο του 1716 ο Ιωάννης αναχώρησε από την οθωμανική πρωτεύουσα με κατεύθυνση τη Βλαχία. Η κατάσταση στη Βλαχία ήταν κρίσιμη. Για αυτό το λόγο ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος ζήτησε να δοθεί αμνηστία στους εξεγερθέντες βογιάρους και το αίτημα του έγινε δεκτό»⁽³⁾ από την Υψηλή Πύλη. Ωστόσο η ενθρόνιση του αδελφού Μαυροκορδάτου δεν ήταν και τόσο εύκολη υπόθεση. Παρόλο που ο αγκάς των γεννιτσάρων Hüseyin Paşa είχε στείλει σημαντική στρατιωτική δύναμη στην περιοχή, γνώριζε ωστόσο ότι βορείως του Βουκουρεστίου, στο Targoviște, υπήρχε πολυάριθμος στρατός των Αυστριακών και, επειδή δεν είχε φθάσει η στρατιωτική υποστήριξη που είχε ζητήσει, (για την αντιμετώπιση ενός απρόοπτου προβλήματος) θεώρησε ότι δεν ήταν η κατάλληλη στιγμή να συνοδεύσει τον καινούργιο βοεβόδα στο Βουκουρέστι⁽⁴⁾. Ο Ιωάννης, όμως, θεώρησε ότι έπρεπε να φτάσει στον προορισμό του. Ωστόσο, έχοντας υπόψη του το γεγονός ότι ακόμα διαρκούσε ο αυστροτουρκικός πόλεμος δεν ήθελε να πάθει εκείνα που έπαθε ο αδελφός του, Νικόλαος. Γι' αυτό, μετέβη στην ηγεμονία της Βλαχίας με συνοδεία πολυάριθμου στρατού Τούρκων, Τατάρων και Αλβανών, οι οποίοι επιδόθηκαν σε αρπαγές και αιχμαλωσίες διαπράττοντας πολλά δεινά στον τόπο⁽⁵⁾. Ο Raşid, αναφερόμενος στο διορισμό του, αφού εξαίρει «τις ικανότητες του μικρού αδελφού του Νικόλαου, του Γιαννάκη», -όπως αναφέρεται το όνομα του Ιωάννη στα οθωμανικά έγγραφα- ο οποίος ήταν δραγουμάνος του αυτοκρατορικού συμβουλίου, γράφει ότι διορίζεται ηγεμόνας της Βλαχίας με τις προβλεπόμενες τελετές και ενδυμασίες στην Υψηλή Πύλη⁽⁶⁾. Στη εκκενωθείσα θέση της μεταφραστικής

υπηρεσίας του αυτοκρατορικού συμβουλίου διορίστηκε ο αξιψιός του Ιωάννη και γιος της αδελφής του, της Ρωξάνδρας, Γρηγόριος Γκίκας* (7).

Στον πόλεμο που είχε ξεσπάσει ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Αυστρία, επικράτησε η Αυστρία, ενώ η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε σημαντικότερες απώλειες σε οπλισμό και άνδρες. Όπως στην περίπτωση του Κάρλοβιτς, έτσι και τώρα η Αγγλία προσφέρεται να αναλάβει διαμεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Αυστρία. Ο Άγγλος πρεσβευτής Sutton, είχε πετύχει να πείσει την κυβέρνησή του για τη διαμεσολαβητική εκείνη προσπάθεια και έτσι να προτιμηθεί η Αγγλία αντί της Ολλανδίας και της Γαλλίας(8). Για τη διαμεσολάβηση ετίθετο ο όρος ότι τα εμπόλεμα κράτη θα αποδεχτούν να κατέχουν τα εδάφη εκείνα που κατείχαν κατά τη λήξη του πολέμου. Το Πασάροβιτς (Pasaroŭca), όπου το 1718 υπογράφηκε η ομώνυμη συμφωνία ειρήνης, ήταν μια μικρή πόλη της Σερβίας. Ύστερα από πρόσκληση της οθωμανικής κυβέρνησης ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος πήρε ενεργά μέρος στις διαπραγματεύσεις του Πασάροβιτς με την ιδιότητα του δραγουμάνου του αυτοκρατορικού συμβουλίου, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι ήταν ήδη διορισμένος από το Σουλτάνο ως ηγεμόνας της Βλαχίας. Θυμήθηκε τις διπλωματικές επιτυχίες του πατέρα του στο Κάρλοβιτς και θα ήθελε βέβαια και αυτός να προσθέσει στις ένδοξες σελίδες του πατέρα του. Όμως, από την πρώτη στιγμή λόγω της παρουσίας του Ιωάννη στο Πασάροβιτς, φάνηκε ότι υπήρχε κάποιο κώλυμα. Κατά το Στέφανο Γερασίμου, οι Αυστριακοί δεν δέχονταν να καθήσει ο δραγουμάνος του συμβουλίου στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων και επέμειναν να παρευρίσκεται όρθιος, επειδή δεν ήταν επίσημο μέλος της οθωμανικής αντιπροσωπείας. Οι Οθωμανοί, όμως, δεν δέχονταν να υποτιμηθεί ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος μπροστά στους συναδέλφους του, όταν μάλιστα βρισκόταν εκεί ως ηγεμόνας και με βαθμό ισότιμο του κυβερνήτη με δύο αλογοουρές(9). Η συμφωνία προέβλεπε την απόσυρση των Οθωμανών από τα εδάφη της Ουγγαρίας, τα οποία θα καταλάμβαναν οι Αψβούργοι (Αυστριακοί), ακόμα και στην περίπτωση που ο λαός δεν θα το επιθυμούσε. Η συμφωνία προέβλεπε ακόμα την εγκατάλειψη από τους Οθωμανούς μεγάλου μέρους των εδαφών της Σερβίας μαζί με το Βελιγράδι καθώς και σημαντικά τμήματα της Βοσνίας και της Βλαχίας(10). Οι Οθωμανοί τελικά εκείνο που κατάφεραν ήταν να κρατήσουν την Πελοπόννησο στην κυριαρχία τους, εξαιτίας της

* Γρηγόριος Γκίκας, στα οθωμανικά έγγραφα αναφέρεται πολλές φορές ως «İskerlet-zâde», όπως έχει παραλλαχθεί το επώνυμο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου. Επίσης για το σόι των Καρατζάδων, από το όνομα «Σκαρλάτος» χρησιμοποιείται το ίδιο επίθετο, δηλαδή το «İskerlet-zâde».

οποίας είχε ξεκινήσει ο πόλεμος. Ο χάρτης της συνθήκης του Πασάροβιτς διαμορφώθηκε, παρόλες τις ενστάσεις των Αυστριακών, παρόντος και του Ιωάννη Μαυροκορδάτου ως μέλους της οθωμανικής αντιπροσωπείας, χωρίς να γίνει δεκτό το αίτημα των Αυστριακών και να παρευρίσκεται όρθιος κατά τις συζητήσεις, οι οποίες διεξήχθησαν με τις προφορικές μεταφράσεις του ίδιου. Ο Ιωάννης με βάση το 12^ο άρθρο της συμφωνίας πέτυχε μαζί με την οθωμανική αντιπροσωπεία την απελευθέρωση του αδελφού του Νικόλαου από τις φυλακές της Τρανσυλβανίας. Η ανταλλαγή των αιχμαλώτων αποφασίστηκε να γίνει στα σύνορα της Βλαχίας* ύστερα από πρόταση του δραγουμάνου Ιωάννη Μαυροκορδάτου.

Πριν την υπογραφή της συνθήκης του Πασάροβιτς, στις αρχές του ίδιου έτους ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος είχε συναντηθεί με τον Αυστριακό στρατηγό Stainville με τον οποίο υπέγραψε μια συμφωνία αποτελούμενη από έξι άρθρα. Η συμφωνία εκείνη προέβλεπε τη μη διέλευση των αυστριακών δυνάμεων πέραν του ποταμού Όλτου(11). Επομένως οι Αυστριακοί γνώριζαν το συνομιλητή τους, τον οποίο ήθελαν να υποτιμήσουν στη συνθήκη του Πασάροβιτς. Η συνθήκη προέβλεπε μεταξύ άλλων το θέμα των Αυστριακών ταξιδιωτών και των διπλωματών της στο οθωμανικό έδαφος, στους οποίους η Οθωμανική Αυτοκρατορία όφειλε να παρέχει διευκολύνσεις. Στη συνέχεια αποφασίζεται αποστολή Αυστριακού πρέσβη στην Ισταμπούλ και αντίστοιχα Οθωμανού πρέσβη στη Βιέννη. Με βάση, λοιπόν, τα παραπάνω η Αυστρία τον Αύγουστο του 1719 προγραμματίζει επίσκεψη του πρεσβευτή της de Virmont στην οθωμανική πρωτεύουσα. Κατά την άφιξη του πρεσβευτή κόμη de Virmont στην Ιστανμπούλ, τον υποδέχεται για λογαριασμό του Σουλτάνου ο δραγουμάνος της Υψηλής Πύλης Μαυροκορδάτος, (πιθανότατα ο Γρηγόρης Γκίκας, γιος της Ρωξάνδρας Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου και ανηψιός του Νικόλαου και του Ιωάννη), ο οποίος τον καλωσόρισε προσφέροντάς του λουλούδια, γλυκά, καφέ και κάνοντάς του φιλοφρονήσεις. Έτσι η οθωμανική κυβέρνηση ανταποκρίθηκε πλήρως σε ό,τι αφορά την εθιμοτυπία μιας ευγενικής και φιλικής συνάντησης. Η Υψηλή Πύλη προς

* Διάταγμα προς τον Γιαννάκη (Ιωάννη) βοεβόδα της Βλαχίας,

Κατά τη συμφωνία ειρήνης, η οποία υπογράφηκε στις 21/07/1718 ανάμεσα στο Υψηλό Κράτος μου και τον αυτοκράτορα (Καίσαρα) της Αυστρίας, και με βάση το 12^ο άρθρο του κειμένου της συνθήκης που έχει επιδοθεί και στις δυο πλευρές, ο μεν αδελφός σου βοεβόδα ο Νικόλαος, ο οποίος μαζί με τα παιδιά και τους άνδρες του βρίσκεται στις φυλακές της Τρανσυλβανίας (Erdel), οι δε ευρισκόμενοι βαρόνοι Stein και Petrasch μαζί με τους άνδρες τους στις φυλακές του Yedikule, από της ημερομηνίας της ανταλλαγής των σχετικών κειμένων έως 31 ημέρες, θα ανταλλαχθούν και θα απελευθερωθούν στα σύνορα της Βλαχίας. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, σελ. 48, 4/2ος τόμος, TTK 1995 Ankara.

τιμήν του πρεσβευτή όρισε για την προστασία του ένα απόσπασμα από γενιτσάρους. Σε ό,τι αφορά τις προσωπικές ανάγκες του de Virmont η Πύλη φέρθηκε γεναιόδωρα όσο σε κανέναν άλλο πρεσβευτή⁽¹²⁾.

Πρέπει να αναφέρουμε ότι για τις σημαντικές υπηρεσίες που προσέφερε ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος στις συζητήσεις του Πασάροβιτς παρατάθηκε η θητεία του ως βοεβόδα μέχρι το 1720. Ο ρόλος του Ιωάννη στις διαπραγματεύσεις του Πασάροβιτς εκτιμήθηκε με το παραπάνω από τους Οθωμανούς. Ωστόσο, η παρουσία του εκεί είτε ως ηγεμόνα είτε ως δραγουμάνου δεν θα μπορούσε σε καμιά περίπτωση να συγκριθεί με τα ιστορικά επιτεύγματα του πατέρα του στο Κάρλοβιτς. Η παράταση της θητείας του ως ηγεμόνα της Βλαχίας δεν είχε και ιδιαίτερη σημασία, αφού πέθανε το 1719. Ο Σουλτάνος Αχμέτ Γ' (Ahmet III) διόρισε ηγεμόνα τον αδελφό του Νικόλαο, ο οποίος κυβέρνησε μέχρι το 1730, όταν και αφού προσβλήθηκε από πανώλη πέθανε⁽¹³⁾.

Για το θάνατο του Ιωάννη Μαυροκορδάτου κατά καιρούς ειπώθηκαν διάφορα. Ο Γερασίμου αναφέρει ότι «ο Υψηλάντης κατηγορεί το Νικόλαο ότι δηλητηρίασε τον αδελφό του»⁽¹⁴⁾. Αυτή η θέση δεν διασταυρώνεται από άλλες πηγές. Το γεγονός, όμως, εκείνο που αναφέρεται συχνά είναι το μίσος που τρεφόταν από τη διαμάχη των αξιωμάτων, πράγμα που είχε κυριεύσει ολόκληρη τη φαναριώτικη ελίτ της πρωτεύουσας.

1- Cicanci, Olga- Ρουμανικά Πολιτικά Προβλήματα στην Ελληνική Ιστορία του 18^{ου} αιώνα, σελ. 1, <http://www.eens-congress.eu/pdf/36.pdf>

2- Cicanci, ο.π. σελ. 1

3- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler 110 Yılin Hikayesi (1711-1821), σελ. 74, Εκδόσεις Aybay, 2000 İstanbul

4- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- σελ. 129, 4^{ος} τόμος, μέρος 1^ο.

5- Σταματιάδης, Επαμεινώντας- Βιογραφία των Ελλήνων Μεγάλων Διερμηνέων του Οθωμανικού Κράτους, σελ. 115 Εκδόσεις Πουρνάρα, 1973 Θεσσαλονίκη

6- Mehmed Raşid- Raşid Tarihi, σελ. 309, 3^{ος} τόμος

7- Υψηλάντης, Αθανάσιος Κομνηνός- Τα Μετά την Άλωση, σελ. 307, 1870 Κων/πολη

8- Hammer, Joseph- Η Μεγάλη Οθωμανική Ιστορία, σελ. 2001, 7^{ος} τόμος Εκδόσεις Milliyet, 2010 İstanbul

9- Γερασίμου, Στέφανος- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 96, Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα

10- Kinross, Lord- Η Άνοδος και η Κατάρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σελ. 374, 2^η έκδοση Altın, 2008 İstanbul

11- Hammer, ο.π. σελ. 2001, 7^{ος} τόμος

12- Hammer, Joseph- Η Μεγάλη Οθωμανική Ιστορία, σελ. 2021, 7^{ος} τόμος Εκδόσεις Milliyet, 2010 İstanbul

13- Sözen, ο.π.σελ. 74

14- Γερασίμου, ο.π. σελ. 97

B1 γ- Ο Ηγεμόνας Κωνσταντίνος Νικόλαος Μαυροκορδάτος

Ο Κωνσταντίνος, εγγονός του γενάρχη των Φαναριωτών Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του Εξ Απορρήτων και γιος του Νικόλαου Μαυροκορδάτου, γεννήθηκε το 1711. Ο πατέρας του, όπως ήταν φυσικό, φρόντισε ώστε ο γιος του να πάρει άριστη παιδεία, γεγονός που τον ανέδειξε σε πραγματικό λάτρη του πολιτισμού. Ήταν βαθύς γνώστης, της Ελληνικής, της Τουρκικής, της Λατινικής, της Ρουμανικής, της Γαλλικής και της Ιταλικής. Πληροφορίες για τον Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο μας παρέχουν, εκτός από τις οθωμανικές, τις ελληνικές και τις ρουμανικές πηγές και ο Chesarie Daronte, ο οποίος διετέλεσε γραμματέας του Κωνσταντίνου και του Ιωάννη Μαυροκορδάτου⁽¹⁾, αλλά και ο Πέτρος Δεπάστας ο Πελοποννήσιος, ο οποίος ήταν γιατρός και στενός συνεργάτης του Κωνσταντίνου⁽²⁾.

Ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος είναι γνωστός περισσότερο για το μεταρρυθμιστικό έργο του στις χώρες της Μολδαβίας και της Βλαχίας. Ήταν ένας πανέξυπνος πολιτικός που κατόρθωσε να κυβερνήσει και στις δύο ηγεμονίες περισσότερο από κάθε άλλο ηγεμόνα. Σε ηλικία μόλις είκοσι χρονών εξελέγη από τους βογιάρους ηγεμόνας της Βλαχίας και κυβέρνησε συνολικά 26 χρόνια στις δύο ηγεμονίες⁽³⁾. Έξι φορές διορίσθηκε ηγεμόνας της Βλαχίας και τέσσερις φορές της Μολδαβίας. Κατά τον Mansel, κανένας άλλος κυβερνήτης στον κόσμο δεν θα μπορούσε να πει υπηρηφανευόμενος «όταν άρχισα την έβδομη βασιλεία μου» ή «προς το τέλος της ένατης βασιλείας μου», υπογραμμίζοντας έτσι τη μοναδικότητά του στα πολιτικά χρονικά. Ο Mansel αναφέρει ότι ήταν «λιγότερο βιαίος από τον πατέρα του» και επικαλείται τα διατάγματα που εξέδωσε το 1746 και το 1749 με σκοπό να ελαφρύνει το αβάσταχτο βάρος της φορολογίας και της δουλοπαροικίας που συνέθλιβε το λαό⁽⁴⁾.

Η αρχή της πολιτικής περιπέτειας του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου μοιάζει με εκείνη του πατέρα του. Το 1731 η Υψηλή Πύλη, έπειτα από το θάνατο του πατέρα του, θα τον διορίσει για πρώτη φορά ηγεμόνα της Βλαχίας. Ο Κωνσταντίνος όμως, έμεινε μόνο ένα μήνα στην ηγεμονία, καθώς το πρώτο του βήμα προς την πολιτική του σταδιοδρομία θα ανακοπεί από ένα μέλος αντίπαλης οικογένειας, τον Mihai Racoviță, ο οποίος υπήρξε πολιτικός αντίπαλος τόσο του πατέρα του Νικόλαου, όσο και του Κωνσταντίνου. Ο Racoviță, λοιπόν, για να καταφέρει να διοριστεί στη Βλαχία είχε δωροδοκήσει τον Halil Patrona, ο οποίος είχε ηγεθεί ανταρσίας κατά του Μεγάλου Βεζίρη. Ο Mihai Racoviță, ο οποίος είχε διετελέσει ηγεμόνας της

Μολδαβίας και διέμεινε στην έπαυλη του στο Kuruçesme (Ξηροκρήνη), ήθελε μετά μανίας την ηγεμονία της Βλαχίας στην οποία τελικά διορίσθηκε με τις γνωστές τυπικές διαδικασίες στο αυτοκρατορικό συμβούλιο, παρά το γεγονός ότι πριν από αυτόν είχε διοριστεί ο γιος του Νικόλαου Μαυροκορδάτου, Κωνσταντίνος, γόνος οικογένειας με εμπειρία και πίστη στο Υψηλό κράτος⁽⁵⁾. Τον επόμενο χρόνο όμως, ο Κωνσταντίνος «πιστός στη θρησκεία και στο κράτος και γόνος οικογενείας πάππου προς πάππον εμπίστων δραγουμάνων», διορίζεται και πάλι ηγεμόνας της Βλαχίας (14 Νοεμβρίου 1731)⁽⁶⁾. Ο Οθωμανός χρονογράφος της εποχής, ο Mehmed Subhi Efendi αναφέρει το διορισμό του Κωνσταντίνου στο θρόνο της Βλαχίας ως εξής: «Ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος διαδέχεται τον πατέρα του μετά τον θάνατό του, ο οποίος για πολλά χρόνια υπήρξε ηγεμόνας της Βλαχίας. Ο Κωνσταντίνος στο λίγο διάστημα που έμεινε στη διοίκηση της ηγεμονίας και μετά την απόλυσή του, έπρεπε να σπεύσει στην Ιστανμπούλ και να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της οφειλής του πατέρα του προς το δημόσιο (θυσαυροφυλάκιο) ώστε να μην παρέμβει το κράτος»⁽⁷⁾.

Δεν γνωρίζουμε αν η απόλυσή του Κωνσταντίνου από το θρόνο της ηγεμονίας, είχε να κάνει με την οφειλή του πατέρα του ή όχι. Πάντως, η περιγραφή του χρονογράφου μας κάνει να πιθανολογήσουμε ότι ο οικονομικός παράγοντας ήταν καθοριστικής σημασίας στη διεκδίκηση αυτών των αξιωμάτων και ότι η μετρητοίς εξαγορά του θρόνου από τον υποψήφιο ηγεμόνα για την οθωμανική διοίκηση ήταν πάγιος κανόνας. Αυτό προκύπτει βέβαια και από τη συνέχεια του ιστορικού κειμένου του Subhi (ιστορικός, ο οποίος έζησε την εποχή του ηγεμόνα Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου) που αναφέρει ότι, αφού ο Κωνσταντίνος εγγυήθηκε τη σταδιακή αποπληρωμή της οφειλής του πατέρα του, παρουσιάζεται ενώπιον του Σουλτάνου στο αυτοκρατορικό συμβούλιο και μετά το εγκώμιο της «πάππου προς πάππον πίστη» της οικογενείας Μαυροκορδάτου, του προσφέρεται η βασιλική ενδυμασία (Hilat) για να αναλάβει επίσημα καθήκοντα ηγεμόνα, χάρη στον πασά του Βιδινίου, ο οποίος στο μεταξύ είχε γίνει Βεζίρης⁽⁸⁾.

Είναι γεγονός πάντως ότι έστω και για λίγο διάστημα το κίνημα του Halil Patrona ευνόησε τα σχέδια του Racoviță, ο οποίος θεωρούσε ότι είχε εγγυημένη τη θέση του ηγεμόνα της Βλαχίας και για να κάνει απόσβεση της δωροδοκίας του, αλλά και για να αυξήσει την περιουσία του επέβαλε βαριά φορολογικά μέτρα στο λαό της Βλαχίας. Δεν αρκέστηκε μονάχα στην επαναφορά ενός φόρου, του λεγόμενου φόρου των βοοειδών, που είχε καταργηθεί, αλλά και τετραπλασίασε το φόρο των υπηκόων. Έπειτα όμως, από τα παράπονα του λαού, απολύθηκε και στη θέση του, τον Νοέμβριο

του 1731 διορίστηκε εκ νέου ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος⁽⁹⁾, όπως ήδη προαναφέραμε. Ο Αθανάσιος Κομνηνός Υψηλάντης αναφερόμενος στην καθαίρεση του Racoviță από την οθωμανική κυβέρνηση και στον εκ νέου διορισμό του Κωνσταντίνου, χρησιμοποιεί έναν επικρατέστερο όρο της οθωμανικής, το «ma'zul», μια λέξη αραβικής προέλευσης, που σημαίνει «καθαιρεθείς», δίνοντάς της ελληνική μορφή για να υπογραμμίσει την καθαίρεση του Mihai Racoviță ως εξής: «**Μαζιλεύει τον Μιχαήλ Ρακοβίτζαν ηγεμονεύσαντα Βλαχίας μήνας δεκαέξ, και δίδωσι την ηγεμονείαν αυτήν τω Κωνσταντίνω υιώ του Νικολάου βοεβόδα, ενθυμηθείς τα υπέροπλα χρήματα και πολυέξοδα δώρα με τα οποία ασώτως και κατακόρως διδόμενα τον είχεν οικειοποιηθεί εις άκρον ο 'ρηθείς ηγεμών Νικόλαος ο Μαυροκορδάτος**»⁽¹⁰⁾.

Ο Racoviță δεν απολύθηκε απλώς από τη θέση του ηγεμόνα, αλλά αφού κατασχέθηκε όλη η περιουσία του συνελήφθη μαζί με τους άνδρες του, φυλακίσθηκε και στη συνέχεια στάλθηκε εξορία στην Μυτιλήνη⁽¹¹⁾. Η εξορία του Racoviță στη Μυτιλήνη ήταν προφανώς πέρα από συνηθισμένο φαινόμενο για τους έκπτωτους ηγεμόνες και προληπτικό μέτρο για να μη στραφεί ενάντια στα οθωμανικά συμφέροντα, όπως συνέβη, σε άλλες προηγούμενες περιπτώσεις, όπως, για παράδειγμα με τον Dimitrie Cantemir. Να σημειωθεί ότι η εξορία των έκπτωτων ηγεμόνων σε διάφορα νησιά του Αιγαίου ήταν συνηθισμένο φαινόμενο.

Η αυθεντία του Κωνσταντίνου για όσο διάστημα έμεινε ηγεμόνας, εναλλασσόταν ανάμεσα στη Βλαχία και τη Μολδαβία. Είχε να αντιμετωπίσει σημαντικά προβλήματα και μεταξύ αυτών τις δολοπλοκίες του Γρηγορίου Γκίκα, τον πόλεμο ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και των Αυστριακών, οι οποίοι είχαν εισβάλλει στη χώρα της Βλαχίας και βέβαια ήθελε να προβεί σε μεταρρυθμίσεις που ήταν η πρώτη προτεραιότητα του ηγεμόνα για να επικρατήσει τάξη και δικαιοσύνη στη πολυταραγμένη ζωή των υπηκόων του. Ας σημειωθεί ότι ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος υπήρξε από τους πλέον πετυχημένους ηγεμόνες, καθώς αυθέντεψε όσο κανείς άλλος στις δύο ηγεμονίες με ένα ενδιάμεσο κενό οκτώ χρόνων, κατά το 1749-1757⁽¹²⁾. Ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος υπήρξε μια καινοτόμα προσωπικότητα και ένας από τους μεγαλύτερους μεταρρυθμιστές στη ρουμανική ιστορία πριν από τον 19^ο αιώνα. Η πετυχημένη πολιτική του σταδιοδρομία τον έκανε ως την πλέον δεσπόζουσα μορφή ανάμεσα στους Φαναριώτες ηγεμόνες. Η συμβολή του στην αναβάθμιση της δημόσιας ζωής σε τομείς όπως η εκπαίδευση, η

υγεία, η δικαιοσύνη είναι πολύ μεγάλη. Την επιτυχία του άλλωστε την επιβεβαιώνει και η παρατεταμένη θητεία του ως ηγεμόνα στις δύο ρουμανικές χώρες.

Η Sözen επικαλούμενη τον Mikes* αναφέρει για τον Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο ότι «ήταν αλλήθωρος, (αμφίωψ) το μυαλό του όμως δεν έμοιαζε καθόλου έτσι»⁽¹³⁾, προφανώς για να υπογραμμίσει την οξυδέρκειά του μέσα από την αντίφαση του προσώπου του. Η βαθιά γνώση του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου και η συνεχής σχέση του με τις επιστήμες και τις πολιτικές εξελίξεις στην Ευρώπη –ήταν συνδρομητής σημαντικών δυτικών περιοδικών και η αλληλογραφία του με διαπρεπείς Ευρωπαίους διανοούμενους του έδωσε τη δυνατότητα να διαμορφώσει ιδέες και να υλοποιήσει τα οράματά του⁽¹⁴⁾. Εργάστηκε με αυταπάρνηση και με σκοπό να μεταμορφώσει τη Βλαχία και τη Μολδαβία σε πολιτείες κατά το πνεύμα του ευρωπαϊκού διαφωτισμού. Είναι βέβαιο ότι ο πατέρας του Νικόλαος τον προόριζε και τον προετοίμαζε για μια δημιουργική πολιτική δραστηριότητα. Το πολιτικό έργο που παρήγαγε συνοψίζεται σε τρεις βασικούς τομείς: στη δικαστική μεταρρύθμιση, στη φορολογική μεταρρύθμιση και στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Η δικαστική μεταρρύθμιση συνίστατο στην αναδιοργάνωση των δικαστηρίων που ήταν επιβεβλημένη εξαιτίας μιας αόριστης νομοθεσίας και της εκτεταμένης διαφθοράς που είχε βαριές επιπτώσεις για τους υπηκόους. Με τη μεταρρύθμιση αυτή ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος εξασφάλισε μια σταθερή βάση δικαίου υποστηρίζοντας ότι «η δικαιοσύνη δεν χρειάζεται συμπόνοια και ούτε πραγματοποιείται με προσταγές»⁽¹⁵⁾. Ο Μουζάκης αναφερόμενος στην εξελικτική πορεία του δικαίου στις παραδουνάβιες ηγεμονίες τη χωρίζει σε τρεις περιόδους. Η πρώτη περίοδος χρονικά τοποθετείται μέχρι το 1715, κατά την οποία «καταβάλλονται αξιοσημείωτες προσπάθειες από φωτισμένους ηγεμόνες της Βλαχίας και της Μολδαβίας στηριγμένες σε ελληνικά νομοθετικά κείμενα που φαίνεται ότι χρησιμοποιούνταν, δημιουργίας νομικών συλλογών προς διατύπωση μιας επιτόπιας γραπτής νομοθεσίας. Οι συλλογές αυτές γραμμένες στην καθομιλούμενη γλώσσα,

* Ο Mikes Kelemen, ήταν γνωστός Ούγγρος συγγραφέας και μέλος της συνοδείας του Ούγγρου πρίγκιπα Ferenk Racoczi, ο οποίος, το 1711, μετά την ήττα του από τους Αψβούργους, βρήκε φιλοξενία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, στο σημερινό Tekirdağ της Ανατολικής Θράκης. Ο Mikes είχε τη δυνατότητα στις 11 Ιουνίου του 1739 να συναντήσει τον Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο στο Βουκουρέστι και να συνομιλήσει μαζί του. Τις επαφές του αυτές τις αναφέρει στις «Επιστολές Τουρκίας» (Türkiye Mektupları). Zeynep Sözen, *Fenerli Beyler 110 Yılın Öyküsü (1711-1821)*, σελ. 79, Εκδόσεις Aybay 2000 İstanbul.

Εξάλλου ο Στέφανος Γερασίμου αναφέρει ότι οι Οθωμανοί προωθούσαν τον Racoczi ως ηγεμόνα της Τρανσυλβανίας για αντιπερισπασμό στους Αυστριακούς. Οι Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 96, Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα.

αποτελούν και τα πρώτα εθνικά νομοθετικά μνημεία του ρουμανικού λαού»(16). Εκείνη όμως, που έχει περισσότερο σχέση με τους Φαναριώτες και συνεπώς ενδιαφέρει περισσότερο την παρούσα προβληματική είναι η δεύτερη περίοδος η οποία προσδιορίζεται από την κυριαρχία των Φαναριωτών ηγεμόνων. Την περίοδο αυτή που κρατάει πάνω από έναν αιώνα, «οι Φαναριώτες κατάρτισαν και επέβαλλαν νομικούς κώδικες, γραμμένους μάλιστα, στην ελληνική γλώσσα, ακολουθώντας, τις διατάξεις που αναφέρονται στις πηγές του βυζαντινού δικαίου, στα *βασίλικά*»(17). Ο αναλυτής σημειώνει ότι την περίοδο αυτή παρατηρείται η προσπάθεια αναβίωσης της παλαιάς δόξας των βυζαντινών αυτοκρατόρων, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να εμφανίζονται απολυταρχικοί ή και τυραννικοί και να έρχονται αντιμέτωποι με την φεοδαρχική νοοτροπία των βογιάρων και των αρχόντων. Κατά την τελευταία δεκαετία της αυθεντίας του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου συντάχθηκε στη Βλαχία το **Νομικόν Πρόχειρον** με διατάξεις βυζαντινής προέλευσης. «Το Νομικόν Πρόχειρον αποτελεί την πρώτη εκτενή συλλογή διατάξεων λαϊκού και κανονικού δικαίου που συντάχθηκε στην ελληνική γλώσσα και είναι από τους πρώτους μεγάλους κώδικες που εφαρμόστηκαν στη Βλαχία»(18). Η τρίτη φάση αναφέρεται στην μετά την Ελληνική Επανάσταση περίοδο, οπότε και δεν είναι στα ενδιαφέροντα της παρούσας ανάλυσης.

Η φορολογική μεταρρύθμιση είχε ξεκινήσει την εποχή του πατέρα του, Νικόλαου Μαυροκορδάτου, ο οποίος είχε εισαγάγει το θεσμό των νομαρχιακών υπαλλήλων και των μόνιμων εφοριακών πρακτόρων σύμφωνα με το πρότυπο των αυστριακών περιοχών. Ο γιος του, Κωνσταντίνος, δημιούργησε ολόκληρη γραφειοκρατία καθιερώνοντας κατάστιχα για τις διαταγές και τις νομικές πράξεις και οικονομικά «τεφτέρια». Έδωσε νόμιμη ελευθερία στους δουλοπάροικους αγρότες οι οποίοι πουλιούνταν, όπως οι σκλάβοι τσιγγάνοι(19). Ο Depasta επαινεί την απελευθέρωση του αγρότη «από την αυθαίρετη δουλειά του»(20) που προβλεπόταν ως ένα είδος υποχρεωτικής εργασίας για τους χωρικούς από 12 έως 24 μέρες ετησίως(21). Αυτά τα μέτρα θεωρήθηκαν ως η κατάργηση της δουλείας. Σε θέματα άδικης φορολόγησης των υπηκόων του προέβαινε σε ενέργειες ενώπιον της Υψηλής Πύλης και ζητούσε την άρση της σε βάρος τους φορολόγησης. Για το ζήτημα αυτό γράφει στον Σουλτάνο και ζητεί για τους Βλάχους υπηκόους που κατοικούσαν στα σύνορα της Βλαχίας κοντά στο Δούναβη να μην πηγαίνουν οι υπάλληλοι του κεφαλικού φόρου, οι λεγόμενοι «Kıbtıyan cizyesi cizyedarları» (οι εφοριακοί των Τσιγγάνων) και την ανανέωση του φερμανιού που ίσχυε κατά την εποχή του Σουλτάνου Αχμέτ Γ΄

(Ahmet III), το οποίο απαγόρευε την είσπραξη του κεφαλικού φόρου από τους εκεί κατοίκους. Ο Σουλτάνος με διάταγμά του γνωστοποιεί ότι κάνει αποδεκτό το αίτημά του για να αναφέρει τα εξής: «Γνωστοποιείται το Υψηλό Αυτοκρατορικό Διάταγμα στον Εξέχοντα Ηγέτη του Χριστιανικού Έθνους, γιου του Σκαρλάτου (Μαυροκορδάτου), Κωνσταντίνου, Βοεβόδα της Βλαχίας, ότι εσύ ο μνημονευθείς βοεβόδα έχεις υποβάλλει αίτηση προς την Εξοχότητά μου αναφέροντας ότι οι ευρισκόμενοι στις ακτές του Δούναβη, υπάλληλοι του κεφαλικού φόρου (cizyedar) σπεύδουν τακτικά στα σύνορα της Βλαχίας και κατά παράβαση του παλιού νόμου καταδυναστεύουν τους υπηκόους της Βλαχίας. Στο αίτημα-παράκληση αναφέρεται ότι έχει εκδοθεί σχετικό διάταγμα κατά την εποχή του θείου μου, Σουλτάνου Ahmed Han, (του Αχμέτ του Γ') διάταγμα για το οποίο εκφράζεται η επιθυμία της ανανέωσής του.»⁽²²⁾ Στη συνέχεια του διατάγματος αναφέρεται η αποδοχή του αιτήματος από το Σουλτάνο και η έκδοση του σχετικού φερμανιού (29/01-07/02/1732) το οποίο, όπως αναφέρει, όφειλαν να σεβαστούν οι πάντες.

Οι φορολογικές μεταρρυθμίσεις του πατέρα του Κωνσταντίνου δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα και οι χωρικοί εξακολουθούσαν να συνθλίβονται κάτω από αβάσταχτο φορολογικό καθεστώς. Ο Κωνσταντίνος για να εδραιώσει ένα δικαιότερο σύστημα φορολόγησης έκανε πληθυσμιακή απογραφή. Κάποιοι πολίτες παρόλο που δεν είχαν καμία σχέση με τους ευγενείς είχαν καταφέρει να επιτύχουν τη φοροαπαλλαγή τους. Ο Κωνσταντίνος επέβαλε και σ'αυτούς την υποχρέωση της φορολόγησης, αφού η απογραφή κατέδειξε ότι δεν είχαν καμία σχέση με τους βογιάρους. Οι βογιάροι, από την άλλη, μολονότι δεν θίγονταν από κάποιο μέτρο του Κωνσταντίνου ήταν αντίθετοι με την απογραφή, πιθανώς επειδή αυτό έθιγε τα συμφέροντά τους, κυρίως τις πελατειακές σχέσεις τους με τη μεσαία τάξη της Βλαχίας⁽²³⁾. Ο Πατρινέλης αναφερόμενος στο μεταρρυθμιστικό έργο του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου και ειδικότερα στην κατάργηση της δουλείας, που το χαρακτηρίζει ως ιστορική πράξη, παρατηρεί ότι όλες οι νομικές συναγωγές των Φαναριωτών αποτελούν κατά μέγα μέρος απανθίσματα του βυζαντινού δικαίου και ότι η πρωτοτυπία τους έγκειται στην ενσωμάτωση περισσότερο ή λιγότερο νομικών εθίμων του τοπικού λαϊκού δικαίου. Ο Πατρινέλης συνεχίζει λέγοντας σχετικά για την κατάργηση της δουλείας από τον Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο, το 1746 στη Βλαχία και το 1749 στη Μολδαβία, υποστηρίζει ότι στη λήψη αυτών των αποφάσεων, για τις οποίες ήταν σύμφωνη και η Υψηλή Πύλη, οδηγήθηκε σ'αυτό όχι από

ανθρωπιστικά κίνητρα, αλλά υπό την πίεση του γεγονότος ότι μέσα σε λίγα χρόνια ο πληθυσμός της Βλαχίας είχε μειωθεί πάνω από 50%, όπως επίσης είχε μειωθεί σε μεγάλο ποσοστό και ο πληθυσμός των αγροτών της Μολδαβίας καθώς οι αγρότες μετανάστευαν σε γειτονικές χώρες⁽²⁴⁾.

Ο Jacques Bouchard παρατηρεί ότι οι πολιτικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που εφάρμοσαν φωτισμένοι πρίγκιπες, όπως ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος και ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, επίσπευσαν το πέραςμα των παραδουνάβιων χωρών από το φεουδαλισμό σε έναν προμοντέρνο κρατισμό: έτσι ο ηγεμόνας Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος δημοσιεύει την περίφημη Constitution (νομοθετική μεταρρύθμιση) στο *Mercure de France* στα 1742 και καταργεί τη δουλοπαροικία στη Βλαχία στα 1746 και στη Μολδαβία στα 1749, περισσότερα από 30 χρόνια πριν από τον Ιωσήφ Β' στην Αυστρία⁽²⁵⁾.

Επίσης σημαντικό και με ανεξίτηλα αποτελέσματα έργο του Κωνσταντίνου ήταν η μεταρρύθμιση που έκανε στην παιδεία. Όσο ήταν ηγεμόνας και στις δύο ηγεμονίες από τις πρώτες προτεραιότητές του ήταν να κάνει σημαντικά βήματα στην παιδεία συνθέτοντας στοιχεία του πολιτισμού της Δύσης με τις γενικότερες εκπαιδευτικές ανάγκες της εποχής σε συνδυασμό με τη βελτίωση του εκκλησιαστικού βίου. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού «στην αυλή του Κωνσταντίνου Μυροκορδάτου βρήκαν φιλοξενία και προστασία επιφανείς λόγιοι, οι οποίοι όχι μόνο ανταποκρίθηκαν στις προσωπικές ανάγκες του ηγέτη, αλλά και συνέπραξαν στην υλοποίηση των πολιτιστικών του σχεδίων. Μεταξύ αυτών απαριθμούνται, παραδείγματος χάριν, ο Γενουάτης ζωγράφος Liotard, ο μεγαλύτερος Έλληνας ποιητής της εποχής ο Κωνσταντίνος (Καισάριος) Δαπόντες, ο μελλοντικός μητροπολίτης της Ουγγροβλαχίας Νεόφυτος ο Κρης, ο γεωγράφος Μάρκος Κατσαΐτης και ο τυπογράφος Μάρκος Σωτήριοβιτς από τη Θάσο»⁽²⁶⁾.

Η εκπαίδευση εξελίσσεται ραγδαίως όχι μόνο για τις ηγεμονικές ακαδημίες που μετατρέπονται σε πανεπιστήμια, αλλά και σε σχολεία διαφόρων επιπέδων, στα οποία είναι ευπρόσδεκτοι όλοι. Διαπιστώνει κανείς, επικαλούμενος τα πονήματα του Γ.Ι. Ζαβίρα και του Ευαγγελίδη ότι ο ελληνισμός διαθέτει εκπαιδευτικά ιδρύματα ή ταπεινά σχολεία στα περισσότερα μέρη του, κι ότι εκατοντάδες λόγιοι και διδάσκαλοι, κληρικοί και λαϊκοί, λειτουργούν ως φορείς στη διάδοση των γραμμάτων και των πρώτων φώτων⁽²⁷⁾. Η γλωσσομάθεια στις παραδουνάβιες χώρες αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον και ο αριθμός των ξένων γλωσσών που διδάσκονται είναι εντυπωσιακά μεγάλος. Εκτός της Ελληνικής, η οποία ήταν βασική γλώσσα, είχε εισαχθεί η Γαλλική

και τα Λατινικά. Κατά την αυθεντία του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου εισήχθησαν στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου η Τουρκική και η Ιταλική⁽²⁸⁾. Εξάλλου ο Μπλανκάρ αναφερόμενος στις μεταρρυθμίσεις του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, τον οποίο χαρακτηρίζει **μεταρρυθμιστή** λέει ότι τα μοναστήρια όφειλαν να καταβάλλουν ένα είδος φόρου στο ταμείο της μητρόπολης για την προίκιση των φτωχών κοριτσιών, καθώς και και για την ίδρυση και τη συντήρηση ελληνικών σχολείων. Ο ίδιος πρίγκιπας προσπάθησε να δώσει γραπτή μορφή στη ρουμανική γλώσσα, η οποία προηγουμένως ήταν μόνο προφορική. Συνέταξε μια γραμματική και ανέθεσε ένα γραφικό χαρακτήρα, μείγμα ελληνικών και σλαβικών γραμμάτων⁽²⁹⁾. Ο ευσεβής και ανιδιοτελής αυτός σκοπός του ηγεμόνα, για την υιοθέτηση του καινούργιου αλφάβητου και παρόλο που άσκησε την επιρροή του στους βογιάρους δεν θα αποδώσει καρπούς. Οι Ρουμάνοι, φαίνεται για πρακτικούς λόγους θα υιοθετήσουν τα λατινικά γράμματα⁽³⁰⁾.

Όπως ήδη προαναφέρθηκε έχει ιδιαίτερη σημασία να σταθούμε λίγο στην περίπτωση του Πέτρου Δεπάστα του Πελοποννήσιου, ως στενού συνεργάτη του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, που όχι μόνο στις καλές στιγμές, αλλά ακόμα και στις πιο δύσκολες στάθηκε δίπλα του. Μετά από αρκετά χρόνια που είχε τεθεί στην υπηρεσία του Κωνσταντίνου στο Βουκουρέστι, το 1749, ο Δεπάστας συνόδευσε τον καθαιρεθέντα προστάτη του στο δρόμο προς την οθωμανική πρωτεύουσα συμμεριζόμενος την αγωνία του. Επιπλέον, όταν ο Μαυροκορδάτος εξορίστηκε στο νησί της Λήμνου, ο Δεπάστας τον επισκέφθηκε, ενθαρρύνοντάς τον να αντέξει τις δυστυχίες που τον είχαν πλήξει και μετέφερε στην Κωνσταντινούπολη μια επιστολή του με την οποία ο ηγεμόνας προσπαθούσε να ανακτήσει την εύνοια του Σουλτάνου⁽³¹⁾.

Μέχρι το ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1768, για τριάντα περίπου χρόνια, η Οθωμανική Αυτοκρατορία επωφελούμενη από την περίοδο της μη εμπόλεμης κατάστασης έκανε σημαντικά βήματα τόσο στην οικονομία, όσο και στον πολιτισμό. Την ίδια περίοδο παρατηρείται η ισχυροποίηση της μοναρχίας των Αψβούργων. Η περίοδος αυτή είναι γνωστή και ως η περίοδος της Maria Theresia, η οποία ακολουθώντας ήπια πολιτική, σχεδίαζε, παράλληλα να κατέβει στα Βαλκάνια⁽³²⁾.

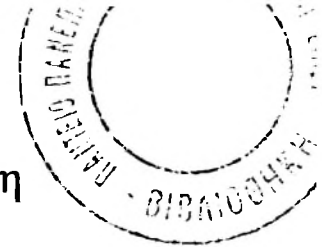
Μετά από μια μακρά περίοδο ειρήνης, το 1768 ο πόλεμος εναντίον της Ρωσίας, εν μέσω οικονομικών δυσχερειών απέβαινε όλο και δυσκολότερο να πληρωθούν οι πολεμικοί εξοπλισμοί και να κερδηθεί ο πόλεμος, ο οποίος το 1768 θα οδηγήσει σε μεγάλη διπλωματική ήττα για τους Οθωμανούς και θα τελειώσει με

εξαιρετικά σημαντική διπλωματική νίκη για τη Ρωσία, γνωστή ως η συνθήκη του Küçük Kaynarca του 1774. Ήταν η συνθήκη με την οποία η Οθωμανική Αυτοκρατορία θα δεχθεί το πρώτο κύμα μουσουλμάνων προσφύγων. Στην περίπτωση αυτή επρόκειτο για Τατάρους, οι οποίοι εξαιτίας της αυξανόμενης ρωσικής επιρροής στην Κριμαία εγκατέλειπαν τη χώρα τους⁽³³⁾. Μέσα στις καινούργιες συνθήκες που διαμόρφωσε η ρωσική εισβολή στις ηγεμονίες τα πράγματα δεν έβαιναν καλώς για τον ηγεμόνα Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο, επειδή ήταν πιστός, όπως και ο πατέρας του, στο οθωμανικό ιδεώδες. Το 1769, συνελήφθη και φυλκίσθηκε από τους Ρώσους, οι οποίοι είχαν καταλάβει το Ιάσιο. Οι δύο γιοι του τελούσαν υπό ομηρία στην Κωνσταντινούπολη, όπως προέβλεπε η παράδοση. Ο Κωνσταντίνος, είτε λόγω της νομιμοφροσύνης του, είτε σκεπτόμενος τα παιδιά του είπε στους Ρώσους: « Οι Τούρκοι αύριο θα έρθουν και θα σας κυνηγήσουν από εδώ σαν τα σκυλιά»⁽³⁴⁾.

Ο Dinu*, εξάλλου, επικαλούμενος τον Δεπάστα μας παραθέτει αξιόλογα στοιχεία τα οποία είναι αποκαλυπτικά σε ό,τι αφορά τη θέση του ηγεμόνα, αν δηλαδή, είναι ένας πραγματικός αυθέντης ή μόνο απλός υπάλληλος της Υψηλής Πύλης. Την απάντηση τη δίνει, πρώτα, στο πλαίσιο του πλασματικού, βεβαίως, λόγου που εκφώνησε ο ηγεμόνας προς τους Αυστριακούς, οι οποίοι τον προέτρεπαν στην προδοσία και στους οποίους αποκρίθηκε ρητά ότι δεν έχει την εξουσία να τους δώσει ό,τι δεν του ανήκει (**οὐκ ἔστιν, ἔφη, προς εμού δούναι ὅπερ οὐκ ἐμόν,**). Λίγο αργότερα έμελλε να προσθέσει ότι ο θείος και πολιτικός νόμος τον κωλύουν από οποιαδήποτε εξέγερση κατά του Σουλτάνου (**αποσκιρτώντα βασιλέως εκστήναι θείος απέργει και πολιτικός νόμος**)⁽³⁵⁾. Ο Κωνσταντίνος θεωρεί τον εαυτό του έναν ταπεινό λειτουργό της Πύλης, στην οποία όφειλε ασάλευτη πίστη και ολοκληρωτική υπακοή⁽³⁶⁾.

Εξάλλου, ο Uzunçarşılı είναι από εκείνους που αναγνωρίζουν τις θυσίες που έκανε ο «Kör Konstantin» (ο Τυφλός Κωνσταντίνος), όπως αποκαλεί τον Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο και υπογραμμίζει ότι υπήρξε πολλές φορές ηγεμόνας στη Βλαχία και στη Μολδαβία και μάλιστα ως πιστός ηγεμόνας στο Σουλτάνο είχε πολεμήσει ενάντια στο αυστριακό τάγμα απελευθερώνοντας κωμοπόλεις της περιοχής της Κραϊόβα, γεγονός που καταδεικνυε την αφοσίωσή του στο Υψηλό Κράτος. Ο Uzunçarşılı αναφέρεται στη συνέχεια και στη σύλληψή του από τους Μοσχοβίτες στο

* Ο Tudor Dino είναι επίκουρος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου. Έχει κάνει εισήγηση με τίτλο «Η Εικόνα του Ηγεμόνος στο Βίο του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου του Πέτρου Δεπάστα». Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006.

Ιάσιο όταν κατελήφθη η ηγεμονία που είχε ως αποτέλεσμα να πεθάνει από τη θλίψη του⁽³⁷⁾. Ο ίδιος ο Uzunçarşılı, επικαλείται και άλλους λόγους που συσχετίζονταν με το θάνατο του Κωνσταντίνου. Κατά τον ίδιο, η τελευταία αυθεντία του Κωνσταντίνου στη Μολδαβία συνέπεσε με μια αρκετά άσχημη περίοδο στις σχέσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τη Ρωσία. Είχε κηρυχθεί ο ρωσοτουρκικός πόλεμος κατά τον οποίο ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος αν και ήθελε να υποχωρίσει στην πόλη Kalas συνελήφθηκε από τους Ρώσους και οδηγήθηκε στο Ιάσιο τραυματισμένος. Υπέκυψε, το 1769, στα τραύματα που είχε δεχθεί στη μάχη⁽³⁸⁾.

Παρατηρεί κανείς ότι η μοίρα επιφύλαξε δυσάρετες εκπλήξεις με κοινά χαρακτηριστικά σ' αυτόν και τον πατέρα του Νικόλαο στη διάρκεια του πολιτικού τους βίου. Και οι δυο τους ευθύς αμέσως μετά τον πρώτο τους διορισμό ως ηγεμόνες παύθηκαν από την Υψηλή Πύλη, ύστερα από διάφορες δολοπλοκίες των αντιπάλων τους. Επίσης, και οι δύο τους, ενώ ήταν ηγεμόνες, φυλακίσθηκαν και ταλαιπωρήθηκαν εξαιτίας της φιλοοθωμανικής τους στάσης. Η ζωή των φυλακών, φαίνεται να επέδρασε αποφασιστικά στην υγεία του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, ο οποίος υπέκυψε επηρεαζόμενος από τις κακές συνθήκες, αλλά και από τα τραύματα που είχε δεχθεί στη μάχη.

Το 1736 (κατά άλλους 1735), ο Κωνσταντίνος διορίζεται για τρίτη φορά στη Βλαχία και τέταρτη φορά συνολικά ηγεμόνας. Το παρακάτω διοριστήριο αναφέρεται στον τρίτο διορισμό του στη Βλαχία, το οποίο έχει ως εξής:

Διοριστήριο (Berat) του Κωνσταντίνου Βοεβόδα της Βλαχίας

Το διοριστήριο του Σουλτάνου αναφέρει ότι:

Ο Κύριος της οικουμένης, ο Μοναδικός και Παντοδύναμος της δημιουργίας, ο αεί Ελεήμων και Μέγας Θεός, μου χάρισε το χαλιφικό και βασιλικό αξίωμα, το ενδοξότατο των βασιλέων και κατέστησε δοξασμένη και αξιέπαινη την υψηλότητά μου αρχή απονέμουσα διακαιοσύνη. Η μεγαλοπρέπεια του αξιώματός μου που καλύπτει τους ουρανούς έγινε τόπος έκκλησης των βασιλέων, των ηγεμόνων και πάντων των αιτούντων.

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η δίκαιη διακυβέρνηση για τη διαβίωση των μη Μουσουλμάνων υπηκόων -οι οποίοι ευγνωμονούν με αφοσίωση για την ευτυχία και όλα τα αγαθά που απολαμβάνουν υπό την εξουσία της Υψηλότητάς

μου εν πλήρη ευημερία, ασφάλεια και γαλήνη στη σκία της ελεήμονος κυριαρχίας μου-, καθώς και η ρύθμιση των ζητημάτων της διοίκησης της ηγεμονίας (του βιλαγιετίου) και του ελέγχου της χώρας από ικανούς και εξειδικευμένους ανθρώπους για τη λήψη των αναγκαίων μέτρων στο παραμερισμό κάθε αδικίας και καταδυνάστευσής τους, συνιστούν κανόνα της καλής μας παράδοσης. Ας είναι αίσιο το τέλος του τέως Βοεβόδα της Μολδαβίας Κωνσταντίνου, κατόχου του βερατίου, άξιου των επαίνων και εξέχοντος του Χριστιανικού έθνους, ο οποίος υπήρξε έντιμος υπηρέτης (θεράπων) μου διακριθείς για την αφοσίωση και την ευθύτητα στην υπηρεσία του Υψηλού Κράτους μου.

Λόγω της πολύπλευρης ικανότητάς του και λόγω της ευαρέσκειάς μου, στις 12 του μηνός Recer (κατά το έτος Εγίρας), του τρέχοντος έτους 1148 (28 Νοεμβρίου 1735), του προσφέρω την ηγεμονία της Βλαχίας, προκειμένου να επιληφθεί τις υποθέσεις της χώρας, να έχει την επιμέλεια και την προστασία του λαού καθώς και να διεκπεραιώνει τα καθήκοντά του με βάση το παρόν συνταχθέν διάταγμα. Εκδίδω το διάταγμά μου και ζητώ την ανάληψη των καθηκόντων του ηγεμόνα ώστε:

Τουντεύθεν ο προαναφερθείς (ηγεμόνας) οφείλει να σπεύσει στην διοίκηση της Βλαχίας και να λειτουργήσει με βάση τους ισχύοντες κανόνες, ήτοι για τη διαφύλαξη της χώρας και την προστασία του λαού, την επίβλεψη για τη σωστή λειτουργία των υπηρεσιών του βιλαετίου (ηγεμονίας) καταβάλλοντας τη δέουσα προσπάθεια με αφοσίωση και εντιμότητα. Ως εκ τούτου οι βογιάροι της χώρας της Βλαχίας, οι παντός εντεταλμένοι και ο λαός οφείλουν να αναγνωρίζουν τον παραπάνω (Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο) ως ηγεμόνα τους. Για ζητήματα που αφορούν στην ηγεμονία της Βλαχίας να απευθύνονται στον ηγεμόνα, να τον υπακούν και να συμμορφώνονται στις διαταγές του, να αποφεύγουν να αντιτίθενται στη βούλησή του και να εκτελούν χωρίς κανένα ενδοιασμό τις υποδείξεις του σε θέματα που αφορούν την ομαλότητα της επαρχίας.

Ο προαναφερθείς (ηγεμόνας) από την πλευρά του χωρίς παρεκτροπές οφείλει να ενημερώνει για το κάθε τι που θεωρεί σημαντικό την κυβέρνησή μου (αξίωμά μου), που είναι τόπος δικαιοσύνης. Κατά την εκπλήρωση των καθηκόντων του οφείλει να καταβάλλει την ενδεδειγμένη προσπάθεια με αφοσίωση και εντιμότητα και κανείς να μην παρεμβαίνει δημιουργώντας κωλύματα στην άσκηση των καθηκόντων του.

23 Ramazan 1148/ 6Φεβρουαρίου 1736 (BOA Tahvil Defteri 4)

- 1- Cicançi, Olga- Ρουμανικά Πολιτικά Προβλήματα στην Ελληνική Ιστορία του 18^{ου} Αιώνα
<http://www.eens-congress.eu/pdf/36.pdf>
- 2- Dino, Tudor- Η Εικόνα του Ηγεμόνος στο Βίο του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου του Πέτρου Δεπάστα,
<http://www.eens-congress.eu/pdf/31.pdf> σελ. 1
- 3- Mansel, Philip -- Η Κωνσταντινούπολη, σελ. 214, Εκδόσεις Everest 2008 İstanbul
- 4- Mansel, ο.π. σελ. 214
- 5- Subhî Mehmed Effendi- (Vakanüvis) Subhî Tarihi (1730-1744), σελ. 50, Εκδόσεις Kitapevi, 2007 İstanbul
- 6- Γερασίμου, Στέφανος- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 98, Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα
- 7- Subhî Mehmed Efendi (Vak'ânüvis)- Subhî Tarihi (1730-1744), σελ. 118, Εκδόσεις Kitapevi 2007 İstanbul
- 8- Dinu, Tudor- Η Εικόνα του Ηγεμόνος στο Βίο του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου του Πέτρου Δεπάστα του Πελοποννήσιου σελ. 2 <http://www.eens-congress.eu/pdf/31.pdf>
- 9- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler, 110 Yılın Öyküsü (1711-1821),σελ. 105, Εκδόσεις Aybay 2000 İstanbul
- 10- Υψηλάντης, Κομνηνός Αθανάσιος, Τα Μετά την Άλωση, σελ. 334, 1870 Κωνσταντινούπολη
- 11- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı Tarihi , σελ.50-51, 4^{ος} τόμος 2^ο μέρος
- 12- Dinu, ο.π. βλπ. σελ. 3
- 13- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler 110 Yılın Öyküsü (1711-1821), σελ. 79, Εκδόσεις Aybay, 2000 İstanbul
- 14- Dinu, Tudor- <http://www.eens-congress.eu/pdf/31.pdf> σελ. 1
- 15- Cicançi, ο.π. σελ. 4
- 16- Μουζάκης, Στέλιος- Η Διερεύνηση των Ιδεών στο Δίκαιο των Φαναριωτών Ηγεμόνων στη Μολδαβία και στη Βλαχία το 18^ο-19^ο Αιώνα. Γ' Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών
http://www.eens-congress.eu/?main_page
- 17- Μουζάκης, ο.π.
- 18- Μουζάκης, ο.π.
- 19- Jorga, Nicolae- Το Βυζάντιο Μετά το Βυζάντιο, σελ. 252 Εκδόσεις Gutenmerg 1985 Αθήνα
- 20- Cicançi- <http://www.eens-congress.eu/pdf/36.pdf>
- 21- Sözen, Zeynep- ο.π. σελ. 80
- 22- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Έγγραφο Cevdet Hariciye 5169
- 23- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler, 110 Yılın Öyküsü (1711-1821),σελ. 82, Εκδόσεις Aybay 2000 İstanbul
- 24- Πατρινέλης, Χ.Γ. – Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 45-46, Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα
- 25- Bouchard, Jacques- Ο πρώτος Διαφωτισμός στους Έλληνες και στους Ρουμάνους, http://www.eers.congress.eu/?main_page=1&main_lang=de&eensC... σελ. 4
- 26- Dinu, ο.π. σελ. 1
- 27- Bouchard, Jacques- Νεοελληνικός Πρώτος Διαφωτισμός, Πανεπιστήμιο του Μοντρεάλ, σελ. 43-44
Κ Περιοδικό Κριτικής Λογοτεχνίας και Τεχνών, Τεύχος 11^ο , Ιούλιος 2006 Αθήνα
- 28- Παπαϊωάννου, Δημήτριος- Σχολές του Ευρύτερου Ελληνισμού επί Τουρκοκρατίας Η Αυθεντική Ακαδημία του Βουκουρεστίου, σελ. 2, 20^ο Διεθνές Συνέδριο Η Παιδεία στην Αυγή του 21ου Αιώνα
- 29- Μπλανκάρ, Θεόδωρος- Ο Οίκος των Μαυρογενή, σελ. 31, Εκδόσεις Εστία 2006
- 30- Μπλανκάρ, ο.π. σελ. 31
- 31- Dinu, ο.π. σελ. 1-2
- 32- Ortaylı, İlber- Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, σελ. 432, 2^η έκδοση Tarhan 2004 Ankara
- 33- Faroqhi, Suraiya- Κουλτούρα και Καθημερινή ζωή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, σελ. 288, Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ 2000 Αθήνα
- 34- Mansel, ο.π. σελ. 215
- 35- Dinu, ο.π. σελ. 4
- 36- Dinu, ο.π. σελ. 4
- 37- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Tarih Semineri Dergisi, 1, Milli Mecmua Basımevi, σελ. 35, 1937 İstanbul
- 38- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı Tarihi, σελ. 72, 4/2^{ος} τόμος

B1 δ- Ο Ιωάννης Νικόλαος Μαυροκορδάτος (1743-1747)

Γεννήθηκε το 1712. Είναι ο κατά ένα χρόνο μικρότερος αδελφός του Κωνσταντίνου. Για τον Ιωάννη Νικόλαο Μαυροκορδάτο δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία σχετικά με την πολιτική του δράση ως ηγεμόνα, καθώς εξάλλου δεν είχε να επιδείξει κάτι αξιοσημείωτο. Χάρη στον Κωνσταντίνο Καισάριο Δαπόντε, μέγα γραμματικό και καμινάρη του Ιωάννη Μαυροκορδάτου, και χάρη σε κάποια οθωμανικά έγγραφα μπορούμε και έχουμε πληροφορίες που φωτίζουν την περίοδο της αυθεντίας του ώστε να σχηματίσουμε μια εικόνα για τη δράση του. Από αυτές τις πληροφορίες εκ πρώτης όψεως μπορεί να συμπεράνει κανείς ότι οι σχέσεις των δύο αδελφών δεν ήταν πάντα οι καλύτερες και ότι ανάμεσά τους υπήρξε διαμάχη, έστω και για ένα μικρό διάστημα, για το θρόνο της ηγεμονίας. Ο Uzunçarşılı παρατηρεί ότι ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος υπήρξε έμπιστος ηγεμόνας του οθωμανικού κράτους πραγματοποιώντας σημαντικές μεταρρυθμίσεις στη Μολδαβία. Οι διακρίσεις όμως που έκανε υπέρ του ρωμιώτικου στοιχείου είχαν ως αποτέλεσμα να ανακληθεί στην Κωνσταντινούπολη και να διοριστεί στη θέση του ο αδελφός του ο Ιωάννης⁽¹⁾.

Γενικά, όμως, η ιστοριογραφία δεν αναφέρεται σε βάθος στον πολιτικό βίο του Ιωάννη και αυτό βέβαια συνδέεται άμεσα με το γεγονός ότι η παρουσία του ως ηγεμόνα σε καμιά περίπτωση δεν θα μπορούσε να συγκριθεί με τα πολιτικά επιτεύγματα του αδελφού του Κωνσταντίνου. Ο Ιωάννης δεν είχε τα χαρακτηριστικά του σοφού και του ικανού διπλωμάτη και ως εκ τούτου η αυθεντία του δεν μπορεί να θεωρηθεί και τόση πετυχημένη. Παρόλα αυτά ηγεμόνευσε από το 1743 ως το 1747 στη Μολδαβία. Ανώνυμος χρονογράφος τον παρουσιάζει ως «πράο, αγαθό, ευεργετικό, ελεήμονα και ανεξίκακο», για να προσθέσει όμως ότι ήταν «ανέμπειρος» στα πολιτικά και στα διοικητικά ζητήματα. Το μεγαλύτερό του διάστημα έζησε «εφησυχάζων» στην Πόλη, στη σκιά του αδελφού του Κωνσταντίνου, ο οποίος του εξασφάλιζε τα απαραίτητα για τη διαβίωση του «μηνιαία σιτηρέσια»⁽²⁾.

Σύμφωνα με τα οθωμανικά έγγραφα η οθωμανική διοίκηση, είχε αρχικά τουλάχιστον, θετική άποψη για τον Ιωάννη, ώστε να τον θεωρεί ικανό να αναλάβει ηγεμόνας και θεωρούσε ότι βρισκόταν σε ώριμη ηλικία ώστε να μπορεί να ασκεί τα καθήκοντά του με επιτυχία. Το έγγραφο του αυτοκρατορικού συμβουλίου, το οποίο αναφέρεται στους διορισμούς των βοεβόδα της Βλαχίας και της Μολδαβίας παραθέτει αναλυτικά τον κεφαλικό φόρο (cizye) που θα καταβάλλεται κάθε χρόνο

στις αρχές του μήνα Receb*. Η ηγεμονία της Βλαχίας μαζί με την πρόσφατα κυριευθείσα Κραϊόβα καλούνταν να καταβάλλουν το ποσό των 300.000 γροσίων, ενώ η Μολδαβία θα κατέβαλλε αντίστοιχα το ποσό των 65454,5 γροσίων στο *maden kalemi*^{††}. Το έγγραφο του συμβουλίου, παράλληλα αναφέρεται στον ήδη διορισμένο Mihai Racoviță, βοεβόδα της Βλαχίας και αφού εκφράζεται η ικανοποίηση της οθωμανικής κυβέρνησης για τη φροντίδα που επέδειξε ο ηγεμόνας για την πληρωμή των φόρων καθώς και για την προστασία των υπηκόων προσφέροντας με αφοσίωση τις υπηρεσίες του στη συνέχεια γίνεται αναφορά στον Ιωάννη. Το έγγραφο αναφέρει ότι «από τους εγγονούς του Μαυροκορδάτου, ο Γιαννάκης (όπως αναφέρεται στο έγγραφο ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος), αδελφός του ηγεμόνα της Μολδαβίας Κωνσταντίνου, βρίσκεται στην κατάλληλη ηλικία για την διαχείριση των οικονομικών ζητημάτων της ηγεμονίας και έχει όλες τις ικανότητες να ανταποκριθεί πλήρως στις απαιτήσεις του αξιώματος του βοεβόδα. Σύμφωνα με τα παραπάνω, διορίζονται από τις αρχές του μηνός Receb του 1156 (21 Αυγούστου 1743) στη ηγεμονία της Βλαχίας ο Mihai (εννοεί τον Racoviță, πρόκειται προφανώς για ανανέωση του διορισμού του) και στην ηγεμονία της Μολδαβίας ο Γιαννάκης, με την προϋπόθεση ότι θα καταβάλλονται τακτικά τα κρατικά έσοδα στο θησαυροφυλάκιο ή θα παραδίδονται με ιδιαίτερη φροντίδα στις κατά τόπους υπηρεσίες και ότι παράλληλα θα προστατεύεται η χώρα του Σουλτάνου όπως και οι φτωχοί ραγιάδες του. Σχετικά με τους διορισμούς των δύο βοεβόδα έχουν συνταχθεί ξεχωριστά διατάγματα από το αυτοκρατορικό συμβούλιο. Τα παραπάνω διατάγματα έχουν συνταχθεί για να αποσταλούν στην οικονομική υπηρεσία του “Maden Kalemi” και για την εγγραφή τους στη συνέχεια στον επικεφαλής της οικονομικής υπηρεσίας του οθωμανικού κράτους (*başdefterdar*) ενώ ακολουθεί η σχετική γνωμοδότηση του επικεφαλής της οικονομικής υπηρεσίας για την έκδοση του φερμανού. Fi 17 Ca 1156 (9 Ιουλίου 1743)»(3). Το παραπάνω έγγραφο βοηθά ίσως στο να κατανοηθούν οι απαιτήσεις της Υψηλής Πύλης από τον εκάστοτε ηγεμόνα. Τονίζεται με έμφαση η

* Σύμφωνα με το έτος Εγίρας οι ημέρες του έτους είναι 354. Για αυτό δεν μπορεί να γίνει αντιστοίχιση των μηνών του αραβικού ημερολογίου με τους μήνες του γρηγοριανού ημερολογίου. Η ακριβής ημερομηνία του έτους Εγίρας βρίσκεται μέσα από ειδικά προγράμματα του διαδικτύου στην ιστοσελίδα TÜRK TARİH KURMU, Tarih çevirme kılavuzu.

**Το Maden Kalemi είναι μία από τις οικονομικές υπηρεσίες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Σ' αυτήν ανήκουν μεγάλες εκμισθωμένες κρατικές επιχειρήσεις, όπως τα τελωνεία, ο κεφαλικός φόρος της Βλαχίας και της Μολδαβίας και του βασιλείου της Τρανσυλβανίας κ.ο.κ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, σελ. 172, Εκδόσεις 2000 İstanbul.

υποχρέωσή τους για την προστασία των ραγιάδων για την πληρωμή των κρατικών εσόδων, καθώς και για την αφοσίωση που όφειλαν στο οθωμανικό κράτος.

Να διευκρινιστεί ότι μέχρι την περίοδο του Τανζιμάτ οι ανώτεροι Οθωμανοί αξιοματούχοι δεν είχαν τακτικό μισθό. Σ'αυτούς παραχωρούνταν τιμάρια, χάσι και ζεαμέτι (τρεις διαφορετικές κατηγορίες τιμαρίων). Έγγραφο του Οθωμανικού Αρχείου αναφέρει τα προβλεπόμενα ποσά που πλήρωνε ο ηγεμόνας Ιωάννης Μαυροκορδάτος στο κρατικό ταμείο για λογαριασμό του Ebubekir Paşa. Το οθωμανικό έγγραφο αναφέρει τα εξής: **«Ως γνωστόν, σύμφωνα με το αυτοκρατορικό διάταγμα έχουν εκχωρηθεί ετησίως 10.000 γρόσια από το κεφαλικό φόρο (τζίζγιε) της Μολδαβίας, ποσό του οποίου η δεύτερη δόση των 2.500 γροσίων καταβλήθηκε με ημερομηνία από 13/03/1745 ως τις 08/06/1745 στον Ebubnekir Paşa, διοικητή του Bender (Bendery ή Tighina), από τον νυν ηγεμόνα της Μολδαβίας και άρχοντα του έθνους των χριστιανών Γιαννάκη (Ιωάννη Μαυροκορδάτο). Το παρών έγγραφο της πληρωμής χορηγείται στο μνημονευθέντα. 15 Şevval 1158(10/11/1745)»**(4). Από τα στοιχεία που υπάρχουν στη διάθεσή μας προκύπτει ότι ο ηγεμόνας Ιωάννης Μαυροκορδάτος πλήρωνε τακτικά τους φόρους που όφειλε προς το θησαυροφυλάκιο, όπως και τους άλλους προβλεπόμενους (has) φόρους.

Φαίνεται όμως ότι μέσα στο διάστημα της αυθεντίας των τεσσάρων ετών η θετική εικόνα που είχε στην αρχή η οθωμανική κυβέρνηση για τον Ιωάννη διαψεύδεται εκ των πραγμάτων, αφού η Υψηλή Πύλη άρχισε να τον κατηγορεί ότι ζούσε στη λήθαργο και σε τρυφή επιβάλλοντας αβάσταχτους φόρους στους υπηκόους του. Έτσι και ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος, όπως ο αδελφός του πριν από αυτόν, ανακλήθηκε στην οθωμανική πρωτεύουσα και μάλιστα του ζητήθηκε να επιστρέψει όλα εκείνα που είχε αποκτήσει παράνομα καταπιέζοντας τους υπηκόους του(5).

Γνωρίζουμε ότι ο αδελφός του ο Κωνσταντίνος τον στήριζε οικονομικά δεν γνωρίζουμε, όμως, για πόσο διάστημα ο αδελφός του στεκόταν δίπλα του καθώς για ένα διάστημα οι δύο γιοι του Νικόλαου Μαυροκορδάτου υπήρξαν και αντίπαλοι μεταξύ τους. Ένας στενός συνεργάτης και του Ιωάννη και του Κωνσταντίνου την εποχή εκείνη, ο Κωνσταντίνος Καισάριος Δαπόντες από τη Σκόπελο μας δίνει σημαντικές πληροφορίες για το πολιτικό βίο των δύο αδελφών.

Τον Ιούνιο του 1743 την ηγεμονία της Μολδαβίας αναλαμβάνει ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος εκτοπίζοντας τον αδελφό του Κωνσταντίνο και από τις πρώτες του φροντίδες ήταν να αναθέσει σε δικούς του ανθρώπους τα αξιώματα της ηγεμονίας, όπως άλλωστε έκαναν και οι προκάτοχοί του. Μάλιστα, ένα από τα πρόσωπα που

ευνοήθηκαν με αξιώματα από το νέο ηγεμόνα ήταν ο Κωνσταντίνος Δαπόντες: έγινε μέγας γραμματικός και ύστερα από λίγο καμινάρης* (6). Επίσης έμπιστος του Ιωάννη Μαυροκορδάτου ήταν ο Νικόλαος Κριτίας, ο οποίος για ένα διάστημα διετέλεσε σχολάρχης της Πατριαρχικής Ακαδημίας και καπουκεχαγιάς στην Πόλη. Οι δύο αυτοί λόγιοι είχαν διεκπεραιώσει σημαντικές υποθέσεις με επαφές που είχαν με οθωμανούς αξιωματούχους, ώστε να επηρεάσουν θετικά την τύχη του ηγεμόνα Ιωάννη Μαυροκορδάτου μέσα στο ραγδαία μεταβαλλόμενο πολιτικό περιβάλλον της οθωμανικής πρωτεύουσας. Να σημειωθεί ότι η διαμάχη ανάμεσα στους Φαναριώτες δεν αφορούσε μονάχα στις ηγεμονικές θέσεις, αλλά και πολλές φορές η αντιπαλότητα αυτή έπαιρνε εκρηκτικές διαστάσεις ανάμεσα στους ίδιους τους αξιωματούχους του ηγεμόνα. Ανάμεσα στα ονόματα που βρίσκονταν σε διαμάχη είναι αυτά του Αντωνάκη Ραμαδάνη μέγα ποστέλνικου^{††} και του Κωνσταντίνου Δαπόντε, μέγα γραμματικού και αργότερα καμινάρη. «Εμάχοντο πάντοτε αυτοί οι δύο θανασίμως, ο ποστέλνικος δηλαδή Αντωνάκης Ραμαδάνης με τον γραμματικόν Σκοπελίτην» (Δαπόντε)(7).

Η κόντρα που είχε προκύψει ανάμεσα στο Δαπόντε και το Ραμαδάνη, να προστεθεί ότι είχε ενέπλεξε και το Μεγάλο Βεζίρη, ο οποίος εξέδωσε ένταλμα σύλληψης του Δαπόντε. Ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος όταν αντιλήφθηκε τον κίνδυνο που διέτρεχε ο στενός του συνεργάτης πρόφτασε να τον ενημερώσει για την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί σε βάρος του και τον φυγάδευσε στην Κριμαία. Μετά από αρκετούς μήνες, όμως, όταν ο Δαπόντε θέλησε να επισκεφθεί την Κωνσταντινούπολη συνοδεύοντας τον Τάταρο ηγεμόνα, συνελήφθηκε και στις 27 Μαρτίου του 1747 κλείστηκε στις τουρκικές φυλακές(8).

Ο Δαπόντε, ο οποίος ήταν ένας από τους λόγιους της εποχής, έχει γράψει αξιόλογο έργο, εκ των οποίων και το «**Καθρέπτης Γυναικών**». Στο έργο αυτό αναφέρεται στη δόμνα Ελένη Μαυροκορδάτου, σύζυγο του Ιωάννη Μαυροκορδάτου. Βασικός σκοπός της συγγραφής του έργου υπήρξε η επιθυμία του συγγραφέα να αναφερθεί στις αρετές της γυναίκας, αλλά και να τιμήσει και να επαινέσει τη σύζυγο του ηγεμόνα της Μολδαβίας Ιωάννη Μαυροκορδάτου. Ο Δαπόντε συνέγραψε **«την θεοφιλή ταύτην συλλογήν, και κοινωφελή εκλογήν των ιστορικών των πλέον θεοφιλών γυναικών, οπού ο πάλαι χρόνος ως ρόδα ωραία**

* Ο Καμινάρης είναι από τους αξιωματούχους του ηγεμόνα υπεύθυνος για τη φορολογία των οينوπωλείων.

^{††} Ο Ποστέλνικος είναι ο αξιωματούχος του ηγεμόνα με την αρμοδιότητα της υποδοχής των διπλωματών και της εισαγωγής τους για ακρόαση.

εβλάστησε» για να την προσφωνήσει στην ευσεβεστάτη δόμνα και να παραλληλίσει τις χάρες και τις αρετές της με αυτές των πιο λαμπρών πρωταγωνιστριών του έργου του⁽⁹⁾.

Αν πρέπει να πούμε μερικές πληροφορίες για την ιδιωτική ζωή του Ιωάννη Μαυροκορδάτου, οι πηγές αναφέρουν ότι παντρεύτηκε δύο φορές. Από τον πρώτο του γάμο γεννήθηκε η Σουλτάνα, την οποία ο πατέρας της αρραβώνιασε σε πολύ μικρή ηλικία, το 1743, και την πάντρεψε αργότερα με το Γεώργιο Σκαρλάτο Καρατζά. Από το δεύτερο γάμο του με τη Σουλτάνα Μάνου γεννήθηκε η Ρωξάνδρα και ο Αλέξανδρος⁽¹⁰⁾. Ίσως από τους λιγότερο γνωστούς της οικογένειας Μαυροκορδάτου, ο Ιωάννης πέθανε το 1765 στην Κωνσταντινούπολη.

1- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı Tarihi, σελ. 67, 4/2 τόμος

2- Σούτσος, Ν. Γεώργιος- Αλεξανδροβόδας ο Ασυνείδητος, σελ. 283-284, Εκδόσεις 1785?

3- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Hariciye 6618

4- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet tasnifi Askeriye 23550

5- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı tarihi, σελ. 68, 4/2 τόμος

6- Αποστολοπούλου, Μάχη Παΐζη- Πως Ο Κωνσταντίνος Δαπόντε έγινε Καισάρης, σελ. 111, 1997 Αθήνα

7- Αποστολοπούλου, ο.π. σελ. 114

8- Αποστολοπούλου, ο.π. σελ. 118

9- Μαρούση, Φωτεινή- Η Γυναίκα στο Έργο του Καισάρη Δαπόντε «Καθρέπτης Γυναικών», σελ. 45-46,

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή, Τμήμα Θεολογίας Μετ/κών Κύκλων Σπουδών 2007

10- Σούτσος, ο.π. βλπ. σελ.. 28

B1 ε- Ο Αλέξανδρος Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος (Ντελήμπεη) (1782-1785)

Είναι ο δισέγγονος του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του Εξ Απορρήτων, εγγονός του Νικόλαου και γιος του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου. Ο Αλέξανδρος Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτος, στην οθωμανική ιστορία γνωστότερος ως «Deli Bey», υπηρέτησε ως ηγεμόνας στη Μολδαβία την περίοδο του 1782-1785.

Ο διορισμός του Αλέξανδρου Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου στη Μολδαβία, έγινε ύστερα από την ασθένεια του βοεβόδα Κωνσταντίνου Μουρούζη, ο οποίος αναγκάστηκε να παραιτηθεί για να αναλάβει ο Αλέξανδρος, στις 30 Απριλίου του 1782, με τις ευλογίες του Ρώσου πρεσβευτή⁽¹⁾. Ήταν υπερήφανος τόσο για τους προγόνους του όσο και για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αυτό το συμπέρασμα βγάζει κανείς από την επιστολή που είχε στείλει στον Αυστριακό πρίγκιπα Kaunitz (βλπ. Οικογένεια Μαυροκορδάτου), αλλά και από την απάντηση στην πρόταση της Ρωσίας για την ίδρυση ανεξάρτητου κράτους. **«Προτιμώ να ζήσω έντιμα, έστω και φτωχός, παρά με όλα τα πλούτη του Κροίσου, αλλά ατιμασμένος. Θα προτιμούσα η Εξοχότητά της (Αικατερίνη Β΄) να με θεωρεί ως έναν φιλικά διακείμενο Τούρκο, κάτι το οποίο δεν μειώνει το ποιόν μου ως χριστιανού, αντίθετα αυτή η ίδια η χριστιανική μου πίστη με προτρέπει να μείνω πιστός στον αυτοκράτορά μου»**⁽²⁾.

Η πολιτική του δράση ως ηγεμόνα καταδεικνύει την αφοσίωσή του στο οθωμανικό κράτος. Ωστόσο, παύθηκε από την ηγεμονία έπειτα από τις πιέσεις της Ρωσίας και της Αυστρίας⁽³⁾. Οι λόγοι της απομάκρυνσής του είναι κυρίως δύο: Πρώτον, η αντιπαλότητα που είχε πυροτοδοθεί ανάμεσα στους Φαναριώτες, με αποτέλεσμα πολλές φορές να αγνοείται ακόμα και η συγγενική σχέση ανάμεσά τους και δεύτερον, η επίμονη ανάμιξη της Ρωσίας και της Αυστρίας στη διοίκηση των δύο παραδουνάβιων ηγεμονιών και η άσκηση πίεσης των παραπάνω χωρών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία για την απομάκρυνση του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του Ντελήμπεη. Οι συνεχείς προστριβές του ηγεμόνα με τον αυστριακό πράκτορα στο Ιάσιο προκάλεσαν έντονα διαβήματα των αρχών της Βιέννης στην Υψηλή Πύλη. Ο Ντελήμπεη, απλά ήθελε να εφαρμόσει πιστά τις οδηγίες της οθωμανικής κυβέρνησης, αλλά του έλειπε η απαιτούμενη διπλωματική ευελιξία⁽⁴⁾. Η στάση του Αλέξανδρου τόσο προς τη Ρωσία, όσο και προς την Αυστρία είναι αποκαλυπτική για τις προθέσεις του. Ήταν απόγονος μιας οικογένειας της οποίας τα μέλη είχαν περάσει στην ιστορία

τόσο για την κοινωνική τους προσφορά στο γένος των Ρωμιών, όσο και για την αφοσίωση τους στους οθωμανούς αυτοκράτορες.

Παρόλα αυτά το πάθος πολλές φορές για τη δόξα και το χρήμα υπερβαίνει τις όποιες συγγενικές σχέσεις και αυτό φαίνεται ξεκάθαρα στην περίπτωση του ξαδέλφου του Αλέξανδρου Ιωάννη Μαυροκορδάτου, όταν ως δραγουμάνος της Υψηλής Πύλης είχε στρέψει το βλέμμα του στο θρόνο της Μολδαβίας, στη θέση του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου Ντελήμπεη. Έτσι όταν ο Αλέξανδρος Ιωάννης Μαυροκορδάτος, ο επονομαζόμενος «Φιραρής», διαισθάνθηκε την κόντρα του ξαδέλφου του Αλέξανδρου με τους Αυστριακούς και τους Ρώσους, έσπευσε αμέσως να εκμεταλλευτεί την ευκαιρία και τη σε βάρος του ξαδέλφου του διαμορφωθείσα κατάσταση. Ξεκίνησε παρασκηνιακά μέσω σημαντικών προσώπων στην πρωτεύουσα να καλλιεργεί το κλίμα για την απομάκρυνση του Ντελήμπεη από την ηγεμονία της Μολδαβίας. Την ίδια εκείνη ηγεμονία διεκδικούσε κι ένας άλλος Αλέξανδρος, ο Καλλιμάχης, ο οποίος τελικά δεν κατάφερε να πάρει το θρόνο από τον Αλέξανδρο Ιωάννη Μαυροκορδάτο. Τη συνέχεια της διαμάχης μάς την περιγράφει ο Δημήτρης Σπαθής, σχολιάζοντας μια σημαντική πηγή ενός γνωστού συγγραφέα εκείνης της εποχής, του Γεώργιου Σούτσου και αναφέρει τα εξής: «Όταν το χειμώνα του 1784 η θέση του Ντελήμπεη στη Μολδαβία είχε αρχίσει να κλονίζεται, ανάμεσα σε εκείνους που είχαν εκδηλώσει ενδιαφέρον να τον διαδεχθούν ήταν και ο Αλέξανδρος Καλλιμάχης, συγγενής εξ αγχιστείας και πολιτικός σύμμαχος των Σούτσων. Τον αγώνα για τη διαδοχή κέρδισε ο δικός μας Αλέξανδρος (ο μετανομαζόμενος Φιραρής), ενώ ο Καλλιμάχης υποχρεώθηκε να αρκεστεί στη θέση του μεγάλου διερμηνέα»⁽⁵⁾. Η ίδια πηγή μας αποκαλύπτει τις αντιδράσεις του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος των δύο πρωταγωνιστών ξαδέλφων «πως τόσο η Ρωξάνδρα (αδελφή του Φιραρή) όσο και ο Σπαθάρης Μίσογλου θεωρούν αποκλειστικά δικό τους έργο την καθαίρεση του προηγούμενου ηγεμόνα της Μολδαβίας Ντελήμπεη, για να αδειάσει η θέση, και εν συνεχεία να την καταλάβει ο δικός μας* Αλέξανδρος (ο γιος του Ιωάννη Μαυροκορδάτου, ο μετέπειτα Φιραρής)»⁽⁶⁾. Ο Στέφανος Μίσογλου, ο οποίος παλαιότερα υπήρξε συνεργάτης και του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, αλλά και του Racoviță, ήταν φαίνεται από τα πρόσωπα εκείνα που δρούσαν στο παρασκήνιο και επένδυαν στον εκάστοτε ηγεμόνα. Προφανώς, όταν ο στενός συνεργάτης του

* Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τη φράση όπως «ο δικός μας Αλέξανδρος» για να διαχωρίσει τον Αλέξανδρο Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτο, τον Ντελήμπεη από τον Αλέξανδρο Ιωάννη Μαυροκορδάτο, τον γνωστότερο ως «Φιραρή» και στον οποίο αναφέρεται το σύγγραμμά του.

Ντελήμπεη, Μίσογλου αντιλήφθηκε την δυσχερή θέση του αυθέντη του, επεδίωξε να διασφαλίσει τις «επενδύσεις» του στο πρόσωπο του ανερχόμενου ηγεμόνα, Αλέξανδρου Φιραρή.

Ο απόηχος της διαμάχης της αντικατάστασης του ενός Αλέξανδρου από τον άλλο εξακολουθούσε να υπάρχει. Είναι προφανές ότι εκτός από τον υποψήφιο ηγεμόνα αρκετά άλλα πρόσωπα επένδυναν μέσω δικών τους προσώπων στο θρόνο της ηγεμονίας. Ο γνωστότερος από αυτούς ο Μίσογλου, ο σπαθάρης του Αλέξανδρου Ντελήμπεη, είχε δανείσει χρήματα στο αφεντικό του και κατά συνέπεια είχε οικονομικές προσδοκίες από την αυθεντία του Αλέξανδρου. Μια τέτοια «επένδυση», όμως, πάντα ενείχε μεγάλο ρίσκο. Μια πρόωρη καθαίρεση αποτελούσε κίνδυνο, γιατί ένας έκπτωτος ηγεμόνας έχει ελάχιστες δυνατότητες να εξωφλήσει τα χρέη του⁽⁷⁾. Όπως επί της αυθεντίας Ντελήμπεη (1782-1785) έτσι και τώρα ο σπαθάρης αναπτύσσει σημαντική δραστηριότητα και αποδεικνύεται ικανός να αξιοποιήσει τα μέσα και τις μεθόδους που ήταν εν χρήση στο φαναριώτικο σύστημα⁽⁸⁾.

Ο οθωμανός ιστορικός Ahmet Cevdet Paşa μιλάει για τις διαστροφές του Αλέξανδρου Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, ο οποίος καταπίεζε και καταδυνάστευε τους υπηκόους του. «Ο ηγεμόνας της Μολδαβίας Αλέξανδρος, εδώ και δυο τρία χρόνια είχε αρχίσει να συναναστρέφεται με κάποιους έκφυλους και να παρεκτρέπεται ασκώντας βία στους ραγιάδες του. Ο Ντελήμπεη, ο οποίος δεν συμμορφωνόταν στις κατ'επανάληψη προειδοποιήσεις του οθωμανικού κράτους, αυτό είχε ως αποτέλεσμα την καθαίρεσή του και την αντικατάστασή του από το δραγουμάνο του αυτοκρατορικού συμβουλίου Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του Φιραρή, στη θέση του οποίου ανέλαβε ως δραγουμάνος, ο καπουκετχουντάς της Βλαχίας ο γιος του Saribey»⁽⁹⁾, Αλέξανδρος Καλλιμάχης. Στο διάταγμα της οθωμανικής κυβέρνησης για τη καθαίρεση του αναφέρεται η δυσαρέσκεια της οθωμανικής διοίκησης και μάλιστα το όνομα του αντικαταστάτη του. **«Οι περιστάσεις επιβάλλουν την καθαίρεσή σου από τη θέση του βοεβόδα και στη θέση σου το διορισμό του ξαδέλφου σου Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, δραγουμάνου του αυτοκρατορικού συμβουλίου και γνωστού για την εντιμότητά και τη συμπεριφορά του»**. Στη συνέχεια η Υψηλή Πύλη τον ανακαλεί μαζί με το προσωπικό του στην οθωμανική πρωτεύουσα (Μάρτιος 1785)⁽¹⁰⁾.

Για την καθαίρεση του Ντελήμπεη προβάλλεται ως αφορμή η αποτυχημένη αυθεντία του, λόγος που ως συνήθως προβάλλεται κατά την παύση των ηγεμόνων. Δεν θα μπορούσε, βέβαια, το διάταγμα να μιλά για τον ξένο παράγοντα (Αυστρία και

Ρωσία), που κατά τη γνώμη μας λειτούργησε καθοριστικά στην αντικατάστασή του. Εξάλλου, η οθωμανική κυβέρνηση δεν μπορούσε να μη λάβει υπόψη της τις απόψεις των Μεγάλων Δυνάμεων στο ζήτημα της διοίκησης των παραδουνάβιων χωρών. Εκεί πλέον δεν κρινόταν μόνο το συμφέρον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και της Ρωσίας και της Αυστρίας. Όταν ο καλοπροαίρετος ηγεμόνας, απευθυνόταν στο Ρώσο αξιοματούχο με τελικό αποδέκτη την Αικατερίνη Β' και τον πρίγκιπα της Αυστρίας, Kaunitz για να δηλώσει την πίστη του στο Σουλτάνο δεν είχε λάβει υπόψη του αυτές τις παραμέτρους. Ο Αλέξανδρος Ντελήμπεη διορίζεται ηγεμόνας, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, με τις ευλογίες του Ρώσου πρεσβευτή. Όσο παράλογο κι αν ακούγεται, αυτό απεικόνιζε στο ακέραιο την πολιτική πραγματικότητα στις παραδουνάβιες χώρες. Μετά τη συνθήκη του Küçük Kaynarca η οθωμανική κυριαρχία στις δύο αυτές ηγεμονίες είχε εξασθενήσει αρκετά. Εκείνο που επεδίωκε ο Σουλτάνος ήταν να αποτρέψει το πλεονέκτημα που του παρείχαν κάποτε οι δυο ηγεμονίες, να μετατραπεί σε πλεονέκτημα του αντιπάλου. Σε ότι αφορά τον Ντελήμπεη, μετά την παύση του από το θρόνο της ηγεμονίας έμεινε στην Κωνσταντινούπολη, καθ'όλη τη διάρκεια της υπόλοιπης ζωής του, όπου πέθανε το 1812.

- 1- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı Tarihi, σελ.. 74, 4/2 τόμος
- 2- Mansel, Philip- Η Κωνσταντινούπολη, Η Πόλη που Νοσταλγεί ο Κόσμος, σελ. 215, Εκδόσεις Everest, 2007 İstanbul.
- 3- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler 110 Yılın Öyküsü (1711-1821), σελ. 85, Εκδόσεις Aybay, 2000 İstanbul
- 4- Σούτσος, Ν. Γεώργιος- Αλεξανδροβόδας ο Ασυνείδητος, σελ. 296, Κωμωδία συνταχθείσα εν έτει 1785 Κέδρος Αθήνα
- 5- Σούτσος, ο.π. σελ. 300
- 6- Σούτσος, ο.π.σελ. 349
- 7- Σούτσος, ο.π.σελ. 350
- 8- Σούτσος, ο.π.σελ. 367
- 9- Ahmet Cevdet Paşa- Tarihi-i Cevdet, σελ. 177, 3^{ος} τόμος, İstanbul
- 10- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı Tarihi, σελ. 74, 4/2 τόμος

B1 στ- Ο Αλέξανδρος Ιωάννης Μαυροκορδάτος (ο Φιραρής) ως Ηγεμόνας (1785-1787)

Ο Αλέξανδρος μετά τον πρόωρο θάνατο του πατέρα βρέθηκε σε ηλικία 14 χρονών στη Βλαχία, κοντά στον ηγεμόνα Γρηγόριο Αλέξανδρου Γκίκα. Η πολιτική ρευστότητα όμως, στις ηγεμονίες γρήγορα θα τον αναγκάσει να βρεθεί μαζί με τον ηγεμόνα Γκίκα στην Αγία Πετρούπολη. Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1768 είχε ως αποτέλεσμα τα ρωσικά στρατεύματα να μπουν τον Οκτώβριο του 1769 στο Βουκουρέστι όπου ο ηγεμόνας Γκίκας συνελήφθηκε ή παραδόθηκε και στη συνέχεια στάλθηκε «μετά των οικείων αυτού αρχόντων Ρωμαίων» στη Ρωσία⁽¹⁾. Η διαμονή του στη Ρωσία του έδωσε τη δυνατότητα να σπουδάσει στα καλύτερα σχολεία της Αγίας Πετρούπολης. Μετά από πολλές περιπλανήσεις επέστρεψε –δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς- στην Ιστανμπούλ. Οι πηγές πάντως αναφέρουν ότι το 1778 βρισκόταν στην Πόλη. Αυτό προκύπτει από διάφορα έγγραφα επίσημα ή ιδιωτικά που σώζονται στα ρουμανικά αρχεία⁽²⁾.

Μια αξιόλογη πηγή για τα παιδικά του χρόνια καθώς και για την πολιτική του δράση είναι το λογοτεχνικό κείμενο του Σούτσου, μια κωμωδία που αποτελείται από πραγματικά πρόσωπα. Το κείμενο της κωμωδίας του Σούτσου, το οποίο σχολιάζει ο Σπαθής, αναφέρει πως ο Αλέξανδρος κατά την επιστροφή του από τη Ρωσία στο δρόμο προς την Πόλη, πέρασε από τη Βλαχία όπου έφτασε «γυμνός, τετραχηλισμένος, πένης των πενήτων». Τον λυπήθηκε ο ηγεμόνας Υψηλάντης, τον έντυσε, του έδωσε και «έξοδα του δρόμου» για να φτάσει στον προορισμό του στην Κωνσταντινούπολη. Οι ίδιες πηγές αναφέρουν ότι πηγαίνοντας από τη Ρωσία προς τη Βλαχία θα πέρασε αναγκαστικά και από το Ιάσιο.⁽³⁾

Αν όμως, πρέπει να πούμε κάποια πράγματα ακόμα για την ζωή του Αλέξανδρου στη Ρωσία, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η παράταση της παραμονής του στην Πετρούπολη, εκτός από τις σπουδές του, είχε να κάνει και με το γάμο του. Ο αναλυτής παρατηρεί ότι τα λίγα, αλλά βεβαιωμένα στοιχεία, αναφέρουν ότι ο Αλέξανδρος παντρεύτηκε στην Πετρούπολη μία Αλσατή (“une Strasbourgeoise” κατά τις γαλλικές πηγές), τη «θυγατέρα ενός Φραντζέζου διδασκάλου της γλώττης του», όπως γράφει ο Κομνηνός Υψηλάντης. Και συνεχίζει: «εν τω επανέρχεσθαι, φθάσας εις Μολδαβίας, απέθανε η γυνή του»⁽⁴⁾.

Για τον Αλέξανδρο Ιωάννη Μαυροκορδάτο δεν ήταν τόσο δύσκολο να ξεκινήσει μια καινούργια ζωή στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας. Ήταν μέλος μιας

ιστορικής και πασίγνωστης οικογένειας για τους Οθωμανούς διοικούντες, αλλά και παράλληλα προοριζόταν για γαμπρός του Νικόλαου Καρατζά, Μεγάλου Δραγουμάνου του αυτοκρατορικού συμβουλίου. Αξιοποιώντας, λοιπόν, την ιστορική φήμη των προγόνων του, αλλά και τα πολιτικά ερείσματα του πεθερού του διορίστηκε δραγουμάνος του συμβουλίου, ενώ ο πεθερός του Νικόλαος Καρατζάς αναλάμβανε ηγεμόνας της Βλαχίας. Τα σχόλια για το διορισμό του Αλέξανδρου στη θέση του δραγουμάνου ήταν πολύ θετικά στους κόλπους των διπλωματικών κύκλων της πρωτεύουσας, καθώς ο διορισμός του καταγράφεται ως επιβράβευση των ικανοτήτων του. «Είναι ένας αξιογάπητος νέος, που στη διάρκεια του τελευταίου πολέμου έζησε μερικά χρόνια στη Ρωσία. [...] Έχει όλες τις απαιτούμενες γνώσεις για τη θέση που κατέχει και κυρίως ομιλεί πολύ καλά γαλλικά και γερμανικά»⁽⁵⁾, σημείωναν εκείνο τον καιρό ξένοι διπλωματικοί κύκλοι. Φαίνεται ότι φρόντισε και κατάφερε γρήγορα να δημιουργήσει καλές σχέσεις με τους ξένους διπλωμάτες, γεγονός, βέβαια, που εκλαμβάνόταν και ως αρνητικό, αλλά και ως θετικό στοιχείο από την οθωμανική διοίκηση. Η δημιουργία καλών σχέσεων με τους ξένους διπλωματικούς κύκλους στην πρωτεύουσα, βοηθούσε, χωρίς αμφιβολία, στην προώθηση των συμφερόντων και την κατανόηση των θέσεων του οθωμανικού κράτους επί διαφόρων ζητημάτων. Το στοιχείο εκείνο που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως αρνητικό, όμως, για λογαριασμό των Οθωμανών, είναι η εκμετάλλευση αυτών των σχέσεων από τους εκπροσώπους των ευρωπαϊκών χωρών. Ωστόσο, ξέρουμε ότι η οθωμανική κυβέρνηση εκτιμούσε τις ικανότητες του Αλέξανδρου, ο οποίος κατά τις σκληρές διαπραγματεύσεις για τα επίμαχα θέματα, το 1783 και το 1784, είχε ενεργό συμμετοχή ως δραγουμάνος ⁽⁶⁾.

Η επιτυχία του Αλέξανδρου ως δραγουμάνου του άνοιξε το δρόμο για το θρόνο της Μολδαβίας στη θέση του εξαδέλφου και συνονόματού του Αλέξανδρου Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, ο οποίος είχε καθαιρεθεί από την ηγεμονία και είχε ανακληθεί στην Πόλη. Πράγματι, το 1785, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος του Ιωάννη διορίστηκε ηγεμόνας της Μολδαβίας και ένα μήνα περίπου μετά, στα μέσα Φεβρουαρίου του ίδιου έτους, έφτασε στο Ιάσιο.

Σύμφωνα με την οθωμανική διοίκηση ο διορισμός ήταν αποτέλεσμα της εντιμότητας και της καλής του συμπεριφοράς κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του ως μεγάλου δραγουμάνου στο συμβούλιο. Ο διορισμός του δεν σχολιάστηκε τόσο όσο η καθαίρεσή του και ειδικότερα η φυγή του στη Ρωσία. Ο Uzunçarşılı, αναφέρει ότι παλαιότερα είχε διατελέσει επιτετραμένος του οθωμανικού κράτους στη Πετρούπολη. Αυτό το αναφέρουμε με κάθε επιφύλαξη, γιατί η εκδοχή αυτή δεν επιβεβαιώνεται από

άλλους αναλυτές. Ο Uzunçarşılı συνεχίζει για να παρατηρήσει ότι ο Αλέξανδρος ήταν γνωστός για τα φιλικά αισθήματα που έτρεφε προς τη Ρωσία, αλλά και παράλληλα ότι είχε αρχίσει να παραμελεί τα καθήκοντά του και δεν έκανε τίποτα άλλο παρά να σκέφθεται το συμφέρον του. Με προτροπή του πρέσβη της Αυστρίας προς το Σουλτάνο καθαιρέθηκε από την ηγεμονία, προφανώς επειδή και η Αυστρία ήταν ενοχλημένη από τη φιλορωσική του στάση, αφού, μάλιστα ήταν πρόεδρος, -κατά τον Uzunçarşılı- μιας μυστικής ρωμιορωσικής οργάνωσης και γι' αυτό στη συνέχεια διέφυγε στη Ρωσία⁽⁷⁾.

Ο ιστορικός Hammer, σε ό,τι αφορά την περίπτωση του Αλέξανδρου Φιραρή αναφέρει τη δική του εκδοχή λέγοντας ότι κάποιος Ρωμιός που διέμενε στο παλάτι του τον χαρακτηρίζει ως άνθρωπο «χωρίς τύψεις» σε μια αυστηρή σάτιρα που έγραψε σε βάρος του. Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος είχε ανατραφεί στη Μόσχα και ήταν ένας ποιητής που εξέφραζε παράπονα «για την τύχη των ανθρώπων». Δεν ήταν κάποιος που θα μπορούσε να είναι αφοσιωμένος στους Οθωμανούς. Άρχισε να αισθάνεται επάνω του το βάρος της διοίκησης της Μολδαβίας. Σε μια περίοδο κατά την οποία είχαν σχεδόν διακοπεί οι σχέσεις με τη Ρωσία η ανοιχτή υποστήριξή του προς αυτήν, έκανε την Υψηλή Πύλη, το 1787 να τον καθαιρέσει από την ηγεμονία⁽⁸⁾. Ο Hammer δεν αναφέρεται στην πηγή του. Μπορούμε όμως να πιθανολογήσουμε ότι αυτή δεν είναι άλλη, από τον Σούτσο, ο οποίος έζησε την ίδια εποχή και η σάτυρά του θεωρείται αξιόλογη πηγή σχετικά με τη δράση του ηγεμόνα.

Η θητεία του Αλέξανδρου Ιωάννη Μαυροκορδάτου στο θρόνο της ηγεμονίας κράτησε μόνο δύο χρόνια, διότι καθώς ξέσπασε ο πόλεμος μεταξύ Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, Ρωσίας και Αυστρίας, αναγκάστηκε να διαφύγει στη Μοραβία και στη συνέχεια στη Ρωσία⁽⁹⁾. Υπάρχει όμως και η άλλη εκδοχή που μας παραπέμπει σε εσωτερικές ανακατατάξεις της οθωμανικής διοίκησης, που είχαν ως αποτέλεσμα την καθαίρεση του Μεγάλου Βεζίρη Halil Paşa, τη φυλάκισή του και στη συνέχεια την εκτέλεσή του στην Τένεδο. Στη θέση του αναλαμβάνει ο αρχηγός του στόλου, Hasan Paşa. Αυτό το γεγονός είχε ως συνέπεια να χάσει ο Αλέξανδρος Ιωάννη Μαυροκορδάτος το θρόνο της Μολδαβίας⁽¹⁰⁾. και ήταν αμφίβολο αν ο ηγεμόνας της Μολδαβίας, ο Είχε διαρρεύσει η είδηση ότι θα αλλάξουν όλοι οι ανώτατοι αξιωματούχοι στην οθωμανική διοίκηση, ακόμα και στις ηγεμονίες. Ο Γάλλος πρέσβης στην αναφορά του προς το Παρίσι το 1785 έγραφε: «Οι εχθροί του άτυχου Χαλήλ Πασά θέλουν να εξοντώσουν όλους εκείνους που ανέδειξε ο πρώην Μεγάλος Βεζίρης Μαυροκορδάτος θα μπορούσε να γλυτώσει»⁽¹¹⁾. Αξίζει, πάντως, να

αναφερθεί το γεγονός ότι και ο Πατριάρχης είχε ζητήσει από την Υψηλή Πύλη την καθαίρεση του Αλέξανδρου⁽¹²⁾ και την απάντηση μας τη δίνει ο Αθανάσιος Κομνηνός Υψηλάντης. **«Θνήσκει ο Μολδοβλαχίας όθεν ο Μπογδάνμπεης Αλέξανδρος Ιωάννου Μαυροκορδάτος, και ως άπρακτος και ως ανευλαβής εις τα θεία, χωρίς έκδοσιν του Οικουμενικού πατριάρχου μεταθέτει τον Ρωμάνου εις την μητρόπολιν της Μολδαβίας και γράφει τω Μίσογλου, καπικεχαγιά του, να ειπή τω πατριάρχη να γράψη τω μετατεθέντι συγχαρητικόν. Η σύνοδος του πάντη ασυνειθίστου και παρά κανόνος αυτού έργου έδωκεν έγγραφον είδησιν εις την Πόρταν κατηγορήθη ο πέης και απεφασίσθη η έξωσις του...»**⁽¹³⁾.

Η Sözen, χωρίς να γνωρίζουμε την πηγή στην οποία στηρίζεται, αναφέρει ότι η οθωμανική κυβέρνηση είχε δεχθεί μεγάλη πίεση από τον Αυστριακό πρέσβη για την απόλυσή του Αλέξανδρου από τη Μολδαβία και αφού ο τελευταίος απολύθηκε πήρε μαζί του την προεδρική φρουρά που αποτελούνταν από Αρβανίτες και έφυγε στη Ρωσία⁽¹⁴⁾. Η φυγή του αυτή είχε ως αποτέλεσμα να περάσει στην ιστορία ως «Φιραής*». Για το γεγονός αυτό υπάρχει στο Οθωμανικό Αρχείο σχετική αλληλογραφία των τότε αρμόδιων υπηρεσιών του οθωμανικού κράτους που παρέχει σημαντικές πληροφορίες. Ο αρμόδιος αξιωματούχος στην έκθεσή του προς το Μεγάλο Βεζίρη αναφέρει τα εξής: **«Αγνοείται η τύχη του πρώην βοεβόδα της Μολδαβίας Αλέξανδρου, γιου του Σκαρλάτου (Μαυροκορδάτου), ο οποίος ήταν από τους Φαναριώτες ηγεμόνες και για τον οποίο έχει συνταχθεί αναφορά προς την Υψηλή Πύλη για την περίπτωση της εξαφάνισής του»**⁽¹⁵⁾. Στο ίδιο έγγραφο επισημαίνεται η σοβαρότητα του γεγονότος και η ανάγκη λήψης προληπτικών μέτρων για πιθανές επιπτώσεις που θα προέκυπταν από το γεγονός αυτό για τη χώρα της Μολδαβίας. Το έγγραφο, το οποίο έχει συνταχθεί στις 12.01.1787 μιλάει για την απόλυση του βοεβόδα και ως εκ τούτου εκφράζεται φόβος για ανεξέλεκτες καταστάσεις. Η διαμορφωθείσα κατάσταση τίθεται υπόψη του διαδόχου βοεβόδα (του Αλέξανδρου Υψηλάντη) και των άλλων κρατικών παραγόντων. Στο ίδιο έγγραφο ο Μεγάλος Βεζίρης απευθυνόμενος στο Σουλτάνο αναφέρεται στην κατάθεση του βοεβόδα της Βλαχίας σχετικά με τη φυγή του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου. Στην κατάθεση αυτή υπογραμμίζεται ότι σύμφωνα με την έκθεση του Καπουκετχουντά (ανώτερος οθωμανός αξιωματούχος) υπήρχαν πληροφορίες ότι (ο Αλέξανδρος

* Η λέξη “fırar” (φιράρ) σημαίνει απόδραση, διαφυγή και “fırarı” (φιραρή) δραπέτης, φυγάς. Η οθωμανική κυβέρνηση μετά τη φυγή του Αλέξανδρου Ιωάννη Μαυροκορδάτου τον κατηγόρησε για προδότη και φυγά. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, σελ. 75, 4/2^{ος} τόμος.

Μαυροκορδάτος) εκείνες τις ημέρες «είχε περάσει από την τοποθεσία Çalikkavak Balkanı και ότι σε μερικές μέρες θα διέβαινε το Δούναβη». Στο ίδιο έγγραφο ο Σουλτάνος Αβδουλχαμίτ Α' (Abülhamit I.) συνιστά στους βοεβόδα «την άμεση λήψη μέτρων και τη συνειδητοποίηση της σημασίας της περιφρούρησης των επαρχιών»⁽¹⁶⁾.

«Μόλις οι Τούρκοι πληροφορήθηκαν τη φυγή του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου στη Ρωσία, τον Μάρτιο του 1787, συνέλαβαν στην Κωνσταντινούπολη το Στέφανο Μίσογλου και τον έτερο αντιπρόσωπό του, το δραγουμάνο Μανολάκη. Οι δύο επιτελείς του Φιραρή κινδύνεψαν πράγματι να χάσουν το καφάλι τους. Γλίτωσαν τελικά και αποφυλακίσθηκαν χάρη στην επέμβαση του νεοδιορισμένου τότε στην ηγεμονία της Μολδαβίας Αλέξανδρου Υψηλάντη, ο οποίος εγγυήθηκε για να τους βγάλουν από τη φυλακή»⁽¹⁷⁾.

Στις 11 Φεβρουάριο του 1787 συντάσσεται, μια ακόμη επιστολή σχετικά με τη φυγή του Αλέξανδρου, η οποία υπογράφεται από κάποιον Νικόλαο με αποδέκτη το Μεγάλο Βεζίρη. Η επιστολή συντάσσεται τέσσερις μέρες μετά τη φυγή του Αλέξανδρου. Αναφέρει, λοιπόν, ο αποστολέας ότι στις 7 Φεβρουαρίου από τους Φαναριώτες ηγεμόνες ο έκπτωτος βοεβόδα της Μολδαβίας, Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος πήγε στην έπαυλή του, η οποία βρίσκεται κοντά στην πόλη του Ιασίου, με το πρόσχημα να αναπαυθεί και να επιστρέψει το βράδυ της ίδιας μέρας. Την επόμενη μέρα, στις 8 Φεβρουαρίου, ξαναπήγε στην έπαυλή του παίρνοντας μαζί του 15 Αλβανούς οπλίτες παραμένοντας εκεί ως τις επτά το βράδυ. Από εκείνη τη στιγμή και μετά, αναφέρει ο συντάκτης, χάθηκαν τα ίχνη του. Ο συντάκτης της επιστολής αναφέρει στη συνέχεια ότι οι στρατιωτικοί στα σύνορα της ηγεμονίας είχαν ενημερωθεί εγγράφως για το συμβάν και ότι όφειλαν να επιληφθούν του γεγονότος⁽¹⁸⁾. Η παραπάνω επιστολή πιθανολογείται ότι είναι μια αναφορά του Νικόλαου Μαυρογένη, ηγεμόνα της Βλαχίας, ο οποίος υπογράφει την επιστολή, απλώς ως Νικόλαος. Αυτό συμπεραίνει κανείς από το γεγονός ότι μετά τη φυγή του Αλέξανδρου η Υψηλή Πύλη είχε κινητοποιήσει όλες τις κρατικές αρχές της Μολδαβίας και βέβαια, της Βλαχίας.

Μέλος αντίπαλης οικογένειας του Μαυροκορδάτου, ο χρονογράφος Αθανάσιος Κομνηνός Υψηλάντης θα αναφέρει τη φυγή του ηγεμόνα ως εξής: «Έφυγεν εις τους Μοσχόβους εκουσίως ο μανζιλευθείς (καθαιρεθείς) αυθέντης Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, απατήσας τους εν τω Γιασίω καϊμακάμηδες, συμπεριλαβών και άσπρα πολλά έν οίς και δίκαιόν τι του αυθέντου Υψηλάντου δια το κ ί σ τ ι-γ έ β

μ ι (οι περικοπές για τις μη δεδουλευμένες ημέρες) της α ζ ο υ τ ο ρ ί ν τ ζ α ς οπού εκείνος συνήθροισεν όθεν ελθούσης της ειδήσεως εφυλακώθησαν ευθύς εις το μουγζούραγαν οι καπικεχαγιάδες του, Στέφανος Ιωννίτης ο Μισόγλους, και Μανόλης Αργυρόπουλος, γαμβρός του ιατρού Λουκή Θεσσαλονικέως»⁽¹⁹⁾.

Μια άλλη εκδοχή σχετικά με τη φυγή του, η οποία συμβαδίζει και με την παραπάνω είναι ότι όταν κοινοποιήθηκε στον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο το Φιραρή, η καθαίρεσή του και ο διορισμός του Αλέξανδρου Υψηλάντη στο θρόνο της Μολδαβίας, ένα μήνα περίπου μετά στις 25 με 26 Ιανουαρίου του 1787 και αφού προηγουμένως ο Αλέξανδρος είχε συνεννοηθεί με το Ρώσο πρόξενο στο Ιάσιο έφυγε με κατεύθυνση προς το βορρά. Μετά από μερικές μέρες μέσω Πολωνίας έφτασε στο Δνείπερο και από εκεί ζήτησε την προστασία της Αικατερίνης⁽²⁰⁾. Από το έγγραφο του Οθωμανού αξιωματούχου για την απόλυση του ηγεμόνα προκύπτει ότι αυτό συντάχθηκε δυο εβδομάδες μετά την κοινοποίηση της απόλυσής του στον ίδιο. Εκείνη την περίοδο επισκεπτόμενος την Ιστανμπούλ ο Ρώσος αξιωματούχος Bulgakof διαμαρτυρήθηκε για την άρνηση της Υψηλής Πύλης να λειτουργήσει η Ρωσία προξενική αρχή στη Βάρνα. Απαντώντας ο Ρεΐσης (άτυπα υπουργός εξωτερικών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) κατηγόρησε τις προξενικές αρχές της Ρωσίας για τις προκλήσεις στη Βλαχία και τη Μολδαβία και την άρνηση της Ρωσίας της να παραδώσει τον φυγά ηγεμόνα⁽²¹⁾.

Έρευνα του Περικλή Ροδάκη φωτίζει μια άλλη διάσταση της δράσης του ηγεμόνα και μας βοηθά να κατανοήσουμε τις προθέσεις και τα πολιτικά του σχέδια. Από τα διάφορα στοιχεία της ανάλυσής μας και έχοντας υπόψη την επιρροή που ασκούσε η Ρωσία επί των ηγεμονιών, όπως προέβλεπε η συνθήκη του Küçük Kaynarci, προκύπτει ότι ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο Φιραρής, δεν μπορούσε να μην είχε σχέσεις με τη Ρωσία, όπου και σπούδασε, γαλουχήθηκε και διαμόρφωσε την πολιτική του προσωπικότητα. Με βάση, λοιπόν, τα παραπάνω όταν ανακοινώθηκε η καθαίρεσή του από την ηγεμονία γνώριζε εκείνα που θα ακολουθούσαν την τύχη της ζωής του. Δεν είχε άλλη επιλογή από το να διαφύγει στη Ρωσία. Ο Ροδάκης, ο οποίος, αν και αναφέρει λανθασμένα ορισμένες χρονολογίες σχετικά με την πολιτική δράση του Φιραρή, είναι αποκαλυπτικός ως προς τις πολιτικές του επιλογές και επιδιώξεις. Κατά το Ροδάκη, εκτός από το ότι «ήταν πολύ πλούσιος ο Φιραρής, είχε και μεγάλες φιλοδοξίες. Έτσι κινούσε τα πάντα για να επανέλθει στο θρόνο της Μολδαβίας. Με το σκοπό αυτό είχε ιδρύσει οργάνωση με την επωνυμία «Φοίνιξ», στην οποία είχε βάλει

στόχο την απελευθέρωση της Ελλάδας. Ήταν παλιός φίλος του Ρήγα Βελεστινλή (Φεραίου) και είχε δεχθεί πολλά από τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης»(22).

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία έδειχνε φανερά ενοχλημένη από τη στάση της Ρωσίας, η οποία υποκινούσε τους Φαναριώτες. Στις 24 Αυγούστου του 1787 η Υψηλή Πύλη έστειλε κοινοποίηση προς την Αγγλία και τις φίλες χώρες στην οποία ανέφερε τα εξής: «Η Ρωσία αγνοεί τις συμβάσεις που έχει υπογράψει, ή τις ερμηνεύει σύμφωνα με το συμφέρον της. Επιδιώκει την προσάρτηση της Γεωργίας, σε όλες τις επαρχίες της οθωμανικής επικράτειας υποκινεί τον κόσμο (τους Χριστιανούς), καταπιέζει τους Μουσουλμάνους που ζουν στη χώρα τους και προστατεύοντας το Μαυροκορδάτο, ο οποίος έχει προδώσει το Σουλτάνο, αποκαλύπτει στην πραγματικότητα τις προδοτικές της προθέσεις. Είναι πολύς καιρός που η Τσαρίτσα απειλεί με πόλεμο, ο οποίος πλέον είναι αναπόφευκτος»(23).

Ο πόλεμος ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Ρωσία δεν μπορούσε να αφήσει αδιάφορη την Αγγλία. Η Αγγλία, η οποία είναι γνωστή για το ρόλο και τις διαμεσολαβητικές της προσπάθειες ακόμα από την εποχή της συνθήκης του Κάρλοβιτς, επιδιώκει να κρατήσει κάποια ισορροπία και να περιορίσει τη ζώνη επιρροής των Μεγάλων Δυνάμεων. Ήθελε οπωσδήποτε να είναι παρούσα στις στρατηγικές ανακατατάξεις του Ανατολικού Ζητήματος. Ειδικότερα, «οι δυναμικές σχέσεις ανάμεσα στην Αγγλία και το οθωμανικό κράτος, ξεκίνησαν στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα, όταν η Αγγλία κατέλαβε την Ινδία. Όταν το 1787 ξεκίνησε ο πόλεμος ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Ρωσία, ο πρωθυπουργός της Αγγλίας W. Pitt αισθάνθηκε για πρώτη φορά τον κίνδυνο που θα εμφανιζόταν από την κάθοδο της Ρωσίας στη Μεσόγειο και γι' αυτό θεώρησε σκόπιμο να στηρίξει την Οθωμανική Αυτοκρατορία ενάντια στη Ρωσία. Ο πρωθυπουργός της Αγγλίας ανέφερε μεταξύ άλλων: “Η ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για την Αγγλία είναι θέμα ζωής και θανάτου. Με εκείνους που υποστηρίζουν το αντίθετο, δεν έχω να συζητήσω τίποτα”». Το τελεσίγραφο που απέστειλε ο Pitt στις 27 Μαρτίου του 1791 προς τη Ρωσία αποκάλυπτε τη σημασία της εδαφικής ακεραιότητας του οθωμανικού κράτους για τα αγγλικά συμφέροντα που επεκτείνονταν ως την Ινδία(24).

Επανερχόμενοι, όμως, στην περίπτωση του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, του Φιραρή, ο οποίος από τότε που κατέφυγε στη Ρωσία είχε όλη την άνεση να ξεδιπλώσει τα πολιτικά του σχέδια και να τα ενσαρκώσει σε γνωστές φυσιογνωμίες, όπως στον Κωνσταντίνο Υψηλάντη και στον Ιωάννη Καποδίστρια, στους οποίους είχε ανακοινώσει τις προθέσεις του. Όλη του αυτήν την προσπάθεια τη στήριζε στη

βοήθεια της Ρωσίας. Στη συνέχεια δημιούργησε σχέσεις με τη Φιλική Εταιρία, στην οποία προσφέρει συμβολικά το ποσό των χιλίων ρουβλίων⁽²⁵⁾. Δεν ξέρουμε αν πράγματι ήταν πλούσιος, όπως αναφέρει παραπάνω ο Ροδάκης, πάντως η οικονομική κατάσταση της συζύγου του στην Ιστανμπούλ δεν ενισχύει μια τέτοια την εκδοχή. Ξέρουμε, όμως, ότι μετά τη φυγή του στη Ρωσία η οθωμανική κυβέρνηση αποφάσισε να κατάσχει όλη την περιουσία του, η οποία βέβαια δεν έφτανε για να ξεχρεώσει ούτε τους δανειστές του⁽²⁶⁾. Στην Κωνσταντινούπολη η σύζυγός του, Ζαφείρα αναγκάστηκε να πουλήσει ακόμα και τα ίδια της τα ρούχα για να επιβιώσει⁽²⁷⁾.

Στη Ρωσία ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος Φιραρής άρχισε να ενθαρρύνει με ποιήματά του τους Έλληνες για τον αγώνα της ελευθερίας. Ήδη, από τις αρχές της δεκαετίας του 1780 κυκλοφορούσαν δικά στιχουργήματα στις χειρόγραφες ανθολογίες της εποχής. Ένα μέρος από αυτήν τη νεανική παραγωγή θα περιληφθεί στην έκδοση που ο Μαυροκορδάτος θα κυκλοφορήσει σχεδόν ανώνυμα – πιθανότατα για πολιτικούς λόγους - στη Μόσχα, το 1810 με τίτλο **Βόσπορος εν Βαρυσθαίνει**. Σε αυτή τη συλλογή ορισμένα στιχουργήματα κάτω από τον τίτλο έχουν την ένδειξη «εν Κων...», που σημαίνει πως γράφτηκαν πριν από το 1785⁽²⁸⁾. Ο Σπαθής σχολιάζοντας τη συγγραφική πλευρά του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου παρατηρεί ότι είχε κερδίσει την εκτίμηση των ανθρώπων εκείνων που είχαν σχέση με τα γράμματα. Η μετάφραση του βιβλίου του **Ramsay Ηθική Περιήγησις Κύρου Βασιλέως των Περσών** (Βιέννη 1783) αφιερώνεται «τω Εκλαμπροτάτω, Ενδοξοτάτω, Περιβοήτω, Μπεϊζαντέ, και Διερμηνευτή της Κραταιάς των Οθωμανών Βασιλείας, Πρωτίστω του Γένους των Ρωμαίων Κυρίω Κυρίω Αλεξάνδρω Ιωάννου Βοεβόντα Μαυροκορδάτω»⁽²⁹⁾.

Αν πρέπει να κάνει κανείς σύγκριση ανάμεσα στους δύο ξαδέλφους Αλέξανδρους, τον Ντελήμπεη και τον Φιραρή μπορεί να διαπιστώσει, εκτός από την αποτυχία ως ηγεμόνα του πρώτου και τη σχετική επιτυχία του δεύτερου, την επιρροή της Ρωσίας στο Φιραρή, γεγονός που κατά πάσα πιθανότητα οφείλεται στην παραμονή και την ανατροφή του στη Ρωσία. Οι δυο τους ιδεολογικά είχαν σημαντικές διαφορές. Ο Ντελήμπεη ήταν αφοσιωμένος στο Σουλτάνο και στην οικογενειακή παράδοση, ενώ ο Φιραρής ήταν επαναστάτης και οραματιζόταν την εθνεγερσία. Το έργο του και οι επαφές του στη Μόσχα είχαν αυτή τη στόχευση.

Όσο αφορά την ακίνητη περιουσία του Φιραρή, ο Σούτσος μιλά για το πατρογονικό του σπίτι στο Μέγα Ρεύμα (Arnavutköy), εκεί όπου έζησε και πέθανε ο πατέρας του Ιωάννης Μαυροκορδάτος και το οποίο ο Δαπόντες χαρακτηρίζει ως σαραϊ. Ένα άλλο κτίριο που συνδέεται με το όνομα Μαυροκορδάτου και στο οποίο θα

μπορούσε να κατοικεί ο Αλεξανδροβόδας το 1785, είναι το μέγαρο στην Ξηροκρήνη (Kurucesme), που αγοράστηκε το 1804 για να εγκατασταθεί εκεί η Πατριρχική Ακαδημία (Μεγάλη του Γένους Σχολή)⁽³⁰⁾.

Τέλος, ο Σούτσος κάνοντας μια αυστηρή ηθική και πολιτική αποτίμηση της συμπεριφοράς του Αλεξανδροβόδα (Φιραρή) αναφέρει ότι «ο αναγνώστης πρέπει να πεισθεί πως ο Αλέξανδρος αναδείχθηκε στο ύπατο αξίωμα εκμεταλλευόμενος την εύνοια ή την προστασία του βεζίρη ή του πεθερού του, και χρησιμοποιώντας αθέμιτα μέσα –ίντριγκες, παρασπονδίες, προδοσίες- ενώ και τα ίδια όπλα θα χρησιμοποιήσει και τώρα για να εξουδετερώσει τους αντιπάλους του και να στερεώσει την αυθεντία του. Πρέπει να πεισθεί επίσης πως η τύχη του ηγεμόνα είναι συνάρτηση του χαρακτήρα του και της στάσης του, η αναμενόμενη πτώση του είναι αναπόφευκτη συνέπεια της συμπεριφοράς του. Και τέλος, πως η ηθική πώρωση, με τα επακόλουθά της, είναι η μοιραία κατάληξη για όποιον απομακρύνεται από τις παραδοσιακές ηθικές αξίες, τις αμφισβητεί ή τις απορρίπτει»⁽³¹⁾. Προφανώς, αυτού του είδους οι κατηγορίες είχαν πληθήνει με αποτέλεσμα να έχουν ενοχλήσει τον Αλέξανδρο, ο οποίος τις αντικρούει θέλοντας «να θυμίσει στους αναγνώστες πως ως στοχαστής είναι άξιος του προπάππου του Αλέξανδρου του εξ Απορρήτων και του πάππου του Νικόλαου Μαυροκορδάτου. Ίσως ενδιαφέρεται πιο πολύ να αποδείξει ότι δεν έχει καμιά σχέση με την εικόνα που κατασκεύασαν οι εχθροί του παριστάνοντας τον φαρμασόνιο και άθεο»⁽³²⁾. Τα σχόλια στην εποχή του που είχαν ως αποδέκτη τον Αλέξανδρο δεν είναι και τόσο κολακευτικά. Η συμπεριφορά του δεν συμβάδιζε με τις ηθικές αξίες της φαναριώτικης κοινωνίας. Ήταν, μάλλον μια «ασυνείδητη» προσωπικότητα, όπως ακριβώς αναγράφεται ο υπότιτλος της κωμωδίας του Σούτσου στα 1785. Ο συγγραφέας, αναφέρει, λοιπόν, τα εξής: «Ως ασέλγέστατος έζη βίον αβίωτον με την γυναίκα του {...}, από την ασέλγειάν του ευρέθη έγγυος μία νέα δούλη του, νησιώτισσα, από της νήσου Τζίας. Την μετώκισεν εις το Τζουπαλί.{...} Απερχόμενος εις την ηγεμονίαν επήρε μαζί του την παλλακίδα, αφείς την νόμιμόν του γυναίκα εις την Πόλιν»⁽³³⁾. Ο Αλέξανδρος μετά τη φυγή του από τη Μολδαβία πέρασε όλη του τη ζωή στη Μόσχα, όπου πέθανε το 1819.

Από την οικογένεια Μαυροκορδάτου, ένας άλλος Αλέξανδρος, ο οποίος είχε διατελέσει Μέγας Ποστέλνικος της Βλαχίας, τον Οκτώβριο του 1821, σε επιστολή του επικρίνει τους Φιλικούς και τον Αλέξανδρο Υψηλάντη για την καταστροφή που προκάλεσαν στις ηγεμονίες, **έν ώ το γένος φανερά επροχώρει και ελπίζετο ίσως και**

αναιμωτί η ελευθερία του μετ'ολίγους ενιαυτούς⁽³⁴⁾. Αυτός, ο ίδιος Μαυροκορδάτος θα είναι ο κατοπινός πρωθυπουργός της Ελλάδος⁽³⁵⁾.

Μετά τη φυγή του τελευταίου ηγεμόνα των Μαυροκορδάτων, είναι άγνωστο αν παρέμειναν μέλη αυτής της οικογένειας στην Κωνσταντινούπολη. Ο Said Duhani στο βιβλίο του “Eski İnsanlar Eski Evler” (σελ. 56) αναφέρεται σε κάποιον χρηματομεσίτη ονόματι Τ. Μαυροκορδάτο και προσθέτει λέγοντας ότι λόγω της προίκας τους ήταν ιδιαίτερα γοητευτικά τα κορίτσια των Ρωμιών που ίππευαν κατά μήκος του Βοσπόρου⁽³⁶⁾.

Η ρευστότητα της πολιτικής κατάστασης προς το τέλος του 18^{ου} αιώνα διαμορφώνει και ανάλογες συμπεριφορές στους Φαναριώτες που βρίσκονται στο επίκεντρο αυτών των εξελίξεων. Είναι πολλαπλοί οι παράγοντες που επιδρούν επάνω τους. Από τη μια η Οθωμανική Αυτοκρατορία, που δεν είναι σε θέση πια να τους εμπνεύσει το αίσθημα της ασφάλειας και του μέλλοντος, και από την άλλη ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων, μέσα στις οποίες δεσπόζει η πολιτική επιρροή της Ρωσίας. Εν μέσω αυτών των παραγόντων παρατηρεί κανείς και τις εσωτερικές διεργασίες που συντελούνται στο μιλλέτ των Ρωμιών. Όλα αυτά καθιστούσαν ιδιαίτερα περίπλοκη τη θέση των Φαναριωτών ηγεμόνων.

- 1- <http://kapodistrias1821.blogspot.com/2009/03/21.html> σελ. 3
- 2- Σούτσος, Ν. Γεώργιος- Ο Αλεξανδροβόδας ο Ασυνείδητος, 1785, Σχολισμένη Έκδοση του Δημήτρη Σπαθή, σελ. 292-Κέδρος Αθήνα
- 3- Σούτσος, ο.π. σελ. 290
- 4- Σούτσος, ο.π. σελ. 291
- 5- Σούτσος, ο.π. σελ. 294
- 6- Σούτσος, ο.π. σελ. 295
- 7- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı Tarihi, σελ. 74-75, 4/2 τόμος
- 8- Hammer, Joseph- Η Μεγάλη Οθωμανική Ιστορία, σελ. 2458, 9^{ος} τόμος, Εκδόσεις Milliyet, 2010 İstanbul
- 9- Σταματιάδης, Επαμεινώντας- Βιογραφίαι των Ελλήνων Μεγάλων Διερμηνέων του Οθωμανικού Κράτους, σελ. 145, Εκδόσεις Πουρνάρα, 1973 Θεσσαλονίκη
- 10- <http://kapodistrias1821.blogspot.com/2009/03/21.html> σελ. 4
- 11- <http://kapodistrias1821.blogspot.com/2009/03/21.html> σελ. 5
- 12- <http://kapodistrias1821.blogspot.com/2009/03/21.html> σελ. 5
- 13- Υψηλάντης, Αθανάσιος Κομνηνός- Τα Μετά την Άλωση, σελ. 643, Εκδόσεις Βρετού, 1870 Κωνσταντινούπολη
- 14- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler 110 Yılın Öyküsü (1711-1821), σελ. 85, Εκδόσεις Aybay, 2000 İstanbul
- 15- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Hariciye 1827
- 16- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Hariciye 1827
- 17- Σούτσος, ο.π. σελ. 369
- 18- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı Tarihi, σελ. 75, 4/2 τόμος
- 19- Υψηλάντης, Κομνηνός Αθανάσιος- Τα Μετά την Άλωση, σελ. 648, Εκδόσεις Βρετού, 1870 Κωνσταντινούπολη
- 20- <http://kapodistrias1821.blogspot.com/2009/03/21.html> σελ. 5
- 21- Hammer, ο.π. σελ. 2460-2461

- 22- Ροδάκης, Περικλής- Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης και η Φιλική, σελ. 105, Εκδόσεις Γόρδιος, 1996 Αθήνα
- 23- Hammer, ο.π. σελ. 2461, 9^ο τόμος
- 24- İlter, Erdal- Ermeni Meselesi'nin Doğuşunda ve Gelişmesinde İngiltere'nin rolü, σελ. 156-157, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1152/13545.pdf>
- 25- Ροδάκης, ο.π. σελ. 105
- 26- Berkes, Niyazi- Türkiye'de Çağdaşlaşma, σελ. 128, Εκδόσεις YKY 2002 İstanbul
- 27- Mansel, Philip- ΗΚωνσταντινούπολη- Η Πόλη που Νοσταλγεί ο Κόσμος, σελ. 216, Εκδόσεις Everest 2007 İstanbul
- 28- Σούτσος, ο.π. σελ. 297-298
- 29- Σούτσος, ο.π. σελ. 298
- 30- Σούτσος, Γεώργιος Ν. – Αλεξανδροβόδας ο Ασυνείδητος, σελ. 345, 1785, Σχολιασμένη έκδοση με συνοδευτική Μελέτη του Σπαθή Δημήτρη, Κέδρος. Αθήνα
- 31- Σούτσος, ο.π. σελ. 348
- 32- Σούτσος, ο.π. σελ. 331
- 33- Σούτσος, ο.π. σελ. 342
- 34- Πατρινέλης, Χ. Γ. – Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 31 Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα
- 35- Γαρδίκας, Κατερίνα- Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 137, Εκδόσεις Εταιρίας Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα
- 36- Sözen, ο.π. σελ. 86

Γ- Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

Γ1- Το Εκπολιτιστικό Έργο των Φαναριωτών Ηγεμόνων

Η πνευματική παράδοση του Νέοελληνισμού ξεκίνησε την πορεία της σε τρία σημαντικά κέντρα, στην Ιταλία, στο Φανάρι και στις παραδουνάβιες χώρες. Αντίθετα με τις όποιες διαφορές και αντιθέσεις που υπήρχαν στους κόλπους της Ορθόδοξης και της Καθολικής Εκκλησίας, οι Ρωμιοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διατήρησαν ισχυρές πολιτισμικές σχέσεις με σημαντικά κέντρα της Ιταλίας και μετά την Άλωση. Αρκετοί νέοι Ρωμιοί βρήκαν φιλοξενία στα πανεπιστήμια γνωστών πόλεων της Ιταλίας, όπως η Πάδουα, η Μπολόνια, η Ρώμη κ.ο.κ. Από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα το Φανάρι αρχίζει να προβάλλει μια ταυτότητα αξιόλογης πνευματικής δράσης, ενώ από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα οι παραδουνάβιες ηγεμονίες φιλοδοξούν να αναδειχθούν σε κέντρα πολιτισμού στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Η ελληνική πνευματική επιρροή θα ενταθεί περισσότερο, όταν το 1679 ιδρύεται από τον Ελληνορουμάνο Σερμπάν Καντακουζηνό η Ελληνική Ακαδημία του Βουκουρεστίου. Το εκπαιδευτικό αυτό οίκημα στεγάστηκε στο χώρο του μοναστηριού του Αγίου Σάββα και από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα η πνευματική κίνηση στο Βουκουρέτι αυξήθηκε με αισθητά αποτελέσματα και στην πορεία της ακαδημίας και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ισχυρότατο ρεύμα Ελλήνων λογίων ακολούθησε τους Φαναριώτες ηγεμόνες⁽¹⁾. Επομένως, ο νεοελληνικός Διαφωτισμός αναπτύχθηκε σε μια προϋπάρχουσα βάση τροφοδοτούμενος από τα ισχυρά ρεύματα στη Δύση. Ο διαφωτισμός στο ελληνικό χώρο είχε, βέβαια, να αντιμετωπίσει σοβαρές δυσκολίες, εξαιτίας του γεγονότος ότι τα ρεύματα του διαφωτισμού στην Ευρώπη κινήθηκαν σε αντίθετη τροχιά με εκείνη της εκκλησιαστικής παράδοσης. Όπως ήταν φυσικό, η Ορθόδοξη Εκκλησία στο Φανάρι πρόβαλλε αντίσταση, - αναμενόμενη είναι αλήθεια - αισθανόμενη έμμεσα κάποια απειλή από τις «αθεϊστικές ιδέες» που συγκλόνιζαν την Ευρώπη.

Ωστόσο, το γεγονός της συνειδητοποίησης της πνευματικής και της πολιτικής προόδου της Δύσης ήταν σε θέση να παροτρύνει ηγεμόνες και λογίους να προβούν σε μεταρρυθμίσεις στο πλαίσιο του πολιτειακού συστήματος και στον τομέα της εκπαίδευσης. Η αργή εκκοσμίκευση της γνώσης και της παιδείας συνεπιφέρει την προβληματική της ηθικής, αλλά και της γλωσσικής μορφής ως μέσον επικοινωνίας. Αν ο Πρώιμος Διαφωτισμός ενθαρρύνει την ελεύθερη σκέψη και παρακινεί στον προσωπικό στοχασμό, δεν στοχεύει, όμως, να αμφισβητήσει τα θρησκευτικά δόγματα και να υποσκάψει το κύρος της Εκκλησίας⁽²⁾. Αρκετοί, άλλωστε, κληρικοί, όπως ο

Βούλγαρης και ο Ιώσηπος Μοισιόδακας ήταν εκφραστές και υπεραπιστές των αξιών του νεοελληνικού Διαφωτισμού, που είχε την ικανότητα να συνθέσει τις αξίες που άνθιζαν στη Δύση με εκείνες της ρωμιότικης παράδοσης. Ο πρώτος Φαναριώτης ηγεμόνας, ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος, ο οποίος με τα έργα του τόλμησε να ανοίξει ένα παράθυρο προς τη Δύση, φρόντισε παράλληλα και έφερε τον Ιάκωβο από το Άργος, που ήταν άλλοτε καθηγητής του αντιπάλου και εχθρού του Dimitrie Cantemir, στην Κωνσταντινούπολη, για να τον χρησιμοποιήσει σε ένα από τα σχολεία του(3). Όλη αυτή η προεργασία συνιστούσε σημαντικό πλεονέκτημα για να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για την αποδοχή και την εξέλιξη της καινούργιας κοσμοθεωρίας που είχε απλωθεί σε όλη σχεδόν τη Δύση.

Η σχέση, λοιπόν, αυτή των Φαναριωτών, αποτελούσε βασικό γνώρισμα στην οργάνωση και στην ανάπτυξη των παραδουνάβιων χωρών, διότι οι δύο αυτές χώρες θα μπορούσαν να λειτουργήσουν υπό τη μορφή εργαστηρίου στο θέμα της αποδοχής των νέων ιδεών από τη Δύση, μιας και το Ορθόδοξο Πατριαρχείο λόγω της ιδιομορφίας των παραδουνάβιων χωρών δεν θα μπορούσε να ασκήσει άνετα επιρροή και να αντικρούσει τις ιδέες αυτές, για τις οποίες εξακολουθούσε να έχει σοβαρές επιφυλάξεις.

Προς το τέλος του 18^{ου} αιώνα, μια αξιόλογη πνευματική προσωπικότητα, ο Δημήτρης Καταρτζής, θα μιλήσει για την πολιτικοκοινωνική θέση των Ρωμιών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, την οποία θα χαρακτηρίσει ως **συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας υπό των χριστιανών Ρωμιών**(4). Αν και η αξιολόγηση αυτή, κατά την άποψή μας, δεν πρέπει να περιορίζεται αυστηρά στον παραδουνάβιο χώρο, θα μπορούσε ωστόσο να προσδιορίσει εύστοχα την περίπτωση των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών.

Οι καινούργιες ιδέες της Ευρώπης, εκτός από τις παραδουνάβιες ηγεμονίες είχαν επίσης, ιδιαίτερη απήχηση και σε προσωπικότητες της ευρύτερης κοινωνίας των Ρωμιών εντός και εκτός της οθωμανικής επικράτειας. Οι γενικότερες συνθήκες στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, όπως προαναφέρθηκε αποτελούσαν πλεονέκτημα στην αποδοχή και στην εφαρμογή των νέων ιδεών της Δύσης. «Ο Νεοελληνικός Πρώιμος Διαφωτισμός παρουσιάζει μια ιδιάζουσα μορφή δεδομένου ότι εμφανίζεται και εξελίσσεται προπαντός στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, διαθέτοντας όμως πολιτισμικά κέντρα που βρίσκονται έξω από το χώρο που ελέγχουν οι Οθωμανοί δυνάστες»(5). Μολονότι η επέκταση των Ρωμιών στις παραδουνάβιες χώρες είχε ως κίνητρο τον οικονομικό παράγοντα, «πρέπει να παραδεχτούμε ότι το κίνημα αυτό θα

αδυνατούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς την επέκταση του Ελληνισμού στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Ο ανώνυμος συντάκτης του Χρονικού της Μολδαβίας αναφέρει ρητά – με κάποια δόση αλήθειας - ότι οι Έλληνες της Πόλης εισέβαλαν στις ρουμανικές χώρες για να τις μετατρέψουν σε ελληνικές αποικίες. Βλέποντας τα δυτικά έθνη να ιδρύουν αποικίες στο Νέο Κόσμο, μήπως επιθύμησαν οι Νεοέλληνες να αποικήσουν και αυτοί σε χώρες έξω από τα τουρκοκρατούμενα εδάφη και να δυναστεύσουν τους εκεί “bons sauvages”»⁽⁶⁾. Επομένως το κίνημα των νέων ιδεών βρήκε μια οικονομική και κοινωνική υποδομή και μια πολιτική κατάσταση ελεγχόμενη από τους Φαναριώτες που όλοι τους είχαν υψηλό επίπεδο μόρφωσης.

Ένα άλλο γεγονός που διευκόλυνε την πνευματική προσέγγιση των Φαναριωτών με τη Δύση, είναι ότι ο ίδιος ο Διαφωτισμός στη Δύση είχε υιοθετήσει με ένα ανάλογο ενδιαφέρον τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, πράγμα το οποίο είναι ενδεικτικό της εκτίμησης και της αγάπης που έτρεφαν οι Ευρωπαίοι για την ελληνική γλώσσα και παράδοση. Με αυτή την έννοια, μπορούμε θεωρήσουμε ότι ο ελληνικός Διαφωτισμός αποτελεί κλάδο του μεγάλου κορμού του ευρωπαϊκού διαφωτισμού. Με τον όρο Διαφωτισμό οι Ευρωπαίοι ιστορικοί εννοούσαν τις ιδέες και τις αξίες που εκπορεύτηκαν από την παιδεία της βορειοδυτικής Ευρώπης κατά τον 18^ο αιώνα, και πριν τη Γαλλική Επανάσταση⁽⁷⁾.

Επιδίωξη των Ευρωπαίων διαφωτιστών ήταν η κατίσχυση του σύγχρονου πνεύματος σε βάρος των κατεστημένων ιδεών της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας, του δογματισμού, της άγνοιας και της προκατάληψης. Η ριζική αμφισβήτηση των καθιερωμένων αυθεντιών, ο προβληματισμός γύρω από τη φύση, (πηγές και όρια της γνώσης), η πίστη στην ανθρώπινη γνωστική δυνατότητα, η επίκληση του ορθού λόγου, η φυσική θρησκεία των ελεύθερων στοχαστών διαμόρφωσαν το ιδεολογικό πλαίσιο του κινήματος του Διαφωτισμού⁽⁸⁾. Η δυναμική των καινούργιων ιδεών στη Δύση επέδρασε αποτελεσματικά στον ελληνικό χώρο και παρά τις αντιδράσεις της παραδοσιακής τάξης. Το χρονικό όριο του νεοελληνικού Διαφωτισμού προσδιορίζεται στα 1770 και μετά ως την Ελληνική Επανάσταση. Ο Bouchard ονομάζει την περίοδο πριν από το Νεοελληνικό Διαφωτισμό, «Πρώιμο Διαφωτισμό», για να υπογραμμίσει τη συγκρουσιακή σχέση ανάμεσα στην Εκκλησία και σε γνωστές προσωπικότητες της εποχής μνημονεύοντας τις δοκιμασίες και τη δίκη του Μεθόδιου Ανθρακίτη (1723) και αναφέρει ότι οποιαδήποτε παρέκκλιση από την Αριστοτελικοσχολαστική φιλοσοφία περνούσε ως προσβολή των δογμάτων της Ορθοδοξίας. Κι όμως, κατά τον Bouchard, οι πιο επιφανείς εισηγητές της νεότερης σκέψης στα χρόνια της

«Φωτισμένης Δεσποτείας», όπως αλλιώς ονομάζει τον «Πρώιμο Διαφωτισμό», προέρχονται από τους κόλπους της Εκκλησίας, όπως ο Ευγένιος, ο Βούλγαρης, οι οποίοι αποτελούν υπόδειγμα λογίου κληρικού(9).

Οι μεταφράσεις των νέων ιδεών και ανακαλύψεων της Δύσης αποτέλεσαν κατά κύριο λόγο την πνευματική αφύπνιση των Ρωμιών και τη βάση μιας σύγχρονης παιδείας που ξεκίνησε το οικοδόμημα της πολιτιστικής αναγέννησης του γένους των Ρωμιών. Περίπου στα 1777 μεταφράζεται το έργο «Δοκίμιο Περί των Ηθών» του Voltaire από το Νικόλαο Καρατζά(10). Ένας άλλος διανοούμενος Ρωμιός της εποχής, ο Ρήγας Βελεστινλής, γοητεύεται περισσότερο από τις πολιτικοκοινωνικές ανακατατάξεις που συντελούνται στη Δύση και μάλιστα επιχειρεί να διαδώσει τις φιλελεύθερες αυτές ιδέες σε μια λαϊκή επαναστατική βάση καλώντας όλες τις εθνότητες του οθωμανικού κράτους, ανεξαρτήτου θρησκείας. Στις ιδέες του Ρήγα θα αντιδράσει πρώτο το Ορθόδοξο Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη. «Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄, το Δεκέμβριο του 1797, αναφέρει στον Μητροπολίτη της Σμύρνης, Άνθυμο, ότι είχε δει αντίτυπο του συντάγματος του επαναστάτη ποιητή Ρήγα και του συνιστά να εμποδίσει την κυκλοφορία εκείνων των αντιτύπων ανάμεσα στους Χριστιανούς για να “μην πληγώσει την πίστη τους”»(11). Εξάλλου, η ρήξη ανάμεσα στην Εκκλησία και τους Ρωμιούς διανοούμενους είχε βαθύνει τόσο πολύ που πολλές φορές οι διαφορές αυτές έπαιρναν εκρηκτικές διαστάσεις. «Ο Πατριάρχης των Ιεροσόλυμων Άνθυμος, για τον οποίο πιστεύεται ότι συνέγραψε την **Πατρική Διδασκαλία** η οποία εκδόθηκε το 1798 στην Ιστανμπούλ, κατείγγειλλε με τέτοιο μένος τη Γαλλική Επανάσταση και ιδίως το ελληνικό εθνικό κίνημα, ώστε έκανε έξω φρενών τον εθνικόφρονα συγγραφέα Αδαμάντιο Κοραή, ο οποίος υποστήριξε λέγοντας ότι κανένας Έλληνας δεν θα μπορούσε να γράψει ένα τέτοιο εγχειρίδιο»(12). Τις ίδιες ευαισθησίες είχε και ο μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας Ιγνάτιος*, ο οποίος ανέλαβε στη θέση του εκδιωχθέντα Δοσίθεου. Η Εκκλησία της

* Ο Ιγνάτιος γεννήθηκε το 1765 στη Μυτιλήνη από οικογένεια καταγόμενη από τη Λακωνία. Σπούδασε στην Κωνσταντινούπολη στη Μεγάλη του Γένους Σχολή. Το 1794 χειροτονήθηκε από τον Πατριάρχη Γεράσιμο Γ΄ μητροπολίτης Άρτας και Ναυπάκτου. Εξαιτίας της λεπτής θέσης που κατείχε στο μητροπολιτικό αξίωμα υιοθέτησε χλιαρή μέχρι και φιλική στάση απέναντι στον Αλή Πασά. Ως εκπρόσωπος του Αλή υπέγραψε την Ιόνιο Πολιτεία στις 9/11/1803. Στη συνέχεια διορίζεται από τη Σύνοδο της Ρωσικής Εκκλησίας μητροπολίτης της Ουγγροβλαχίας με έδρα το Βουκουρέστι. Παράλληλα με τα κληρικά του καθήκοντα αναπτύσσει μεγάλη εκπαιδευτική δραστηριότητα υπέρ των Ελλήνων και του ντόπιου πληθυσμού. Κυριακής Θωμάς, Η Πρόσληψη «εθνικών αξιών» στην Περίπτωση του Ιγνατίου, Γ΄ Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρίας Νεοελληνικών Σπουδών. Η συμπαραστάση της Ρωσίας προς τον Ιγνάτιο είχε να κάνει με την πίστη του τελευταίου προς αυτήν. Ο Ιγνάτιος στήριξε τη ρωσική πολιτική στα Επτάνησα και είχε αναλάβει να επιτύχει τη συνεργασία μεταξύ των ενόπλων ελληνικών τμημάτων, των κλεφταρματολών και των καπεταναίων της Στερεάς

Ρωσίας επικύρωσε το διορισμό του με τη συγκατάθεση του Τσάρου⁽¹³⁾. Θεωρείται από τους εκπροσώπους των «**εθνικών αξιών**» δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση σε έννοιες, όπως η θρησκεία, η γλώσσα, το γένος-έθνος, η ιστορία, Έλληνας-Γκραικός κτλ⁽¹⁴⁾.

Αξίζει να αναφερθεί ότι στη διάρκεια της εξέλιξης του Νεοελληνικού Διαφωτισμού ο ρόλος της τυπογραφίας υπήρξε πολύ σημαντικός. Η τυπογραφία στις παραδουνάβιες χώρες υπήρξε και πριν την περίοδο των Φαναριωτών. Στην πρωτεύουσα της Βλαχίας, το Βουκουρέστι, το πρώτο ελληνικό βιβλίο που τυπώθηκε είναι το «**Εγχειρίδιον κατά του σχίσματος των Παπιστών**» το 1690, του Μαξίμου του Πελοποννησίου. Στη σελίδα του τίτλου διαβάζουμε ότι τυπώθηκε «**Εν τη Αυθεντική Τυπογραφία τη εν Μπουκουρεστίω**»⁽¹⁵⁾. Ένα άλλο βιβλίο το **Συνταγμάτιον** του Χρύσανθου Νοταρά είναι τυπωμένο στο Tergoviște, το 1715, και το είχε επιμεληθεί ο Γρηγορά⁽¹⁶⁾, ενώ το **Περί Καθηκόντων Βίβλος**, του Νικόλαου Μαυροκορδάτου, ηγεμόνα της Βλαχίας, τυπώθηκε το 1719 στη Μονή Ανθίμου. Μεταγενέστερα βιβλία, όπως δύο του 1728, δεν αναφέρουν παρά μόνο την πόλη, χωρίς λεπτομέρειες για το μέρος όπου βρισκόταν το τυπογραφείο. Αναφέρεται η πόλη του Βουκουρεστίου, έδρα του αυθεντικού θρόνου. Υπάρχει όμως, μια άλλη έκδοση **Ακολουθιών**, του 1736, που είναι άκρως κατατοπιστική. Το 1767, η **Ορθόδοξος Ομολογία της Ανατολικής Εκκλησίας** τυπώνεται «εν τη Νεοσυσταθείση Τυπογραφία του Ορθοδόξου Γένους των Ρωμιών, εν Βουκουρεστίω». Αναφέρονται στο μεταξύ εκδόσεις του 1769 ή του 1780, όπως το **Συνταγμάτιον Νομικόν** του Αλέξανδρου Υψηλάντη⁽¹⁷⁾. Αν πρέπει να αναφέρουμε τα πιο σημαντικά τυπογραφικά κέντρα, αυτά είναι: το Βουκουρέστι, η Βραϊλα, το Γαλάτζι, η Κωσταντζα, το Ιάσι, η Τουλτσέα κ.α. Βέβαια, περιττό να αναφερθεί ότι το Βουκουρέστι βρισκόταν ασφαλώς στην πρώτη θέση ως προς την εκτύπωση ελληνικών βιβλίων εκείνη την περίοδο⁽¹⁸⁾.

Η πνευματική κίνηση και η διάδοση των καινούργιων ιδεών ανάμεσα στους Έλληνες δεν περιορίζεται μονάχα στις παραδουνάβιες χώρες και στην υπόλοιπη οθωμανική επικράτεια, αλλά και σε αρκετές πόλεις του εξωτερικού, στις οποίες είχαν ιδρυθεί ελληνικές παροικίες. «Το 1793 ιδρύεται στη Βιέννη η πρώτη ελληνική εφημερίδα. Αυτός ο πρόωρος τοκετός ήταν αποτέλεσμα των ευνοϊκών συνθηκών του εκεί ελληνικού στοιχείου και η ποιότητα των εμπόρων και των φοιτητών, οι οποίοι είχαν δημιουργήσει στη Βιέννη ελληνική παροικία. Αντίθετα, οι Βούλγαροι έμποροι

Ελλάδας και της Ηπείρου προς όφελος της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Ο ρόλος του στις παραδουνάβιες ηγεμονίες ήταν ανάλογος με εκείνο στην κεντρική Ελλάδα. Παπαϊωάννου, Δ. Σχολές του Ευρύτερου Ελληνισμού επί της Τουρκοκρατίας, Η Αυθεντική Ακαδημία Βουκουρεστίου, 20^ο Διεθνές Συνέδριο, η Παιδαία στην Αυγή του 21^{ου} Αιώνα.

και φοιτητές θα περίμεναν πολύ καιρό ακόμα ως που να δημιουργήσουν μια ανάλογη δραστηριότητα»(19).

«Οι Ρουμάνοι χάρη στις επαφές με τους Έλληνες, έχουν πρόσβαση στη δυτική κοσμική κουλτούρα, πρώτα μέσω της ελληνικής, ύστερα της γαλλικής, αλλά αποκτούν επίσης μια δική τους εθνική συνείδηση, κατά μίμηση των Ελλήνων και σε αντίδραση προς αυτούς. Ο αρχόμενος Διαφωτισμός θα εξακριβώσει την εθνική ταυτότητα του καθενός και θα καθορίσει τη δική του προγονική κληρονομιά: οι Ρουμάνοι θα επικαλούνται τους Ρωμαίους, οι Γραικοί-Ρωμιοί τους Έλληνες, ένα γεγονός που θα έχει ως αποτέλεσμα το τέλος του φαναριώτικου καθεστώτος στις παραδουνάβιες ηγεμονίες και τη σύσταση δύο ξεχωριστών πατρίδων, της Ρουμανίας και της Ελλάδας»(20). Αυτό όμως, σε καμία περίπτωση δεν αναιρεί το γεγονός ότι η διοίκηση των ηγεμονιών από τους Φαναριώτες και γενικότερα η παρουσία αρκετών λογίων στις χώρες αυτές έδωσαν τα φώτα του πολιτισμού. «Σήμερα, αν δεν δικαιώνεται η πολιτεία των Φαναριωτών στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, τουλάχιστον δικαιολογείται ιστορικά. Πρέπει δε να εξαρθεί ιδιαίτερα η συμβολή τους στην προαγωγή της παιδείας –όχι μόνο της ελληνικής, αλλά και της ρουμανικής- σε όλες της τις μορφές: σχολεία, τυπογραφεία, μεταφράσεις και εκδόσεις βιβλίων, ενίσχυση λογίων, δημιουργία θεάτρου, εισαγωγή της διδασκαλίας “νεωτερικών” μαθημάτων στα σχολεία, υιοθέτηση κάποιων ευρωπαϊκών τρόπων ζωής και διάδοση των ξένων γλωσσών, ιδίως της γαλλικής, που διευκόλυνε τις πνευματικές επαφές με την ευρωπαϊκή παιδεία όχι μόνο του ευρύτερου κύκλου των Φαναριωτών αλλά και μιας μερίδας βογιάρων»(21).

Αρκεί να αναφέρουμε ένα από τα πολλά παραδείγματα που είναι αντιπροσωπευτικό σε ό,τι αφορά την παρουσία ελληνικού ενδιαφέροντος στη διάδοση της παιδείας και των γραμμάτων. Ο Ιωάννης Κολοκοτίδης, καθηγητής Ελληνικών του Αγίου Σάββα και συγγραφέας του έργου **Ελληνική Χρηστομάθεια**, με ρουμανικές υποσημειώσεις, το οποίο εκδόθηκε το 1861 στο Βουκουρέστι, στην εισαγωγή του έργου του, εξηγεί την ευελιξία της Ελληνικής, αλλά και την αναγκαιότητα για την εκμάθησή της. Το ενδιαφέρον της Ρουμανίας προς τα ελληνικά γράμματα θα συνεχιστεί ακόμα για αρκετό καιρό, και την ίδια περίπου περίοδο πολλά ελληνικά εγχειρίδια θα εγκριθούν από την Εφορία της Δημόσιας Εκπαίδευσης ως σχολικά εγχειρίδια για όλα τα σχολεία τα οποία λειτουργούσαν στο ρουμανικό χώρο. Ας σημειωθεί ότι ορισμένοι από τους μαθητές των Ηγεμονικών Ακαδημιών έγιναν στη

συνέχεια καθηγητές στα ρουμανικά σχολεία⁽²²⁾. Όλα αυτά είναι σημαντικά, κατά τον Πατρινέλη, αλλά ο ίδιος τονίζει, επίσης, ότι δεν πρέπει να υπερεκτιμώνται⁽²³⁾.

Τελειώνοντας, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε, όπως αναφέρει ο Bouchard, την ορθότητα και την ακρίβεια του ορισμού που διατύπωσε ο Immanuel Kant στα 1784 λέγοντας ότι «Διαφωτισμός είναι η απαλλαγή του ανθρώπου από την κηδεμονία για την οποία είναι ο ίδιος υπεύθυνος». Στα 1821 ορόσημο του Διαφωτισμού στη νοτιοανατολική Ευρώπη αποτελεί η απαλλαγή των Ελλήνων από την κηδεμονία των Οθωμανών και αυτή των Ρουμάνων από τους Φαναριώτες⁽²⁴⁾. Οι σχέσεις βέβαια, μεταξύ των δύο λαών θα συνεχιστούν για αρκετές δεκαετίες ακόμα σε πολιτισμικό επίπεδο, αλλά η λεγόμενη περίοδος των Φαναριωτών στις παραδουνάβιες χώρες θα κλείσει οριστικά.

- 1- Βακάλης, Χρήστος- Ο Ελληνισμός της Ρουμανίας 19^{ος} αιώνας, η Περίπτωση του Βουκουρεστίου, σελ. 7-8, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας 2007 Θεσ/νίκη.
- 2- Bouchard, Jacques- Νεοελληνικός Πρώιμος Διαφωτισμός, σελ. 37, Πανεπιστήμιο του Μοντρεάλ, 11^ο τεύχος Ιούλιος 2006 Αθήνα
- 3- Iorga, Nicolae- Το Βυζάντιο Μετά το Βυζάντιο, σελ. 222, Εκδόσεις Gutenberg 1985 Αθήνα
- 4- Αποστολόπουλος, Δημήτρης- Για τους Φαναριώτες, σελ. 55, Εκδ. Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών, 2203 Αθήνα
- 5- Bouchard, ο.π.σελ. 37
- 6- Bouchard, ο.π. σελ. 38
- 7- Χαριλάου, Νεόφυτου- Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Προάγγελος της Ελευθερίας των Ελλήνων, σελ. 1, <http://www.ododeikt.es.gr/index.php?option>
- 8- Χαριλάου, ο.π. σελ. 2
- 9- Bouchard, Jacques- Νεοελληνικός Πρώιμος Διαφωτισμός, σελ. 44, Πανεπιστήμιο του Μοντρεάλ, 11^ο τεύχος 2006 Αθήνα
- 10- Δημαράς, Κ.Θ. Νεοελληνικός Διαφωτισμός, σελ. 173, Εκδόσεις Ερμής 2006 Αθήνα
- 11- Karpat, Kemal H. Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, σελ. 164, Εκδόσεις İmge, 2006 İstanbul
- 12- Karpat, ο.π. σελ. 163
- 13- Παπαϊωάννου, Δημήτριος- Σχολές του Ευρύτερου Ελληνισμού επί Τουρκοκρατίας, Η Αυθεντική Ακαδημία του Βουκουρεστίου, σελ. 3, 20^ο Διεθνές Συνέδριο, Η Παιδεία στην Αυγή του 21^{ου} Αιώνα
- 14- Κυριάκης, Θωμάς- Η Πρόσληψη «Εθνικών Αξιών» στην Περίπτωση του Ιγνατίου της Ουγγροβλαχίας, σελ. 3 3^ο Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρίας Νεοελληνικών Σπουδών
- 15- Marinescu Florin- Rafailă Maria- Το Ελληνικό Έντυπο στη Ρουμανία (1642- 1918) σελ. 266, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Δελφοί, 16-20 Μαΐου 2001
- 16- Marinescu & Rafailă, ο.π. σελ. 270
- 17- Marinescu & Rafailă, ο.π. σελ. 271
- 18- Marinescu & Rafailă, ο.π. σελ. 277
- 19- Ortaylı, İlber- Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, σελ. 484, 2^η Έκδοση Turhan , 2004 Ankara
- 20- Bouchard, Jacques- Ο Πρώιμος Διαφωτισμός στους Έλληνες και τους Ρουμάνους, σελ. 5, Γ' Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρίας Νεοελληνικών Σπουδών, file:///C:/Documents and Settings/user/
- 21- Πατρινέλης, Χ.Γ. Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 43, Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα
- 22- Marinescu & Rafailă, ο.π. σελ. 277
- 23- Πατρινέλης, ο.π.σελ. 44
- 24- Bouchard, ο.π. σελ. 5

ΜΕΡΟΣ 4^ο

Α- Η ΑΝΑΜΙΞΗ ΟΜΟΡΩΝ ΧΩΡΩΝ ΣΤΙΣ ΗΜΙΑΥΤΟΝΟΜΕΣ

ΠΑΡΑΔΟΥΝΑΒΙΕΣ ΗΓΕΜΟΝΙΕΣ

Α1- Η Διαμάχη Ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τις Μεγάλες Δυνάμεις και ο Ρόλος των Φαναριωτών Αξιωματούχων

Ορόσημο του ανταγωνισμού ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις επί των οθωμανικών εδαφών μπορούμε να τοποθετήσουμε τη συνθήκη του Κάρλοβιτς που επισφράγησε τις διαδοχικές ήττες των Οθωμανών κατά τη δεύτερη πολιορκία έξω από τη Βιέννη (1683). Το ιστορικό αυτό γεγονός θα μπορούσε να ονομαστεί ως η αρχή του «Ανατολικού Ζητήματος», από το γεγονός ότι ο όρος αυτός με την πολιτική του σημασία ερμηνεύεται ως ο διαμελισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις. Οι συνέπειες της συνθήκης του Κάρλοβιτς βρίσκονται σε πλήρη ταύτιση με τον παραπάνω όρο. Ο Donald Quataerd, αποσαφηνίζει πλήρως τη λειτουργική σημασία του όρου αναφέροντας τα εξής: «Η γεωπολιτική λοιπόν, θέση του οθωμανικού κράτους, στο σταυροδρόμι της ασιατικής, της ευρωπαϊκής και της αφρικανικής ηπείρου, του προσέδωσε ένα σημαντικό ρόλο στην παγκόσμια ιστορία. Η σημασία αυτή δεν εκμηδενίστηκε μετά τη στρατιωτική καταστροφή του 1683 και τη μείωση της ικανότητας των Οθωμανών να υπερασπίζονται την εδαφική τους ακεραιότητα. Πράγματι, η οθωμανική αδυναμία προκάλεσε διεθνή αστάθεια ανάμεσα στους επεκτεινόμενους γείτονες, οι οποίοι ήθελαν να αρπάξουν τα οθωμανικά εδάφη ή τουλάχιστον να εμποδίσουν την αρπαγή τους από τους αντιπάλους τους. Αυτό το “Ανατολικό Ζήτημα” - ποιος θα κληρονομούσε ποιες περιοχές ύστερα από τη διάλυση του οθωμανικού κράτους – προκάλεσε διαμάχες μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής και έγινε ένα από τα πρωτεύοντα προβλήματα της διεθνούς διπλωματίας κατά τον 19^ο αιώνα»⁽¹⁾.

Η γενικότερη κατάσταση όπως αυτή διαμορφωνόταν στη νοτιοανατολική Ευρώπη και στην ανατολική Μεσόγειο, ήταν αρκετά περίπλοκη όχι μόνο για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά και για τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις, οι οποίες είχαν μπει σε αμείλικτο ανταγωνισμό μεταξύ τους. Η κατάσταση, λοιπόν, υπό αυτή την έννοια ήταν αρκετά ρευστή και κανείς δεν μπορούσε να προδικάσει το συσχετισμό των δυνάμεων των ευρωπαϊκών κρατών και την υπό διαμόρφωση κατάσταση των μεταξύ τους συμμαχιών.

Ο 19^{ος} αιώνας ξεκίνησε με ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις, τις οποίες σε μεγάλο βαθμό είχε πυροδοτήσει η Γαλλική Επανάσταση του 1789. Είναι βέβαιο ότι η κάθε μία από τις Μεγάλες Δυνάμεις ήθελε να αποκτήσει υπεροχή έναντι των άλλων χωρών, κάτι όμως που έβαζε σε ανησυχία τις υπόλοιπες. Οι συμφωνίες που αφορούσαν στις συμμαχίες αυτές ήταν σε αντιπερισπασμό άλλων συμμαχιών. Έτσι, οι χθεσινές συμφωνίες αμέσως ανατρέπονταν από άλλες, ή πολλές φορές ερμηνεύονταν κατά βούληση και κατά περίπτωση. Εκείνο που είχε ιδιαίτερη σημασία για το οθωμανικό κράτος είναι ότι εξαιτίας του ανταγωνισμού των Μεγάλων Δυνάμεων, η Οθωμανική Αυτοκρατορία μπορούσε και έβρισκε συμμάχους μέσα από τα αντίπαλα στρατόπεδα. Αυτό εν μέρει ήταν θετικό στοιχείο γι' αυτήν, αλλά και πολλές φορές είχε τις επιπτώσεις του, καθώς οι περιστασιακές σκοπιμότητες των κρατών, οι θέσεις των οποίων μεταβάλλονταν ραγδαία, ρύθμιζαν τις εκάστοτε συμμαχίες.

Στο επίκεντρο αυτών των εξελίξεων βρίσκονταν οι δύο ημιαυτόνομες επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Βλαχία και η Μολδαβία. Η γεωγραφική θέση των παραδουνάβιων χωρών μέσα σε αυτή την αμείλικτη διαμάχη μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων παρουσίαζε ιδιαίτερη στρατηγική σημασία. Η Ρωσία ήθελε πάση θυσία να δημιουργήσει επιρροές στα Βαλκάνια, αλλά, οι άλλες Μεγάλες Δυνάμεις ήθελαν να αποτρέψουν ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος το 1818 (Μεγάλος Ποστέλνικος της Βλαχίας εκείνο τον καιρό) υπέβαλε υπόμνημα στην κυβέρνηση της Βιέννης, με το οποίο προσπαθούσε να πείσει τους Αυστριακούς ότι η δημιουργία κάποιας μορφής ελληνικού κράτους θα μπορούσε να παίξει το ρόλο του αναχώματος στην επέκταση των Ρώσων προς το νότο(2).

Η Γαλλία από τη πλευρά της ήθελε και αυτή περισσότερη ανάμιξη στη Βλαχία και τη Μολδαβία. Αξίζει να αναφερθούν οι διπλωματικές δραστηριότητες και οι μυστικές προκλήσεις της Γαλλίας, οι οποίες είχαν ως στόχο να εμπλέξουν σε πόλεμο την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Πράγματι, στις 28 Μαΐου του 1796, η Comité de Salut Public ήθελε να διορίσει τον ελληνικής καταγωγής Κωνσταντίνο Σταμάτη, ο οποίος είχε αποκτήσει τη γαλλική υπηκοότητα, ως πρόξενο στις παραδουνάβιες χώρες. Αυτός ο διορισμός είχε σκοπό να υποκινήσει τους εκεί χριστιανούς μαζί με τους επαναστατημένους Πολωνούς κατά της Ρωσίας. Μάλιστα, το υπουργείο εξωτερικών της Γαλλίας ζήτησε από το διπλωμάτη της Verninac να συστήσει το Σταμάτη στους ηγεμόνες της Βλαχίας και της Μολδαβίας. Ο Κωνσταντίνος Σταμάτης μετά από μερικούς μήνες μέσω της Βοσνίας κατέφθασε στην Κωνσταντινούπολη. Τελικά, η Οθωμανική Αυτοκρατορία λαμβάνοντας υπόψη τις δικές της ευαισθησίες, αλλά και

τις ευαισθησίες της Ρωσίας αρνήθηκε αυτόν το διορισμό(3). Η Ρωσία, η οποία έμεινε μόνη της στον πόλεμο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, υποχρεώθηκε το 1798, να υπογράψει τη συνθήκη του Ιασίου. Η συνθήκη προέβλεπε μεταξύ άλλων και την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων από τη Μολδαβία και τη Βλαχία(4). Η Γαλλία του Ναπολέον όμως, η οποία ήθελε να κόψει το δρόμο της Αγγλίας προς την Ινδία και να αποδυναμώσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην ανατολική Μεσόγειο, κατέλαβε το ίδιο έτος την Αίγυπτο. Για την κίνηση αυτή της Γαλλίας η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε ενημερωθεί έγκαιρα από την Αγγλία και τη Ρωσία. Ο χθεσινός αντίπαλος, η Ρωσία, αυτή τη φορά μαζί με την Αγγλία ήταν στο πλευρό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με αποτέλεσμα η Γαλλία να αποτύχει στην εκπλήρωση του σκοπού της. Η Ρωσία όμως, η οποία είχε σπείσει σε βοήθεια προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία, εκτός του ότι δεν αποχώρησε από τα νησιά του Αιγαίου, επιδόθηκε σε αντιοθωμανική προπαγάνδα υποκινώντας το λαό στη Βλαχία, τη Μολδαβία, την Πελοπόννησο και τη Σερβία. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία σε αντίποινα καθαίρεσε τους φιλικά διακείμενους προς τη Ρωσία Φαναριώτες ηγεμόνες της Βλαχίας και της Μολδαβίας και έκλεισε το Βόσπορο με αποτέλεσμα να προκαλέσει την εκ νέου αντίδραση της Ρωσίας, η οποία κατέλαβε τη Βλαχία και τη Μολδαβία. Αυτό όμως ενόχλησε τη Γαλλία, η οποία αν και αρχικά στήριξε την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αναγκάστηκε στη συνέχεια να αλλάξει γνώμη διότι η Αγγλία είχε καταλάβει την Αίγυπτο και γι'αυτό στήριξε τη Ρωσία ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Γαλλία ενοχλημένη ιδιαίτερα από την κατάληψη της Αιγύπτου και προς εξουδετέρωση της συνεργασίας Ρωσίας και Αγγλίας, υπέγραψε με τη Ρωσία το 1807, τη συμφωνία του Τιλσίτ(5).

«Η συμφωνία που υπογράφηκε στο Τιλσίτ, προέβλεπε την αποχώρηση του ρωσικού στρατού από τη Βλαχία και τη Μολδαβία. Ο Ναπολέον, όμως, διαμήνυσε στον Τσάρο ότι δεν χρειάζεται να δίνει και τόση σημασία στη συμφωνία. Σύμφωνα με ένα συγκαλυμμένο άρθρο της συμφωνίας, σε περίπτωση που η Οθωμανική Αυτοκρατορία αγνοούσε τη Γαλλία στις σχέσεις της με τη Ρωσία, η Γαλλία και η Ρωσία, μέσα σε διάστημα τριών μηνών είχαν το δικαίωμα να κηρύξουν τον πόλεμο ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία»(6).

Η Γαλλία προφανώς επεδίωκε να ασκεί ρόλο ρυθμιστή στις σχέσεις των αντιπάλων της, όπως και η Αγγλία από την άλλη πλευρά, με αποτέλεσμα να αποτρέψουν καταστάσεις που θα ευνοούσαν τη θέση των «αντιπάλων» τους. Η Ρωσία, και αυτή για λογαριασμό της ήθελε να βρεθεί σε ευνοϊκότερη θέση έναντι των

άλλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων. Η συνθήκη του Küçük Kaynarca της παρείχε σημαντικά πλεονεκτήματα. Ως προστάτιδα των Ορθοδόξων* είχε δικαίωμα να επεμβαίνει στα εσωτερικά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σύμφωνα με τη συνθήκη ήθελε να ανοίξει προξενικές αρχές στη Βλαχία και τη Μολδαβία(7). Κατά τον Uzunçarşılı η συνθήκη του Küçük Kaynarca δεν αποσκοπούσε στην έξωθεν διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά αποτελούσε κάτι καινούργιο και ίσως αυτό να ήταν το πιο σημαντικό σημείο καμπής, η εκ των έσω διάλυση του οθωμανικού κράτους(8).

Πρέπει να επισημανθεί το γεγονός ότι οι σχέσεις των Φαναριωτών αξιωματούχων με τις ξένες διπλωματικές υπηρεσίες ήταν από τη φύση τους δεδομένες. Ο πρεσβευτής της Γαλλίας συνοψίζει το κλίμα των σχέσεων ανάμεσα στον ηγεμόνα Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο Φιραρή και τον πεθερό του Νικόλαου Καρατζά ως εξής: «Είναι πολύ καλός φίλος μου, τόσο αυτός όσο και ο πεθερός του»(9).

Εκ πρώτης όψεως, ασφαλώς δεν θα αναζητούσε κανείς εκ προοιμίου «κακές» προθέσεις στις σχέσεις του ηγεμόνα Αλέξανδρου και του πεθερού του Ν. Καρατζά με τους ξένους διπλωμάτες. Εκείνο βέβαια, που έχει σημασία, είναι οι προθέσεις και οι επιδιώξεις των Ευρωπαϊκών Χωρών, οι οποίες επιζητούσαν μέσω των Φαναριωτών να πετύχουν τους στρατηγικούς τους στόχους. Οι Φαναριώτες στο θέμα αυτό θα μπορούσαν να παίξουν έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο. Αυτό, δεν το γνώριζαν μόνο οι Μεγάλες Δυνάμεις, αλλά και οι ίδιοι οι Φαναριώτες, οι οποίοι ως αντάλλαγμα επεδίωκαν να εξυπηρετήσουν δικά τους προσωπικά ή συλλογικά συμφέροντα, τα οποία καθορίζονταν από τις εκάστοτε πολιτικές συγκυρίες.

Προς το τέλος του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα παρατηρείται με τον πλέον ευδιάκριτο τρόπο η σύγκλιση απόψεων και επιδιώξεων ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις και τους Φαναριώτες. Η στρατιωτική, η τεχνολογική και η πνευματική υπεροχή της Δύσης έναντι των Οθωμανών, είχε εμπνεύσει καινούργιες αξίες στους Φαναριώτες. Οι αξίες αυτές στο χρονικό διάστημα που θα ακολουθήσει θα αποτελέσουν, αν όχι κοινούς στόχους, κοινό πεδίο δράσης.

* Η συνθήκη του Küçük Kaynarca είναι η πιο βαριά συνθήκη μετά τη συνθήκη του Κάρλοβιτς για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η συνθήκη αυτή, η οποία για αρκετά χρόνια συμβόλιζε τη «ρωσική επιδεξιότητα και την τουρκική ανοησία» θεωρείται από τις σημαντικότερες συνθήκες της ιστορίας της ευρωπαϊκής διπλωματίας. Ο R. Davisson υποστηρίζει ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία για την οποία γίνεται λόγος σε αυτή τη συνθήκη, δεν είναι άλλη εκκλησία παρά η ρωσική και ότι η προστασία της Ορθόδοξης Εκκλησίας των Ρωμιών δεν ανήκει στη Ρωσία, αλλά αποκλειστικά στην αρμοδιότητα του οθωμανικού κράτους. Ayla Efe, Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/26/191.pdf>

- 1- Quataert, Donald- Η Οθωμανική Αυτοκρατορία (1700-1922), σελ. 11, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια 2006 Αθήνα
- 2- Πατρινέλης, Χ.Γ. – Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 31-32, Εκδόσεις Εταιρία Μεέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα
- 3- Soysal. İsmail- Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri, 1789-1802, σελ. 144-145, Εκδ. TTK 1999 Ankara
- 4- XIX. Yy siyasi Olayları ve Ders Notları <http://www.sosyalbilgiler1.com/ders-notlar>
- 5- Efe, Ayla- Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Kaynarca'dan Berlin'e, σελ. 146, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/26/191.pdf>
- 6- Somçağ, Selim- Osmanlı ve Batı, σελ. 116, Εκδόσεις Bengi, 2008 İstanbul
- 7- Efe, ο.π. σελ. 141
- 8- Sander, Oral- Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, σελ. 150, Εκδόσεις İmge, 2008 İstanbul
- 9- Σούτσος, Γεώργιος Ν.- Ο Αλεξανδροβόδας ο Ασυνείδητος, σελ. 295, 1785, Σχολιασμένη Έκδοση του Δημήτρη Σπαθή, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα.

A2- Η Αμφισβήτηση της Νομιμοφροσύνης των Φαναριωτών Δραγουμάνων- Ηγεμόνων από την Υψηλή Πύλη, ο Ξένος Παράγοντας και το Τέλος της Περίόδου

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι τα πανάκριβα και ελκυστικά αξιώματα της Υψηλής Πύλης αντιστοιχούσαν άλλοτε σε δόξα, σε πλούτο, σε μεγαλοπρέπεια και ευημερία, και άλλοτε σε πίκρες, εξορίες, φυλακίσεις ακόμα και θανατικές ποινές. Πολλές φορές μάλιστα, οι υποψήφιοι αυτών των αξιωμάτων γνώριζαν τους κινδύνους που ενδεχομένως τους περίμεναν. Ωστόσο, το πάθος αυτό δεν έπαψε να υπάρχει μέχρι και τους τελευταίους Φαναριώτες δραγουμάνους στην υπηρεσία του υπουργείου εξωτερικών, όπως και στους ηγεμόνες στις επικυρίαρχες χώρες του οθωμανικού κράτους και της μετέπειτα Ρουμανίας.

Η Ελληνική Επανάσταση του '21 έθεσε τέλος σε ένα θεσμό ηγεμονίας που διήρκησε 110 χρόνια. Έβαλε, με άλλα λόγια, την ταφόπλακα της φαναριώτικης διοίκησης στις δύο ηγεμονίες της οθωμανικής επικράτειας και στα κρίσιμα κρατικά αξιώματα. Το ερώτημα όμως που τίθεται είναι, ποιές ήταν οι συνθήκες εκείνες που διαμόρφωσαν το τέλος της εποχής των Φαναριωτών;

Δύο βασικοί παράγοντες λειτούργησαν αποτρεπτικά για τη συνέχιση της διοίκησης των παραδουνάβιων χωρών καθώς και την ανάληψη αξιωμάτων των Φαναριωτών στις υπηρεσίες της κεντρικής διοίκησης του οθωμανικού κράτους: Η Γαλλική Επανάσταση του 1789, που είχε διαπεράσει κάθε εμπόδιο διαδίδοντας την ιδέα της ελευθερίας στις εθνότητες που ήταν υπό ξένη κυριαρχία, και η Ρωσία, η οποία μετά τη συνθήκη του Küçük Kaynarca είχε αποκτήσει το δικαίωμα να παρεμβαίνει στα εσωτερικά ζητήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως «προστάτιδα των Ορθοδόξων». Το γεγονός αυτό είχε επηρεάσει βαθιά τη συμπεριφορά των δραγουμάνων του ντιβανιού, οι οποίοι άρχισαν να θεωρούν τον εαυτό τους πιο κοντά στις πολιτικές επιλογές της Ρωσίας, παρά σε αυτές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ο Στέφανος Γερασίμου αναφερόμενος στην αλλαγή του κλίματος σε βάρος των Φαναριωτών στις σχέσεις τους με την οθωμανική διοίκηση την αποδίδει στον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1768-1774. «Η ρωσική επίδραση στις ηγεμονίες, στους Φαναριώτες και σε όλο τον ελληνικό χώρο αυξάνεται και κατά συνέπεια η εμπιστοσύνη που έτρεφε εδώ και έναν αιώνα η οθωμανική γραφειοκρατία προς τους Φαναριώτες μειώνεται»⁽¹⁾. Οι παρεμβάσεις της Ρωσίας στα εσωτερικά της

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία ως ένα βαθμό ήταν ανήμπορη να αντιδράσει, είχαν μεγάλη πολιτική και στρατηγική σημασία για τη Ρωσία. Επιπλέον ενίσχυε την επιρροή της αυτή ανοίγοντας προξενικές αρχές όπου η ίδια έκρινε σκόπιμο. Επωφελούμενη από την πολιτική της υπεροχή έναντι των Οθωμανών, έστω και ανεπίσημα, καλλιεργούσε συστηματικά την ιδέα της αυτοδιάθεσης των Ρωμιών, όπως και των άλλων εθνοτήτων μέσα σε ένα ετοιμόρροπο και βαρύ περιβάλλον για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αναμφίβολα, η υλοποίηση αυτής της ιδέας, θα εξασφάλιζε μεγάλα, πολιτικά ιδίως, πλεονεκτήματα στην ίδια, απέναντι σε έναν αιώνιο αντίπαλό της.

Υπό αυτό το πρίσμα, λοιπόν, είναι σαφές ότι η συνεργασία Φαναριωτών και Υψηλής Πύλης ενοχλούσε αφάνταστα και τη Γαλλία και τη Ρωσία και γι' αυτό ήθελαν να ενεργοποιήσουν, η κάθε μία για λογαριασμό της, φυσικά, αυτόν τον εξαιρετικά σημαντικό μηχανισμό που λέγεται «Φαναριώτες». Η ανάμειξη και η άσκηση επιρροής της Ρωσίας στη διοίκηση της Βλαχίας και της Μολδαβίας, όπως και σε όλους τους Ορθόδοξους χριστιανούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας συνέβαλε στην επίτευξη του παραπάνω σκοπού, παράλληλα δε δυσχέραινε ανεπανόρθωτα τις σχέσεις ανάμεσα στην οθωμανική διοίκηση και τους Φαναριώτες. Η Γαλλία, από την πλευρά της δεν έβλεπε με καλό μάτι τη διείσδυση της Ρωσίας στα ζητήματα των Χριστιανών της αυτοκρατορίας και γι' αυτό παρενέβαινε άλλοτε ως εταίρος και άλλοτε ως αντίπαλος της Ρωσίας.

Ο ανταγωνισμός αυτός είναι εμφανής περισσότερο στην περίπτωση της Βλαχίας και της Μολδαβίας. Στο ζήτημα των δύο αυτών ηγεμονιών ακολουθεί την ίδια τακτική και η Αυστρία, η οποία δεν ήθελε να μείνει εκτός δράσης. Ωστόσο, επισήμως σε αρκετές περιπτώσεις οι Μεγάλες Δυνάμεις, σε ζητήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχαν ταυτόσημες θέσεις. Η Ρωσία και οι άλλες Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης αντιμετώπιζαν την Ελληνική Επανάσταση στη βάση της θρησκείας του Ισλάμ και του Χριστιανισμού. Από την πλευρά της και η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να αντιμετωπίζει με την ίδια λογική το ζήτημα της θρησκείας⁽²⁾. Η αντίληψη αυτή κατέστησε αγεφύρωτες τις διαφορές ανάμεσα στους Χριστιανούς και τους Μουσουλμάνους, γεγονός που ολοένα και περισσότερο αποδυνάμωνε την πολιτική θέση των Οθωμανών έναντι των χριστιανικών κρατών που είχαν όλη την ευχέρεια να αξιοποιούν το πλεονέκτημα αυτό.

Με τη γενικότερη του έννοια, ο θεσμός των δραγουμάνων, αλλά και κατά κύριο λόγο η περίπτωση του δραγουμάνου στις ξένες διπλωματικές αρχές, είχε

αρχίσει να χωλαίνει προς το τέλος του 18^{ου} αιώνα. Παρά τους περιοριστικούς όρους του διατάγματος όσον αφορά τη θέση του δραγουμάνου η κάθε χώρα επεδίωκε να επωφεληθεί από τέτοιες θεσμικές αδυναμίες και να αποκομίσει οικονομικά και ιδίως πολιτικά οφέλη. Η οθωμανική κυβέρνηση άρχισε να προβληματίζεται σοβαρά από το γεγονός ότι οι δραγουμάνοι των ξένων πρεσβειών είχαν εμπλακεί με εξωθεσμικές δραστηριότητες, όπως με το εμπόριο με ξένες χώρες, δραστηριότητες επιζήμιες για τα οθωμανικά συμφέροντα, που θεωρούνταν πράγματα ασυμβίβαστα με τα καθήκοντά τους.

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα η Υψηλή Πύλη είχε αντιληφθεί το κακό που όλο και περισσότερο μεγάλωνε. Η κατάχρηση της συμφωνίας που προέβλεπε διευκολύνσεις για το εμπόριο των ξένων χωρών είχε προκαλέσει σοβαρές επιπτώσεις στο οθωμανικό θησαυροφυλάκιο. Η οθωμανική κυβέρνηση είχε διατυπώσει επανειλημμένα την αντίθεσή της με αυτήν την πρακτική. Στις 19 Ιανουαρίου του 1806 η οθωμανική κυβέρνηση προέβει σε διάβημα προς όλες τις πρεσβείες της Ιστανμπούλ για το ίδιο θέμα. Στο διάβημα αναφερόταν ότι είχε τεθεί επανειλημμένα υπόψη των φίλων κρατών και είχε ζητηθεί από αυτά να μη γίνεται κατάχρηση του θεσμού των δραγουμάνων, που εν προκειμένω αποτελούσε παραβίαση της δημόσιας τάξης και προκαλούσε οικονομική φθορά στο δημόσιο. Οι παραπάνω χώρες όμως δεν συμμορφώνονταν προς αυτό. Στη συνέχεια του διαβήματος αναφερόταν ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν θα ανεχόταν άλλο να υφίσταται οικονομική και πολιτική ζημιά και γι' αυτό γνωστοποιούσε στις παραπάνω χώρες ότι οι δραγουμάνοι όφειλαν να μη βρίσκονται εκτός των χώρων της υπηρεσίας τους και ότι είχαν υποχρέωση να φέρουν όπωσδήποτε την ενδυμασία του δραγουμάνου(3)

Αξίζει να σημειωθεί πάντως ότι ως τις αρχές της δεκαετίας του 1770 η οθωμανική διοίκηση δεν πίστευε στο ενδεχόμενο οι Ρωμιοί υπήκοοί της, στους οποίους έτρεφε μεγάλη εμπιστοσύνη, να προβούν σε προδοτικές πράξεις κατά της αυτοκρατορίας. Οι φήμες όμως περί του αντιθέτου όλο και περισσότερο αυξάνονταν. Ο πόλεμος του 1768 μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Ρωσίας είχε ως αποτέλεσμα ο ρωσικός στρατός, να εισβάλλει το επόμενο χρόνο στο Βουκουρέστι και **«τότε συλλαβόντες και τον ηγεμόνα μετά των οικείων αυτού αρχόντων ρωμαίων (...) έπεμψαν τούτον τη τρίτη ημέρα εις Μολδαυϊαν, κακείθεν εις Πετρούπολιν»**(4). Ο ηγεμόνας Γκίκας στις 2 Μαρτίου του 1770 μαζί με κάποιον ξάδελφό του και τον μικρό Αλέξανδρο, γιο του μακαρίτη Ιωάννη Μαυροκορδάτου, γίνεται δεκτός με μεγάλες τιμές στην Πετρούπολη και σύμφωνα με κάποιες φήμες θα

γινόταν δεκτός σε ακρόαση από την αυτοκράτειρα. Οι συγκυρίες ήταν υπέρ της πραγμάτωσης των πολιτικών σχεδίων της Αικατερίνης Β' στα Βαλκάνια. Στη διαμόρφωση αυτών των σχεδίων συνέβαλε και ο ηγεμόνας Γρηγόριος Γκίκας, ο οποίος, αν και φρόντιζε να μην εκτεθεί στην οθωμανική κυβέρνηση, ο Σουλτάνος, ωστόσο και οι υπηρεσίες του δεν πίστεψαν σε εκείνη την «αιχμαλωσία» και θα το θεωρούν στο εξής όργανο της ρωσικής πολιτικής, αλλά και θα περιμένουν την ευκαιρία για να τον εκδικηθούν(5). Πράγματι ο Γκίκας μετά την υπογραφή της συνθήκης του Küçük Kaynarca επανέρχεται και καταφέρνει να πάρει και πάλι, αυτή τη φορά την ηγεμονία της Μολδαβίας, αλλά και οι Οθωμανοί επίσης περίμεναν εκείνη ακριβώς τη στιγμή για να τον εκδικηθούν. Τον Οκτώβριο του 1777 ο ειδικός απεσταλμένος του Σουλτάνου φτάνει στο Ιάσιο και με την εντολή που είχε στα χέρια του τον αποκεφαλίζει(6).

Οι συνθήκες που διαμορφώνονταν στο περιβάλλον του νεαρού Αλέξανδρου Ιωάννη Μαυροκορδάτου, αλλά και οι σπουδές του στη Ρωσία, όπως είδαμε παραπάνω, δεν είναι δυνατόν να μην επέδρασαν στον τρόπο σκέψης και στην εν γένει συμπεριφορά του Φιραρή, όπως θα ονομαστεί στη συνέχεια ο υποψήφιος ηγεμόνας του θρόνου της Μολδαβίας. Επομένως, μπορεί να υποστηριχθεί χωρίς ενδοιασμό ότι ο ξένος παράγοντας και ειδικότερα η Ρωσία έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση εχθρικού κλίματος και στην εξασθένιση των καλόπιστων σχέσεων των Φαναριωτών με την οθωμανική διοίκηση, γεγονός που άλλωστε εξυπηρετούσε με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο τα συμφέροντα της Ρωσίας.

Ο Πατρινέλης αναφερόμενος στις απελευθερωτικές κινήσεις και γενικότερα στο αίτημα της «εθνικής αποκαταστάσεως» και στο ρόλο των Φαναριωτών και την αξιόπιστη στάση τους προς την οθωμανική διοίκηση θεωρεί σημείο καμπής τα ορλοφικά (1770-1774) και την περίπου ταυτόχρονη εμπλοκή της ευρωπαϊκής διπλωματίας. «Είναι μεν αλήθεια ότι οι ανταγωνιζόμενες στην Ανατολή Μεγάλες Δυνάμεις κολάκευαν κατά τις περιστάσεις ή πίεζαν τους Φαναριώτες ηγεμόνες και διερμηνείς για να προσπορισθούν οφέλη ή να αποτρέψουν δυσάρεστες εξελίξεις, όλοι σχεδόν όμως οι πρεσβευτές και πρόξενοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία τους περιγράφουν (στις μυστικές τους εκθέσεις) με περισσότερα ή λιγότερα μελανά χρώματα. Υπογραμμίζουν ιδίως τη διάσταση που υπήρχε ανάμεσα στους απλούς Έλληνες και τους Φαναριώτες όσον αφορά τα ήθη, τα αισθήματα έναντι των Τούρκων και το φιλελεύθερο φρόνημα»(7).

Μπροστά σ' αυτό το σκηνικό που είχε διαμορφωθεί κάποιες χώρες στις αρχές του 19^{ου} αιώνα -για δικό τους συμφέρον βέβαια- προειδοποιούσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία για το σοβαρό πρόβλημα που αντιμετώπιζε με τους δραγουμάνους. Η Γαλλία δια του υπουργού των εξωτερικών της Talleyrand, αναφέρει προς τον Οθωμανό πρέσβη στο Παρίσι Morali Seyyit Ali Efendi, (ήταν Πελοποννήσιος και το επώνυμο Morali προέρχεται φυσικά από το Μοριά) ότι ο Napoléon Bonaparte ως φίλος του Σουλτάνου Σελήμ Γ' (Selim III) ήθελε να τον προειδοποιήσει για τον επικίνδυνο ρόλο των Φαναριωτών και να εστιάσει την προσοχή του στις επιρροές που ασκούσε η Ρωσία επί των Ρωμιών υπηκόων, οι οποίοι στο σύνολό τους στα νησιά ύψωναν τη ρωσική σημαία(8). Κατά βάθος, όμως, η Γαλλία ήθελε να αποτρέψει ή να αποδυναμώσει την επιρροή της Ρωσίας και όχι βέβαια, το καλό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Όπως θα φανεί στη συνέχεια η Γαλλία με την τακτική της αυτή υπέκρυπτε τις πραγματικές της προθέσεις. Σύμφωνα με τον Cahit Bilim, ο Ρωμιός δραγουμάνος της πρεσβείας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο Παρίσι, Κοδρικάς, ενημέρωνε τη γαλλική κυβέρνηση για όλα τα έγγραφα της Υψηλής Πύλης που έφταναν στο Παρίσι και ανέφερε ότι ο Talleyrand με βάση τις πληροφορίες αυτές είχε παρουσιάσει στον Bonaparte σχέδιο για το διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας(9). Τα ενδιαφέροντα της Γαλλίας επί των Οθωμανικών εδαφών εκδηλώνονται σταδιακά και ποικιλοτρόπως. Η συμφωνία του Campo Formio, στις 17 Οκτωβρίου του 1797 σηματοδοτεί μια εποχή αντιπαλότητας στις σχέσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τη Γαλλία. Σύμφωνα με αυτήν τα νησιά του Ιονίου Πελάγους και κάποιες περιοχές της Ελλάδος περνούσαν στα χέρια της Γαλλίας. Οι σχέσεις φιλίας ανάμεσα στα δύο κράτη δεν άντεξαν σε αυτό το ξαφνικό σοκ. Μετά από ένα διάστημα άρχισαν να ακούγονται συνθήματα στο οθωμανικό έδαφος, όπως «Ελευθερία και Ισονομία», «Απόσχιση της Πελοποννήσου και της Κρήτης», συνθήματα που προκαλούσαν τρόμο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο Napoléon υποκινούσε τους Ρωμιούς κατά της κεντρικής εξουσίας και έδινε διαταγές στους διοικητές του ως εξής: «Κάντε το παν προκειμένου να πάρετε με το μέρος σας το λαό. Καλλιεργήστε τις αποσχιστικές τάσεις του λαού έχοντας υπόψη ότι ο εθνικός φανατισμός θα υπερισχύσει του θρησκευτικού»(10).

Η Αγγλία από την πλευρά της γνώριζε το ρόλο των δραγουμάνων και τα πολιτικά τεκτενώμενα που εξελίσσονταν σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο πρέσβης της Αγγλίας στην οθωμανική πρωτεύουσα, Lord Stradford, αναφέρει στα απομνημονεύματά του στα μέσα του 19^{ου} αιώνα: «Είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς

ότι θα μπορούσε να συμβεί ένα τόσο ασυγχώρητο λάθος από την ολιγωρία ενός προσώπου. Ανέλυσα υποδειγματικά τα έγγραφα της πρεσβείας και με πολύ ενδιαφέρον, όπως συμβαίνει με την ανάγνωση ενός μυθιστορήματος. Η Υψηλή Πύλη ούτε αντιλαμβανόταν την προδοσία, ούτε πιθανολογούσε κάτι τέτοιο. Όταν ανέλαβα πρέσβης στην Ιστανμπούλ, η Φιλική Εταιρία είχε πετύχει να διαδώσει τον ελληνισμό στον κόσμο τόσο σαν μια ουτοπική ιδέα, όσο και σαν ένα όμορφο όνειρο. Το έργο της, λοιπόν, ήταν η Ελληνική Επανάσταση»⁽¹¹⁾. Η αλήθεια είναι ότι το οθωμανικό κράτος αντιλαμβανόταν τις κακές προθέσεις κάποιων Φαναριωτών υπαλλήλων της και μάλιστα πολλές φορές χρησιμοποιούσε πολύ σκληρή γλώσσα στις παρεκτροπές αυτές, προειδοποιώντας τους για τις συνέπειες των πράξεών τους. Είχε όμως υποτιμήσει το μέγεθος της εξέγερσης. «Ο Σουλτάνος Mahmut II και η ανώτερη γραφειοκρατία της Υψηλής Πύλης αντιμετώπισαν την Ελληνική Επανάσταση ως μια ασήμαντη συνομοσία των Ρωμιών ή ως μια προβακατόρικη ενέργεια. Στη συνέχεια, όμως το πρόβλημα όλο και περισσότερο μεγάλωνε και με την ανάμιξη των ευρωπαϊκών κρατών θα πάρει τη μορφή του “Ελληνικού Ζητήματος”, όπως θα ονομαστεί στη συνέχεια»⁽¹²⁾. Η ολιγωρία της οθωμανικής διοίκησης φαίνεται ξεκάθαρα και από ένα ανώνυμο και αχρονολόγητο έγγραφο του Σουλτάνου (πιθανότατα του Mahmut II) προς τον Καϊμακάμη, το οποίο είναι γραμμένο με αρκετά αυστηρό ύφος εκτοξεύοντας ευθέως την απειλή του:

«Είμαι ενήμερος ότι το τελευταίο διάστημα ομάδα Φαναριωτών προκειμένου να προάγουν τις επιδιώξεις τους έχουν επιδοθεί σε ψευδείς δημοσιεύσεις και βδελυρές πράξεις. Εσύ, όπως και οι άλλοι υπάλληλοι οφείλετε να επαγρυπνεείτε και να εξουδετερώνετε αυτές τις πράξεις, οι οποίες είναι επιζήμιες για το κράτος μου. Αυτοί οι άπιστοι δεν παραδειγματίσθηκαν από τίποτα; Ο Χαντσερλήογλου* δεν παραδειγματίσθηκε; Η ομάδα της Βλαχίας και αυτή της Μολδαβίας μπορούν να δημιουργούν αυτού του είδους τις καταστάσεις. Όμως αυτά εμένα ιδιαίτερα με εξοργίζουν. Η εξουδετέρωση αυτής της συνωμοσίας περνάει από την εκτέλεση των περισσοτέρων απίστων^{§§} ενόχων και

* Ο Κωνσταντίνος Χαντζερή, διετέλεσε ηγεμόνας της Βλαχίας το 1798. Είναι γνωστός ως ηγεμόνας ο οποίος καταπίεζε το λαό της Βλαχίας. Πούλησε με πλειστηριασμό το Ηγεμονικό Παλάτι στο οποίο υπογράφηκε η συνθήκη του Kûşük Kaynarca και το οποίο είχε επισκευάσει ο Κωνσταντίνος Μπραγκοβεάνου. Έφερε στα πρόθυρα της χρεοκοπίας την οικονομία της Βλαχίας και εκτελέστηκε με φερμάνι του Σουλτάνου για διάφορα αδικήματα που διέπραξε ως ηγεμόνας.

** Ο όρος «kāfir» σημαίνει άπιστος. Σε ό,τι αφορά όμως, τα οθωμανικά κείμενα ή φράσεις οθωμανών αξιωματούχων υποδηλώνει την εχθρική στάση κάποιου ή ακόμη τον ίδιο τον εχθρό. Χρησιμοποιείται για τους μη Μουσουλμάνους.

μη. Στο εξής να μην ξανακούσω τίποτα. Ειδάλως θα τους εκτελέσω όλους. Προειδοποίησέ τους καλά και να ανοίξουν τα μάτια τους. Αλλιώς, όπως αυτοί νομίζουν»⁽¹³⁾. Η απειλή του Σουλτάνου πραγματοποιείται και ο ηγεμόνας της Βλαχίας Κωνσταντίνος Χαντζερή το 1798 τιμωρείται με την ποινή του θανάτου. Ωστόσο η εκτέλεση του Χαντζερή δεν ήταν σε θέση να αποτρέψει το μοιραίο για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η ιδέα για την Ελληνική Επανάσταση έμοιζε με ένα βέλος που είχε φύγει πια από το τόξο.

Μέσα σε αυτό το κλίμα των ραγδαίων εξελίξεων έχει ιδιαίτερη σημασία η ανάλυση των σχέσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τη Γαλλία, την περίοδο κατά την οποία οι ρωσοτουρκικές σχέσεις βρίσκονταν σε μια πολύ άσχημη φάση. Στις 9 Αυγούστου του 1806 ο Γάλλος διπλωμάτης Sebastiani έφτασε στην Ιστανμπούλ και επωφελούμενος από τις κακές σχέσεις του οθωμανικού κράτους με την Αγγλία και τη Ρωσία, επεδίωξε τη δημιουργία καλών σχέσεων ανάμεσα στις δυο χώρες. Στο μεταξύ ο Κωνσταντίνος Υψηλάντης, ηγεμόνας της Μολδαβίας είχε καθαιρεθεί από τη θέση του ηγεμόνα εξαιτίας της φιλωρωσικής του στάσης και η επιβλητική κατοικία του στα Θεραπιά (Tarabya) δημεύθηκε, αφού προηγουμένως ο καθαιρεθής Υψηλάντης είχε διαφύγει στη Ρωσία. Η καθαίρεση του Υψηλάντη έγινε περισσότερο με προτροπή του Sebastiani και στη συνέχεια με διάταγμα του Σουλτάνου η δημευθείσα κατοικία του παραχωρήθηκε στη γαλλική πρεσβεία⁽¹⁴⁾.

Οι υποψίες του Σουλτάνου αρχίζουν να επιβεβαιώνονται. Τα έγγραφα που έφεραν ο αρχηγός των επαναστατών της Πελοποννήσου και οι άλλοι αποστέλλονται στην Υψηλή Πύλη και κατόπιν στους δραγουμάνους του συμβουλίου για να μεταφραστούν. Αν και τα έγγραφα αυτά παραποιήθηκαν από τους δραγουμάνους και δεν ήταν κατανοητό το περιεχόμενό τους, ο δόλος αποκαλύφθηκε και οι δραγουμάνοι τιμωρήθηκαν⁽¹⁵⁾.

Μετά την εκδήλωση της επανάστασης οι Φαναριώτες ηγεμόνες απομακρύνθηκαν από τις ηγεμονίες και με βάση τη συμφωνία της Ανδριανούπολης άρχισαν να διορίζονται σ'αυτές εκ νέου τοπικοί άρχοντες. Με την Ελληνική Επανάσταση τόσο ο Σουλτάνος όσο και η ανώτερη γραφειοκρατία της Υψηλής Πύλης άλλαξαν ριζικά στάση απέναντι στους Φαναριώτες Ρωμιούς και το Ορθόδοξο Πατριαρχείο. Η κοινή γνώμη στην Κωνσταντινούπολη στράφηκε ενάντια στο Πατριαρχείο και τους Ρωμιούς. Οι Φαναριώτες Ρωμιοί, οι ελίτ των Ρωμιών στην οθωμανική γραφειοκρατία και οι δραγουμάνοι του αυτοκρατορικού συμβουλίου κατηγορήθηκαν για προδοσία. Άλλοι απολύθηκαν και άλλοι για τους οποίους

υπήρχαν ενοχοποιητικά στοιχεία εκτελέσθηκαν. Εκτός από κάποιες εξαιρέσεις δεν ξαναδιορίστηκαν Ρωμιοί στην οθωμανική διοίκηση⁽¹⁶⁾.

Το γεγονός της απομάκρυνσης των Φαναριωτών ηγεμόνων, κατά τον Ortaylı, ήταν εξαιρετικής σημασίας για το ρουμανικό έθνος και τον πολιτισμό τους. Με την αποχώρηση των Φαναριωτών ηγεμόνων μειώθηκε η επιρροή του Πατριαρχείου, αλλά και του ελληνικού πολιτισμού και ξεκίνησε η λατινοποίηση (latinisation) των χωρών αυτών⁽¹⁷⁾.

Ο ιστορικός Seyitdanlioğlu αναφερόμενος στη δυναμική και στο υπόβαθρο στο οποίο στηρίχθηκε η επανάσταση αναφέρει τα εξής: «Την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης στη Μικρά Ασία, στην Ιστανμπούλ, στην Πελοπόννησο, στα νησιά του Αιγαίου, στη Ρωσία και σε πόλεις της Ευρώπης είχε εμφανιστεί ένας ελληνικός κόσμος, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε στο εμπόριο, στη ναυτιλία και στη γεωργία. Αυτοί, λοιπόν, χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες: Πρώτον, στους Ρωμιούς Φαναριώτες, οι οποίοι κατείχαν κυβερνητικά πόστα (Το Πατριαρχείο, η Ελληνική αριστοκρατία και οι δραγουμάνοι), δεύτερον, στους πλούσιους εμπόρους, εφοπλιστές και γαιοκτήμονες και τρίτον, στον αγροτικό τομέα της υπαίθρου, τους ραγιάδες»⁽¹⁸⁾.

Για τη θέση του Πατριαρχείου ενάντια στην επανάσταση οι απόψεις των Τούρκων ιστορικών δίστανται. Αρκετοί είναι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε', όχι μόνο γνώριζε για την επανάσταση, αλλά και τη στήριξε με κάθε μέσον. Κατά τον ιστορικό Ahmet Cevdet Paşa «στην Ιστανμπούλ υπερείχε η άποψη ότι ο Πατριάρχης για να σκεπάσει την προδοσία του, αναγκάστηκε να εκδόσει τον αφορισμό εναντίον της Επανάστασης. Ο Σουλτάνος Mahmut II, θεώρησε υπεύθυνο τον Πατριάρχη, ως ηγέτη της κοινότητας των Ορθοδόξων Ρωμιών. Μετά από αυτό, το Ορθόδοξο Πατριαρχείο στο Φανάρι θα εξακολουθήσει να ασκεί την επιρροή και τη δύναμη του επί των Ορθοδόξων υπηκόων της αυτοκρατορίας, αλλά θα χάσει την αξιοπιστία και την εκτίμησή του προς το παλάτι. Για τη συνεργασία του με τους Φαναριώτες Ρωμιούς και το Πατριαρχείο, ο πρώτος σύμβουλος του Σουλτάνου, Halet Efendi, θεωρήθηκε ένοχος και εκτελέσθηκε»⁽¹⁹⁾.

Εξάλλου, ο Orhan Türker αναφέρει ότι «ο Πατριάρχης το βράδυ της δεύτερης μέρας της νηστείας κλήθηκε στην Υψηλή Πύλη. Ήταν παρών από τους δραγουμάνους και ο Κωνσταντίνος Μουρούζης. Ρωτήθηκε ο Πατριάρχης αν γνώριζε για τα επαναστατικά κινήματα που τον τελευταίο καιρό εκδηλώνονταν σε διάφορα σημεία της αυτοκρατορίας. Ο Πατριάρχης απάντησε ότι δεν γνώριζε σχετικά τίποτα. Τότε ο Μεγάλος Βεζίρης του έθεσε την εξής ερώτηση: **“Εσείς ως Άρχων του Έθνους**

(milletbaşı) δεν είστε εγγυητής για την αξιοπιστία του χριστιανικού λαού προς εμάς;»⁽²⁰⁾ εννοώντας προφανώς την οθωμανική κυβέρνηση.

Εκ πρώτης όψεως φαίνεται ότι η Υψηλή Πύλη ήταν αναποφάσιστη για το πώς θα λειτουργήσει απέναντι στον Πατριάρχη, για τον οποίο είχε σοβαρές υπόνοιες ότι γνώριζε για τα επαναστατικά κινήματα. Φαίνεται, όμως, ότι η φυγή του πρώην ηγεμόνα της Βλαχίας Αλέξανδρου Χαντζερή στη Ρωσία, ο οποίος με μεγάλη μυστικότητα επιβιβάστηκε σε σκάφος μπροστά από την έπαυλή του στο Βόσπορο καταφεύγοντας με την ίδια μυστικότητα στη Ρωσία, μερικές μέρες αφότου ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' κλήθηκε στην Υψηλή Πύλη, ενίσχυσε τις υποψίες και τις ανησυχίες των Οθωμανών για οργανωμένες επαναστατικές δράσεις των αξιωματούχων του Φαναρίου. Μετά τη φυγή του Χαντζερή στη Ρωσία η Υψηλή Πύλη, για να αποφύγει παρόμοιες περιπτώσεις «απόδρασης», διέταξε την άμεση επιστροφή στο Φανάρι όλων των ηγεμόνων που διέμεναν στις ακτές του Βοσπόρου. Αυτό το γεγονός ανησύχησε ιδιαίτερα τους Φαναριώτες αξιωματούχους που συνέταξαν μια επιστολή στην οποία δήλωναν την αφοσίωσή τους στο Σουλτάνο και την έδωσαν στον Πατριάρχη για να την επιδώσει στην Υψηλή Πύλη⁽²¹⁾. Η Υψηλή Πύλη πλέον δεν μπορούσε να πεισθεί περί του αντιθέτου. Ο Μεγάλος Βεζίρης αφού διάβασε την επιστολή είπε «πολύ ωραία» και τελείωσε τη φράση του λέγοντας στον Πατριάρχη: «Ξέρουμε ότι και εσείς είστε από το Μοριά. Να το έχετε υπόψη σας. Ανάμεσα στους Ρωμιούς επαναστάτες της Βλαχίας και της Μολδαβίας είναι και κληρικοί». Στη συνέχεια στις 20 Μαρτίου του 1821 η Υψηλή Πύλη ζήτησε τον αφορισμό των επαναστατών. Στις 23 Μαρτίου ο Πατριάρχης παρόντος και του Πατριάρχη των Ιεροσαλήμων Πολύκαρπου υπέγραψε τον αφορισμό⁽²²⁾.

Παρόλες τις εκρηκτικές εκείνες εξελίξεις η Υψηλή Πύλη αρχικά δεν είχε την πρόθεση να προβεί σε σκληρά μέτρα. Ήθελε να δώσει μια ευκαιρία ακόμα στους επαναστάτες, λέγοντας ότι όσοι έχουν μετανοιώσει για τις πράξεις τους θα αμνηστευθούν. Δεν άργησε όμως η δεύτερη συγκλονιστική είδηση, αυτή τη φορά από την Πελοπόννησο. Η είδηση συντάραξε την οθωμανική πρωτεύουσα. Ήταν πλέον βέβαιο ότι η οθωμανική κυβέρνηση θα προέβαινε σε αυστηρές κυρώσεις, που θα είχαν ως αποτέλεσμα την εκτέλεση του Πατριάρχη και του μεγάλου δραγουμάνου Κωνσταντίνου Μουρούζη.

Ο Karpat έχει διαφορετική προσέγγιση στο ζήτημα του Πατριάρχη. Περιγράφει την φιλοοθωμανική θέση του Πατριάρχη Γρηγόριου του Ε', αναφερόμενος σε ένα παλαιότερο ιστορικό γεγονός κατά το οποίο, «όταν το 1807, ο

αγγλικός στόλος αγκυροβόλησε στο Βόσπορο, τότε ο Πατριάρχης προσωπικά είχε ζητήσει από χιλιάδες Έλληνες εργάτες να στήσουν οδοφράγματα στους δυτικούς εισβολείς»⁽²³⁾. Όσο για την επανάσταση, ο Karpat αναφέρει ότι ο Πατριάρχης αφόρησε τους κινηματίες, όπως και τον ηγέτη τους Αλέξανδρο Υψηλάντη, για την εξέγερση κατά του αφέντη τους. Στη συνέχεια ο Πατριάρχης έπεισε τον αρχιμουφτή (Şeyhülislam) ότι οι κινηματίες αποτελούνταν από μερικούς μόνο Ρωμιούς, με αποτέλεσμα ο αρχιμουφτής να αρνηθεί την έκδοση φετβά (θρησκευτική γνωμοδότηση) για την εκτέλεση των κινηματιών στην Πελοπόννησο επιδεικνύοντας ένα σπάνιο θάρρος. Αυτό όμως εξόργισε το Σουλτάνο, ο οποίος αφού πρώτα εξόρισε τον αρχιμουφτή, στη συνέχεια τον εκτέλεσε εξαιτίας και του παραπάνω λόγου, αλλά και επειδή είχε καταγγείλει την άδικη εκτέλεση του Πατριάρχη, τον οποίο θεωρούσε αθώο⁽²⁴⁾.

Μετά την έναρξη της ελληνικής επανάστασης, τον Απρίλιο του 1822, έφθασαν στην οθωμανική πρωτεύουσα δύο αντιπροσωπείες με σκοπό να συζητήσουν το μέλλον των παραδουνάβιων χωρών. Οι δύο αυτές αποστολές, οι οποίες αντιπροσώπευαν τους βογιάρους των ηγεμονιών ζήτησαν την οριστική απομάκρυνση, όχι μόνο των Φαναριωτών, αλλά και των θρησκευτικών λειτουργών των μοναστηριών και την επαναφορά των ντόπιων βοεβόδα στις ηγεμονίες. Η Υψηλή Πύλη έκανε δεκτό το αίτημά τους και διόρισε ως ηγεμόνες τους επικεφαλής των αντιπροσωπειών, στη Βλαχία, το Γρηγόριο Γκίκα Δ' και στη Μολδαβία τον Ion Sandu Sturdza⁽²⁵⁾.

Η ραγδαία μεταβολή της πολιτικής θέσης των Φαναριωτών ήταν το τέλος μιας περιόδου που διήρκεσε 110 χρόνια με καθολικά κυρίαρχο το ρόλο των Φαναριωτών ηγεμόνων στις παραδουνάβιες χώρες. Ανεξάρτητα από τα θετικά ή τα αρνητικά που έχει να προσάψει κανείς στους Φαναριώτες, είναι βέβαιο ότι ο αιώνας των Φαναριωτών ηγεμόνων αποτελεί εξαιρετικά σημαντικό υπόβαθρο για την κοινωνική και πολιτική παιδεία των Ελλήνων. Η οθωμανική διοίκηση προσέφερε τη δυνατότητα στους Φαναριώτες να ασκηθούν στο άθλημα εκείνο που λέγεται κρατική διοίκηση και να δοκιμάσουν τις ηγετικές και πολιτικές τους ικανότητες παράγοντας σημαντικές κοινωνικές υπηρεσίες και πολιτισμό σε χώρες στις οποίες προϋπήρχε άλλωστε η σχέση των Ρωμιών στο πλαίσιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας και βέβαια, των εμπορικών σχέσεων εντός της οθωμανικής επικράτειας. Μετά το τέλος της περιόδου των Φαναριωτών θα κλείσει οριστικά ένα κεφάλαιο της ιστορίας, εκείνο που ο Nicolae Jorga ονομάζει «Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο», αφήνοντας όμως, πίσω της μια

πολύτιμη παρακαταθήκη συλλογικής βούλησης για την επανίδρυση του κράτους των Ελλήνων.

- 1- Γερασίμου, Στέφανος- Οι Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, σελ. 100, Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής 2002 Αθήνα
- 2- Sander, Oral- Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, σελ. 187, Εκδόσεις İmge 2008 İstanbul
- 3- Bağış, Ali İhsan- Osmanlı Ticaretinde Gayr-i Müslimler, σελ. 78, Εκδόσεις Turhan 1998 Ankara
- 4- Σούτσος, Ν. Γεώργιος- Αλεξανδροβόδας ο Ασυνείδητος 1785, σελ. 287, Κέδρος Αθήνα
- 5- Σούτσος, ο.π. σελ. 288
- 6- Σούτσος, ο.π. σελ. 290
- 7- Πατρινέλης, Χ.Γ. Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψ. Πύλης, σελ. 48, Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατ, 2002 Αθήνα
- 8- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HAT 138/5720
- 9- Bilim, Cahit- Tercüme Odası, <http://dergiler.anka-edu.tr> σελ. 33
- 10- Sander, Oral- Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, σελ. 176-177, Εκδόσεις İmge, 2008 İstanbul
- 11- Günay, Necia- Filiki Eteryia Cemiyeti, σελ. 272, Gazi Üniversit. Kırşehir Eğit. Fakült., 1° Τόμος, 1° τεύχος, 2005
- 12- Seyitdanlıoğlu, Mehmet- Yunan İhtilali ve II. Mahmut'un Politikaları. <http://vordam.manas.kg/ekitap/pdf/>σελ. 54
- 13- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) HAT 239.13375
- 14- Soysal, İsmail- Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri, σελ. 357, Εκδόσεις TTK 1999 Ankara
- 15- Şahin, M. Süreyya- Fener Patrikhanesi ve Türkiye, σελ. 173, Εκδόσεις Ötüken, 1996 İstanbul
- 16- Seyitdanlıoğlu, Mehmet- ο.π. σελ. 54
- 17- Ortaylı, İlber- Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, σελ. 356, Εκδόσεις Turhan 2004 Ankara
- 18- Seyitdanlıoğlu, Mehmet- ο.π.σελ. 51
- 19- Seyitdanlıoğlu, Mehmet- ο.π. σελ. 55
- 20- Türker, Orhan- Fanari'den Fener'e Bir Haliç Hikayesi, σελ. 32, Εκδόσεις Yaylacık, 2001 İstanbul
- 21- Türker, ο.π. σελ. 32
- 22- Türker, ο.π.σελ.32
- 23- Karpat, Mustafa- Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, σελ. 164, Εκδόσεις İmge 2006 İstanbul
- 24- Karpat, ο.π. σελ. 164-363
- 25- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler, 110 Yılın Öyküsü (1711-1821), σελ. 176, Εκδόσεις Aybay, 2000 İstanbul

A3- Πολιτική Συνείδηση των Φαναριωτών

Το θέμα της πολιτικής συνείδησης των Φαναριωτών, δύο αιώνες περίπου μετά το τέλος αυτής της περιόδου, εξακολουθεί να διχάζει τους μελετητές τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Τουρκία. Ωστόσο, δεν θα ήταν ορθό να προδικάσει κανείς τη θέση των Φαναριωτών και να τους εντάξει στη μια ή στην άλλη κατηγορία, βαρύνοντάς τους με χαρακτηρισμούς όπως, «προδότης» ή «συνεργάτης του εχθρού» κ.ο.κ. Το ερώτημα που τίθεται σήμερα μάλλον δύσκολα μπορεί να απαντηθεί μέσα στις ιδιόμορφες συγκυρίες εκείνης της εποχής και υπό συνθήκες αντιλήψεων της σημερινής πραγματικότητας. Εκείνο που ίσως θα αποτολμούσε κανείς να υποστηρίξει είναι ότι οι Φαναριώτες ως τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, τουλάχιστον, θεωρούσαν τον εαυτό τους μέλη του κυρίαρχου πολιτικού συστήματος και μάλιστα πολλές φορές κατέχοντας υψηλά διοικητικά αξιώματα δεν είχαν κανένα πρόβλημα να εκφράσουν τη θέση τους αυτή. Ο Πατρινέλης επικαλούμενος τον Δημήτριο Καταρτζή αναφέρει ότι το «Ρωμαίικο Γένος» δεν ήταν υπόδουλο, αλλά υποτελές, αφού μετείχε στη διοίκηση της αυτοκρατορίας⁽¹⁾. Η προσφορά σημαντικών αξιωμάτων από το οθωμανικό κράτος στους Φαναριώτες σε τομείς ζωτικής σημασίας, όπως οι υψηλές θέσεις στην κρατική διοίκηση, ή σε τομείς του εμπορίου διαμόρφωσε χωρίς αμφιβολία ανάλογη πολιτική συνείδηση στη φαναριώτικη συνοικία. Ο Καταρτζής εκφράζοντας τις απόψεις του σχετικά με το θέμα αυτό και με αφορμή τις επικρίσεις του Voltaire για την έννοια «πατρίδα», -χωρίς να αναφέρει το όνομά του Γάλλου διαφωτιστή παρατηρεί: «μας κατηγορούνε μερικοί Φράγκοι πως δεν έχουμε εμείς πατρίδα» και συνεχίζει την επιχειρηματολογία του για να αποδείξει ότι υπάρχει ιστορική μνήμη και ότι αν και «αιχμάλωτο» το «έθνος» των «Ρωμηών χριστιανών» συμμετέχει στη διοίκηση του κράτους και αποτελεί τη δική του «πολιτική κοινωνία»⁽²⁾. Αυτές οι θέσεις που εξέφραζε ο Καταρτζής ήταν και γνωστές και αποδεκτές από τους Οθωμανούς. Όσο ήταν αποδεκτή και σεβαστή η κυριαρχία του Σουλτάνου από τους υπηκόους του millet των Ρωμιών, τόσο οι Οθωμανοί δεν έβλεπαν το λόγο να αμφισβητούν την ιστορική τους ύπαρξη και ως εκ τούτου τη συμμετοχή τους στη διοίκηση του κράτους. Πρέπει επίσης να τονίσουμε ότι η συμπεριφορά αυτή των Οθωμανών προς τους Φαναριώτες συνέβαλε κατά ένα μέρος στην ενδυνάμωση της οθωμανικής συνείδησης και στην αποδοχή της υπάρχουσας πολιτικής κατάστασης από αυτούς.

Η ανάθεση καίριων διοικητικών θέσεων από τους Οθωμανούς στους Φαναριώτες εντάσσεται κατά κύριο λόγο σ' αυτό το πνεύμα. Η εν γένει συμπεριφορά

των Φαναριωτών εξέφραζε σε βασικές γραμμές την αφοσίωσή τους στο οθωμανικό ιδεώδες με χαρακτηριστικά παραδείγματα. Στην οθωμανική κοινωνία εκτός από τη σουλτανική δυναστεία δεν υπήρχε καμία άλλη τάξη που να είχε θεσμοθετημένα κληρονομικά αξιώματα. Οι Φαναριώτες προκειμένου να διαφυλάξουν την προνομιοιακή τους θέση, είχαν πάντα καλές σχέσεις με το οθωμανικό κράτος. Η ιδεολογία τους δεν ήταν σε καμιά περίπτωση εθνική. Ήταν αφοσιωμένοι στο κράτος και την αφοσίωσή τους αυτή την επιδείκνυαν με πολιτισμικό ύφος⁽³⁾. Πίστευαν στην αναγκαιότητα της συνεργασίας με την κρατούσα οθωμανική αρχή, εν πλήρη υποταγή («Χαμαί νενευκότες» κατά το λόγο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου). Σε αντίθετη περίπτωση θα αναιρούσαν την ίδια τους την ύπαρξη, αφού ήσαν απολύτως ενταγμένοι στον οθωμανικό διοικητικό μηχανισμό, από την οποία ένταξή τους αντλούσαν την πολιτική τους δύναμη, αλλά και τον πλούτο τους⁽⁴⁾. Η αφοσίωσή τους βέβαια στα οθωμανικά συμφέροντα δεν εξέφραζε μόνο την κοινωνική τους θέση, αλλά και το γεγονός ότι θεωρούσαν τον εαυτό τους αδιαχώριστο στοιχείο του γενικότερου κρατικού μηχανισμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έφτασαν στο σημείο να αποδείξουν την αφοσίωσή τους αυτή ακόμα και με κόστος την ίδια τους τη ζωή. Το 1769 ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος, αιχμαλωτίστηκε από τους Ρώσους και αργότερα υπέκυψε στα τραύματα που είχε δεχθεί κατά τον πόλεμο με τους Ρώσους⁽⁵⁾. Ταλαιπωρίες είχε υποστεί και ο πατέρας του, Νικόλαος από τους Αυστριακούς και τους βογιάρους των ηγεμονιών, επειδή τον θεωρούσαν υπέρμαχος των οθωμανικών συμφερόντων.

Ωστόσο, θα ήταν παρακινδυνευμένη η άποψη να υποστηρίζει κανείς ότι οι Φαναριώτες είχαν απόλυτα οθωμανική συνείδηση. Ο Δημήτρης Καταρτζής, για τον οποίο ήδη αναφερθήκαμε παραπάνω, ήταν ένας από τους καλά ενημερωμένους Φαναριώτες της εποχής. Υποστηρίζει, λοιπόν, ότι στο πολίτευμα μετέχουν και κληρικοί και λαϊκοί προβάλλει όμως, ιδιαίτερα το ρόλο των θρησκευτικών αξιωματούχων οι οποίοι, όπως υποστηρίζει, είναι εφοδιασμένοι με «βεράτια βασιλικά» και επιτελούν ένα ιδιαίτερο, διπλό και δημιουργικό ρόλο στην κοινωνία των χριστιανών. Συνεχίζει υπογραμμίζοντας τη σημασία του κλήρου ως συστατικού στοιχείου και ενοποιητικού συμβόλου για τους χριστιανούς Ρωμιούς, αλλά και διαύλου επικοινωνίας με την επικυρίαρχη δύναμη⁽⁶⁾.

Στο ερώτημα αν η συμμετοχή των Φαναριωτών αξιωματούχων στη διοίκηση του οθωμανικού κράτους ήταν επιβλαβής για το Ρωμαίικο Γένος, ή όχι, είναι ξεκάθαρο ότι οι Φαναριώτες ήταν αρκετά ευαισθητοποιημένοι στα θέματα της

παράδοσης και των θεσμών του Ρωμαίικου Γένους. Ως οθωμανοί αξιωματούχοι, πέρα από τις θεσμικές υποχρεώσεις που είχαν αναλάβει έναντι της οθωμανικής κυβέρνησης, προσέφεραν με ιδιαίτερη φροντίδα, αλλά και αποτελεσματικότητα τις υπηρεσίες τους στην Εκκλησία και την παιδεία, και μάλιστα η προσφορά τους αυτή υπήρξε αξιόλογη και πρωτοπόρα για τα δεδομένα της εποχής. Πάντως, είναι αβάσιμη η θεωρία «ότι οι Φαναριώτες (και η εκκλησιαστική ηγεσία) φαινομενικά μόνο υπηρετούσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ στην πραγματικότητα απέβλεπαν στην ανατροπή της ή τουλάχιστον στη βαθμιαία και ειρηνική υποκατάσταση των Τούρκων από χριστιανούς, και τελικά στην ανασύσταση του Βυζαντίου ή και στην ίδρυση ελληνικού εθνικού κράτους. Ο Παπαρρηγόπουλος πάντως φαίνεται ότι πληροφορείται για πρώτη φορά τη θεωρία αυτή (χωρίς να την υιοθετεί) μόλις το 1878»⁽⁷⁾.

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω μπορεί κανείς να έχει μια σαφέστερη εικόνα στο κατά πόσο οι Φαναριώτες είχαν ή δεν είχαν «εθνική» συνείδηση. Την απάντηση μας τη δίνει ο Πατρινέλης, λέγοντας ότι «εθνικές πάντως προκαταλήψεις – και πολύ περισσότερο εθνικιστικές επιδιώξεις- δεν είχαν οι Φαναριώτες, και για άλλους λόγους, αλλά και γιατί η ιδέα του έθνους εμφανίσθηκε στην καθ'ημάς Ανατολή γύρω στα 1800 (και όταν εμφανίσθηκε βρήκε αντίθετους και τους Φαναριώτες και την εκκλησία)»⁽⁸⁾. Συνεπώς, ως το τέλος του 18^{ου} αιώνα, η ιδέα του εθνικού κράτους δεν είχε πρακτικά καμία υπόσταση και μια σχετική αξιολόγηση περί εθνικής συνείδησης για τους Φαναριώτες είναι άνευ σημασίας. Παρόλα αυτά είναι γνωστό ότι σε όλη την περίοδο της Τουρκοκρατίας η μεσσιανική προσδοκία ότι με χρόνια με καιρούς θα αποκατασταθεί η «βασιλεία των Ρωμαίων» είχε ευρύτατη διάδοση ανάμεσα στους Ρωμιούς⁽⁹⁾.

Ο 19^{ος} αιώνας όμως, ήταν αιώνας ραγδαίων αλλαγών για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αφενός η ενδυνάμωση της πολιτικής θέσης και της στρατιωτικής ισχύος της Ρωσίας και αφετέρου η παρακμιακή πορεία του οθωμανικού κράτους είχε αρχίσει να επιδρά στην συμπεριφορά των Ρωμιών, όπως και των άλλων εθνοτήτων σε ό,τι αφορά τις σχέσεις τους με το κράτος στο οποίο επίσημα ανήκαν. Μετά τη συνθήκη του Küçük Kaynarca και ειδικότερα από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα και μετά διακρίνει κανείς τις πρώτες εκφάνσεις εθνικής ιδεολογικής σύλληψης των Φαναριωτών, αφού είχε ξεκινήσει σε ευρωπαϊκό επίπεδο η δυναμική για τη δημιουργία εθνικών κρατών. Μέσα στις νέες συνθήκες στις αρχές του 19^{ου} αιώνα οι Φαναριώτες είχαν αρχίσει να διαμορφώνουν μια άλλη ιδεολογική συνείδηση, και τα

αξιώματα που κατείχαν στο οθωμανικό κράτος, αποτελούσαν μοναδικό ίσως μέσον για την εκπλήρωση των νέων ιδεολογικών τους στόχων. Ήταν πλέον κοινή συνείδηση και επιβεβλημένη υπόθεση για πολλούς επώνυμους Φαναριώτες η σύσταση του εθνικού κράτους των Ρωμιών και γι' αυτό η πολιτική τους δύναμη θα ταυτιστεί με τις ιδεολογικές τους επιδιώξεις.

Η πολιτική συνείδηση των Ρωμιών είχε αρχίσει πλέον να παίρνει σάρκα και οστά. Προς τα τέλη του 18^{ου} αιώνα μέσα στο ρωμαίικο millet οι Φαναριώτες, οι οποίοι στο πνευματικό πεδίο ειδικά είχαν έντονη παρουσία, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην πορεία προς τη μετάβαση από το καθεστώς του «millet» στη συγκρότηση κρατικής οντότητας. Πράγματι, κατά την οθωμανική περίοδο μέσα στην ευρύτερη κοινωνία του ρωμαίικου millet οι Φαναριώτες, που αποτελούσαν την αριστοκρατική τάξη, υπήρξαν μια από τις ελίτ που κατείχαν πολιτικοκοινωνική θέση στο υπό ίδρυση ελληνικό κράτος και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία του «εμείς» στη βάση της εθνικής ελληνικής ταυτότητας⁽¹⁰⁾. Εκτός τους Φαναριωτών αρχόντων δεν ήταν καθόλου ευκαταφρόνητος και ο ρόλος των εμπόρων, οι οποίοι συνέβαλαν οικονομικά και πνευματικά στην απόκτηση εθνικής και επαναστατικής συνείδησης, καθώς η σύσταση και η οργάνωση της Φιλικής Εταιρίας ήταν δικό τους έργο. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο τα μέλη της ζήτησαν από τον Ιωάννη Καποδίστρια να ασκήσει την επιρροή του επί των ηγεμόνων στα Βαλκάνια, ο οποίος εξασφάλισε στη συνέχεια τη συμμετοχή τους στη Φιλική Εταιρία⁽¹¹⁾.

Ένας άλλος παράγοντας που ενίσχυσε τη δυναμική για τη σύλληψη της ιδέας της εθνικής συνείδησης των Ρωμιών, ήταν η εξύμνηση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού από τους δυτικούς και ειδικότερα από τους Γάλλους διανοούμενους της εποχής εκείνης. Εκτός από τον Voltaire για τον οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω, ο τελευταίος πρεσβευτής του βασιλιά της Γαλλίας στην Ιστανμπούλ, ο Gouffier (Choiseul), ο οποίος αγαπούσε τη λογοτεχνία και ιδιαίτερα την αρχαία ελληνική τέχνη, ταξίδεψε, χάρη στη στενή φιλία που είχε με τον Talleyrand και γνώρισε τα νησιά του Αιγαίου και την Ανατολία. Αγαπούσε τη λογοτεχνία και ειδικότερα την αρχαία ελληνική τέχνη. Όπως οι περισσότεροι διανοούμενοι της εποχής του έτσι και αυτός πίστευε ότι ο «ιδανικός άνθρωπος» θα μπορούσε να βρεθεί στη γη των «Αρχαίων Ελλήνων». Συμπαρασυρόμενος από τη μόδα της εποχής ο Gouffier έτρεφε μεγάλη συμπάθεια προς τους Έλληνες και αντιπάθεια προς τους Τούρκους. Με κάποιους συνεργάτες του αφού επισκέφθηκε την Ελλάδα, την Ανατολία και την Κωνσταντινούπολη, συνέγραψε το 1782 το «Voyage Pittoresque de la Grèce»

εκδίδοντας τον πρώτο τόμο του, ο οποίος βρήκε μεγάλη απήχηση στη Γαλλία. Ένα αντίτυπο του έργου προσέφερε στην βασίλισσα της Ρωσίας Αικατερίνη. Το 1783, προσέθεσε ακόμη ένα άρθρο στο έργο του με τίτλο «Discours préliminaire». Στο άρθρο εκείνο υπήρχε η αναπαράσταση ενός Έλληνα δεμένου με αλυσίδες εν μέσω ερειπίων να παρακαλάει το Θεό⁽¹²⁾. Η περίπτωση του Gouffier είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα των φιλικών αισθημάτων του προς τους Έλληνες που είχαν εκδηλωθεί και γενικευθεί στην Ευρώπη, αν και στη συνέχεια ο ίδιος ο Gouffier, ως πρεσβευτής στην Πόλη θα αναθεωρήσει την άποψή του λέγοντας ότι «δεν καυχέμαι καθόλου για το έργο που είχα γράψει στο παρελθόν. Ένα τέτοιο έργο, το οποίο γράφτηκε με λογοτεχνική έμπνευση, πως θα ήταν δυνατόν να αποτελέσει βάση για ένα πολιτικό σύστημα;»⁽¹³⁾.

Ανεξάρτητα από τις αντιφατικές απόψεις του Gouffier, του οποίου η αναθεώρηση των απόψεων προφανώς είχε να κάνει με τη θέση στην οποία βρισκόταν ως διπλωμάτης, πρέπει να παραδεχθεί κανείς ότι ο φιλελληνισμός στην Ευρώπη συνεισέφερε με διάφορους τρόπους στη διαμόρφωση της εθνικής ελληνικής συνείδησης. Όλα λοιπόν αυτά τα στοιχεία λειτούργησαν αθροιστικά στην υπόθεση για την αναγέννηση του ελληνικού έθνους και αρνητικά για την ενίσχυση και πραγμάτωση της οθωμανικής ιδεολογίας.

Αν θα πρέπει συνοπτικά να αναφερθούμε σε μια άλλη κατηγορία Ρωμιών, οι οποίοι μετά την ελληνική επανάσταση εξακολουθούσαν και παρέμειναν πιστοί στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αυτή των λεγόμενων Ελληνοοθωμανών πρέπει να πούμε ότι αντίθετα με τους Φαναριώτες, οι οποίοι πλέον είχαν αποκτήσει επαναστατική συνείδηση με στόχο την ίδρυση ελληνικού κράτους, οι Ελληνοοθωμανοί είχαν ενστερνιστεί την οθωμανική ιδεολογία και την υπηρέτησαν προβάλλοντας πάντα την οθωμανική τους ταυτότητα.

Οι Ελληνοοθωμανοί, λοιπόν, κατάφεραν, ειδικά από τη δεκαετία του 1850 και μετά να διαδραματίσουν αξιόλογο ρόλο στα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά πράγματα της αυτοκρατορίας. Πιο συγκεκριμένα, στο χώρο της διπλωματίας είχαν καταλάβει σημαντικές θέσεις υπηρετώντας ειδικότερα την εξωτερική πολιτική της Αυτοκρατορίας με αισθητή επιρροή στις διακρατικές σχέσεις. Ήταν πλήρως ταυτισμένοι με την καινούργια οθωμανική πραγματικότητα, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί σύμφωνα με τις διακηρύξεις του Τανζιμάτ, το 1839 και με το μεταρρυθμιστικό διάταγμα του 1856, το οποίο προέβλεπε πλήρη ισονομία ανάμεσα στους υπηκόους του οθωμανικού κράτους ανεξαρτήτου θρησκείας, ή εθνότητας.

Η περίπτωση του Κώστα Μουσούρου Πασά είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα, ο οποίος εξαιτίας της αφοσίωσής του στα οθωμανικά συμφέροντα, έγινε στόχος δολοφονίας στην Αθήνα, το 1848⁽¹⁴⁾. Ένα άλλο παράδειγμα της ταύτισης με την οθωμανική πολιτική του ιδιότητα, είναι η περίπτωση του Ιωάννη Φωτιάδη, ο οποίος ως πρέσβης της οθωμανικής κυβέρνησης στην Αθήνα, έδειξε μεγάλο ζήλο κατά την εποχή του κρητικού ζητήματος, διακόπτοντας μάλιστα, τις σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών, στις 17 Δεκεμβρίου του 1868, επειδή έκρινε ότι τα συμφέροντα του οθωμανικού κράτους υπονομεύονταν από την κυβέρνηση της Αθήνας⁽¹⁵⁾.

Τέλος, ο Kemal Karpat αναφερόμενος στην εξέγερση των Ελλήνων λέει ότι αν εξαιρέσουμε το Νεοβυζαντινισμό των Φαναριωτών (1760-1821), η πολιτική κατάσταση η οποία διαμορφώθηκε το 1453 και θα μπορούσε να ονομασθεί «**Ρωμαιοτουρκικός Συνασπισμός**», έληξε με την Ελληνική Επανάσταση του '21. Με την εμφάνιση του εθνικισμού οι Ρωμιοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όντας Χριστιανοί είδαν την Ευρώπη ως «το δικό τους πολιτισμό»⁽¹⁶⁾. Δεν υπάρχει καμμία αμφιβολία ότι αυτό το γεγονός σηματοδοτεί την ιστορική στροφή των Ελλήνων, οι οποίοι από εδώ και πέρα, όχι μόνο για λόγους θρησκείας, αλλά και για λόγους γενικότερων πολιτισμικών σχέσεων θα αναζητούν όσο ποτέ άλλοτε τον εαυτό τους στη Δύση. Οι πνευματικές αξίες της Δύσης θα αποτελούν πλέον για τους Έλληνες τη μόνιμη πυξίδα στον πολιτικό, επιστημονικό και πολιτισμικό της προσανατολισμό.

- 1- Πατρινέλης, Χ.Γ. Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, Τρίτη Επιστημονική Ημερίδα, σελ. 27, Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής 2002 Αθήνα
- 2- Αποστολόπουλος, Δημήτριος Γ. , Ρωμιοί στην Υπηρεσία της ΥΤψηλής Πύλης, σελ. 79, Εκδόσεις Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής 2002 Αθήνα
- 3- Ortaylı, İlber- Fenerli Beyler <http://www.yazboz.org/modules.php?name=News&file=article&sid=59>
- 4- Πατρινέλης, ο.π. σελ. 25
- 5- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler 110 Yılın Öyküsü (1711-1821), σελ. 95, Εκδόσεις Aybay, 2000 İstanbul
- 6- Αποστολόπουλος, ο.π. σελ. 83,
- 7- Πατρινέλης, ο.π. σελ. 30-31
- 8- Πατρινέλης, ο.π. σελ. 24
- 9- Πατρινέλης, ο.π. σελ. 29
- 10- Pirinççi, Ferhat- Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşumu Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi, A.Ü DTCF Dergisi, 46° τόμος, 1° τεύχος σελ. 56
- 11- Pirinççi, ο.π. σελ. 59
- 12- Soysal, İsmail- Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri, σελ. 348-349, Εκδ. TTK 1999 Ankara
- 13- Soysal, ο.π. σελ. 65
- 14- Kuneralp, Sinan- Bir Osmanlı Diplomatı Kostaki Musuros Paşa 1807-1891 Belleten, 34^{es} τόμος, 135 τεύχος σελ. 429, Ιούλιος 1970
- 15- Αλεξανδρή, Αλέξης- Οι Έλληνες στην Υπηρεσία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1850- 1922) Δελτίο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας της Ελλάδος, 23^{es} τόμος 1980 Αθήνα
- 16- Karpat, Kemal- Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, σελ. 576, Εκδόσεις İmge 2006 İstanbul

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η εμφάνιση των Φαναριωτών στην πολιτική δράση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, διακόσια χρόνια περίπου μετά την Άλωση της Πόλης από τους Τούρκους συνιστά ιστορικό γεγονός μείζονος σημασίας. Οι απόγονοι της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέσα σε ένα ιδιότυπο καθεστώς ημιαυτόνομης μορφής πέτυχαν να προβάλλουν την πολιτισμική τους υπόσταση και να την ενδυναμώσουν μέσα από διάφορους μηχανισμούς που ανέπτυξαν στους κόλπους της οθωμανικής διοίκησης. Αν εξαιρέσουμε τον παράγοντα της Εκκλησίας, ο οποίος ως διοικητικός θεσμός λειτούργησε από την επομένη κιόλας, της Άλωσης διαπιστώνει κανείς ότι οι Φαναριώτες ειδικότερα από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα ευνοήθηκαν από τις πολιτικές συγκυρίες και ανέλαβαν γραφειοκρατικές και κυβερνητικές θέσεις στις οποίες επέδειξαν συμπεριφορά, (εξαιρώντας τις τελευταίες δεκαετίες) πλήρως εναρμονισμένη με το οθωμανικό ιδεώδες. Η διαχείριση της οθωμανικής διπλωματίας από τους Φαναριώτες με τις χώρες της Ευρώπης έφερε καινούργια πνοή στις σχέσεις του οθωμανικού κράτους με τη Δύση. Η χρησιμότητα των Φαναριωτών στις σχέσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τα κράτη της Ευρώπης αποδείχθηκε με τον πιο αποκαλυπτικό τρόπο στις διαπραγματεύσεις του Κάρλοβιτς. Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο εμπνευστής αυτού του ιστορικού γεγονότος και η δεσπόζουσα φυσιογνωμία των Φαναριωτών, θα αντιπροσωπεύει στο εφ'εξής το κοινωνικοπολιτικό υπόβαθρο των νέων ηθικών αξιών του φαναριώτικου συστήματος.

Η παρούσα προβληματική, σε πρόκληση αυτών των αξιών θέλησε να προσεγγίσει και να καταγράψει το φαινόμενο των Φαναριωτών σύμφωνα με τα στοιχεία του πρωτογενούς υλικού του οθωμανικού αρχείου, τις διάφορες ερμηνείες και αποχρώσεις που αποτυπώνονται στην αξιολόγηση των Οθωμανών χρονογράφων, των σύγχρονων Τούρκων ιστορικών και βέβαια, έχοντας πάντα υπόψη τα αξιόλογα στοιχεία που κατέχει η ελληνική ιστοριογραφία, η οποία για ευνόητους λόγους έχει ασχοληθεί σε βάθος και με σχολαστικότητα με το ζήτημα. Να επισημανθεί επίσης, ότι η παρούσα έρευνα επωφελήθηκε σε μεγάλο βαθμό, εκτός από τις παραπάνω πηγές και από τα εξίσου σημαντικά κείμενα επώνυμων Ρουμάνων και άλλων ιστοριογράφων.

Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που κατείχαν οι Φαναριώτες, όπως η γλωσσομάθεια, αλλά και γενικότερα η γνώση του πολιτισμού της Δύσης τούς εξασφάλιζαν απόλυτη υπεροχή έναντι των άλλων εθνοτικών ομάδων. Ωστόσο, τα πλεονεκτήματά τους αυτά, πολλές φορές μετατρέπονταν σε μειονεκτήματα

προερχόμενα από εσωτερικές συγκρούσεις. Τα ελκυστικά αξιώματα της οθωμανικής διοίκησης πυροδότησαν μεταξύ τους έναν ανελέητο ανταγωνισμό, ο οποίος διαμόρφωσε μια συμπεριφορά αλληλοϋπονόμευσής τους στην ελίτ της φαναριώτικης κοινωνίας. Η λογική της αντιπαράθεσης θα βαθύνει περισσότερο με το χρόνο και με σοβαρές επιπτώσεις που θα γενικευθούν ακόμη και σε άτομα πρώτου βαθμού συγγένειας.

Η πολιτική θέση των Φαναριωτών διαχρονικά παρουσιάζει μια ανακολουθία που είναι απόρροια της πολιτικής ρευστότητας μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά και στις σχέσεις της ίδιας με τις Μεγάλες Δυνάμεις. Από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα και μετά η προσπάθεια των Μεγάλων Δυνάμεων να δημιουργήσουν στενότερες σχέσεις, αρχικά με τους δραγουμάνους, οι οποίοι υπηρετούσαν στον πιο νευραλγικό τομέα της οθωμανικής διπλωματίας, άρχισε σιγά σιγά να δημιουργεί ένα κλίμα δυσπιστίας ανάμεσα στην οθωμανική διοίκηση και σε αυτούς. Ο έλεγχος αυτού του μοναδικού διαύλου του οθωμανικού κράτους με τη Δύση εξασφάλιζε την προοπτική που θα εξυπηρετούσε κατά τον καλύτερο τρόπο τα συμφέροντα των ευρωπαϊκών κρατών, που βρίσκονταν άμεσα ή έμμεσα σε διαμάχη με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η εμπλοκή των δραγουμάνων με τις παραπάνω χώρες είχε φτάσει σε τόσο προχωρημένο βαθμό που ο ίδιος ο Ναπολέον σε συνάντησε που επρόκειτο να έχει με τον Οθωμανό πρέσβη στο Παρίσι, Morali ζητούσε να μην παρευρίσκεται ο δραγουμάνος της Πύλης Κοδρίκας, τον οποίο θεωρούσε αναξιόπιστο και άνθρωπο της Ρωσίας.

Η οθωμανική κυβέρνηση είχε σοβαρές υπόνοιες για την αξιοπιστία των δραγουμάνων και γι'αυτό αρκετές φορές προέβαινε σε αυστηρές προειδοποιήσεις προς τους ίδιους, αλλά και σε διαβήματα προς τις ξένες διπλωματικές αρχές κατηγορώντας τις για ανάρμοστη συμπεριφορά προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι Οθωμανοί όμως, δεν είχαν άλλη εναλλακτική λύση. Η παύση τους θα ισοδυναμούσε με τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων της αυτοκρατορίας με τη Δύση και αυτό θα ήταν ένα μεγάλο ρίσκο για αυτήν, διότι επιζητούσε στήριξη από τις ίδιες τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις γνωρίζοντας ότι και αυτές μεταξύ τους βρίσκονταν σε έναν μακροχρόνιο ανταγωνισμό και διαμάχη.

Ένα άλλο μέτωπο στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που έπρεπε να αντιμετωπιστεί από την οθωμανική διοίκηση ήταν η αλλαγή συμπεριφοράς των Φαναριωτών ηγεμόνων. Με τη συνθήκη του Küçük Kaynarca παραχωρήθηκε στη Ρωσία το δικαίωμα να έχει λόγο στη διοίκηση των παραδουνάβιων χωρών ιδρύοντας

σ'αυτές διπλωματικές αρχές. Οι στρατιωτικές επεμβάσεις της Ρωσίας στις παραδουνάβιες ηγεμονίες είχαν επηρεάσει βαθειά τη συμπεριφορά των Φαναριωτών αρχόντων. Τα μέλη της οικογένειας Μαυροκορδάτου, αν και αρχικά αντιστάθηκαν στην επιρροή των ξένων δυνάμεων, όπως στην περίπτωση του Νικόλαου Μαυροκορδάτου, αλλά και του γιου του Κωνσταντίνου, οι οποίοι βασανιζόμενοι πλήρωσαν την αφοσίωσή που είχαν στο οθωμανικό κράτος, στη συνέχεια άλλαξαν στάση με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, γνωστότερο ως Φιραρή, ο οποίος το 1787, επηρεαζόμενος από το γενικότερο πολιτικό κλίμα κατέφυγε στη Ρωσία, όπου και έμεινε ως το θάνατό του.

Στην αλλαγή αυτή της συμπεριφοράς των Φαναριωτών συνέτειναν αρκετοί λόγοι. Πρώτον και κύριον, η παρακμιακή πορεία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία δεν ενέπνεε πλέον την ασφάλεια και την εμπιστοσύνη εκείνη των παλαιότερων εποχών. Κατά δεύτερο λόγο η προστάτιδα των Ορθοδόξων δεν ήταν πια η Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά η Ρωσία, και τέλος η ιδέα για την ίδρυση του ελληνικού κράτους είχε αρχίσει να δημιουργεί ευχάριστους ερεθισμούς στις συνείδηση των διανοούμενων Ρωμιών.

Αθροίζοντας όλους αυτούς τους παράγοντες συμπεραίνει κανείς ότι η αφοσίωση των Φαναριωτών στο οθωμανικό ιδεώδες δεν αντιπροσώπευε πλέον κάποιο ιδιαίτερο ενδιαφέρον και προοπτική πολιτικής σταδιοδρομίας. Ο θεσμός των δραγουμάνων και των ηγεμόνων είχε κλείσει τον κύκλο του. Η καμπή που διαγραφόταν στον πολιτικό ορίζοντα της εξαντλημένης οικονομικά και πολιτικά αυτοκρατορίας ήταν ορατή σε όλους. Οι άλλοτε περιζήτητοι για την οθωμανική διοίκηση Φαναριώτες, τώρα πλέον αποτελούν σοβαρό πονοκέφαλο για αυτήν, η αντιμετώπιση του οποίου δεν ήταν καθόλου εύκολη υπόθεση. Στο ίδιο πνεύμα εντάσσονταν και οι Μαυροκορδάτοι, οι οποίοι ξεκίνησαν υπηρετώντας πιστά την οθωμανική ιδεολογία, έκλεισαν, όμως τον κύκλο αυτόν συνιδρύοντας μαζί με άλλα μέλη επώνυμων φαναριώτικων οικογενειών το κράτος των Ελλήνων, και μάλιστα, ενάντια στο οθωμανικό κράτος, το οποίο υπηρέτησαν με θυσίες.

Είναι ευρύτερα αποδεκτό ότι οι Φαναριώτες με την παρουσία τους στην πολιτική σκακιέρα διαδραμάτισαν έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων στο χώρο της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Έγραψαν τη δική τους ιστορία, η οποία, όμως, απεικονίζει όχι μόνο τη δική τους πολιτική περιπέτεια, αλλά και τις στρατηγικές αδυναμίες του οθωμανικού κράτους, του οποίου ήταν επιφανές κομμάτι και βέβαια, τις στρατηγικές επιδιώξεις των άλλων

διαπλεκόμενων χωρών που βρίσκονταν σε μακρόχρονη διαμάχη με την αυτοκρατορία των Οθωμανών.

Σήμερα, όπως βέβαια, και στο παρελθόν, τίθεται συχνά το ερώτημα, τι αξίες αντιπροσώπευαν οι Φαναριώτες και τι εθνική συνείδηση είχαν, την οθωμανική ή την ελληνική; Το μόνο βέβαιο είναι, ότι το ερώτημα αυτό για αυτονόητους λόγους δεν μπορεί να απαντηθεί μονολεκτικά. Κατ'αρχάς θα πρέπει να σημειωθεί, ότι όταν αναφερόμαστε στους Φαναριώτες, και εν προκειμένω στην κατηγορία εκείνη οι οποίοι αναδείχθηκαν στα υψηλόβαθμα και αξιοζήλευτα κρατικά αξιώματα του οθωμανικού κράτους, αναφερόμαστε σε ανθρώπους που είχαν όλα εκείνα τα δικαιώματα που είχε ένας Οθωμανός Μουσουλμάνος αξιωματούχος. Σε ένα τέτοιο κοινωνικό περιβάλλον είχαν ασφαλώς συνείδηση Οθωμανού αξιωματούχου. Τα ερώτημα όμως, όπως αυτό τίθεται σήμερα, κρίνοντας μια συγκεκριμένη συμπεριφορά εκείνης της εποχής, δεν μπορεί να απαντηθεί υπό όρους σημερινών αντιλήψεων. Βέβαια, οι Φαναριώτες, όπως όλοι οι Ορθόδοξοι της οθωμανικής επικράτειας, συνιστούσαν ένα ξεχωριστό millet, που είχε όμως, ως συστατικό στοιχείο όχι το γένος, αλλά το θρησκευτικό δόγμα. Υπό αυτήν την έννοια, οι Φαναριώτες είχαν θρησκευτική συνείδηση Ορθοδόξων. Αποτελούσαν τη δική τους πολιτική κοινωνία που ήταν ενταγμένη στο ευρύτερο διοικητικό σύστημα του οθωμανικού κράτους. Να προστεθεί ότι η εθνική συνείδηση στους Φαναριώτες, περίπου, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή με τη σημερινή της σημασία, αρχίζει να διαμορφώνεται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, πράγμα που αποτελούσε και τη βασική συνιστώσα για την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Η απάντηση στο ερώτημα, αν ο ρόλος των Φαναριωτών ήταν επιζήμιος, ή επωφελής προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία, εντάσσεται στην παραπάνω λογική, ότι δηλαδή κατά το μεγαλύτερο διάστημα της παρουσίας τους στις υπηρεσίες του οθωμανικού κράτους, ο ρόλος τους ήταν όχι μόνο επωφελής, αλλά και απαραίτητος, ωστόσο άρχισαν να συνειδητοποιούν την ανάγκη για τη συγκρότηση εθνικού κράτους, οπότε και την πολιτική δύναμη που τους παρείχαν τα αξιώματα τη διοχέτευαν για την εκπλήρωση της εθνικής τους αποκατάστασης.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΦΑΝΑΡΙΩΤΩΝ ΔΡΑΓΟΥΜΑΝΩΝ

1- Παναγιώτης Νικούσιος Μαμμωνάς	(1663-1678)
2- Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος Εξ Απορρήων	(1673-1698)
3- Νικόλαος Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτος	(1698-1709)
4- Ιωάννης Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτος	(1709-1717)
5- Γρηγόριος Γκίκας	(1717-1727)
6- Αλέξανδρος Γκίκας	(1727-1740)
7- Ιωάννης Καλλιμάχης	(1740-1751)
8- Ματθαίος Γκίκας	(1751-1752)
9- Ιωάννης Καλλιμάχης	(1752-1758)
10- Γρηγόριος Αλέξανδρος Γκίκας	(1758-1764)
11- Γεώργιος Καρατζάς	(1764-1765)
12- Σκαρλάτος Καρατζάς	(1765-1768)
13- Νικόλαος Σούτσος	(1768-1769)
14- Μιχαήλ Ρακοβίτσα	(1769-1770)
15- Σκαρλάτος Καρατζάς	(1770-1774)
16- Αλέξανδρος Υψηλάντης	(1774)
17- Κωνσταντίνος Μουρούζης	(1774-1777)
18- Νικόλαος Καρατζάς	(1777-1782)
19- Μιχαήλ Κωνσταντίνου Σούτσος	(1782)
20- Αλέξανδρος Ιωάννου Μαυροκορδάτος	(1782-1785)
21- Αλέξανδρος Καλλιμάχης	(1785-1788)
22- Κωνσταντίνος Ράλλης	(1788)
23- Εμμανοήλ Καρατζάς	(1788-1790)
24- Αλέξανδρος Κωνσταντίνου Μουρούζης	(1790-1792)
25- Γεώργιος Κωνσταντίνου Μουρούζης	(1792-1794)
26- Αλέξανδρος Καλλιμάχης	(1794-1795)
27- Γεώργιος Μουρούζης	(1795-1796)
28- Κωνσταντίνος Αλεξάνδρου Υψηλάντης	(1796-1799)
29- Αλέξανδρος Νικολάου Σούτσος	(1799-1802)
30- Αλέξανδρος Μιχαήλ Σούτσος	(1802-1807)
31- Ιωάννης Νικολάου Καρατζάς	(1808)
32- Δημήτριος Μουρούζης	(1808-1812)

- 33- Ιωάννης Γρηγορίου Καρατζάς (1812)
- 34- Ιάκωβος Αργυρόπουλος (1812-1815)
- 35- Μιχαήλ Σούτσος (1815-1818)
- 36- Ιωάννης Καλλιμάχης (1818-1821)
- 37- Κωνσταντίνος Μουρούζης (1821)
- 38- Σταυράκης Αριστάρχης (ως αναπληρωτής δραγουμάνος) (1821)

39- Γεώργιος Γέρας

40- Κωνσταντίνος Μουράδης Μουρακάρης

41- Γεώργιος Γέρας

42- Κωνσταντίνος Μουράδης Μουρακάρης

43- Ιωάννης Νικολάου Μουρακάρης

44- Γεώργιος Γέρας

45- Κωνσταντίνος Μουράδης Μουρακάρης

46- Κωνσταντίνος Μουράδης

47- Μιχαήλ Γρηγορίου Γέρας

48- Κωνσταντίνος Μουράδης

49- Γεώργιος Γέρας

50- Ιωάννης Θεόδωρος Καλαμάτης

51- Γεώργιος Ιωάννης Καλαμάτης

52- Γεώργιος Γέρας

53- Γεώργιος Καλαμάτης

54- Κωνσταντίνος Μουράδης Μουρακάρης

55- Γεώργιος Γέρας

56- Γεώργιος Γέρας

57- Γεώργιος Γέρας

58- Γεώργιος Γέρας

59- Κωνσταντίνος Μουράδης

60- Αλέξανδρος Κωνσταντίνος Μουρακάρης (Ανάλυτης)

61- Αλέξανδρος Ιωάννης Μουρακάρης (Θωρακός)

62- Αλέξανδρος Ιωάννης Τυτλάκης

63- Γεώργιος Γέρας

64- Κωνσταντίνος Μουράδης

65- Αλέξανδρος Μουρακάρης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΦΑΝΑΡΙΩΤΩΝ ΗΓΕΜΟΝΩΝ ΜΟΛΔΑΒΙΑΣ

1- Νικόλαος Αλεξ. Μαυροκορδάτος	(1709)
2- Dimitrie Cantemir	(1710-1711)
3- Νικόλαος Αλεξ. Μαυροκορδάτος	(1711-1715)
4- Mihai Racoviță	(1715-1726)
5- Γρηγόριος Γκίκας	(1726-1733)
6- Κωνσταντίνος Νικολάου Μαυροκορδάτος	(1733-1735)
7- Γρηγόριος Γκίκας	(1735-1739)
8- Κωνσταντίνος Νικολάου Μαυροκορδάτου	(1739-1743)
9- Ιωάννης Νικολάου Μαυροκορδάτου	(1743-1747)
10- Γρηγόριος Γκίκας	(1747-1748)
11- Κωνσταντίνος Νικολάου Μαυροκορδάτος	(1748-1749)
12- Constantin Racoviță	(1749-1753)
13- Ματθαίος Γρηγορίου Γκίκας	(1753-1756)
14- Constantin Racoviță	(1756-1757)
15- Σκαρλάτος Γκίκας	(1757-1758)
16- Ιωάννης Θεοδώρου Καλλιμάχης	(1758-1761)
17- Γρηγόριος Ιωάννου Καλλιμάχης	(1761-1764)
18- Γρηγόριος Γκίκας	(1764-1766)
19- Γρηγόριος Καλλιμάχης	(1766-1769)
20- Κωνσταντίνος Νικολάου Μαυροκορδάτος	(1769-)

Ρωσική Κατοχή

21- Γρηγόριος Γκίκας	(1774-1777)
22- Κωνσταντίνος Μουρούζης	(1777-1782)
23- Αλέξανδρος Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτος (Ντελήμπεη)	(1782-1785)
24- Αλέξανδρος Ιωάννου Μαυροκορδάτος (Φιραρής)	(1785-1787)
25- Αλέξανδρος Ιωάννου Υψηλάντης	(1787-.....)

Αυστρορωσική Κατοχή

26- Αλέξανδρος Μουρούζης	(1792-1793)

27- Μιχαήλ Σούτσος	(1793-1794)
28- Αλέξανδρος Καλλιμάχης	(1794-1799)
29- Κωνσταντίνος Υψηλάντης	(1799-1801)
30- Αλέξανδρος Σούτσος	(1801-1802)
31- Αλέξανδρος Μουρούζης	(1802-1804)
32- Σκαρλάτος Καλλιμάχης	(1804-1806)
33- Αλέξανδρος Μουρούζης	(1806-.....)

Ρωσική Κατοχή

34- Σκαρλάτος Καλλιμάχης	(1812-1819)
35- Μιχαήλ Σούτσος	(1819-1821)

Η Ελληνική Επανάσταση

ΠΙΝΑΚΑΣ ΦΑΝΑΡΙΩΤΩΝ ΗΓΕΜΟΝΩΝ ΒΛΑΧΙΑΣ

1- Νικόλαος Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτος	(1716-1717)
2- Ιωάννης Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτος	(1717-1719)
3- Νικόλαος Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτος	(1719-1730)
4- Κωνσταντίνος Νικολάου Μαυροκορδάτος	(1731-1731)
5- Mihai Racoviță	(1731-1731)
6- Κωνσταντίνος Νικολάου Μαυροκορδάτος	(1731-1733)
7- Γρηγόριος Γκίκας	(1733-1735)
8- Κωνσταντίνος Νικολάου Μαυροκορδάτος	(1735-1741)
9- Mihai Racoviță	(1741-1744)
10- Κωνσταντίνος Νικολάου Μαυροκορδάτος	(1744-1748)
11- Γρηγόριος Γκίκας	(1748-1753)
12- Constantin Racoviță	(1753-1756)
13- Κωνσταντίνος Νικολάου Μαυροκορδάτος	(1756-1758)
14- Κάρολος Γκίκας	(1758-1761)
15- Κωνσταντίνος Νικολάου Μαυροκορδάτος	(1761-1763)
16- Constantin Racoviță	(1763-1764)

17- Stefan Racoviță	(1764-1765)
18- Κάρολος Γκίκας	(1765-1766)
19- Αλέξανδρος Γκίκας	(1766-1768)
20- Γρηγόριος Γκίκας	(1768-1769)

Ρωσική Κατοχή

21- Αλέξανδρος Υψηλάντης	(1774-1778)
22- Νικόλαος Καρατζάς	(1778-1783)
23- Κωνσταντίνος Μιχαήλ Σούτσος	(1783-1786)
24- Νικόλαος Μαυρογένης	(1786-1790)

Αυστρορωσική Κατοχή

25- Κωνσταντίνος Μιχαήλ Σούτσος	(1791-1793)
26- Αλέξανδρος Μουρούζης	(1793-1796)
27- Αλέξανδρος Υψηλάντης	(1796-1798)
28- Κωνσταντίνος Χαντζερής	(1798-1799)
29- Αλέξανδρος Μουρούζης	(1799-1801)
30- Κωνσταντίνος Μιχαήλ Σούτσος	(1801-1802)
31- Αλέξανδρος Σούτσος	(1802-1806)
32- Νικόλαος Σούτσος	(1806-1812)
33- Ιωάννης Καρατζάς	(1812-1818)
34- Αλέξανδρος Νικολάου Σούτσος	(1818-1821)
35- Σκαρλάτος Καλλιμάχης	(1821-)

Η Ελληνική Επανάσταση

Eflak Voyvodası Kostantin Voyvoda'nın Beratı

Nişân-ı hümâyûn oldur ki;

Çün hazret-i mâlikü'l-mülki zü'l-celâl ve cenâb-ı vâhibi'l-mevâhibi lâ-yezâl celle şânihu ani's-şebih ve'l-misâl kemâl-i kudret-i ezeliyye ve mevhibet-i aliyye-i lem-yezeliyyesinden benim zât-ı hilâfet-me'âb-ı saltanat-nisâbımı eşref-i selâtin-i nasfat-âyin ve şân-ı şevket-i celâlet-istishâbımı enva'-ı mâ'ser-i ma'delet ve esnâf-ı mefâhir-i saltanata karîn eyleyüb atabe-i aliyye-i sipihr-ihtişâmımı melce-i mülûk ve hükkâm ve mültecâ-yı ashâb-ı me'ret ve merâm eyledi felâ-cerem şükren alâ-zâlike'n-ni'am dergâh-ı sa'âdet destgâhıma inkiyâd ve itâ'at üzere olan ehl-i zimet re'âyâ ve aceze ve zu'âfâ zıllu zalîl-i merhamet-i mülûkânemde emn u amân u refahiyyet ve itminân üzere asûde-hâl ve fâri'u'l-bâl olmaları-çün zabt u rabt-ı memleket ve tensik ve tevsik-ı umûr-ı vilâyete kâdir bir hâkim vesâtatıyla izâle-i mezâlim mer'iyyet (?) ve âsâr-ı mâ'ser-i adâlet-i hasene-i şehriyârî ve kâ'ide-i müs'tahsene-i cihândârîden olmağla bina'en-aleyh sabıka Boğdan Voyvodası olan râfi'-i tevki'-i refi'ü's-şân-ı hâkânî ve nâkil-i yarlıg-ı belig-i sadâkat-me'âl-i cihân-bânî kıdvetü ümerâi'l-milleti'l-mesihıyye umdetü küberâi'l-tâifeti'l-iseviyye Kostantin Voyvoda (hutimet evâkıbuhu bi'l-hayr) devlet-i aliyyemin abd-i sadâkat-kâr ve istikâmet-şî'ârı olmağla bu ana dek istihdâm olunduğu hidemât-ı aliyyede sadâkat ve istikâmeti zâhir ve bâhir olub her vechile mahall ve müstahak olduğu ecilden hakkında aşurak (?) inâyet-i mülûkânem lem'ân ve mevhibet-i hüsrevânem feyezân idüb işbu sene-i semân ve erba'îin ve mi'e ve elf şehr-i recebinin on ikinci gününden nizâm-ı umûr-ı memlekete sarf-ı miknet ve re'âyâ fukarasını gereği gibi himâyet ve siyânet ve sâ'ir uhde-i ihtimamına müterettib olan umûr ve hususların küllisinde ihtimâm ve dikkat eylemek şartıyla şerefyâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnum mucibince kendüye Eflak Voyvodalığı inâyet ve ihsânım olub zabtı için emr-i şerif-i cihân mutâ'im erzânı kılınmağla işbu berât-ı sa'âdet-âyât ve behcet-gâyâtı virdüm ve buyurdum ki ba'del-yevm mezbûr varub Eflak Voyvodalığı'na olıgeldüğü üzere mutasarrıf olub hıfz u hırâset-i memleket ve himâyet u siyânet-i ra'iyyet ve tensik u tevsik-ı umûr-ı vilâyete kemâl-i sadâkat ve levâzım-ı istikâmet ile bezl-i vus' ve kudret eyleye ve Eflak memleketinin boyarları ve sâ'ir zâbitân ve re'âyâsı merkûmu üzerlerine voyvoda bilüb Eflak Voyvodalığı'na müte'allık umûr ve husûslarda mürâca'atı merkûma eyleyüb sözünü sem'-i kabûl ile isgâ ve nizâm-ı vilâyete müte'allık kelâmını bilâ-tereddüd icrâ eyleyüb sözüne muhâlefet ve merâmına mü'ânedetden hazer eyleyeler.

Mezkûr dahi cadde-i itâ'at ve inkiyadta sâbit-kadem ve şâhrâh-ı sadâkatte râsih-i dem
olub lâzımül-arz olan ahvâl-i memleketi pâye-i serîr-i ma'delet-masîr-i mülûkâneme
bildirmekten hâli olmayub ve bi'l-cümle uhde-i zimmetinde lâzım gelen mesâlih ve
mehâmmın küllisinde sadâkat ve istikâmet ile bezl-i maktûr ve sa'y-i mevfûr idüb ve mesâ'i-i
meşkûre ve hidemât-ı mebrûre vücuda getüre olmağın bir ferd mâni' ve dâfi' ve müzâhim
olmayub dahl ve ta'aruz kılmaya şöyle bileler.

Fi 23 Ramazan 1148

Eflâk Voyvodalığı'nın feth-i cedid olan Krayova (?) ile maan senevi üç yüz bin kuruş ve Boğdan Voyvodalığı'nın dahi senevi altmış beş bin dört yüz elli dört buçuk kuruş malları ve ikisinin dahi zaman-ı zabtları Receb gurrelerinden olduğu Maden kaleminde mukayyed olup ve halen Eflâk voyvodası olan Mihâil voyvodanın gerek uhde-i iltizamında olan emvâl-i mirriyeyi edâ ve teslimde ve gerek memleket-i Eflâk ve reaya fukarasını himâyet ve sıyânetinde kendüsünden me'mûl ve melhûz olduğu üzere ihtimâm-ı tam hidemât-ı aliyyede sadakat ve istikâmet üzere sa'y ve ... mâlâ kelâm olmakla hizmeti meşkûr ve makbûl ve bundan böyle dahi kendüsünde rıza-yı yumn-iktizâ-yı hidivâneye muvâfık meâsîr-i pesendide zuhuru muntazır ve me'mûl olduğundan başka bu esnâda voyvoda-yı mûma-ileyhin ahâli-i memleket ile hüsn-ü süluk ve hareket ve fukara ve reayâ-yı himâyet ve sıyânet üzerine olduğunu müş'ir nefsi-i Eflâk ve etrâf ve havâlisinden müteaddid ve arz ve mahzar eylediğine binâen voyvodalık-ı merkumun müceddiden ibkâsına istihkâkı nûmayân ve bedidâr ve İskerlet-zâdelerden hâlen Boğdan voyvodası Konstantin voyvodanın karındaşı Yanaki dahi zâtında reşt ve kârgüzâr ve voyvodalık umurunun alâ vefki'l murâd rüyet ve tediyesine sahib-i iktidâr olmakla uhdelere müteretteb olan emvâl-i mirriyeyi vakt-ü zamanıyla hazine-i âmireye ve havâle olunan mahaller edâ ve teslimde ihtimâm ve dikkat ve memleketüi pâdişahî ve reayâ fukarasını himâyet ve sıyânette bezl-imakderet ve sarf-ı miknet eylemek şartıyla işbu bin yüz elli altı senesi Receb-i şerifesinden olmak üzere sâdır olan fermân-ı ali mucibince avâtıf-ı aliyye-i mülükâne ve avârif-i seniyye-i padişâhaneden Eflâk voyvodalığı kemâkan mûmaileyh Mihâl voyvodaya ve Boğdan voyvodalığı dahi mûma ileyh Yanaki beyzâdeye tevcih ve itâ ve Divân-ı hümayun tarafından başka başka emr-i şerif tahrir ve imlâ olunup Maden Kalemine ilmuhaberi verilmek bâbında iftihâr-ül- ümrâ ve'l ekâbir hâla baş defterdâr olan izetli saadetli efendi dâme uluvvuhunun ilâmı ve sâdır olan fermân-ı ali mucibince divân-ı hümayundan başka emirleri tahrir olunmakla Maden Kalemine ilmuhaber olmak üzere işbu kaime verildi.

17 Camaziyülevvel 1156/09.07.1643

[illegible]

ملقح قبيله جزيره و در زير طرفه از نه اومدي يكيد برده افندو حدوديه و داروب انهم اوندو رعياي افندو منافع از قيمت قمار و بوز و حش اولاد و در مزارع و جرد

منابر قیام ظاهر اولیاد وضع و تقدیری و بی و برتری رعایتی که از وزیر لرزه وقع و دفعه اولیاد لبحر و مستند است و حال اولیاد تقدیری منع و دفع اولیاد بنابر علم

[illegible]

رحمہ و صولہ بنو قریبہ بنو بکر و جدہ و روحہ و روزگار و سرفاقتہ و مدد و راز و نفوذ و اجراء و دریاہ

و در نوح اردو متکلم منوع اول اعظم و نیز عامر اول
شور بر سر عدو منیر فیض لغز قدس خجرتان اول شمس عبد الله اربعه واربعین و نه و ضحی

7

Padişahın Turası

Kıdvetü'l-ümerâ'il milleti'l-Mesîhiyye hâlâ Eflak voyvodası İskerlet-zâde Konstantin Voyvoda tevkî'-i refî'i hümâyun vâsıl olacak ma'lûm ola ki, Sen ki voyvoda-i mûm-ı ileyhsin südde-i sa'âdetime 'arz-u hâl gönderüp sevâhil-i Tuna'da vâkı'i Kıbtıyân cizyesi cizyedârları taraflarından adamları ikide birde Eflak hudûduna varup anda olan re'ayây-ı Eflakı, mugâyir-i kânûn-ı kadîm ta'addi ve tecâvüzden hâli olmamalarıyla mezbûrların vech-i meşrûh üzere mugâyir-i kadîm olan vaz' u ta'addi ve tecâvüzleri re'ayâ fukarası üzerlerinden def' u ref' olunmak için mukaddema istirhâm olundukda ol vecihle olan ta'addileri .men' u def' olunmak babında 'emmim Sultan Ahmed Hân zamanında emr-i şerîf verildüğünü bildirüb tecdîdini ricâ eyledüğün ecilden vech-i meşrûh üzere 'amel olunmak bâbında fermân-ı 'âlişânım sâdır olmuştur buyurulur. Hükm-ü şerîfim vusûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfete-i' sudûr olan fermân vâcibü'l-ittibâ' ve lâzimu'l-imtisâlimin .mazmûn itâ'at-ı makrûnuyla 'âmil olasın şöyle bilesin alâmet-i şerife i'timâd kılasın, tahriren fî evâ'il-i Şa'bân sene erbaa' ve erba'în ve mi'ete ve elf.

Evâ'il-i Şa'bân erbaa ve erbe'îne ve mi'ete ve elf (29.01-07.02.1732)

Be makâm-ı Konstantiniyye El- mahrûsa

**Haslar Kaleminden verile
imza**

Arz-ı bendeleridir ki,

Bu ref'a avatıf-ı 'aliyye-i hüsrevânenen divan-ı hümayun tercümanlığı sâhib-i 'arz-u hâl kullarına 'inâyet ve ihsân buyurulmakla Ceraciler ve tevâbi'mukat'ası malından divan-ı hümayun tercümanlarına medâr-ı maaş olmak üzere senede dört taksit ile verilmek vechiyle iki yük bin akça hâs ta'yîn olunub emr ü defteri verilügeldiği mukîd olmakla eslâfına kıyâsan kendüye dahi ta'yîn olunmayan işbu arzuhaliyle istid'â ider ma'lûm devletleri buyuruldukda mu'tâd ve sâbığı üzere hâs ta'yîn ve mahalline kayd olunub emr ü defteri verilmek bâbında fermân devletlü saadetlü Sultanım hazretlerininindir.

imza

26 Zilhicce 1179/05.06.1766

Sultanım

Devletlü, İnayetlü, Merhametlü

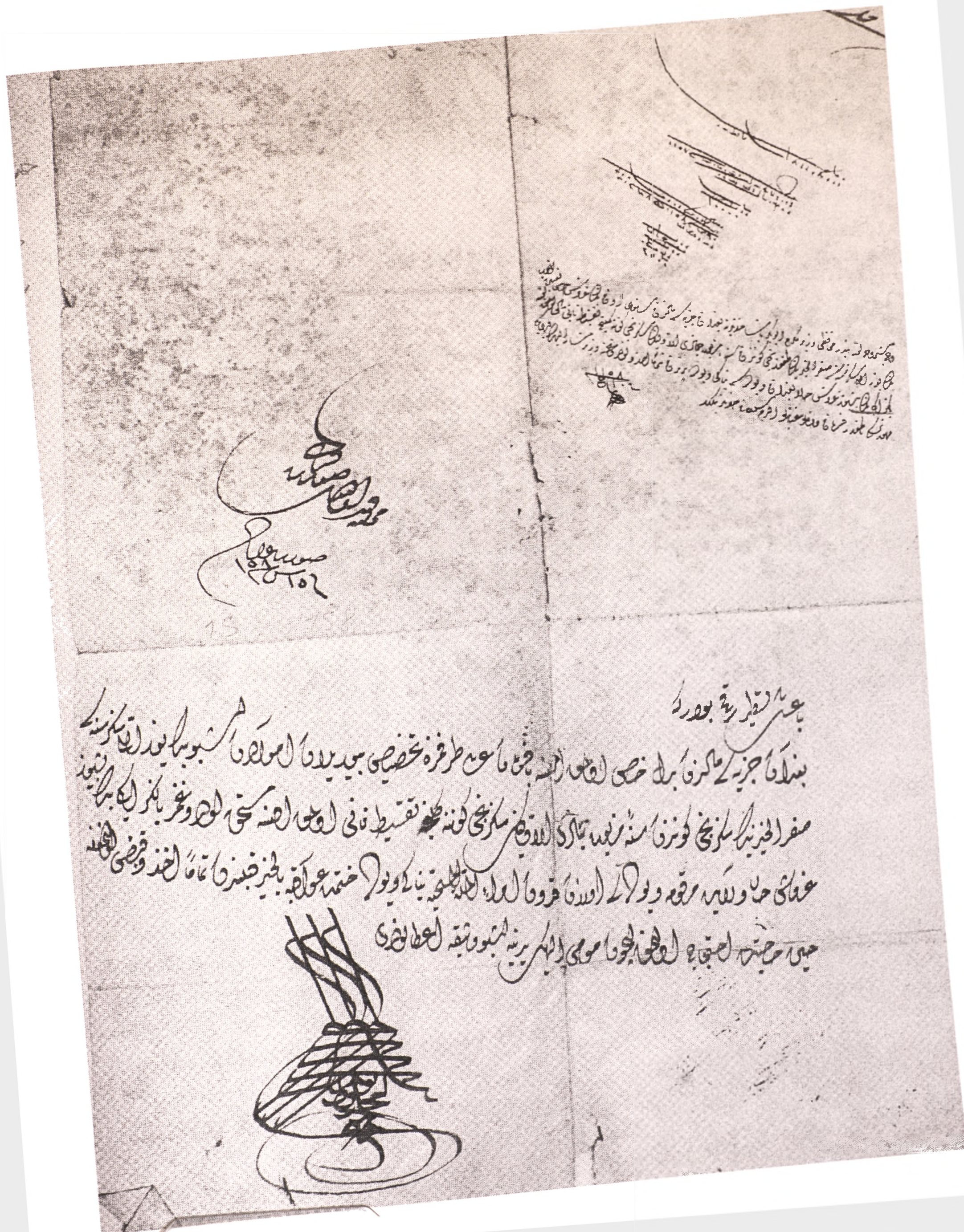
Hazretleri sağolsun.

Bu kulları mahz-ı inâyet hazerât-ı evliyâ-yı na'miden divân-ı hümayun tercümanlığı hizmetine ta'yîn buyurulduğumdan mürâhim-i aliyyelerinden mercûdur ki eslâfım bendelerinin medâr-ı maaşları için İnebahtı sancağında vakı' Ceraciler ve tevâbi'mukat'ası malından almak üzere cânib-i mîriden tahsîs olunan senevi iki yük ve bin akça hâs kaleminden der-kenâr ve mucibince şurûtuyla bu kullarına dahi 'inâyet ve ihsân buyurulmak bâbında emr ü fermân devletlü, inâyetlü, merhametlü Sultanım hazretlerininindir.

Bende

İskerlet

Tercümân-ı Divân-ı Hümayun

Vech-i meşrûh üzere Bender muhâfızı vezir-i Mükerrrem Ebu Bekir Paşa hazretlerine Boğdan cizyesi malından senevi on bin kruş hâs tayîn olup bin yüz elli sekiz senesi Safer-ül hayrinin dokuzuncu gününden sene-i mezbura Cemâziyel-evvelinin sekizinci gününe gelince taksit-i sâni mâli olmak üzere yalnız iki bin beş yüz kruş hâlen Boğdan voyvodası Yanaki yedinden tamâmen ahz olunması üzere vezir-i müşârun ileyhin virdiği memhur temessûkü (?) fermân devletlü inâyetlü efendim Sultanım hazretlerindir.

10 Cemâziyül-âhire 1158

Mahalline kayd oluna suret verile

15 Şaban 1158/10.11.1745

Ba's-i tastîr ...budur ki,

Boğdan cizyesi mâlından bedel-i hâs olmak üzere bâ fermân-ı âli tarafımıza tahsîs buyurulan emvâlinden işbu bin yüz elli sekiz senesi safer-el-hayrinin sekizinci gününden sene-i mezbûra Cemâziyel-evvelinin sekizinci gününe gelince taksit-ı sâni olmak üzere müstehak olduğumuz yalnız iki bin beş yüz kruş halen ve lakin merkûma voyvodası olan kıdvet-ü ümerâil-millet-il mesîhîyye Yanaki voyvoda hatmet-i? 'avâkıbe bi-hayr-i kablinden tamâmen ahz ve kabz olunmakla hîn-ü hâcette ihticâc olunmak için mûm-ı ileyhin yedine işbu vesîka itâ olundu.

İmza

Arşiv nosu: BOA Cevdet tasnifi Askeriye 23550

Fener bey-zâdelerinden sâbıkâ Boğdan voyvodası İskerlet-zâde Aleksandır voyvodanın nâ-bud ve nâ-peydâ olduğu hâlâtına dâir taraf-ı çâkeriden hâk-i pâ-yı gima-fersâ-yı Âsafîye ‘arz ve takdim olunup husûs-ı mezbûr ve sâir bu misillü vuku‘undan evvel zuhûrâta ihtiyâtan voyvoda-i merkumun ‘azlinden sonra tekevvünü muhtemel olan mahzurâtı indifâen ve memleket-i Boğdan’ın zabt-ı ve rabtına ikdâmen bir saat evvel mahall-i me’muresine ‘azimet için gerek hâla Boğdan voyvodasına ve gerek mûm-ı ileyh voyvodaya efhâm için kapukethüdalarım kullarına taraf-ı çâkeriden bir ay mukeddem tahrir olunduğu ‘arifesiyile ka’ime-i musâdakat hitâma imlâ ve hâk-pâ-yı devletlerine takdim ve isrâ kılınmıştır. Manzur-ı ‘ayn râ’fetleri buyuruldukta ez kadîm dil-bend-i ümid olduğum enzâr-ı ‘inâyet âsâr-ı kerîmaları ra’iyyet-i Eflâk ile bu çâgir-i müstedimleri üzerinde buyurulmak bâbında emr-ü fermân devletlü, ‘inâyetlü ref’atlü velliyi na‘im efendim Sultanım hazretlerininindir. 22 Rabi‘ul-evvel 1201/12.01.1787.

Arşiv nosu: BOA Cevdet Hariciye 1827

(تبدیل ویوده بغدادی)

(۳۴۳)

بغداد ویوده سی اسکرات اوغلی نیقولا ی ابا عن جد دولت
علیه نك نان و نعمتیه پرورش بولوب کندودن خیانت ظهوری
نامامول ایکن خان حضر تلرینه مامولی مرتبه عبودیت
واکرامده قصورایتد یکنه بناء کندودن خیانت حس اولتور
اکر یوقوللرینه اعتماد بیور یاور ایسه بویه وقتنده انک
بغدادده ویوده بولنمسی بروجهاله مناسب دکلردیو طرف
سلطنته سوجان القسا واقاده ایدوب کندونک قیو کتخداسی
طاوول اسمعیل افتدینک الفت قدیمه سی اولوب وساطتیه خان
حضر تلرینه کاینبخی عبودیت ایدن کوچک قاتر اوغلی نام
خان بی دین بغداد ویوده سی نصب اولتوق اوزره رجایند اولغله
مساعده اولتوب ایام عیدده دیوان اولوق قاتون دکل ایکن ماه شوالک
اوچنجی کونی ترتیب دیوان همایون و بغداد ویوده سی نصب
اولنان مسفور قاتر اوغلی عرضه کیرن وزراء عظامه مدد صکره
پایه سر بر اعلا یه یوز سورد کده معتمد اوزره قوقه و سپرور که
وقطیفه یه قیلوسمور قیبا نیجه کورک احسان اولندی

(Tebdil-i Voyvoda-i Boğdan)

Boğdan voyvodası İskerletoğlu Nikolai abâ an cedd-i Devlet-i Aliye'nin nân ve nimetiyle perveriş bulup kendüden hiyânet zuhuru nâme'mul iken Hân hazretlerine me'muli mertebe 'ubudiyyet ve ikramda kusur ettiğine binaen kendüden hiyânet his olunur, eğer bu kullarına i'timâd buyurulur ise böyle vakitte anın Boğdan'da voyvoda bulunması bir vecihle münâsip değildir, deyü tarâf-ı saltanata sü'i hân ilkâ ve ifâde idüp kendünün kapıkethüdası Tavel İsmail Efendi'nin ülfet kadîmesi olup vesâtetiyle Hân hazretlerine kemâ yenbegî 'ubûdiyyet iden Küçük Kantemiroğlu nâm-ı hâin bî dîn Boğdan voyvodası nasp olunmak üzere recâmend olmakla mücade olunup eyyâm-i 'ıyıdde divan olmak kânûn değil iken mâh-ı Şevvalin üçüncü günü tertib-i divân-ı hümayun ve Boğdan voyvodası nasp olunan mesfûr Kantemiroğlu 'ârza giren vüzerâ-i 'azâmdan sonra pâye-i serir-a'lâya bir i'lâya yüz sürdükte mu'tâd üzere kuka ve süpürge ve kadifeye kaplı samur kapanice kürk ihsân olundu.

Mehmed Raşid- Raşid Tarihi, sayfa 342-343, 3. cilt 1784 İstanbul.

ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

- 1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Hariciye 1827
- 2- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Tasnifi Askeriye 23550
- 3- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Hariciye 6618
- 4- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Hariciye 5169
- 5- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) HAT 138/5720
- 6- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) HAT 239/13375
- 7- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Hariciye 5433
- 8- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Eyalet-i Mümtaze 873
- 9- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Askeriye 44554
- 10- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Hariciye 805
- 11- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Hariciye 920
- 12- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Askeriye 48020
- 13- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Hariciye 5279
- 14- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Tahlil Defterleri No 4

BİBLİYOGRAFİA

- 15- Reşid Efendi, Vekâyı-ı Musâleha No 685 Millet Kütüphanesi İstanbul
- 16- Ahmet Cevdet Tarihi, 3ος, 7ος και 8ος τόμος
- 17- Vak‘anüvis Subhi Mehmed Efendi, Subhi Tarihi 1730-1744, 2007 İstanbul
- 18- Mehmed Raşid- Raşid Tarihi, 3ος τόμος, 1784, İstanbul
- 19- İsâ-zâde Târihi, 1996 İstanbul
- 20- Zübde-i Vekayîât, 1995 Ankara
- 21- İslam Ansiklopedisi, 12/1. τόμος, Milli Eğitim Bakanlığı 1979ö Ankara
- 22- Unat, Faik Reşit- Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, TTK,1992 Ankara
- 23- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı Tarihi, 4/1 και 4/2 τόμοι, TTK 1995
Ankara
- 24- Sander, Oral- Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü İmge Yayınları 2008 İstanbul
- 25- Sözen, Zeynep- Fenerli Beyler, 110 Yılın Öyküsü, Aybay 2000 İstanbul
- 26- Berkes, Niyazi- Türkiye’de Çağdailaşma YKY 2002 İstanbul
- 27- Ortaylı, İlber- Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim,
Turhan 2004 Ankara
- 28- Soysal, İsmail- Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri
(1789-1802), TTK. 1999 Ankara
- 29- Ercan, Yavuz- Osmanlı Yönetiminde Gayr-i Müslimler, Turhan 2001 Ankara
- 30- Karpat, H.Kemal- Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, İmge
2006 Ankara
- 31- Girgin, Kemal- Hariciye Tarihimiz Adam 2005 İstanbul
- 32- Afyoncu, Erhan- Osmanlı İmparatorluğu, 6 τόμοι, Yeditepe 2006 İstanbul
- 33- Emiroğlu, İbrahim- Hizmet ve İhanetleriyle Tercümanlar, Voyvodalar ve
Azınlıklar, Aymar 1996 İzmir
- 34- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı- Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı,
TTK, 1988 Ankara
- 35- Kayaoğlu, Taceddin- Türkiye’de Tercüme Müesseseleri, Kitabevi 1998
İstanbul
- 36- Ülken, Hilmi Ziya- Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü, Ülken, 1997
İstanbul
- 37- Savaş, Ali İbrahim- Osmanlı Diplomasisi, 3F 2007 İstanbul

- 38- B ağış, Ali İhsan- Osmanlı Ticaretinde Gayr-i Müslimler (1750-1839) Turhan, 1998 Ankara
- 39- İnalçık, Halil- Devlet-i Aliyye, Türkiye İş Bankası, 2009 İstanbul
- 40- İnalçık, Halil- Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, (1300-1600), Αλεξάνδρεια, 1995 Αθήνα
- 41- Adıvar, A. Adnan- Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitabevi 2000 İstanbul
- 42- Kocabaşoğlu, Uygur- Majestelerinin Konsolosları, İletişim, 2004 İstanbul
- 43- Kunt, İbrahim Metin- Οι Υπηρέτες του Σουλτάνου, Παπαζήση 2001 Αθήνα
- 44- Mumcu, Ahmet-Divan-ı Hümayun, 2007 Ankara
- 45- Somçağ, Selim- Osmanlı ve Batı, Bengi 2007 İstanbul
- 46- Şahin, M. Süreyya- Fener Patrikhanesi ve Türkiye, Ötüken 1999 İstanbul
- 47- Köprülü, Mehmed Fuad- Οι Απαρχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, Παπαζήση 2001 Αθήνα
- 48- Sâkine, f. Eruz- Çeviribilim, Multilingual 2003 İstanbul
- 49- Türker, Orhan- Fanari'den Fener'e Bir haliç Hikayesi, Yay 2001 İstanbul
- 50- Cantemir, Dimitrie- Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü, Cumhuriyet 2002 İstanbul
- 51- Mansel, Philip- Κωνσταντινούπολη, Everest 2007 İstanbul
- 52- Kinross, Lord- Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü, Altın 2008 İstanbul
- 53- Castellan, Georges, Balkanların Tarihi Milliyet 1993 İstanbul
- 54- Hammer, Joseph- Büyük Osmanlı Tarihi, Milliyet 2010 İstanbul
- 55- Faroqhi, Suraiya- Κουλτούρα και Καθημερινή Ζωή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, Εξάντας 2000 Αθήνα
- 56- Lewis, Bernard- Η Ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας, I, II, Παπαζήση 2002 Αθήνα
- 57- Quataert, Donald- Η Οθωμανική Αυτοκρατορία (1700-1922), Αλεξάνδρεια 2006 Αθήνα
- 58- Jorga, Nicolae- Το Βυζάντιο Μετά το Βυζάντιο, Gutenberg 1985 Αθήνα
- 59- Υψηλάντης, Κομνηνός Αθανάσιος- Τα Μετά την Άλωσιν, Βρετού, 1870 Κωνσταντινούπολη.
- 60- Σταματιάδης, Επαμεινόντα- Βιογραφία των Ελλήνων Μεγάλων Διερμηνέων, Πουρνάρα 1973 Θεσσαλονίκη
- 61- Μητροπολίτου Ροδοπόλεως Ιερώνυμου- Φαναριώται, Σαββάλα 2002 Αθήνα

- 62- Σούτσος, Ν. Γεώργιος- Αλεξανδροβόδας ο Ασυνείδητος, Κωμωδία 1785, Σχολιασμένη έκδοση από το Δημήτρη Σπαθή, Κέδρος Αθήνα
- 63- Τρίτη Επιστημονική Ημερίδα, Ρωμιοί στην Υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, Εταιρία Μελέτης της Καθ'Ημάς Ανατολής, 2002 Αθήνα
- 64- Δημαράς, Κ.Θ. – Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Ερμής 2007 Αθήνα
- 65- Δημαράς, Κ.Θ.- Ιστορικά Φροντίσματα, Πορεία 1992 Αθήνα
- 66- Δημαράς, Κ.Θ. – Ο Ρωσσοαγγλογάλλος, Πορεία 1990 Αθήνα
- 67- Ροδάκης, Περικλής- Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης και η Φιλική, Γόρδιος Αθήνα
- 68- Κιτσίκης, Δημήτρης- Η Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1280-1924) Εστία 2003 Αθήνα
- 69- Αποστολόπουλος, Δημήτρης- Για τους Φαναριώτες, Εθνικό ίδρυμα Ερευνών 2003 Αθήνα
- 70- Κονόρτας, Παρασκευάς- Οθωμανικές Θεωρήσεις για το Οικουμενικό Πατριαρχείο, 17^{ος} αρχές 20^{ου} αιώνα, Αλεξάνδρεια 1998 Αθήνα
- 71- Αποστολοπούλου Παϊζη, Μάχη- Πώς ο Κωνσταντίνος Δαπόντες έγινε Καισάριος, Το τέλος του εγκόσμιου βίου του, Αρχείο Πεπαρηθιακών Μελετών, τόμος α, 1997 Αθήνα
- 72- Μπλανκάρ, Θεόδωρος- Ο Οίκος των Μαυρογενή, Εκδόσεις Εστία 2006 Αθήνα
- 73- Παπούλια, Δ. Βασιλική- Από την Αυτοκρατορία στο Εθνικό Κράτος, Εκδόσεις ΒΑΝΙΑΣ, 2003 Θεσσαλονίκη
- 74- Bouchard, Jacques- Νικόλαος Μαυροκορδάτος, Φιλοθέου Πάρεργα, 1989 Αθήνα.

Ανακοινώσεις Συνεδρίων- Άρθρα

- 75- Μαρινέσκου, Φλόριν- Maria Rafailă- Το Ελληνικό Έντυπο στη Ρουμανία (1642-1918), Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Δελφοί 16-20 Μαΐου 2001, 2004 Αθήνα
- 76- Cicanci, Olga- Ρουμανικά Πολιτικά Προβλήματα στην Ελληνική Ιστοριογραφία του 18^{ου} Αιώνα, Γ' Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρίας Νεοελληνικών Σπουδών, 2-4 Ιουνίου 2006.
- 77- Tudor, Dinu- Η εικόνα στο Βίο του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου του Πέτρου Δεπάστα του Πελοποννησίου, Γ' Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρίας Νεοελληνικών Σπουδών 2-4 Ιουνίου 2006

- 78- Bouchard, Jacques- Νεοελληνικός Πρώιμος Διαφωτισμός, Ορισμός και Περιοδολόγηση Ιούλιος 2006 Αθήνα
- 79- Bouchard, Jacques- Ο Πρώιμος Διαφωτισμός στους Έλληνες και στους Ρουμάνους (1680-1780), Γ' Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρίας Νεοελληνικών Σπουδών 2-4 Ιουνίου 2006
- 80- Μαυρέλος, Νικόλαος- Νικολάου Μαυροκορδάτου Φιλοθέου Πάρεργα: Η μυθοπλαστική εγκυκλοπαίδεια ανάμεσα στην Ανατολή και Δύση, 2-4 Ιουνίου 2006.
- 81- Sfini, Alexandra- Fenerlilerin Günlüklerinde Değerler Sistemi ve Milletler, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, I. Uluslararası Türk Tarih Kongresi, 24-26 Mayıs 1993, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998 İstanbul
- 82- Özkan, Selim Hilmi- II. Viyana Kuşatması Sonrası Türk-İngiliz İlişkileri, Domlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 18 Ağustos 2007
- 83- Tuncel, Bedrettin- Seçme Yazıları, hazırlayan Alpay Kabacalı, Dilmaçlar Çağı, YKY, 2002 İstanbul
- 84- Orhonlu, Cengiz- Osmanlı Devletinde "Tercümanlık", Atatürk Konferansları V, ttk 1975 Ankara
- 85- Günay, Necla- Filiki Eterya Cemiyeti, Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 1 2005 Ankara
- 86- Kuneralp, Sinan- Bir Osmanlı Diplomatı Kostaki Musuros Paşa (1807-1891), Belleten 34ος τόμος 135 τεύχος, Ιούλιος 1970
- 87- Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin- Bir Avrupa Diploması Merkezi Olarak İstanbul, 1792-1798 Dönemi İngiliz Kaynaklarına Göre, Osmanlı, Yeni Türkiye, 1999 Ankara
- 88- Yalçın, Beril- İstanbul'da bir Rehine, 07.09.2007 Radikal Gazetesi
- 89- Bardakçı, Murat- Baltacı'nın Katherine ile zina yapmadığını Putin de doğruladı, 25.12.2002 Hürriyet Gazetesi
- 90- Pinelopi Stathis- XVIII. Yüzyıl Türk Tarihinin Bazı Olaylarının Yunan Aydınların Kalemile Anlatımı, Toplumsal Tarih, cilt 4, Sayı 23 Kasım 1995.
- 91- Kuneralp, Sinan- İstanbullu Rumlar: Rum Asıllı Osmanlı Diplomatları, Türk-Yunan Uyuşmazlığı, Metis Yayınları 1990 İstanbul
- 92- Efe, Ayla- Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/26/191.pdf>

- 93- Dördüncü, Muharrem- 1774 Küçük Kaynarca Anlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi, http://www.sosbil.aku.edu.tr/degi/III_1/6.pdf
- 94- Pul, Ayşe- Osmanlı-Fransız Diplomasinin İki Mühim Evresi: Girit ve Mısır Seferleri, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1132/13303.pdf>
- 95- Bilim, Cahit- Tercüme Odası, <http://dergiler.anka.edu.tr>
- 96- İlter, Erdal- Ermeni Meselesi'nin Doğuşunda ve Gelişmesinde İngiltere'nin Rolü, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1152/13545pdf>.
- 97- Ortaylı, İlber- Fenerli Beyler, <http://www.yazboz.org/modules.php?name=News&file=article&sid=59>
- 98- Ortaylı, İlber- Osmanlı Barışı-
<http://www.os-ar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=501590>
- 99- Ortaylı, İlber- Divan-ı Hümayun, <http://www.sevdimseni.net/News-file-print-sid-2386>
- 100- Erez, Selçuk- Fenerli Beyler, <http://selcukerez.wordpress.com/2001/01/01/fenerli-beyler>
- 101- Pirinçi, Ferhat- Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşumu Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi, A.Ü. DTCTF Dergisi. C.46, S. ss. 53-78, 2006 Ankara
- 102- Yaşın, Mehmet- Kültür Başkenti'nin Fener'i, Hürriyet 23 Nisan 2006
- 103- Kurat, Akdes Nimet- Prut Seferi ve Barışı, A.Ü. DTCTF Yayınları, no 8-9 (Berlin, Preussische Staatsbibliothek, Orientalische Abteilung, Nr. 1209)
- 104- Στάθη, Πηνελόπη- Αλληλογραφία: Ένας αδιάψευστος μάρτυρας των ιστορικών γεγονότων. Αλληλογραφία από τη Συλλογή του Μετοχίουτου Παναγίου Τάφου Κωνσταντινούπολης,
<http://dSPACE.flinders.edu.au/dSPACE/bitstream/2328/3254/1/389400stathisP.pdf>
- 105- Μουζάκης, Στέλιος- Η Διεύρυνση των Ιδεών στο Δίκαιο των Φαναριωτών Ηγεμόνων στη Μολδαβία και στη Βλαχία το 18^ο -19^ο αιώνα. Γ' Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρίας Νεοελληνικών Σπουδών, 2-4 Ιουνίου 2006
- 106- Νεόφυτου, Χαρίλαος- Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Προάγγελος της Ελευθερίας των Ελλήνων, Προβληματισμοί- Ιστορία- Πολιτισμοί 2006.<http://www.ododeiktes.gr/index.php?option>
- 107- Πεχλιβάνος, Μίλτος- Εκδοχές Νεοτερικότητας στην Κοινωνία του Γένους, Νικόλαος Μαυροκορδάτος- Ιώσηπος Μοισιόδαξ- Αδαμάντιος Κοραής, Διατριβή 1999 Θεσσαλονίκη
- 108- Μαρούση, Φωτεινή- Η Γυναίκα στο έργο του Καισάριου Δαπόντε «Καθρέπτης Γυναικών», Αριστοτέλειο Παν/μιο Θεσσαλονόκης, Θεολογική Σχολή, Τμήμα Θεολογίας Μεταπτυχιακών Κύκλων Σπουδών, 2007.

109- Κυριάκης, Θωμάς- Η πρόσληψη «εθνικών αξιών» στην περίπτωση του
Ιγνάτιου Ουγγροβλαχίς, Γ' Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας
Νεοελληνικών Σπουδών 2-4 Ιουνίου 2006

